ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ (МОВОЗНАВСТВО)

№ 13 2020

Дрогобич

ISSN 2312-6353

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20653-10473р

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 13 від 17.09.2020 р.)

УДК 001(051)
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Дрогобич, 2020. № 13. 208 с.

«Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)» є фаховим виданням категорії «Б» з філологічних наук (спеціальність 035 – Філологія) на підставі Наказу МОН України № 886 від 2 липня 2020 року, Додаток 4.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
Максимчук В. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Національний університет «Острозька академія»

Голова редакційної ради:
Кушлик О. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:
Венжинович Н. Ф., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет
Демська О. М., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Іваночко К. М., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Котович В. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Федурко М. Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Яремко Я. П., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Гадомський Олександр, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в галузі мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща)
Krasowska Helena (Красовська Хелена), професор, доктор габілітований, Інститут славістики Польської академії наук (Варшава, Польща)
Kuczyńska-Koschany Katarzyna (Кучинська-Косхани Катаржина), професор, доктор габілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Познань, Польща)
Nabytowycz Ihor (Набитович Ігор), професор, доктор габілітований, Університет Марії-Кюрі Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)
Nowacki Albert (Новацкі Альберт), доктор гуманітарних наук, Інститут літературознавства, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II (Люблін, Польща)
Próchniak Paweł (Пручняк Павел), професор, доктор габілітований, Педагогічний університет імені Національної комісії з освіти у Кракові (Краків, Польща)
Siergiej Kowalow (Ковальов Сергій), професор, доктор габілітований, Університет Марії-Кюрі Склодовської в Любліні (Люблін, Польща)

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2020

ЗМІСТ

Бісовецька Л. А.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛІ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ..... 5

Borysova T. S.
LINGUOSTYLISTIC MEANS OF THE CATEGORY OF COHERENCE IMPLEMENTATION
IN STEPHEN KING'S STORY "YOU KNOW THEY GOT A HELL OF A BAND"..... 11

Бортун К. О.
СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ПРИЙОМИ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ
В ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ..... 16

Буць Ж. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФОКАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ МАРКА ЛЕВІ..... 21

Vrabel T. T.
APPROACHES TO TRANSLATION QUALITY ASSESSMENT..... 28

Гірняк С. П.
ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ В МОВНІЙ ПРАКТИЦІ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ..... 37

Дядюра Г. М., Колесник Д. М.
МОВНІ ЗАСОБИ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ В. БОНДАРЧУКА..... 42

Жуйкова М. В.
ФАТИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ПЕРСОНАЖІВ М. ГОГОЛЯ
ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ..... 47

Зінченко А. В.
ТИПОЛОГІЯ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ НЕВИЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ
В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 54

Йодловская А. И.
ЛЕКСИКА ТАКТИЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ И ЕЁ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ
(НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)..... 59

Карпенко М. Ю.
ДИСКУРСИВНІ І СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГІПНОТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ..... 67

Козлова В. В., Усатих І. С.
ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ
В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ КІНОДИСКУРСІ..... 74

Колібаба Л. М.
ФОРМИ ЗНАХІДНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ МОВІ..... 80

Круть О. В.
НАЙМЕНУВАННЯ ОСОБИ-ДІЯЧА АГРЕСІЇ:
ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ..... 90

Кучма Т. В.
СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ПОРТРЕТНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ..... 95

Kushlyk O. P., Kishyk N. M.
COMPONENTIAL STRUCTURE OF THE TYPICAL WORD FORMATION PARADIGM OF ADJECTIVAL
ESSIVE VERBS IN ***-y-ty*** WITH THE SEMANTICS OF MENTAL STATE OF THE SUBJECT..... 100

Лівицька І. А.
ЛІНГВО-БІО-СЕМІОТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ КАТЕГОРІЇ
СУБ'ЄКТНОСТІ В НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ..... 108

Марченко Т. А.
ПИТОМІ УКРАЇНСЬКІ ТА ЗАПОЗИЧЕНІ НАЗВИ ГОРОДНІХ КУЛЬТУР УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ..... 115

Мащенко А.-М. А.
ТЕКСТОТВІРНІ ПОТЕНЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ..... 120

Галів У. Б.
ЛЕКСИЧНИЙ ПОВТОР ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОГО УВИРАЗНЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ЛІНИ КОСТЕНКО «МАДОННА ПЕРЕХРЕСТЬ»)..... 127

Мовчан М. Г.
ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ АПОКАЛІПТИЧНОГО РОМАНУ НІЛА СТІВЕНСОНА «СІММІС»……132

Огієнко К. О.
ОБРАЗНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ ***DISEASE*** У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ……137

Романова Н. В.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМОТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ……143

Романюк Н. В.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ……148

Руда Н. В.
ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕМІНУТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ»)……153

Сегін Л. В., Коверга А. С.
СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІКРОТОПОНІМІВ МІСТА СЛОВ'ЯНСЬКА……160

Сіроштан Т. В.
АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ НА ***-ОК*** В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ……165

Смєнова Л. В.
ДІЄСЛІВНІ ТЕРМІНИ ЯК ВИРАЗНИКИ ДИНАМІЧНОСТІ ПОЗНАЧУВАНОГО ПОНЯТТЯ……171

Стецик М. С.
ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН «СЛОВО – МОВА» У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ЛІНИ КОСТЕНКО……177

Топчий Л. М.
ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК МЕТАФОРИЧНА ОДИНИЦЯ В НОВЕЛІСТИЦІ У. САМЧУКА……183

Чистяк Д. О.
КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА В СИМВОЛІСТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ЕМІЛЯ ВЕРХАРНА……188

Швець Т. А.
СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РОМАНІ Р. РОЛЛАНА "COLAS BREUGNON"……195

Юшак В. М., Міщук І. М.
ЗАСОБИ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНИХ МОТИВАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ НІКА ВУЙЧИЧА……200

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ……205

УДК 811.161.2:81'373.234
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214310

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛІ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Бісовецька Л. А.
Рівненський державний гуманітарний університет

Статтю присвячено дослідженню концепту як одного з ключових лінгвістичних понять. Запропоновано огляд різних підходів до визначення поняття «концепт», розглянуто роль концепту у формуванні національної концептосфери. З'ясовано, що концепт має складну структуру. До неї входять опис об'єктивно реальних сторін, характеристик, рис предмета чи явища, а також його опосередковане сприйняття індивідуумом або суспільством.

Досліджено поняття «земля» в українській мовній картині світу. Установлено, що семантична структура слова протягом історичного розвитку мови зазнає певних змін: одні значення з'являються, інші – зникають. У сучасній українській мові лексема ***земля*** *полісемантична, у словнику української мови зафіксовано шість значень цього слова.*

Відтінки значення лексеми ***земля*** *виявляються насамперед в епітетних словосполученнях:* ***біла, випалена, вогка, засніжена, зачерствіла, золота, лискуча, мастка, мерзла, мокра, м'яка, оголена, пахуча, пухка, розбухла, розтала, свіжа, сипка, сира, сіра, спрагла, суха, тверда, тепла, холодна, чорна*** *тощо. Визначено, що епітетів із позитивним емоційно-оцінним змістом більше, ніж із негативним.*

З'ясовано, що символічне значення слова ***земля*** *включає компоненти «життя», «плодючість», «хліб», «доля», «сила», «народ», «рід», «мати», «загибель». Простежено вживання лексеми в прямому та переносному значенні, з позитивним та негативним забарвленням.*

Зауважено, що лексема ***земля*** *широко вживається у складі фразеологічних зворотів:* ***зостатися між небом і землею; віддавати тіло землі; відриватися від землі; земля горить під ногами; земля пухом кому; клином земля зійшлася; не чути землі під собою; пуп землі; сіль землі; топтати землю; ударяти лихом об землю; як провалитися крізь землю; як вирости з-під землі; за тридев'ять земель; земля обітована****. Визначено основні причини появи лексичних та фразеологічних одиниць, які окреслили та систематизували їх конкретні функції. Концепт пов'язаний зі світоглядом автора і яскраво представлений у багатьох творах різних жанрів та стилів української літератури.*

Ключові слова: *концепт «земля», концептосфера, картина світу, вербалізація, символічне значення.*

Bisovetska L. A. Conceptualization of ZEMLIA in the Ukrainians' linguistic worldview. *The article deals with the research of the concept as one of the key linguistic notions. The characterization of different approaches to the definition of the notion "concept" is suggested. The role of the concept in the formation of the national conceptual sphere is discussed. It is found out that a concept has a complicated structure. It includes the description of objectively existent parties, descriptions, features of object or phenomenon and its mediated perception by an individual or society.*

The author researches into the concept ***zemlia*** *(earth, ground, land, soil) in Ukrainian linguistic worldview. It is found that the semantic structure of the lexeme undergoes certain changes during the historical development of the language: some meanings emerge, while others vanish. In modern Ukrainian lexeme* ***zemlia*** *is polysemantic, the dictionary of Ukrainian fixes six senses of this word. Shades of meaning of the lexeme* ***zemlia*** *are found, first of all, in epithet collocations: bila, vypalena, vohka, zasnizhena, zacherstvila, zolota, lyskucha, mastka, merzla, mokra, miaka, oholena, pakhucha, pukhka, rozbukhla, roztala, svizha, sypka, syra, sira, sprahla, sukha, tverda, tepla, kholodna, chorna etc. The article proves that there are more epithets with positive emotionally-evaluation content than with negative.*

The symbolic meaning of the word ***zemlia*** *includes such components as 'life', 'fertility', 'bread', 'fate', 'strength', 'people', 'family', 'mother', 'death'. This lexeme is used literally and figuratively, with positive and negative meanings.*

The article investigates that lexeme ***zemlia*** *is widely used in phraseological units:* ***zostatysia mizh nebom i zemleiu; viddavaty tilo zemli; vidryvatysia vid zemli; vtoptaty v zemliu; zemlia horyt pid nohamy; zemlia pukhom komu; klynom zemlia ziishlasia; ne chuty zemli pid soboiu; pup zemli; sil zemli; toptaty zemliu; udariaty lykhom ob zemliu; yak provalytysia kriz zemliu; yak vyrosty z-pid zemli; zrivniaty iz zemleiu; za trydeviat zemel; zemlia obitovana****. The main reasons of the emergence of lexical and phraseological units, which outlined and systematized their specific functions, are described. The concept is connected with the author's worldview and is vividly represented in numerous publications of different genres and styles. The meaning of the concept reflects views and ideas of a particular person.*

Key words: *concept* ***zemlia****, sphere of concepts, worldview, language representation, symbolic meaning.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема когнітивної діяльності людини все активніше привертає увагу науковців. Центральне поняття когнітивної лінгвістики – концепт. Концепти – фундаментальні елементи мови, вони об'єднують представників певної лінгвокультури, втілюють у собі дух народу. Концептуальний простір окремо взятої мовної особистості і лінгвокультури в цілому складає концептосферу. Мовна і концептуальна картини світу є варіативними, динамічними утвореннями (Б. О. Серебренніков, О. С. Кубрякова, Е. Пийрайнен). У сучасному мовознавстві, як зазначає О. О. Селіванова [13, 83–84], надзвичайно актуальним стало вивчення різних фрагментів національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців, впливів

звичаїв, соціокультурних, фонових знань, традицій, обрядів, вірувань тощо. Основним методом дослідження концептів, на думку В. А. Маслової [9, 249], є концептуальний аналіз, який має кілька різновидів, залежно від того, які концепти підлягають розгляду, превалює в них позамовна або ж мовна спрямованість. Якщо йдеться про концепти, за якими стоять конкретні предмети об'єктивної дійсності, більшого значення набуває позамовна спрямованість, спостереження, інтуїція дослідника. При концептуалізації абстрактних сутностей важливіша мовна спрямованість. Однак найчастіше в реконструкції концепту використовуються і культурні, і мовні дані.

Найбільш значимим в українській картині світу є концепт *земля*, що зберігає риси первинної сакральності, викликає значний емоційний резонанс і входить до загальнолюдської картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує ряд оглядових робіт, у яких проаналізовано різні думки з приводу сутності і специфіки концепту, окреслених з лінгвістичних позицій. Теорію картини світу розглянуто в розвідках таких науковців, як-от: Г. В. Колшанський, В. О. Аврорін, Т. В. Цив'ян, Б. О. Серебренніков, Ю. Д. Апресян, О. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко. Ця теорія має різні аспекти дослідження. Концепція універсальних граматик розглядає загальну картину світу людини (В. І. Постовалова, Г. А. Брутян, П. Я. Гальперін, В. Б. Касевич). Диференціація загальної та індивідуальної картин світу на підставі однієї мовної спільноти оперта на протиставлення колективно сформованого ментального простору та індивідуальних концептосистем. Оскільки засобом зберігання й використання знань є не лише мова, науковці розрізнюють концептуальну та мовну картину світу. Немає одностайності щодо їх меж та співвідношення. Думка про їх відносно автономне існування в різних типах пам'яті протиставлена концепції їх нерозривної взаємодії (Р. М. Фрумкіна, О. О. Залевська, В. І. Постовалова, Н. Хомський).

Значно поширилися дослідження концептуальних картин світу окремих письменників та поетів. Серед останніх робіт, присвячених цій проблемі, слід назвати наукові розвідки О. О. Желєзняк «Концептуалізація архетипу *земля* в поетичній картині світу українців» [5], А. О. Огар «Образні аспекти концепту *земля* (на матеріалі української поезії)» [11], О. А. Павлушенко «Об'єктивація концепту *земля* в художній картині світу Михайла Стельмаха» [12].

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета дослідження – проаналізувати концепт *земля*, який є одним із найуживаніших у фольклорі і творчості поетів, письменників, філософів. **Завданням** є визначення тем, образів, символів, властивих мові авторів у межах цього концепту, сталих висловів; з'ясування значеннєвих відтінків, з якими ця лексема використовується.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістичній літературі немає загальноприйнятого визначення концепту. Н. С. Новикова та Н. В. Черемісіна зазначають, що слово «концепт» нерідко використовується в науці як синонім слова «поняття». Але останнім часом ці терміни стали розрізняти [10, 40–41]. Термін «поняття» в основному вживається в логіці, філософії та мовознавстві, а «концепт» – спочатку в математичній логіці, а потім у культурології.

Концепт, на думку Ю. С. Степанова, можна визначити як «згусток культури» у свідомості людини: те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, і те, через посередництво чого людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [14, 40].

Як вважає О. С. Кубрякова, концепт – це термін, що слугує поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у людській психіці [7, 90].

Концепт відзначається складною структурою. З одного боку, в його структуру входить опис об'єктивно реальних сторін, характеристик, рис предмета чи явища, з іншого – те, що робить його фактом культури, тобто опосередковане сприйняття індивідуумом або суспільством. Смисл дослідження концепту в художньому творі полягає в тому, щоб визначити, які думки зашифровує автор у словесному зображенні того чи іншого реального предмета або явища. На основі суто мовного концепту (внутрішньої форми слова) у людини виникає концепт-образ, або метафоричний концепт, у якому логіко-мовний концепт є основою для порівняння [1]. Концептам внутрішнього світу характерне представлення в мові через ознаки світу зовнішнього. Людина, щоб описати невидиме, метафізичне, не винаходить нові знаки, а користується вже наявними.

Концептуалізація становить процес пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні вхідної інформації і приводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в людській психіці. Сприймаючи світ, людина виділяє актуальні для неї елементи, членує його на фрагменти, а потім мислить дійсність цими частинами. Концептуалізація інтерпретується в сучасній лінгвістиці як «наскрізний» для різних форм пізнання процес структуризації знань із певних мінімальних концептуальних одиниць [7, 93].

Одним із методів виявлення концептів через розгляд даних мови є аналіз словникових тлумачень ключового слова. За даними «Словника української мови», лексема *земля* має значення: 1. *тільки одн*. Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця // Місце життя і діяльності людей. 2. *тільки одн*. Верхній шар земної кори // *розм*. Земляна поверхня, площина, по якій ходять. 3. *тільки одн*. Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори. 4. *тільки одн*. Суша (на відміну від водяного простору). 5. Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин. 6. Країна, край, держава [16, 557].

Лексико-семантичні варіанти слова утворилися внаслідок метафоричного і метонімічного перенесення. Відзначимо, що більшість значень – як прямих,

так і переносних – пов'язані з місцем проживання людини. До таких місць традиційно відносять: планету сонячної системи, місце життя людей, країну, край, державу тощо. Семантична структура слова протягом історичного розвитку мови зазнає певних змін: одні значення з'являються, інші – зникають.

Значно більшу кількість семантичних ознак лексеми, порівняно з кількістю, зафіксованою у словниках, можна отримати за допомогою вивчення лексичної сполучуваності ключового слова концепту, оскільки когнітивна дефініція набагато ширша за словникове визначення. Екстралінгвістичну інформацію про зміст концепту містить його інтерпретаційне поле, яке відбивається у фразеології, пареміях, приказках, прислів'ях. Відтінки значення лексеми *земля* виявляються насамперед в епітетних словосполученнях.

«Словник епітетів української мови» містить такі образні означення лексеми *земля*:

– ґрунт; площа, ділянка, що використовується для сівби; про ступінь вологи, твердість, про температуру, рослинність тощо: *бура, випалена, вогка, волога, глинкувата, гола, грудкувата, засніжена, затверділа, кам'яниста, мерзла, мокра, м'яка, пухка, розкисла, розтала, свіжа, сипка, сира, сіра, спопеліла, спрагла, суха, твердокамінна, тепла, холодна, чорна, щільна;*

– про ступінь обробітку, родючість: *багата, безплідна, буйна, вигноєна, вироблена, гуляща, добра, древня, жирна, забута, закинута, занедбана, зрошена, ледача, міцна, многоплідна, молода, прещедра, нежива, орна, освоєна, пишна, пісна, плодюча, порожня, пуста, родюча, хлібна, хлібородна, щедра, ялова;*

– оригінальні епітети: *безсоромно-прекрасна, весело-зорна, владисто-висока, далекосягла, двожилава, джерельно-струмна, зеленоброва, зеленоцвітна, кривавозливна, многобарвна, повногруда, похмура, п'янюча, рабована, рахманно-тиха, свіжовмивана, сонцелика, сумна-невесела, чорнотіла, чудодійна, ясноока;*

– країна, держава, край; *багата, багатостраждальна, батьківська, благословенна, Божа, вільна, ворожа, далека, добра, дорога, закривавлена, казкова, козацька, кохана, легендарна, мила, мирна, невідома, обітована, отча, проклята, рідна, свята, священна, сонячна, чужа, щаслива, щедра* [15, 144–147].

Індивідуальне слововживання концепту *земля* пов'язане із загальномовною семантикою прикметникових означень, які протиставляються за характером оцінки (позитивної та негативної). До епітетів із позитивним емоційно-оцінним змістом належать: *багата, казкова, козацька, кохана, легендарна, мила, мирна, міцна, многолюдна, надійна, лискуча, мастка, мокра, м'яка, родюча, розкішна, свята, пахуча, отча, пишна, превелика, пренепорочна, широка, щаслива, щедра* тощо. Епітети з негативним емоційно-оцінним змістом: *мерзла, нещаслива, проклята, сіра, спопеліла, спрагла, суха, тверда, твердокамінна, безплідна, сумна, чужа* тощо. Зазначимо, що епітетів із позитивним емоційно-оцінним забарвленням більше, ніж із негативним.

У творах художньої літератури *земля* постає одним із наскрізних та концептуальних образів: наприклад, у романі М. М. Коцюбинського «Fata Morgana», соціально-психологічній повісті О. Ю. Кобилянської «*Земля*», де автори розкривають тему взаємозв'язку людини і землі; у романі У. Самчука «На твердій землі» розповідається про життя в Канаді українських переселенців.

Концепт *земля* носить як конкретний, так і абстрактний характер. У повісті О. Ю. Кобилянської «*Земля*» знаходимо рядки, у яких землю наділено антропоморфними ознаками: *Чутно пірнула чиста, мов дзеркало, блискуча сталь широкого плугового лемеша в* ***землю****, роздерла її і потягла борозну за собою, а по обох боках борозни земля розкришувалася у м'які кусні.* ***Землі*** *було миле те розорювання її маси, вона не противилася йому в жодному місці, була м'яка й крихка і гріла свої освіжені сустави в сонці* (2, 47).

Як зазначає В. М. Войтович [3, 188], за народними уявленнями українців, *земля* – первинний елемент, одна з чотирьох світових стихій (нарівні із водою, вогнем і повітрям); центральна частина триєдності Всесвіту (небо – *земля* – пекло), населена людьми і тваринами; символ жіночого начала, материнства; осмислюється як прародителька і мати-годувальниця всього живого.

Із язичницьких часів люди поклонялися землі, виконували магічні дії, спрямовані на «задобрювання», улещування землі. Тривалий час підтримувалася віра в цілющі властивості землі при лікуванні, що виявилося зокрема в присипанні ран. Грудку рідної землі брали в довгу дорогу як оберіг [6, 81]. Земля – найвірніший свідок, а тому нею клянуться, бо свято вірять, що Мати-Земля не простить того, хто не дотримує слова. Під час весілля нареченій бажають бути квітучою і родючою, як *земля*. М. Номис наводить розгорнуте побажання: *Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля святая!* (5, 55). *Земля* може розступитися і поглинути грішника, а після смерті – й не прийняти його, і той вештатиметься неприкаяним. В «Українських приказках» зафіксовано прокляття: *Щоб тебе, окаянного,* ***земля*** *не прийняла!* (5, 194).

Земля для українця – годувальниця, надія та порятунок у скрутну годину. Це і божеська милість, і основа життя, стрижень сутності людини. Звідси визначення землі – с*вята, рідна, вольна, жива, праведна, велика, безконечна, широка, родюча, сира, чорна* тощо. Передаючи народне сприймання землі, О. Ю. Кобилянська писала: *Гарна була* ***земля****. У своїх барвах жива й свіжа, шкода лиш, що не говорила. Івоніка любив її. Він знав її в кожній порі року і в різних її настроях, мов себе самого* (2, 32). В усіх цих образах відбивається характер, менталітет нашого народу, для якого земля, праця хлібороба була основою життя.

Образ землі використовується не тільки в художніх творах, що стали класикою української літератури. Назву «*Земля*» має студійний альбом гурту «Океан Ельзи» 2013 р. Темі рідної землі присвячено пісню «З нею» (автор тексту С. Вакарчук): *Там, де додому дорога моя, / Там, де на мене чекає*

сім'я, / Там, де лани, гори й поля, / Там залишається моя ***земля*** (1).

Символічне значення слова *земля* – життєдайна, всеплодюща, що надає сили, натхнення; втілення ідей добра, правди справедливості. У мінливості, багатогранності символічного образу землі закладений великий потенціал художньо-мистецького втілення. Ця лексема вживається у прямому та переносному значенні, з позитивним та негативним забарвленням. Іноді використовується в одному тексті з різними значеннями. Наприклад, у вірші М. П. Старицького «Дочка Ієфая»: *Що на рідній* ***землі*** *просвітліша пітьма, / Правди сонце засяє повсюди, / І на вільних полях в свою* ***землю*** *ратай / Кине зерна добірного жита* (4, 108). Автори використовують як клішовані образи, так і власні, які виникають внаслідок раптових асоціацій. Такий погляд відповідає в літературознавстві думці, що кількість образів обмежена. Але те, який смисл вкладає мовець в конкретний образ, завжди індивідуально – у цьому полягає суть авторського концепту, який пов'язаний із його світобаченням. Наприклад, у збірці Л. Костенко «Мадонна Перехресть» знаходимо рядки: *І сам на сам зі Всесвітом імлистим / летить* ***Земля*** *із людством на плечі* (3, 15); *Нечутно ходить вітер по* ***землі****, / цілує ніжним яблуням долоні* (3, 55); *Лиш табуленці, з тих усіх навколишніх, – / і як таких тримає ще* ***земля****?! – / Не те що не стояли там навколішках, / а навіть не вітали короля* (3, 87).

Символічне значення слова *земля* включає компоненти «життя», «плодючість», «хліб», «доля», «сила», «народ», «рід», «мати», «загибель».

Образно-символічне значення слова-поняття *земля* виявляє себе у складі стійких зворотів: *відриватися від землі; врости в землю; втоптати в землю; земля горить під ногами; змітати з лиця землі; земля пером кому, над ким; з-під землі видирати; лягти в землю; клином земля зійшлася; не чути землі під собою; пуп землі; сіль землі; топтати землю; уклонятися до землі кому; як провалитися крізь землю; зрівняти із землею; за тридев'ять земель; земля обітована* [17].

Фразеологізми характеризують соціальний статус (*пуп землі*), фізіологічний (*топтати землю*) та психічний (*клином земля зійшлася*) стан людини, її діяльність (*з-під землі видирати*), поведінку (*уклонятися до землі*) тощо. Уявлення про землю тісно пов'язане з поняттям батьківщини, рідного краю, пор.: *за тридев'ять земель, земля обітована*. Сакральність землі закладена у висловах *віддавати тіло землі, земля пером (пухом) кому, над ким, як крізь землю провалився*. Поняття землі асоціюється зі здоровим глуздом, об'єктивною реальністю, пор.: *відриватися від землі, врости в землю*.

Концепт *земля* займає важливе місце в українській концептосфері. Маючи багатокомпонентну структуру, забезпечує організацію великої кількості лексичних одиниць сучасної української мови. З одного боку, земля як невід'ємна частина світобудови є світом людей, місцем, де живе і здійснює господарську діяльність людина, з іншого – це місце зустрічі світу живих зі світом мертвих, світу людей зі світом духів, місце боротьби добра і зла.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Концепт *земля* відіграє в українському фольклорі й творчості письменників велику роль, він представлений у багатьох творах різних жанрів і стилів. Концепт *земля* в мовній картині світу українців має складну структуру. Ця лексема вживається у прямому та переносному значенні, з позитивним та негативним забарвленням. Автори використовують як клішовані образи, так і власні, які виникають внаслідок раптових асоціацій. Такий погляд відповідає в літературознавстві думці про те, що кількість образів обмежена. Але те, який смисл вкладає мовець в певний образ, завжди індивідуально, у чому й полягає суть авторського концепту, який пов'язаний із його світобаченням. Типові конструкції зі словом *земля* стандартизувалися, лексикалізувалися і перетворилися на фразеологічні одиниці, які з часом набули більш узагальненого, абстрактного значення. Аналіз функціонування та розвитку лексеми *земля* в українській мові дає змогу констатувати, що мова як один із найнадійніших засобів збереження важливої для народу інформації акумулює багато відомостей про землю, на якій живе людина. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі функціонування концепту *земля* у творах сучасних поетів Рівненщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 380–385.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка : монография. Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1996. 104 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 662 с.
4. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 2006. 431 с.
5. Желєзняк О. Концептуалізація архетипу *земля* в поетичній картині світу українців. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (1). С. 412–416.
6. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
7. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. П., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
8. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С. 22–23.
9. Маслова В. А. Принципы и приемы исследования концептов. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 249–253.
10. Новикова Н. С., Черемисина Н. В. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира. *Филологические науки*. 2000. № 1. С. 40–48.

11. Огар А. Образні аспекти концепту *земля* (на матеріалі української поезії). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 46–51.

12. Павлушенко О. А. Об'єктивація концепту **земля** в художній картині світу Михайла Стельмаха. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 24. С. 113–120.

13. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

14. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

15. Словник епітетів української мови / за ред. Л. О. Пустовіт. Київ : Довіра, 1998. 430 с.

16. Словник української мови : в 11 тт. Т. 3 / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

17. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вакарчук С. З нею. НАШЕ. Тексти пісень – Океан Ельзи. 2013. URL: https://nashe.com.ua/song/28485/album/967/

2. Кобилянська О. Ю. *Земля*. Твори в п'яти томах. Т. 2. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962. 480 с.

3. Костенко Л. В. Мадонна Перехресть. Київ : Либідь, 2012. 112 с.

4. Старицький М. П. Твори у восьми томах. Т. 1. Поетичні твори. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 630 с.

5. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (1999). Yazyik i mir cheloveka [The language and the world of man]. Moskva: Yazyiki russkoy kulturyi [in Russian].

2. Babushkin, A. P. (1996). Tipyi kontseptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike yazyika [Types of concepts in the lexico-phraseological semantics of the language]. Voronezh: Izd-vo Voron. un-ta [in Russian].

3. Voitovych, V. M. (2002). Ukrainska mifolohiia [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

4. Yermolenko, S. Ya. (2006). Narysy z ukrainskoi slovesnosti (stylistyka ta kultura movy) [Essays on Ukrainian literature (stylistics and language culture)]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

5. Zheliezniak, O. (2010). Kontseptualizatsiia arkhetypu zemlia v poetychnii kartyni svitu ukraintsiv [Conceptualization of the earth archetype in the poetic picture of the world of Ukrainians]. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Vynnychenka]. Ser.: Filolohichni nauky*, 89 (1), 412–416 [in Ukrainian].

6. Kononenko, V. I. (1996). Symvoly ukrainskoi movy [Symbols of the Ukrainian language]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

7. Kubryakova, Ye. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. P., Luzina, L. G. (1997). Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [Concise Dictionary of Cognitive Terms] / pod obshch. red. Ye. S. Kubryakovoy. Moskva: Filologicheskiy fakultet MGU im. M. V. Lomonosova [in Russian].

8. Lobur, N. (1996). Kult **zemli** v ukrainskii movi [The cult of the earth in the Ukrainian language]. *Dyvoslovo*, 3, 22–23 [in Ukrainian].

9. Maslova, V. A. Printsipy i priemy issledovaniya kontseptov [Principles and Techniques for Concept Research]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsialnye kommunikatsii»*, 26 (65)/1, 249–253 [in Russian].

10. Novikova, N. S., Cheremisina, N. V. Mnogomirie v realii i obshchaya tipologiya yazykovykh kartin mira [Polyworlds in realities and the general typology of linguistic pictures of the world]. *Filologicheskie nauki*, 1, 40–48 [in Russian].

11. Ohar, A. (2014). Obrazni aspekty kontseptu zemlia (na materiali ukrainskoi poezii) [Figurative aspects earth concept (based on Ukrainian poetry)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*: zb. nauk. prats / Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Ivana Franka. Drohobych: Posvit, 46–51 [in Ukrainian].

12. Pavlushenko, O. A. (2017). Obiektyvatsiia kontseptu **zemlia** v khudozhnii kartyni svitu Mykhaila Stelmakha [Objectification of the earth concept in Mikhail Stelmakh's artistic picture of the world]. Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho]. Seriia: *Filolohiia (movoznavstvo)*, 24, 113–120 [in Ukrainian].

13. Selivanova, O. O. (1999). Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analitychnyi ohliad) [Vital trends in modern linguistics (analytical review)]. Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].

14. Stepanov, Yu. S. Konstanty. Slovar russkoy kultury [Constants. Dictionary of Russian culture]. Moskva: Yazyki russkoy kultury [in Russian].

DICTIONARIES

1. Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy (1998). [Dictionary of epithets of the Ukrainian language] / za red. L. O. Pustovit. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

2. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. T. 3 [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy (2003). [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / ukl. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Vakarchuk, S. (2013). Z neiu [With her]. NAShE. Teksty pisen – Okean Elzy. Retrieved from: https://nashe.com.ua/song/28485/album/967/ [in Ukrainian].

2. Kobylianska, O. Yu. (1962). Zemlia [The Earth]. Tvory v piaty tomakh. T. 2. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].

3. Kostenko, L. V. (2012). Madonna perekhrest [Madonna of crossing]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

4. Starytskyi, M. P. (1963). Tvory u vosmy tomakh [Works in eight volumes]. T. 1. Poetychni tvory. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].

5. Nomys, M. (1993). Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe [Ukrainian saying, proverb and all that] / uporiad., prymit. ta vstupna st. M. M. Paziaka. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

UDK 811.111:81'42
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214314

LINGUOSTYLISTIC MEANS OF THE CATEGORY OF COHERENCE IMPLEMENTATION IN STEPHEN KING'S STORY "YOU KNOW THEY GOT A HELL OF A BAND"

Borysova T. S.
Kherson State University

This article continues a series of publications of the author dedicated to the analysis of the cohesion implementation in Stephen King's fiction, which resulted in the definition of a number of features specific to the author's writing techniques. The following article is devoted to the issue of the coherence as a text forming category in modern linguistics and linguostylistic means of its realization on the material of the short story "You Know They Got a Hell of a Band". The article presents a brief overview of the basic studies and different theoretical views in this sphere in modern domestic and foreign linguistics. Cohesion is defined as the lexical, grammatical and semantic form of communication between separate parts of the text, which determine the transition from one specificc tonality of the text to another. The text itself is considered to be the form of a coherent discourse, which, due to the interaction of speech subjects, is filled with context. Different types of linguistic units that are used to create explicit connectivity in the literary discourse are identified and their uniting functions are analyzed in the course of our work. Specifically, the investigation deals with the functions of such linguostylistic devices as personification, metaphor, epithet, simile and onomastic units that dominate in the text under analysis and take a prominent part in realization of coherency. Particular attention is paid to allusive textual components, which carry factual, conceptual and subtextual information, as well as introduce a significant layer of cultural data into the artistic space. The investigation shows that allusive onyms have wide functional capabilities due to their various modal characteristics, associative links correlated with the implementation of a particular image, with the connotations laid down by the author. The fact that proper names play an important role in the author's modeling of the coherent artistic world in the mind of the reader and the significance of the allusion as a unit with rich linguacultural semantics determine the relevance of this research.

Key words: *category of coherence, cohesion, implicitness, allusion, onym, ergonym.*

Борисова Т. С. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії зв'язності в оповіді Стівена Кінга «Рок-н-рол ніколи не помре»*. Стаття продовжує серію публікацій автора, метою яких є аналіз реалізації категорії зв'язності в художній літературі на матеріалі творів Стівена Кінга. У процесі дослідження визначено ряд особливостей, характерних для техніки письма автора. Запропоновану розвідку присвячено питанню когерентності як текстоутворювальної категорії в сучасній лінгвістиці загалом та лінгвостилістичним засобам її реалізації на матеріалі тексту оповідання «Рок-н-рол ніколи не помре», також відомого під назвою «Рок-н-рольні небеса» («You Know They Got a Hell of a Band»), зокрема.*

У статті представлено короткий огляд основних досліджень та різних теоретичних поглядів у цій сфері в сучасній вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. Когезія постає як лексичний, граматичний та смисловий зв'язок між окремими частинами тексту. Текст вважається формою зв'язного дискурсу, який, завдяки взаємодії мовленнєвих елементів, наповнюється контекстом; таким чином, суть тексту полягає в смисловій фіксації поданої письменником інформації. Виявлено різні типи мовних одиниць, використаних для створення експліцитного зв'язку в літературному дискурсі, та установлено їхній когерентний потенціал. Зокрема, у дослідженні проаналізовано функції таких лінгвостилістичних засобів, як персоніфікація, метафора, епітет, порівняння та ономастичні одиниці, які домінують в аналізованому тексті та займають чільне місце в реалізації категорії зв'язності. Особливу увагу приділено алюзивним текстовим компонентам, які несуть фактичну, концептуальну та підтекстову інформацію, а також додають у художній простір значний шар культурних даних. Дослідження показує, що алюзійні оніми мають широкі функціональні можливості завдяки їх різноманітним модальним характеристикам, асоціативним зв'язкам, співвіднесеним із реалізацією певного образу, з конотаціями, закладеними письменником.

Актуальність дослідження зумовлено значимістю алюзії як одиниці з багатою лінгвокультурною семантикою та важливою роллю, яку власні імена відіграють в авторському моделюванні цілісного художнього світу у свідомості читача.

Ключові слова: *категорія зв'язності, когезія, алюзія, онім, ергонім, імпліцитність.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. The study of the peculiarities of the category of coherence implementation is an important aspect that has been actively developing in the last decades in such field of linguistics as textology. A specific feature of the theory of the text is the approach to the text as a structural unity (the hierarchy of interrelated elements), while its constituent units, having the binary nature of a word sign, which has the meaning and the formal embodiment, may coincide in amount with the text itself or associate with such units as a paragraph or a phrase.

There is a certain system of implementation of the category of coherence, which reflects the basic characteristics of the text as a multidimensional unit, simultaneously correlated with the structure and with the syntagmatic indicators of the language. The study of ways to implement the category of coherence in the

literary text is necessary both in theoretical terms (as one of the stages of complex interpretation of the text), and in the pragmatic (the study of the linguistic nature of the text) [10, 15].

The topicality of this article is determined by the fact that on the material of the literary text we investigate the problems of identifying the linguistic nature of the text in general, the relation of the category of coherence and the category of integrity, the relationship of implicit and explicit means of connectivity, which leads to the general problem of meaning in linguistics.

The goal of our investigation is to study the issue of coherence as the text category in modern linguistics and analyze linguostylistic means of its implementation on the material of the story by Stephen King "You Know They Got a Hell of a Band".

Recent research and publications. In the process of investigating coherence as a linguistic category of the text, many authors agree that in contrast to integrity it is a purely informative property of the text (N. S. Valgina, V. O. Lukin, A. I. Novikov and others [3; 5; 6]). Traditionally coherence is considered as property of the text as a whole while cohesion – as a kind of connection between the elements of the text. M. Halliday defines cohesion as such a ratio of elements in the text, when one element of meaning presupposes another element, and the interpretation of the second depends on the interpretation of the first [12, 27]. In other words, the coherence of the text is the result of the interaction of logical-semantic, syntactic and stylistic types of cohesion, and the basis of coherence is the logical-semantic cohesion of sentences [7, 210]. Since the text itself is a multi-dimensional phenomenon, an association consisting of linguistic units of different levels, the category of coherence functions at different levels of the text, combining the elements of the text (and not only the linguistic signs) into a single whole. The basic text-forming function of this category is the semantic correlation of the components of the text. Coherence has two main methods of implementation in fiction: explicit and implicit. The dominant type of cohesion within a literary text is the implicit connectivity based on the unexpressed meanings arising in syntagmatic relations and expressiveness (components of the general knowledge of the author and the reader, that is, information that is known to the participants of the communication). The explicit one is traditionally explored as a brace of utterances in the text [10, 15].

Various types of cohesion are thoroughly explored in textology researches (L. G. Babenko, K. A. Filippov, N. V. Shevchenko and others [1; 8; 9]). As we have mentioned in the previous work [10, 15–16], traditionally they distinguish phonetic means of cohesion (the repetition of specific sounds, assonance and alliteration). Lexical means of implementing the category of cohesion are more significant in the semantic and functional aspects, as it is at the lexical level of the text that the main semantic load lies in the implementation of the idea of the work. This structural duality of the word allows it to act in various relations with other identical, similar, correlated or opposed units. Lexical means of cohesion usually include various types of repetition. Explicit grammatical means of connectivity include the prevailing of certain parts of speech in the text fragment; aspectual-temporal and modal correlation statements in the fragment of the text; syntactic parallel structures etc. [10, 16]. Another important means providing the coherence of the text is the use of onyms, especially allusive ones. They represent not only denotative coreference, but also the significant cohesion of the units of the nomination. According to T. Larina, "A literary text is a special sphere of functioning of proper names, and the structuring of its onomastic space provides unique opportunities for studying their functions, connections and relationships that form an artistic world in the reader's cognitive space, the integrity of which is represented in the coherence of a literary text" [4, 115].

The outline of the main research material. The story under analysis – "You Know They Got a Hell of a Band" is a short story which was first published in the 1992 anthology "Shock Rock", and later included in Stephen King's own 1993 collection "Nightmares and Dreamscapes". The plot depicts a married couple (Mary and Clark Willingham) experiencing a terrible adventure. Having lost their way somewhere in Boulder Creek Wilderness Area, Oregon, they appear in a small town with a name that is magic for any rock music admirer – Rock and Roll Heaven. From the very first line, the story is full of allusive elements that penetrate the narration. The title of the work, and the name of the town both come from the chorus of *Rock and Roll Heaven*, a song first recorded by *Climax* in 1973 and was a US Top 10 hit by *The Righteous Brothers*.

The impression of coziness and neatness in the town description in the text is maintained not only with a combination of metaphor and simile (*It was a perfect jewel of a town nestled in a small, shallow valley like a dimple* (3)), but also with the name of *Norman Rockwell* (whose success stemmed to a large degree from his careful appreciation for everyday American scenes, the warmth of small-town life in particular. Often what he depicted was treated with a certain simple charm and sense of humor [13]), and ergonyms Currier *& Ives, The Saturday Evening Post, American Mercury,* strongly associated with patriarchal America of the 19th and the 1st half of the 20th century:

Its resemblance to the paintings of Norman Rockwell and the small-town illustrations of Currier & Ives was, to Mary, at least, inescapable (3).

The homes all looked impossibly neat and cozy, the sorts of domiciles you saw in the house-beautiful ads of pre-World War II magazines like The Saturday Evening Post and American Mercury (3).

Unfortunately, the place which looked idyllic at first, turned out to be "a Hell on Earth" full of dead rock-and-roll stars' ghosts, "where Janis Joplin serves up the best cherry pie in town, Elvis is still king, and there's a concert every night. But the price of admission is your soul" [14]. Thus, rock music is not just used as the basic element of the setting (e.g., for the key spots of the town the author has chosen very specific ergonyms like: *The Rock-a-Boogie Restaurant* (5), *The Rock Em & Sock Em Billiards Emporium* (9), *the Rock and Roll Grammar School* (9), *the Be-Bop Beauty Bar* (11), but embodies

the danger, horrific threat as well. It unites the plot, permeates each mentioning of musicians' and bands' names, creating the atmosphere of inexplicable horror.

The use of onyms in a literary text is a special unique way of creating connectivity (defined by T. Larina as onymic connectivity [4]), due not only to the recurrence of elements of the onym text paradigm, forming a chain of nominations, which are a special textual bond that forms a connective row, but also their complex semantic structure, which includes a specific connotative component.

We meet the first rock music onyms on the first page, when the author writes about the musical preferences of the main characters: *Clark was into people like Wilson Pickett, Al Green and Pop Staples. Mary's taste lay in entirely different directions… her current favorite – Lou Reed's New York* (1). It is known that Wilson Pickett, Al Green and Pop Staples are famous American gospel, soul and R&B musicians, while Lou Reed is the representative of underground and alternative rock music.

The atmosphere created in the story has nothing in common with stereotype vivacious recklessness of rock-and-roll. *Lou Reed*'s songs which Mary was listening in the car *(New York, The last great American whale*) are gloomy and serious, full of social satire and create the effect of a bad omen, serve as a dreary foreboding. For example, song *"Busload of Faith"* with the lyrics "you can depend on the worst always happening" accompanies Mary's bad dream in which a jukebox transforms into a corrupted body (*The coin-slot looked like flesh… it was filled up with blood and shadowy floating things that looked suspiciously like human organs* (2)). This nightmare prepares the reader for further dreary events, creating suspense.

The premonition that something terrible is to happen is intensified with the help of other stylistic devices (epithets, simile and personification), describing events on the main characters' way and creating the image of the evil absurd world, where they have appeared:

(The car) … *threw herself up and out like a clipper ship corkscrewing through a stormwave* (2);

...the brooding trees, which seemed to belly right up to the road like starving guests at a banquet (2);

The tape belched out, followed by an ugly brown afterbirth – coils of shiny tape (1);

The small road which Clark tragically chose is also described as promising no good: *State Road 42 was only a squiggle of black thread* (1).

Nevertheless, the central part in creating the absurd horrible situation in which the characters of the story have appeared is played by onyms and allusion to rock-and-roll music personalities and events (overall, 62 musicians and bands are named). For example, their adventure on the road Mary bitter-ironically named *Magical Mystery Tour segment* (4) after the name of *the Beatles* album. The inscription on the bus that blocked the road for the main characters when they attempted to escape is the direct allusion to *The Who* song (*she read, with a fatalistic lack of surprise, the words floating up the painted side like overfilled dirigibles: THE MAGIC BUS* (9)). The phrase on the guitar-shaped road exit sign *YOU ARE NOW LEAVING ROCK AND ROLL HEAVEN GOODNIGHT SWEETHEART GOODNIGHT* (9) is the inkling of a pop song *Goodnight, Sweetheart, Goodnight* by *Calvin Carter and James "Pookie" Hudson* which was a hit during the mid-1950s. The menu in the local restaurant contains allusive rock-n-roll puns based on sound imitation: *Hound Dog* (the name of Elvis Presley's song) instead of "hot dog", *Chubby Checker* instead of "cheeseburger", *Big Bopper* – "Big Burger" etc. (5).

Stephen King also uses onyms connected with other musical styles: *Shenandoah* (American old popular song), *I've Got a Gal from Kalamazoo* (a pop song performed in 1942 by Glenn Miller orchestra) (7), *Sousa marches* (an American military marches composer) (8). The text is so saturated with references to music that even Mary's thoughts (who, according to the author, *knew her rock and roll probably better than Clark* (8)) often correspond to lyrics of famous songs: *All my exes come from Texas* (originally – country music hit *All My Ex's Live In Texas* by *George Strait*), *I got to get out of here* (a 1974 *Badfinger's* song) (7–8).

There are also allusions not related to music but with other art and cultural phenomena and personalities. We've already analyzed the use of the allusive onym *Norman Rockwell* in the first description of Rock-n-Roll Heaven, but as the main characters have understood that they in a horrible trap, the author uses the name of a Spanish painter *Francisco Goya* (10) in the function of antonym (he is famous for dark grotesque imagery in works featured a carnival where he explored folly, lust, suffering and death). The ergonym *The White Rabbit* (9) (the name of a pet shop in the town) is both rock music and literary allusion (it is the direct literary allusion to *Lewis Carroll's* character from *Alice in the Wonderland* whose image was frequently used in rock lyrics (e. g. *Jefferson Airplane*, 1967). Literary allusions are also used when Clark starts to suspect that something terrible is going to happen and remembers the names of famous fantasy writers:

It was, if anything, a little fainter and a little narrower, and had begun to remind Clark of roads in the fantasy epics he liked to read – stories by people like Terry Brooks, Stephen Donaldson, and, of course, J. R. R. Tolkien, the spiritual father of them all. In these tales, the characters (who usually had hairy feet and pointed ears) took these neglected roads in spite of their own gloomy intuitions, and usually ended up battling trolls or boggarts or mace-wielding skeletons (2).

In the following phrases we see allusions to well-known American horror movies together with literary ones:

You take one look down at a nice little town with a cute little name and say it reminds you of Friday the 13th, Part XX (4);

Never mind Ray Bradbury's hellish vision of Mars or the candy-house in 'Hansel and Gretel'; what this place resembled more than either was The Peculiar Little Town people kept stumbling into in various episodes of The Twilight Zone (4).

In order to create suspense S. King often uses hints and indirect naming in his story, giving readers the possibility to guess themselves. For example, two first citizens of Rock and Roll heaven whom Mary and Clark saw are described as *"wearing a battered top-hat"* and another has *"tattooed*

hands" (5). Only in the climax scene *"the Top-Hat"* and *"his illustrated companion"* (8) are named when Mary became sure of her suspicions – they are *Ronnie Van Zant* from *Lynyrd Skynyrd* and *Duane Allman* who *"took something from the pocket of his denim jacket and bit into it. Mary saw with no surprise at all that it was a peach"* (8). Here the author uses allusion to D. Allman's posthumous album *Eat a Peach*. In order to describe *Janis Joplin* without naming her S. King uses some artistic details that help the readers to recognize the rock star: *a short woman with a lot of frizzy red hair <…> with a brassy look that was both harsh and desperate <…> the laugh had a husky <…> associated with scotch and cigarettes* (5); *Scotch-and-Marlboros voice* (6), *whiskey-voiced colleague* (7).

In the author's description of passed rock musicians who occupied the town we constantly find the image of Death and objects connected with it which produces a terrible, frightening impression. In the following examples these scary images are intensified with the help of epithet, simile and metaphor:

…his drop-dead blue eyes… (9);

…his pale hands dangling like dead spiders (9);

…apocalyptic bebop combination (11);

They got a hell of a band (4);

…when she took Clark's hand it was like taking the hand of a corpse (11);

Behind him, in the darkness, scores of shadows were trooping onto the stage (11).

The final scream of the emcee is supported with capitalization and an epithet creating the atmosphere of something supernatural and vicious:

This time he was answered – by a demonic shriek of saxophones from the shadows behind him. 'Are you ready to BOOOOOGIE?' (11)

The figurative descriptions of two most famous dead rock stars participating in the story – Janis Joplin and Elvis Presley – support the impression of chilling horror:

She screamed indignantly, and as she did, a flood of maggots flew from her mouth. Most struck the floor between her feet, but some clung to her lower lip, squirming obscenely (8);

He had pushed his sunglasses up on his forehead then, for a moment revealing wrinkled, empty eyesockets (9).

The thoughts of Mary in the final of the story casts light and explains the meaning of the antithesis that was already used by the author at the beginning and had the function of foreshadowing (*I've been to Rock and Roll Heaven and you know they get a hell of a band* (4))*: She and Clark had stumbled into Rock and Roll Heaven, but it was actually Rock and Roll Hell* (11). The title itself acquires additional meaning as the dead disc jockey *"shouted", "screamed", "tolled", "spoke", "chanted"* (11) the long list of names of dead musicians – participants of the night concert. The name of the song used by S. King as a title of the story was actually a tribute to several deceased singers such as Jimi Hendrix, Janis Joplin, Bobby Darin, Jim Morrison, Leroy Brown and Otis Redding, and has been rewritten a number of times since then to include other singers (up to 20 names for now).

Conclusions and perspectives of further research in this field. The analysis of the story "You Know They Got a Hell of a Band" by Stephen King made it possible to come to the conclusion that the structure of the text is held together by allusive onomastic components that permeate the narrative from the title to the last sentence. Among the stylistic means of the coherence implementation the use of allusive onyms dominated throughout the text. Personification, metaphors, repeated epithets and simile being intensified with the help of capitalization created the image of the "deadly" supernatural world.

The prospects for the research of means of coherence implementation are seen in the study of syntactical peculiarities of the text under analysis.

BIBLIOGRAPHY

1. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Москва : Флинта : Наука, 2003. 496 с.

2. Борисова Т. Функції стилістичних засобів реалізації категорії зв'язності у створенні картини «піщаного світу» в оповіданні Стівена Кінга «Beachworld». *Science and Education. A New Dimension. Philology, IV.* Budapest, 2016. Issue 78. С. 20–23

3. Валгина Н. С. Теория текста. Москва : Логос, 2003. 250 с.

4. Ларина Т. Ю., Милевская Т. В. Роль имен собственных в формировании когерентного текста (на материале романов И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев» и «Золотой теленок»). *Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 2 : Языкознание*. 2015. № 5 (29). С. 115–119.

5. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа : учебник для филологических специальностей вузов. Москва : Издательство «Ось-89», 1999. 192 с.

6. Новиков А. И. Текст и его смысловые доминанты / под ред. Н. В. Васильевой, Н. М. Нестеровой, Н. П. Пешковой. Москва : Институт языкознания РАН, 2007. 224 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

8. Филиппов К. А. Лингвистика текста: курс лекций. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003. 336 с.

9. Шевченко Н. В. Основы лингвистики текста : учебное пособие. Москва : Приор-издат, 2003. 160 с.

10. Borysova T. Stylistic means of the cohesion implementation in Stephen King's fiction (case study of the novel "Storm of the Century"). *Science and Education. A New Dimension. Philology, VI*. Budapest, 2018. Issue 159. P. 15–18.

11. Currier & Eve. Britannica : веб-сайт. URL: https://www.britannica.com/topic/Currier-and-Ives (дата звернення: 12.08.2020).

12. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. London: Longman Group Limited, 1976. 393 p.

13. Norman Rockwell : веб-сайт. URL: https://www.biography.com/artist/norman-rockwell (дата звернення: 12.08.2020).
14. Pope Bryan. Nightmares and Dreamscapes. DVD. 2006 : веб-сайт. URL: https://dvdverdict.com/reviews/nightmaresdreamscape.php (дата звернення: 12.08.2020).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

King Stephen. You Know They Got a Hell of a Band. URL: http://www.studynovels.com/Page/Story?bookId=1162 (дата звернення: 12.08.2020).

REFERENCES

1. Babenko, L. G., Kazarin, Yu. V. (2003). Lingvisticheskiy analiz khudozhestvennogo teksta [Linguistic analysis of a literary text]. Moskva: Flinta: Nauka [in Russian].
2. Borysova, T. (2016). Funkciyi stilistichnih zasobiv realizaciyi kategoriyi zv'yaznosti u stvorenni kartini "pishanogo svitu" v opovidanni Stivena Kinga "Beachworld" [Functions of stylistic means of realization of the category of coherence in the creation of a picture of the "sandy world" in Stephen King's story "Beachworld"]. *Science and Education. A New Dimension. Philology, IV* (78), 20–23 [in Ukrainian].
3. Valgina, N. S. (2003). *Teoriya teksta* [The theory of the text]. Moskva: Logos [in Russian].
4. Larina, T. Yu., Milevskaya, T. V. (2015). Rol imen sobstvennykh v formirovanii kogerentnogo teksta (na materiale romanov I. Ilfa i Ye. Petrova "Dvenadtsat stulev" i "Zolotoy telenok") [Proper names and their functions in the text coherency formation (at the material of the novels "The Twelve Chairs" and "The Little Golden Calf" by I. Ilf and E. Petrov)]. *Vestnik Volgogradskogo gos. un-ta. Ser. 2: Yazykoznanie*, 2/5 (29), 115–119 [in Russian].
5. Lukin, V. A. (1999). Khudozhestvennyy tekst: Osnovy lingvisticheskoy teorii i elementy analiza [Literary Text: Fundamentals of linguistic theory and analysis of elements]. Moskva: Izdatelstvo «Os-89» [in Russian].
6. Novikov, A. I. (2007). Tekst i ego smyslovye dominanty [Text and its semantic dominants] / pod red. N. V. Vasilevoy, N. M. Nesterovoy, N. P. Peshkovoy. Moskva: Institut yazykoznaniya RAN [in Russian].
7. Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna lingvistika: terminologichna enciklopediya* [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K [in Ukrainian].
8. Filippov, K. A. (2003). Lingvistika teksta [Text Linguistics]: kurs lektsiy. Sankt-Peterburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta [in Russian].
9. Shevchenko, N. V. (2003). Osnovy lingvistiki teksta [Essentials of text linguistics]: uchebnoe posobie. Moskva: Prior-izdat [in Russian].
10. Borysova, T. (2018). Stylistic means of the cohesion implementation in Stephen King's fiction (case study of the novel "Storm of the Century"). *Science and Education. A New Dimension. Philology*, VI (46)/159, 15–18.
11. Currier & Eve (n.d.). Retrieved from: https://www.britannica.com/topic/Currier-and-Ives.
12. Halliday, M. A. K., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group Limited.
13. Norman Rockwell (n. d.). Retrieved from: https://www.biography.com/artist/norman-rockwell.
14. Pope, Bryan (2006). *Nightmares and Dreamscapes. DVD.* Retrieved from https://dvdverdict.com/reviews/nightmaresdreamscape.php.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

King, Stephen (n. d.). You Know They Got a Hell of a Band. Retrieved from http://www.studynovels.com/Page/Story?bookId=1162.

УДК 159.964.225:81'23](045)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214317

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ПРИЙОМИ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ

Бортун К. О.
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

У сучасному середовищі спостерігаємо постійну взаємодію між інформацією, авторами та споживачами. Сьогодні комунікація відбувається надзвичайно стрімко, змінилися засоби реалізації її функцій: фіксуємо збільшення кількості тактик, прийомів й інструментів отримання інформації, оцінки подій і вчинків за допомогою сугестії.

У статті обґрунтовано наявність сугестивного складника в імперативних висловленнях, проаналізовано способи реалізації його. Зокрема, виокремлено прийоми психологічного впливу на слухача (одержувача прескрипції): психологічне маніпулювання, психологічний тиск, психологічне програмування. Розглянуто інструментарій вираження семантики навіювання в цих висловленнях. З'ясовано, що імперативні висловлення розкривають ситуації, у яких сугеренд повинен виконувати (виконати) приписувані йому дії одночасно чи послідовно або ж передбачати різні дії спонукання, протиставлені одна одній. Примітно, що об'єкт впливу має визнати правильним для себе саме ті дії/думки/емоції, які прагне навіювати йому сугестор.

Розкрито актуалізатори імперативного значення та подано стилістичні маркери, які формують особливості сугестивного впливу у висловленні. Проаналізовано функційний потенціал мовленнєвого впливу в імперативному реченні, зазначено форми інтенції спонукання, які сприяють реалізації волевиявлення мовця та створюють ефект навіювання одночасно.

Установлено, що висловлення, які містять імперативну інтенцію, є джерелом навіювання та засобом реалізації сугестивних тактик у комунікативному акті. Вони постають своєрідним наративом, який впливає на споживачів інформації за допомогою маніпулятивних сигналів задля досягнення бажаних результатів, реакції або дії.

Ключові слова: *мовна сугестія, сугестор, прийоми психологічного впливу, маніпулятивні технології.*

Bortun K. O. Semantic-pragmatic techniques of suggestive influence in imperative utterances. *Modern environment is characterized by a constant interaction among information, authors and consumers. Today, communication is extremely rapid and the means of implementing its functions have changed: the number of tactics, techniques and tools for obtaining information, evaluating events and actions through suggestion is increasing.*

The author substantiates the presence of a suggestive component in imperative utterances; analyzes the ways of its implementation; describes the techniques of psychological influence on the listener (recipient of prescriptions): psychological manipulation, psychological pressure, psychological programming; considers the tools of expressing semantics of suggestion in these utterances. It has been found that imperative statements reveal situations in which the suggester must perform (perform) the actions attributed to him simultaneously or sequentially, or anticipate different actions of motivation, opposed to each other. It is noteworthy that the object of influence must recognize as correct for itself exactly those actions / thoughts / emotions that the suggestor seeks to inspire him.

The imperative as a source of suggestion has an impact on the feelings and emotions of man, and through them – on his will and mind. However, they resort to means of persuasion based on the principle of suggestion rather than to means of coercion.

The author describes actualizers of the imperative meaning and specifies stylistic markers, which form the peculiarities of suggestive influence in the utterance; analyzes the functional potential of speech influence in the imperative sentence, indicates the forms of motivational intention that contribute to the realization of the speaker's will and create the effect of suggestion.

It is established that utterances containing imperative intention are a source of suggestion and a means of implementing suggestive tactics in a communicative act. They are a kind of narrative that influences consumers of information through manipulative signals to achieve the desired results, response or action.

Key words: *language suggestion, suggester, methods of psychological influence, manipulative technologies.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Слово є основним елементом висловлення та важливим складником мовної системи. Мовлення сугестора безпосередньо пов'язано з певним переліком засобів, які допомагають (спонукають) реалізувати ефект навіювання. Для цього з метою орієнтації на позитивну результативність акту волевиявлення мовець використовує імперативні речення. ***Актуальність*** роботи полягає в розумінні мети сугестивного впливу, психологічної реакції, вивчення семантичних, прагматичних та психолінгвістичних чинників у визначенні ефектів навіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природа сугестії неодноразово поставала об'єктом зацікавлень нейрофізіологів, психобіологів, психологів, соціологів (В. Бехерев, Л. Виготський, А. Добрович, О. Леонтьєв, О. Лурія, В. Налімов, В. Петренко, Б. Поршнев, Д. Співак, В. Шейнов). Сугестивні чинники соціальної реклами досліджували А. Вла-

димирська та П. Владимирський, О. Бугайова, Л. Конюхова, Н. Кутуза. Функціювання сугестивних мовних засобів у релігійному дискурсі розглядали О. Климентова, А. Тарасюк. Класифікацію сугестивно-педагогічних навіювань запропоновано в працях В. Зухаря, Г. Лозанова, С. Пальчевського та інших. Актуальні питання мовної сугестії вивчали С. Болтаєва, М. Желтухіна, Л. Ільницька, Т. Ковалевська, О. Марчук, С. Ніколаєнко, І. Черепанова, О. Юданова та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – визначити засоби мовної сугестії в імперативних висловленнях зі встановленням функційного потенціалу мовленнєвого впливу їх на свідомість слухачів. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) систематизувати погляди в науковій літературі щодо фунцій і природи сугестії; 2) проаналізувати семантико-прагматичні прийоми психологічного впливу на слухача в імперативних висловленнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сугестією, або навіюванням, уважають процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний зі зниженням усвідомлення й здатності критикувати у процесі сприйняття й реалізації змісту, введеного за відсутності цілеспрямованого активного розуміння, розгорненого аналізу й оцінки щодо минулого досвіду, та даним станом суб'єкта [18, 88], або процес дії на психічну сферу людини, пов'язаний зі зниженням критичності при сприйнятті та реалізації змісту, що навіюється; до того ж інформація, засвоєна за допомогою навіювання, важко піддається осмисленню та корекції [19, 106].

Сугестивна інтенція імператива передбачає у висловленні елементи роз'яснення й переконання. Сугестивні наставляння, що впливають на емоції, установки й мотиви поведінки слухача, робляться спокійним тоном у вигляді м'яких, заспокійливих фраз, які зазвичай повторюються кілька разів. Може бути також у вигляді коротких фраз, які підкріплюються й підсилюються невербальними сигналами [20].

В. Дерюгін виокремлює низку прийомів психологічного впливу на слухача (отримувача прескрипції), які реалізовані шляхом використання імперативних висловлень [Цит. за: 4, 58]:

1. *Психологічне маніпулювання.* Відбувається вплив імперативних висловлень на отримувача прескрипції наданням йому «права вибору» певної, окресленої у словесній формі моделі поведінки, з одного боку, і завуальованого підштовхування до потрібної дії – з іншого. Для ефективності маніпулювання і досягнення потрібного результату важливе врахування особливостей психології реципієнта, його соціальний досвід, сформований на основі бажань людини.

О. Бугайова зауважує, що слухача мотивують «заповнити вакуум, який виник під впливом зовнішніх обставин» за рахунок задоволення фізичних (потреба здоров'я), економічних та морально-етичних і психологічних (відчуття безпеки у власному житлі, упевненість у майбутньому) потреб [4, 58].

Для широкого спектру комунікативних ситуацій характерне використання неповних імперативних речень, оскільки для безпосереднього спілкування ідентифікація виконавця спонукання є надлишковою. Вказівка на об'єкт спрямованої дії та умови її здійснення є другорядною, тому що вони однозначно експліковані контекстом чи ситуацією спілкування.

Важливими в цій ситуації є прийоми інтимізації для забезпечення довіри в реципієнта, одним з інструментів впливу якого слугують граматичні форми дієслова (час, спосіб), що задають емоційний тон висловленню: *«Такий біль може свідчити про наближення мозкової судинної катастрофи (інсульт) або ж про інфекційне запалення оболонок головного мозку. Тож «бавитися» з гірчичниками і чаями у такому випадку недоречно і небезпечно – негайно* ***телефонуйте*** *на швидку»* («Експрес», 1–8 грудня, 2015, с. 21) *(заклик звертатися до сімейного лікаря, щоб мовець не займався самолікуванням).*

2. *Психологічний тиск*. Якщо під час маніпулювання вплив здійснюють завуальовано, то в цьому разі прямо вказують модель поведінки без альтернативи [Цит. за: 4, 60]: ***«Не купуй*** *російське»* (заголовок) (https://dzerkalo.media/). Ознака такого способу впливу, як і в психологічному маніпулюванні, – наявність аргументації та яскравих образів, а відмінність полягає в побудові речень у формі наказів, безапеляційних стверджень чи заперечень: *не купуй.*

3. *Психологічне програмування*. Це метод константного, точного, однозначного, повторюваного впливу на психіку людини з метою створення та формування шаблонів її поведінки [Цит. за: 4, 60], репрезентованого серією текстів із наведенням різних аргументів і повторюваним слоганом, що створює ефект навіювання, наприклад, заохочення вступати до лав бійців у зону АТО: *«Хто хоче воювати,* ***хай їде*** *на Схід»* («Журналіст України» № 49 (421) 11–17. 12. 2015, с. 21), чи зображення гострого дефіциту необхідних засобів для жінок, щоб виростити та народити дитину в СРСР: *«Для мене квінтесенцією ставлення до жінки в СРСР був хронічний дефіцит вати в аптеках: не прокладок, не тампонів (тоді про таке в нас і не чули), а звичайнісінької вати. А ще принципова відсутність знеболювального в гінеколога: ви не пробували робити аборт без анестезії?* ***Авжеж, народжуй****! І потім* ***вирощуй*** *дитину на 15 м² комуналки, без памперсів, про які тоді теж не чули, без дитячих сумішей, без візків і колготок у магазинах... Хочеш бути жінкою –* ***страждай****!»* (http://tyzhden.ua/Columns/50/187188).

Різнофункційними можуть бути складні спонукальні структури зі сполучниковим сурядним і безсполучниковим зв'язком, напр.: «***Підніміться*** *з диванів, не лише проголосуйте за краще життя, а й самі* ***спробуйте*** *виявити ініціативу залучити до цієї справи сусіда, приятеля!»* (http://veche.kiev.ua/archive/).

Декодування реципієнтом пропонованої інформації детерміновано добором лексичних маркерів та прагматичним компонентом для побудови тексту, який має сугестивний потенціал. Наприклад, на думку дослідників І. Імшинець, Т. Ковалевської, Р. Мокшанцева та ін., під час навіювання бажано уникати частки *не* [23, 105], бо людська свідомість

ігнорує частку *не* і смисл тексту сприймається навпаки, що суперечить задуму навіювання. Крім того, заперечні речення на кшталт «***Не вважайте** інтерв'ю з переселенцями звичайними. Більшість із людей, з якими ви будете спілкуватися, перенесли різні травматичні та стресові ситуації. У багатьох із них немає досвіду поведінки перед телекамерою»* («Журналіст України», (1), січень, 2016, с. 10) усвідомлюються повільніше, ніж ствердні, оскільки усвідомлення заперечення спершу передбачає перетворення заперечення у ствердну форму, а тоді вже сприйняття окремих слів і усвідомлення з опертям на їх значення усієї думки [1, 208].

Іншим способом психологічного програмування є розташування потрібної інформації. І. Зимня, яка досліджувала психологічні аспекти мовленнєвої діяльності, вважає, що основну інформацію людина отримує з початку фрази, бо завершення думки можна передбачити за смисловим контекстом [10, 102]. Особливо важливим є актуалізація дії, яка має бути виконана: *«**Увага!** З 1 січня 2018 року, вже з 00.01, кожен громадянин РФ, котрий захоче перетнути державний кордон України, **залишатиме** у нас відбитки своїх пальчиків та весь комплект біометричних даних»* (https://www.wz.lviv.ua/topics/%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%-96%D0%B). Функцію головного члена таких номінативних односкладних речень, за допомогою яких актуалізують інформацію, виконує як непоширений іменник, напр.: ***Вибори!*** («Українська правда», 21.11.2004), так і поширений, напр.: ***Тільки дострокові вибори! Тільки повне оновлення** політичного класу України!», – сказав він* [Саакашвілі] *у своїй промові* («Апостроф», 24.02.2016). Тут початок надфразної єдності несе найбільше смислове навантаження за допомогою позитивного налаштування: у першому реченні звертання спрямоване безпосередньо до реципієнта (намір залучити до влади нові кадри). Цей прийом надає висловленню емоційності, а отже, сприяє залученню окличної інтонації, яка сприяє запам'ятовуванню цієї інформації.

Дослідження семантико-прагматичних прийомів сугестивного впливу в імперативних висловленнях відображено в діаграмі 1, яка унаочнює кількісний розподіл виокремлених нами сугестивних виявів імперативу.

Діаграма 1

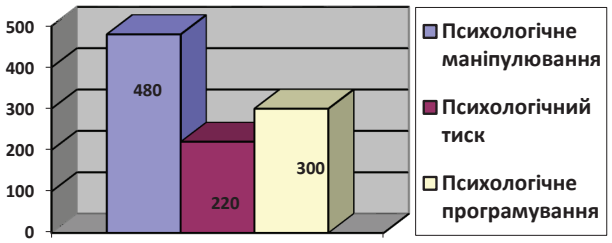

Загальна кількість виявлених сугестивних одиниць – 1000 од. Як засвідчують наведені в діаграмі результати, найчастотнішим прийомом реалізації сугестії імперативу є психологічне маніпулювання – 480 од., а найменш уживаними є тактика психологічного тиску – 220 од.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, головною метою сугестії є здійснення мовного впливу на адресата, його емоції, думки, вчинки. Важливим у сугестії є можливість керування сугерентом зі створенням ілюзії вдаваного вибору ним мовних чи комунікативних засобів у ситуації спілкування, а також рівень досягнення перлокутивного ефекту, який залежить від засобів імперативу, його інтенції, що розкриває сугестивний потенціал у висловленні.

Посилення спонукальної інтенції імперативних висловлень пов'язано з прагненням адресанта повідомлення надати спонуканню більшого емоційного характеру, наголосити на своїй зацікавленості у виконанні дії адресантом. Подібні висловлення можуть імпліцитно чи експліцитно виражати негативну реакцію, тому в таких випадках використовують засоби деінтенсифікації спонукання, експліковані непрямими мовленнєвими актами.

Подальше дослідження аналізованої проблеми може бути зосереджене на вивченні засобів прямого та непрямого навіювань за допомогою синтаксичних засобів імперативу в публіцистичному дискурсі різносистемних мов (у зіставному аспекті).

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты. Київ : Астрея, 1997. 312 с.
2. Бехерев В. Объективная психология. Москва : Наука, 1991. 336 с.
3. Бортун К. О. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному і офіційно-діловому стилях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Черкаси, 2019. 21 с.
4. Бугайова О. І. Соціальна реклама : лексика, граматика, стилістика : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2019. 290 с.
5. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви. Донецьк : ДонНУ, 2013. 327 с.
6. Владимирська А., Владимирський П. Реклама. Київ : Кондор, 2006. 336 с.
7. Гончаров Г. А. Суггестия : теория и практика. Москва : КСП, 1995. 320 с.
8. Дерюгин В. И. Теневая психология. Москва : Эксмо, 2003. 320 с.
9. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 304 с.
10. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : МОДЭК, 2001. 432 с.
11. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ, 2005. 32 с.
12. Ільницька Л. Л. Англомовний сугестивний дискурс : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 222 с.

13. Климентова О. В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) Київ: Карбон ЛТД, 2012. 320 с.

14. Ковалевська А. В. Оптимізація сугестивного ефекту повідомлення (лінгвоментальний аспект). *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків* : колект. монографія / кол. авт.; за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : видавець Букаєв В. В., 2014. С. 493–497.

15. Ковалевська Т. Ю. Актуальні напрями дослідження вербальної сугестії. *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків* : колект. монографія / кол. авт.; за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : видавець Букаєв В. В., 2014. С. 323–331.

16. Конюхова Л. І. Сугестивні властивості слоганів реклами банківських послуг. *Філологічні студії*. 2016. Вип. 14. С. 208–214. URL: http://nbuv.gov.ua

17. Кутуза Н. В. Позитивація як сугестивний чинник соціальної реклами. Мова. 2012. № 18. С. 33–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2012_18_10

18. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, Академия, 1999. 288 с.

19. Марчук О. Психолінгвістичні особливості прийомів сугестії (на матеріалі українських телепередач). *Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. 2010. С. 104−111.

20. Ніколаєнко С. Психологічні особливості базових видів сугестії. *http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Svfilre/2011_1/01_01_08.pdf/*

21. Ніколаєнко С. О. Особливості когнітивного компонента в психологічній структурі сугестивного впливу педагога. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 39 (63). С. 155−161.

22. Почепцов Г. Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks : медіакомунікації. Київ : Спадщина, 2014. 464 с.

23. Реклама та PR у масово-інформаційному просторі : монографія / за заг. ред. О. В. Александрова. Одеса : Астропринт, 2009. 400 с.

24. Тарасюк А. М. Сугестивні мовні засоби щодо створення світу в релігійному дискурсі середньоанглійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36 (2). С. 104–106.

25. Харченко С. В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 21 с.

26. Шейнов В. П. Психологическое влияние. Москва : Харвест, 2007. 638 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Апостроф. URL: https://inosmi.ru/postrophe_com_ua.

Дзеркало Коломиї. URL: https://dzerkalo.media.

Високий замок. URL: https://wz.lviv.ua.

Віче. URL: http://veche.kiev.ua/archive/2010.

Експрес. URL: https://zaxid.net/gazeta_ekspres_tag47192/

Журналіст України. URL: http://archive.nsju.org

Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua.

Український тиждень. URL: https://tyzhden.ua/Magazine

REFERENCES

1. Belova, A. D. (1997). Lingvisticheskie aspekty [Linguistic aspects]. Kiev: Astreya [in Russian].

2. Bekherev, V. (1991). Obektivnaya psikhologiya [Objective Psychology]. Moskva: Nauka [in Russian].

3. Bortun, K. O. (2019). Strukturno-semantychni typy ta funktsii imperatyvnykh vyslovlen u publitsystychnomu i ofitsiino-dilovomu styliakh [Structural-semantic types and functions of imperative statements in journalistic and official-business styles]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Cherkasy [in Ukrainian].

4. Buhaiova, O. I. (2019). Sotsialna reklama: leksyka, hramatyka, stylistyka [Social advertising: vocabulary, grammar, style]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Lutsk [in Ukrainian].

5. Vintoniv, M. O. (2013). Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu: formalni ta funktsiini vyiavy [Actual division of sentence and text: formal and functional manifestations]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

6. Vladymyrska, A., Vladymyrskyi, P. (2006). Reklama [Advertising] Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

7. Goncharov, G. A. (1995). Suggestiya: teoriya i praktika [Suggestion: theory and practice]. Moskva: KSP [in Russian].

8. Deryugin, V. I. (2003). Tenevaya psikhologiya [Shadow psychology]. Moskva: Eksmo [in Russian].

9. Dotsenko, Ye. L. (2003). Psikhologiya manipulyatsii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Sankt-Peterburg: Rech [in Russian].

10. Zimnyaya, I. A. (2001). Lingvopsikhologiya rechevoy deyatelnosti [Linguopsychology of speech activity]. Moskva: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut; Voronezh: MODEK [in Russian].

11. Zirka, V. V. (2005). Movna paradyhma manipuliatyvnoi hry v reklami [Language paradigm of manipulative game in advertising]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

12. Ilnytska, L. L. (2006). Anhlomovnyi suhestyvnyi dyskurs [*English-language suggestive discourse*]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyivskyi natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv [in Ukrainian].

13. Klymentova, O. V. (2012). Verbalna suhestiia ta emotsii (na materiali ukrainskykh molytov) [Verbal suggestion and emotions (based on Ukrainian prayers)]. Kyiv: Karbon LTD [in Ukrainian].

14. Kovalevska, A. V. (2014). Optymizatsiia suhestyvnoho efektu povidomlennia (linhvomentalnyi aspekt) [Optimization of the suggestive effect of the message (linguistic aspect)]. *Odeska linhvistychna shkola: koordynaty suchasnykh poshukiv*: kolekt. monohrafiia / kol. avt.; za zah. red. T. Yu. Kovalevskoi. Odesa: Bukaiev V. V., 493–497 [in Ukrainian].

15. Kovalevska, T. Yu. (2014). Aktualni napriamy doslidzhennia verbalnoi suhestii [Current directions of research of verbal suggestion]. *Odeska linhvistychna shkola: koordynaty suchasnykh poshukiv*: kolekt. monohrafiia / kol. avt.; za zah. red. T. Yu. Kovalevskoi. Odesa: Bukaiev V. V., 323–331 [in Ukrainian].

16. Koniukhova, L. I. (2016). Suhestyvni vlastyvosti slohaniv reklamy bankivskykh posluh. *Filolohichni studii* [The philological studies], 14, 208–214. URL: http://nbuv.gov.ua [in Ukrainian].

17. Kutuza, N. V. (2012). Pozytyvatsiia yak suhestyvnyi chynnyk sotsialnoi reklamy. Mova [*The language*], 18, 33–36. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Mova_ 2012_18_10 [in Ukrainian].

18. Leontev, A. A. (1999). Osnovy psikholingvistiki [Fundamentals of Psycholinguistics]. Moskva: Smysl, Akademiya [in Russian].

19. Marchuk, O. (2010). Psykholinhvistychni osoblyvosti pryiomiv suhestii (na materiali ukrainskykh teleperedach) [Psycholinguistic features of suggestion techniques (based on Ukrainian TV programs)]. *Nova informatsiina sytuatsiia ta tendentsii alternatyvnoho rozvytku ZMK v Ukraini.* Materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh*,* 104−111 [in Ukrainian].

20. Nikolaienko, S. (2011). Psykholohichni osoblyvosti bazovykh vydiv suhestii [Psychological features of basic types of suggestion] http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39498/08-Nikolaenko.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].

21. Nikolaienko, S. O. (2012). Osoblyvosti kohnityvnoho komponenta v psykholohichnii strukturi suhestyvnoho vplyvu pedahoha [Features of the cognitive component in the psychological structure of the suggestive influence of the teacher]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 39 (63), 155−161 [in Ukrainian].

22. Pocheptsov, H. H. (2014). Vid Facebooku i hlamuru do Wikileaks: mediakomunikatsii [From Facebook and glamor to WikiLeaks]. Kyiv: Spadshchyna [in Ukrainian].

23. Reklama ta PR u masovo-informatsiinomu prostori [Advertising and PR in the media space] (2009) / za zah. red. O. V. Aleksandrova. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

24. Tarasiuk, A. M. (2018). Suhestyvni movni zasoby shchodo stvorennia svitu v relihiinomu dyskursi serednoanhliiskoi movy [Suggestive linguistic means of creating a world in the religious discourse of the Middle English language]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 36 (2), 104–106 [in Ukrainian].

25. Kharchenko, S. V. (2001). Semantyko-syntaksychna ta komunikatyvna struktura rechen sponukalnoi modalnosti [Semantic-syntactic and communicative structure of sentences of motivational modality]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv [in Ukrainian].

26. Sheynov, V. P. (2007). Psikhologicheskoe vliyanie [Psychological impact]. Minsk: Kharvest [in Russian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Apostrof [Apostrophe]. URL: https://inosmi.ru/postrophe_com_ua
Dzerkalo Kolomyi [Mirror of Kolomyia]. URL: https://dzerkalo.media
Vysokyi zamok [High Castle]. URL: https://wz.lviv.ua
Viche [Chamber]. URL: http://veche.kiev.ua/archive/2010
Ekspres [Expres]. URL: https://zaxid.net/gazeta_ekspres_tag47192/
Zhurnalist Ukrainy [Journalist of Ukraine]. URL: http://archive.nsju.org
Ukrainska pravda [Ukrainian Pravda]. URL: https://www.pravda.com.ua
Ukrainskyi tyzhden [Ukrainian week]. URL: https://tyzhden.ua/Magazine

УДК 811.133.1’23’42(045)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214319

ОСОБЛИВОСТІ ФОКАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО НАРАТИВУ МАРКА ЛЕВІ

Буць Ж. В.
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»

У статті розкрито специфіку наративної категорії фокалізації в художньому просторі сучасного французького письменника Марка Леві. Особлива увага приділена функції маніпулятивного впливу, що виконує художній наративний простір взагалі та фокалізація як один з його елементів. Дослідження ґрунтується на наукових добутках з маніпулювання як явища загальновживаного в сучасному суспільстві. Схарактеризовано також розвиток останніх досягнень з маніпулятивного впливу у психології, політиці, лінгвістиці. Наголошено на мовній репрезентації явища маніпулювання в різних сферах соціального життя – політиці, ЗМІ, різноманітних дискурсах. Окреслено щораз більшу роль вивчення наративу з боку визначення механізмів усвідомлення та пізнання світу.

У тексті дослідження запропоновано характеристику різних поглядів розуміння поняття «фокус наратції» та надано різноманітні типології щодо фокалізації наративного простору. Фокалізацію кваліфіковано як елемент апелювання до оповідача (чи персонажа), як дистанцію між оповіддю, дієгезисом та персонажем. Підтверджено думку, що фокус наратції структурує наратив. З’ясовано та проілюстровано на прикладах французької прози основні риси фокалізації художнього наративу. Увагу зосереджено на вивченні художнього доробку Марка Леві як представника сучасного французького літературного середовища. Описано наративний простір творів «Et si c'etait vrai» та «Vous revoir», які вибрано для наукового дослідження. Як доводить матеріал художньому наративу, М. Леві притаманний контамінований тип фокалізації, що визначає особливість не лише авторського подання події, а й специфіку сучасного літературного жанру. Проведений аналіз особливостей фокалізації художнього наративу французького письменника дав змогу виокремити такі аспекти: граматичний (уживання займенника третьої особи, умовного способу), семантичний, стилістичний (кореляція стилів в одній оповіді, використання тропів), структурний (особлива наративна тектоніка романів).

Ключові слова: *художній наратив, фокалізація, сучасна французька проза, маніпулятивний вплив, наративний простір, оповідь.*

Buts Zh. V. Features of focalization of Marc Levy’s literary narrative. *The article reveals the specifics of the narrative category of focalization in literary works of the modern French writer Marc Levy. Particular attention is paid to the function of manipulative influence performed by this narrative in general and to the focalization as one of its elements. The study is based on the scientific achievements of manipulative influence as a phenomenon actively used in modern society. In addition, it describes the development of recent advances in manipulative influence in psychology, politics and linguistics. The author emphasizes the linguistic representation of the phenomenon of manipulation in various spheres of social life such as politics, mass media and various discourses. The paper clarifies the growing role of the study of narrative in defining the mechanisms of awareness and cognition of the world. The text of the proposed study describes different views of understanding the concept of “focus of narration” and provides various typologies of the narratives’ focalization. Focalization is described as an element of appeal to the narrator (or character), as a distance between the narrative, the diegesis, and the character. It has confirmed the idea that the focus of the narrative structures the novel. The main features of the focalization of the literary narrative were characterized and illustrated on the examples of French prose. Particular attention is given to the study of the literary works of Marc Levy, as a representative of modern French literary environment. The material of M. Levy’s novels proves that his works are characterized by the contaminated type of focalization, which determines not only the distinguishing features of the author’s representation of the event, but also the specifics of the modern literary genre. The analysis revealed the main features of focalization of the literary narrative of the French writer, among them we can single out the following aspects: grammatical (the use of the third person pronoun, conditionals), semantic, stylistic (correlation of styles in one story, the use of tropes), structural (a special narrative tectonic of novels).*

Key words: *literary narrative, focalization, modern French prose, manipulative influence, narrative space, narration.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному суспільстві все частіше розуміємо, що іноді робимо дещо не властиве нам, інколи навіть незвичайне. Коли починаємо обмірковувати ті чи ті ситуації, виявляємо, що то був прихований психологічний вплив на нас чи то з боку ЗМІ, чи то з боку оточення. Так, бути предметом маніпулювання – дуже не приємно. Тому все частіше з’являються наукові розробки щодо уникнення маніпулювання, а ще частіше, – навпаки, як уплинути на свідомість людини.

Читаючи художні твори, ми сприймаємо побутові ситуації так, як на це нас скеровує автор (наратор), а іноді потім й у реальному житті намагаємося вчинити тим чи тим способом, який запозичили в персонажів. Отже, такий симбіоз

реального/нереального подекуди наводить на думку – чи не маніпулюють нами і як цього уникнути або використати собі на користь. У нашому дослідженні намагаємося з'ясувати роль художнього наративного простору як технології маніпулювання свідомістю читача. І одним з елементів упливу в художньому наративі є насамперед фокус представлення подій в оповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми маніпуляції звертаються психологи (С. І. Бернштейн, Д. Брайант, Е. Л. Доценко, Т. М. Дрідзе, А. А. Леонтьєв, Р. Чалдіні, Б. Шелдон), соціологи (Б. І. Мотузенко), політологи (С. Кара-Мурза, Г. Лассуелл, М. Побокін, Г. Г. Почепцов, С. П. Расторгуєв, А. Цуладзе, Г. Шиллер), журналісти (Б. Н. Лозовський), які передусім визначають вплив маніпуляцій на свідомість та підсвідомість людини. У психології розрізняють два типи маніпулювання: невербальний і вербальний. Саме перший з них викликає посилений інтерес науковців у галузі соціальної, суспільно-економічної парадигм (О. А. Лагодзінська, П. М. Лісовський, І. В. Рибак та ін.). Лінгвісти ж звертаються до мовної репрезентації цього явища, хоча їхні праці здебільшого присвячено політичному та рекламному дискурсам (О. Ю. Арешенкова, С. К. Романюк, І. Ю. Шкіцька та ін.). Вивчення прихованого впливу привертає увагу лінгвістів, оскільки зумовлює оптимізацію процесу взаємодії між рівноправними комунікантами завдяки розкриттю механізмів маніпуляції. Дослідженню дискурсивних стратегій і тактик присвячені напрацювання Є. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, Т. А. ван Дейка, О. В. Дмитрука, Л. Л. Ільніцької, О. С. Ісерс, С. В. Козак, І. В. Мельник, І. Є. Фролової та ін.

На думку С. Кара-Мурзи, успіху сягає маніпуляція тоді, коли адресат вірить у природність того, що відбувається [2, 47]. Задля цього найкраще підходить фальшива реальність, де наявність акту маніпулювання не буде поміченою. Такою фальшивою реальністю може слугувати художній наративний простір.

У результаті напрацювань, здійснених у межах наративного напряму наукової парадигми, доходить до можливості оперування нарацією як плідним й перспективним інструментом опису процесів конструювання ідентичності автора, аналізу кореляцій між пам'яттю і літературою (культурою), осмислення індивідуального і колективного досвіду часу.

Формулювання мети і завдань статті. У статті за **мету** ставимо виокремити особливості фокалізації сучасного художнього наративу французького письменника М. Леві, що відображає маніпулятивну функцію літературного твору. Задля досягнення поставленої мети слід виконати такі **завдання**: описати різноманітні визначення та розуміння поняття «фокус нарації»; сформулювати основні риси фокалізації наративного простору; визначити типи фокалізації в сучасних дослідженнях; схарактеризувати художній доробок сучасного французького письменника Марка Леві; виявити особливості фокалізації художнього наративу М. Леві на прикладах його творів «Et si c'etait vrai» та «Vous revoir» з урахуванням маніпулятивної функції художнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найдискутованішою у наративних вченнях вважається категорія «точка зору» («фокалізація», за термінологією Ж. Женнет) [1, 128], або «фокус нарації», що корелює із англ. *point of view*, фр. *point de vue*, нім. *die Hinsicht* [3, 15]. Фокалізація, за розумінням французького лінгвіста, виключає візуальні конотації (за Д. Шіффрін [9, 51]), які характерні для терміна «точка зору». Інші дослідники наполягають на зовнішньо та внутрішньо зумовлених факторах, що впливають на передачу та сприйняття подій у художньому тексті [10, 24].

Художня інформація набуває вербального вираження за умови представлення наративного простору крізь призму будь-якого «зору», оскільки відбувається вибір окремих елементів оповідання події, зумовлений певною точкою зору. Тому в наративній теорії звертаються до категорії фокалізації, яка поєднує всі форми наративної присутності [5, 48].

Звертання до суб'єкта фокалізації, який утримує фокус бачення художньої інформації, передбачає, що можна апелювати до оповідача (автора твору) або до персонажа. У річищі вивчення маніпулятивного аспекту репрезентації наративного простору вважаємо за доцільне звернення саме до фокалізації оповіді, оскільки іноді саме з метою впливу на читача відбувається зміна фокалізатора у творі, коли оповідач репрезентує події, послуговуючись точкою зору персонажа.

За розумінням поняття «фокалізація», наданим Ж. Женеттом [1, 89], представлення й донесення інформації до адресата відбувається в «чистому вигляді» без додаткових «особистісних» нашарувань. За рахунок фокалізації читач акцентує не лише на просторі представлення подій у художньому творі, а й на самій текстовій організації, що має окремий вплив та інформативність.

Фокалізація корелює із поняттям дистанції в оповідному просторі між оповідачем, дієгезисом і персонажем [5, 52]. Окрім цього, фокалізація визначає манеру та техніку репрезентації наративного простору, сприяє структуризації всієї художньої інформації, коли вона подається чи безпосередньо від особи оповідача, чи опосередковано від іншої особи – з погляду «зовні». У цьому розумінні наративна категорія набуває значення маніпулятивної технології, оскільки, відповідно до визначення, належить до джерела зовнішнього впливу (оповідач), залежить від майстерного уживання, відповідає певній послідовності, що структурує усю оповідь і, нарешті, упливає на свідомість та сприйняття адресата інформації.

Звертаючись до різноманітних поглядів щодо розуміння фокалізації у наратології, зазначимо розмаїття її типології.

Так, ізраїльська дослідниця Ш. Ріммон-Кенан спирається на грані (*facet*) сприйняття: перцептивна грань (*perceptual facet*), психологічна грань (*psychological facet*) й ідеологічна грань (*ideological facet*) [8], які характеризують фокалізацію.

Типологія фокалізації французького літературознавця Ж. Женетта ґрунтується на ідеї виокремити того, хто говорить, від слухача (сприймача). Таким чином, учений розрізняє три рівні, зокрема: 1) нульова фокалізація, що збігається із нефокалізованою оповіддю, у якій оповідач знає більше, ніж будь-хто з персонажів (таким чином, оповідач перебуває над текстом); 2) внутрішня фокалізація, яка характеризується однаковим рівнем обізнаності оповідача й певного персонажа-фокалізатора (бачення зсередини); 3) зовнішня фокалізація, при якій оповідач менш обізнаний, ніж персонаж (бачення зовні) [1, 149].

Інші сучасні вітчизняні наратологи обстоюють ще один тип фокалізації – контамінований (Є. О. Дегтярьова, Р. І. Савчук), або варіабельний (О. М. Кагановська). Такому типові притаманне зображення персонажа основним фокусом (внутрішнім, зовнішнім або нульовим), до якого додається інший фокус, що розширює чи приховує ракурс подання подій.

Дотримуючись типології Р. І. Савчук щодо розкриття специфіки маніпулювання в наративному художньому просторі, будемо послуговуватися класифікацією варіабельного типу перцепції: контаміновані типи сприйняття *внутрішньо-нульової* та *внутрішньо-зовнішньої* фокалізації забезпечують основний зображувальний фокус *внутрішній*; у разі *нульового* фокусу бачення та представлення події вирізняються *нульово-внутрішня* та *нульово-зовнішня* фокалізації; у поєднанні основного *зовнішнього* фокусу із внутрішнім баченням та додатковим нульовим типом перцепції виокремлюються *зовнішньо-внутрішній* та *зовнішньо-нульовий* контаміновані типи фокалізації [5, 51–52].

У нашому дослідженні дотримуватимемося такої розгалуженої типології, оскільки, на нашу думку, вона дає змогу розкрити не лише маніпулятивні технології впливу оповідного простору, а й простежити гендерні особливості реалізації цих технологічних характеристик.

Аналізуючи творчий доробок сучасного французького письменника Марка Леві, можна стверджувати, що його твори представлено в наративній формі гетеродієгетичного типу в екстрадієгетичній ситуації (за класифікацією Ж. Женнета). Отже, наратор, що розповідає історії, знаходиться поза межами оповіді, а фокус зосереджується на головних персонажах відповідних романів.

У своїх романах Марк Леві поєднує різноманітні жанри: трилер, фантастику, пригоди, оповідання про подорожі, історичну оповідь, комедію, – усе це міститься в межах однієї історії [7]. Загалом творчість французького письменника пронизано сплетінням різноманітних літературних напрямів, генеологічним різномаїттям, складністю сюжетів, глибиною проблематики та тем, які порушує автор у художньому просторі [4, 46]. Усе це відповідно вибудовує художній наратив М. Леві та характеризує особливості фокалізації його творів.

Матеріалом дослідження послугували романи М. Леві «Et si c'etait vrai» (2000) та «Vous revoir» (2008). За хронотопною організацією наративів ці два твори можна вважати дилогією, оскільки йдеться про тих самих персонажів, правда, у дещо змінених ситуаціях та просторі. Не можна не погодитися з позицією Л. Мацевко-Бекерської, яка вважає схематичне відтворення сюжетів двох творів французького письменника ефектом дзеркала [там само, 47], коли відбувається схожа ситуація спочатку з одним з персонажів, а згодом і з іншим.

Перший роман дилогії французького письменника «Et si c'était vrai» (2000) сфокусовано на розповіді про молоду докторку (інтерна клініки у Сан-Франциско) та хлопця (юного архітектора), що поєднані місцезнаходженням (квартира Лорен) та єдиною метою – врятувати життя. Однак опертя на думку про ефективність маніпулювання у ситуаціях, наближених до реальності (фальшивої реальності) [2, 49], підводить до того, що наративний простір французького письменника є простором реалізації маніпулятивного впливу, оскільки Лорен (головна героїня) перебуває у зміненому стані (привід), а в реальності – знаходиться в комі. Фокусуючись на представленні подій зовні, поза межами тексту чи над текстовою ситуацією, наратор застосовує маніпулятивні стратегії, що впливають на сприйняття дієгезису.

Загалом роман М. Леві «Et si c'était vrai» належить до гетеродієгетичного типу наратора в екстрадієгетичній ситуації. Яскравим прикладом цього слугує уривок з твору: *Il lui fit remarquer qu'il n'était ni aveugle ni sourd et formula à nouveau sa demande : que faisait-elle là ? Pour toute réponse elle lui dit qu'elle trouvait cela formidable. Arthur ne voyait rien de « formidable » à cette situation et sur un ton plus agacé que précédemment reposa une troisième fois sa question : que faisait-elle dans sa salle de bains à cette heure avancée de la nuit ?* (1, 19). У наведеному фрагменті йдеться про першу зустріч основних героїв твору французького письменника – Артура та Лорен. При цьому дівчина перебувала на той момент у дивному стані – привід, оскільки в реальності знаходилась у комі. Якщо звернемося до фокусу представлення подій художнього наративу, то основними маркерами нульової фокалізації гетеродієгетичного наративу є непряма мова та уживання займенників третьої особи однини (*il, elle*). Наратор розповідає історію зовні, переказуючи події, що на граматичному рівні марковано підрядними реченнями: *qu'il n'était ni aveugle ni sourd, qu'elle trouvait cela formidable* (1, 19), а також непрямим мовленням головних персонажів: *que faisait-elle là ? que faisait-elle dans sa salle de bains à cette heure avancée de la nuit?* (там само, 19)

Незважаючи на те, що досліджуваний наративний художній простір подано у формі нульової фокалізації, увесь час спостерігається зміна фокусу представлення історії. І фокалізатором упродовж усього оповідання виступає чи то один, чи то інший персонаж. Так, наратор описує події напередодні автокатастрофи головної героїні твору М. Леві «Et si c'était vrai»: *«Je suis trop fatiguée et je roule trop vite», se répétait-elle de minute en minute, pour lutter contre l'endormissement, mais l'idée de retourner aux urgences, côté salle et*

non côté coulisses, suffisait en elle-même à la tenir éveillée (1, 4). У наведеному прикладі основними дейектиками зміни фокалізації є пряма мова, у якій на фокалізатора вказує уживання займенника першої особи однини *Je* (*Je suis trop fatiguée et je roule trop vite*), тоді як основний фокус належить наратору зовні, тобто нульовій фокалізації – *se répétait-elle*, основним дейектиком цього виступає займенник третьої особи однини *elle*. Такий контамінований тип фокалізації, на нашу думку, слугує засобом маніпулювання свідомістю читача, позаяк ми не лише слухаємо розповідь, а й співчуваємо героїні, яка згадує свої відчуття та переживання, довіряємо її розповіді більше, ніж переданим словами наратора зовні. Аби досягти напруги в художньому наративі Марка Леві, весь час змінюється фокус представлення подій. Попри нульову фокалізацію досліджуваного твору, упродовж усієї історії активно змінюються фокалізатори. Наприклад, наратор описує звичайний ранок молодої докторки Лорен, і при цьому відбувається зміна фокусу представлення подій:

Maman,

Merci pour la chienne, surtout ne range rien, je m'occupe de tout en rentrant.

Je passe chercher Kali directement chez toi dimanche vers 5 heures. Je t'aime, ta Docteur préférée (1, 5).

Епістолярний стиль передбачає звернення від першої особи однини (*Je*), що, своєю чергою, визначає внутрішню фокалізацію. Зміна фокалізатора в цьому випадку має маніпулятивну функцію, оскільки змушує читача пережити історію, співчуваючи героїні, зосереджуючись на її повсякденних проблемах. Бачення зсередини художнього твору дає змогу зануритися у світ персонажа, що неодмінно переконує в правдивості подій. Зокрема, уживання загальновживаних у повсякденному побуті дієслів також відіграють переконливу роль. Дівчина, звертаючись до матері, запевняє її у своїх діях та почуттях – *je m'occupe de tout* (я усе упорядкую – тут і далі переклад наш *Ж. Б.*), *Je passe chercher* (зайду за), *Je t'aime* (я тебе люблю). До того ж наприкінці молода докторка переконує у своїй ніжності до дорогої людини – *ta Docteur préférée* (твоя улюблена докторка). Ще одним маркером внутрішньої фокалізації є граматичний аспект наративу, а саме уживання теперішнього часу (Présent Indicatif), що також імплікує маніпулятивну функцію.

Іншим прикладом зміни фокалізації в художньому наративі М. Леві «Et si c'était vrai» слугує розмова головної героїні зі своєю машиною. Така незвична ситуація з першого погляду – розмова з транспортним засобом – завдяки внутрішній фокалізації переконує читача у своїй реальності: *Partie, je suis partie, se répétait-elle. Je ne peux pas y croire, c'est un vrai miracle, reste encore à ce que tu veuilles bien démarrer. Amuse-toi ne serait-ce qu'à tousser une fois, je noie ton moteur avec du sirop avant de te jeter à la casse et je te remplace par une jeune voiture tout électronique, sans starter et sans états d'âme quand il fait froid le matin, tu as bien compris, j'espère ?* (1, 5). Лорен дуже поспішає на роботу у лікарню, але її авто, на жаль, не заводиться. З метою переконати в реальності події, що відбувається у гетеродієгетичному типі наративу екстрадієгетичній ситуації, наратор змінює фокус бачення з нульового на внутрішній. Дівчина розмовляє з машиною, звертаючись до неї як до реальної істоти, переконуючи її працювати. На вербальному рівні це передусім марковано прямою мовою від першої особи однини (*je suis partie*, *Je ne peux pas y croire, je noie ton moteur, je te remplace, j'espère*). Задля впливу на ситуацію в наративі вжито тактику погрози. Лорен дуже нервує, оскільки спізнюється і не в силах вплинути на ситуацію, тому починає погрожувати машині – *je noie ton moteur avec du sirop* (я заллю твій мотор сиропом), *je te remplace par une jeune voiture tout électronique* (я поміняю тебе на нову електричну машину). У цьому випадку зміна фокусу бачення є доречною та переконливою, оскільки сам персонаж розповідає про відчуття та переживання. До того ж дівчина персоніфікує своє авто: *tu as bien compris, j'espère* (ти зрозуміла, сподіваюсь). Цей засіб, на нашу думку, виконує саме маніпулятивну функцію, змінюючи не лише фокус представлення історії в художньому наративі, а й доводить та переконує таким чином читача у своїх діях.

Наступний аналізований роман французького письменника «Vous revoir» (2008) є продовженням минулої історії «Et si c'était vrai», проте дещо змінюються актанти наративу. На думку самого автора, цікаво було б дізнатися, чи ризикнули б Артур та Лорен удруге зустрітися та вскочити у вирій пригод [6]. Тому в новому оповіданні зустрічаються ті самі персонажі, проте в дзеркальній ситуації (за Мацевко-Брекерською) [4, 46]. У нашому дослідженні цікавою видається така зміна наративного простору з боку саме фокалізації.

Не порушуючи особливості представлення подій у попередній історії «Et si c'était vrai», Марк Леві повістує, не змінюючи водночас і наративного типу художнього твору: *Peut-être reviendrait-il un jour en compagnie de la femme qui occupait ses pensées. Il lui ferait découvrir les rues étroites de ce quartier qu'il aimait tant, ils marcheraient ensemble le long des berges de la Seine où il avait pris goût à se promener, même les jours de pluie, fréquents dans la capitale* (2, 2). Йдеться про гетеродієгетичний тип наративу в екстрадієгетичній ситуації. Дейектиками нульової фокалізації аналізованого роману є уживання займенників третьої особи однини і множини (*il, ils*). Наратор розповідає історію зовні, при цьому поєднуючи її із попереднім твором не лише головними героями, а й манерою розповіді. Головний персонаж – Артур – мріє про зустріч із коханою дівчиною. Проте він не впевнений у майбутній зустрічі, для нього вона лишається лише мрією, що на граматичному рівні підтверджено уживанням умовного способу (Conditionnel présent).

Взагалі увесь твір «Vous revoir» належить до нефокалізованої оповіді. Представлення подій одним наратором, який перебуває зовні, коментує та змальовує ситуацію як незалежний спостерігач, відіграє маніпулятивну функцію, дає можливість

читачеві не лише уявити історію, а й переосмислити поведінку кожного з персонажів.

Нульова фокалізація художнього наративу французького письменника зумовлює також структуру твору. Оскільки наратор описує події та є обізнаним в усьому, то він має змогу кожного разу звертатися то до одного, то до іншого персонажа:

Lauren regarda l'horloge accrochée au mur, annota la couverture de son dossier et sortit de la pièce pour se rendre dans le box voisin. Sur la feuille de service qu'elle avait laissée sur le lit, elle avait établi l'heure du décès à 20 h 21, l'heure d'une mort se doit d'être aussi précise que celle d'une naissance.

*

Arthur inspectait tous les recoins de la cuisine, il ouvrit chaque tiroir et finit par couper le feu sous l'eau frémissante. Il sortit de chez lui et traversa le palier pour sonner chez sa voisine. N'obtenant aucune réponse, il s'apprêtait à faire demi-tour quand la porte s'ouvrit (2, 11). У наведеному фрагменті роману М. Леві «Vous revoir» звертаємо увагу на наративну тектоніку твору, яка надає ефекту безперервного перебування у вирі подій, оскільки весь час змінюються об'єкти історії, проте фокус зображення їх дій залишається нульовим. Так, головна героїня перебуває на роботі в шпиталі, де зайнята повсякденними турботами. На вербальному рівні активність дівчини передається за рахунок послідовного уживання дієслів у минулому часі (Passé simple та Plus-que-parfait) *regarda, annota, sortit, elle avait établi* (*подивилась, записала, вийшла, зазначила*). У наступному абзаці, який розпочинає історію іншого персонажа, йдеться про молодого чоловіка Артура. Хлопець перебуває вдома, тому і дії його пов'язані із хатніми клопотами – *inspectait tous les recoins de la cuisine, ouvrit chaque tiroir, finit par couper le feu, sortit de chez lui et traversa le palier, il s'apprêtait à faire demi-tour* (*подивився в усіх закутках кухні, відкрив кожну шухлядку, нарешті, вимкнув газ, вийшов з квартири і підійшов до сусідньої квартири, готовий був повернутися назад*). Отже, наратор дотримується тактики безперервного нанизування дій, що створює враження постійного перебування в сюжеті оповіді.

Allongée sur la couchette d'une cellule du commissariat de police, Lauren se demandait comment elle avait pu, en une nuit, ruiner ses chances d'obtenir son internat de neurochirurgie et, ainsi, sept années de travail acharné.

*

Kali abandonna le tapis en laine. La chambre de Mme Kline lui était interdite, la porte-fenêtre du balcon étant entrouverte, elle se faufila et passa son museau entre les barreaux du garde-corps. Elle suivit du regard une mouette qui planait au ras des flots, renifla l'air frais du petit matin et retourna se coucher dans le salon.

*

Fernstein reposa le combiné sur son socle. La conversation avec l'administrateur du San Pedro s'était déroulée comme il l'avait prévue. Son confrère ordonnerait à Brisson de retirer sa plainte et ignorerait l'emprunt de l'ambulance, quant à lui, il ne mettrait pas à exécution sa menace de faire intervenir une commission d'inspection de leur service d'Urgences.

*

Paul avait, discrètement, récupéré sa voiture sur le parking du Mission San Pedro, après une halte dans une boulangerie française sur Sutter Street et conduisait maintenant en direction de Pacific Heights.

Il se rangea devant l'immeuble où vivait une vieille dame au charme ravageur. Hier soir, elle avait sauvé la vie de son meilleur ami. Miss Morrison promenait Pablo. Paul descendit de sa voiture et l'invita à partager des croissants chauds et quelques nouvelles rassurantes d'Arthur.

*

Une infirmière entra sans faire de bruit dans la salle 102 du service de réanimation. Arthur dormait. Elle changea la poche qui recueillait les derniers épanchements de l'hématome et vérifia les constantes vitales de son patient. Satisfaite, elle reporta ses relevés sur un feuillet rose qu'elle rangea dans le dossier d'Arthur (2, 147–148).

Ще один уривок твору Марка Леві «Vous revoir» ілюструє нульову фокалізацію, що сприяє впливу на сприйняття оповіді. У межах декількох рядків відбувається постійна зміна об'єктів дієгезису, що набуває ефекту безперервності, а також нібито кадрування (розподілу на окремі зображення, кадри у кіно). Наратор роману французького письменника, обізнаний в усьому, повідомляє історії будь-яких персонажів оповіді. Розпочинається з головної героїні – Лорен: *Lauren se demandait comment elle avait pu ruiner ses chances d'obtenir son internat de neurochirurgie* (там само, 147). Перебуваючи у поліцейському відділку, дівчина не може собі пробачити проступок (викрадення хворого Артура). Нефокалізований тип наративу забезпечує відчуття усього вирію почуттів персонажа. На вербальному рівні особливого значення набуває дієслово *ruiner* vt – «Endommager gravement quelque chose, lui faire subir des dégâts» [11] у поєднанні із семою *chance* n.f. – «Possibilité, probabilité que quelque chose (surtout un événement heureux) se produise» [там само], що ілюструє руйнування сподівань молодої докторки, її мрії стати нейрохірургом.

У наступному «кадрі» аналізованого художнього наративу вже йдеться про собаку головної героїні – Калі: *Kali abandonna le tapis en laine, se faufila, passa son museau entre les barreaux du garde-corps, suivit du regard une mouette, renifla l'air frais du petit matin et retourna se coucher* (там само, 148). Не порушуючи фокус представлення наративу та продовжуючи перебувати в певній напрузі, спостерігаємо також деяке розчарування (Калі встав з шерстяного килимка, прослизнув, висунув мордочку за решітку огорожі, простежив поглядом за чайкою, понюхав ранкове свіже повітря і повернувся спати). Така послідовність дій песика наводить читача на сприйняття розчарування тварини.

У наступному епізоді наведеного прикладу спостерігаємо історію ще одного персонажа роману «Vous revoir» – Ферншетйна, лікаря, друга Лорен, який вступився за молоду дівчину в скрутній ситуації: *Fernstein reposa le combiné sur son*

socle. Son confrère ordonnerait à Brisson de retirer sa plainte et ignorerait l'emprunt de l'ambulance, il ne mettrait pas à exécution sa menace de faire intervenir une commission d'inspection de leur service d'Urgences (2, 148). Знову фокус представлення історії є нульовим, що на вербальному рівні марковано оповіддю від 3 особи, начебто очима наратора. Одним з найвагоміших елементів з боку маніпулятивної функції видається використаний умовний спосіб (Conditionnel présent), який не вказує на безпосереднє виконання дії, а лише натякає на них: *ordonnerait* (накаже), *ignorerait* (проігнорує), *ne mettrait pas à exécution* (не виконає).

Задля підтримки напруги та перемикання уваги читача на іншу історію наратор не зупиняється на кількох персонажах, а додає ще кілька.

Paul avait récupéré sa voiture sur le parking, conduisait en direction de Pacific Heights (там само, 148).

Il se rangea. Paul descendit de sa voiture et l'invita à partager des croissants chauds (там само, 148). Тепер наша увага зосереджена на другові Артура – Полі. Виконуючи деякі доручення близького товариша, молодий чоловік перебуває в постійній активній дії, що підкреслено дієсловами *récupérer, conduire, se ranger, descendre.*

І, нарешті, непрямий натяк на історію одного з головних героїв роману М. Леві. Непрямий він тому, що наразі Артур перебуває без свідомості після аварії, знаходиться у шпиталі, де за ним доглядає медичний персонал. Тому в цьому уривку наративу присутня медична сестра, яка весь час перебуває біля хворого та виконує свою роботу: *Une infirmière entra* (медсестра увійшла), *changea la poche* (поміняла катетер), *vérifia les constantes vitales* (перевірила данні життєздатності), *reporta ses relevés sur un feuillet* (записала показники на папірці).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проаналізувавши твори сучасного французького письменника Марка Леві, можна стверджувати, що представлений наратив весь час змінює фокус бачення подій, що притаманне контамінованому виду фокалізації. Змінність та варіативність фокалізації художнього наративу М. Леві пояснюється маніпулятивною функцією представлення подій. Перспективним у подальшому дослідженні художнього наративного простору вважаємо долучення творів представниць жіноцтва, що дасть змогу виявити гендерні особливості фокалізації сучасного французького художнього наративу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Женетт Ж. Фигуры : в 2-х томах. Москва : Изд-во Сабашниковых, 1998. Т. 1. С. 126–132; Т. 2. С. 60–280.
2. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2005. 832 с.
3. Коваленко К. Форми нарації в повістях А. Чехова другої половини 1890-х рр. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. Київ : Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2014. № 4. С. 14–17.
4. Мацевко-Бекерська Л. Наратив містичного у прозі Марка Леві. *Питання літературознавства.* Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. Вип. 84. С. 46–54.
5. Савчук Р. І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган : лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2009. 296 с.
6. Французский писатель – Марк Леви: Биография : веб-сайт. URL: https://sites.google.com/site/marklevilnv/ (дата звернення: 09.12.2019).
7. Marc Levy Livres. URL: https://www.marclevy.info/marclevy/livres. (дата звернення: 04.12.2019).
8. Rimmon-Kenan S. Narrative Fiction (New Accents). Routledge, 2002. 208 p.
9. Schiffrin D. T. Variation in Narrative. *Language* 57. 1981. P. 45–62.
10. Schmid W. Narrativity and Eventfulness. *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory* / Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. Berlin : Walter de Gruyter, 2003. P. 17–33.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

Larousse : dictionnaire de français. URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires. (дата звернення: 04.03.2019).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Levy M. Et si c'était vrai. Paris : Édition Robert Laffont, S.A., 2000. 211 p.
2. Levy M. Vous revoir. Paris : Édition Robert Laffont, S.A., 2005. 258 p.

REFERENCES

1. Zhenett Zh. (1998). Figury [Figures]: v 2-kh tomakh. Moskva: Izd-vo Sabashnikovykh, 1, 126–132; 2, 60–280 [in Russian].
2. Kara-Murza, S. G. (2005). Manipulyatsiya soznaniyem [Manipulation of consciousness]. Moskva: Eksmo [in Russian].
3. Kovalenko, K. (2014). Formy naratsiyi v povistyakh A. Chekhova druhoyi polovyny 1890-kh rr. [Forms of narration in the novels of A. Chekhov in the second half of the 1890's]. *Literaturnyy protses: metodolohiya, imena, tendentsiyi*. *Filolohichni nauky*. Kyiv: Kyyivs′kyy universytet im. Borysa Hrinchenka, 4, 14–17 [in Ukrainian].
4. Matsevko-Bekers′ka, L. (2011). Naratyv mistychnoho u prozi Marka Levi [Narrative of the mystical in the prose of Mark Levy]. *Pytannya literaturoznavstva*. Chernivtsi: Chernivets′kyy natsional′nyy universytet, 84, 46–54 [in Ukrainian].
5. Savchuk, R. I. (2009). Opovidnyy prostir khudozhn′oyi prozy F. Sahan: linhvokohnityvnyy i komunikatyvnyy aspekty [Narrative space of fiction F. Sagan: linguocognitive and communicative aspects]. (Dysertatsiia kandidata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].
6. Frantsuzskiy pisatel' – Mark Levi: Biografiya [French Writer – Mark Levy: A Biography]. Retrieved from: https://sites.google.com/site/marklevilnv/ [in Russian].

7. Marc Levy Livres [Marc Levy Books]. Retrieved from: https://www.marclevy.info/marclevy/livres. [in French].
8. Rimmon-Kenan, S. (2002). Narrative Fiction (New Accents). Routledge [in English].
9. Schiffrin, D. T. (1981). Variation in Narrative. *Language,* 57, 45–62 [in English].
10. Schmid, W. (2003). Narrativity and Eventfulness. *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory* / Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. Berlin: Walter de Gruyter, 17–33 [in English].

DICTIONARIES

Larousse : dictionnaire de français [French dictionary]. Retrieved from: https://www.larousse.fr/dictionnaires [in French].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Levy, M. (2000). Et si c'était vrai. Paris : Édition Robert Laffont, S. A. [in French].
2. Levy, M. (2005). Vous revoir. Paris : Édition Robert Laffont, S. A. [in French].

UDK 81'25:811.111
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214324

APPROACHES TO TRANSLATION QUALITY ASSESSMENT

Vrabel T. T.
Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

The article deals with the parameters of translation quality assessment. The author distinguishes three groups of target text users who must know the criteria due to various reasons. Literature review covers outstanding linguists' views on "equivalence" and "adequacy". Though these notions were thought to be synonymous, their meanings are different. Linguists come to the conclusion that equivalence and adequacy are interrelated, the former belongs to language, while the latter refers to speech. Some scholars even distinguish equivalence at different levels: word, idiom, grammar, and text. Translation quality assessment criteria are related to the notion of translator's errors. The quality of translation is improved by attributing "weight" to each error, thus pointing to its seriousness. Linguists distinguish five to seven parameters of errors and / or subdivide them into two to four groups based on the severity of errors. The article scrutinizes quantitative and non-quantitative models of translation quality assessment. The first model checks one or several text fragments and, depending on translation quality, may allow or disallow a certain number of errors. This model assesses the translation accurately; however, it can only be used for non-expressive, i.e. technical texts. Adherents of the non-quantitative model assess texts based on their functional and stylistic characteristics. Though this model can be applied for belles-lettres style, adherents of this approach have not suggested a scale for translation quality assessment yet. The communicative and functional approach to translation takes into account pragmatic aspects of the communicative situation of both the source and the target texts. The author differentiates educational and professional translation. The former aims at making an adequate translation in cooperation with students, while the latter focuses on the final result.

Key words: *translation quality assessment, source text, target text, equivalence, adequacy, translator's errors, quantitative models of translation quality assessment, non-quantitative models of translation quality assessment, communicative and functional approach.*

Врабель Т. Т. Підходи до оцінювання якості перекладу. *У статті розглянуто параметри оцінки якості перекладу. Виділено три групи користувачів тексту перекладу, яким з різних причин необхідно знати ці критерії. В огляді наукової літератури проаналізовано погляди видатних мовознавців на «еквівалентність» та «адекватність». Попри позицію вважати ці поняття синонімами, наголошено на відмінності їхніх значень. Проте зауважено, що дослідники доходять висновку про взаємопов'язаність еквівалентності та адекватності: перше належить мові, а друге стосується мовлення; дехто з лінгвістів навіть розрізняє еквівалентність на різних рівнях: на рівні слова, сталого вислову, граматики та тексту.*

З'ясовано, що критерії оцінки якості перекладу пов'язані з поняттям перекладацьких помилок. Якості перекладу досягають наданням «ваги» кожній помилці з вказівкою на її серйозність. Дослідники виділяють від п'яти до семи параметрів помилок та / або поділяють їх на дві або чотири групи залежно від серйозності помилок.

У статті детально проаналізовано кількісні та некількісні моделі оцінки якості перекладу, розроблені в сучасному мовознавстві. У першій моделі перевіряється один або декілька текстових фрагментів і, залежно від якості перекладу, дозволяється або не дозволяється певна кількість помилок конкретного типу. Переклад у цій моделі оцінюється точно, проте вона придатна для аналізу винятково технічних текстів, позбавлених експресивності. Прихильники некількісної моделі оцінюють тексти на підставі їх функціональних та стилістичних характеристик. Хоча ця модель може використовуватися для аналізу художніх текстів, прихильники цього підходу ще не запропонували шкали оцінки якості перекладу. Комунікативно-функціональний підхід до перекладу бере до уваги прагматичні аспекти комунікативної ситуації оригіналу та тексту перекладу. Автор виділяє навчальний та професійний переклад. Перший спрямований на процес знаходження адекватного перекладу разом зі студентами, тоді як останній зосереджений на остаточному результаті.

Ключові слова: *оцінка якості перекладу, оригінал, текст перекладу, еквівалентність, адекватність, перекладацькі помилки, кількісні моделі оцінки якості перекладу, некількісні моделі оцінки якості перекладу, комунікативно-функціональний підхід.*

Target setting and substantiation of topicality. The quality of the translated text has always been significant as it influences efficient interaction with representatives of another culture. This issue has had various solutions since the 1950 s, and remains topical even nowadays. Researchers of translation strive to find a universal scheme to objectively assess translation.

The main issue of assessing the quality of translation is to determine assessment parameters. Obviously, there are at least three groups of users of target texts (TT) who need to know the criteria. They include clients who order a translation, professional translators, and, finally, students who study translation. The first group needs this knowledge to estimate whether the translator's fees are worth the effort spent on accomplishing their professional activity. Translators need to know the criteria of assessing the quality of their translation to argue in support of their product, to show a client the differences between a professional translator and an amateur one. And, finally, students

need to know the parameters of assessing the quality of translation in order to understand that all translation teachers have the same set of requirements to assess translation. Moreover, continuous assessment of students' work increases their motivation and more often than not improves the quality of educational translation done in the course of their training.

It is obvious that educational translation is not the same as professional one. In the course of the latter a teacher will not assess the translation like (s)he does during oral or written translation in class. However, researchers need to elaborate special criteria of assessing educational translation or agree to a universal scheme of assessing professional translation.

Analysis of latest researches and publications. For many years linguistic theory of translation claimed that the quality of translation can only be assessed by comparing two texts: the source (ST) and the target one and the main parameter of assessing translation was the category of equivalence. The theory of equivalence was elaborated by A. V. Fedorov, Ya. I. Retsker, V. S. Vinogradov, V. N. Komissarov, and others and was of great significance for early translation studies, including terminology. The notion of "adequacy" often substituted "equivalence" and they became synonymous. However, the categories of equivalence and adequacy do not denote the same and it is proved by their definitions offered by outstanding linguists.

Definitions of equivalence can be compressed in form, as V. N. Komissarov's [14, 33] or more extended as V. S. Vinogradov's who claims that "…equivalence in the theory of translation should be understood as maintaining the equality of content, essence, semantic, stylistic, functional and communicative information of both the original and the translation" [8, 19].

V. N. Komissarov holds the opinion that equivalence between texts is set after the translation. The linguist offers to compare fragments of the ST and the TT to determine the level of rendering the ST's content in the TT. Translation is considered incorrect if equivalence relations are not at the optimal level [15, 53]. The researcher admits that the target language's (TL) possibilities are not infinite, therefore there are limitations to translation that should not be regarded as non-observance of equivalence. On the one hand, the theory of equivalence levels suggested by V. N. Komissarov serves as the main criterion of assessing the quality of translation; on the other hand, it does not give a comprehensive hopes, needs and requests. Obviously, with all their advantages, no theory of equivalence covers the functional component of translation.

The regularities and factors influencing the translation process are mainly evaluated in recent researches from the point of view of their impact on the translation product. Linguists majoring in translation studies specified the approaches to translation quality assessment and classified the criteria of assessing the quality of the TT [9; 10; 12; 13; 19; 25; 30; 32], elaborated the typology of translator's errors [5; 6], analysed the differentiation between the notions "equivalence" and "adequacy" [1; 4]. Despite the variety of views, the common feature of most works on translation studies was that the quality of translation can be assessed by comparing the ST with the TT, as well as the combination of educational and professional translation based on the textocentric approach to translation.

In accord with the linguistic theory, all operations on the ST are predetermined by the text itself. However, V. N. Komissarov also wrote about the translator's absolute priority task, connecting his work with cultural peculiarities of the SL and the TL. Moreover, his adherents also mentioned the so-called extralinguistic factors.

V. V. Bibikhin understands "adequate" as something average, striving for compromise [3, 7]. Yu. V. Vannikov substantiates the concept of adequacy and differentiates semantic and stylistic, functional, and voluntary adequacy. This classification reflects the specific character of translator's work under various conditions, settles various tasks, and creates different texts in the TL [7, 35]. The definition of adequacy and its correlation with the notion of equivalence are analysed by V. V. Sdobnikov. He offers constructive criticism of A. D. Shveitser's theory where speech is mixed with communicative situation [30]. He claims that equivalence should characterize speech, while communicative situation factors ought to be conditions of the reality in which translation takes place [25, 21]. Thus, equivalence belongs to language, and adequacy is related to communication. V. V. Sdobnikov offers further step-by-step explanation reasoning that the process of translation is a subjective notion, it cannot be observed, therefore it cannot serve the object of estimating quality [24, 190]. One can estimate a concrete result that shows us the correct or false process of translation. Then the researcher comes to the conclusion that "both equivalence and adequacy as normative and evaluative categories characterize the result of translation" [25, 44]. This view seems to be a well-grounded one. If equivalence is stipulated by characteristics predetermined by the language peculiarities of the ST, then adequacy includes estimation that takes into account the main parameters of the communicative situation: the aim of translation, the addressee, the sender, the client, expectations of all the above-mentioned agents. According to the communicative and functional approach, the TT is equivalent to the ST due to its existence, and the level of its adequacy can only be determined in a concrete communicative situation; if the TT meets the communicants' expectations, i.e. communication is not terminated, continues at an adequate level or is even intensified, then the translation can be considered adequate.

Adherents of the linguistic, communicative and functional approaches determine the text limits of equivalence differently. A. D. Shveitser, one of the greatest representatives of the linguistic approaches to translation, claimed that the whole text can be equivalent. V. V. Sdobnikov holds the view that equivalence can be set between separate segments of the ST and the TT [25, 44]. If we understand equivalence as maximum correspondence of the ST to the TT, we cannot estimate such a correspondence at the level of the whole text. Closeness of the content planes of the ST and the TT is set at the sentence level [20, 4]. Moreover, each sentence can be translated at different levels of equivalence. This brings us to the conclusion that equivalence at text level

is hardly possible, unlike adequacy that is in correlation with the whole text as far as it reflects closeness of the translation to the communicative situation. Thus, adequacy and equivalence are interrelated: achieving optimal level of equivalence at the sentence level leads to adequate translation.

W. Wills claims that theoreticians in the field of translation studies have not yet offered an objective, generally accepted solution of issues related to intertextual equivalence and cannot state that the notion of "equivalence" can be studied by the theory of translation [47, 24]. M. Barghout holds the opinion that deviation from the norm can deviate the content of the whole text [35, 148]. N. Armstrong does not deny the existence of equivalence; however, he attributes it to the personality of an individual translator who decides after some consultations what is equivalent in each particular case and what is not [33, 128]. J. Catford views equivalence from the point of view of interlingual correspondences and speech equivalents. However, he does not consider it as an evaluative category. His equivalence is a kind of relation between the original and the translation both at the level of the whole text and at the level of its fragments. Yet in 1965, J. Catford does not hold a purely linguistic view claiming that TT is created in a particular situation. His condition for equivalence is maintaining the communicative function of the text [36]. M. Baker differentiates equivalence at word, idiom, grammatical and textual levels [34]. J. House suggests assessing translation from the point of view of functional and pragmatic equivalence. One can achieve this kind of equivalence in translation if the translator maintains the function of the ST in the TT [40, 33]. Thus, meaning is a multilayer notion: the first layer is text semantics, the second one is its pragmatics, the third comprises textual aspects. Therefore, the TT recontextualizes the ST into a semantically and pragmatically equivalent text in the TL. Moreover, the researcher highlights that text function lies in its use in a particular situation. The situation can be divided into three controllable components: Field, Tenor, Mode. The first includes the theme of the discussion, the second is connected with the social, temporal and intellectual relations between communicants, the third is predetermined by the type of communication and the communicants' level of involvement into the process of communication. To determine the text function more accurately the researcher suggests using one more component – Genre that connects a concrete text with the microtext of the cultural community where the text is usually used. House considers that genre plays the role of the register's plane of content and the register expresses the genre [39, 247].

We analysed this theory in detail to see how it influences the researcher's understanding of the objective assessment of the translation quality. J. House differentiates two types of translation: overt and covert. In the first case a text is created that is perceived by the receiver as translation, the original function of the ST is not lost, just like its role in the SL culture. However, the TT functions differently in the TL and the target culture. The second type of translation presupposes creating a text that substitutes the ST in the TL and target culture. Moreover, the functions of the ST and the TT coincide. Despite J. House's desire to use the possibilities of the functional approach, her theory is a linguistic one and translation can only be assessed by means of a comprehensive linguistic analysis.

Purpose statement. This paper aims at the analysis of the elaborated scientific approaches to assessing the quality of translation (linguistic, as well as communicative and functional) taking into account the world view of a modern human, the level of development of modern communication, as well as the peculiarities of the translation services market.

Presentation of the basic material of the research. Having differentiated the categories of equivalence and adequacy, let us turn our attention to distinguishing the criteria of assessing translation. It is related to the notion of "translator's error". Researchers in the field of translation studies suggest various classifications of translator's errors [6; 23; 28]. The most comprehensive, to our mind, is N. K. Garbovskiy's classification who reveals cause-and-effect relations between an error and understanding the source message. The researcher distinguishes errors at various levels: errors at the level of a simple concept, complex concept, judgement, and the idea of the situation [10, 514–536]. However, this classification is also textocentric and reflects the linguistic approach to translation. The criteria elaborated by the researchers in the field of translation studies enable one to attribute "weight" to each error, thus improving the quality of translation.

The major difference of assessing the quality of translation in the communicative and functional approach to translation as compared to the linguistic one is its orientation towards a person. The main criterion of assessing the quality of translation lies in the ability of the TT to satisfy the needs of both SL and TL communicants. Furthermore, not only the receiver of the TT has the right to assess the quality of translation. Various communicative situations involve different requirements. One can assess translation from the point of view of the ST's author, receiver of the TT, as well as the client who ordered translation. Consequently, quality assessment of one and the same translation can differ.

Any classification of translator's errors is based on the theory of equivalence, though not all equivalent translation is adequate. For instance, do bottom-line factory employees need equivalent translation on how to install a piece of equipment reflecting every aspect of the ST if they cannot understand it? It is generally accepted that a translator has the right to change the ST. E. Prunch holds the opinion that a modern translator is a full member of communication with the same set of rights as any of the other communicants [22, 186].

Professional translator's task is to guarantee maximum adequacy of translation [11, 307]. In practice it can be achieved by setting optimal equivalence at all text levels for each particular situation. V. V. Sdobnikov suggests a detailed mechanism of translation quality assessment depending on the type of communicative situation which is of practical significance for translators as it gives a reliable scheme for translation.

Now let us analyse the classifications of translator's errors offered by leading researchers in the field. Many

schemes attribute some "weight" to each error showing its seriousness. Yu. L. Uspenskiy distinguishes five parameters: sense distortion, non-motivated omission of an equivalent, discrepancy in communicating rhematic information, non-observance of the cause-and-effect development of the notion, stylistic and spelling errors [29, 44]. Thus, alogism "weighs" only 0.25, while the "weight" of omitting an equivalent is 1. In 2007, V. V. Sdobnikov offered his own classification based on seven parameters: sense errors, content errors, logical errors, stylistic errors, spelling and punctuation errors. Sense errors have the "heaviest weight" – 1 [24, 185].

When speaking of written translation, M. A. Kunilovskaia divides translator's errors into two big groups: sense errors and language errors. The first group includes errors in communicating referential information, structural and logical errors, logical misrepresentations, errors in rendering pragmatic information. The second group comprises lexical, morphological, syntactic, spelling, and punctuation errors [17]. D. M. Buzadzhi, V. V. Gusev, V. K. Lanchikov and D. V. Psurtsev offered a more detailed classification that includes four groups of translator's errors: sense errors at the level of denotative information, stylistic errors, errors related to miscommunication of author's position, normative and common errors [6]. A. B. Shevnin subdivides translator's errors into two types: errors related to incorrect understanding of the original and errors arising from misunderstanding during text creation [31, 26]. The linguist specifies the causes of errors without classifying them.

Classification of translator's errors draws the attentions of managers of translation companies as well. Recent decades showed a tendency to formalize the process of assessing the quality of translation aimed at increasing the level of unbiased assessment of the result of translator's professional activity. The "weight" of an error is one of formalization means. The TT is often marked to identify the severity of errors and to calculate the translation quality index (TQI) [18, 10]. For instance, European Commission's Directorate General for Translation suggests codes to mark errors and define them. It distinguishes errors leading to change of the ST's sense; sense errors that do not hinder the general comprehension of the text; relevant and irrelevant omissions to maintain the sense of a phrase; incorrect use of terms; grammatical errors altering or not altering the general sense of the text; spelling errors causing misunderstanding of the ST; punctuation errors; misprints; translator's carelessness in using reference information [28, 25]. The severity of errors varies depending on the aim of the TT, as well as ways of its practical application.

Linguists distinguish two big groups of approaches to translation quality assessment: quantitative and non-quantitative models. Each of these models is used for particular types of texts: special and fiction resulting in deviations in the approaches to assessing translation. However, there is no generally accepted view on how to assess publicistic texts containing elements of both text types.

As a rule, quantitative models of assessing the quality of translation are created for particular organizations for practical use. This model is based on a selective check of one or several text fragments where a specified number of translator's errors is or is not allowed. Depending on the quantity and quality of errors the translation is considered acceptable or unacceptable. One of the first organizations to elaborate their own scale and criteria of translation quality assessment was Canadian Translation Bureau that offered its assessment model Sical (Canadian Language Quality Assessment System). In this model the quality of translation is assessed based on a four-layer scale and analyses a text extract containing 400 words. It differentiates between translator's and language errors, major and minor errors [46]. Thus, superior translation allows no major errors and a maximum of 6 minor ones (A); fully acceptable translation contains 0 major errors and up to 12 minor ones (B); in case the translator has made one major and up to 18 minor errors, the translation is considered satisfactory, but revisable (C); if there is more than one major error and over 18 minor ones, the translation is unacceptable (D) [46, 3].

The company SAE that works in the automobile industry and creates industry-related technical texts suggested its own scale of assessing the quality of translating technical texts. This organization subdivides errors into wrong terms, syntactic errors, omissions, wrong word structure, spelling errors, punctuation errors, mixed errors (any language error in the TL text that is difficult to refer to one of the above-mentioned categories [44]. All of these categories contain a detailed description of translator's errors. Moreover, there are subcategories subdividing errors into serious and minor ones [44, 3], as well as a degree of severity for each of the seven categories. Thus, an incorrectly used term in the TT carries 5 points in case it is a serious error and 2 points if it is a minor one [44, 6]. In case of a syntactic error, omission, wrong structure or combinability of words 2 and 4 points are added correspondingly [44, 6]. Therefore, the higher the number of serious errors and the total sum of points, the lower the quality of the translation. If the editor is in doubt whether an error is major or minor, (s)he is to refer it to the former. The authors of this classification stress that it has been elaborated for technical texts, the automobile industry in particular. Thus, if one wants to use it for assessing fiction texts where functional and stylistic aspect is of great significance, this classification is not suitable because it has been developed to assess texts devoid of expressiveness [44]. However, this classification is rather practical, just like the previous one where a certain quantity of errors is allowed in a text containing a particular number of words.

Another quantitative system of assessing the quality of translation is ITR BlackJack developed by the British company ITR for technical texts. American Translators Association elaborated its own quantitative-system-based-model in which it distinguished 24 types of errors (addition, ambiguity, cohesion, etc.) to assess the quality of translation [38]. However, the number of error types and sometimes ambiguous definition of errors makes it impractical and might cause difficulties in assessing the quality of translation [27].

From the point of view of applicability for non-fiction texts the best model of translation quality assessment is elaborated by the Localization Industry Standards Association. It is also based on the classification of translator's errors from the point of view of their severity. The list of errors and inconsistencies is quite big and it is easier to use it in electronic form – with the help of software developed by this company [27]. This software presents an intuitive table where translator's errors are subdivided into categories: the first columns display types of errors (incorrect translation, accurateness of translation, terminology, etc.), while lines show errors based on the degree of severity (minor, major and critical). The next column demonstrates the total number of errors, as well as the maximum acceptable quantity of errors (minor, major and critical) per specified number of words in the text. To estimate the quality of the translation, a translation quality index is applied. It is calculated based on a formula depending on the number of errors in a particular text extract [45].

Thus, the system of quantitative assessment of the quality of translation is quite practical for certain types of texts. This system assesses translation accurately, however it can only be used for texts devoid of expressive means, though some models of assessing the quality of translation (LISA, ATA) do have columns for stylistic errors and the register.

Nevertheless, the quantitative model was criticized by adherents of the non-quantitative model of assessing the quality of translation claiming that adherents of the quantitative method are guided by the microtextual level of assessing the quality of translation without taking into account the macrotext. As far as text is one whole, errors cannot be viewed at the level of separate lexemes or sentences in isolation from the rest of the text. However, this approach is rather theoretical. One of its representatives is Katharina Reiß / Reiss who suggests assessing texts depending on their functional and stylistic peculiarities. The researcher subdivides all texts into four categories: 1) texts aimed at content with the description of facts and communication of the sense of the message being in focus. Here belong newspaper articles, scientific works. The translator's main task is to render the sense of the message; 2) texts oriented at form; here the aesthetic and belles-lettres function are in the foreground. Examples include fiction and poetry; 3) texts with appellative function aimed at persuasion. Here belong propaganda and advertising. In translating texts of this type, the main target is to produce the same effect on the recipient as the ST; 4) media texts that are not communicated in written form. They include plays and oral speeches. Thus, Reiss differentiates between sense of the message and its form. She distinguishes linguistic elements (semantics, lexis, grammar) and stylistic aspects of extralinguistic elements (communicative situation, theme, period of time, location, auditorium, etc.) [37]. Christiane Nord holds the same view within the framework of the Skopos Theory of translation. The most important notions in her view are aim (or "end result to be achieved by means of action"), purpose (as "a preliminary stage in the process of achieving the aim"), function and intention [43, 28]. She distinguishes four text functions: factual, referential, expressive and appellative that have various forms of expression in the text and can cause some difficulties in translation [42]. The researcher analyses examples, problems and ways of translating various texts, however does not suggest a clear scale of assessing the quality of translation.

Thus, non-quantitative model can be applied to assess expressive texts, however the adherents of this approach do not offer a concrete scale to assess the quality of translation.

Russian scholars are more inclined to apply the non-quantitative approach paying special attention to adequacy and equivalence as the main criteria of assessing the quality of translation [26]. V. N. Krupnov reviews various approaches to assessing the quality of translation and comes to the conclusion that translation quality assessment has to include four main operations: 1) assessment of the quality of translating words and word combinations; 2) assessing the translation of sentences and the text as a whole; 3) assessment of the quality of rendering expressive elements and stylistic peculiarities of the ST; 4) assessing how natural translation sounds and the influence the TT has compared to the ST [16, 60].

Manuals on editing translation present their own requirements to the final TT. Thus, besides complying with the client's requirements G. Moiseyenko emphasizes obligatory adequacy of the TT to the ST, viz. adequacy of communicating the sense of the ST, similarity of terminology and style of the whole document, absence of omissions in the text, correspondence to the rules and norms of the TL [21, 6–7]. The author suggests practical guidance on the translation of units that may cause difficulties for the translator (translation of geographical names, abbreviations, physical value units, etc.). He gives examples of correct and incorrect variants of translating "difficult" units explaining why a particular variant is preferable. In addition, the linguist offers help in formatting documents, the use of IT resources to provide for adequate translation. The manual proves helpful for practising translators and editors; however, it does not give a universal criterion to assess the quality of translation, i.e. a scale to assess the quality of translation quantitatively.

O. A. Albukova suggests three levels of translation quality assessment for non-fiction texts: microlevel, mesolevel, and macrolevel. Microlevel is the lowest one and analyses the translation of morphemes and separate lexical units. Mesolevel is a syntactic level of assessing the quality of translation and is performed at the level of word combinations and sentences. Macrolevel is the highest level; it takes into account the communicative and pragmatic aim, shows the correspondence of rendering the communicative purpose between the ST and the TT and determines the adequacy of the translation in general [2, 67–68].

According to the communicative and functional approach to translation, the result of translation is viewed as a text created in a particular communicative situation and is determined by a clear aim and function. Unlike the linguistic approach to translation where TT is recoding of the ST and the translator's task is to fully exchange the ST, the communicative and functional approach presupposes analysing both the ST and the TT

in a common communicative situation. If we assess the TT from the point of view of its comparison with the ST only, it can prove equivalent, however the assessment can be quite different if we take into account the historical period when the ST and the TT were created, analyse the conditions of translation, think of the target audience, its requirements, recall the client's aims, remember the authors of the ST and the TT [25, 35].

1995 marks the appearance of researches differentiating between educational and professional translation; the former being predetermined by the teacher. K. Klaudy claims that educational translation is directed at working out an adequate translation together with the students, finding the best translation solutions, reveal typical errors to avoid them in future, to develop students' professional skills [41, 201]. Thus, educational translation is aimed at the process of translation whereas the final result is of utmost significance in the professional one.

The translation performed in class is not, as a rule, used as a means of communication between speakers of different language cultures as far as both students and teacher speak the same language. No methods or techniques can recreate the real conditions of translation activity to put it in line with the professional translation; educational translation is a situation to be regarded as pedagogical activity. On the other hand, "Educational translation activity is to be built to imitate real translation activity" [25, 29–30].

It seems obvious that assessing educational translation from the point of view of communicative and functional approach can enhance students' self-evaluation and prepare them for their professional activity in the field of translation. Despite the fact that educational translation differs from the professional one, recreating real conditions of professional translation and assessment of the translation by the teacher who discussed his role (client, recipient, author) with the students beforehand, though in the form of a game, gives students an insight into a real communicative situation of professional translation.

Conclusions and perspectives of further research. Within the communicative and functional approach to translation quality assessment one takes into account the aim of the translation and all the parameters of the communicative situation. Dependence of the translation on the communicative situation predetermines the strategy of translation, thus the quality of translation isolated from the communicative situation can hardly be assessed for the value of the translation and the TT lies in satisfying the requirements of the participants of the communicative situation of translation. As to the theory, the communicative and functional approach do not repudiate the terms "equivalence" and "adequacy", but clarify their sphere of usage, the former being used in linguistics, while the latter characterizes the activity of communicants.

It is obvious that whatever the achievements of the linguistic approach to translation, the modern market of translation services, change of a modern person's view of the world make both theoreticians and practising translators enter a new level of researches in the field of translation studies. This new paradigm is the communicative and functional approach to translation that gradually and logically solves the majority of topical tasks related to the theory and practice of translation, including translation quality assessment.

BIBLIOGRAPHY

1. Алексеева И. С. Текст и перевод. Вопросы теории. Москва : Международные отношения, 2008. 184 с.
2. Альбукова О. А. Обзор существующих подходов к проблеме оценки качества перевода. *Филилогические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2016. № 4 (58) : в 3 х ч. Ч. 2. С. 65–69.
3. Бибихин В. В. К проблеме определения сущности перевода. *Тетради переводчика* : науч.-теорет. сб. Москва : Международные отношения. 1973. Вып. X. С. 3–14.
4. Блох М. Я. Эквивалентность и адекватность в переводческой проблематике. *Новое в переводоведении и лингвистике* : материалы междунар. науч.-практ. конф. Орехово-Зуево : МГОГИ, 2012. С. 3–7.
5. Бродский М. Ю., Скворцов О. Г. Типология ошибок в свете компетентностного подхода. *Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета*. 2007. Вып. 1. С. 18–28.
6. Бузаджи Д. М., Гусев В. В., Ланчиков В. К., Псурцев Д. В. Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок / под ред. д-ра филол. наук, проф. И. И. Убина. Москва : ВЦП, 2009. 120 с.
7. Ванников Ю. В. Проблемы адекватности перевода : типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности. *Текст и перевод*. Москва : Наука, 1988. С. 34–37.
8. Виноградов В. С. Перевод. Романские языки : общие и лексические вопросы : учеб. пособие. 4-е изд. Москва : Изд-во КДУ, 2007. 238 с.
9. Воеводина Т. В. О соответствии перевода жанровым традициям ПЯ в свете социологической теории перевода. *Тетради переводчика :* науч.-теорет. сб. Москва : Международные отношения. 1979. Вып. 16. С. 83–91.
10. Гарбовский Н. К. О переводе. Москва : Форум, 2016. 752 с.
11. Ивлева А. Ю. Основные этапы обучения переводу. *Перевод в меняющемся мире* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Саранск, 19–20 марта 2015 г.). Москва : Азбуковник, 2015. С. 307–312.
12. Княжева Е. А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Лингвистика и международная коммуникация*. 2010. № 2. С. 190–195.
13. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе). Москва : Международные отношения, 1973. 216 с.
14. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва : Международные отношения, 1980. 167 с.
15. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. Москва : УРСС, 2009. 170 с.
16. Крупнов В. Н. В творческой лаборатории переводчика. Москва : Международные отношения, 1976. 190 с.

17. Куниловская М. А. Классификация переводческих ошибок и их разметка в brat. *Проблемы теории, практики и дидактики перевода* : сб. науч. тр. Серия «Язык. Культура. Коммуникация». Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. 2013. Вып. 16, т. 1. С. 59–71.

18. Кутузов А. Б. Применение дескриптивной разметки для формализации оценки качества перевода : веб-сайт. URL: http://tc.utmn.ru/files/Kutuzov_xml.pdf (дата звернення : 30.07.2020).

19. Ланчиков В. К. Язык переводов как отражение их коммуникативной специфики. *Проблемы теории, практики и дидактики перевода* : сб. науч. тр. Серия «Язык. Культура. Коммуникация». Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. 2011. Вып. 14, т. 1. С. 58–66.

20. Митягина В. А. Коммуникативное действие как фактор перевода. *Homo Loquens : Вопросы лингвистики и транслятологии* : сб. ст. / отв. ред. В. А. Митягина. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. Вып. 7. С. 3–10.

21. Моисеенко Г. Практический справочник переводчика и редактора. Москва, 2014. 123 с.

22. Прунч Э. Пути развития западного переводоведения. От языковой асимметрии к политической : пер. с нем. Москва : Р. Валент, 2015. 512 с.

23. Сапожникова О. С. Критика перевода : поиски объективных критериев. *Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета*. 2009. Вып. 6. С. 11–18.

24. Сдобников В. В. Критерии оценки качества перевода и типология переводческих ошибок. *Проблемы лингвистики, перевода и межкультурной коммуникации* : сб. науч. тр. Серия «Язык. Культура. Коммуникация». Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова. 2007. Вып. 8. С. 183–198.

25. Сдобников В. В. Оценка качества перевода (коммуникативно-функциональный подход). Москва : Флинта : Наука, 2015. 112 с.

26. Сдобников В. В., Петрова О. В. Теория перевода. Москва : Восток-запад, 2006. 448 с.

27. Тишин Д. Приложение 17. О приемах формализованной оценки качества перевода : веб-сайт. URL: http://philologician.com/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=227:prilozhenie-17-o-priemakh-formalizirovannoj-otsenki-kachestva-perevoda&catid=110:rekomendatsii&Itemid=538 (дата звернення : 30.07.2020).

28. Убин И. И., Пушнов И. А. Перевод в Европейском Сообществе : объём перевода и оценка качества перевода. Обзор. Москва : Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации, 2011. 56 с.

29. Успенский Ю. Л. О профилактике типичных ошибок в письменном переводе и критерии оценки его качества. *Проблемы обучения переводу в языковом вузе* : тез. докладов Первой междунар. науч.-практ. конф. (16–17 апреля 2002 г.). Москва : Изд-во МГЛУ, 2002. С. 42–45.

30. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 280 с.

31. Шевнин А. Б. Эрратология : монография. Екатеринбург : Изд-во Урал. гуманитар. ун-та, 2003. 216 с.

32. Штанов А. В. Критерии оценки учебных письменных переводов с русского языка на иностранный. *Проблемы обучения переводу в языковом вузе* : тезисы V Междунар. науч.-практ. конф. Москва : МГЛУ, 2006. С. 155–157.

33. Armstrong N. Translation, Linguistics, Culture. A French-English Handbook (Topics in translation 27). Clevendon; Buffalo ; Toronto : Multilingual Matters Ltd, 2005. 218 p.

34. Baker M. In Other Words. A Coursebook on Translation. London ; New York, Routledge, 1992. 305 p.

35. Barghout M. A.-M. Translation Quality Assessment. An Application of Rhetorical Model : A thesis presented for the Degree of Doctor of Philosophy. University of Salford, 1990. 286 p.

36. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation : An essay in applied linguistics. London : Oxford University Press, 1965. 103 p.

37. Delpech E. M. Comparable Corpora and Computer-Assisted Translation. London, ISTE Ltd, 2014. 304 p.

38. Framework for Standardized Error Marking Explanation of Error Categories : веб-сайт. URL: http://www.atanet.org/certification/aboutexams_error.php (дата звернення 30.07.2020).

39. House J. Translation Quality Assessment : Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta*. 2001. Vol. XLVI, no. 2, P. 243–257.

40. House J. Translation. Oxford : Oxford University Press, 2009. 122 p.

41. Klaudy K. Quality Assessment in School vs Professional Translation. Dollerup C., Appel V. (eds.) Teaching Translation and Interpreting 3 *Teaching Translation and Interpreting-3* : New Horizons. Papers from the Third Language International Conference (Elsinore, Denmark 9–11 June, 1995). Amsterdam, Philadephia : John Benjamins Publishing Company, 1995. P. 197–204.

42. Nord Ch. Translating as a Purposeful Activity : a Prospective Approach. *TEFLIN Journal*. 2006. Vol. 17, no. 2. P. 131–143.

43. Nord Ch. Translating as a Purposeful Activity : Functional Approaches Explained. Florence: KY, USA: Routledge, 2014. 161 p.

44. SAE Translation Quality Metric : веб-сайт. URL: http://www.apex-translations.com/documents/sae_j2450.pdf (дата звернення : 30.07.2020).

45. The Measurement of Quality in Translation. Using Statistical Methods : веб-сайт. URL: http://www.translationquality.com/files/QualityMeas2002.pdf (дата звернення : 30.07.2020).

46. Williams M. Translation Quality Assessment : An Argumentation-Centered Approach. Ottawa : University of Ottawa Press, 2004. 188 p.

47. Wills W. The Science of Translation. Problems and Methods. Gunter Narr Verlag Tubingen, 1982. 292 p.

REFERENCES

1. Alekseeva, I. S. (2008). Tekst i perevod. Voprosy teorii [Text and translation. Issues of theory]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

2. Albukova, O. A. (2016). Obzor sushchestvuiushchikh podkhodov k probleme otsenki kachestva perevoda [Overview of the available approaches to the problem of assessing the quality of translation]. *Philologicheskie nauki. Voprosy teorii s praktiki*. Tambov: Gramota, 2, 65–69 [in Russian].

3. Bibikhin, V. V. (1973). K probleme opredeleniya sushchnosti perevoda [On the problem of determining the essence of translation]. *Tetradi perevodchika*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 10, 3–14 [in Russian].

4. Blokh, M. Ya. (2012). Ekvivalentnost i adekvatnost v perevodcheskoi problematike [Equivalence and adequacy in translation activity]. *Novoe v perevodovedenii i lingvistike*. Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Orekhovo-Zuevo: MGOGI, 3–7 [in Russian].

5. Brodskiy, M. Yu., Skvortsov O. G. (2007). Tipologiya oshibok v svete kompetentnostnogo podkhoda [Mistakes classification from the viewpoint of competence approach]. *Vestnik Nizhegorodskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*, 1, 18–28 [in Russian].

6. Buzadzhi, D. M., Gusev, V. V., Lanchikov, V. K., Psurtsev, D. V. (2009). Novyi vzgliad na klassifikatsiyu perevodcheskikh oshibok [New scope of translation mistakes classification]. Moskva: VCP [in Russian].

7. Vannikov, Yu. V. (1988). Problemy adekvatnosti perevoda: tipy adekvatnosti, vidy perevoda I perevodcheskoi deyatelnosti [Problems of translation adequacy: types of adequacy, types of translation and translation activity]. Moskva, 34–37 [in Russian].

8. Vinogradov, V. S. (2007). Perevod. Romanskie iazyki: obshchie i leksicheskie voprosy [Translation. Romance languages: General and lexical questions]. 4th ed. Moskva: KDU [in Russian].

9. Voevodina, T. V. (1979). O sootvetstvii perevoda zhanrovym traditsiiam PYa v svete sotsiologicheskoi teorii perevoda [On compliance of translated text to genre features of target language from the viewpoint of sociological translation theory]. *Tetradi perevodchika*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 16, 83–91 [in Russian].

10. Garbovskiy, N. K. (2016). O perevode [On translation]. Moskva: Forum [in Russian].

11. Ivleva, A. Yu. (2015). Osnovnye etapy obucheniya perevodu [The main stages of translation teaching]. *Perevod v menyayushchemsya mire*. Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (Saransk, 19–20 marta 2015 g.). Moskva: Azbukovnik, 307–312 [in Russian].

12. Knyazheva, E. A. (2010). Otsenka kachestva perevoda: problem teorii i praktiki [Assessment of translation quality: problems of theory and practice]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya*, 2, 190–195 [in Russian].

13. Komissarov, V. N. (1973). Slovo o perevode (Ocherk lingvisticheskogo ucheniya o perevode [On translation (sketch on the linguistic approach to translation)]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

14. Komissarov, V. N. (1980). Lingvistika perevoda [Linguistics of translation]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

15. Komissarov, V. N. (2009). Lingvistika perevoda [Linguistics of translation]. Moskva: URSS [in Russian].

16. Krupnov, V. N. (1976). V tvorcheskoi laboratorii perevodchika [In a translator's creative laboratory]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].

17. Kunilovskaia, M. A. (2011). Klassifikatsiia perevodcheskikh oshibok i ikh razmetka v brat [Classification of translation mistakes and their markup in brat]. *Problemy teorii, praktiki i didaktiki perevoda: sbornik nauchnykh trudov. Seriya "Yazyk. Kultura. Kommunikatsiya*". Nizhniy Novgorod: HGLU im. N. A. Dobrolyubova, 16 (1), 59–71 [in Russian].

18. Kutuzov, A. B. Primenenie deskriptivnoi razmetki dlia formalizatsii otsenki kachestva perevoda [Descriptive markup to formalize translation quality assessment]. Available at: http://tc.utmn.ru/files/Kutuzov_xml.pdf (accessed : 30.07.2020) [in Russian].

19. Lanchikov, V. K. (2011). Yazyk perevoda kak otrazheniye ikh kommunikativnoi spetsifiki [Language of translation as a reflection of the communicative situation]. *Problemy teorii, praktiki i didaktiki perevoda* : sbornik nauchnykh trudov. Seriya "Yazyk. Kultura. Kommunikatsiya". Nizhniy Novgorod: HGLU im. N. A. Dobrolyubova, 14 (1), 58–66 [in Russian].

20. Mityagina, V. A. (2014). Kommunikativnoye deistvie kak factor perevoda [Communicative act as a factor of translation]. *Homo loquens: Voprosy lingvistiki i translyatologii*: sb. st. Volgograd: VolGU, 7, 3–10 [in Russian].

21. Moiseenko, G. (2014). Prakticheskiy spravochnik perevodchika i redaktora [Translator's and editor's practical guide]. Moskva [in Russian].

22. Prunč, E. (2015). Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht. Berlin, Frank & Timme, 2012 [Russ. ed.: Prunch E. Puti razvitiia zapadnogo perevodovedeniia. Ot iazykovoi asimmetrii k politicheskoi. Moscow: R. Valent [in Russian].

23. Sapozhnikova, O. S. (2009). Kritika perevoda : poiski objektivnykh kriteriev [Translation criticism; In search of objective criteria]. *Vestnik Nizhegorodskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta*. Nizhniy Novgorod: NGLU im. N. A. Dobrolyubova, 6, 11–18 [in Russian].

24. Sdobnikov, V. V. (2011). Kriterii otsenki kachestva perevoda i tipologiya perevodcheskikh oshibok [Translation quality assessment criteria and classification of translation mistakes]. *Problemy lingvistiki, perevoda i mezhkulturnoi kommunikatsii*: sbornik nauchnykh trudov. Seriya "Yazyk. Kultura. Kommunikatsiya". Nizhniy Novgorod: NGLU im. N. A. Dobrolyubova, 8, 183–198 [in Russian].

25. Sdobnikov, V. V. (2015). Otsenka kachestva perevoda (kommunikativno-funktsionalniy podkhod) [Assessment of translation quality (communicative and functional approach]: monograph. Moskva: Flinta: Nauka [in Russian].

26. Sdobnikov, V. V., Petrova O. V. (2006). Teoria perevoda [Translation theory]. Moskva: Vostok-zapad [in Russian].

27. Tishyn, D. Prilozhenie 17. O priemakh formalizirovannoi otsenki kachestva perevoda [Appendix 17. On the methods of formalized translation quality assessment]. Sojuz perevodchikov Rossii. Sankt-Peterburgskoie otdelenie. Available at: http://philologician.com/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=227:prilozhenie-17-o-priemakh-formalizirovannoj-otsenki-kachestva-perevoda&catid=110:rekomendatsii&Itemid=538 (accessed: 30.07.2020).

28. Ubin, I. I., Pushnov, I. A. (2011). Perevod v Yevropeiskom Soobshchestve: objem perevoda i otsenka kachestva perevoda. Obzor [Translation in the European Community: capacity for translation and translation quality assessment]. Moskva: Vserossiyskiy tsentr perevodov nauchno-tekhnicheskoi literatury i dokumentatsii [in Russian].

29. Uspenskiy, Yu. L. (2002). O profilaktike tipichnykh oshibok v pismennom perevode i kriterii otsenki yego kachestva [On the prevention of typical mistakes in translation and criteria of its quality assessment]. Problemy obucheniia perevodu v iazykovom vuze: tezisy dokladov Pervoi mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (16–17 aprelia 2002). Moscow: Moscow State Linguistic University, 42–45 [in Russian].

30. Shveytser, A. D. (1988). Teoria perevoda: status, problem, aspekty [Translation theor: status, problems, aspects]. Moskva: Nauka [in Russian].

31. Shevnin, A. B. (2003). Erratologiia [Erratology]. Yekaterinburg: Ural Humanitarian University [in Russian].

32. Shtanov, A. V. (2006). Kriterii otsenki uchebnykh pismennykh perevodov s russkogo yazyka na inostrannyi [Educational translation assessment criteria of the written translation from Russian into a foreign language]. *Problemy obucheniya perevodu v yazykovom vuze*: tezisy V mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Moskva: MGLU, 155–157 [in Russian].

33. Armstrong, N. (2005). Translation, Linguistics, Culture. A French-English Handbook. Topics in translation 27. Clevendon; Buffalo; Toronto: Multilingual Matters Ltd.

34. Baker, M. (1992). In Other Words. A Coursebook on Translation. London; New York, Routledge.

35. Barghout, M. A.-M. (1990). Translation Quality Assessment. An Application of Rhetorical Model: A thesis presented for the Degree of Doctor of Philosophy. University of Salford.

36. Catford, J. C. (1965). A Linguistic Theory of Translation: An essay in applied linguistics. London: Oxford University Press.

37. Delpech, E. M. (2014). Comparable Corpora and Computer-Assisted Translation. London: ISTE Ltd.

38. Framework for Standardized Error Marking Explanation of Error Categories. Available at http://www.atanet.org/certification/aboutexams_error.php (accessed: 30.07.2020).

39. House, J. (2001). Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta*, XLVI (2), 243–257.

40. House, J. (2009). Translation. Oxford: Oxford University Press.

41. Klaudy, K. (1995). Quality Assessment in School vs Professional Translation. *Teaching Translation and Interpreting-3*: New Horizons. Papers from the Third Language International Conference (Elsinore, Denmark 9-11 June, 1995). Amsterdam, Philadephia: John Benjamins Publishing Company, 197–204.

42. Nord, Ch. (2006). Translating as a Purposeful Activity: a Prospective Approach. *TEFLIN Journal*, 17 (2), 131–143.

43. Nord, Ch. (2014). Translating as a Purposeful Activity: Functional Approaches Explained. Florence: KY, USA: Routledge.

44. SAE Translation Quality Metric. Available at: http://www.apex-translations.com/documents/sae_j2450.pdf (accessed: 30.07.2020).

45. The Measurement of Quality in Translation. Using Statistical Methods // 43rd ATA Conference (Atlanta, 2002). Available at: http://www.translationquality.com/files/QualityMeas2002.pdf (accessed: 30.07.2020).

46. Williams, M. (2004). Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centered Approach. Ottawa: University of Ottawa Press.

47. Wills, W. (1982). The Science of Translation. Problems and Methods. Gunter Narr Verlag Tubingen.

УДК 811.161.2(092)“18/19”
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214326

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ В МОВНІЙ ПРАКТИЦІ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
(на основі аналізу епістолярію Уляни Кравченко й Івана Франка)

Гірняк С. П.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті схарактеризовано епістолярій Уляни Кравченко й Івана Франка, що став важливим джерелом для дослідження їхньої ролі в загальноукраїнському культурному процесі. Здійснений аналіз етикетних формул, які використовували під час листування Уляна Кравченко й Іван Франко, допоміг розкрити особливості діалогу яскравих представників інтелігенції Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., а також виявити особливості стилю викладу думок людей, очитаних в поезії, освічених, з високими моральними і духовними цінностями; проаналізувати вплив І. Франка – «значного авторитету як серед галицької молоді», так і «серед передової частини галицького суспільства загалом» – на становлення Уляни Кравченко як письменниці та громадської діячки; засвідчити, що етикетні формули, зокрема звертання, звороти прощання тощо як особливі мовні засоби комунікативних стосунків Уляни Кравченко та Івана Франка, важливі й показові для спілкування в інтелігентському середовищі, для спілкування жінки й чоловіка, знайомих, близьких по духу й роду діяльності, інтересах, рівню освіти.

У розвідці доведено, що листування дає змогу окреслити соціальні аспекти функціонування української мови, виявити специфічні мовні засоби представників галицької українськомовної інтелігенції, які активно використовувалися цією соціальною групою і впливали на формування койне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища, а згодом увійшли до складу лексичного фонду української мови й знайшли своє відображення у формі та значенні лексичних і фразеологічних одиниць сучасної української мови.

Ключові слова: *мова, етикетні формули, епістолярні тексти, галицька інтелігенція, Уляна Кравченко, Іван Франко, Східна Галичина.*

Hirniak S. P. Etiquette formulas in the language practice of Eastern Galician intelligence (based on the analysis of the epistolary of Ulyana Kravchenko and Ivan Franko). *The article describes the epistolary of Ulyana Kravchenko and Ivan Franko, which was an important source for the study of their role in the national cultural process and contributed to a deeper understanding of the Galicians' inner world. The analysis of etiquette formulas used by Ulyana Kravchenko and Ivan Franko in their correspondence helped to elucidate the peculiarities of the dialogue of the prominent representatives of Eastern Galicia intelligentsia in the late 19th – early 20th centuries and to identify the features of both the Galician variant of the language and the style of presenting opinions of people well read in poetry, educated, with high moral and spiritual values; to analyze the impact of I. Franko as «a great authority among Galician youth» and «among the advanced part of the Galician society in general» on the formation of Ulyana Kravchenko as a writer and a public figure; to prove that etiquette formulas, especially addresses, farewells, etc. (as special linguistic means of intercourse between Ulyana Kravchenko and Ivan Franko) are important and indicative for communication in the intellectual environment, for communication between women and men, acquaintances, like-minded people who share an activity, interests, have the same level of education.*

The research proves that correspondence makes it possible to outline the social aspects of the functioning of the Ukrainian language, to identify specific linguistic features of the Galician Ukrainian-speaking intelligentsia, which were widely used by this social group and influenced the formation of Koine of the educated segment of Eastern Galicia, its sociolect as an independent structural phenomenon, and later became part of the lexical fund of the Ukrainian language and were reflected in the form and meaning of lexical and phraseological units of the modern Ukrainian language.

Key words: *language, etiquette formulas, epistolary texts, Galician intelligentsia, Ulyana Kravchenko, Ivan Franko, Eastern Galicia.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Епістолярій представників галицької інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. – це особливе джерело для сучасних мовознавчих розвідок. Саме листування дає змогу окреслити соціальні аспекти функціонування української мови, виявити специфічні мовні засоби представників інтелігенції як Східної Галичини, так і інших теренів України, а також схарактеризувати особливості інтелігентського соціолекту. І. Черкез слушно зазначає: «В історії українського мовознавства джерельна цінність епістолярних текстів представників української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. тривалий час визначалася їх роллю в загальноукраїнському культурному процесі. Мовознавчих праць, спеціально присвячених мові листування української інтелігенції цього часу, небагато. До того ж досліджувалися насамперед листи чільних представників української культури, які біографічно

були пов'язані з тією частиною української етнічної території, що згодом увійшла до складу Радянської України» [7, 67].

Актуальність дослідження вбачаємо в тому, що аналіз етикетних формул, які використовували під час листування Уляна Кравченко й Іван Франко, дасть змогу схарактеризувати не тільки особливості діалогу яскравих представників інтелігенції Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., а й висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови цього періоду, глибше зрозуміти духовний світ галичан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, які розкривають окреслені проблеми, можемо назвати такі наукові розвідки: *«Внесок Галичини у формування української літературної мови»* Юрія Шевельова [10], у якій учений простежує інтенсивність галицьких мовних впливів на нову українську літературну мову в різні історичні періоди, подає приклади використання галицьких лексичних одиниць у мові П. Куліша, М. Коцюбинського, Лесі Українки й ін.; *«Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.»* Людмили Ткач [7], у якій під новим кутом загальноукраїнських зв'язків досліджено лексику творів О. Кобилянської, Т. Галіпа, І. Франка, М. Старицького, Лесі Українки та багатьох інших українських письменників нового і новітнього періодів розвитку української літературної мови; статті *«Епістолярій кінця XIX – початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції», «Вплив соціокультурних та територіальних чинників на мовне оформлення епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.»* Інни Черкез [8; 9], у яких авторка на джерельній основі епістолярних текстів української інтелігенції окресленого періоду визначає специфічні для мовлення цієї соціальної групи риси (соціолектизми): суспільно-політичну, офіційно-ділову, професійну лексику й оказіональні новотвори, а також інші дослідження українських мовознавців.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – проаналізувати використання етикетних формул в епістолярних текстах Уляни Кравченко й Івана Франка. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) схарактеризувати особливості взаємин між Уляною Кравченко й Іваном Франком; 2) розкрити вплив І. Франка на становлення Уляни Кравченко як письменниці та громадської діячки; 3) описати мовні особливості епістолярію представників галицької інтелігенції, а також визначити лексико-семантичні та стилістичні особливості функціонування української мови в Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щира дружба і приязнь Уляни Кравченко й Івана Франка вилилися в листування, яке не припинялося аж до смерті І. Франка, а також у низку спогадів письменниці про Великого Каменяра. Ганна Огриза, дрогобицька дослідниця і популяризаторка творчості Уляни Кравченко, писала: «У формуванні ліричного героя кращих її поетичних творів і особливо поезії громадсько-політичної та філософської неабияку роль відіграв друг і наставник Уляни Кравченко Іван Франко. Величезна робота І. Франка як письменника і громадського діяча здобула йому значний авторитет серед галицької молоді, як і серед передової частини галицького суспільства загалом. <…> Осягнення вищих суспільних ідеалів, готовність до самопожертви за правду, добро, рівність, «за простий люд» схрестили літературні й особисті долі, зцементували дружбу Уляни Кравченко та Івана Франка на все життя» [5, 7–8]. Уже під час навчання в семінарії Уляна Кравченко стежила за творчим шляхом Івана Франка. У статті «Щирий друг і вчитель» (1941 р.) пише: «В 1877–1881 рр., коли я вчилась у Львівській учительській семінарії – слідила за думами поета І. Я. Франка, що писав вірші під псевдонімом «Мирон». Слова його пісень підносили, будили шану і дивний страх, що він один із недосяжних і недоступних велетнів духа, що його ідеї випередили покоління його сучасників. <…> Гаряче бажала пізнати поета, автора полум'яних строф. <…> Молода, вільнодумна дівчина у своїм захопленні до літератури та революційних ідей бачила в ньому ідеал» [5, 74–76]. Тільки 1883 року, коли Уляна Кравченко, тоді ще Юлія Шнайдер, надіслала свої вірші у львівську «Зорю», а редактор журналу О. Партицький передав їх для перегляду І. Франкові, відбулося перше «заочне» знайомство І. Франка з Уляною Кравченко. Про цей період свого життя письменниця згадує в статті «Велика дружба» (1940 р.): «Перший лист незнайомого до незнайомої, писаний фіолетовим чорнилом на рожевому папері. Того першого листа не маю. Багато з тих листів, світлин і рукописів моїх і Франка – знищила воєнна хуртовина» [5, 70–71], а в статті «Щирий друг і вчитель» (1941 р.) додає: «…з великим здивуванням відібрала (я) в перших числах листопада лист, адресований до мене незнайомим, характеристичним письмом. Був це перший лист від І. Франка. Незнайомий, але споріднений духом – вирішив мою долю…» [5, 77].

1883 р. у своїх «Розгублених листочках» (щоденнику) Уляна Кравченко нотує: «Є потайна звязь поміж духами. Ти відгадав мої смілі, скриті бажання, заговорив до незнайомої. Я ваша, ваша навіки! Твої теплі слова загріли, заохотили ту, що на роздоріжжі з заложеними руками стояла та безнадійно споглядала. Великі й тяжкі боротьби я бачила, та не знала, чи оплатиться труд… О, до останнього подиху я для твоєї ідеї живу… Незнайомий, але споріднений духом – рішаєш мою долю… Там у віршах моїх іще дрожав блиск надії, іще серцем належала я до… Ти погасив останній промінь любові, через те саме – я ваша! (Бібрка, 1883)» [5, 25–26]. Зауважимо, що цей лист є показовим з погляду галицького варіанта мови й стилю викладу думок людини, очитаної в поезії, освіченої, інтелігентної – творця і носія соціолекту української галицької інтелігенції.

Згодом молода поетеса відповідає поету й отримує черговий лист від І. Франка. Саме із цього моменту якось несподівано і щиро зав'язується між ними листування, яке було найбільш активним у 1883–1896 рр. і тривало до самої смерті Каменяра: «Від того часу почалося наше листування, яке припинилося з його смертю 1916 р.» [5, 77].

Знайомство з Іваном Франком – це «початок якісно нового етапу в творчості Уляни Кравченко. <…> Франко проявляв велике терпіння, такт, щоб не знеохотити молоду авторку, вселити в неї впевненість в літературне покликання, спонукати до постійної праці і вдосконалення. Пройшовши виучку в І. Франка, Уляна Кравченко не втратила своєрідності творчого голосу. У 80–90-х роках вона була однією з найбільш талановитих і оригінальних поетів в українській літературі», – зауважує Г. Огриза [5, 10]. І. Франко писав Уляні Кравченко: «У дрібних Ваших фрагментах максимум змісту – мінімум слів. Кожний з живучих поетів може Вам завидувати тих фрагментів» [5, 73]. Саме за підтримки й активної участі І. Франка побачила світ перша збірка поезій Уляни Кравченко «Prima vera» (1885 р.), а згодом і друга – «На новий шлях» (1891 р.).

1941 р. Уляна Кравченко про ранній період життя і творчості згадувала: «І тоді, коли не склалось наше спільне життя так, як ми бажали, не було між нами розриву. Наша дружба зміцнювалась через тугу за спільною, дорогою нам працею, і в ділах нашої спільної приятельки – української поезії, звертався все Іван Якович до мене. Все і все в листах і при кожному нашому побаченні допитувався Іван Якович про нові вірші. В листах просить все, щоб прислати їх, бо хоче «видати маленьку книжечку Вашого первоцвіту. Скоро буде матеріал, я сам приймуся за його упорядкування і передам до друку. Тільки Ви працюйте дальше …». Так піклувався мій учитель і друг про мене» [5, 83]. Уляна Кравченко, натхненна ідеями І. Франка, продовжувала працювати, однак «…не намагалася писати на зразок Кобринської та Коваліва (Стефана П'ятки). Я творила свої хмаримислі» [5, 72], зайнялася активною громадською роботою, стала (разом з Н. Кобринською, К. Попович, Є. Ярошинською, К. Малицькою) учасницею прогресивного емансипаційного руху, розпочала роботу у виданні жіночого альманаху «Перший вінок» (1887 р.), публікувала твори на сторінках прогресивної періодики тощо.

Усе життя письменниця створювала образ свого вчителя, друга і порадника Івана Франка. «Початком поетичної франкіани були вірші Уляни Кравченко, датовані 1878 роком», – зазначає Г. Огриза [5, 11]. У 1883 р. писала про нього: «Із міццю Беркута літає… із міццю Бояна торкає струн бандури… Перед його творчістю спалюю ладан – клонюся… В юних днях, коли ще жила я в захопленні – ентузіазмі для мистецтва – взяв мене Він – Незнайомий в опіку. Доля у хвилинах сумніву утомленій дала мені пізнати Титана – і блиск його душі огріє мене» [5, 85]. Чимало віршів (зокрема і про особисті взаємини з поетом), статей, спогадів присвячені І. Франку, як-от: *«І тільки сном», «Кохання останній спів», «На сій землі окрім тебе…»*, *«О, не клянись!», «Любиш чи не любиш», «Запізно»* та ін., *«В роковини І. Франка (15/VIII 1856)», «Брату Іванові Франкові», «Спогад», «Поклик»*, *«В день відкриття пам'ятника І. Франка»,* цикл *«Миронові», «Титани»* (збірка *«На новий шлях»*), цикл віршів і поезій у прозі *«Пам'яті друга»* (1939–1947 рр.) (куди ввійшли як уже опубліковані в часописах чи поетичних збірках твори, так і нові), статті і спогади *«Велика дружба»* (1940 р.), *«Щирий друг і вчитель»* (1941 р.), *«Хвала тобі й шана!»* (1941 р.), *«Пісня і квіти для нього»* (присвячені 25-літтю літературної діяльності Каменяра), *«Квіти на могилу»* (1941 р.) (присвячені 25-річчю з дня смерті І. Франка), а також листи, які «дають багато не лише для розуміння життя і творчості поетеси, взаємин із Франком, але й для висвітлення багатьох сторін діяльності І. Франка» [5, 16–17].

Особливості ідіостилю Уляни Кравченко, які знайшли відображення в статтях і спогадах про Івана Франка, є явищем естетичної рефлексії. На думку Д. Скобелєва, естетична рефлексія – це не лише аналіз своїх думок, почуттів та вчинків, що властиво кожній особистості, а насамперед переживання й осмислення митцем своєї творчої поведінки як процесу власної еволюції, це «самообґрунтування» і «самовизначення» творчої особистості та творчості, що виявляє себе в цитуванні автором у творі власних творів, творів інших авторів та згадок про інші епохи, зверненні до творів документалістики, історіографії, публіцистики тощо, роздумах про призначення і роль мистецтва, митця у світі, пародіюванні та самопародіюванні, екфрасисі (описі в тексті літературного твору творів зображального мистецтва чи архітектури), елементах автобіографії, використанні різних творчих методів і жанрових форм [6].

Уляна Кравченко цитує листи І. Франка, власні ранні твори, наприклад: *«Іван Якович відтак пише в своєму листі: «… видобувати поезію з дійсності, то є, зробить Вас поеткою більше реалістичною, ніж Ви досі могли показатися. Я дуже бажав би, щоб Ви перейнялися гадкою й доложили всіх сил до такого кроку. Коли Вам не вдасться, робіть другий і третій раз, на інший спосіб, іншою дорогою, але робіть, «Übung macht den Meister»* (*нім.*: «Майстра створює практика!» – прим. наша С. Г.) [4, 81]; *«Тому в своїх листах часто запитує мене, коли я буду у Львові. Він хотів би «поговорити про деякі дуже важливі річі, котрих написати не подоба …».* А також: *«Тут деякі люди хотять вас бачити, ну, а як хто обібрався грибом бути, то лізь в кошіль, то є, коли-сте обібралися за поетку, to pokażcie się narodowi»* (*польськ.*: «Покажіть себе народові» – прим. наша С. Г.) [4, 84] й інші.

Мовні засоби комунікативних стосунків Уляни Кравченко та Івана Франка, їх особлива емоційна напруга виявляються в звертаннях, зворотах прощання. Аналіз листів Уляни Кравченко дає змогу виділити такі етикетні формули, важливі й показові для спілкування в інтелігентському середовищі, для спілкування жінки й чоловіка, знайомих, близьких по духу й роду діяльності, інтересах, рівню освіти:

– звертання до Івана Франка: *«Високоповажний друже!»* (Солець, 23 січня 1891 р.); *«Високоповажний брате!»* (Солець, серпень 1891 р.); *«Високоповажний Пане»* (Трускавець, 8 грудня 1893 р.); *«Високоповажний Добродію»* (Трускавець, 7/VIII 1894 р.); *«Вповажаний Брате!»* (Трускавець, 9 серпня 1894 р.); *«Шановний Брате!»* (Солець, 8 вересня 1894 р.); *«Вельмишановний Брате!»* (Солець. Січень 1895 р.); *«Дорогий Брате»* (Дрогобич, лис-

топад 1897 р.); *«Високоповажний і дорогий Брате!»* (1903 р.) тощо [4, 188–207];

– прощання з Іваном Франком як адресатом власного тексту: *«Сердечне поздоровлення Вам і господинові Партицькому Засилає доня Русі»* (Біля 11 листопада 1883 р.); *«Всегда однака жичлива Юлія Ш.»* (20/XI 1883); *«З повним поважанням Юлія Ш.»* (23/XI 1883 р.); *«Прощаючи Вас, стискаю сердечно Вашу братнюю руку, але же зачекайте, не тую, недобру, що так радо «пацки»* (у знач. «ляпаси» – прим. наша С. Г.) *розділяє, отже ж, лівую, лівую! Юлія»* (Біля 27 листопада 1883 р.); «*Уважайте на себе, о тоє просить Юлія»* (Бібрка, біля 4 грудня 1883); *«Мамця і я засилаємо сердечне поздоровлення. Юлія»* (Бібрка, біля 20 грудня 1883 р.); *«Прощаючи Мирона, стискає сердечно єго руки Юлія»* (Бібрка, 23 грудня 1883 р.); *«Сердечно стискаю Вашу руку. Юлія»* (Бібрка, 28/XII 1883); *«Незмінна Юлія»* (Бібрка, між 2 і 3 січня 1884 р.); *«Мого учителя і приятеля сердечно руку стискає Юлія»* (Бібрка, 4/1 1884); *«прийми сердечний утиск руки від Юлії»* (Бібрка, 5/II 1884 р.); *«Прощаю по раз вторий, стискаючи сердечно братню руку. Юлія»* (Бібрка, 25 лютого 1884 р.); *«Прощаю дружеським утиском долоні, ваших другів рівно ж поздоровляю. Юлія»* (Бібрка, березень-квітень 1884 р.); *«Стискаю сердечно руки, Уляна»* (Бібрка, друга половина червня 1884 р.); *«До свидання, а коли? то Ви вже, сердечний брате, сами напишите. Юлія»* (Бібрка, біля 25 липня 1884 р.); *«А Вас сердечно здоровлю, бажала б у тій хвилі утиснути дружно долоню Ох, та як Ви далеко!!! Знакома Юлія»* (Руденка, 4 грудня 1885 р.); «*Сердечно здоровлю, до побачення, Юлія»* (Стоки, 23 грудня 1884 р.); *«Здоровлю Вас сердечно і Вашу дружину, і хлопчиків сердечно здоровлю. Юлія Ш-Н.»* (Солець, 23 січня 1891 р.); *«Здорові бувайте, Юлія Ш-Н.»* (Солець, серпень 1891 р.); *«Бажаю Вам багато передплатників і щастя, здоровлю сердечно. Дорогу паню Олю і діточок цілую сердечно, Юлія»* (Солець, 22/II [18]93 р.); *«Бажаю Вам поводження, Юлія»* (*з польськ.:* powodzenie – «успіх, удача» – прим. наша С. Г.) (Солець, 8 вересня 1894 р.); *«Здоровлю і желаю всього найлуччого Вам і Вашим дорогим, Юлія»* (1898 р.); *«Здоровлю сердечно. Юлія»* (1902 р.) й інші [4, 97–206];

– звертання Івана Франка до Уляни Кравченко як адресата: «*Ласкава пані і дорога товаришко!»* (Львів, 14 листопада 1883 р.); «*Дорога товаришко!»* (Львів, близько 25 листопада 1883 р.); *«Ласкава панно Юліо!»* (Львів, близько 5 грудня 1883 р.); *«Дорога Юліо!»* (Львів, 4–5 лютого 1884 р.); *«Дорога панно Юліо!»* (Львів, початок травня 1884 р.); *«Дорога сестричко!»* (Львів, 23 липня 1884 р.); *«Дорога сестро!»* (Львів, близько 21 вересня 1884 р.); *«Шановна пані!»* (Львів, 19 травня 1887 р.); *«Вельмишановна пані!»* (Львів, вересень 1894 р.); *«Високоповажна пані добродійко!»* (Львів, 9 січня 1916 р.) тощо [4, 97–207];

– прощання з Уляною Кравченко: *«Ваш щирий друг Іван Франко»* (Львів, дня 14 падолиста 1883 р.); *«А поки що бувайте здорові! Ваш Іван Франко»* (Львів, близько 25 листопада 1883 р.); *«Бувайте здорові! Іван Франко»* (Львів, 30 листопада 1883 р.); *«Ваш Іван Фран.»* (Львів, близько 5 грудня 1883 р.); *«Ваш Іван», «Ваш Ів.»* (Львів, між 14 і 18 грудня 1883 р.); *«Засилаючи поздоровлення Вам і Вашій мамі, остаюсь Ваш слуга, Ів. Франко»* (Львів, початок травня 1884 р.); «*Стискаю Вашу руку і остаюсь Ваш щирий. Іван Франко»* (Львів, дня 9/V 1884, ул. Ліндого, 3); *«Прийміть сердечний утиск дружньої руки Вашого Івана Фр.»* (Нагуєвичі, 1 червня 1884 р.); *«Ваш щиро прихильний Іван Франко* […] *Стискаю Вашу рученьку. Ваш Ів.»* (Львів, близько 21 вересня 1884 р.); «*Засилаючи Вам моє сердечне поздоровлення, остаюсь Вашим. Іван»* (Львів, 21 грудня 1884 р.); *«Кланяюсь Вам. І. Франко»* (Львів, 19 травня 1887 р.); *«…здоровлю щиро Вас і Вашого мужа. Ів. Франко»* (Львів, 4 серпня 1894 р.); *«Стискаю Вашу руку. Ваш…»* (Львів, вересень 1894 р.); *«Здоровлю сердечно, д-р Іван Франко»* (Львів, 9 січня 1916 р.) тощо [4, 102–207].

Прикметно, що деякі листи Уляни Кравченко до Івана Франка не мають на початку звертальної форми. Ця особливість зумовлена тим, що за їхнім листуванням був встановлений нагляд на бібірецькій пошті, звідки листи відсилалися. Тому, зауважує Г. Огриза, Уляна Кравченко просила Івана Франка адресувати до неї листи по-польськи і чужою рукою [4, 215]. Водночас змінювався, залежно від перебігу стосунків між адресатом і адресантом, зміст, емоційний настрій листів. Зокрема, зближення з адресатом відтворює еволюція звертань: *високоповажний пане, високоповажний друже, високоповажний брате* тощо. Безперечно, що ці елементи мови для «своїх» є соціолектизмами, точніше, формулами етикету в складі соціолекту інтелігенції. Окрім цього, етикетні формули листів є ознакою мови всередині інтелігентської групи, тобто «своїх», наприклад: *поводження, знакома, здоровлю, паня* (*дорогу паню Олю і діточок цілую сердечно*)*, до свидання, ваших другів рівно поздоровляю* тощо.

Необхідно зауважити, що є «певна еволюція цих звертань у напрямку зближення з адресатом залежно від перебігу стосунків, оскільки найінтенсивнішим листування було на перших порах знайомства (з листопада 1883 р. до грудня 1884 р.), згодом настала перерва, оскільки 1885 р. Уляна Кравченко за допомогою І. Франка перебралася зі Сток біля Бібрки до Львова і стала вчителювати в школі, а тому могла бачитися з І. Франком і спілкуватися з ним коли того хотіла. Уляна Кравченко була закохана в І. Франка, проте «Юлія жіночим серцем зрозуміла, що тільки для неї у нього нема часу. Між нею і ним стала Юзефа Дзвонковська – друга після Ольги Рошкевич велика й трагічна любов Івана Франка» [2, 207]. «Опісля, – зауважує Роман Горак, – пішла на провінцію навчати дітей посла Січинського, а 22 листопада 1886 року там вийшла заміж за Яна Неметовського, вчителя за фахом, який казав, що вб'є кожного, хто наблизиться до його коханої Улясі» [3, 55–56]. Одружився тим часом й І. Франко, а тому етикетні формули звертань і прощань стали більш виваженими та менш емоційними, як-от: *Вельмишановна пані!, Високоповажна пані добродійко!, Високоповажний Пане*, *Високоповажний Добродію, Здорові бувайте, Юлія Ш-Н.* й інші [3, 207].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, здійснений аналіз епістолярних текстів Уляни Кравченко й Івана Франка дає підстави стверджувати, що мові обох письменників притаманне використання етикетних формул, які є показовими для спілкування в інтелігентському середовищі галичан. Активне використання етикетних формул представниками галицької інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. впливало на формування войне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища. Уважаємо, що ґрунтовні дослідження епістолярію інтелігенції Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. допоможуть не тільки розкрити взаємини між представниками цієї суспільної верстви, яка була носієм високих етичних норм, моральних і духовних цінностей, а й висвітлити особливості функціонування використовуваних цією соціальною групою мовних одиниць, що згодом увійшли до складу лексичного фонду української мови й знайшли своє відображення у формі та значенні лексичних і фразеологічних одиниць сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк С. П. Мовні портрети української галицької інтелігенції : Уляна Кравченко, Константина Малицька, Іван Франко. *Українська мова*. 2016. № 4 (60). С. 103–121.
2. Гірняк С. П. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець XIX – початок XX століття) : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2018. 620 с.
3. Горак Р. Д. Твого ім'я не вимовлю ніколи : повість-есе про Івана Франка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 224 с.
4. Кравченко Уляна. Розгублені листочки. Львів : Каменяр, 1990. 80 с.
5. Кравченко Уляна. Пам'яті друга: Вірші в прозі, статті, спогади, листи / упоряд. і автор вступної статті та прим. Г. Огриза. Львів : Каменяр, 1996. 247 с.
6. Скобелев Д. А. Эстетическая рефлексия Ю. Анненкова : на материале художественных и публицистических произведений : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.01.01. Воронеж, 2009. 17 с.
7. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці : Книги–XXI, 2007. 704 с.
8. Черкез І. Епістолярій кінця XIX – початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 7–77.
9. Черкез І. Б. Вплив соціокультурних і територіальних чинників на мовне оформлення епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. *Лінгвістика*. № 1 (22). Ч. І. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 88–98.
10. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : ВД «КМ Академія», 2003. 158 с.

REFERENCES

1. Hirnyak, S. P. (2016). Movni portrety ukrayinskoyi galyczkoyi inteligenciyi: Ulyana Kravchenko, Konstantyna Malyczka, Ivan Franko [Linguistic portraits of the Ukrainian Galician intelligentsia: Ulyana Kravchenko, Konstantyna Malytska, Ivan Franko]. *Ukrainian language*, 4 (60), 103–121 [in Ukrainian].
2. Hirnyak, S. P. (2018). Sociolekt galyczkoyi inteligenciyi u formuvanni norm ukrayinskoyi literaturnoyi movy (kinecz XIX – pochatok XX stolittya): monografiya [Sociolect of the Galician intelligentsia of the Ukrainian literary language standards (the end of the 19th – beginning of the XX century)]. Drogobych: Posvit [in Ukrainian].
3. Horak, R. D. (2008). Tvogo imya ne vymovlyu nikoly: povist`-ese pro Ivana Franka [I will never say your name: a story-essay about Ivan Franko]. Kyiv: VC «Academy» [in Ukrainian].
4. Kravchenko, Ulyana. (1990). Rozgubleni lystochky. [Lost leaves]. Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].
5. Kravchenko, Ulyana. (1996). Pamyati druga: Virshi v prozi, statti, spogady, lysty. Uporyad. i avtor vstupnoyi statti ta prym. H. Ohryza [In memory of a friend: Prose poetry, articles, memoirs, letters. Compiler and author of the preface and notes H. Ohryza]. Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].
6. Skobelev, D. A. (2009). Esteticheskaya refleksiya Yu. Annenkova : na materiale khudozhestvennykh i publitsisticheskikh proizvedeniy [Aesthetic reflection of Yu. Annenkov: on the material of fiction and socio-political works]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Voronezh [in Russian].
7. Tkach, L. O. (2007). Ukrayinska literaturna mova na Bukovyni v kinci XIX – na pochatku XX st. Chastyna 2: Dzherela i sociokulturni chynnyky rozvytku [Ukrainian literary language in Bukovyna in the late 19th – early 20th centuries. Part 2: Sources and socio-cultural factors of development]. Chernivtsi: Books-XXI [in Ukrainian].
8. Cherkez, I. (2010). Epistolyarij kincya XIX – pochatku XX st. yak dzherelo doslidzhennya sociolektu ukrayinskoyi inteligenciyi. [Epistolary of the late 19th – early 20th centuries as a source of research on the sociolect of the Ukrainian intelligentsia]. *Language and society*, 1, 67–77 [in Ukrainian].
9. Cherkez, I. B. (2011). Vplyv sociokulturnyx i terytorialnyx chynnykiv na movne oformlennya epistolyarnyx tekstiv ukrayinskoyi inteligenciyi kincya XIX – pochatku XX st. [The influence of socio-cultural and territorial factors on the linguistic pattern of epistolary texts of the Ukrainian intelligentsia of the late 19th – early 20th centuries]. *Linguistics*, 1 (22). Part I. Luhansk: Taras Shevchenko LNU, 88–98 [in Ukrainian].
10. Shevelov, Yu. (2003). Vnesok Galychyny u formuvannya ukrayinskoyi literaturnoyi movy [The contribution of Galicia in the formation of the Ukrainian literary language]. Kyiv: VD «KM Akademiya» [in Ukrainian].

УДК 811.161.2-38'276.6:001
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214328

МОВНІ ЗАСОБИ В НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ В. БОНДАРЧУКА

Дядюра Г. М., Колесник Д. М.
Черкаський державний технологічний університет

У статті висвітлено питання індивідуального стилю творців наукових праць, зокрема природознавців. Проаналізовано поняття індивідуального стилю як репрезентацію авторської картини світу. Доведено, що питання вивчення ідіостилю в сучасних наукових розвідках тісно пов'язане з такими поняттями, як мовна особистість, мовна картина світу, світобачення науковця. Екстралінгвальними передумовами появи ідіостилю науковця є сама особистість, творчий характер діяльності, активність у пошуку мовних засобів для точного висловлення думки. Узагальнено розуміння індивідуального авторського стилю в науковому тексті.

Окреслено причини й шляхи творення стилю відомого природознавця В. Бондарчука виокремленням індивідуальних рис як визначального фактора наукового стилю автора. Зазначено, що індивідуальний стиль є продуктом мовної творчості науковців. Неповторність творчої манери дослідника визначається домінантою його індивідуального стилю, яку детермінують особистість автора твору, його уподобання щодо добору тих чи тих засобів, вміння з дотриманням логіки і з наміром максимально точно описати ту чи ту реалію, дефінувати те чи те поняття, узагальнити те чи те положення, висловити свої думки.

У процесі аналізу індивідуального стилю науковця В. Бондарчука, репрезентованого в природничих наукових текстах, виявлено, що дослідник залучав до наукового викладу численні приклади як спеціальних термінів, утворених на основі образного переосмислення загальновживаних слів, так й індивідуальні образні засоби, що сприяло досягненню пізнавально-комунікативних цілей, які ставив перед собою автор наукового тексту. У викладі думок помітно емоційне ставлення автора до зображуваних явищ. Простежено, що найбільш уживаними мовними засобами в науковій творчості дослідника є метафори та порівняння. Оригінальність і неповторність авторського стилю полягає у вмінні автора донести до читача доступно й легко тлумачення складних понять, що свідчить про делікатність інтелігентної людини, яка поступово піднімає читача до свого рівня.

Ключові слова: *індивідуальний стиль, ідіостиль, мовна особистість, мовна картина світу, світобачення науковця, мовні засоби, науковий текст.*

Diadiura G., Kolesnyk D. Language tools in the scientific works of V. Bondarchuk. *The article highlights the issues of individual style of creators of scientific works, in particular naturalists. The concept of individual style as a representation of the author's picture of the world is analyzed. It is proved that the question of studying idiosyncrasy in modern scientific research is closely related to such concepts as the language personality, the language picture of the world, and the scientist's worldview. Extralinguistic prerequisites for the appearance of the scientist's idiostyle are the personality itself, the creative nature of the activity, and the activity in searching for language tools for the exact expression of thoughts. The article summarizes the understanding of individual author's style in a scientific text.*

The author defines the reasons and ways of creating the idiostyle of a well-known natural expert V. Bondarchuk, highlighting individual features as a determining factor of the author's scientific style. It is noted that individual style is a product of language creativity of scientists. The uniqueness of the researcher's creative manner is determined by the dominant of his individual style, which is determined by the author's personality, his preferences in the selection of certain means, ability to describe certain realia consistently and as accurately as possible, generalize ideas, express his opinions.

In the course of the analysis of the individual style of the scientist V. Bondarchuk based on the material of natural scientific texts, it was revealed that the researcher attracted numerous examples of special terms formed on the basis of imaginative reinterpretation of commonly used words, as well as individual figurative means, which contributed to the achievement of cognitive and communicative goals set by the author of the scientific work. The author's emotional attitude to the depicted phenomena is noticeable in the presentation of opinions. It is observed that metaphors and similes are the prevailing linguistic means in the scientific work of the researcher. The originality and uniqueness of the author's style consists in the author's ability to convey interpretation of complex concepts in an accessible and easy manner, which indicates the delicacy of an intelligent person who gradually raises the reader to his level.

Key words: *individual style, idiostyle, language personality, language picture of the world, worldview of a scientist, language means, scientific text.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сьогодні в царині лінгвістики посилено увагу науковців до питання ідіостилю не лише майстрів художнього слова, але й до творців наукових праць. Аналіз сукупності наукових студій відомих природознавців засвідчує, що мовні особливості викладу залежать як від загальних вимог стилю (відчутної стандартизованості, строгості, логічної послідовності, однозначності тощо), так і від особистості автора твору, його цілей і налаштувань, особистих уподобань у доборі тих чи тих засобів. Індивідуальний стиль, який розуміють як способи вживання та прийоми функціонального перетворення мовних одиниць у художні елементи, може виступати відмітною рисою не лише художнього, а й наукового тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники зазначають, що індивідуальний стиль як продукт мовної творчості становить породження оригінальних висловлювань зі стандартних елементів [7, 240], цей стиль неповторний і унікальний, він дає змогу мовній особистості, яка стоїть за текстом, виявити себе [2; 5; 6; 9; 10]. Це стосується й авторів – творців наукових праць. Знання, що є особистісним надбанням певного науковця, переробляються на різних рівнях індивідуальної свідомості, перетворюючись у «глибинні» й «поверхневі» пізнавальні структури. Індивіди як носії пізнавальних структур прагнуть експлікувати їх, зробити надбанням інших людей, убачаючи в цьому основу для самовираження і самоствердження [2, 89].

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є проаналізувати та описати мовні засоби, якими автор послуговується у процесі наукового викладу, для створення образності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання вивчення індивідуального стилю в сучасних наукових працях тісно пов'язане з такими поняттями, як «мовна особистість», «мовна картина світу», «світобачення науковця». Концептуальна картина світу, яка становить цілісну об'єктивну інформацію про навколишній світ, у свідомості кожного мовця доповнюється суб'єктивними компонентами. Інакше кажучи, концептуальна картина містить не лише відображувані об'єкти, а й позицію спостерігача, його ставлення до цих об'єктів. Отже, прагнучи до максимальної об'єктивності, науковець усе ж таки не зможе повністю вилучити суб'єктивні елементи ні зі своєї системи знання, ні зі своїх творів, у яких він цю систему намагається експлікувати, щоб повідомити про неї інших науковців. Поєднання концептуальної й мовної картин світу у свідомості науковця характеризується гармонійним співвідношенням загального, об'єктивного й індивідуального, суб'єктивного.

У мовній свідомості науковця, який творить свій писемний продукт, залучаючи індивідуально-авторські метафори (термін А. Єфимова) [3], відображається специфічне мислення і світогляд індивіда. Авторські метафори засвідчують механізм мислення і мовної творчості, оскільки в них помітні елементи суб'єктивного смислу [7, 240]: виокремлюються важливі (на думку автора) ознаки предметів і явищ (так народжуються нові терміни), зіставляються на перший погляд незіставлювані поняття (так виникають образні метафори), оцінюються властивості позначуваних об'єктів, висловлюється ставлення до них. Оцінний (аксеологічний) компонент є обов'язковим у будь-якому образі, а в метафорі «момент оцінювання мовною особистістю навколишнього світу відображений з винятковою енергією» [12, 205].

Відомо, що найбільш фундаментальні культурні цінності індивіда узгоджуються з метафоричною структурою основних понять певної культури. Стосовно оригінальних метафор це узгодження дещо порушується, оскільки оригінальна метафора – це фрагмент особливого бачення світу індивідом, пріоритет цінностей якого хоч і узгоджений з головними концептуальними метафорами магістральної культури, все ж відрізняється своєрідністю й неповторністю та визначається субкультурою, у якій живе індивід, його особистими оцінками й уподобаннями [11, 405].

Своєрідність авторського світобачення може проявлятися при створенні індивідом оригінальних метафор, а саме при виборі ним тієї чи тієї галузі знання на роль галузі-джерела, використовуваної для концептуалізації іншої сутності. Оригінальні метафори, «випадаючи» з конвенційної концептуальної системи, сприяють нестандартному осмисленню людського досвіду, висвітлюючи аспекти поняття, раніше приховані для сприймання.

Дослідники наукового стилю описують різні способи залучення образних елементів до наукового викладу. Зазначимо, що творення образів полягає у послуговуванні наявними в мові одиницями для відображення нового погляду на описувані об'єкти. Причому мовознавці не обмежуються самою лише констатацією тих причин, які зумовлюють виникнення індивідуальних, оцінних елементів у науковому стилі, а прагнуть виявити специфіку цих елементів.

Образні засоби стилю, серед іншого й індивідуально-авторські метафори, не вичерпні у своїх виразних якостях, художніх, асоціативних властивостях і ґрунтуються на культурному досвіді народу – носія мови. Як зазначає О. Кадомцева, для розуміння наукового тексту важливе значення мають лише метафори, які входять до метамови науки [5, 12]. Однак, як засвідчує аналіз реальних наукових текстів, у них можуть спостерігатися образні засоби обох типів – і ті, що вже належать до нейтрально забарвленої мови науки (терміни зі стертою образністю, мертві метафори), і ті, образність яких іще досить відчутна, – їх використовують зі спеціальною пізнавально-комунікативною настановою, і саме вони (разом з іншими засобами) творять індивідуальний стиль автора наукового твору. Щоправда, велика кількість наукових текстів практично не містить індивідуальних метафор (наприклад, ракетно-технічна література) [6, 86], а проте в сучасній науці є численні приклади текстів, для яких характерним є індивідуальний стиль автора, незважаючи на загальну тенденцію наукової мови до стандартизування й деіндивідуалізації.

Досить показовою щодо сказаного є наукова творчість українського дослідника В. Бондарчука – спеціаліста в галузі геології. У його монографії, присвяченій геології родовищ корисних копалин, є численні приклади як спеціальних термінів, утворених на основі образного переосмислення загальновживаних слів, так й індивідуальні образні засоби, які виконують пізнавально-комунікативну функцію.

До першої групи належать такі терміни: *роговик, покрівля, підошва* і под. (71); *заглиблення ложа* (62); *крила синкліналей* (60) тощо. Відомо, що метафори-іменники є одними з найпоширеніших у науковому стилі, що зумовлено статичним характером наукового викладу: «Науковій прозі властивий виклад фактів, результатів наукової роботи, а процес пошуку цих результатів, як правило, в науковій праці не викладається» [13, 79].

Поширеними є й дієслівні метафори на кшталт: «*В районі Рахівського масиву породи розглядуваного комплексу* ***облямовують*** *з півночі і північного сходу кристалічний фундамент»* (70); «*На захід від долини Тиси вісь синкліналі* ***занурюється*** *у північно-західному напрямку»* (64). До того ж якщо численні загальновживані дієслова на зразок наведених (а також *залягати, простягатися, переходити, перекривати* тощо) належать до здеметафоризованих, то інші входять до складу образних висловлювань: *«Внутрішня межа передового прогину* ***похована*** *під насувом Скибових Карпат»* (62); *«Магматичні вогнища, які* ***живили*** *вулканізм Карпат, виникли в місцях плавлення порід…»* (67); *«Більшість поперечних річок* ***проклали свої долини*** *в зонах розломів…»* (68). В аналізованому творі трапляються й терміни-прикметники: *листуваті аргіліти, строкатий горизонт, нижньоієрогліфові верстви, строкатоколірний горизонт, пісковики тютюнового кольору* та ін. І хоч їх деякі дослідники вважають непоширеними у наукових творах, як і метафори-прислівники [13, 79], у досліджуваному тексті вони представлені не лише як терміни, а й у складі образних висловлювань: «*Внутрішня антиклінальна зона становить найвищу частину гір, так би мовити Карпатський вал, складений з великої кількості різних структурних елементів. Край цього валу, обернений до центральної частини гір, є фронтом регіонального насуву. Верстви, що беруть участь у будові Внутрішньої зони, сильно деформовані. Потужні товщі пісковика, стиснені в широкі перегини, ускладнені вторинною складчастістю, поздовжніми розломами та насувами. Весь цей складний комплекс тектонічних структур Внутрішньої зони зсунутий до центральної частини Карпат і утворює грандіозний Магурський покрив. Перекриття в його межах місцями простежується на 15-18 км»* (64). Тут добре помітно, що частина прикметників (*структурний, регіональний, вторинний* та ін.) – це нейтральні слова, які входять до складу термінів, а інші (*потужний, широкий, грандіозний*) містять елемент оцінювання, причому оцінність одних прикметників (*потужний, широкий*) якоюсь мірою зумовлена термінологічно (парадигматично), а оцінність інших прикметників (*грандіозний*) має синтагматичний характер, тобто залежна від контексту (автор ужив їх для надання викладу експресії); прикметник *грандіозний* не входить до терміносистеми, а отже, його можна унаслідок до експресивних засобів аналізованого тексту. Інші приклади: *реліктові озера* (61), *густа сітка розломів, блокова мозаїчна структура* (62).

У наведеному уривку бачимо й стилістично маркований прислівник *сильно*. Загалом, як засвідчує фактичний матеріал, для викладу характерне й використання прислівників, втім воно не таке частотне, як іменників, дієслів та прикметників: «*Східні Карпати в цілому характеризують численні* ***кулісоподібно*** *розташовані хребти…»* (64).

Досить різноманітними мовними засобами передає В. Бондарчук подібність одних понять до інших. Серед цих засобів є й найпростіші, широко вживані в науковому стилі: *лавові куполи* (66); *конусні вулкани* (66); *гіллясті контакти* (67). Трапляються порівняння із залученням додаткових семантичних елементів, утворених від лексем *форма, подібний*: ***форма*** *краплі* (67); *куполо****подібні*** *складки* (62); *гребене****подібні*** *антиклінали* (65); часом ці компоненти поєднуються: *складки набувають куполо****подібної форми*** (62); *малі інтрузії мають штоко****подібну форму*** (66). Семантичним варіантом конструкцій із лексемою *форма* є вислови, які містять словосполучення *мати вигляд*: «*Скиби … **мають вигляд** гребенів з крутішими північними схилами»* (65); *«Вони* (вулканічні утворення) *зосереджені у внутрішній частині гір дугою, яка за обрисом **має вигляд** самих Карпат»* (66); «*Рельєф Верхньотисенської западини **має вигляд** горбистої рівнини, розчленованої численними долинами річок»* (67). А семантичним еквівалентом лексеми *подібний* можна, очевидно, вважати дієслово *нагадувати*: *«Положення (масиву) **нагадує** залягання переміщених мас у величезному зсуві»* (66).

Аналізований текст характеризується переривчастістю: власне науковий виклад чергується з наближеним до популярного. А тому власне традиційні засоби вираження порівняння виступають поряд із нетрадиційними: «*Структурний план Зовнішньої зони Карпат характеризують стиснуті антиклінальні складки, які простягаються з північного заходу на південний схід. Складки часто перекинуті на північний схід. Північні крила їх здебільшого ускладнені насувами. Численні насуви простежуються на великому протязі і мають регіональне значення. Вони створюють своєрідну* ***лускоподібну структуру, на зразок*** *стиснутих перекрить скиб. Цей тип скибової структури ми розглядаємо під назвою східнокарпатського… Найбільші… **луски-скиби** такі…»* (65). Конструкції із семантичними компонентами *подібний*, а також *на зразок* можна віднести до традиційних, нейтральних, а тому й належних до всіх стилів, зокрема й наукового. А от оформлення порівняння у формі прикладки (*луски-скиби*) – це вже ознака художнього (і розмовного) мовлення, а тому сприймається в науковому творі як образ. Пор. також: *«Численні **озера-лимани** розташовувались у давніх ерозійних долинах»* (61). До незвичних засобів наукового стилю належить і наведена раніше конструкція *кулісоподібно розташовані* хребти (64).

Заслуговує на увагу також те, як В. Бондарчук дбає про процес сприймання читачем його твору. Так, пояснення терміна *скиби* він подає, вставляючи нове слово в контекст у функції відокремленої прикладки: *«Межа центральної і Зовнішньої зон проводиться на основі внутрішніх складок – **скиб**»* (65).

Про спрямованість на читача свідчать й інші частини тексту, наприклад, такий уривок: *«Окремий структурний ярус у будові рухливої зони Карпат становить Рахівський кристалічний масив. Це релікт, можливо, герцинської складчастої системи або субплатформи, що зберігся серед Альпійських гірських споруд. Проміжні ділянки між Рахівським масивом і Словенським Рудогір'ям занурені на велику глибину і становлять основу карпатських геосинклінальних ровів»* (68).

У викладі відчувається емоційне ставлення автора до зображуваних явищ: «*Це* ***надзвичайно*** *утруднює зіставлення стратиграфічних комплексів та структурних елементів»* (66); експресивність тексту досягається й образністю: «*Вулканічні гори утворюють* ***величні ансамблі****, історично, генетично та геоморфологічно пов'язані зі Складчастими Карпатами»* (66); «*Багато інтрузивних тіл у Вулканічних Карпатах* ***оголено*** *ерозією»* (67); «*Для структури смуги бескидів характерні* ***відторженці****, або релікти, наплатформеного покриву герцинської субплатформи»* (64); *«****Відторженці облямовують*** *внутрішні та зовнішні борти геосинклінального рову»* (65) тощо.

В аналізованому тексті трапляються образно переосмислені терміни різних галузей: *лінзи гальки* (60); *лінзи щільного вапняку, лінзи червоного каменю* (69); *лінзи кам'яної солі* (71); *потужність неогенових відкладів у западинах – кілька тисяч метрів* (62).

Відмітною ознакою геологічної терміносистеми є наявність тісних зв'язків з будівельною терміносистемою. Це, очевидно, можна пояснити асоціацією: будова землі – будівельна конструкція. Через це подибуємо такі вислови, як *тераса* (60); ***фронтальна*** *частина валу* (64); *структурні* ***рами****, структурні* ***поверхи****, структурний* ***ярус*** (68); *вапнякова брекчія,* ***зцементована*** *туфовим матеріалом* (70); *реліктова частина герцинських* ***споруд*** (62); *залізорудний горизонт, складений оолітовими залізняками з конкреціями сидериту,* ***зв'язаними піщано-глинистим цементом*** (60). Оскільки будівництво завжди асоціюється із суб'єктами – будівельниками, то й геологічний виклад певною мірою персоніфікується: *галечники* ***беруть участь*** *у будові високих терас*, *галечники* ***молодшого віку*** (61). Це ще раз підтверджує висновок, що утворена за рахунок образного переосмислення термінологія здатна поширити свою образність на весь контекст, тобто парадигматична образність веде до образності синтагматичної.

Авторська (мовленнєва, індивідуальна) метафора може бути як розгорнутою, так і нерозгорнутою [13, 77]. Причому ступінь розгорнутості метафори великою мірою впливає на її можливість перейти з категорії авторських до складу загальномовних: чим ширший, багатогранніший образ, тим менша ймовірність його закріплення в системі мови. Науковці віддають перевагу нерозгорнутим метафорам, а складна, розгорнута метафора, що викликає в уяві читача цілу низку пов'язаних між собою образів, які порушують послідовність логічної аргументації, трапляються надзвичайно рідко – в основному в ролі підтвердження уже сформульованої думки [13, 78]. Крім того, ступінь розгорнутості метафори залежить від жанру, що його обрав автор для втілення свого задуму. Метафора, як і будь-який троп загалом, бере на себе роль як способу «прочитання» автором об'єкта, так і способу висловлення цього прочитання [4, 12]. Способи прочитання можуть бути найрізноманітнішими, оскільки немає меж варіативності сприймання дійсності різними суб'єктами [1, 9].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Залучення до наукового викладу як загальномовних, так й індивідуальних мовних засобів сприяє досягненню пізнавально-комунікативних цілей, що їх ставить перед собою автор наукового твору. Загальномовні метафори (найбільше це номінативні метафори, утворені за рахунок образного переосмислення звичайних слів) та індивідуальні експресивні засоби (вони сприяють народженню нового погляду на зображувані об'єкти, оскільки відображають індивідуальний погляд на навколишній світ) спільно відтворюють когнітивну модель, яка існує у свідомості автора і яку він прагне передати читачеві. Такі дослідження відкривають перспективи для аналізу ідіостилістичних явищ та мовних засобів на всіх рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Тождество и подобие (заметки о взаимодействии концептов). *Тождество и подобие, сравнение и идентификация*. Москва : Ин-т языкознания АН СССР, 1990. С. 7–33.

2. Воронина С. П. Идиолект как отражения социальных изменений в обществе. *Я, субъект, индивид в парадигмах современного языкознания* : сб. аналитических обзоров. Москва : ИНИОН, 1992. С. 88–98.

3. Ефимов А. И. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1969. 262 с.

4. Иванюк Б. П. Стихотворение-троп как художественное целое (на материале произведений Ф. И. Тютчева) : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.01.08. Киев : Ин-т литературы, 1988. 16 с.

5. Кадомцева О. О. Структура и функциональные особенности метафоры в научной речи : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.01.08. Киев : Институт языковедения им. А. А. Потебни, 1988. 16 с.

6. Калмыкова Е. П. О динамике метафоры в научном стиле. *НДВШ. Филологические науки*. 1974. № 2. С. 83–88.

7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.

8. Клочек Г. Д. У світлі вічних критеріїв : Про систему критеріїв оцінки літературного твору. Київ : Дніпро, 1989. 224 с.

9. Костецька О. П. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. *Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 49. С. 196–199.

10. Кочан І. Ідіостиль науковця – ідентифікаційна ознака вченого. *Ритми сучасної філології* : зб. наук. статей до 50-річчя проф. Т. А. Космеди. Львів : Паіс, 2007. С. 7–15.

11. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. *Теория метафоры*. Москва : Прогресс, 1990. С. 387–416.

12. Мейлах Б. Метафора как элемент художественной системы. *Вопросы литературы и эстетики*. Ленинград : Советский писатель, 1958. 531 с.

13. Нестеренко О. Л. Некоторые особенности метафоры в научном стиле. *В помощь преподавателям иностранных языков*. 1974. Вып. 5. С. 74–80.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бондарчук В. Г. Геологія родовищ корисних копалин України. Київ : Наукова думка, 1966. 302 с.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (1990). Tozhdestvo i podobie (zametki o vzaimodeystvii kontseptov) [Identity and similarity (notes on the interaction of concepts)]. *Identity and similarity, comparison and identification*. Moskva: Institut yazykoznaniya AN SSSR, 7–33 [in Russian].

2. Voronina, S. P. (1992). Idiolekt kak otrazheniya sotsialnykh izmeneniy v obshchestve [Idiolect as a reflection of social changes in society]. *Me, subject, individual in the paradigms of modern linguistics*. Collection of analytical reviews. Moskva: INION, 88–98 [in Russian].

3. Yefimov, A. I. (1969). Stilistika russkogo yazyka [Stylistics of the Russian language]. Moskva. Prosveshchenie [in Russian].

4. Ivaniuk, B. P. (1988). Stikhotvorenie-trop kak khudozhestvennoe tseloe (na materiale proizvedeniy F. I. Tiutsheva) [The poem-trope as an artistic whole (based on the works of Fyodor Tyutchev). (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kiev: Institut literatury [in Russian].

5. Kadomtseva, O. O. (1988). Struktura i funktsionalnie osobennosti metafory v nauchnoy rechi [Structure and functional features of metaphors in scientific speech]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kiev: Institut yazykovedeniya im. A. A. Potebni [in Rusinan].

6. Kalmykova, E. P. (1974). O dinamike metaphory v nauchnom stile [On the dynamics of metaphor in the scientific style]. *NDVSh. Philoligicheskie nauki*, 2, 83–88 [in Russian].

7. Karaulov, Yu. N. (1987). Russkiy stil I yazykovaya lichnost [Russian language and language personality]. Moskva: Nauka [in Russian].

8. Klochek, G. D. (1989). U svitli vichnykh kryteriiv: pro systemu otsinky literaturnogo tvoru [In the light of eternal criteria: on the system of criteria for evaluating a literary work]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

9. Kostetska, O. P. (2014). Indyvidualne movlennia avtora yak obiekt linhvistyky ta pidkhody do yoho doslidzhennia [The author's individual speech as an object of linguistics and approaches to its research]. *Naukovi zapysky [Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»]. Seriia: Filolohichna*, 49, 196–199 [in Ukrainian].

10. Kochan, I. (2007). Idiostyl naukovtsia – identyfikatsiina oznaka vchenoho [The idiosyncrasy of a scientist is an identifying feature of a scientist]. *Rytmy suchasnoi filolohii*: zb. nauk. statei do 50-richchia prof. T. A. Kosmedy. Lviv: Pais, 7–15 [in Ukrainian].

11. Lakoff, D., Johnson, M. (1990). Metafory, kotorymi my zhivem [Metaphors we live by]. Moskva: Progress, 387–416 [in Russian].

12. Meylakh, B. (1958). Metafora kak elemene khudozhestvennoy sistemy [Metaphor as an element of the artistic system]. *Voprosy literatury i estetiki*. Leningrad: Sovetskiy pisatel [in Russian].

13. Nesterenko, O. L. (1974). Nekotorye osobennosti metafory v nauchnom stile [Some features of the metaphor in the scientific style]. V pomoshch prepodavatelyam inostrannykh yazykov, 5, 74–80 [in Russian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Bondarchuk V. H. (1966). Heolohiia rodovyshch korysnykh kopalyn Ukrainy. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

УДК 801.82:821.161.1-3Гоголь
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214330

ФАТИЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ПЕРСОНАЖІВ М. ГОГОЛЯ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Жуйкова М. В.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Об'єктом дослідження є фрагменти творів М. Гоголя, де репрезентовано фатичну (контактну) функцію мови, яка протиставляється інформативній функції. У статті встановлено особливості та функції фатичного спілкування персонажів М. Гоголя. Докладно проаналізовано діалог двох героїв комедії «Женитьба» (Подколесіна та Агафії Тихонівни) в ситуації, коли вони вперше залишаються наодинці і повинні здолати психологічний бар'єр, реалізувавши себе у ролях потенційних наречених. Мовленнєва поведінка героїв зображена Гоголем у формі, наближеній до так званого світського, салонного спілкування, поширеного в Російській імперії серед осіб з високим соціальним статусом: обговорюються приємні, знайомі обом мовцям теми, предмети обговорення часто змінюються, використовуються мовні одиниці з позитивними змістами, мовці виявляють близькі емоційні оцінки тощо. Мовно-стилістичний аналіз цього діалогу свідчить, що його побудовано як вторинний текст пародійного спрямування, у якому збережено лише деякі формальні ознаки світських бесід і тонко акцентовано логічно-комунікативні вади обох учасників спілкування.

Зауважено, що пародіювання як художній прийом передбачає обізнаність читачів з прототекстом або протостилем, оскільки за відсутності такого знання пародійність вторинного тексту втрачається. Простежено, що Гоголь не дає прямих відсилок до прототекстів, проте водночас гіперболізовано відтворює не лише формальні ознаки світської бесіди, а й її змістову сторону: систему колективних цінностей, психологічні особливості міжособистісних стосунків, емотивну атмосферу спілкування. Таким чином, з'ясовано, що діалоги Гоголя, у яких імітується світське спілкування, виконують подвійну функцію: по-перше, слугують засобом для висміювання персонажів, а по-друге, пародіюють малозначущу світську комунікацію, яка не призначена для інформаційного обміну в суспільстві та формування справжніх міжособистісних взаємин.

Ключові слова: *фатична комунікація, фатична функція мови, світське спілкування, пародіювання, прототекст, інтертекстуальність, М. Гоголь.*

Zhuikova M. Phatic communication of Mykola Hohol's characters and its functions in a literary text. *The object of research is fragments of Mykola Hohol's works, where the phatic (contact) function of language is represented, which is opposed to the informative function. The aim of this article is to establish the features and functions of the phatic communication of Mykola Hohol's characters. The dialogue between two characters (Podkolesin and Agafya Tikhonovna) of the comedy "Marriage" (Zhenit'ba) in a situation when they are left alone for the first time and have to overcome a psychological barrier, realizing themselves in the role of potential bride and groom, is analyzed in detail. The speech behavior of the characters is described by Mykola Hohol in a form close to the so-called secular small talks, common in the Russian Empire among people with high social status: pleasant topics familiar to both speakers are discussed, the subjects are often changed, language units with positive meanings and close emotional assessments are used, etc. Linguistic and stylistic analysis of this dialogue shows that it is constructed as a secondary text of parody direction, which retains only some formal features of secular small talks and subtly emphasizes the logical and communicative defects of both participants. Parody as an artistic technique presupposes readers' familiarity with the prototext or protostyle, because in the absence of such knowledge the parody of the secondary text is lost. Despite the fact that Mykola Hohol does not give direct references to prototexts, he hyperbolically reproduces not only the formal features of secular small talks, but also its semantic side: the system of collective values, psychological features of interpersonal relationships, emotional atmosphere of communication. Thus, Mykola Hohol's dialogues, which simulate secular small talks, have a dual function: first, they serve as means of ridiculing the characters, and secondly, they parody insignificant secular small talk which is not intended for information exchange in society and the formation of true interpersonal relationships.*

Key words: *phatic communication, phatic function of language, secular small talk, parody, prototext, intertextuality, Mykola Hohol.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Фатичне спілкування є особливим видом вербальної комунікації, яке не призначене для передачі інформації про світ; мета такого спілкування полягає у встановленні та підтриманні соціальних контактів, у демонстрації готовності мовця до взаємодії з іншими членами соціуму. У фатичному спілкуванні реалізується специфічна функція мови, вивчення якої почалось із піонерської роботи британського антрополога Б. Малиновського «Myth in primitive psychology» (Миф у примітивній психології) 1926 р. Виокремлення й осмислення феномену фатичного сплікування привело дослідників до протиставлення інформативної та фатичної, або контактної, функцій мови. Як зауважує І. Шевченко, «перша націлена на отримання

нових, істотно значущих відомостей, друга забезпечує процес інформаційного обміну *per se*, утворюючи почуття соціальної солідарності» [11, 114]. У наукових студіях фатичне спілкування аналізується передусім у структурно-функціональному аспекті, а матеріалом для нього стають здебільшого прояви спонтанної (усної та письмової) вербальної комунікації в соціальних групах (наприклад, форми етикетної взаємодії, прийнятої у певній етнічно-культурній спільноті). Разом з тим фатичну взаємодію часто моделюють письменники, включаючи фатичні діалоги своїх героїв у художні тексти; у них функції такого роду поведінки персонажів можуть розширюватися й суттєво відрізнятися від тих, що їх вивчають лінгвісти в межах теорії мовленнєвої комунікації. Необхідністю всебічного вивчення феномену фатичного спілкування в художніх текстах і визначається **актуальність** нашої статті.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета дослідження – виявити й схарактеризувати ті функції фатичних діалогів у художньому тексті, які виходять за межі базового призначення фатичного спілкування (забезпечення «почуття соціальної солідарності»). Нашу увагу привернули декілька діалогів із різних творів М. Гоголя, де зображено фатичне спілкування персонажів. **Завдання** статті полягають у тому, щоб, по-перше, виявити лексико-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості таких діалогів; по-друге, проаналізувати характеристики плану змісту і плану вираження фатичних діалогів у структурі багаторівневих художніх текстів М. Гоголя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях останніх десятиліть, що присвячені контактній функції в комунікації, активно обговорюються питання жанрів та різновидів фатичного спілкування, його національно-культурної специфіки та етикетної ролі, а також антропологічні, психологічні, соціальні аспекти вербальних контактів (див. докладний огляд у роботі Г. Карпук [5]). Дослідниця наголошує, що встановлення міжособистісного контакту є необхідною умовою реалізації комунікативного наміру, а сам контакт розглядає як «настанову на досягнення емоційно-інтелектуального порозуміння, врегулювання комунікативної дистанції, формування довіри, досягнення позитивного налаштування комунікантів у стосунку один до одного» [5, 37]. Як вважає Н. Арутюнова, всі фатичні діалоги з урахуванням мети спілкування можна розділити на два типи: по-перше, це діалоги, які призначено «для встановлення та регулювання міжособистісних відносин», а по-друге, це так звані малозначущі діалоги, які не переслідують безпосередньої мети, однак «дуже важливі як регулятори психічних станів людей, їхніх взаємин» [1, 52–53]. Малозначущі форми спілкування реалізуються в таких жанрах комунікації, як *світська бесіда*, *пліткування*, *теревені*, в англомовних культурах – *small talk, gossip* [10, 7]. Нас цікавить передусім комунікативний жанр світської бесіди, оскільки саме його імітує М. Гоголь у деяких своїх творах, зокрема в комедіях «Ревизор», «Женитьба» та поемі «Мертвые души», зображуючи столичне і провінційне дворянське середовище російської імперії першої половини XIX ст. На думку В. Дементьєва, який докладно аналізує цей жанр мовлення, «світське спілкування має спричиняти мінімум незручностей співрозмовникам і підкреслювати їх високий соціальний статус» [4, 214]. Основна мета світської бесіди полягає в тому, аби створити в мікроколективі, члени якого мають однорідний і доволі високий соціальний статус, позитивну емоційну тональність без заторкування особистісних сфер мовців. Це дозволяє співрозмовникам за приємною, малозначущою бесідою гарно провести час у певному товаристві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У часи М. Гоголя, а також і пізніше, вміння вести світські бесіди цінувалось ніяк не менше ніж чин, освіта, матеріальні статки. Поради щодо форми та змісту світського спілкування («*салонной болтовни*») викладено, зокрема, у книзі «Интересный собеседник, или Искусство быть всегда занимательным в обществе», що видана 1909 р. у Петербурзі (далі цит. за [6]). Від вихованої світської особи вимагалось володіння специфічним мистецтвом комунікативної поведінки, яке давалось далеко не всім: «Главным условием оживленной, легкой беседы является приятная подвижность ума, при которой нетрудно переходить с одной темы на другую, отыскивая в каждом предмете интересную сторону» [6, 213]. Щодо тем, які могли слугувати предметом світської бесіди, автор книги дає такі поради: «Чем разнообразнее предметы, которыми вы пользуетесь для салонной болтовни, тем она выходит живее и занимательнее. Здесь все может послужить темой разговора: новости дня, различные происшествия в кругу ваших знакомых, театральные зрелища, концерты, путевые приключения (ваши собственные или чужие), общественные вопросы, веселые эпизоды, пережитые вами или слышанные, торжества, бывшие или предстоящие, наблюдения в вашей среде, – все это представляет пестрые камешки в мозаике, которая служит узором для игривой беседы в обществе. Нужно только уметь распорядиться этим материалом, искусно разнообразить его, не вдаваясь слишком серьезно и слишком глубоко ни в какой предмет, избегая докторального тона» [6, 214].

Отже, ідеальна світська бесіда мала бути різноманітною за темами, які в ній заторкувались лише поверхово; виключалось повернення до тем, які вже були предметом обговорення; кожний мовець мусив оптимально дозувати кількість інформації, яку він подавав у діалозі, аби в комунікацію могли включитися інші співрозмовники; мовці мали також стежити за тим, щоб бесіда не переривалась і в ній не було довгих пауз. У «Мертвых душах» М. Гоголь сатирично зобразив мовців, що опанували правила люб'язної бесіди, в декількох епізодах світського спілкування в губернському місті N, іронічно натякаючи на те, що сам він не володіє таким мистецтвом:

В точности не могу передать слов губернаторши, но было сказано что-то, исполненное большой любезности, в том духе, в котором изъясняются дамы и кавалеры в повестях наших светских писателей, охотников описывать гостиные и похвалиться знанием высшего тона, в духе того, что неужели овладели так вашим сердцем, что в нем

нет более ни места, ни самого тесного уголка для безжалостно позабытых вами. Герой наш поворотился в ту ж минуту к губернаторше и уже готов был отпустить ей ответ, вероятно, ничем не хуже тех, какие отпускают в модных повестях Звонские, Линские, Лидины, Гремины и всякие ловкие военные люди, как, невзначай поднявши глаза, остановился вдруг, будто оглушенный ударом (3, 166).

Репліка жінки губернатора, включена в авторський текст, дублюється і розвивається в інших фрагментах того ж розділу у формі прямого мовлення:

В это время из дамских благовонных уст к нему устремилось множество намеков и вопросов, проникнутых насквозь тонкостию и любезностию: «Позволено ли нам, бедным жителям земли, быть так дерзкими, чтобы спросить вас, о чем мечтаете?», «Где находятся те счастливые места, в которых порхает мысль ваша?», «Можно ли знать имя той, которая погрузила вас в эту сладкую долину задумчивости?» (3, 167).

Перед нами гіперболізоване мовлення, перенасичене лексичними одиницями та зворотами, синтаксичними конструкціями квазівисокого стилю, яке, на перший погляд, виходить за межі дозволених у світському спілкуванні тем (заторкує особистісну сферу персонажа), однак Гоголь сміливо вводить його в текст поеми, втілюючи в цих репліках свій художній задум.

Звернімося до аналізу фатичного діалогу в комедії «Женитьба», де два персонажі – Агафія Тихонівна та Подколесін – намагаються проявити себе у потенційних, нових для обох соціальних ролях наречених; згідно з прийнятими нормами, провідна роль у такій взаємодії належить чоловікові. Герої залишаються наодинці, отримавши від іншого персонажа (Кочкарьова) настанови, як треба поводитись у цій ситуації. Кочкарьов – Подколесіну: «*Послушай, теперь, однако ж, скорее к делу. Изъясни ей и открой сию же минуту сердце и требуй руки*»; Кочкарьов – Агафії Тихонівні: «*Будьте посмелее, он очень смирен, старайтесь быть как можно развязнее*».

Подаємо сцену спілкування Агафії Тихонівни та Подколесіна з розбиттям на блоки і комунікативні ходи.

(I) АТ. *Прошу покорнейше садиться. (Садятся и молчат).*

(IIа) П. *Вы, сударыня, любите кататься?*

(IIб) АТ. *Как-с кататься?*

(IIв) П. *На даче очень приятно летом кататься в лодке.*

(IIг) АТ. *Да-с, иногда с знакомыми прогуливаемся.*

(IIг) П. *Какое-то лето будет – неизвестно.*

(IIд) АТ. *А желательно, чтобы было хорошее. (Оба молчат).*

(IIIа) П. *Вы, сударыня, какой цветок больше любите?*

(IIIб) АТ. *Который покрепче пахнет-с, гвоздику-с.*

(IIIв) *П. Дамам очень идут цветы.*

(IIIг) АТ. *Да, приятное занятие. (Молчание).*

(IVа) АТ. *В которой церкви вы были прошлое воскресенье?*

(IVб) П. *В Вознесенской, а неделю назад тому был в Казанском соборе. Впрочем, молиться всё равно, в какой бы то ни было церкви. В той только украшение лучше. (Молчат. Подколесин барабанит пальцами по столу).*

(Vа) П. *Вот скоро будет екатерингофское гулянье.*

(Vб) АТ. *Да, чрез месяц, кажется.*

(Vв) П. *Даже и месяца не будет.*

(Vг) АТ. *Должно быть, веселое будет гулянье.*

(Vґ) П. *Сегодня восьмое число. (Считает по пальцам). Девятое, десятое, одиннадцатое... чрез двадцать два дни.*

(Vд) АТ. *Представьте, как скоро!*

(Vе) П. *Я сегодняшнего дни даже не считаю. (Молчание).*

(VIа) П. *Какой это смелый русский народ!*

(VIб) АТ. *Как?*

(VIв) П. *А работники. Стоит на самой верхушке... Я проходил мимо дома, так щекатурщик штукатурит и не боится ничего.*

(VIг) АТ. *Да-с. Так это в каком месте?*

(VIґ) П. *А вот по дороге, по которой я хожу всякий день в департамент. Я ведь каждое утро хожу в должность. (Молчание. Подколесин опять начинает барабанить пальцами, наконец берется за шляпу и раскланивается).*

(VIIа) АТ. *А вы уже хотите?..*

(VIIб) П. *Да-с. Извините, что, может быть, наскучил вам.*

(VIIв) АТ. *Как-с можно! Напротив, я должна благодарить за подобное препровождение времени.*

(VIIг) П. (*улыбаясь*). *А мне так, право, кажется, что я наскучил.*

(VIIґ) АТ. *Ах, право, нет.*

(VIIд) П. *Ну, так, если нет, так позвольте мне и в другое время вечерком когда-нибудь...*

(VIIе) АТ. *Очень приятно-с. (Раскланиваются. Подколесин уходит)* (2, 50–52).

Комунікативні блоки розділено мовчанням персонажів, яке в цій ситуації спілкування акцентує завершеність одної теми і перехід до іншої. Блоки (I) та (VII) служать маркерами початку та закінчення спілкування і побудовані за правилами прийнятої у суспільстві етикетної комунікації. Інші п'ять блоків імітують малозначущу світську розмову. У чотирьох блоках ініціатором виступає Подколесін, і лише в одному – Агафія Тихонівна, яка придумує тему про церкву, однак цей блок виявляється найкоротшим: після репліки (IVб) героїня взагалі не знає, як продовжувати тему, і замовкає. Остання репліка Агафії Тихонівни (VIIе) свідчить про те, що вона цілком задоволена спілкуванням з Подколесіном, а її наступний монолог містить суцільні похвали її потенційному нареченому:

Какой достойный человек! Я теперь только узнала его хорошенько; право, нельзя не полюбить: и скромный и рассудительный. Да, приятель его давича справедливо сказал; жаль только, что он так скоро ушел, а я бы еще хотела его послушать. Как приятно с ним говорить! И ведь главное то хорошо, что совсем не пустословит. Я было хотела ему тоже словца два сказать, да, признаюсь, оробела, сердце так стало биться. Какой превосходный человек! (2, 52).

Можна зауважити, що у змальованій Гоголем сцені спілкування персонажів відповідає правилам світської бесіди: в ньому є п'ять різних тем, жодна з яких не повторюється в інших блоках; для обговорення цих тем не характерна глибина і вичерпність; обидва персонажі міняються комунікативними ролями, а їхні репліки співмірні за кількістю інформації. Всі теми корелюють з фоновими знаннями мовців (церква, гуляння, квіти, погода, катання на човні), що дозволяє обом висловлюватися з того ж самого питання. Мовці вживають чимало одиниць із позитивними змістами в лексичному значенні чи конотаціях (*приятно, хорошее, веселое, смелый, желательно, лучше, любите, благодарить, гулянье, цветок, цветы, украшение*), що також характерно для легких світських розмов. У діалозі в основному дотримані формальні вимоги до прагматичної та семантичної зв'язності, що забезпечують його когезію, зокрема наявні прямі або опосередковані повтори лексичних одиниць, вживання слів одної тематичної групи тощо.

Усе спілкування витримане в одному емоційному тоні: мовці говорять на нейтральні або приємні теми, які викликають в обох позитивну реакцію, див. (IIв), (IIIа-IIIб), особливо весь блок V. Характеризуючи міжособистісну мовленнєву діяльність у «салонній» комунікації, Н. Арутюнова підкреслює її психологічну значимість: у межах такого спілкування «найбільш бажана для мовця реакція, що відповідає умовам згоди, єдинодумства та єдиновідчуття. Адресат повинен прийняти запрошення до співпереживання. У цьому полягає мета мовця. Очікується, що він так чи інакше висловить своє співпереживання» [1, 58]. Як видно із діалогу Подколесіна та Агафії Тихонівни, між ними панує емоційна та аксіологічна згода, персонажі виявляють свої емотивні реакції на почуте і сприймають події без виразного дисонансу; див. у мовленні Подколесіна репліки (Vв), (Ve), у Агафії Тихонівни репліки (IIд), (Vд); проте Агафія Тихонівна виявляється емоційно не готовою до реагування на репліку (IVб), а також на тему блоку VI; власне, відсутність її вербальної реакції дає Подколесіну привід, витримавши певну мовчанку, розкланятися і піти.

Отже, Гоголь змоделював фатичне мовлення, яке за багатьма ознаками належить до жанру світської бесіди. Проте очевидно, що це спілкування не може вважатися світським, і, власне, цей факт автор підкреслює виразно і неодноразово. Так, Подколесін вживає просторічне слово *щекатурщик*, яке контрастує із книжними *чрез, какой бы то ни было*, *препровождение времени, прошу покорнейше, как-с, да-с, приятно-с*; вживання цього слова не тільки не відповідає стилістиці салонних розмов, а й суперечить соціальному статусу персонажа (Подколесін має чин «надворного советника», чим дуже пишається); в діалозі нема жодної метафори чи іншого тропа, які роблять мовлення героїв позірно яскравим і вишуканим. Найбільше емоцій, які проявляють персонажі, стосуються тривіальної теми, а саме підрахунку часу, який залишився до початку гуляння, і встановлення того факту, що гуляння відбудеться не за місяць, а лише за двадцять два дні. Саме цей блок діалогу виявляється найменш інформативним (двічі повторюються ті самі одиниці *месяц, гулянье, скоро, дни*) і формально найбільшим (сім реплік), що характерно для пустого, беззмістовного говоріння. Подколесін декілька разів порушує вимоги принципу кооперації, подаючи замало інформації в репліках (VIа) та (VIг), причому в другому випадку його співрозмовниця цього навіть не помічає; у репліці (IIа) герой вживає багатозначне слово *кататься*, і Агафія Тихонівна змушена перепитувати, про що йдеться. Сама ж героїня у (IIIг) недоречно реагує на узагальнене судження Подколесіна (*Дамам очень идут цветы*) реплікою *Да, приятное занятие.* Висловлення персонажів (IIг) та (IIд) є типовим зразком трюїзму, банальності, що позбавлена найменшої долі інформативності; висловлення з таким змістом не могли бути елементами справжньої світської комунікації.

Суперечить правилам ведення світської бесіди і мовчання, паузи, які перебивають спілкування шість разів. Час мовчання своїх героїв Гоголь спеціально не маркує, зауважуючи лише, що Подколесін двічі під час пауз «барабанит пальцами по столу». Такий жест однозначно вказує на його психологічний дискомфорт, викликаний напруженими пошуками прийнятної теми для розмови. В аналогічній ситуації у повісті «Иван Федорович Шпонька и его тетушка» Гоголь також зобразив гіперболізоване мовчання персонажів. Герой повісті залишається наодинці з панночкою, яка отримала настанови побалакати з гостем, аби йому не було нудно. Після мовчанки у *четверть часа*, протягом якої обидва робили вигляд, що не помічають один одного, герой нарешті спромігся почати розмову:

Наконец Иван Федорович собрался с духом: „Летом очень много мух, сударыня!“ произнес он полудрожащим голосом.

“Чрезвычайно много!” отвечала барышня. “Братец нарочно сделал хлопушку из старого маменькиного башмака; но всё еще очень много”.

Тут разговор опять прекратился. И Иван Федорович никаким образом уже не находил речи (1, 305).

Паралелізм обох зображених Гоголем сцен очевидний, особливо якщо взяти до уваги їх матримоніальний підтекст. У повісті Гоголь прямо зазначає час мовчанки персонажів, а у комедії розбиває її аж на шість неокреслених фрагментів. За змістовим наповненням діалог про кількість мух та способи їх знищення, очевидно, дещо відрізняється від тих тем, які знаходить для бесіди у подібній ситуації герой «Женитьбы»: теми Подколесіна є більш витонченими і наближеними до салонних (квіти, єкатерингофське гуляння, катання в човні). Однак обидва персонажі говорять про щось таке, що загалом не варте уваги і слугує лише приводом для необхідного долання мовчанки.

Аналогічними є й описані Гоголем в обох творах враження персонажів від своїх партнерів по спілкуванню. Іван Федорович на питання тітки про тему розмови з панночкою реагує такою реплікою: «*Весьма скромная и благонравная девица Марья Григорьевна!*», отже, дає їй щиру емоційну оцінку; так само Агафія Тихонівна вельми позитивно харак-

теризує Подколесіна після його намагань хоч трохи оживити їх напівмертву розмову. Попри те, що сам факт необхідності говорити викликає у співрозмовників психологічний дискомфорт, по завершенні вимушеного контакту, коли напруження зникає, вони оцінюють свого партнера позитивно, що також створює комічний ефект.

Аналіз гоголівських «світських» діалогів, які введені не лише в тексти «Женитьбы» та «Мертвых душ», а й у «Ревизор» (це, приміром, комічна сцена, де Хлестаков несподівано зізнається в коханні Марії Антонівні), дає змогу розпізнати в них пародійне наслідування інших дискурсивно-діалогічних форм, їх стилістики і змісту, а саме прийнятого в той час світського спілкування. Пародіювання в літературознавстві розуміють як «вид наслідування-відштовхування: використання засобів пародії, коли авторський задум не обмежений суто літературними … рамками, але значно ширший» [7, 398]. Гоголь у своїх «салонних» діалогах вибудовує цілісну, мотивовану художніми цілями імітацію формальних особливостей соціально-психологічного типу мовлення, що було поширене як у столичних, так і в провінційних салонах Російської імперії, переслідуючи мету його висміювання і дискредитації. Пор. фрагмент авторського відступу в «Мертвых душах», де Гоголь іронічно характеризує малозначуще світське спілкування і протиставляє його змістовним формам комунікації:

В голове, просто, ничего, как после разговора с светским человеком: всего он наговорит, всего слегка коснется, всё скажет, что понадергал из книжек, пестро, красно, а в голове хоть бы что-нибудь из того вынес, и видишь потом, как даже разговор с простым купцом, знающим одно свое дело, но знающим его твердо и опытно, лучше всех этих побрякушек (3, 175).

Пародіювання є одним зі способів створення так званих вторинних текстів, які мають свій прототекст. Як зазначає М. Вербицька, історія літератури знає чимало таких творів, що «характеризуються стилістичною несамостійністю і, тим не менше, мають безсумнівну естетичну цінність. Їхні автори свідомо і послідовно відтворюють характерні риси мовно-стилістичної і композиційно-образної організації іншого твору або творів» [3, 3]. Вторинні тексти можуть бути автономними і закінченими художніми творами (як «Енеїда» Івана Котляревського, «Дон Кіхот» Мігеля Сервантеса) або ж входити до цілого твору як його структурна частина чи навіть незначні стилізовані фрагменти. Особлива роль серед вторинних текстів належить жанру літературної пародії. Для існування і пародії як жанру літератури, і пародіювання як художнього прийому необхідно, щоб читач міг розпізнати під маскою вторинного тексту ті твори чи типові зразки стилю, які виступають у ролі прототекстів. Пародіювання досягає мети лише в умовах, коли і автор, і його читачі знайомі з вихідними зразками та засвоїли їх формальну сторону (стиль, мовні особливості, семіотику тощо). «Об'єктивним засновком розуміння пародіювання, як і власне пародії, є відомість реципієнтові пародійованого об'єкту (тексту, стилю тощо)» [7, 398]. Відбиття в пародійних текстах зовнішніх ознак прототексту чи протостилю завжди використовується для створення комічного ефекту. Важливо, що в межах певної культурної традиції форма прототекстів розпізнається не сама по собі, а як носій відповідних змістів, тобто в пародії форма виступає маркером багатоаспектного соціально-культурного або національного явища.

Свого часу М. Бахтін у статті «Из предыстории романного слова» наголошував на особливій ролі пародіювання в історії європейської культури починаючи від еллінізму: «Всі ці пародії на жанри і жанрові стилі ("мови") входять у великий і різноманітний світ словесних форм, що висміюють пряме серйозне слово у всіх його жанрових різновидах. Цей світ дуже багатий, значно багатший, ніж це зазвичай прийнято думати» [2, 418]. Лише незначна частина таких пародій виявлена і проаналізована дослідниками; на складності їх розпізнання наголосив Ю. Тинянов 1921 р. у книжці «Достоевский и Гоголь (к теории пародии)», де докладно описав чимало проявів наслідування стилю Гоголя у ранніх творах Достоєвського. «Той факт, – писав Ю. Тинянов, – що пародійність "Села Степанчикова" не увійшла в літературну свідомість, є цікавим, але не поодиноким. Так, глибоко заховані пародії сюжетних схем: навряд чи догадався би хто-небудь про пародійність "Графа Нулина", не покинь сам Пушкін про це свідчення. А скільки таких невиявлених пародій? Якщо пародію не знайдено, твір змінюється … Але і пародія, головний елемент якої – у стилістичних деталях, будучи відірвана від свого другого плану (який може бути просто забутий), природно втрачає пародійність» [9, 48].

На нашу думку, «світські» діалоги Гоголя з його різних творів поповнюють цей «великий світ словесних форм, які висміюють серйозне слово», про що писав М. Бахтін. Пародійність цих діалогів може бути прихована від сучасного читача, мало знайомого із справжніми зразками світського спілкування, яке зникло разом з відповідною добою. В. Феніна, спираючись на власні експериментальні дослідження, твердить, що в сучасному російському суспільстві відбулась «майже повна втрата культури світського спілкування і поведінки, сформованої у XVIII та XIX ст., нема чітких однозначних уявлень про жанровий канон світської бесіди та навичок її використання» [10, 12]. Зникнення прототекстів та соціально-культурного тла, на якому вони функціонували, призвело до спрощеного сучасного сприйняття «світських» діалогів Гоголя лише як засобів висміювання персонажів. Проте для сучасників Гоголя, яким передусім і призначались його художні твори, зв'язок із першоджерелом вочевидь був прозорим і незавуальованим. У складних випадках пародіювання, як зауважує О. Сисоєва, може бути заторкнута «ціла ділянка інтертекстуального, що складається як з цілої низки прецедентних текстів, так і з відомих окремих текстових фрагментів. Множинність інтертекстуальних взаємин надає пародії смислову багатовимірність» [8, 334]. З урахуванням цього важливо наголосити, що прототекстом для пародійних діа-

логів Гоголя став не якийсь певний добре знаний текст чи декілька зразків стилю, а цілісний тип дискурсивно-вербальної поведінки, характерний для певного часу і соціально-культурного середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Діалоги Гоголя, які пародіюють світське спілкування, відтворюють не лише сферу тогочасних реалій та специфіку вербальної поведінки персонажів, а й систему суспільних цінностей, психологічні аспекти міжособистісних стосунків, емотивно-психологічну атмосферу в соціальних групах і прошарках. Учасники «світських» діалогів, які імітує Гоголь у своїх прозових та драматичних творах, як правило, протиставлені за статтю, а сюжетні ситуації, у яких розгортається таке спілкування, так чи інакше вказують на матримоніальну чи любовну колізію. Матримоніальна колізія є основою сюжету в «Женитьбе», а в «Ревизоре» – апогеєм комедійного конфлікту; на любовні почуття Чичикова прозоро натякають дами на балу в губернатора. Поза сумнівом, ці дві сфери особистого життя активно обговорювались у малозначущому світському спілкуванні, отже, Гоголь пародіює не лише форму комунікації, а і її змістовий бік. У репліках учасників «світських» бесід із різних творів Гоголя можна виявити чимало інших внутрішніх цитацій чи алюзій (наприклад, імена героїв модних любовних романів у «Мертвых душах»: *Звонские, Линские, Гремины*…). Попри те, що Гоголь не дає прямих відсилок до прототекстів, їх першооснова все одно висвічується в мовленні персонажів чи в авторському мовленні.

Епізоди фатичного «світського» спілкування в багатовимірних художніх текстах Гоголя мають подвійну функцію. По-перше, вони слугують для створення комедійних образів персонажів, які висміюються і виставляються у неприглядному світлі. Так, автор досягає комічного ефекту внаслідок зіткнення характеристики Подколесіна, що йому дає Агафія Тихонівна («достойный, скромный и рассудительный человек», котрий, з точки зору героїні, «совсем не пустословит»), і цілком іншій оцінці персонажа, яку належить сформувати самому читачеві (глядачеві) комедій після знайомства із «салонною» розмовою героїв. По-друге, пародіювання світського спілкування потрібне Гоголю для висміювання стилю, форми і змісту малозначущої фатичної комунікації у світському середовищі, що не переслідує мети справжнього інформаційного обміну і не сприяє створенню глибоких міжособистісних відносин. Пародіюючи «салонну» комунікацію, Гоголь демонструє своє неприйняття тієї системи цінностей, яка була основою такої комунікації і на якій було побудоване тогочасне суспільство.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на глибший аналіз багатовимірних текстів Гоголя, зокрема на пошуки в них прихованих цитацій та алюзій, які створюють ефект інтертекстуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Диалогическая модальность и явление цитации. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. Москва : Наука, 1992. 281 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
3. Вербицкая М. В. Теория вторичных текстов (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соиск. учёной степени докт. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2000. 47 с.
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. Москва : Знак, 2010. 600 с.
5. Карпук Г. В. Контактоустанавливающая функция языка: направления и перспективы исследования. *Вестник Минского государственного лингвистического университета*. *Сер. 1. Филология.* 2010. № 1 (44). С. 35–45.
6. Лаврентьева Е. В. Повседневная жизнь дворянства пушкинской поры. Москва : Молодая гвардия, 2007. 663 с.
7. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
8. Сысоева О. Литературная пародия: проблема жанра. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2013. № 5 (1). С. 330–335.
9. Тынянов Ю. Достоевский и Гоголь (к теории пародии). Петроград, 1921. 48 с.
10. Фенина В. В. Речевые жанры *small talk* и *светская беседа* в англо-американской и русской культурах : автореф. дисс. на соиск. учёной степени докт. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2005. 22 с.
11. Шевченко И. С. Соотношение информативной и фатической функций как проблема эколингвистики. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2015. № 10. С. 114–132.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : в 14 т. Т. 1 : Ганц Кюхельгартен; Вечера на хуторе близ Диканьки / ред. М. К. Клеман. Москва : Изд-во АН СССР, 1940. 556 с.
2. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : в 14 т. Т. 5 : Женитьба; Драматические отрывки и отдельные сцены / ред. А. Л. Слонимский. Москва : Изд-во АН СССР, 1949. 512 с.
3. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений : в 14 т. Т. 6 : Мертвые души. Ч. I / ред. Н. Ф. Бельчиков и др. Москва : Изд-во АН СССР, 1951. 924 с.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (1992). Dialogicheskaya modal'nost' i yavleniye tsitatsii. *Chelovecheskiy faktor v yazyke. Kommunikatsiya, modal'nost', deyksis* [Dialogic modality and the phenomenon of citation]. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Bakhtin, M. M. (1975). Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznykh let [Questions of Literature and Aesthetics]. Moskva: Khudozhestvennaja literatura [in Russian].

3. Verbitskaya, M. V. (2000). Teoriya vtorichnykh tekstov (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka). (Avtoreferat dysertatsii doctora filolohichnykh nauk) [The secondary text theory]. Moskva [in Russian].

4. Dement'yev, V. V. (2010). Teoriya rechevykh zhanrov [The theory of speech genres]. Moskva : Znak [in Russian].

5. Karpuk, G. V. (2010). Kontaktoustanavlivayushchaya funktsiya yazyka: napravleniya i perspektivy issledovaniya [Contact Function of Language: Directions and Perspectives of Its Research]. Vestnik Minskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. Minsk. Ser. 1. Filologiya, 1 (44), 35–45 [in Russian].

6. Lavrent`yeva, Ye. (2007). Povsednevnaya zhizn' dvoryanstva pushkinskoy pory [Everyday life of the nobility of the Pushkin era]. Moskva : Molodaya gvardiya [in Russian].

7. Volkov, A. (Ed.). (2001). Leksykon zahal′noho ta porivnyal′noho literaturoznavstva [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi: Zoloti lytavry [in Ukrainian].

8. Sysoyeva, O. (2013). Literaturnaya parodiya: problema zhanra [Literary parody: the problem of the genre]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, 5 (1), 330–335 [in Russian].

9. Tynyanov, Yu. (1921). Dostoyevskiy i Gogol' (k teorii parodii) [Dostoevsky and Gogol (to the theory of parody)]. Petrograd [in Russian].

10. Fenina, V. V. (2005). Rechevyye zhanry *small talk* i *svetskaya beseda* v anglo-amerikanskoy i russkoy kul'turakh [Speech genres *small talk* and *socialite talk* in Anglo-American and Russian cultures]. (Avtoreferat dysertatsii kandidata filolohichnykh nauk). Saratov [in Russian].

11. Shevchenko, I. S. (2015). Sootnosheniye informativnoy i faticheskoy funktsiy kak problema ekolingvistiki [The correlation of the informational and phatic functions a problem of ecolinguistics]. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs*, 10, 114–132 [in Russian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Gogol, N. V. (1940). Polnoe sobranie sochineniy: v 14 t. T. 1: Gants Kyukhelgarten; Vechera na khutore bliz Dikanki / red. M. K. Kleman. Moskva: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

2. Gogol, N. V. (1949). Polnoe sobranie sochineniy: v 14 t. T. 5: Zhenitba; Dramaticheskie otryvki i otdelnye stseny / red. A. L. Slonimskiy. Moskva: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

3. Gogol, N. V. (1951). Polnoe sobranie sochineniy: v 14 t. T. 6: Mertvye dushi. Ch. I / red. N. F. Belchikov i dr. Moskva: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

УДК 811.111:81'37
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214332

ТИПОЛОГІЯ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ НЕВИЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Зінченко А. В.
Сумський державний університет

Статтю присвячено розгляду типологічних особливостей вторинних номінацій невизначеної кількості в англомовному публіцистичному дискурсі. У пропонованій розвідці виконано спробу проаналізувати лінгвальні інструменти репрезентації невизначеної кількості в медійних текстах.

*Окреслено понятєво-термінологічний апарат, необхідний для виконання поставлених завдань, та обґрунтовано доцільність послуговування ним. Серед основних термінів – **індефінітна/невизначена кількість, вторинна номінація, вторинна номінація невизначеної кількості** та ін.*

Зауважено, що інтерес до вивчення вторинних номінацій невизначеної кількості в текстах публіцистичного дискурсу щоразу зростає. Вторинні найменування набувають усе більшої уживаності з урахуванням прагнення сучасних медіа не лише поінформувати, але й вплинути на громадську думку. Вивчення механізму мовної номінації пов'язане з потребою комплексного дослідження змісту цього явища в усіх його мовних виявах, зокрема як вторинної номінації.

У роботі акцентовано на поповненні номінаційних ресурсів переважно за рахунок переосмислення значень уже наявних у мові номенів, що результується в набутті ними нових значень унаслідок вторинного називання. Визначено, що метафора постає в мові як наслідок породження певних асоціацій між реалією та суб'єктом пізнання. Процес появи нового знання супроводжується аналогізацією між об'єктами на концептуальному рівні, як це закладено природою мислення людини.

Резюмовано, що найпродуктивнішим патерном утворення вторинних номінацій невизначеної кількості є метафоричне перенесення, яке відбувається за рахунок асоціативної суміжності між об'єктом ресурсного та цільового доменів. Запропоновано типологічну класифікацію вторинних номінацій невизначеної кількості метафоричної природи, які трапляються в публіцистичному дискурсі. Установлено, що ресурсними доменами для утворення квантитативної метафори постають домени живої, неживої артефактної та метафізичної природи.

***Ключові слова:** невизначена кількість, вторинна номінація, квантитативна метафора, перенесення, типологічні особливості.*

***Zinchenko A. V. Secondary nominations of indefinite quantity in journalistic discourse: typological features**. The article deals with typological features of secondary nominations of indefinite quantity in English journalistic discourse. The study suggests the analysis of the linguistic representation of indefinite quality in media texts.*

The work highlights the conceptual and terminological apparatus necessary for solving the tasks, namely "indefinite quantity", "secondary nomination", "secondary nomination of indefinite quantity".

It is noted that the research interest in secondary nominations of indefinite quantity in the texts of journalistic discourse increases. Secondary names are becoming more and more commonly used due to the desire of modern media not only to inform but also to influence public opinion. The study of language nomination mechanism is associated with the need for a comprehensive study of the phenomenon in all its linguistic manifestations, secondary nomination in particular.

The paper highlights that the processes of nomination resources replenishment are mainly based on rethinking the meanings of nouns already present in the language. That results in their acquisition of new meanings due to secondary naming. It is determined that metaphor appears in language as a consequence of the specific associations grown between reality and the subject of cognition. The process of new knowledge emergence is accompanied by an analogy between objects at the conceptual level, as that is inherent in the nature of human thinking.

The article emphasizes the most productive pattern for the generation of indefinite quantity secondary nominations is the metaphorical transfer, which occurs due to the associative adjacency between the object of the resource and target domains. The paper suggests the typological classification of indefinite quantity secondary nominations of metaphorical nature that occur in journalistic discourse. It is established that the domains of animate, inanimate, artefact and metaphysical nature appear as resource domains for the formation of quantitative metaphors.

***Key words:** indefinite quantity, secondary nomination, quantitative metaphor, transference, typological features.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасний світ відзначається пришвидшенням прогресу та значними змінами в системі суспільних цінностей. Медіа як основні канали розповсюдження інформації – в авангарді висвітлення актуальних питань. До того ж останніми десятиліттями вони усе більше переходять від джерела інформації до інструменту маніпуляції суспільними поглядами.

Нині навіть подання кількісних даних у публіцистичних текстах усе більше підлягає правилам реалізації мовленнєвого впливу з метою отри-

мання необхідної суспільної реакції. У пошуках нових ефективних засобів вираження кількісних параметрів об'єктів/явищ/подій, особливо резонансних, ЗМІ дедалі більше тяжіють до використання непрямих номінацій кількості. З таких позицій мовне оформлення категорії кількості, а саме субкатегорії невизначеної кількості, розкриває нові горизонти для вивчення мовознавцями та є вельми **актуальним**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія кількості як базова епістеміологічна категорія викликає цікавість дослідників, починаючи від Аристотеля. Втім тривалий час учені вивчали її лише з ракурсу філософії. Одну з найперших спроб лінгвістичного аналізу лінгвального вираження кількості виконано в роботі Є. В. Гулиги та Є. І. Шендельс, де автори розглядають граматико-лексичне поле кількості як систему, утворену сукупністю різноманітних взаємопов'язаних засобів граматичного та лексичного рівнів, покликаних виражати й називати загальні значення кількості.

В. З. Панфілов звернув увагу на два основні виміри кількості – дискретності та недискретності – і відповідні їм поняття множини та безперервної кількості. Л. Г. Акуленко та В. В. Акуленко досліджували мовну репрезентацію кількості в європейських мовах. Класифікацію засобів вираження кількості здійснив О. О. Холодович, що посприяло створенню загальної теорії множинності в мові.

Лінгвістична представленість кількості й досі слугує об'єктом численних розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед таких розвідок варто відзначити праці С. О. Швачко, у якому виконано компаративний аналіз репрезентантів невизначеної кількості на матеріалі англійської, української та російської мов, О. І. Єгорової, у якому автор дослідила омовлення концепту НЕВИЗНАЧЕНА КІЛЬКІСТЬ в германських мовах з погляду когнітивістики.

Формулювання мети і завдань статті. Популяризація ідеї «поінформованого суспільства» спричинила значне посилення впливу мас-медіа на формування громадської думки. Варто також враховувати, що переважна кількість міжнародної «якісної преси» друкується англійською мовою, через що **об'єктом** пропонованого дослідження постають саме англомовні вторинні номінації невизначеної кількості, а **предметом** – їх типологічні особливості. **Метою** розвідки є визначення типологічних особливостей вторинних екстеріоризаторів кількості, яка реалізується через виконання низки **завдань**: 1) навести визначення «вторинної номінації невизначеної кількості»; 2) установити типові патерни утворення лексем із переносним значенням невизначеної кількості; 3) описати їх структурно-семантичні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індефінітна (невизначена) кількість – це кількість, яка не підлягає числовому визначенню та омовлюється одиницями із відповідною семантикою. Неоднорідні за набуттям кількісно невизначеного значення, ці лексеми поділяються на первинні (*abundance, many, large*) та вторинні номінації (*rivulets of pain, forest of hands*). На відміну від первинних, вторинні номінації утворюються в момент виходу когніції мовця за межі терміносистеми з метою увиразнення мовлення та досягнення комунікативних цілей.

Процес вторинного найменування відзначається складністю та багатоплановістю: вторинний продукт, який за формою є прямим відображенням реальної дійсності, отримує зовсім інше смислове наповнення. У сучасній лінгвістиці накопичено цінні знання про природу вторинної номінації. До прикладу, В. М. Телія зводить її до простого використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання [4, 129]. В. Г. Гак вважає, що вторинна номінація пристосовує ту саму форму до виконання різних функцій [1, 243]. На думку О. О. Тараненка, вторинна номінація – це «надання об'єкту ще однієї назви: з іншою вмотивованістю і з певною спеціальною метою (метафорична або метонімічна номінація, перифрази, евфемізми та ін.) або як трансформація попередньої назви об'єкта» [3, 387].

Опираючись на позицію О. О. Тараненка, ми розуміємо вторинну номінацію індефінітної кількості як «альтернативну» назву невизначної кількості, умотивовану комунікативною інтенцією мовця та тяжінням до мовленнєвого увиразнення. Твердження Дж. Лакоффа про фігуральність людського мислення [2, 46–48], підкріплене результатами опрацювання емпіричного матеріалу, засвідчує, що домінантним шляхом утворення нових вторинних назв невизначеної кількості є перенесення за асоціацією – метафоризація/метонімізація.

Механізм вторинних перенесень у досліджуваному англомовному публіцистичному дискурсі ґрунтується на взаємодії двох критеріїв: походження найменування і його спрямування. Пропоновану типологію вторинних найменувань невизначеної кількості метафоричної/метонімічної природи вибудовуємо на основі напрямків перенесення семантики вихідних лексем, унаслідок яких метафора/метонімія втілюється в нових найменуваннях, які збільшують репертуар засобів стилізації журналістського повідомлення.

За Т. Гоббсом, основою процесу вторинної номінації постає перенесення найменування, умотивоване асоціацією між феноменами реальності одного домену або двох різних [6, 23]. Вивчення дібраних вторинних номінацій невизначеної кількості виявило превалювання метафоричного перенесення.

Метафора є одним із важливих інструментів пізнання реального світу людиною, оскільки вона допомагає концептуалізувати досвід та слугує когнітивним інструментом для утворення нових значень слів. У мовленні людина схильна використовувати вже відомі образи для омовлення досі невідомого чи незрозумілого. Саме невизначеність кількісних характеристик описуваного мовцем об'єкта чи процесу вимагають від нього пошуку найвлучніших засобів передачі потрібної інформації.

Завдяки своїй здатності до метафоричного мислення людська когніція вдало використовує широкий ряд доменів, образи яких слугують основою для творення вторинних номінацій невизначеної кількості. З опертям на базову ознаку в основі метафоричного перенесення ми виокремили такі типи:

1. Природоморфна метафора. Омовляючи отримані знання про навколишній світ та його кількісні параметри, когніція людини активно використовує образи природи, наявних у ній об'єктів та процесів. Залежно від домену зметафоризованого образу кількісних метафор їх можна розподілити на:

a. Людина. Пізнання світу людиною починається зі співвіднесення самої людини з оточенням. Називання кількісних параметрів за допомогою частин власного тіла є традиційною мовною практикою та лише підтверджує мовний антропоцентризм. Найпоширенішими образами-донорами для утворення вторинних номінацій кількості слугують переважно ті частини тіла, які людина може поміряти, наприклад: *England's contact tracers 'making **handful** of calls' a month* (The Guardian, 2020), ***Body** of work: why Billie Eilish is right to stand her ground against shaming* (The Guardian, 2020), *France's far right National Front leader says there is not a '**hair's breadth**' between it and Ukip* (The Independent, 2016), *Mitt Romney leads Iowa by less than a **nose*** (The Independent, 2012);

b. Тваринний світ. Фауна є одним із найпродуктивніших ресурсних доменів для утворення метафори. За словами Ф. Г. Гачугі, співвідношення доменів ЛЮДИНА – ТВАРИНА відбувається переважно на основі таких ознак, як зовнішність, розмір, територія існування, поведінка та відносини між людьми і цим видом тварин [5, 297]. У корпусі прикладів виявлено порівняно небагато кількісних метафор тваринного походження, до прикладу: ***Bull**, meet China shop: Trump's foreign policy in Asia is disastrous* (The Guardian, 2019), *Church pastor suspended after calling Black Lives Matter organizers **'maggots'*** (USA Today, 2020), *And Isaias **spawned** more than a dozen deadly tornadoes* (USA Today, 2020), *Barrett Brown lawyer: US tried to 'kill a **fly** with a sledgehammer'* (The Guardian, 2014), *Parent's survival guide: How to entertain a **brood** of bored kids during the summer holidays* (The Independent, 2007);

c. Рослинний світ. Флора закономірно займає значну частку образного ряду для утворення метафори з урахуванням тисячолітньої історії сільського господарства та землеробства [8, 6]. Основою для кількісної метафори рослинного походження слугує розмір частин рослини, окремих рослин та їх сукупностей: *…the residents of Beirut are **growing** fractious* (The Independent, 2020), *MSF brands humanitarian summit 'a **fig-leaf** of good intentions' as it pulls out* (The Guardian; 2016), *…the ball was almost all over the line, maybe a **grass blade's width** away* (The Independent, 2018), *Far from the bijou **glade** of my imagination…* (The Guardian, 2010);

d. Об'єкти природного ландшафту. Здатність людини до орієнтації у просторі дає можливість не лише ідентифікувати своє місце знаходження з посиланням на об'єкти навколишнього ландшафту, але й вербалізувати певний позамовний досвід за допомогою цих самих образів. Кластер квантитативної метафори цього домену включає значний ряд зметафоризованих номінацій, як-от: *…are buried beneath a vast, verbal **slagheap** of bitchiness, rows and moaning* (The Guardian, 2011), ***River** of money flows to Thames as it wins global conservation prize* (The Guardian, 2010), *In the **valley** of its making…* (The Guardian, 2006), *Coronavirus: San Quentin prison facing **'volcano'** of infections, disease expert warns* (The Independent, 2020);

e. Об'єкти антропогенного ландшафту. У результаті розвитку людства його довкілля зазнає постійного антропогенного впливу, що спричинює появу об'єктів неприродного походження. Потрапляючи у когніцію людини як об'єкти загального домену ЛАНДШАФТ, ці образи стають продуктивним джерелом для утворення кількісної метафори: *…a blow against the **wall** of impunity that President Trump has tried to build for himself* (USA Today, 2020), ***Towers** of strength: 'readers' photos on the theme of 'strong'* (The Guardian, 2014), ***Field** of dreams: heartbreak and heroics at the World Ploughing Championships* (The Guardian, 2018), *No longer the harassed, red-eyed **quarry** of Monday's post-election TV interview* (The Independent, 2014), *Once elected, he built a **dam** of propaganda, misinformation, lies and corruption* (The Washington Post, 2020);

f. Атмосферні явища. Образи атмосферних явищ – один із найпродуктивніших доменів для квантитативної метафори. Різноманітні за своїми кількісними характеристиками погодні явища здебільшого знайомі усім та можуть бути влучним інструментом для пояснення певного абстрактного поняття, до прикладу: *…the other one still seemed to be **raining** blows, kicking and thumping* (The Independent, 2002), ***Rain** of terror: Egypt to crack down on 'fake' weather reports* (The Guardian, 2018), *Fact-checkers could barely keep up with this **blizzard** of bunkum* (The Washington Post, 2020), *Mohamed Merah vowed to go out in a **hail** of bullets* (The Guardian, 2012), *The demographic data show counties with no reported cases are mostly isolated areas, **drizzled** across the nation's midsection* (USA Today, 2020);

g. Астрономічні об'єкти. Віддавна космос слугував предметом цікавості науковців та звичайних людей, а його популяризація стала причиною постійного оновлення кластеру «астрономічних» метафор. Кількість і розмірність як базові ознаки космосу та його тіл постають прекрасною основою для утворення влучних квантитативних метафор: ***Planet** of the vapes: inside one nicotine megafactory* (The Guardian, 2015), *Described by officials as a "Hitchhiker's Guide" to the "**galaxy**" of British tax…* (The Independent, 2015), *Simon Goodley explores the **'constellation** of egos' that makes the World Economic Forum…* (The Guardian, 2014), *Eastern Congo has been wracked by violence from a **myriad** of armed groups…* (The Washington Post, 2020), *Ukraine and Europe have been into Vladimir Putin's **black hole** of fear* (The Guardian, 2014);

h. Фізичні явища та процеси. У цій групі вторинних номінацій варто відмітити поширеність зметафоризованих лексем дієслівного типу: домен ФІЗИЧНІ ПРОЦЕСИ та ЯВИЩА пропонує значний масив для опису динаміки процесів та їх кількісних характеристик, тоді як для опису статики мовцеві доступна порівняно більша кількість інших доменів: *World faces **wave** of epic debt defaults…* (The Telegraph, 2016), *Instead, teams of young volunteers with*

*brooms have **fanned** out to sweep up broken glass and reopen roads* (USA Today, 2020), *…but remained in a protective **bubble** of campaign staffers and journalists* (The Guardian, 2020), *…adding that turnout was **inflated** by more than 50% at a number of polling stations* (The Guardian, 2020), *…rides out with a final **blast** of invective* (The Independent, 2015).

2. Артефактний світ. Вторинні номінації невизначеної кількості, сформовані на основі співвіднесення із об'єктами, створеними людиною, відзначаються частотністю вживання за рахунок їх поширеності та знайомості реципієнтові: *Democrats haul in big **buckets** of money…* (USA Today, 2020), ***Goblet** of fire: how spat-out wine is being turned into spirits* (The Guardian, 2017), *The Energy 202: Trump's desire 'to take' Syrian oil presents a **barrel** of problems* (The Washington Post, 2020), *All together now: let's have a **cup** of char* (The Independent, 1998), ***Box** of delights…* (The Guardian, 2001), ***Train** of hope throws a commercial lifeline…* (The Guardian, 2004); *…enough to divide the teams on an afternoon when the highlights could be condensed into a **thimble** of entertainment* (The Guardian, 1999).

3. Соціальні явища. У результаті розвитку людини як соціальної істоти з'являється все більше вторинних назв кількості з опертям на образи різних сукупностей людей, їхніх видів зайнятості чи характерних феноменів. Засоби масової інформації, своєю чергою, сприяють поширенню та обміну квантитативними образами для увиразнення мовлення: *Media coverage of other events that are causing more harm in the world should not be neglected at the expense of media **marathons** discussing the cruelties of terrorists* (The Guardian, 2015), *Donald Trump to face '**carnival** of resistance'* (The Guardian, 2018), *But places like Kirstenbosch face a **litany** of costs and other considerations in contemporary times* (The Independent, 2009), *Man City 'not ready' for **onslaught** of games as Premier League returns, says Pep Guardiola* (The Independent, 2020).

4. Фантастичний світ. У пошуках інструментів експресивності мовці можуть звертатися до нереальних подій та істот, які, однак, вже давно стали традиційними виразниками певних особливостей чи знаків. Так, у домені ФАНТАСТИЧНИЙ СВІТ виокремлено два піддомени, які містять продуктивні образи для вторинної номінації невизначеної кількості:

a. Міфологія. Міфічні образи вже становлять метафори світобудови та соціального устрою, а тому природно, що їх образи вкотре слугують основою для утворення метафор конкретного характеру [7, 5] – опису кількісних характеристик: *…a profound mark on national life by substantially cleansing **the Augean stable** of corrupt politics* (The Guardian, 2007), *Cameron praises engineers' **herculean** effort to repair Dawlish train line* (The Guardian, 2014), *… congressional hearing starring the country's tech **titans** began as so many video conferences…* (The Washington Post, 2020), *If he can also **bring back the hide of the Nemean Lion, slay the nine-headed Hydra and give the Augean stables a quick swill** as well* (The Guardian, 2008);

b. Література. Завдяки літературним творам, які також є віддзеркаленням реальності, в англійській лінгвокультурі закріпилися деякі образи, що асоціюються із кількістю чи розмірністю, як-от: *Someone gave me a cheap **Tom Thumb**-ish cigar* (The Guardian, 2004), *…phony 'facts' as so many ropes to tie down this **Gulliver-like** truth-telling **giant** and prevent him from…* (The Washington Post, 2015), *Ben Emmerson QC: The bête noire of the right wing press with a **'leviathan** intellect'* (The Independent, 2012), ***Goliath v Goliath**: who will reign supreme in the Google v Amazon wars?* (The Guardian, 2014), *That note launched the Swanns on a legal **odyssey** that saw them become the lead plaintiffs…* (The Washington Post, 2020).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Публіцистичний дискурс, маючи на меті не лише проінформувати реципієнта повідомлення, але й певним чином вплинути на його свідомість, усе частіше звертається до інструментів експресивізації мовлення. У випадку опису об'єктів/процесів із невизначними кількісними характеристиками автор має певний простір для маніпулювання когніцією реципієнта, використовуючи широкий ряд образів.

Вивчення вторинних номінацій індефінітної кількості засвідчило домінування метафоричного типу перенесення, що полягає у зіставленні об'єктів за кількісною суміжністю від двох різних доменів (ресурсного та цільового). На основі корпусу фрагментів публіцистичного дискурсу виокремлено та схарактеризовано основні типи та підтипи вторинних номінацій невизначної кількості залежно від ознак зметафоризованого образу. Перспективним уважаємо дослідження базових когнітивних метафор, які стали основою для утворення визначених типів квантитативної метафори в англомовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций. *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва : Наука, 1977. С. 230–293.

2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём / под. ред. и с пред. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.

3. Тараненко О. О. Номінація. *Українська мова. Енциклопедія* / ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2002. С. 385–387.

4. Телия В. Н. Вторичная номинация и её виды. *Телия В. Н. Языковая номинация (Виды наименований*) / под ред. Б. А. Серебренникова. Моска : Наука, 1977. С. 129–221.

5. Gachugi F. G., Sikuku J., Liliku P. Animal Metaphor in Gĩkũyũ. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*. 2018. Vol. 5. Issue 2. P. 296–302.

6. Hobbes T. Of the consequence or train of imaginations. *The philosophy of mind*. Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1994. P. 22–24.

7. Malan G. Myth as metaphor. *HTS Teological Studies*. 2016. Vol. 72. Issue 4. P. 1–8.
8. Zhangyunhao. Plant Metaphors in English Economic Newspaper Texts. Kristianstadt University Press, 2016. 24 p.

REFERENCES

1. Gak, V. G. K tipologii lingvisticheskikh nominatsiy [Problems of linguistic nominations typology]. *Yazykovaya nominatsiya (Obshchie voprosy*). Moskva: Nauka, 230–293 [in Russian].
2. Lakoff, Dzh., Dzhonson, M. (2004). Metafory, kotorymi my zhivem [Metaphors we live by] / pod. red. i s pred. A. N. Baranova. Moskva : Yeditorial [in Russian].
3. Taranenko, O. O. (2002). Nominatsyya [Nomination]. *Ukrayintska mowa. Entsyklopediya*. Kyiv, 385–387 [in Ukrainian].
4. Teliya, V. N. (1977). Vtorichnaya nominatsiya i ee vidy [Secondary nomination and its types]. *Teliya V. N. Yazykovaya nominatsiya (Vidy naimenovaniy)* / pod red. B. A. Serebrennikova. Moska: Nauka, 129–221 [in Russian].
5. Gachugi, F. G., Sikuku, J., Liliku, P. (2018). Animal Metaphor in Gĩkũyũ. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 5 (2), 296–302.
6. Hobbes, T. (1994). Of the consequence or train of imaginations. The philosophy of mind. Cambridge (Mass.): MIT Press, 22–24.
7. Malan, G. (2016). Myth as metaphor. *HTS Teological Studies*, 72 (4), 1–8.
8. Zhangyunhao. (2016). Plant Metaphors in English Economic Newspaper Texts. Kristianstadt University Press.

УДК 81'374
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214334

ЛЕКСИКА ТАКТИЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ И ЕЁ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Йодловская А. И.
Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки

В статье выделены и проанализированы способы преставления тактильного восприятия в структуре дефиниций, выбранных из 12 толковых словарей русского, украинского и английского языков. Мы разделили прилагательные на несколько групп: слова, обозначающие температуру, фактуру, консистенцию и состояние, воздействие на человека. Выявлена непоследовательность в отборе семантических признаков и отсутствие унифицированности при описании лексического значения. Во многих дефинициях не представлен важный для лингвистики принцип атропоцентризма, когда определения ориентируются на пользователя словаря и человек является ключевой личностью. Набор семантических компонентов в структуре определений представлен непоследовательно, во многих случаях перцептивный признак не эксплицируется. Проанализировав 339 прилагательных, выбранных из словарей трёх языков, мы обнаружили специфику лексикографического описания лексем в этих словарях.

В группе слов, обозначающих температуру, доминируют независимые (через указание обыденных или научных знаний) и релятивные описания (через указание на два полюса: холодный и горячий). В большинстве дефиниций лексикографы объединяют нескольких принципов: указания на интенсивность, ощущения, физический контакт, использование синонимов, оценки. Прилагательные, обозначающие фактуру, представлены отсылками к обыденным знаниям, во многих дефинициях описания строятся через указание на отрицание признака или объединения нескольких принципов: указание на отрицание, перечисление синонимов, прототипов, описание ощущений и интенсивности. Слова, которые обозначают состояние или консистенцию, являются наибольшей количественной группой. В их толкованиях представлены указания на обыденные знания, часто используется комбинация разных принципов: через отрицания, указание синонимов, антонимов, описание ощущений, интенсивности, прототипов. Группа слов, обозначающих активное влияние на человека, представлена указанием на обыденные знания или обыденные знания и синонимы. Во многих дефинициях этой группы эксплицируется ощущение с оценкой (приятное/неприятное) или комбинации ощущений и интенсивности, иногда указание на контакт и обыденные знания.

Таким образом, во всех проанализированных словарных дефинициях содержится разный набор семантических признаков, которые относятся к различным аспектам реалий.

Ключевые слова: *толковый словарь, дефиниция, экспликация, тактильное восприятие, толкование.*

Yodlovska A. I. Vocabulary of tactile perception and its representation in explanatory dictionaries (on the material of the Russian, Ukrainian, and English languages). *The author analyzes and focuses on the ways of representing tactile perception in the structure of definitions selected from 12 explanatory dictionaries of Russian, Ukrainian and English. We divided the adjectives into several groups: words denoting temperature, texture, consistency and state, as well as active influence on a person.*

The study revealed inconsistency in the selection of semantic features and the lack of uniformity in the description of lexical meaning. A lot of definitions do not include the principle of anthropocentrism, which is important for linguistics, when definitions are dictionary user-oriented and man is a key person. The set of semantic components in the structure of definitions is presented inconsistently and the perceptual attribute is not explicated in many cases. After analyzing 339 adjectives selected from dictionaries of three languages, we found the specifics of the lexicographic description of lexemes in these dictionaries.

Independent (through an indication of everyday or scientific knowledge) and relative descriptions (through two poles: cold and hot) are predominant in the group of words denoting temperature. In most definitions, lexicographers combine several principles: indicating intensity, sensations, physical contact, using synonyms and evaluation. Adjectives denoting texture are represented by references to everyday knowledge, descriptions of many definitions are built through an indication of negation of a sign or a combination of several principles: negation, synonyms, sensations indication, intensity and prototypes. Words that indicate a state or consistency are the most numerous. Their definitions have indications of everyday knowledge and often combine several principles: through negations, indication of synonyms, antonyms, description of sensations, intensity, prototypes. A group of words denoting an active influence on a person is represented by an indication of everyday knowledge or everyday knowledge and synonyms. Many definitions of this group explicate sensation with assessment (pleasant-unpleasant) or a combination of sensations and intensity, or an indication of contact and everyday knowledge.

Thus, all analyzed vocabulary definitions contain a different set of semantic features that relate to various aspects of realities.

Key words: *explanatory dictionary, definition, explication, tactile perception, interpretation.*

Постановка проблемы и обоснование актуальности её рассмотрения. Лексика восприятия настолько активно изучается в лингвистике, что некоторые учёные считают необходимым выделить новую отрасль лингвистики – лингвосенсорику (В. Харченко) или лингвистическую перцептологию (О. Мещерякова). Эта область знания исследует язык перцепции и вербальную репрезентацию восприятия с помощью органов чувств. Как отмечает М. Жуйкова, вполне очевидно, что в языках существуют прилагательные, специально предназначенные для передачи информации, воспринятой чувственно (это названия цветов, интенсивности звуков, приятных или неприятных запахов, основных вкусов и т. д.). Однако для большинства лексем с конкретным значением статус перцептивного компонента в их семантической структуре остаётся неопределённым [2, 126].

По сравнению с другими типами восприятия, номинации осязательного (тактильного) восприятия в языке изучены в меньшей степени.

Анализ последних исследований и публикаций. Особенности процесса тактильного восприятия окружающего мира представлены в работах психологов А. Леонтьева, Л. Веккера, Б. Ананьева, Б. Ломова, А. Лурии, С. Рубенштейна, Х. Шиффмана, а способы его вербальной репрезентации – в исследованиях лингвистов Ю. Апресяна, Г. Крейдлина, М. Эпштейна, И. Рузина, Е. Урысон, Ж. Бубыревой, С. Земичевой.

Психологи рассматривают осязание как сложную форму чувствительности, которая включает в свой состав как элементарные (ощущение холода, темпа, боли), так и сложные компоненты (тактильная и кинестетическая чувствительность). Кинестетическая чувствительность состоит из ощущений веса, формы и размера.

Г. Крейдлин считает, что «руки лучше, чем глаза, распознают и ощущают маленькие объекты, пропорции, размер, отношение величин. При движении руки зрение по возможности «следит» за движениями и наряду с осязанием добывает сведение о свойствах поверхности объекта, о его пропорциях, о качестве материала или вещества. Использование двух или более перцептивных каналов в большинстве случаев приводит к более точным данным об изучаемом объекте» [3, 435]. Как отмечает американский психолог Х. Шиффман в своей книге «Ощущения и восприятие», «кожная чувствительность не ограничена только ощущениями общего характера. Когда люди прикасаются к поверхностям и объектам, они испытывают сложные, смешанные ощущения, определяют на ощупь такие их свойства, как маслянистость, тягучесть, влажность, шероховатость, гладкость, а также способны чувствовать щекотку, зуд и вибрацию» [4, 642].

Тактильное восприятие обеспечивает непосредственное распознавание трёхмерных объектов.

В исследовании Л. Коннелл и Д. Лайнотта «Look but don't touch» представлены результаты трёх экспериментов, в которых ставилась задача определения модальности, отображающей свойства объекта, специфические для конкретной модальности (унимодальной или бимодальной). Учёные просили участников решить, соответствует ли каждое свойство определённой модальности (слуховой, вкусовой, тактильной, обонятельной или визуальной). Специфические для модальности слова были взяты из норм эксклюзитивности модальностей Лайнотта и Конелл [5]. Эти нормы состоят из 423 прилагательных, каждое из которых описывает свойство объекта, со средними оценками (0-5) того, насколько сильно это свойство испытывается в каждой из пяти модальностей. Участники оценивали, можно ли воспринимать слова, появляющиеся на экране, через определённое ощущение (*слышать, пробовать на вкус, ощущать от прикосновения, нюхать, видеть*). Результаты показали явный тактильный недостаток в концептуальной обработке. Даже когда слово отображается только в течение 17 мс. и люди не обязательно осознают, что прочитали его, они могут лучше определять слуховые, вкусовые, обонятельные и визуальные модальности по сравнению с тактильными. Исследователи предполагают, что тактильный недостаток возникает из-за слабого тактильного эндогенного контроля: людям труднее сосредоточить внимание на тактильной модальности, чем на какой-либо другой [6].

Вместе с тем, известно, что общее количество прилагательных, обозначающих этот вид перцепции, в языках меньше, чем слов, обозначающих зрительное восприятие.

Формирование цели и задач исследования. Целью нашего исследования является анализ способов представления лексического значения слов, обозначающих тактильное восприятие, в словарных дефинициях.

Материал исследования – 339 слов-толкований из 12 словарей русского, украинского и английского языков.

Словарные толкования прилагательных, обозначающих тактильное восприятие, представляют значительные трудности, однако сама группа является важной частью антропоцентричной лексики любого языка. Антропоцентричный принцип языка проявляется в том, что человек становиться точкой отчёта в анализе тех или других явлений и вовлечён в этот анализ. Дефиниции служат материалом для анализа различных проявлений антропоцентризма, пронизывающей всю языковую систему.

Изложение основного материала исследования. Среди прилагательных, которые можно отнести к группе тактильной перцепции, выделяем слова на обозначения: а) температуры; б) фактуры; в) консистенции и состояния; г) воздействия на человека.

Рассмотрим первую тематическую группу прилагательных, обозначающих восприятие температуры. В неё входит небольшое количество лексем, которые обозначают параметр температуры холодной и тёплой зоны: рус. *холодный, морозный, ледяной, прохладный, свежий, жаркий, тёплый, горячий, знойный*; укр. *холодний, морозний, льодовий, прохолодний, свіжий, жаркий, теплий, гарячий*, *спекотний*; англ. *cold, frosty, icy, cool, chilly, hot, warm, torrid*.

Отмеченные прилагательные как в русском, украинском, так и английском языках обнаруживают градуальные оппозиции, дающие представление о постепенном изменении качества признака: *холодный–прохладный–теплый–горячий; холодний–прохолодний–теплий–гарячий; cold–cool–warm–hot.*

Выделяем следующие принципы описания прилагательных этой группы.

1. Определения этой группы строятся **через независимые описания.** Они не включают ощущения и опираются на научные понятия, например, *Cool.* Something that is cool has a temperature which is low but not very low (CCALD, 333). *Холодный.* Имеющий низкую температуру, с низкой или относительно низкой температурой (воздуха, воды и т. п.) (МАС 4, 616). *Холодным* называют природное явление, объект, которые имеют относительно низкую температуру (СД). *Cold.* Something that is cold has a very low temperature or a lower temperature than is normal or acceptable (CCALD, 283). *Frosty.* If the weather is frosty, the temperature is below freezing (CCALD, 634). *Тёплый.* Слегка нагретый, с повышенной температурой (МАС 4, 356). *Warm.* Something that is warm has some heat but not enough to be hot (CCALD, 1757). *Hot.* Having a relatively or noticeably high temperature, giving off heat (OALDCE, 603). *Горячий.* Такой, температура которого выше температуры тела (АСРЯ, 677).

2. Определения строятся через **релятивные описания,** через два полюса – *холодный и горячий*. В дефинициях представлена интенсивность, которая выражается лексемами рос. *очень, умеренно, довольно;* укр. *дуже, помірно, досить*; англ. *very, extremely, moderate, rather, fairly, slightly.* Например, *ледяной (льодовий, icy), морозный (морозний, frosty), прохладний (прохолодний, cool)* описываются через полюс *холодный* (*холодний, cold*) и его интенсивность: *Ледяной.* Очень холодный, холодный как лед (МАС 2, 171). *Ледяной.* Ледяным называют что-то очень холодное (СД). *Льодовий.* Дуже холодний (СУМ 4, 584). *Icy*. If you describe something as icy or icy cold, you mean that it is extremely cold (CCALD, 773). *Icy.* Freezing or very cold (CED). *Icy*. Intensely cold (MWD, 596). *Icy.* Extremely cold (CD). *Морозный.* Очень холодный (МАС 2, 300). *Морозный.* Холодно, сильный мороз (БАС 6, 1272). *Frosty*. Very cold; cold with frost (OALDCE, 497). Называя что-либо прохладным, вы имеете в виду, что оно является умеренно холодным (СД). *Cool.* Fairly cold; not hot or warm (OALDCE, 261). *Cool.* Moderately cold; lacking in warmth (MWD, 287).

Полюс *«горячий» или «жаркий»* и указание на интенсивность представлено в следующих дефинициях: *Warm.* Characterized by or having a moderate degree of heat; moderately hot (CED). *Torrid*. Weather is extremely hot and dry (CCALD, 1652). *Знойный.* Очень жаркий, пышущий зноем (МАС 1, 619).

3. В некоторых дефинициях представлено **объединение двух указаных принципов: независимое и релятивное описание.** В определениях указана интенсивность признака и научные знания, например, *Cold.* At a low temperature, especially when compared to the temperature of the human body, and not hot, or warm (CD). *Тёплый.* Содержащий в себе умеренное количество тепла (в 1-м знач.); средний между горячим и холодным (БАС 15, 313). *Теплий.* Який має досить високу температуру; середній між гарячим і холодним (СУМ 10, 77).

4. В других дефинициях представлена другая комбинация принципов: **описание через полюс и его интенсивность и через синонимы**: *Icy.* Very cold; frigid (WD). *Прохладный.* Умеренно холодный, освежающий (МАС 3, 542). *Прохолодний.* Помірно холодний, свіжий (про вітер, повітря, воду) (СУМ 8, 341). *Свежий.* Довольно холодный, прохладный (БАС 13, 286). *Свіжий.* Досить холодний, прохолодний (СУМ 9, 79). *Frosty.* Brisky cold: chilly (MWD, 495). *Спекотливий.* Дуже жаркий, душний (СУМ 9, 495).

Такое описание создает порочный круг, когда одно определение описывается через другое, например, *Свежий.* Довольно холодный, прохладный (БАС 13, 286). *Прохладный.* Умеренно холодный, свежий (БАС 11, 1513). *Прохолодний.* Помірно холодний, свіжий (про вітер, повітря, воду) (СУМ 8, 341). *Свіжий.* Досить холодний, прохолодний (СУМ 9, 79).

5. Описание параметра температуры включает указание на **ощущения** частей тела через экспериенцера (носителя чувств и восприятий), например, *Свежими* называют погоду, воздух и т. п., если они ощущаются кем-либо как прохладные (СД). *Теплый.* Тёплым называется то, что даёт ощущение тепла на ощупь, через воздух и т. п. (СД). В некоторых дефинициях представлена **температура обьекта, воспринимаемая посредством контакта с ним, и указание на оценку (положительную или отрицательную)**, например: *Холодный*. Такой, температура которого существенно ниже температуры тела, так что при контакте с ним человек ощущает резкий контраст, или ниже нормы, существующей для такого рода объектов [1, 545]. Указывается на неприятное ощущение при соприкосновении с объектом. Эти характеристики представлены и в определениях слов *прохладный* [1, 549], *теплый* [1, 550], *горячий* [1, 553], *жаркий* [1, 556].

6. Описание через **научные понятия и ощущения** представлено в нескольких дефинициях, например, *Горячий.* Горячим является то, что имеет высокую температуру или нагрето до высокой температуры, поэтому обжигает при прикосновении к нему, излучает сильное тепло (СД). *Горячий.* Такой, температуры которого существенно выше температуры тела, так что контакт с ним может вызывать неприятное ощущение жжения, или близка к температуре кипения воды, или же выше нормы, существующей для объектов такого рода (АСРЯ 2, 677).

7. **Указание на обыденные знания и синонимы вербализируется в нескольких дефинициях:** *Cold* of a temperature significantly or noticeably lower than average, normal, expected, or comfortable; very chilly; frigid (WD). *Жаркий*. Источающий, дающий сильный жар, палящий, горячий (о солнце, огне и т. п.) (МАС 1, 472). Дающий много тепла; палящий (БАС 4, 35). *Жаркий.* Який дає багато тепла (про сонце, вогонь і т. ін.); пекучий, гарячий (СУМ 2, 510). *Torrid.* Dried by or subjected to intense heat, esp. of the sun; scorched; parched; arid (WD).

8. **Описание научных знаний и оценки эксплицируется в следующих дефинициях:** *Cold.* Having or being a temperature that is noticebly lower than body temperature and esp. that is uncomfortable for humans (MWD, 258). *Warm.* Having or producing a comfortably high temperature, although not hot (CD).

9. Только **оценка** вербализируется в одной дефиниции: *Chilly*. Something that is chilly is unpleasantly cold (CCALD, 253).

10. Обьединение двух принципов: **оценки (положительной или отрицательной) и интенсивности** представлено в определениях: *Cool.* Low in temperature, but not cold, often in a way that feels pleasant (LDCE). *Cool* slightly cold: slightly cold in a pleasant way (CD). *Chilly.* Moderately cold; uncomfortably cool (WD). *Chilly.* 1) Noticebly cold; 2) Unpleasantly affected by cold (MWD, 233). *Chilly.* Rather cold; unpleasantly cold (OALDCE, 195). *Chilly.* Chilly weather or places are cold enough to make you feel uncomfortable (LD). *Warm.* Slightly hot, especially in a pleasant way (LDCE).

Тактильные прилагательные, которые называют **фактуру** поверхности, представлены прилагательными рус *гладкий, пушистый, ровный, шершавый, шероховатый;* укр *гладкий, пухнастий, рівний, шершавий, шорсткий;* англ. *smooth, fluffy, scratchy, rugged, rough.*

1. При их описании дана **отсылка к обыденным знаниям:** *Гладким* является то, что имеет ровную поверхность, лишённую выступов, впадин, складок и т. п. (СД). *Smooth.* A smooth surface has no roughness, lumps, or holes (CCALD, 1471). *Ровной* называют что-либо, чья поверхность не имеет впадин и возвышений (СД). *Scratchy* having the appearance of being drawn roughly, hurriedly, etc.; made with scratches (WD). *Rugged.* A rugged area of land is uneven and covered with rocks, with few trees or plants (CCALD, 1357).

2. Описания строятся через **указание на отрицание,** отсутствие характеристики, например, *Smooth.* Having an even surface without points lumps, bumps, etc. not rough (OALDCE, 1206). *Шершавый.* С негладкой, неровной, шероховатой поверхностью (БАС 17, 1366). *Scratchy*. Uneven (MWD, 1055). *Шероховатый*. С мелкими неровностями на поверхности; негладкий (БАС 17, 1356). *Rugged.* Having an uneven or jagged surface (CED). *Rough.* If a surface is rough, it is uneven and not smooth (CCALD, 1350).

3. В некоторых дефинициях представлено указание **на отрицание и синонимы:** *Гладкий.* Ровный, без впадин и возвышений; нешероховатый (БАС 3, 119). *Rugged.* Having irregular projections and depressions; uneven in surface or contour; rough; wrinkled (WD). *Rugged.* Having a rough uneven surface (MWD, 1029). *Rugged.* A rugged area of land is uneven and covered with rocks, with few trees or plants (CCALD, 1357).

4. Обьединение двух принципов: **указание на обыденные знания и синонимы** представлено в таких толкованиях: *Гладкий.* Без выступов, впадин и шероховатостей, ровный (МАС 1, 313). *Гладкий.* Без загинів, виступів, западин; рівний (СУМ 2, 79). *Ровный.* 1. Не имеющий впадин и возвышений, плоский, гладкий (БАС 12, 1354). *Шершавий*. Який має нерівну, шкарубку поверхню; шорсткий (СУМ 11, 446). *Шероховатый*. С небольшими неровностями на поверхности, негладкий, шершавый (МАС 4, 711).

5. В словарях указывается и на **тип восприятия**, на характер ощущений, появляющихся у человека (приятные или неприятные), например, *Scratchy*. Something that is scratchy feels rough against your skin (LDCE).

6. В некоторых дефинициях обьединяются два принципа: **описание обыденных знаний и ощущения,** например*, Гладкий*. Такой, поверхность которого воспринимается – обычно на ощупь – как не имеющая никаких углублений и выступов (АСРЯ 2, 591). *Smooth*. A smooth surface has no rough parts, lumps, or holes, especially in a way that is pleasant and attractive to touch (LDCE), или представлены еще **и синонимы:** *Шершавый.* Имеющий неровную поверхность, негладкий на ощупь, шероховатый (МАС 4, 712). *Scratchy* clothes or fabrics are rough and uncomfortable to wear next to your skin (CCALD, 1389).

7. В других определениях вербализировано **ощущение и отрицание** характеристики, например, *Rough*. Not even or smooth, often because of being in bad condition. 2. If a surface such as paper or skin is rough, it does not feel smooth when you touch it (CD).

8. Во многих дефинициях используются **синонимы,** например, *Fluffy.* Soft and light (CED). *Fluffy.* b) Being light and soft or airy (MWD, 475). *Fluffy* (2) Soft, light and airy (OALDCE, 472). *Rough.* Having an uneven surface (LDCE).

Если слово, обозначающее фактуру, толкуется через синонимы, создаётся порочный круг, в котором одно определение описывается через другое, например, *Гладкий.* Ровный, без впадин и возвышений; не шероховатый (БАС 3, 119). *Ровный.* 1. Не имеющий впадин и возвышений, плоский, гладкий (БАС 12, 1354). *Гладкий.* Без загинів, виступів, западин; рівний (СУМ 2, 79).

9. Только в одной дефиниции представлена **интенсивность признака:** *Fluffy.* If you describe something such as a towel or a toy animal as fluffy, you mean that it is very soft (CCALD, 604); **интенсивность и ощущение**: *Fluffy.* Very light and soft to touch (LDCE); **указание на синонимы и прототип** представлено только в одной дефиниции: *Fluffy.* Soft and like wool or fur (CD).

Прилагательные, обозначающие **состояние или консистенцию** вещества или предмета, представлены указанием на наличие / отсутствие воды: рос. *сухой, мокрый, влажный;* укр. *сухий, мокрий, вологий;* англ. *dry, moist, wet или* консистенции: рос. *мягкий, вязкий, густой, жидкий, твердый, сыпучий;* укр. *м'який, в'язкий, густий, рідкий, твердий, сипкий;* англ. *soft, sticky/slimy, thick, thin, hard, loose.*

1. Состояние или консистенция представлена **экспликацией обыденных знаний.** Это наибольшая группа дефиниций. *Сухим* называют то, что не пропитано водой, влагой (СД). *Dry.* If something is dry, there is no water or moisture on it or in it (CCALD, 475). *Thick.* (of a liquid) not flowing

easily (CD). Мокрым вы называете то, что пропитано водой, дождём, слезами или другой жидкостью (СД). *Wet*. Moistened, covered, saturated, etc., with water or some other liquid 2. not yet dry or solid (CED). *Sticky* made of or covered with a substance that sticks to surfaces (LDCE).

2. Во многих дефинициях **вместе с обыденными знаниями представлено отрицание** некоторой характеристики, например, *Сухой.* 1. Не мокрый, не сырой 2. Лишённый влажности, сырости или имеющий очень незначительную влажность, сырость (МАС 4, 311). *Сухий.* Який не просякся водою, не покрився вологою; не мокрий, не сирий (СУМ 9, 864). *Dry.* Lacking moisture; not damp or wet (CED). *Thick.* Of relatively great extent from one surface to the other; fat, broad, or deep 3. having a relatively dense consistency; not transparent (CED). *Рідкий.* Який перебуває в стані рідини 2. Позбавлений достатнього вмісту чого-небудь в якійсь рідині; негустий (СУМ 8, 556).

3. В некоторых определениях вместе с **обыденными знаниями и отрицанием используются синонимы**, например, *Thick.* 1. Having relatively great depth; of considerable extent from one surface or side to the opposite; not thin; 4 c. having much body; not thin in consistency; viscous thick soup (WD). Вы называете *густым* то, что состоит из большого количества частей, предметов, расположенных очень близко друг к другу. 3. Продукт, вещество называют густыми, если они не очень жидкие, а концентрированные, вязкие (СД).

4. В нескольких дефинициях представлено **указание на обыденные знания, синонимы** и **антонимы**, например, *Мокрый.* Пропитанный влагой, сырой, противоп. *сухой* (МАС 2, 289). ***Мокрый.* Покрытый или пропитавшийся влагой; сырой (противопол. *сухой*) (БАС 6, 1161), или обыденные знания, отрицание и антонимы, например,** *Мягкий.* Не твердый на ощупь, не дающий ощущения жесткости при надавливании, прикосновении (противопол. *жёсткий*) (БАС 6, 1438).

5. Большое количество дефиниций включает **обыденные знание** и **указание на синонимы,** например, *Hard.* Firm or rigid; not easily dented, crushed, or pierced (CED). *Hard.* Firm, stiff, and difficult to press down, break, or cut (LDCE). *Thick.* Something that is thick has a large distance between its two opposite sides Thick liquids are fairly stiff and solid and do not flow easily (CCALD, 1619). *Thin.* lacking body; not thick in consistency; watery (WD). *Thin.* (of a liquid) flowing easily (CD). *Вологий.* Який містить у собі вологу; насичений вологою; вогкий (СУМ 1, 728). ***Сипкий.*** Який складається з дрібних твердих частинок, не зчеплених одна з одною; який має здатність розсипатися; сипучий (СУМ 9, 195); **обыденные знания и антонимы,** например, *Густой.* 1. Состоящий из многих, близко друг к другу расположенных однородных предметов, частиц; противоп. *редкий.* 2. С большой концентрацией чего-л.; не водянистый, не жидкий; противоп. *жидкий* (МАС 1, 358).

6. Только **синонимы** мы обнаружили в трёх дефинициях: *Вязкий***.** 1. Клейкий, тягучий // Засасывающий, топкий (МАС 1, 294). *Вязкий*. 1. Топкий. 2. Тягучий, липкий, клейкий (БАС 2, 1351). *В'язкий*. Клейкий, тягучий // Який засмоктує; грузький, липкий, тванистий (СУМ 1, 797). *Sticky*. Viscous, gluey (MWD, 1157).

7. **Синонимы и антонимы вместе** также встречаются редко: *Густой.* 1. Частый, плотный (противоп. *редкий*) (БАС 3, 496).

8. Во многих дефинициях вербализируется **ощущение в совокупности с независимым описанием,** например, *Мягким* называют такой предмет, который при нажатии на него не оказывает жёсткого сопротивления, вызывает приятные ощущения при прикосновении (СД). Вы называете какой-либо предмет *твёрдым*, если он может сохранять свою форму и размер, его трудно согнуть или сломать и он жёсткий на ощупь (СД). *Hard.* Something that is hard is very firm and stiff to touch and is not easily bent, cut, or broken (CALD, 712). *Sticky.* That sticks or tends to stick to anything which touches it (OALDCE, 1260); **указание на ощущение, обыденные знания и синонимы**, например, *Мягкий.* 1. Такой, который легко поддается, уступает при надавливании, прикосновении и вызывает приятное ощущение // Приятный на ощупь, тонкий, шелковистый (о шерсти, волосах, ткани и т. п.) (МАС 2, 319). *Slimy.* Substances are thick, wet, andunpleasant. *Slimy* objects are covered in a slimy substance (CCALD, 1464) или **ощущение и синонимы,** например*, Soft.* Fine, light, smooth, or fluffy to the touch (CED). *Soft.* Pleasing or agreeable to senses: bringing ease comfort or quiet. Smooth or delicate in texture, grain or fiber (MWD, 1120). **Ощущение может быть представлено через отсылку к обыденным представлениям и с помощью антонимов,** например, *М'який.* Який угинається, подається при дотику, натискуванні тощо; протилежне *твердий* (СУМ 4, 836). *Твёрдый.* 1. Способный сохранять свою форму и размер в отличие от жидкого и газообразного. 2. Такой, который с трудом поддаётся сжатию, сгибанию, резанию и другим физическим воздействиям; противоп. *мягкий* (МАС 4, 343). *Твердий.* Здатний зберігати в сталих умовах свою форму та розмір на відміну від рідкого та газоподібного; протилежне *рідкий, газоподібний*. 2. Який важко піддається стискуванню, згинанню, різанню тощо; протилежне *м'який* (СУМ 10, 46).

9. **Ощущение может быть описано через указание на отрицание,** например, Something that is *soft* is pleasant to touch, and not rough or hard (CCALD, 1480). *Soft.* Smooth or fine to the touch; not rough, harsh, or coarse (WD). *Soft.* 1. Not hard, firm, or stiff, but easy to press 2. Having a surface that is smooth and pleasant to touch (LDCE). *Soft.* Changing shape easily when pressed; not hard or firm to the touch 2. (of surfaces) smooth and delicate to the touch (OALDCE, 1214), или **ощущение, отрицание и синонимы,** например, *Hard*. Not soft or yielding to the touch or easily cut; solid: firm (OALDCE, 568).

10. **Интенсивность признака** вербализируется в нескольких дефинициях, например, *Moist.* Something that is moist is slightly wet (CCALD, 994). *Moist.* Slightly damp or wet (CED). *Moist.* Slightly wet; damp (WD). *Moist.* Slightly wet (OALDCE, 799). *Moist.* Slightly or moderately wet (MWD, 763). В двух дефи-

ницiях представлена **интенсивность и оценка,** например, *Moist.* moist slightly wet, especially in a way that is pleasant or suitable (LDCE). *Moist.* Slightly wet, especially in a good way (CD).

11. В некоторых дефинициях представлено **указание на прототип или прототип и синонимы,** например, *Slimy.* Of, like or covered with slime (Hornby, 1199). *Slimy.* By, covered with, containing, secreting, or resembling slime (CED). *Slimy*. Of or like slime (WD). *Slimy*. Covered in slime (CD). *Slimy.* 1. Of, relating to, or resembling slime: viscous (MWD, 1109). *Slimy.* Covered with slime, or wet and slippery like slime (LDCE).

Активное влияние на человека обозначают слова: рус *колючий, колющий, вибрирующий, гибкий, упругий, жгучий, давящий;* укр *колючий, вібруючий, гнучкий, пружний, пекучий;* англ. *scratchy, prickly, vibrant, floppy, elastic, burning, compress*. В структуре дефиниций этой группы указано, как соответствующие предметы влияют на человека.

1. Большинство дефиниций этой группы представлено **указанием на обыденные знания,** например, *Prickly.* Feel of or covered with prickles (MWD, 933). ***Vibrant.* 1. Characterized by or exhibiting vibration; pulsating or trembling. 2. giving an impression of vigour and activity (CED)**. *Vibrant.* Oscillating or pulsating rapidly (MWD, 1313). *Гибкий* 2. Такой, который может легко и сильно изгибаться во все стороны (АСРЯ 2, 579). *Гибкий* 1. Який легко тіпається, гнеться (СУМ 2, 99). *Floppy.* Something that is floppy is loose rather than stiff, and tends to hang downwards (CCALD, 602). *Floppy.* Limp or hanging loosely (CED). *Упругий.* Быстро принимающий первоначальную форму после сжатия, сгибания (БАС 16, 784). *Elastic.* A type of rubber material that can stretch and then return to its usual length or size (LDCE).

2. Обьединение двух принципов: **независимое описание и указание на синонимы** представлено во многих определениях, например, *Scratchy.* Likely to scratch: prickly (MWD, 1055). *Гибкий.* 1. Способный легко гнуться, не ломаясь; упругий, эластичный (БАС 3, 89). *Floppy.* Flopping or inclined to flop; soft and flexible (WD). *Floppy.* Tending to flop; esp. being both soft and flexible (MWD, 474). *Floppy.* Tending to flop; soft and flexible; falling loosely (OALDCE, 470). *Упругий.* Принимающий первоначальную форму после сжатия, сгибания. 2. Лишённый дряблости, вялости, тугой (МАС 4, 508). *Elastic.* Able to spring back to its original size, shape, or position after being stretched, squeezed, flexed, expanded, etc.; flexible; springy (WD).

3. **Ощущение** представлено в дефинициях путём указания на оценку, (приятное-неприятное), например, *Scratchy.* Scratchy clothes or fabrics are rough and uncomfortable to wear next to your skin (CCALD, 1389). *Scratchy* something that is scratchy feels rough against your skin (LDCE). *Scratchy* clothes are rough and uncomfortable (CD). *Scratchy.* Making the skin feel itchy or irritated (OALDCE, 1134).

4. **Ощущение** представлено в дефинициях **указанием на синонимы и обыденные знания**, например, *Колючий.* Яким колють, проколюють кого-, що-небудь. 2. Який створює відчуття уколу; гострий (СУМ 4, 236). *Колючий.* 1. Имеющий колючки. 2. Причиняющий уколы, колющийся // Вызывающий ощущение укола (БАС 5, 1211). *Жгучий.* Горячий, обжигающий, палящий // Вызывающий ощущение жжения, причиняющий острую боль (МАС 1, 474). ***Пекучий.*** **1.** Який надмірно гріє, палить; дуже гарячий, жаркий // Який викликає хворобливе відчуття жару, печії, паління і т. ін. // Який викликає відчуття гострого, різкого болю (СУМ 6, 113), **или без синонимов**, *Scratchy* that scratches, scrapes, chafes, itches, etc. (WD). *Колючий*. 1. Який може колоти і колотися (у 1 знач.) // Який має колючки; з колючками // Який викликає почуття болю, що нагадує укол (про мороз, вітер і т. ін.) (СУМ 4, 237). *Prickly.* 1. Having or covered with prickles 2. Stinging or tingling (CED).

5. **Указание на прямой контакт и ощущение** представлено в нескольких дефинициях, например, *Колющий.* 2. Колоть. Касаться чем-нибудь острым, причиняя боль (БАС 5, 1194), или **контакт и обыденные знания,** например, *Колющий*. 1. Такой, которым можно уколоть, проколоть что-либо (МАС 2, 79). *Давящий.* Прич. наст. от *давить. Давить.* Налегать тяжестью // Спец. Действовать силой упругости (МАС 1, 361). *Давить.* Жать, прижимать тяжестью, массой (БАС 3, 529). ***Давити.*** Налягати своєю вагою; натискати (СУМ 2, 204).

6. В нескольких дефинициях **ощущение вербализировалось с указанием и на интенсивность**, например, *Burning.* Very hot, painful in a way that feels hot (CD); **иногда представлена только интенсивность, без указания на ощущение,** например, *Burning.* 1. On fire She was rescued from a burning building. 2. Feeling very hot (LDCE). *Burning.* You use burning to describe something that is extremely hot (CCALD, 200). *Burning*. You use burning to describe something that is extremely hot (CED).

7. Только в одной дефиниции из всего проанализированного массива используются **синонимы:** *Burning.* Intense; extreme (OALDCE, 152).

Выводы и перспективы дальнейших исследований в этом направлении. Таким образом, проанализированный материал 12 словарей трёх языков свидетельствует о непоследовательности при отборе признаков и отсутствии унфицированности описания лексического значения. Разные словари используют различные приёмы толкования и разный набор признаков для одних и тех же лексем. Описание через синонимы часто ведёт к появлению порочного круга, когда одно значение описывается через другое. Предоставление только научных знаний, то есть независимое толкование без отсылки к ощущениям человека, создаёт недостаточность описания семантики слов тактильного восприятия, поэтому такой способ толкования нельзя считать достаточным для полной идентификации лексемы.

Прилагательные, обозначающие температуру холодной и тёплой зоны, представлены независимыми описаниями, которые не включают ощущений, опираются на температурную шкалу или на два полюса: *холодный и горячий.* В большинстве дефиниций этой группы представлена интенсивность признака. Однако в структуре дефини-

ций слов, обозначающих температуру, в основном используется обьединение нескольких принципов, например, независимое и релятивное описание, релятивное описание и синонимы, обыденные знание и синонимы, обыденные знание и оценка, интенсивность и оценка.

В некоторых дефинициях подаётся указание на ощущение частей тела экспериенцера, то есть носителя чувств и восприятий, с оценкой – положительной и отрицательной. Толкования прилагательных, которые называют фактуру поверхности, содержат отсылки к обыденным знаниям или объединение нескольких принципов, например, обыденные знания и синонимы или ощущения. Довольно часто в этой группе толкований используется отрицание характеристики или объединение отрицания и синонимов, отрицания и ощущения. Только в одной дефиниции был показан прототип носителя признака. Прилагательные, обозначающие состояние или консистенцию, представлены независимыми описаниями (указание на обыденные знания) и объединением многих признаков, например, обыденные знание, отрицание и синонимы, обыденные знание и ощущение, ощущение и отрицание. Также в этой группе указываются антонимы, в отличие от предыдущих групп. Антонимы представлены синонимами и обыденными знаниями, или только синонимами, или ощущениями и научными представлениями; только синонимы представлены в одной дефиниции. Интенсивность признака и указание на прототип вербализируется в нескольких дефинициях. Прилагательные, которые обозначают активное влияние на человека, репрезентированы указанием на обыденные знания. Ощущение вербализируются с указанием на синонимы и обыденные знания, с обыденными знаниями, но без синонимов или с указанием на интенсивность. Некоторые определения сформулированы с указания на прямой контакт и ощущение. Только в одной дефиниции представлены синонимы.

Перспективу дальнейшего исследования видим в подробном описании приёмов и способов толкования других перцептивных модусов восприятия в толковых словарях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д. и др. Проспект Активного словаря русского языка / отв. редактор акад. Ю. Д. Апресян. Москва : Языки славянских культур, 2010. 784 с.

2. Жуйкова М. В. Лінгво-психологічна характеристика прикметників та проблема їх лексикографічного опису. *East European Journal of Psycholinguistics. Lutsk* : Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2018. Vol. 5 (1). С. 119–133.

3. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. Москва : Новое литературное обозрение, 2004. 581 с.

4. Шиффман Харви. Ощущение и восприятие. 5-е изд. Питер : Серия : «Мастера психологии», 2003. 928 с.

5. Lynott D., & Connell L. Modality exclusivity norms for 423 object properties. *Behavior Research Methods*. 2009. Vol. 41. P. 558–564. DOI: 10.3758/BRM.41.2.558

6. Lynott D., & Connell L. Look but Don't Touch: Tactile Disadvantage in Processing Modality-Specific Words. Cognition, 2010. Vol. 115 (1-9). DOI: 10.1016/j.cognition.2009.10.005

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

АСРЯ – Активный словарь русского языка / отв. ред. акад. Ю. Д. Апресян. Москва : Языки славянской культуры, 2014. Т. 1, 2.

БАС – Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. / под ред. В. И. Чернышева. Ленинград : АН СССР, 1950–1965.

МАС – Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. Москва : Рус. яз., 1981–1984.

СД – Толковый словарь русского языка / под ред. Д. В. Дмитриева. Москва : Астрель : АСТ, 2003. URL: http://rus-yaz.niv.ru/doc/dictionary-dmitriev/index.htm

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: http://sum.in.ua

CCALD – Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners.Third edition HarperCollinsPublishers, 2001. 1824 p.

CED – The Collins English Dictionary. Eight edition. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2006. 1872 p. URL: http://www.collinsdictionary.com

CD – Cambridge dictionary. Fourth edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 1856 p. URL: https://www.cambridge.org

LDCE – The Longman Dictionary of Contemporary English. Fifth edition. Harlow : Pearson Education Ltd, 2011. 2081 p. URL: http://www.ldoceonline.com

OALDCE – Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Fourth edition. A. S Hornby. New York : Oxford University Press Inc., 1989. 1579 p.

WD – Webster's New World College Dictionary. Fourth edition. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 1999. 1728 p. URL: https://www.collinsdictionary.com

WID – The Webster's Ninth New Collegiate Dictionary. A Merriam-Webster. Massachusetts, Springfield : Merriam-Webster Inc., 1983. 1564 p.

REFERENCES

1. Apresyan, V. Yu., Apresyan, Yu. D. (Ed), Babaeva, E. E., Boguslavskaya, O. Yu., Galaktionova, I. V., Glovinskaya, M. Ya., Iomdin, B. L., Krylova, T. V., Levontina, I. B., Ptentsova, A. V., Sannikov, A. V., Uryson, E. V. (2010). Prospekt Aktivnogo slovarya russkogo yazyka [Prospectus of the Active Dictionary of the Russian Language]. Moskva: Yazyki slavyanskih kultur [in Russian].
2. Zhuykova, M. V. (2018). Lingvo-psihologichna harakteristika prikmetnikiv ta problema yih leksikografichnogo opisu [Linguistic and Psychological Features of Adjectives and Their Lexicographic DescriptionProblem]. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National University, 5 (1), 119–133 [in Ukrainian].
3. Kreydlin, G. E. (2004). Neverbalnaya semiotika: yazyk tela i estestvennyiy yazyk [Non-verbal semiotics: body language and natural language]. Moskva: Novoe lit. obozrenie [in Russian].
4. Shiffman, Harvi (2003). Oschuschenie i vospriyatie [Sensation and Perception]. 5-e izd. Piter: Seriya: «Mastera psihologii» [in Russian].
5. Lynott, D., & Connell, L. (2009). Modality exclusivity norms for 423 object properties. Behavior Research Methods, 41, 558–564. DOI: 10.3758/BRM.41.2.558.
6. Lynott, D., & Connell, L. (2010). Look but Don't Touch: Tactile Disadvantage in Processing Modality-Specific Words. Cognition, 115 (1–9). DOI: 10.1016/j.cognition.2009.10.005.

LEXICOGRAPHICAL REFERENCES

АСРЯ – Apresyan, Yu. D. (Ed) (2014) Aktivnyiy slovar' russkogo yazyka [Active Russian Dictionary]. Vol. 1–2. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury [in Russian].

БАС – Chernyishyov, V. I. (Ed) (1950–1965) Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka [Dictionary of modern Russian literary language]. 17 Vols. Leningrad: AN SSSR [in Russian].

МАС – Evgenyeva, A. P. (Ed) (1981–1984) *Slovar' russkogo yazyka* [Dictionary of the Russian Language]. Vols 1–4. Moscow: Russkiy yazyk [in Russian].

СД – Dmitriev, D. V. (Ed) (2003). Tolkovyiy slovar russkogo yazyika [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow: Astrel: AST. Retrieved from: http://rus-yaz.niv.ru/doc/dictionary-dmitriev/index.htm [in Russian].

СУМ – Bilodid, I. K. (Ed) (1970–1980) *Slovnyk ukrayinskoyi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. 11 Vols. Kiev: Naukova dumka. Retrieved from: http://sum.in.ua [in Ukrainian].

CCALD – Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners (2001). Third edition HarperCollinsPublishers.

CED – The Collins English Dictionary (2006). Eight edition. Glasgow: HarperCollins Publishers, 1872 p. Retrieved from: http://www.collinsdictionary.com.

CD – Cambridge dictionary (2013). Fourth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1856 p. Retrieved from: https://www.cambridge.org.

LDCE – The Longman Dictionary of Contemporary English (2011). Fifth edition. Harlow: Pearson Education Ltd, 2081 p. Retrieved from: http://www.ldoceonline.com.

OALDCE – Hornby, A. S. (Ed) (1989). Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Fourth edition. New York: Oxford University Press Inc.

WD – Webster's New World College Dictionary (1999). Fourth edition. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 1728 p. Retrieved from: https://www.collinsdictionary.com.

WID – The Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (1983). A Merriam-Webster. Massachusetts, Springfield: Merriam-Webster Inc.

УДК 811.111'581:159.96
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214338

ДИСКУРСИВНІ І СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГІПНОТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Карпенко М. Ю.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті розглянуто два підходи до гіпнозу – директивний з домінантністю терапевта й наказовим характером навіювань та недирективний, який характеризується множинністю засобів, відсутністю прямих наказів, образністю мовлення, використанням певних сугестивних лінгвальних шаблонів й ратифікацією мінімальних ознак трансу. Для нашого дослідження вибрано недирективний підхід, оскільки саме в його межах значну роль відіграє мовленнєвий компонент у комунікації між клієнтом і терапевтом.

Мета пропонованого дослідження – з'ясувати структурні й дискурсивні особливості гіпнотичної комунікації. Об'єктом дослідження послугував гіпнотичний дискурс в китайській мові, а предметом – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові.

Проаналізовано перебіг типового сеансу гіпнотерапії, який включає в себе такі компоненти: зібрання анамнезу, проведення гіпнотичного сеансу й постгіпнотична оцінка. Проведення гіпнотичного сеансу передбачає такі етапи, як наведення, навіювання й виведення. Розглянуто також транзактний аналіз – метод аналізу комунікативної ситуації, який виділяє три комунікативних ролі для аналізу взаємодії між співрозмовниками: Дитина, Дорослий і Вихователь. Його застосовано для аналізу взаємодії між терапевтом і клієнтом під час сеансу недирективного гіпнозу. Установлено, що експліцитно під час всього сеансу в межах недирективного підходу зберігається комунікація в ролях «Дорослий – Дорослий», а в реальності часто без усвідомлення з боку клієнта комунікація переходить на рівень «Дорослий (терапевт) – Дитина (клієнт)». Дефіновано гіпнотичний дискурс як результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом зі всіма (матеріальними й нематеріальними) складниками комунікативної ситуації. Наведено основні його диференційні ознаки, серед яких: терапевтичність, індивідуальна спрямованість, стратегічність, алогічність і неграматичність та образність.

Запропоновано послуговуватися терміном «гіпностилістика», основний метод дослідження лінгвальних патернів позначати терміном «метод гіпностилістичного аналізу», трансогенні шаблони гіпнотичного мовлення – терміном «гіпностилістичні патерни». Проаналізовано гіпностилістичні шаблони синтаксичного рівня, що використовують універсальні закони моделювання причинно-наслідкових зв'язків (включають псевдологічне поєднання за допомогою сполучників, імпліцитний каузатив, експліцитний каузатив та імплікацію розуміння глибинних процесів).

Ключові слова: *гіпнотичний дискурс, директивний та недирективний гіпноз, гіпнотичний комунікативний акт, навіювання, транзактний аналіз, гіпностилістика, гіпностилістичні патерни.*

Karpenko M. Yu. Discourse and structural characteristics of hypnotic communication. *The article considers two approaches to hypnosis – directive, which is characterized by the dominance of the therapist and the prescriptive nature of suggestions, and non-directive, which is characterized by the multiplicity of means, lack of direct orders, visual character of speech, use of certain suggestive linguistic patterns and ratification of minimal trance signs. The non-directive approach was chosen for our study, because it is within its limits that the speech component plays a significant role in communication between the client and the therapist. The purpose of this study is to characterize the structural and discourse features of hypnotic communication. The object of the study was hypnotic discourse in Chinese, and the subject was the mechanisms of hypnotic communicative act in Chinese. The course of a typical hypnotherapy session was considered, which includes the following components: pre-session evaluation, hypnotic session and posthypnotic evaluation. Conducting a hypnotic session includes: induction, suggestion and trance termination. Transactional analysis was also considered as a method of analyzing the communicative situation, which differentiates between three communicative roles for the analysis of interaction between interlocutors: Child, Adult and Parent. It was used to analyze the interaction between the therapist and the client during a session of non-directive hypnosis and it was established that throughout the session in the non-directive approach, communication in the roles of Adult-Adult is maintained explicitly, and in reality, often without the awareness of the client Adult (therapist) – Child (client). A definition of hypnotic discourse was given, which we defined as the result of communication in a situation of hypnotherapeutic influence together with all (material and non-material) components of the communicative situation. Its main differential features were outlined: therapeutic character, individual orientation, strategic character, illogicality and intentional violation of the rules of grammar and active role of imagination.*

It is proposed to apply the term hypnostylistics, to denote the main method of research of lingual patterns by the term method of hypnostylistic analysis, and to term transogenic patterns of hypnotic speech as hypnostylistic patterns. Hypnostylistic patterns of the syntactic level that use universal laws of modelling causal relationships (including pseudo-logical combination with the help of conjunctions, implicit causative, explicit causative and the implication of understanding deep processes) were analysed.

Key words: *hypnotic discourse, directive and non-directive hypnosis, hypnotic communicative act, suggestion, transactional analysis, hypnostylistics, hypnostylistic patterns.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Останніми часами філологічні розвідки охоплюють все ширше коло питань, що стосуються різних типів дискурсів, зокрема до цього процесу залучено й гіпнотичний дискурс. Гіпноз є загальноприйнятим методом психологічної терапії, причому його клінічна ефективність є повністю доведеною. Одне із сучасних визначень цього феномену є таким: гіпноз – це «особливий тип психічного функціонування, при якому людина за рахунок впливу з боку іншої людини забуває про довкілля, але при цьому зберігає зв'язок з оператором, що допомагає здійснити психологічне реструктурування» [1, 11]. Під час цього процесу гіпнотерапевт застосовує гіпнотичне мовлення, яке характеризується специфічними лінгвальними шаблонами (патернами), які, попри велику зацікавленість учених сугестогенними дискурсами, досі не були всебічно описані й систематизовані. Так, сугестію в різних дискурсах, зокрема і її лінгвальні прояви, вивчали В. М. Бехтерев, Н. В. Гончаренко, М. Н. Гордєєв, Т. Ф. Гришенкова, Н. В. Кутуза, О. Т. Юданова, R. Bandler, J. Grinder, M. Erickson, G. R. Elkins, 卜鶴, 曹子策 та інші, проте власне лінгвальні особливості гіпнотичного дискурсу залишаються поки що за межами детального розгляду, що й робить наукову розвідку цього напряму актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично гіпноз мав два прояви й дві пов'язані з ними комунікативні моделі. У XVIII ст. виник перший підхід до гіпнозу, наразі відомий як **директивний,** чи **класичний,** підхід, який наголошував на важливості авторитарності гіпнотерапевта й слухняності клієнта [3, 424]. Гіпнотерапевт давав прямі накази клієнтові на кшталт «*Спи!*» чи «*Твої очі втомились! Ще більше! Заплющ їх!*», які клієнт мав виконувати без піддавання їх сумніву чи протесту. У разі, якщо клієнт не бажав виконувати команди гіпнотерапевта, його називали «негіпнабельним» й передчасно припиняли терапію. Г. В. Рожковський окреслює критерії оцінки гіпнабельності й визначення ступеня гіпнабельності – від нульового (відсутність реакції на слова гіпнотизера) до третього (здатність клієнта до входження в глибокий транс) [4, 120–124]. Директивний гіпноз використовується суто в психотерапевтичному контексті й у сценічних виступах та на разі є мало вивченою навіть в психології темою.

У XX ст. американський психіатр М. Еріксон випрацював новий підхід до гіпнозу, який отримав назву **недирективного,** чи **еріксонівського** (іноді його перекладають з англійської як **еріксоніанський** – від англ. *Ericksonian hypnosis*) за ім'ям розробника. Головною метою цього підходу було випрацювати формат гіпнотерапії, який би був дієвий для всіх пацієнтів, без розділення їх на «гіпнабельних» та «негіпнабельних» [3, 425]. М. Еріксон досяг цієї мети уникненням прямих наказів й заміщенням їх непрямим мовленням й непрямими навіюваннями, які надавались у великій кількості й з яких клієнт самостійно вибирав, яких дослухатись, а яких – ні. Засадничим принципом підходу слугували кооперація й рівність ролей терапевта й клієнта, що відображено в розумінні цього підходу в контексті «розмовного гіпнозу», тобто гіпнотичний акт – це проста розмова між двома людьми. Наприклад, гіпнотерапевт, який працює в межах недирективного підходу, перефразував би надані вище команди *спати* й *закрити очі* так: «*В один момент, у міру того, як ви слухаєте мій голос, ви можете усвідомити його монотонність, подібну до гуркоту колес потягу, який з кожним словом далі й далі відносить в глибину трансового сну…* [Клієнт демонструє уповільнене дихання й розслаблення мімічних м'язів]*… Так, дуже добре… А можна й не уявляти собі цю картину, а просто заплющити очі замість цього й слухати мій голос…*».

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованого дослідження – схарактеризувати структурні й дискурсивні особливості гіпнотичної комунікації. **Об'єктом** дослідження вибрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а **предметом** – механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. **Матеріалом** послугували транскрипти записів мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичних сеансів китайською мовою сумарним обсягом близько 50 годин.

Для досягнення заявленої в статті мети необхідно виконати такі **завдання:**

– окреслити типовий перебіг гіпнотичного комунікативного акту;

– дослідити розподіл комунікативних ролей в процесі гіпнотичної комунікації;

– проаналізувати лінгвальний складник гіпнотичної комунікації.

Методологічною основою дослідження є сукупність ідей когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми. У процесі аналізу використано загальнонаукові методи (індукція і дедукція, аналіз і синтез, кількісний тощо) для виведення науково обґрунтованих положень; загальнолінгвістичні методи (дискурсивний аналіз) – для аналізу саме лінгвального складника гіпнотичного дискурсу; метод транзактного аналізу із загальної психології – для аналізу комунікативних ролей учасників гіпнотичної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Недирективний гіпноз характеризується непрямими навіюваннями, які вибудовуються за допомогою непрямого мовлення. Основні якості недирективного гіпнозу можемо сформулювати так [див. докл. 10]:

– **Множинність засобів**, тобто гіпнотерапевт, що працює в межах недирективного підходу, завжди виходить з пресупозиції, що деякі з навіювань не спрацюють й, щоб компенсувати це, робить велику їх кількість; так, у наведеному вище прикладі робиться два навіювання, націлені на поглиблення трансу.

– **Відсутність прямих наказів** задля запобігання виникненню спротиву з боку клієнта [12, 6]. Наприклад, у першому реченні не звучить наказ впасти в транс, замість цього пресупозиціюється, що процес вже відбувається, а клієнт може його лише усвідомити; у другому реченні також немає наказу заплющити очі чи увійти до трансового стану, а лише називається гіпотетична можливість це зробити (цей прийом

називається **розмовний постулат**). Щобільше, задля уникнення прямих наказів використовується такий прийом, як **дисоціація** – відсутність зазначення того, хто робить дію. Цього досягають за допомогою пасивних чи безособових конструкцій або ж через заміну підмета на іншу, відмінну від клієнта особу чи (частіше, оскільки з ним легше ідентифікувати себе) предмет; наприклад, у наведеному фрагменті терапевт уникає зазначення того, що клієнт занурюються в транс, замість цього він говорить, що «*потяг відносить в транс*» без зазначення, кого саме.

– **Образність мовлення**, що виражається в заохоченні клієнта до створення яскравих ментальних зображень [12, 7], які символічно відображають деякі навколишні чи внутрішні когнітивні процеси задля створення синестезії (поєднання різних типів інформації, в нашому випадку візуальної (ментальна картинка потяга) й аудіальної (монотонний звук голосу терапевта).

– **Використання певних сугестогенних лінгвальних шаблонів** чи, за термінологією гіпнотерапевтів-практиків, непрямих навіювань. У наданому фрагменті використано таке непряме навіювання, як вибір без вибору: надано протиставлення двох альтернатив, які по суті ведуть до того самого результату; у цьому випадку передбачено поглибити трансовий стан й слухати мовлення терапевта або поглибити цей стан, слухати мовлення й заплющити очі.

– **Ратифікація мінімальних ознак трансу** (основних зовнішніх проявів гіпнотичного стану; наприклад, нерухомість, заплющення очей, розслаблення м'язів, зміна характеру дихання, уповільнення ковтання слини, автоматичні сіпання, що мають ідеомоторий характер тощо), тобто підкріплення й заохочення клієнта до подальшого поглиблення трансу [1, 54].

Нам видається доцільним використання методу транзактного аналізу, який розробив Е. Берн, задля аналізу комунікативної ситуації, що виникає при гіпнозі недирективного підходу. Цей метод виділяє три комунікативні ролі для людей, що беруть участь в комунікації, а саме:

– **Дитина** (від англ. *Child*) – роль людини, яка керується власними бажаннями й емоціями, яка не думає про наслідки порівняно із миттєвим задоволенням, швидко міняє настрій.

– **Дорослий** (від англ. *Adult*) – роль людини, яка керується суто фактами, має процедурний склад розуму й живе теперішнім.

– **Вихователь** (від англ. *Parent*) – роль людини, яка піклується про дотримання правил й моральних настанов, яка має прогностичний склад розуму й дивиться в майбутнє [7, 23–24].

Помітною є кореляція опису комунікативних ролей згідно з теорією транзактного аналізу зі складниками психіки, за З. Фройдом. Так, З. Фройд виділяв три компоненти особистості людини, які розділялись на дві групи – свідоме й підсвідоме [5, 378–390]:

– **Ego** (свідоме), яке охоплює все, про що ми думаємо, що відчуваємо, що знаємо. Особливістю *ego* є те, що ми усвідомлюємо наявність цих думок, знань і почуттів.

– **Підсвідоме**, тобто думки, знання й відчуття, про існування яких ми не здогадуємся, проте вони впливають на психічне життя індивіда. У межах підсвідомого З. Фройд виділяв:

- **super-ego**, тобто «ідеальне Я», що інкорпорує моральні уявлення про те, якою має бути людина, які формуються в дитинстві батьками й соціальними інституціями.
- **id**, яке є проявленням тваринних потреб людини, зокрема двох мотивів: *libido*, тобто жага репродуктивної активності, й *destrudo*, або жага руйнування й знищення.

Можна вбачити певний ступень відповідності ролі Дитини з описаним *id*, ролі Дорослого – з *ego*, а ролі Вихователя – з *super-ego*. Слід зазначити, що через це транзактний аналіз часто кваліфікують як неопсихоаналітичний напрям у психології.

Метод транзактного аналізу полягає в аналізі взаємодії між комунікативними ролями, які займають в комунікації співрозмовники. Одиницею комунікації, за Е. Берном, є **транзакція** – зміна комунікативної ролі разом з відрізком комунікації, яка проходила із саме таким розподілом ролей.

Типовий гіпнотерапевтичний сеанс має такі етапи (слід зазначити, що наведена класифікація є умовною, оскільки деякі її компоненти можуть бути пропущеними з огляду на специфіку ситуації; наприклад, етапи збору анамнезу й наведення можуть бути суттєво скороченими у випадку, якщо, згідно з професійним жаргоном гіпнотерапевтів, клієнт має «трансовий досвід», тобто багато разів відчував стан трансу, чи клієнт і терапевт працюють один з одним протягом тривалого часу; єдиними компонентами, які не можуть бути пропущеними, є підсвідомий пошук, підсвідомі процеси й гіпнотичний відгук, оскільки вони є ядром гіпнотичного сеансу і його кінцевою метою) [див. докл. 10; 1]:

– **Зібрання анамнезу,** чи підготовка, що передбачає настановчу розмову, протягом якої встановлюється симптоматика пацієнта, й за потреби робиться спроба нейтралізації всіх сумнівів й негативних асоціацій з процесом гіпнотизування. Установлюється комунікація на рівні «Дорослий – Дорослий», яка зберігається протягом усього сеансу [10, 15–16].

– **Проведення гіпнотичного сеансу**, який складається з таких етапів:

- **наведення**, тобто «процедура, яку скеровано на викликання гіпнозу» [9, 6]; протягом цього етапу відбувається підготовка до здійснення навіювання, яка приводить до появи описаного стану; наведення має два аспекти [1, 36–40]:

а) фіксація уваги клієнта на «внутрішніх реаліях» [10, 17]. Увага клієнта переводиться на те, про що говорить гіпнотерапевт з кожним новим твердженням; таким чином, керувати нею – основне завдання терапевта;

б) депотенціалізація звичних мисленнєвих послідовностей й систем вірувань, що передбачає «відволікання уваги, здивування, сумнів, чи будь-який інший процес, що перериває звичайний для пацієнта струм думок» [10, 17]. Цей етап є опціо-

нальним і використовується переважно для подолання супротиву клієнта чи для прискорення швидкості занурення клієнта в транс;

• **навіювання**, яке є кінцевою метою викликання цього стану. У разі здійснення **гіпнотерапії** – «використання гіпнозу задля лікування медичного або психологічного розладу чи проблеми» [9, 7] – навіювання скеровано на лікування. Протягом здійснення навіювання одним із завдань терапевта є підтримання стану гіпнозу. Процес гіпнотичного навіювання можна умовно поділити на три частини [10, 17–23]:

а) підсвідомий пошук, якого досягають «імплікаціями, питаннями, грою з багатозначними словами й іншими формами непрямої сугестії»;

б) підсвідомі процеси, що включають «особисті асоціації й ментальні механізми», які є реакцією підсвідомості на засоби непрямої сугестії, зазначені вище;

в) гіпнотичний відгук, що є автономною й неусвідомлюваною зміною в перебігу психічних процесів й змінах у моделях поведінки, які є наслідками окреслених змін;

• **виведення**, яке скеровано на комфортне для клієнта поступове припинення стану гіпнозу.

– **Постгіпнотична оцінка**, що передбачає оцінити стан пацієнта й за потреби надати постгіпнотичні навіювання (вони по суті є маніпуляціями, скерованими на закріплення терапевтичного ефекту від гіпнотичного сеансу).

З наданого опису етапів перебігу гіпнотичного сеансу бачимо, що комунікація при здійсненні гіпнотичного сеансу у форматі недирективного гіпнозу (на відміну від директивного гіпнозу, де протягом всього сеансу експліцитно зберігається наступне розділення комунікативних ролей: Вихователь – для терапевта й Дитина – для клієнта) починається як комунікація у форматі «Дорослий – Дорослий», а протягом перебігу гіпнотичного сеансу поступово й незримо для клієнта його роль змінюється на роль Дитини (через надання гіпнотизером навіювань, націлених на здійснення впливу на підсвідомому рівні). На етапі здійснення постгіпнотичної оцінки комунікація знову повертається в річище «Дорослий – Дорослий», а зміна позиції з «Дорослий – на Дитину», як правило, не усвідомлюється клієнтом, тобто не є експліцитною. Таким чином, графічно це можна зобразити так: Людина 1 – клієнт, Людина 2 – терапевт, лінія пунктиром вказує на прихованість цього аспекту комунікацій (див. рис. 1).

Дискурс – це, за одним з визначень, «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо» [14, 120]. Саме в цьому ракурсі ми пропонуємо розуміти **гіпнотичний дискурс** як результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом зі всіма (матеріальними й нематеріальними) складниками комунікативної ситуації. Гіпнотичний дискурс характеризується такими дистинктивними ознаками:

Терапевтичність, тобто гіпнотичний транс спрямовано на розв'язання певних проблем клієнта, що мають психологічний характер. Наприклад, за допомогою гіпнотерапії можна лікувати: 1) **проблеми, пов'язані зі світосприйняттям клієнта**: «непатологічну депресію, надмірну тривожність чи боязливість, безсонницю, низьку самооцінку, небажання жити, небажання вчитись, шизофренію на початковому етапі й низької інтенсивності», суїцидальні думки тощо; 2) **неврози**: обсесивно-компульсивні розлади, фобії, харчові розлади, агорафобію, комплекс неповноцінності, анорексію, передчасну еякуляцію, сексуальну дисфункцію тощо; 3) **деструктивні звички**: алкогольна / наркотична / тютюнова залежність, надмірна лінь тощо; 4) **стрес**: стрес на роботі чи в навчанні, втрата близької людини, розлучення з партнером тощо [13, 47–49], а також багато різних інших проблем, які мають психологічний характер.

Індивідуальна спрямованість, тобто гіпнотична комунікація зазвичай спрямована на одну людину й твориться гіпнотерапевтом з урахуванням індивіду-

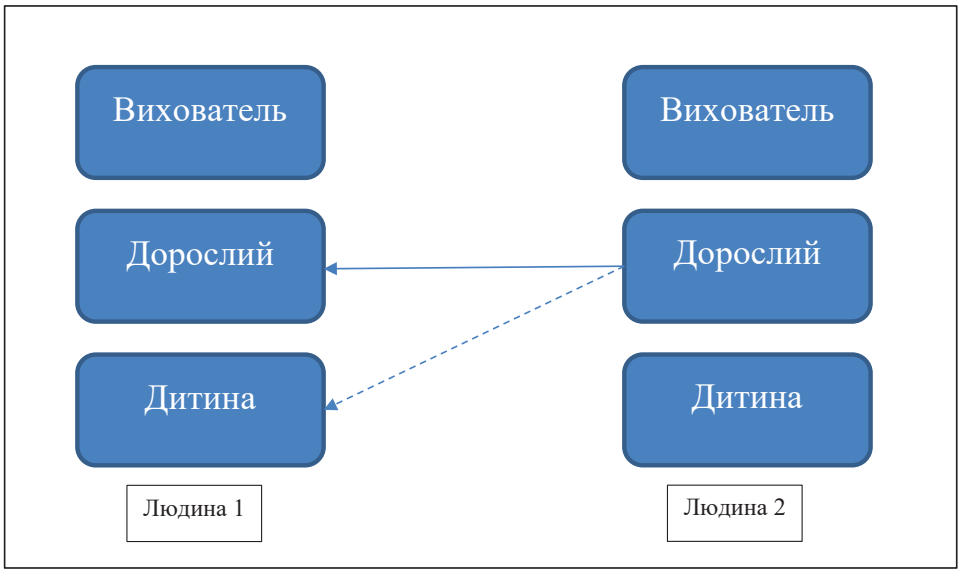

Рис. 1. Діаграма комунікативних ролей під час гіпнотичного сеансу в недирективному форматі

альних потреб, особливостей і поведінки цієї людини. Наприклад, при здійсненні гіпнотерапії одним з популярних прийомів поглиблення трансу є синхронізація за диханням, яка передбачає, що терапевт стежить за диханням клієнта й дихає в унісон з ним: вдихає водночас з клієнтом, а коли клієнт видихає, терапевт говорить [2]. Таким чином, на інших людей, які можуть спостерігати за цим процесом, чи дивитись відеозапис, чи слухати аудіозапис сеансу, те, що каже терапевт, не буде мати аналогічного впливу. Ще одним прикладом слугує свідоме уникнення терапевтом експліцитного називання певних речей, які можуть викликати травматичні спогади у клієнта (про це він заздалегідь дізнається під час збору анамнезу).

Стратегічність, тобто кожний гіпнотичний акт має певну мету, яку хоче здійснити терапевт стосовно клієнта, яка і є приводом для ініціації процесу гіпнотизування [1, 30]. До прикладу, терапія алкогольної залежності. Якщо протягом збору анамнезу виявлено, що людина використовує алкоголь задля подолання невпевненості в собі, то метою проведення гіпнотичного сеансу є підвищення впевненості клієнта в собі без використання алкоголю.

Алогічність і неграматичність, яка витікає з потреби терапевта у взаємодії з підсвідомими процесами клієнта. Таким чином, мовлення терапевта не завжди відповідає правилам логіки чи граматики, натомість воно складається з певних лінгвальних шаблонів, метою яких є поглиблення трансу чи / й надання навіювання.

Образність, що логічно випливає із зазначеної в попередньому пункті потреби терапевта у взаємодії з підсвідомими процесами клієнта, які часто мають візуальний чи синестетичний характер. Так, терапевт часто використовує у мовленні слова, які повинні викликати яскраві візуальні образи, зробити так, щоб клієнт подумав про певні звуки чи відчув певні відчуття, які називаються **предикатами** [11, 24] (слід зазначити, що термін не тотожний терміну *предикат* в граматиці у значенні «присудок»; натомість предикат в розумінні фахівців з НЛП і гіпнозу може бути будь-якою частиною мови і виконувати будь-яку синтаксичну функцію в реченні).

Під час здійснення всіх етапів гіпнотичної взаємодії оператор використовує **гіпнотичне мовлення**, тобто вживає особливі лінгвальні шаблони, або патерни, з метою ініціації, інтродукування й підтримання гіпнотичного стану адресата. Не менш важливим є також запобігання передчасному виходу клієнта з трансу, що термінує гіпнотичний комунікативний акт. Лінгвістичне дослідження трансогенних шаблонів гіпнотичного мовлення, на нашу думку, потребує окремого термінування, тому ми запропонували ввести до наукового обігу термін *гіпностилістика*, а її основний метод дослідження лінгвальних патернів назвати *методом гіпностилістичного аналізу*. Власне трансогенні шаблони гіпнотичного мовлення надалі термінуватимемо *гіпностилістичними патернами***.**

Опис лінгвальних патернів англійської мови [див. 6] є дещо фрагментарним, тому вбачаємо можливість їх повнішої та всебічної систематизації, а також уточнення їх репертуару, причому стосується це як англійської, так і потенційно будь-якої іншої мови. Вирізняють лінгвальні патерни лексичного й синтаксичного рівня. Друга група, своєю чергою, об'єднує три підгрупи. У цьому дослідженні буде описано підгрупу патернів синтаксичного рівня – патерни, що використовують **універсальні закони моделювання причинно-наслідкових зв'язків** (*Linguistic Causal Modelling*). Вони є результатом процесів генералізації, упущення та викривлення, за Н. Хомським [див. 8], задля поєднання низки не завжди поєднаних за смислом тверджень в єдиний текст, який сприймається як когерентниий, тобто способів створення **псевдологічного** тексту.

Історично дослідники гіпнотерапії виділяють такий прийом, як **псевдологічне поєднання за допомогою сполучників** (від англ. *Conjunction*) [6, 147], тобто використання об'єднувальних сполучників задля смислового поєднання тексту, що не має тих смислових зв'язків, створити які бажає гіпнотерапевт. Китайське гіпнотичне мовлення з'єднується переважно за допомогою сполучників 然后 чи 并且, наприклад: 并且开始为现在与未来带来丰富的收获一对于每一件事情总是能分清楚轻重缓急。并且适当的分配资源去完成这些事情。

У китайському гіпнотичному мовленні цей шаблон не використовується настільки ж часто, як, наприклад, в англійському тексті. У нашій добірці його виявлено всього 117 разів. На противагу цьому з метою псевдологічного поєднання в китайському гіпнотичному дискурсі тверджень, які не пов'язані одне з одним, інтенсивно використовуються інші шаблони цієї групи – на кшталт імпліцитного та експліцитного каузатива.

Наступним гіпностилістичним шаблоном синтаксичного рівню є **імпліцитний каузатив** (від англ. *Implied Causative*) [6, 147], тобто використання підрядних речень (здебільшого тих, що вказують на час) для введення навіювання. Таким чином, згода на виконання інструкції не є основною темою твердження, й терапевт подає її з урахуванням пресупозиції, що клієнт вже погодився її виконати. Прикладами цього є: 你闭上眼睛以后，就会感觉越来, де використано імпліцитний каузатив на початку речення, за допомогою якого здійснено навіювання – закрити очі; у фрагменті 进入更深沉的状态以后，你就会想起来…за допомогою імпліцитного каузатива надано навіювання – поглибити транс. Цей лінгвальний шаблон є доволі часто вживаним, особливо на початку гіпнотичного сеансу під час наведення, оскільки на цьому етапі важливо надавати точні й невеликі за обсягом навіювання – на кшталт закривання очей, розслаблення, поглиблення трансового стану тощо. У нашій добірці засвідчено застосування його 390 разів.

Часто вживаним лінгвальним шаблоном синтаксичного рівня є **експліцитний каузатив** (англ. *Cause-Effect*) [6, 148], тобто створення нереальних причинно-наслідкових зв'язків з метою створити штучний привід для виконання певної інструкції, наприклад: 环境中任何的声响，都仿佛从很遥远的地方飘过来，它们不但不会妨碍你，相反会帮助你进入更深更放松的内心世. Як бачимо в наведеному прикладі, терапевт псевдологічно пов'язує поглиблення в транс з навколишніми звуками за допомо-

гою дієслів 会 та 帮助 і фактично дає непряме навіювання – поглибитись у транс – у разі, якщо клієнт почує сторонні звуки. Цей прийом допомагає впоратись з непередбачуваними шумами й не дати їм заважати гіпнотичному сеансу. В іншому прикладі використано конструкцію 就 задля введення навіювання, яке націлено на псевдологічне поєднання моменту заплющення очей клієнтом із розслабленням: ……慢随地闭上你的眼睛……你的眼睛一闭起来，你就开始放松了，……你什么都不会想……你也什么 都不用想…… Наведемо приклад, у якому псевдологічно поєднано дихання клієнта зі ступенем його розслаблення: 每一次呼吸都会让你感觉到更加放. Яскравою ілюстрацією використання саме такого патерну є поєднання моменту, коли терапевт долічить до трьох, із розслабленням: 我会从一数到三……等我数到三的时候……你会感觉非常深沉而且舒服.

Експліцитний каузатив є дуже результативною сугестогенною технікою, яка часто використовується гіпнотерапевтами задля створення навіювань. Слід зазначити, що експілцитний каузатив не є притаманним суто недирективному напряму в гіпнозі. Так, останній приклад є характерним також і для директивного підходу до гіпнотерапії. Наш фактичний матеріал засвідчує послуговування експліцитним каузативом 1049 разів.

Ще одним шаблоном синтаксичного рівня, який належить до групи шаблонів, базованих на універсальних процесах моделювання причинно-наслідкових зв'язків, є **імплікація розуміння глибинних процесів** (англ. *Mind-Reading*) [6, 151], що охоплює випадки, коли терапевт озвучує те, про що вірогідно думає клієнт, таким чином демонструючи клієнтові, що він його розуміє, що сприяє поглибленню психологічного контакту, й, окрім цього, це може спрямувати увагу й думки клієнта в потрібному для психотерапевта напрямку. Унаочнимо використання цього патерну за допомогою таких прикладів: 有时候每个人会感觉很孤独…… 那个时候 (йдеться про травматичний для людини спогад) 你也感觉很孤独. У цьому прикладі гіпнотерапевт говорить про почуття клієнта в складний для нього момент і дає клієнтові зрозуміти, що він знає, як почувається клієнт. Додатково увага клієнта фокусується на почутті самотності, після чого терапевт може ізолювати це почуття і надати клієнтові навіювання, яке спричинить заміну почуття самотності на інше потрібне для розв'язання проблеми почуття; 更有自信能够完成任何你必须做到的事情 – у цьому прикладі прийом імплікації розуміння глибинних процесів використано із сугестивною метою – вказувати клієнтові, які саме почуття він «повинен» відчувати в ситуації, на розв'язання проблем з якою скеровано процес терапії.

Імплікація розуміння глибинних процесів є одним з нечасто вживаних прийомів в гіпнотерапії. Її використовують переважно на початку гіпнотичного акту задля знаходження психологічного контакту з клієнтом чи в ключових моментах гіпнотерапії при роботі зі спогадами чи думками клієнта, які спричиняють інтенсивний емоційний відгук. В нашій добірці зафіксовано 272 випадки використання цього шаблону.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, окреслено два підходи до гіпнозу – директивний, якому властива домінантність терапевта й наказовий характер навіювань, та недирективний, який характеризується множинністю засобів, відсутністю прямих наказів, образністю мовлення, використанням певних сугестивних лінгвальних шаблонів й ратифікацією мінімальних ознак трансу. Релевантним у пропонованому дослідженні був недирективний підхід, оскільки саме в його межах значну роль відіграє мовленнєвий компонент в комунікації між клієнтом і терапевтом. Цей підхід базується на чотирьох принципах: довіра клієнта до терапевта, розслаблення клієнта, майстерність терапевта в керуванні увагою клієнта й готовність обох до співробітництва.

Докладно розглянуто транзактний аналіз – метод аналізу комунікативної ситуації, який виділяє три комунікативних ролі для аналізу взаємодії між співрозмовниками: Дитина, Дорослий і Вихователь. Його застосовано для аналізу взаємодії між терапевтом і клієнтом під час сеансу недирективного гіпнозу. Установлено, що експліцитно під час усього сеансу в межах недирективного підходу зберігається комунікація в ролях «Дорослий – Дорослий», а реально часто без усвідомлення з боку клієнта комунікація переходить на рівень «Дорослий (терапевт) – Дитина (клієнт)».

Гіпнотичний дискурс дефіновано як результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом зі всіма (матеріальними й нематеріальними) складниками комунікативної ситуації. Серед диференційних ознак його – терапевтичність, індивідуальна спрямованість, стратегічність, алогічність і неграматичність та образність. Реалізується гіпнотичне мовлення за рахунок лінгвальних шаблонів, або патернів. Особливого значення надають лінгвальним патернам синтаксичного рівня, що використовують універсальні закони моделювання причинно-наслідкових зв'язків (включають псевдологічне поєднання за допомогою сполучників (використано 117 разів), імпліцитний каузатив (використано 390 разів), експліцитний каузатив (використано 1049 разів) та імплікацію розуміння глибинних процесів (використано 272 рази).

Подальші дослідження можна спрямувати на всебічний аналіз гіпностилістичних шаблонів лексичного та синтаксичного рівнів з використанням матеріалів китайської, англійської та інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гинзбург М. Р., Яковлева Е. Л. Систематический курс эриксоновского гипноза. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2008. 312 с.

2. Горин С., Котлячков А. Оружие – слово. Оборона и нападение с помощью... (Практическое руководство). Москва : Твои книги, 2012. 352 с.

3. Плигин А., Герасимов А. Руководство к курсу НЛП-Практик. Москва : КСП+, 2000. 578 с.

4. Рожковский Г. В. Стань гипнотизером! Одесса : Черноморье, 1995. 254 с.
5. Фрейд З. Психология бессознательного. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 400 с.
6. Bandler R., Grinder J. Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M. D. Volume I. Scotts Valley : Grinder & Associates, 1975. 269 p.
7. Berne E. Games People Play. The Psychology of Human Relationships. New York : Grove Press, Inc., 1966. 192 p.
8. Chomsky N. Transformational Analysis : PhD Thesis. University of Pennsylvania, 1955. 350 p.
9. Elkins G. R., Barabasz A. F., Council J. R., Spiegel D. Advancing research and practice: the revised APA Division 30 definition of hypnosis. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis.* 2015. Vol. 63 (1). P. 1–9.
10. Erickson M. H., Rossi E. L. Hypnotherapy. An Exploratory Casebook. NY : Irvington Publishers, 1979. 421 p.
11. Hall M., Bodenhammer B. Mind-Lines. Lines for Changing Minds. E. T. Publications : Grand Junction, 1997. 247 p.
12. 卜鹤．心理催眠术. 北京：新世界出版社， 2010. 244页.
13. 曹子策．催眠术与心理治疗. 安徽：安徽人民出版社，2007. 272页.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

REFERENCES

1. Ginzburg, M. R., Yakovleva, E. L. (2008). Sistematicheskiy kurs eriksonovskogo gipnoza [Systematic course of Ericksonian hypnosis]. Moskva: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institut [in Russian].
2. Gorin, S., Kotlyachkov, A. (2012). Oruzhie – slovo. Oborona i napadenie s pomoshh'ju... (Prakticheskoe rukovodstvo) [Word is weapon. Defense and attack with the help of… (Manual)]. Moskva: Tvoi Knigi [in Russian].
3. Pligin, A., Gerasimov, A. (2000). Rukovodstvo k kursu NLP-Praktik [Guide to the course NLP-Practitioner]. Moskva: KSP + [in Russian].
4. Rozhkovskiy, G. V. (1995). Stan' gipnotizerom! [Become a hypnotist!]. Odessa: Chornomorie [in Russian].
5. Freud, S. (2007). Psihologija bessoznatel'nogo [Psychology of the unconscious]. St. Petersbourg: Peter [in Russian].
6. Bandler, R., Grinder, J. (1975). Patterns of the Hypnotic Techniques of Milton H. Erickson, M. D. Vol. I. Scotts Valley: Grinder & Associates.
7. Berne, E. (1966). Games People Play. The Psychology of Human Relationships. New York: Grove Press, Inc.
8. Chomsky, N. (1955). Transformational Analysis: PhD Thesis. University of Pennsylvania.
9. Elkins, G. R., Barabasz, A. F., Council, J. R., Spiegel, D. (2015). Advancing research and practice: the revised APA Division 30 definition of hypnosis. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 63 (1).
10. Erickson, M. H., Rossi, E. L. (1979). Hypnotherapy. An Exploratory Casebook. NY: Irvington Publishers.
11. Hall, M., Bodenhammer B. (1997). Mind-Lines. Lines for Changing Minds. E.T. Publications: Grand Junction.
12. Bu, He. (2010). Xinli Cuimianshu [Psychological Hypnotism]. Beijing: New World Press [in Chinese].
13. Cao, Zice. (2007). Cuimianshu Yu Xinlizhiliao [Hypnotism and Psychotherapy]. Anhui: Anhui People's Publishing House [in Chinese].

DICTIONARIES

Selivanova O. O. (2010). Lingvistychna entsyklopedia [Linguistic Encyclodaedia]. Poltava: Dovkillya-K [in Ukrainian].

УДК 811.111'373.49'42:79(73)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214340

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ КІНОДИСКУРСІ

Козлова В. В., Усатих І. С.
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

У статті досліджено способи утворення евфемізмів в американському політичному кінодискурсі (на матеріалі американських політичних серіалів). Обґрунтовано актуальність наукової розвідки та уточнено поняття політичного кінодискурсу. Проаналізовано публікації з проблематики дослідження та уточнено класифікацію шляхів досягнення евфемістичного ефекту в англійській мові, що уможливило ідентифікувати механізми евфемізації в американському політичному кінодискурсі.

Наголошено на тому, що науковці одностайно вважають семантичний спосіб найпродуктивнішим способом формування евфемізмів. Виявлено 11 тематичних груп евфемізмів, якими послуговуються політичні діячі та публічні особи в ситуаціях політичних засідань, дебатів, політичних промов, інтерв'ю, прес-конференцій. Зосереджено увагу на причинах, які спонукають політичних діячів до вживання евфемістичних замінників із нейтральною конотацією. Спостережено продуктивність таких способів утворення евфемізмів в американському політичному кінодискурсі, як семантичний зсув, представлений метафорою, мейозисом, генералізацією; перифраз; словотворення; запозичення та використання займенників для позначення явищ, що є не бажаними чи здаються мовцю не приємними.

Простежено тенденції уживання евфемістичних засобів та встановлено кількісні показники репрезентації виявлених способів евфемізації в досліджуваному матеріалі. З'ясовано, що використання метафори та мейозису зумовлено бажанням мовця пом'якшити відмову та приховати реальний фінансовий стан. Виявлено, що генералізація допомагає уникнути неприємних подробиць щодо стану здоров'я та алкогольної залежності комунікантів. Засвідчено, що перифраз запобігає конфліктності та сприяє усуненню можливої напруги, зокрема в ситуації звільнення з роботи та при обговоренні делікатних тем. Розглянуто абревіацію як механізм евфемізації, який реалізує конфіденційність мовця щодо стану здоров'я, та запозичення і неозначений займенник як засоби, що вуалюють зміст висловлювання в американському політичному кінодискурсі.

Ключові слова: *евфемізм, спосіб утворення, механізми евфемізації, евфемістичний ефект, семантичний зсув, американський політичний кінодискурс.*

Kozlova V. V., Usatykh I. S. Peculiarities of euphemism formation in American political film discourse. *The article focuses on the ways of formation of euphemisms in American political discourse on the material of American political TV series. The relevance of the research has been justified and the notion of political film discourse has been specified. Publications concerning the main topic of our research were analyzed and the classification of the ways of formation of euphemisms in English was clarified. This contributed to identification of the mechanisms of euphemization in the American political film discourse.*

Special attention was drawn to the semantic means which is determined by scientists as the most productive way of euphemism formation. Eleven thematic groups of euphemisms which are widely used by politicians and public figures in political sessions, debates, political speeches, interviews and press-conferences were singled out. The reasons that made politicians use euphemisms characterized by a neutral connotation were also the focus of our investigation. The most efficient ways of euphemism formation in American political film discourse were identified. They are semantic shift, represented by metaphor, meiosis and generalization; periphrasis; word formation; borrowings and the usage of pronouns to denote certain phenomena that are undesirable or seem unpleasant to the speaker.

We have observed tendencies of the usage of euphemisms and identified quantitative indicators of representing the ways to create euphemistic effect in the studied material. It was found out, that the speaker uses metaphor and meiosis to soften the refusal or to hide the genuine financial state of a person. It was revealed that generalization helps avoid unpleasant details concerning health condition and alcohol dependency of communicators. Periphrasis was found to prevent conflicts and help to eliminate possible tensions that may occur in the situation of leaving work place or when discussing delicate topics. Abbreviation was considered as a mechanism of euphemization that implements health confidentiality. Borrowings and the usage of indefinite pronouns were studied as the ways of veiling of meaning of the statement in American political film discourse.

Key words: *euphemism, ways of formation, mechanism of euphemization, euphemistic effect, semantic shift, American political film discourse.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Політична комунікація як «сукупність процесів інформаційного обміну, передачі політичної інформації, що структурують політичну діяльність і надають їй нове значення» [5, 243], є важливою умовою функціонування державних інституцій та невід'ємним елементом політичного життя. У сучасному демократичному суспільстві конструктивна комунікативна взаємодія передбачає, окрім дотримання принципу ввічливості, толерант-

не ставлення до представників інших культур, релігійних і етнічних співтовариств, політичних установок, позицій, ідеологій, поглядів тощо. Визнання права на «інакшість» щодо соціальних статусів, гендерних та вікових характеристик, фізичних особливостей та інтелектуальних здібностей, необхідність дотримуватися правил політичної коректності, відмова від ненормативної лексики сприяють тому, що політика стає сферою активного застосування евфемізмів – «одиниць вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких із соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним» [2, 7]. Кінодискурс у межах лінгвістичних досліджень трактують як «сукупність вербального і невербального компонентів кінотвору, а також факторів, що впливають на його створення і сприйняття, що утворюють єдине смислове, структурне і функціональне ціле» [6, 96], як «зв'язний текст, що є вербальним компонентом фільму, в сукупності з невербальними компонентами – аудіовізуальним рядом цього фільму і іншими значимими для смислової завершеності фільму екстралінгвістичними чинниками; що має властивості цілісності, зв'язності, інформативності, комунікативно-прагматичної спрямованості, медійності» [7, 32]. Тематична спрямованість та сфера перебігу дискурсивних подій у кінодискурсі дає підстави виділити його підтипи, зокрема американський політичний кінодискурс. При вивченні специфіки мовних засобів, що конституюють вербальний компонент американського політичного кінодискурсу, на особливу увагу заслуговують евфемізми. Важливим виявляється з'ясування семантичних, функціональних, структурних характеристик евфемізмів з урахуванням особливості взаємодії знаків усіх семіотичних систем, задіяних в складній багаторівневій структурі кінодискурсу. Отже, **актуальність** нашого дослідження визначається необхідністю вивчення джерел досягнення евфемістичного ефекту в американському політичному кінодискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення евфемістичної лексики присвячено роботи В. Б. Великороди [2; 3], Л. П. Крисіна [10], В. П. Москвіна [11], Н. Д. Потапової [12], Н. В. Прядильникової [13], О. О. Тараненко [17], Дж. Німана [21], Х. Роусона [22] та ін.

Більшість мовознавців акцентують здатність евфемізмів бути найменуваннями-замінниками. Евфемізми є засобами «непрямої номінації об'єктів та явищ, для позначення яких існує пряма номінація, однак із певних причин її використання є небажаним, непристойним або забороненим у суспільстві» [4, 232]. Останнім часом увагу сфокусовано на семантико-прагматичних аспектах евфемістичних номінацій в інституційному та художньому дискурсивних контекстах, а предметом дослідження стають прагматичні, семантичні та словотвірні характеристики евфемізмів у рекламному [2] чи економічному [1] дискурсі, лексико-семантичні й функціональні особливості евфемізмів у сучасній художній прозі [4]. До актуальних напрямів розвитку теорії евфемізації належить також вивчення її семантичних механізмів у політичному дискурсі [14; 18].

Формулювання мети і завдань дослідження. Метою презентованої роботи є виявлення способів утворення евфемізмів в американському політичному кінодискурсі (на матеріалі американських політичних серіалів). Відповідно до мети сформульовано такі науково-дослідницькі **завдання**: 1) уточнити класифікацію способів евфемізації в англійській мові; 2) ідентифікувати способи творення евфемізмів в американському політичному кінодискурсі; 3) схарактеризувати виокремлені способи утворення евфемістичних одиниць в американському політичному кінодискурсі.

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні як загальнонаукових методів, так і спеціальних мовознавчих. Загальнонаукові методи індукції та дедукції – для з'ясування характерних ознак евфемізмів та формулювання висновків, описовий метод – для інвентаризації фактологічного матеріалу, а також для класифікації та інтерпретації виявлених закономірностей. Серед спеціальних мовознавчих методів застосовано інтепретаційно-текстовий і контекстуальний аналіз з метою виокремлення евфемізмів у кінодискурсі, метод компонентного аналізу. Методом кількісного аналізу послуговувалися для визначення частотної дистрибуції способів творення евфемізмів у досліджуваному матеріалі.

Новизна теми зумовлена насамперед матеріалом дослідження, який у найповнішому обсязі ілюструє процеси, що відбуваються в політичному комунікативному середовищі. Наш вибір американського політичного кінодискурсу середовищем функціонування евфемізмів пояснюємо тим, що кінодіалог постає відображенням реального мовлення [19, 56], словесний компонент якого робить кінодискурс правдоподібним [8, 51].

Джерелом матеріалу дослідження послугували американський веб-серіал у жанрі політичного трилера «Картковий будинок» ("House of Cards", 2013), політична драма «Західне крило» ("The West Wing", 1999) та американська юридична драма «Гарна дружина» ("The Good Wife", 2009). Переглянуто 31 серію (1581 хв.) телесеріалу «Картковий будинок», 25 серій (1050 хв.) телесеріалу «Західне крило» і 5 серій (215 хв.) телесеріалу «Гарна дружина» й виокремлено 125 евфемістичних одиниць способом суцільного добору через аудіо сприйняття з подальшою письмовою фіксацією та за рахунок обробки англомовних субтитрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвентаризація наявних способів породження евфемізмів необхідна для з'ясування механізмів евфемізації в політичному кінодискурсі. Евфемістичні замінники функціонують на різних мовних рівнях: лексичному, семантичному, фонетичному, словотвірному, стилістичному, а це, своєю чергою, відбивається на кількості та різноманітності способів творення евфемістичних лексем [15, 277]. В. П. Москвін запропонував 13 способів мовного вираження евфемізмів: метонімічну номінацію, метафоричну номінацію, використання синекдохи, прономіналізацію, паронімічну заміну, використання книжних слів та висловів (зокрема термінів), використання іншомовних слів, перенесення «з роду

на вид», перефразування, антономазію, перенесення «з виду на вид», мейозис, еліпсис [11, 22–27]. О. О. Тараненко виокремила шість способів, зокрема: а) перифрази; б) утворення слів з іншою мотивацією, іншою внутрішньою формою і нових значень слів на основі асоціацій за суміжністю, подібністю або протилежністю: метонімія, метафора, антифраза; в) заміна слова іншим, семантично пов'язаним: синонімом і взагалі словом з близьким значенням, антонімом і взагалі словом з протилежним значенням; г) заміна назви предмета, явища лише вказівкою на них (використання вказівних та неозначених займенників і займенникових прислівників; ґ) еліпсис; д) видозміна звукової форми слова, компонентного складу словосполучення [17, 168–169].

Нову концепцію розробили американські лінгвісти Дж. Німан [21, 42–46], Х. Роусон [22, 115–121], Д. Джемет [20, 10–11], які виділили п'ять основних способів формування евфемістичних конструкцій: скорочення (абревіація слова чи фрази, апокопа, зворотне словотворення, зменшувальна форма, усічення); перифраз; реконструкція (фонологічна зміна, контамінація та редуплікація); семантична зміна (семантичний зсув, метафоризація, смисловий розвиток з генералізацією значення, абстракція, літота, мейозис); запозичення (з інших мов або внутрішньомовні). В. Б. Великорода, вивчаючи механізми поповнення евфемістичної лексики в англійській мові, розробила універсальну класифікацію способів творення евфемізмів різних семантичних полів. Поповнення евфемістичного вокабулярію здебільшого відбувається внаслідок семантичних процесів (фразеологізація, генералізація, метафоризація, іронія, пропріалізація, метонімізація, антономазія, літота, елевація, гіпербола); словотвірних процесів (словоскладання, абревіація, морфемна заміна, ономатопія, зрощення); фонетичних процесів (фонемна заміна, римований словотвір, графічне пропущення, редуплікація, зворотний словотвір) та іншомовних запозичень [3, 214]. Як бачимо, більшість науковців найпродуктивнішими вважають семантичні процеси поповнення евфемізмів, в основі яких метафоричний та метонімічний перенос, гіперболізація, мейозис, генералізація значення тощо. Особливе місце в реєстрі займає перифраз як спосіб номінативного заміщення, що одночасно і описує, і називає предмет, поняття, явище, дію. Використання іншомовних слів, словоскладання, абревіації, фонемної заміни також стають джерелами поповнення евфемістичних одиниць.

За результатами аналізу фрагментів монологічного та діалогічного мовлення персонажів виокремлено 125 евфемізмів (36 – «Картковий дім»; 84 – «Західне крило»; 5 – «Гарна дружина»). Виявлені евфемізми утворено такими способами: семантичний зсув – 45 одиниць, з них метафора – 17 (13,6%), мейозис – 13 (10,4%), генералізація – 15 (12%), використання займенників – 1 (0,8%); перифраз – 76 (60,8%); словотворення – 2 (1,6%); запозичення – 1 (0,8%). Зазначені евфемістичні одиниці використовуються в американському політичному кінодискурсі у ситуаціях політичних засідань, дебатів, політичних промов, інтерв'ю, прес-конференцій. Цими замінниками послуговуються такі політичні діячі та публічні особи, як президент, головний радник президента, віце-президент, прес-секретар, а також спічрайтер президента, міністри.

В американському політичному кінодискурсі виокремлено 11 тематичних сфер вживання евфемізмів: прикриття агресивних військових дій *(conflict, tension, miscommunication)*; політично-коректні евфемізми на позначення бідності *(projects, low-income family, economically enabled person)*, алкоголізму *(fondness for single-malts, boozy)*, інтимних стосунків *(pillow talk, sexual favors)*, звільнення з роботи *(to be off the team, to leave work-place, no need in someone's service)*, непрестижних професій *(call girl, model, funeral counselor)*; непрямі номінації розлучення *(newly single)*, стану здоров'я та організму *(MS, to pass the 12-week mark, critical condition, to sustain an injury, chronic condition, delicate state of health, to go mental)*, фінансів *(figure)*, а також позначення установ, які стереотипно вважаються не бажаними для відвідування *(mental institution, fancy house)*.

Продуктивним способом евфемізації є семантичний зсув, що забезпечує поповнення евфемістичного словника переважно за рахунок використання власних мовних ресурсів переосмисленням значень наявних одиниць [3, 215]. Слова та словосполучення набувають нового змісту, змінюючи своє значення. Семантичний зсув в американському політичному кінодискурсі представлений метафоризацією, мейозисом та генералізацією.

Метафоричні конструкції є семантичним явищем, яке передусім пов'язане зі вживанням слів не в прямому, а в переносному значенні з метою характеристики предмета чи явища на основі аналогії або певної подібності [9, 117]. Апелюючи до образної сторони мислення, подібні одиниці викликають асоціації, які часто не пов'язані зі справжнім змістом висловлення. Метафоризація як механізм евфемізації проілюстровано в такому прикладі: Клер Андервуд просить про допомогу у розв'язанні складного питання з урядом Судану одного з конгресменів, який працює у сфері міжнародних зв'язків, але той відмовляє: *My hands are tied* (3, 1 сезон, 9 серія, 19:38). Залучення метафори пом'якшує цю відмову.

Сутність мейозису полягає у применшенні справжніх властивостей об'єкта, що підвищує експресивність висловлювання [16, 132]. Стилістичні якості мейозису виражаються лексичним способом. Проілюструємо цю закономірність прикладом з інтерв'ю Клер Андервуд, яка є дружиною впливового конгресмена на відомому державному телеканалі. Клер отримала незручне запитання про фінансове становище батьків у її дитинстві. Інтерв'юер володіє інформацією, що родина Клер мала величезні статки і прямо стверджує: – *Your parents were very wealthy. – Yes, we were comfortable* (3, 2 сезон, 17 серія, 25:28). Дружина конгресмена не заперечує факт забезпеченості своєї родини. Вона обирає прикметник, що семантизує стан спокою та зручності. Таким чином, Клер Андервуд за рахунок мейозису приховує справжній рівень забезпеченості її родини і уникає прямої відповіді.

Генералізація виражається у вживанні загального терміна для позначення конкретного [3, 213]. Наприклад, Даг є колишнім алкоголіком, але він досі відвідує зустрічі спілки анонімних алкоголіків. Коли йому доручають допомогти Пітеру Руссо позбавитися від залежності, він запитує, не вказуючи на контекст цих зустрічей: *Do you attend meetings* (2, 1 сезон, 12 серія, 15:06). Висловлюючись щодо стану здоров'я дружини, однин з конгресменів Білого Дому відповідає: *Just enough time to be aware of how quickly she's going* (3, 2 сезон, 27 серія, 12:23). Політик мав на увазі захворювання на старечу деменцію, коли людина поступово втрачає спогади про свій дім та рідних. Генералізація знаходить свій вияв і у звинуваченні, які висуваються щодо політичних діячів. Коли стався нещасний випадок, у результаті якого Пітер Руссо пішов з життя, журналістка Зої звинуватила Френка Андервуда у причетності до трагедії: *You're responsible for his death* (3, 1 сезон, 9 серія, 39:03). При цьому вона не зазначила, що політик здійснив вбивство власноруч.

В американському політичному кінодискурсі евфемістичного ефекту досягають уживанням неозначених займенників, що замінюють назви предмета, явища лише вказівкою на них. Вони вуалюють безпосереднє значення, експлікація якого забезпечується лише відповідним контекстом. Джош Лаймон, йдучи до оперного театру з дочкою свого начальника, дає зрозуміти, що вони не матимуть інтимних стосунків: *Leo, for whatever it's worth, we won't be doing anything tonight you wouldn't be proud of* (2, 1 сезон, 8 серія, 13:33) .

Перифраз, що виявився найбільш типовим способом творення евфемізмів в американському політиному кінодискурсі, визначають як синтактико-семантичну фігуру, яка полягає в заміні однослівного найменування предмета або дії описовим багатословним висловом [23, 105]. Він виконує декоративну, ігрову, пом'якшувальну, шифрувальну функції, а також допомагає мовцю уникнути тавтології [11, 24]. Для того, щоб пом'якшити ситуацію звільнення з роботи та не спричинити додаткових проблем, вживається вислів широкого значення. Френк Андервуд, спостерігаючи незначний прогрес у роботі над новим законом про освіту, вирішує звільнити людину, яка керує цим процесом: *You will have to leave us* (2, 2 сезон, 11 серія, 24:31). Іншими перифразами, які використовують для звільнення людей з роботи, є: *I let my people go; You're off the team* (3, 3 сезон, 27 серія, 28:53). Особливо делікатна тема вагітності ретельно приховується в політичному просторі. Кетрін для того, щоб сповістити новину своїй начальниці Клер Андервуд використовує непряме описове найменування свого делікатного стану: *I passed the 12-week mark* (3, 1 сезон, 9 серія, 41:23), тобто Кетрін дає зрозуміти, що її термін вже значний і скоро вона має йти з робочого місця у декретну відпустку.

Словотвірні процеси зберігають і збагачують словниковий склад мови. Нові одиниці утворюються на основі вже наявних вихідних слів. Абревіація – це процес скорочення слів, унаслідок якого утворюються складноскорочені слова – абревіатури [3, 215]. Яскравим прикладом цього явища є скорочення, яке використовує перша леді для опису стану здоров'я президента: *Seven years ago, my husband was diagnosed with a relapsing, remitting course of MS* (2, 2 сезон 1 серія, 10:18). Абревіація MS розшифровується як *multiple sclerosis* (розсіяний склероз). Захворювання президента тримається у суворому секреті, тому є необхідність у приховуванні повної назви.

З плином часу будь-яка мова зазнає впливу інших мов. Англійська мова не є винятком, адже завдяки своїй історії зазнала багатьох змін та потрапила під вплив латинської, французької, грецької та інших мов. Нерідко джерелом поповнення евфемістичної лексики є іншомовні запозичення. Під час аналізу матеріалу нам вдалось віднайти запозичення з французької мови: *I think the White House counsel would say that's a coup d'état* (2, 2 сезон, 2 серія, 19:27). Описуються події у Ботсвані – країні африканського континенту, де відбувся державний переворот за відсутності президента, який мав робочий візит до США.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Здійснивши аналіз способів поповнення евфемізмів на матеріалі згаданих американських політичних багатосерійних драм, ми дійшли висновку, що існує велика різноманітність механізмів евфемізації у сфері ділового політичного спілкування. Використання того чи того механізму залежить від статусу учасників комунікативної ситуації, сфери вживання замінників та аудиторії. Наша розвідка показала, що широко використовуються такі способи досягнення евфемістичного ефекту, як перифраз, метафоризація, генералізація та мейозис. Таким чином, в американському політичному кінодискурсі простежується тенденція до прагнення уникати табуйованої лексики за рахунок заміни однослівного найменування на багатослівне, вживання слів у переносному значенні з метою проведення аналогії та применшення ознак певного явища. Менш поширеними є прийоми абревіації та запозичення, що свідчить про незначну схильність політичних діячів до використання іншомовних замінників чи скорочення лексики. Перспективу подальших досліджень становить вивчення функціональних особливостей евфемістичних одиниць при реалізації кооперативних та конфліктних стратегій в американському політичному кінодискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Т. О. Евфемізми в економічному дискурсі представників уряду Іспанії (на прикладі текстів економічної тематики іспаномовних електронних ЗМІ). *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 15 берез. 2018 р. Київ, 2018. С. 33–42.

2. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2008. 19 с.

3. Великорода В. Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. № 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2009. Вип. 3. С. 212–217.

4. Галайчук А. Ю Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2013. Вип. 46 (1). С. 231–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_46(1)__29 (Дата звернення: 03.08.2020).

5. Грачёв М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития : монография. Москва : Прометей, 2004. 328 с.

6. Зайченко С. С. К вопросу о знаковой неоднородности кинодискурса. *Вестник Челябинского государственного университета.* 2013. № 2 (293). С. 96–99. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-znakovoy-neodnorodnosti-kinodiskursa (Дата звернення: 10.08.2020).

7. Зарецкая А. Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе : монография. Челябинск : Абрис, 2012. 192 с.

8. Коваленко И. В. Интерсемиотический перевод в межкультурном аспекте : постановка проблемы. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2011. № 2. С. 50–53. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/intersemioticheskiy-perevod-v-mezhkulturnom-aspekte-postanovka-probl-emy (Дата звернення: 02.08.2020).

9. Космеда Т. А. Метафора сучасної публіцистики: актуалізація антропонімів (на матеріалі української та російської мов). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. № 3. С. 116–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_21 (Дата звернення: 28.07.2020).

10. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи. *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Москва, 2000. С. 384–408.

11. Москвин В. П. Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка : учеб. пособие к спецкурсу. Волгоград : Перемена, 1999. 59 с.

12. Потапова Н. М. Эвфемизмы в языке и речи : на материале англоязычного делового дискурса : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2008. 165 с.

13. Прядильникова Н. В. Эвфемизмы в российских СМИ начала XXI века : комплексная характеристика : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук : 10.02.01. Самара, 2007. 18 с.

14. Сафина Р. А., Хадеева Д. Р. Семантические механизмы эвфемизации политического дискурса в русском и немецком языках. *Учёные. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманитарные науки.* 2015. № 5. С. 112–120. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskie-mehanizmy-evfemizatsii-politicheskogo-diskursa-v-russkom-i-nemetskom-yazykah (Дата звернення: 16.08.2020).

15. Світлична Т. В. Способи творення евфемізмів (на матеріалі прозових творів). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2013. Вип. 34. С. 277–281.

16. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка : учебник. Изд. 2-е, испр. Москва : Астрель, 2003. 221 с.

17. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

18. Яфарова Г. Х. Эвфемизмы как семантические сдвиги в политическом дискурсе немецкого языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* Тамбов, 2015. № 10, ч. 1. С. 214–217.

19. Alvarez-Pereyre M. Using Film as Linguistic Specimen : Theoretical and Practical Issues. *Telecinematic Discourse: Approaches to the Language of Films and Television Series.* Philadelphia: John Benjamins, 2011. P. 47–68.

20. Jamet D. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? *Lexis*. 2018 URL: http://journals.openedition.org/lexis/2397 (Last accessed: 05.08.2020).

21. Neaman J. S. Kind Words : A Thesaurus of Euphemisms. New York, 1991. 373 p.

22. Rawson H. A. Dictionary of Euphemism and Other Doublespeak. Auckland : Castle Books, 1995. 463 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

Литературная энциклопедия : в 11 т. / под ред. В. М. Фриче, А. В. Луначарского. Москва : Художественная литература, 1929–1939. Т. 10. 544 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Американська юридична драма «Гарна дружина» (The Good Wife 2009), Scott Free Productions. 1 сезон, 5 серій. Режим доступу: https://ororo.tv/ru/shows/the-good-wife

2. Політична драма «Західне крило» (The West Wing 1999), Warner Bros. 1-2 сезони. Режим доступу: https://ororo.tv/ru/shows/the-west-wing#1

3. Політичний трилер «Картковий будинок» (House of Cards 2013), Media Rights Capital. 1-3 сезони. Режим доступу: https://ororo.tv/ru/shows/house-of-cards#1

REFERENCES

1. Vasylieva, T. O. (2018). Evfemizmy v ekonomichnomu dyskursi predstavnykiv uryadu Ispaniyi (na prykladi tekstiv ekonomichnoyi tematyky ispanomovnykh elektronnykh ZMI) [Euphemisms in the economic discourse of representatives of the Spanish government (on the example of economic texts of Spanish electronic media)]. *Strategies of intercultural communication in language education of modern universities*. Materials of the IV International scientific-practical conf., 15 Mar. 2018, Kyiv, 33–42 [in Ukrainian].

2. Velykoroda, V. B. (2008). Semantichni ta funkczional`no-pragmatichni kharakteristiki evfemizmiv v anglijs`kij movi [Semantic, functional-and pragmatic characteristics of euphemisms in the English language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). L`viv [in Ukrainian].

3. Velykoroda, V. B. (2009). Mekhanizmy popovnennya evfemistychnoyi leksyky [Mechanisms of replenishment of euphemistic vocabulary]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova,* 9. *Suchasni tendentsiyi rozvytku mov*, 3, 212–217 [in Ukrainian].

4. Halaichuk, A. Y. (2013). Khudozhni evfemizmy ta problemy yikh vidtvorennya u perekladi [Artistic euphemisms and problems of their reproduction in translation]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu*, 46 (1), 231–239 [in Ukrainian].

5. Grachev, M. N. (2004). Politicheskaya kommunikatsiya: teoreticheskiye kontseptsii, modeli, vektory razvitiya: monografiya [Political communication: theoretical concepts, models, vectors of development]. Moskva: Prometey [in Russian].

6. Zaichenko, S. S. (2013). K voprosu o znakovoy neodnorodnosti kinodiskursa [On the question of the sign heterogeneity of the film discourse]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta,* 2 (293), 96–99 [in Russian].

7. Zaretskaya, A. N. (2012). Osobennosti realizatsii podteksta v kinodiskurse [Features of the implementation of subtext in film discourse: monograph]. Chelyabinsk: Abris [in Russian].

8. Kovalenko, I. V. (2011). Intersemioticheskiy perevod v mezhkul'turnom aspekte: postanovka problemy [Intersemiotic translation in an intercultural aspect: problem statement]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta,* 2, 50–53 [in Russian].

9. Kosmeda, T. A. (2015). Metafora suchasnoyi publitsystyky: aktualizatsiya antroponimiv (na materiali ukrayins′koyi ta rosiys′koyi mov) [Metaphor of modern journalism: actualization of anthroponyms (on the material of Ukrainian and Russian languages)]. *Naukovyy visnyk Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky (movoznavstvo),* 3, 116–122 [in Ukrainian].

10. Krysin, L. P. (2000). Evfemizmy v sovremennoy russkoy rechi [Euphemisms in modern Russian speech]. *Russkiy yazyk kontsa XX stoletiya (1985–1995)*, Moskva, 384–408 [in Russian].

11. Moskvin, V. P. (1999). Evfemizmy v leksicheskoy sisteme sovremennogo russkogo yazyka: ucheb. posobiye k spetskursu [Euphemisms in the lexical system of the modern Russian language: textbook for the special course]. Volgograd: Peremena [in Russian].

12. Potapova, N. M. (2008). Evfemizmy v yazyke i rechi: na materiale angloyazychnogo delovogo diskursa [Euphemisms in language and speech: on the material of the English-language business discourse]. (Dysertatsiia doctora filolohichnykh nauk). Moskva [in Russian].

13. Pryadil'nikova, N. V. (2007). Evfemizmy v rossiyskikh SMI nachala XXI veka: kompleksnaya kharakteristika [Euphemisms in the Russian mass media of the beginning of the XXI century: a complex characteristic]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Samara [in Russian].

14. Safina, R. A., Khadeyeva, D. R. (2015). Semanticheskiye mekhanizmy evfemizatsii politicheskogo diskursa v russkom i nemetskom yazykakh [Semantic mechanisms of euphemization of political discourse in Russian and German languages]. *Ucheny zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya Gumanitarnyye nauki*, 5, 112–120 [in Russian].

15. Svitlychna, T. V. (2013). Sposoby tvorennya evfemizmiv (na materiali prozovykh tvoriv) [Ways of creating euphemisms (on the material of prose works)]. *Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky*, 34, 277–281 [in Ukrainian].

16. Skrebnev, U. M. (2003). Osnovy stilistiki angliyskogo yazyka: uchebnik. Izd. 2-ye, ispr. [Fundamentals of English stylistics: textbook 2nd edition, revised]. Moskva: Astrel' [in Russian].

17. Taranenko, O. O. (2015). Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennya suchasnoyi ukrayins′koyi movy (kinets′ XX – pochatok XXI st.) [Actualized models in the system of word formation of the modern Ukrainian language (end of XX – beginning of XXI century)]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

18. Yafarova, G. H. (2015). Evfemizmy kak semanticheskiye sdvigi v politicheskom diskurse nemetskogo yazyka [Euphemisms as semantic shifts in the political discourse of the German language]. *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki.* Tambov, 10 (1), 214–217 [in Russian].

19. Alvarez-Pereyre, M. (2011). Using Film as Linguistic Specimen : Theoretical and Practical Issues. *Telecinematic Discourse: Approaches to the Language of Films and Television Series.* Philadelphia: John Benjamins, 47–68.

20. Jamet, D. (2018). The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? *Lexis*.

21. Neaman, J. S. (1991). Kind Words: A Thesaurus of Euphemisms. New York : New York times publishers.

22. Rawson, H. A. (1995). Dictionary of Euphemism and Other Doublespeak. Auckland: Castle Books.

23. Friche, V. M., Lunacharskiy, A. V. (Ed.). (1929–1939). Literaturnaya entsiklopediya: v 11 tt. [Literature encyclopedia]. Moscow: Khudozhestvennaya literature, 10.

УДК 81'366.544
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214343

ФОРМИ ЗНАХІДНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ МОВІ

Колібаба Л. М.
Інститут української мови Національної академії наук України

*У статті[1] проаналізовано закінчення знахідного відмінка однини іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни в українській народній мові. З'ясовано, що в діалектах уживаними є два варіанти закінчень – **-а** (-я) та нульове, перевага одного з яких або паралельне використання обох флексій залежить від семантики іменника та мовних особливостей того чи того регіону України. Спираючись на матеріали етнографічних збірників, сучасні корпусні дослідження та теоретичні студії з діалектології, визначено ареал поширення кожного із закінчень знахідного відмінка однини. Спостережено, що із закінченням **-а** (-я) у народній мові здебільшого вживають іменників – назв частин тіла, побутових речей, меблів, знарядь праці, одягу та взуття, їжі, рослин, монет, зброї, транспортних засобів, танців, ігор, тоді як із нульовим закінченням – іменників чоловічого роду, що позначають збірні й абстрактні поняття, території, речовини, явища, почуття, дії, стани, ознаки тощо, які складно персоніфікувати. Установлено, що варіантні форми знахідного відмінка на **-а** (-я) та з нульовим закінченням є нормативними для іменників із «невиразною» семантикою – назв погодних явищ, світил, одиниць міри та ваги тощо, причому із закінченням **-а** (-я) в знахідному відмінку однини їх переважно вживають у разі персоніфікації предмета, позначуваного таким іменником. Простежено кореляцію варіантності закінчень знахідного відмінка однини в морфологічній літературній і народнорозмовній нормах. Зафіксовано неповну відповідність чинної літературної норми граматичним традиціям української народної мови, зокрема розбіжності в ужитку закінчень іменників чоловічого роду ІІ відміни, які входять до складу фразеологізмів, а також тих, що позначають народні ігри, танці та музичні твори: відповідно до давньої українськомовної традиції у знахідному відмінкові однини вони мають здебільшого одне закінчення – **-а** (-я), а згідно із сучасною морфологічною нормою, кодифікованою в чинному «Українському правописі», їх потрібно вживати з нульовим закінченням.*

Ключові слова: *народна мова, українська літературна мова, морфологічна норма, іменник, знахідний відмінок, закінчення **-а** (-я).*

Kolibaba L. M. Forms of accusative case of nouns in Ukrainian folk speech. *The article analyzes endings of the accusative case of singular nouns –inanimate masculine nouns of the second declension in Ukrainian folk speech. Two variants of endings are proved to be used in dialects– **-а** (-я) and zero, the prevalence of one of them or parallel use of both inflections depends on the noun semantics and the linguistic features of a particular region of Ukraine. Based on the materials of ethnographic collections, modern corpus research and theoretical studies in dialectology, the author determines distribution areas of each of the singular accusative endings. It is observed that most nouns with the **-а** (-я) endings in folk speech are names of body parts, household items, furniture, tools, clothing and footwear, food, plants, coins, weapons, vehicles, dances, games, while nouns with zero endings are masculine nouns that denote collective and abstract concepts, territories, substances, phenomena, feelings, actions, states, signs, etc. that are difficult to personify. It is established that the variant forms of the accusative case with **-а** (-я) and zero endings are normative for nouns with "indistinct" semantics – those that denote weather phenomena, heavenly bodies, units of measure and weight, etc. In addition, if they have the **-а** (-я) ending in the singular accusative, they are mainly used to personify an object denoted by such a noun. The author studied the correlation of the ending variants in the singular accusative in morphological literary and folk norms and showed incomplete conformity of current literary norms to grammatical traditions of folk Ukrainian, in particular masculine nouns of the second declension that are parts of phraseological units, as well as those denoting folk games, dances and musical works: in accordance with an age-old Ukrainian-language tradition they have chiefly one ending – **-а** (-я) in the singular accusative, though according to the modern morphological norm codified in the current "Ukrainian orthography", they must be used with a zero ending.*

Key words: *folk speech, Ukrainian literary language, morphological norm, noun, accusative case, **-а** (-я) ending.*

[1] Статтю підготовлено в межах планової теми «Народна мова і літературний стандарт» (державний реєстраційний номер 0120U000188).

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Проблема встановлення питомості певного мовного явища, його відповідності органічним, історично сформованим особливостям української мови належить до найважливіших, найскладніших і найсуперечливіших у лінгвоукраїністиці. Особливої ваги вона набула після здобуття Україною незалежності, коли в суспільно-політичному житті держави сталися зміни, що дали поштовх національному й мовному відродженню українського народу. У зв'язку з демократизацією суспільства, скасуванням численних обмежень та утисків, тенденцією до відродження національної ідентичності, посиленням пуристичних настроїв потреба повернути питомі основи української літературної мови після тривалого періоду насильницького «забуття» стає дедалі гострішою.

У 20–30-х рр. XX ст., випрацьовуючи норми української літературної мови, науковці ґрунтували їх на таких основних критеріях: 1) природність для найбільшої частини народної[2] мови; 2) уживаність у творах «найкращих українських письменників»; 3) фіксація в «гарних словниках української мови» та граматиках; 4) перевага, вигідність із погляду поступу, удосконалення мови [21, IX; 22, 199]. У наступні періоди розвитку українського мовознавства ієрархія цих чинників змінювалася. Особливо помітними були зміни в ставленні до народної мови. Зокрема, якщо в 20–30-х рр. XX ст. ідея про народну основу української літературної мови була провідною, панувала тверда віра в «повну вистачальність народної мови для всіх жанрів культурного мовоужитку» [33, 132] й передусім для української наукової мови (термінології), що засвідчила низка укладених у той час словників [РУСКр; РУСПМ; РУФС та ін.], то від середини XX ст. «практику звернення до живомовної стихії використовували насамперед для діалектологічних студій» [29, 385], оскільки українське мовознавство розвивалося у бік, «протилежний від живомовних народних джерел» [29, 386].

В українському радянському мовознавстві основним джерелом літературної мови вважали мову, оброблену майстрами слова, – тексти художньої літератури, красного письменства. Безперечно, письменники «найкраще мову виявляють і оформлюють» [22, 6], однак на початку XXI ст., коли вможливлено доступ до авторських рукописів, перед дослідниками постала проблема відповідності тексту певного видання авторському оригіналу, а авторського задуму – основному тексту [29, 382], спричинена редакторським утручанням в оригінальний авторський текст у зв'язку з ідеологічними настановами певної доби, унаслідок чого деякі твори протягом тривалого часу друкували у спотвореному, сфальсифікованому вигляді. Ба більше, виправлення, як зауважує О. Тищенко, трапляються навіть в Архівній картотеці, коли доповнення чи викреслення в цитаті картки засвідчене паспортизацією новішого видання твору [29, 383]. Наявні на сьогодні численні цифрові копії паперових видань, на жаль, також хибують помилками, а тому наукові дослідження та словники, створені на основі спотворених текстів, «не можна вважати коректними й адекватними реальному їхньому об'єкту й завданням сучасного українського мовознавства» [29, 383].

Словники, на противагу художнім творам, текстам газет, часописів, щоденників, спогадів тощо, – це вторинні джерела, оскільки їх створено внаслідок фахового опрацювання первинних джерел, осмислення їхніми укладачами певних мовних фактів відповідно до мети дослідження [29, 382]. Якщо зважити на те, що частина словників так само зазнала ідеологічного тиску й до них свідомо був заведений мовний матеріал, підправлений рукою редактора, то їхня надійність у встановленні органічних рис української літературної мови теж викликає сумнів. Саме тому, застерігав С. Караванський, сьогодні «треба орієнтуватись на народну творчість у неспотворених записах, на мову класиків, на лексикографічні джерела, видані до погрому українства або у вільному світі» [11, 6].

Як відомо, «нормальний розвиток» української мови остаточно спинено в 30-х роках XX ст., коли його підпорядкували «політичним цілям», що «вимагали знівелювати самобутність української мови, «підправити» її відповідно до норм і законів мови російської», обґрунтовуючи таку практику потребою «інтернаціоналізації» [11, 40]. З огляду на суспільно-політичні умови функціювання української мови в 40–80 рр. XX ст. з-поміж усіх критеріїв, визначальних під час випрацювання норм української літературної мови, сьогодні так само, як і сторіччя тому, основним має бути опертя на українську народну мову, адже вона найменше зазнала ідеологічних утисків. «Найприродніший розвиток мови, – зауважував С. Караванський, – спирається на живе народне мовлення, неспотворене жодними зовнішніми впливами» [11, 39].

У сучасній лінгвоукраїністиці думка про народнорозмовний характер української літературної мови є незаперечною, хоч дехто з дослідників зауважує, що апелювання до живої народної мови для ствердження чи заперечення органічності того чи того мовного явища є недостатньо доказовим і переконливим [27, 86], бо, з одного боку, «українська мова розвивалася протягом кількох століть під потужним впливом відразу двох мов сусідніх народів – російської і польської, кожна з яких залишила свій слід у структурі народної мови» [27, 85], а з другого – «внаслідок бездержавності українського народу українська літературна мова не мала в своїй новій історії певних більш або менш тривалих періодів вільного, повнокровного розвитку, протягом яких могла б стабілізуватися й набути авторитетності для мовного загалу її нормативна база» [27, 86].

Історія вжитку закінчень знахідного відмінка іменників – назв неістот чоловічого роду II відміни в мовній практиці українців віддзеркалює всі етапи політики, упроваджуваної в Україні в радянський період, і дає підстави зарахувати форму знахідного відмінка на *-а (-я)* до штучно обмежуваних у вико-

[2] У мовознавчій літературі немає чіткого визначення терміна *народна мова.* Ми витлумачуємо її як мову, якою здавна послуговується народ у повсякденному побутовому спілкуванні, тобто вона охоплює передусім діалекти, а також елементи розмовної мови і частково збігається з поняттям «живої мови» [29, 383].

ристанні впродовж тривалого часу. Цю морфологічну форму вільно вживали в літературній мові доти, доки не відбулося штучне насильницьке втручання у внутрішній лад мови, зокрема й граматичний. Його можна простежити за різними виданнями «Українського правопису». Упродовж майже сторічного періоду функціонування правописного кодексу України у формулюванні правила про вжиток форми знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* ставалися зміни в кількості та переліку іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни, які могли її мати. Цей перелік то звужували, то розширювали залежно від мовної політики курсу Радянського Союзу, у складі якого тоді перебувала Україна. Сучасна (від початку 90-х рр.) практика вживання форми знахідного відмінка на *-а (-я)*, як зауважують мовознавці, помітно пожвавилася порівняно з періодом другої половини 30-х–80-х рр. ХХ ст., однак ще «поступається за поширеністю перед періодом 20-х рр.» [27, 97].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найактивніше форму знахідного відмінка із закінченням ***-а (-я)***, її історію з'яви в мові та семантико-граматичні особливості вивчали в 20–30 рр. ХХ ст. [17; 15; 23; 19; 22 та ін.]. Мовознавці так наполегливо впроваджували в тогочасну практику знахідний відмінок на *-а (-я)* й боролися з його нехтуванням, що їх навіть звинувачували у «надуживанні цієї форми» [19, 43, 56; 16, 43, 56]. Проте після 30-х рр. ХХ ст. «совєтська й російська влада в Україні силою забороняє вільно вживати форми родового замість знахідного, і цим шкідливо нищить істотну окремішність української мови» [20, 240].

У новітніх наукових дослідженнях [36; 5; 6; 12; 13; 8; 34 та ін.], опертих на найавторитетніші напрацювання провідних мовознавців 20–30-х рр. ХХ ст. і підкріплених мовною практикою ХХІ ст., та в деяких лексикографічних джерелах [26; СДК; ВЕСУЛМ] обґрунтовано чіткі виважені передумови для відживлення цієї кількасотрічної традиції, що дають підстави повернути форму знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* із периферії мовного обігу до словників та в усі сфери суспільної комунікації.

Формулювання мети і завдань статті. Для того, щоб довести, що форма знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* – це не штучно вигадана, а «жива ознака народної мови» [20, 255], «істотна й оригінальна» [20, 218], «традиційна українська форма знахідного відмінка» [6], «самобутня риса української мови» [13], у пропонованій статті ставимо за **мету** проаналізувати її місце та функції в українській народній мові. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) з'ясувати, іменники яких семантичних груп мають у знахідному відмінкові однини закінчення *-а (-я)*, а яких – нульове; 2) визначити ареал поширення кожного із закінчень знахідного відмінка; 3) простежити кореляцію варіантності закінчень знахідного відмінка однини в морфологічних літературній та народнорозмовній нормах; 4) установити ступінь відповідності чинної літературної норми граматичним традиціям української народної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській народній мові, зокрема в діалектах, іменники – назви неістот чоловічого роду ІІ відміни у знахідному відмінку однини вживані із закінченням *-а (-я) (брати / узяти ножа, ремонтувати / відремонтувати трактора, пиляти / спиляти дуба, ранити / поранити пальця, висолоплювати / висолопити язика, затуляти / затулити рота, купувати / купити стола, ставити / поставити стільця, діставати / дістати меча, будувати / збудувати млина, хапати / схопити за хвоста, ударяти / ударити в лоба* тощо) та з нульовим закінченням (*садити / посадити ліс, поливати / полити сад, косити / скосити ячмінь, бачити / побачити сон, відкидати / відкидати сніг, відчувати / відчути мороз, покидати / покинути полк, відвідувати / відвідати Київ* і под.). Така варіантність закінчень знахідного відмінка однини сформувалася історично й спричинена переважно семантикою іменників: для однієї частини з них органічним є закінчення *-а (-я)*, для іншої – нульове або ж обидва варіанти закінчень.

Уживання іменників – назв неістот чоловічого роду з флексією *-а (-я)* в знахідному відмінку однини відоме українській мові здавна й засвідчене в найдавніших старослов'янських і старосхіднослов'янських пам'ятках [20, 201; 36, 56], а це, за висновками І. Огієнка, «ознака великої стародавности цього процесу» [20, 210]. Він постав у зв'язку з потребою розрізняти форми підмета і прямого додатка, які через фонетичні зміни збігалися [20, 200; 25, 358; 36, 53–57], адже «жива мова вимагає, щоб слухач ясно й відразу розумів, де в реченні підмет (на питання хто-що), а де прямий предмет (на питання кого-що)» [20, 204].

Спочатку процес замінювання архаїчних форм знахідного відмінка з нульовим закінченням формами на *-а (-я)* охопив іменники чоловічого роду – назви істот, а згодом поширився й на іменники – назви неістот. Оскільки «стародавні люди сильно персоніфікували (уособнювали) всі ті речі, що їх часто бачили кругом себе, часто мислили їх як живі (пор. наші народні пісні, казки, легенди, оповідання, приказки і т. п.)» [20, 204], то, як наслідок, граматично вони також підпорядкували їх формам «іменників живих», уживаючи «неживі іменники» за аналогією до «іменників живих» із закінченням *-а (-я)*.

Найлегше персоніфікувати, тобто «ніби оживити, уособити» [22, 52], «виразно реалізувати» [20, 209], надати значення «чогось оформленого» [22, 52] речам, «які ми добре знаємо», «бачимо біля себе» й «можемо брати в руки» [20, 205–206]. Тому в українській народній мові закінчення *-а (-я),* що «знаменує ціле, предмет» [22, 51], «має властивість уконкретнювати й індивідуалізувати» [19, 44], у знахідному відмінку однини головно мають саме іменники з конкретно-предметним значенням, що позначають: 1) частини тіла: *ніс, рот, лоб, палець, ніготь, кулак, лікоть, живіт, шлунок, хвіст, чуб, вус, дзьоб, писок* та ін.; 2) предмети побуту і знаряддя праці: *каганець, макогін, сірник, ліхтар (ліхтарик), серп, заступ, молоток, ключ, плуг, деркач, дрюк, кілок, нагай, батіг, годинник, цвях, ківш, мішок, м'яч, приймач, олівець, зошит* тощо; 3) меблі: *ослін, стіл, стілець, мисник* і под.; 4) одяг та взуття: *кожух, жупан, піджак, пас, пояс, кашкет, бриль, капелюх, шолом,*

плащ, халат, мундир, фартух, черевик, чобіт та ін.; 5) їжу та страви: *калач, сухар, бублик, коржик, пиріг, вареник, крученик, сирник, пряник* тощо; 6) монети й нагороди: *дукат, шеляг, п'ятак, карбованець, рубель, четвертак, лев; орден, хрестик* і под.; 7) рослини та їхні плоди: *дуб, граб, явір, бук, бузок, будяк, буряк, гарбуз, огірок, кавун, жолудь* та ін.; 8) назви зброї: *меч, штик, спис, лук, револьвер, пістолет, пістоль, дробовик, кулемет, ніж, дубець, кий (кийок), ціпок* тощо; 9) транспортні засоби: *віз, трактор, причеп, пліт, човен, велосипед, мотоцикл* і под.

З огляду на те, що іменників цієї семантичної групи дуже багато в українській народній мові, у лінгвістиці їх кваліфікують також як назви «предметів побутового вжитку» [24, 103] чи «побутових предметів» [31, 72]. Самі ж предмети, позначувані такими іменниками, мовознавці називають по-різному: «конкретні» [15, 96; 2, 33; 9, 204; 32, 120], «реальні» [20, 205–206], «цілісні» [15, 97], «оформлені» («себто точно визначені щодо форми чи розміру речі й тями») [22, 50, 55], «виразно оформлені» [35, 229], «чітко окреслені неістоти» [37, 301; 5, 30; 6, 94–95].

Іменники з конкретно-предметним значенням частин тіла, побутових речей, знарядь праці, одягу та взуття, їжі, рослин, монет, зброї тощо із закінченням *-а (-я)* у знахідному відмінку однини широко засвідчені в українському фольклорі. «Етнографічні збірники, – зазначав І. Огієнко, – переповнені такими формами» [20, 211]. Зокрема, вони наявні в праці П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (1872–1877), причому в народній мові активно вживаними є не тільки безприйменникові, а й прийменникові форми знахідного відмінка на *-а (-я)*, напр.: *Несем тобі* ***вінка****; Дай нам того* ***воза****; Зробив я* ***воза****; Він зліз* ***на*** *того* ***дуба****; Вирвав одного* ***кавуна****; Та передай їй* [дівчині] ***гостинчика*** *– коня вороного; Стара жона, мати моя, Візьме тебе* [коня] ***за повода****; Бери, мила,* ***рубля*** *золотого; Та жона мужа продала, продала – Та недорого –* ***за шага, за шага****; Та пішла жона на базар, на базар Та купувати* ***топора, топора;*** *На тобі* ***п'ятака;*** *Молодиці підпоїли і* ***жупана*** *підкроїли; Ой дід бабі купив бути, а ще к тому й* ***кожушка*** й под. Значну кількість форм знахідного відмінка із закінченням ***-а (-я)*** зафіксував також М. Номис, напр.: *Ой дай, жінко,* ***нагая****;* ***Язика*** *прикусити; Коли б пан* ***за плуга*** *взявся;* ***Носа*** *втерти; Вкрутили* ***хвоста****; Вбери й* ***пенька****, то стане за панка; І собаки не брехали, як* ***кожуха*** *вкрали* тощо.

Замінювання давніх форм знахідного відмінка з нульовим закінченням формами на *-а (-я)* відбувалося тривалий час, тому у джерелах народного походження спостерігаємо «хитання» морфологічних форм знахідного відмінка однини – непослідовне вживання тих самих іменників із двома закінченнями – *-а (-я)* та нульовим, пор.: *Пішла Гандзя в поле жати, Та забула* ***серпа*** *взяти,* ***Серп*** *взяла, хліб забула* (П. Чубинський); *Візьміте дуку* ***за чуб****, за руку* (П. Чубинський); *Як* ***фартух*** *припережу, Нажну копу ще й полежу* (П. Чубинський); *Ой дід бабі на ізраду роздер* ***кожушок*** *іззаду* (П. Чубинський); *Як ухватить горлиця* ***макогін*** (П. Чубинський); *Достав* ***батіг*** (П. Чубинський); *Прибери* ***пня****, то й* ***пень*** *гарний* (Номис); *Надівай* ***кожух*** (Номис); *Кидай сани, бери* ***віз*** (Номис); *Хоч і надів* ***жупан****, все не цурайся свитки* (Номис); *Хоч йому* ***кіл*** *на голові теши* (Номис); *Мудрий чоловік не дасть* ***за ніс*** *водити* (Номис); ***Лоб*** *голити* [МУФ]; *Хвалу* ***за хвіст*** *тягати* [МУФ]; *Прийшов піст – підігнув собака* ***хвіст*** [МУФ]; *Кожна лисиця свій* ***хвостик*** *хвалить* [МУФ]; *Ухопило, як попа* ***за живіт*** [МУФ]; *Тримати* ***язик*** *на зашморзі* [МУФ] та ін.

Крім іменників, що позначають конкретні предмети, у народній мові є група назв «речей зовсім не оформлених» [22, 55], предметів уявних, що «їх до рук не візьмеш і що їх власні очі не бачать» [20, 206], «нечітко окреслених предметів» [37, 301; 6, 95], які «не можна охопити зором», бо вони «не мають чітких меж» [37, 301]. Це іменники, що позначають «збірні поняття, території, речовини, явища, почуття, дії, стани, ознаки, ігри, абстрактні поняття тощо» [Там само], які складно персоніфікувати. Саме через це, за висновками мовознавців, вони не зазнали впливу іменників – назв істот, а тому в знахідному відмінку однини мають форму з нульовим закінченням, спільну з формою називного відмінка [28, 96; 15, 97, 114; 23, 37; 22, 52, 55; 20, 206–207]. Ця група охоплює абстрактні іменники *(біг, спів, сум, біль* і под.), збірні *(полк, народ, ліс, очерет, ячмінь* тощо), матеріально-речовинні *(сніг, лід, пісок, хліб, мед, цукор, ладан, попіл, граніт, віск, шовк, оксамит, ситець, азот, кисень, водень* та ін.), іншомовні *(факт, документ, епітет* тощо), назви місцевостей *(Берлін, Париж, Єрусалим, Дон, Сибір* і под.). Таких іменників, за спостереженнями І. Огієнка, у живій народній мові «не так і багато» [20, 206].

Водночас в українській народній мові наявна ще одна, проміжна, група іменників, які є назвами «предметів невиразного оформлення» [22, 55]. Це «уявно-реальні» слова, що «належать уявним назвам, але які ми аж надто часто переживаємо» [20, 207]. До них зараховують назви бійок *(прочухан, ляпас, потиличник, помордасник* і под.), назви погодних явищ *(вітер, мороз, туман)*, назви світил *(місяць)*, назви днів тижня (*понеділок, вівторок, четвер)*, назви усіх місяців, назви міри, ваги *(фунт, метр, гарнець)*, назви граматичних термінів чоловічого роду (*іменник, прикметник, числівник, займенник, прислівник, дієприслівник, підмет, присудок, додаток, інфінітив* та ін.), назви танців *(гопак, козак, полонез, вальс)*, назви написаного (сюди належать і слова на *-пис*): *акт, протокол, статут, закон, договір, контракт, лист, журнал, словник, диплом, папір (акт), папірець, чек, Апостол* (Книга), *літопис, допис, спис, перепис, відпис, рукопис* та багато подібних [20, 207–209]. Ця група назв неістот, зауважує І. Огієнко, «дуже велика, а з часом вона ще й поширюється» [20, 208].

Граматичною особливістю іменників – назв «уявно-реальних речей» є те, що одні з них у родовому відмінку мають закінчення *-а (-я) (місяц****я****, понеділк****а****, липн****я****, метр****а****, іменник****а****, прикметник****а*** тощо), а інші – *-у (-ю) (гімн****у****, закон****у****, план****у****, протокол****у****, процес****у*** та ін.). Ті іменники, що в родовому мають *-а (-я)*,

«легко сприймають замінну форму, бо й вона на *-а*» [20, 208]. Іменники «невиразного оформлення», які в родовому відмінкові однини закінчуються на *-у (-ю)*, за аналогією до іменників із конкретно-предметним значенням також можуть мати форму знахідного відмінка на *-а (-я)*, але тільки тоді, коли їх уживають «у чітко окресленому значенні» [5, 35; 6, 96], тобто якщо ми бажаємо надати слову «значіння чогось оформленого, надто коли хочемо його персоніфікувати, ніби оживити, уособити» [22, 52]. «У світлі цих відносин, – розтлумачує О. Синявський, – нам будуть цілком зрозумілі такі, напр., ніби дещо незвичайні форми знахідних відмінків однини тих іменників, що в родовому приймають закінчення *-а (-я)*», напр.: *дощa, мороза, вітра, ліса*[3] [Там само].

Ця думка О. Синявського суголосна з позицією І. Огієнка, котрий уважав, що український народ персоніфікував значно більше назв неістот, серед яких *план, процес, прототип, начерк, проект, покажчик, гімн, марш* та багато подібних [20, 207–209]. «Коли ми цю назву (те, що слово визначає) сильно реалізуємо, цебто сильно наближуємо до т. зв. реалій, – пояснює він, – тоді ці імена сміло й часто приймають замінного на *-а*. Напр.: *склав плана, проєкта, протокола, заспівали гімна, передрукували відписа, досліда, процеса* і багато т. інших» [20, 239]. Родовий відмінок таких іменників має закінчення *-у (-ю)*, а знахідний – *-а (-я)*, пор.: «*вийшов з університету – скінчив університета* (чи *університет*), *без привілею – дістав привілея* (або *привілей)*» [22, 52] і под.

З-поміж іменників – назв «уявно-реальних речей» чоловічого роду український народ здебільшого персоніфікував ті, що позначають явища природи й небесні тіла. Попри те, що в родовому відмінку однини такі іменники мають закінчення *-у (-ю),* український фольклор засвідчує їх, подібно до назв істот, у знахідному відмінку однини із граматичним маркером персоніфікації – флексією *-а (-я)*, пор.: *Зачав бити* ***вітра*** (П. Чубинський); *Шукай* ***вітра*** *в полі* (П. Чубинський); *Бодай того* ***мороза*** *марця* (П. Чубинський); *З'їла сонце, з'їж і* ***місяця****, з'їж і зірочки – дрібні діточки* (П. Чубинський) та ін. Ця морфологічна особливість української мови потверджує висновок І. Огієнка, що «форма зі значенням прямого об'єкта та флексією *-а (-я)*» – це «новий відмінок – замінний на *-а*», який «істотою своєю зовсім не є відмінком родовим, бо він у реченні править за знахідного» [20, 204].

І. Огієнко зауважував, що з плином часу люди почали сприймати як реальні речі також назви «написаного», унаслідок чого вони «стали помалу підпадати процесові заміни знахідною формою родового на *-а*» [20, 208–209]. Це слова *акт, протокол, статут, закон, договір, контракт, лист, журнал, словник, диплом, папір* (акт), *папірець, чек, Апостол* (Книга), *літопис, допис, спис, перепис, відпис, рукопис* і багато подібних [Там само].

Очевидно, що іменники – назви «написаного» (різноманітних документів) та познаки граматичних термінів чоловічого роду, у народній мові вживані не так часто, як назви побутових речей, проте ними активно послуговувалися у 20–30-х рр. XX ст., коли зроблено спробу створити українську наукову термінологію на народній основі. Наукові праці та лексикографічні джерела того періоду рясніли формами знахідного відмінка на *-а (-я)*, причому найчастіше із цим закінченням, крім назв документів, уживали мовознавчих термінів, пор.: *Прикладати, застосовувати* ***закона*** [РУФС]; *Засвідчити* ***документа*** [РУФС]; *Правити* ***за документа*** [РУФС]; *Цього* ***документа*** *треба долучити до справи* [РУСКр]; *Посвідчувати* ***(документа)*** [РУСПМ; РУФС]; *Скласти, списати* ***протокола*** [РУСКр]; *Прочитати* ***протокола*** [РУСКр]; *Упоряджати, упорядити, писати, списати (****протокола****)* [РУСПМ]; *Ухвалювати, ухвалити* ***проєкта*** [РУСКр]; *Скласти* ***проєкта*** [РУСПМ]; *Скласти (списати)* ***акта*** *на місці* [РУСПМ]; *Видавати* ***декрета*** *про що* [РУФС]; *Використані джерела замало дають матеріялу, щоб скрізь відтінити значіння вислову, де вжито* ***акузатива*** (О. Курило); *Родова форма знахідного відмінка більше упідлеглює* ***додатка*** *іменникового, ніж назовна* (О. Матвієнко); *Широко знає українська мова* ***прийменника*** *«за»* (С. Смеречинський); *…в західно-українських говорах завжди вживають* ***прислівника*** так як (І. Огієнко) і под.

У сучасній українській мові закінчення знахідного відмінка однини *-а (-я)* в іменниках – назвах неістот чоловічого роду із конкретно-предметним значенням також широко відоме. Мовознавці констатують, що воно властиве для живої мови всієї України [20, 211, 215; 34, 25] – і для східноукраїнських говорів [20, 211], і для західних [20, 215], проте частотність його використання в діалектах відрізняється. Як засвідчують теоретичні праці з діалектології та карти «Атласу української мови», ця морфологічна форма поширена в південно-західних і багатьох поліських говорах [10, 118; АУМ І, к. № 278; АУМ ІІ, к. № 262; АУМ ІІІ, к. № 79]. Зокрема, усі дослідники єдині в думці, що знахідний відмінок однини із закінченням *-а (-я)* найуживаніший на Наддніпрянщині – у говірках Київщини та Черкащини [1, 50–51; 17, 23]. За спостереженнями А. Кримського, саме на Наддніпрянщині «украинский малорусс чаще предпочтет сказать, положим: *я забрав свого кожуха* <…>, чем сказать: *я забрав свій кожух*» [14, 51]. У нижній правобережній Наддністрянщині форми знахідного відмінка на *-а (-я)* трапляються рідше [18, 36], а у східнослобожанських говорах – їх майже немає [7, 109].

Ареал територіального поширення форми знахідного відмінка однини із закінченням *-а (-я)* можна простежити також за збірниками фольклорних та етнографічних матеріалів і передусім за працею П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», де біля кожного тексту зазначено регіон, у якому його записано. Тексти народного походження, представлені в «Трудах...», так само, як і теоретичні дослідження, засвідчують, що форма

[3] Такі словоформи засвідчені в українському фольклорі та в художній літературі, пор.: *Сидить козак на могилі та й* ***вітра*** *питає* (Укр. нар. пісня); *Не гідна ти дочкою* ***ліса*** *звати*сь (Леся Українка); *Вася вирішив і оголосив усім богодухівським бабам, що дощу немає через те, що* ***дощa*** *того закопано* (Остап Вишня) і под.

знахідного відмінка на *-а (-я)* уживана здебільшого на Черкащині, Київщині, Полтавщині, Чернігівщині та Волині.

Узагальнення, зроблені на підставі аналізу фольклорних та етнографічних текстів, збігаються з висновками М. Шведової, яка досліджувала закінчення знахідного відмінка однини іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни в різностильових текстах (передусім художніх, публіцистичних та наукових) із усіх регіонів України. Обстеживши 7062 контексти, дібрані з Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАКу), дослідниця з'ясувала, що середній показник частотності вживання форм знахідного відмінка однини на *-а (-я)* у загальному корпусі проаналізованих текстів – 36,78 ipm. Найвищі показники частотності вживання цієї словоформи в текстах із центральних регіонів України – Черкаської (58,05 ipm) та Київської (54,49 ipm) областей. Високий показник частотності також спостерігаємо в Чернігівській (46,98 ipm), Херсонській (46,88 ipm), Кіровоградській (46,78 ipm), Одеській (45,14 ipm), Житомирській (43,35 ipm), Тернопільській (40,79 ipm) та Вінницькій (40,02 ipm) областях. Середній – у Харківській (39,45 ipm), Полтавській (39,13 ipm) та Хмельницькій (37,95 ipm) областях. Найнижча частотність на сході України – у Луганській (16,28 ipm) та Донецькій (17,92 ipm) областях [34, 25–26].

Чинна граматична норма, що передбачає для іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни у знахідному відмінку однини, крім форми з нульовим закінченням, що співвідносна з формою називного відмінка (першої форми), ще й форму із закінченням *-а (-я)*, співвідносну з формою родового відмінка (другу форму) [4, 67; 9, 204; 32, 120], напр.: (спиляв) *дуб* і *дуба*, (написав) *лист* і *листа*, (узяв) *ніж* і *ножа*, (поклав) *олівець* і *олівця*, (поставив) *плуг* і *плуга*, (подарував) *перстень* і *персня* та ін., сформувалася саме на народнорозмовній українській традиції. Проте, на відміну від народної мови, чинна літературна норма санкціонує поширення цієї форми на обмежене коло іменників – лише деяких конкретних іменників чоловічого роду, що є назвами «побутових предметів, дерев, документів та ін.» [32, 120].

Правило, викладене в найновішій редакції «Українського правопису» 2019 р. [32, 120], суперечить деяким питомим морфологічним особливостям української народної мови. Зокрема, іменники чоловічого роду ІІ відміни, які входять до складу фразеологізмів, а також ті, що позначають народні ігри, танці та музичні твори відповідно до давньої українськомовної традиції у знахідному відмінкові однини мають здебільшого одне закінчення – *-а (-я)*. Про це зауважено в наукових джерелах [24, 103–104; 26, 13; 27, 97], але ця норма досі не відбита в правописному кодексі України.

Найпереконливіше простонародне походження морфологічних форм знахідного відмінка однини із закінченням *-а (-я)* засвідчують українські фразеологізми, адже основним джерелом їх виникнення й поповнення є жива народна мова. У фразеології «найяскравіше виявляється національна специфіка мови» [ФСУМ, 3], одним із доказів якої є вжиток в українських фразеологізмах іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни у знахідному відмінку однини із закінченням *-а (-я)*, пор.: *вкоротити* ***язика*** [ФСУМ]; *водити / поводити* ***за носа*** [ФСУМ]; *врізати* ***дуба*** [ФСУМ]; *врізати* ***язика*** [ФСУМ]; *встромити (всадити, дати)* ***ножа*** *в спину* [ФСУМ]; *встромляти (сунути, пхати) / встромити (втиснути, всунути)* ***носа*** [ФСУМ]; *втерти / втирати* ***носа*** [ФСУМ]; *давати / дати* ***гарбуза*** [ФСУМ]; *давати / дати* ***круга*** [ФСУМ]; *задерти / задирати* ***носа*** [ФСУМ]; *задирати (піднімати) / задерти (підняти)* ***хвоста*** [ФСУМ]; *затуляти (закривати, замикати, затикати, зашивати) / затулити (закрити, замкнути, заткнути, зашити)* ***рота*** [ФСУМ]; *ловити / спіймати (піймати, впіймати, вхопити, схопити, скуштувати* і т. ін.) ***облизня*** [ФСУМ]; *облизати* ***макогона*** [ФСУМ]; *прикусити / прикушувати* ***язика*** [ФСУМ]; *розбити (побити)* ***глека, горщика*** [ФСУМ]; *розбивати / розбити* ***лоба, носа*** [ФСУМ]; *розпускати / розпустити* ***язика*** [ФСУМ]; *тримати (держати)* ***носа*** *за вітром* [ФСУМ]; *тримати* ***хвоста*** *трубою* [ФСУМ]; *шукати (ловити, доганяти)* ***вітра*** *в полі* [ФСУМ]; ***тумана*** *перти* [МУФ]; ***чуба*** *нагріти* [МУФ]; *намняти* ***чуба*** [МУФ]; *ніс* ***гайдука*** *скаче* [МУФ]; *чобіт* ***рота*** *роззявив* [МУФ]; *сухого* ***дуба*** *везти* [МУФ]; ***лупня, чубрія****, поволочку,* ***прочухана*** *дати* [МУФ]; *дати дмухала,* ***дропака****, драла, лиги,* ***дрінка*** [МУФ] та багато інших.

За спостереженням М. Шведової, уживання варіантних форм знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* та з нульовим закінченням у складі фразеологізму значно менше залежить від регіону, ніж уживання їх у вільному словосполученні. Наприклад, для варіантів *тримати язик за зубами / тримати язика за зубами*, за її висновками, кількість фіксацій у кожній області приблизно однакова [34, 26].

Прикметно, що в українських фразеологізмах форму знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* мають іменники – назви неістот чоловічого роду ІІ відміни не лише з конкретно-предметним *(язика, носа, рота, лоба, чуба, дуба, гарбуза* й под.), а й з абстрактним значенням, пор.: *прочухана, стусана, копняка, штовхана, штурхана, потиличника, запотиличника, ляпаса, лупня* тощо, а також *духа (затаїти* ***духа*** [РУСФ; РУССВ]; *затаїти (притаїти)* ***духа*** *(дух)* [РУСКр]; *піднімати, підняти, підносити, піднести* ***духа*** *вгору* [РУСКр]; *додавати (додати)* ***духа*** [РУСКр]; *сперло* ***духа*** *(дух)* [РУСКр; РУССВ]; *спустити (випустити) дух (****духа****)* [РУССВ]; *спустити* ***духа*** (Номис); *визіхнути (визівнути)* ***духа*** [РУССВ]; ***духа*** *віддав* [РУССВ] і под.) і *гріха* (*вкусити* ***гріха*** [РУСКр]; *скупитися* ***гріха*** [РУСКр; Номис]; *набратися* ***гріха*** [РУСКр]; *сам собі* ***гріха*** *напитав* [РУСКр]; ***гріха*** *зажити* [РУССВ]; *у(в)зяти* ***гріха*** *на душу* [РУСФ; РУССВ] тощо).

Подібно до фразеологізмів переважно із закінченням *-а (-я)* українська народна мова фіксує також назви танців, музичних творів та ігор, напр.: *гопака, краков'яка, тропака, козака, козачка* тощо, навіть *вальса*, пор.: *Бийте, дівки,* ***тропака****, Не жалуйте лаптів* (П. Чубинський); *Посадила стара баба На припічку гусака, Сама вийшла за ворота Та вдарила* ***тропака*** (П. Чубинський); ***Краков'яка*** *оддирають,*

Вальса** та **мазура (Т. Шевченко); *грати у / в м'яч**а**, у / в кеп**а**, у / в футбол**а*** та ін. (*Які ж були до карт охочі, То не сиділи даром тут; Гуляли часто до півночі **В ніска**, в пари, у лави, в жгут, **У памфиля**, **в візка** і **в кепа*** (І. Котляревський).

Проте І. Огієнко припускає, що іменники – назви танців чоловічого роду в конструкціях на зразок *Танцювали **козака**, ударили **гопака*** мають форму не знахідного на *-а (-я)*, а «правдивого» родового відмінка [20, 2018]. Переконатися у слушності цього припущення можна за допомогою «інструмента» визначення форми відмінка, який запропонував І. Вихованець: щоб визначити відмінок іменника чоловічого роду потрібно замінити його іменником жіночого або середнього роду, оскільки в реченні з однаковою синтаксичною будовою іменники різних родів мають той самий відмінок [3, 94]. Дієслово *танцювати* та його синоніми в українській мові здебільшого поєднуються з іменниками жіночого роду у формі родового відмінка, пор.: *Циганчата танцюють **халяндри** та кричать не своїм голосом* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Обличчя посміхалися, пісня стала загальною, з'явився акордеон, пари кинулися танцювати **польки*** (Ю. Яновський); *Танцюють гопака та **метелиці*** (Остап Вишня) та ін. На цій підставі можемо висновувати, що й іменники чоловічого роду в подібних реченнях мають також форму не другого знахідного, а родового відмінка.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, форма знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* – давня самобутня граматична особливість української мови, оперта на кількасотрічну народнорозмовну традицію. Найактивніше її вживають на Наддніпрянщині (у говірках Київщини й Черкащини) та Поліссі. Із живої народної мови ця форма проникла в мову письменників, а вже звідти – у літературну мову, тому її найпослідовніше зберегли усне розмовне мовлення, фольклор та мова художньої літератури.

Простонародне походження другої форми знахідного відмінка відбиває семантика іменників, уживаних із закінченням *-а (-я)*, – це передусім назви конкретних побутових предметів, одягу та взуття, їжі, дерев, городніх рослин, частин тіла, споруд і будівель, знарядь праці та приладів, зброї, грошових одиниць, різновидів транспорту, документів і под. Натомість іменників чоловічого роду з абстрактним значенням (збірних понять, назв територій, речовин, явищ, почуттів, дій, станів, ознак тощо), які важко персоніфікувати, у народній мові не так багато. Через це функціонування абстрактних іменників у формі знахідного на *-а (-я)* обмежене.

Літературна морфологічна норма, що визначає закінчення знахідного відмінка однини іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни, сформувалася на народнорозмовній традиції. Оскільки із закінченням *-а (-я)* іменників – назв конкретних предметів уживають в усіх регіонах України, причому в багатьох із них закінчення *-а (-я)* є єдиним закінченням знахідного відмінка однини, то цю норму перенесено до літературної мови. Найповніший перелік іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни та найгрунтовніше правило стосовно їхніх закінчень у знахідному відмінку однини, оперте на чітко сформульований семантичний критерій, подано в «Українському правописі» 1928 р. [30]. Проте внаслідок позамовних, суспільно-політичних, чинників у формулюванні цієї норми після 1933 р. сталися зміни, унаслідок яких правило щодо вжитку знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* набуло формату примітки (а точніше – винятку) і фіксує як нормативні дві паралельні морфологічні форми знахідного відмінка однини – на *-а (-я)* і з нульовим закінченням. Цей припис є чинним і дотепер.

Сучасна кодифікована норма вжитку закінчень іменників – назв неістот чоловічого роду ІІ відміни у знахідному відмінкові однини відбиває зв'язок із морфологічною нормою, сформованою в народній мові, лише частково. Де-факто, у народній мові форм знахідного відмінка на *-а (-я)* багато, а де-юре – із закінченням *-а (-я)* у знахідному відмінку однини можна вживати лише деякі іменники. З огляду на це правило про другу форму знахідного відмінка на *-а (-я)*, викладене в новій редакції «Українського правопису» 2019 р., на перспективу потрібно принципово переглянути й скорегувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брахнов В. М. Придієслівне безприйменникове вживання відмінкових форм у говірках Переяслав-Хмельницького району на Київщині. *Діалектологічний бюлетень.* Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. Вип. VI. С. 46–57.

2. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові. Київ : Наукова думка, 1971. 120 с.

3. Вихованець І. Р. Родовий чи знахідний відмінок? *Культура слова.* 1989. Вип. 37. С. 93–95.

4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.

5. Гінзбург М. Про форми знахідного відмінка в українських фахових текстах. *Українська мова.* 2012. № 4. С. 29–40.

6. Гінзбург М. Традиційна українська форма знахідного відмінка як засіб забезпечити точність та однозначність фахових текстів. *Стиль і текст.* 2013. Вип. 14. С. 93–101.

7. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 592 с.

8. Городенська К. Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово*. 2017. № 4. С. 40–45.

9. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

10. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Рад. школа, 1966. 307 с.

11. Караванський С. Секрети української мови. Київ : УКСП «Кобза», 1994. 152 с.

12. Колібаба Л. Друга форма знахідного відмінка іменників: семантико-граматичні особливості та сфери функціонально-стильового вживання. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ* : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції з україністики, 1–4 листопада 2012 р. München – Berlin – Washington D.C. 2013. С. 257–267.

13. Колібаба Л. Друга форма знахідного відмінка іменників як самобутня риса української мови. *Дивослово*. 2014. № 6. С. 28–32.

14. Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья : в 2 т. Москва : Тип. Вяч. Ал. Гатцук, 1907. Т. ІІ. Вып. 1. 144 с.

15. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Вид. 3-тє. Київ : Книгоспілка, 1925. 246 с.

16. Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Рад. школа, 1951. Т. 1. 519 с.

17. Лисенко П. С. Деякі морфологічні особливості говірок правобережних (середніх) районів Черкащини. *Середньонаддніпрянські говори* : зб. статей. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. С. 22–43.

18. Логвин В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ : Наукова думка, 1965. С. 32–43.

19. Матвієнко О. Назовна та родова форма знахідного відмінка. *Збірник державних центральних курсів українознавства.* Харків, 1930. Вип. 3. С. 43–56.

20. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Наша літературна мова. Київ : Наша культура і наука, 2011. 356 с.

21. Синявський О. Порадник української мови. Харків – Берлін – Нью-Йьрк : Україно-американське вид. т-во «Космос», 1922. 150 с.

22. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Репринт з видання 1931 р. 368 с. (Серія «Українська граматична класика»).

23. Сулима М. Українська фраза. Харків : Рух, 1928. 98 с.

24. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.

25. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.

26. Тараненко О. О. Словозміна української мови. Nyíregyháza, 2003. 200 с.

27. Тараненко О. О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 85–104.

28. Тимченко Є. К. Українська граматика. Київ : Вид-во Товариства «Час», 1917. 168 с.

29. Тищенко О. М. Дві зауваги про добір первинних джерел до текстової бази лексикографа. *У ПОШУКАХ ГАРМОНІЇ МОВИ. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко* / упоряд.: Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Ю. В. Романюк, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 381–388.

30. Український правопис. Видання перше. Харків : Держ. вид-во України, 1929. 104 с.

31. Український правопис. 6-те вид., стереотип. Київ : Наукова думка, 1997. 240 с.

32. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 391 с.

33. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII ст.–1933 р). Нью-Йорк, 1970. 448 с.

34. Шведова М. Варіативність форм іменників у знахідному відмінку однини в українській мові (корпусне дослідження). *Філологічні студії*. 2018. Вип. 10. С. 19–28.

35. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ : Темпора, 2012. 662 с.

36. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. Київ : Знання, 2003. 126 с.

37. Ющук І. П. Українська мова. Київ : Либідь, 2003. 640 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наук. думка. Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі, 1984. 498 с.; Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі, 1988. 520 с.; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі, 2001. 274 с.

ВЕСУМ – ВЕСУМ. URL: https://r2u.org.ua/vesum/

МУФ – Дубровський В. Московсько-Українська Фразеольогія. Словник стійких сполук. Київ : КММ, 2017. 128 с. (Серія «Лексикографічна спадщина України»).

РУССВ – Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. 1959. 493 с.

РУСКр – Російсько-український словник : у 4 т. / голов. ред. А. Ю. Кримський. Тт. 1–3. Київ, 1924–1933.

РУСПМ – Російсько-український словник правничої мови / голов. ред. А. Ю. Кримський. Київ, 1926. 321. 2 с.

РУФС – Російсько-український фразеологічний словник / складачі В. Підмогильний, Є. Плужник. Харків : Прапор, 1928. 85 с.

СДК – Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ : Либідь, 2016. 656 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше : зб. О. В. Марковича та ін. / укл. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 765 с.

П. Чубинський – Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край : Т. I–VII. Санкт-Петербург, 1872–1877. Т. V. 1874. 1200 с.

REFERENCES

1. Brakhnov, V. M. (1956). Prydiieslivne bezpryimennykove vzhyvannia vidminkovykh form u hovirkakh Pereiaslav-Khmelnytskoho raionu na Kyivshchyni [Case Forms Marking Verbal Object without Preposition in the Dialects of the Pereiaslav-Khmelnytskyi District, Kyiv Region]. *Dialektolohichnyi biuleten*, VI, 46–57 [in Ukrainian].
2. Vykhovanets, I. R. (1971). Syntaksys znakhidnoho vidminka v suchasnii ukrainskii literaturnii movi [Syntax of Accusative Case in Modern Literary Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Vykhovanets, I. R. (1989). Rodovyi chy znakhsdnyi vidminok? [Genitive or accusative case?]. *Kultura slova*, 37, 93–95 [in Ukrainian].
4. Vykhovanets, I., Horodenska, K. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy [Theoretical morphology of Ukrainian]. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
5. Ginzburg, M. (2012). Pro formy znakhidnoho vidminka v ukrainskykh fakhovykh tekstakh [About the forms of accusative in Ukrainian scientific texts]. *Ukrainska mova,* 4, 29–40 [in Ukrainian].
6. Ginzburg, M. (2013). Tradytsiina ukrainska forma znakhidnoho vidminka iak zasib zabezpechyty tochnist ta odnoznachnist fakhovykh tekstiv [The traditional Ukrainian accusative form as the means to ensure accuracy and clarity of professional texts]. *Styl i tekst,* 14, 93–101 [in Ukrainian].
7. Hlukhovtseva, K. D. (2005). Dynamika ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dynamics of Ukrainian Dialects of Eastern Slobozhanshchyna]. Luhansk: Alma-mater [in Ukrainian].
8. Horodenska, K. (2017). Hramatychni normy ukrainskoi literaturnoi movy i suchasna praktyka profesiinoi spilnoty [The grammatical norms of the Ukrainian literary language and the modern practice of the professional community]. *Dyvoslovo,* 4, 40–45 [in Ukrainian].
9. Vykhovanets, I. R., Gorodenska, K. G., Zagnitko, A. P., Sokolova, S. O. (Eds.). (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
10. Zhylko, F. T. (1966). Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy [Essays of dialectology of the Ukrainian language]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
11. Karavanskyi, S. (1994). Sekrety ukrainskoi movy [Secrets of the Ukrainian language]. Kyiv: UKSP "Kobza" [in Ukrainian].
12. Kolibaba, L. (2013). Druha forma znakhidnoho vidminka imennykiv: semantyko-hramatychni osoblyvosti ta sfery funktsionalno-stylovoho vzhyvannia [The second form of accusative of nouns: semantiko-grammatical features and spheres of the functionally-stylistic usage]. *Dialogue of Languages – Dialogue of Cultures. Ukraine and the World :Materials of the 3rd International Scientific and Practical Internet-conference on Ukrainian Studies, November 1–4, 2012*. München – Berlin – Washington D.C., 257–267 [in German].
13. Kolibaba, L. (2014). Druha forma znakhidnoho vidminka imennykiv yak samobutnia rysa ukrainskoi movy [The second form of accusative case of nouns as original feature of the Ukrainian language]. *Dyvoslovo*, 6, 28–32 [in Ukrainian].
14. Krymskii, A. (1907). Ukrainskaia grammatika dlia uchenikov vysshikh klassov gimnazii i seminarii Pridneprovia : v 2 t. T. II, Vyp. 1 [Ukrainian Grammar for Senior Students of High Schools and Seminaries of the Dnieper region : in 2 vol. Vol. 2, issue 1]. Moskva : Tip. Viach. Al. Gatsuk [in Russian].
15. Kurylo, O. (1925). Uvagy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Comments to the modern Ukrainian literary language]. Edition 3. Kharkiv: Knyhospilka [in Ukrainian].
16. Bulakhovskyi, L. A. (Ed.). (1951). Kurs suchasnoi ukrayinskoi literaturnoi movy : u 2 t. T. I. [A Course in Modern Literary Ukrainian : in 2 vol. Vol. 1]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
17. Lysenko, P. S. (1960). Deiaki morfolohichni osoblyvosti hovirok pravoberezhnykh (serednikh) raioniv Cherkashchyny [Some Morphological Properties of Dialects Spoken in the Right-bank (central) districts of Cherkasy Region]. *Serednionaddniprianskyi hovory*: zbirnik statei. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR, 22–43 [in Ukrainian].
18. Lohvin, V. P. (1965). Morfolohichna systema govirok nyzhnioi pravoberezhnoi Naddnistrianshchyny [The Morphological System of the Dialects of the Lower Right-bank of Dniester Region]. *Terytorialni dialekty i vlasni nazvy*. Kyiv: Naukova dumka, 32–43 [in Ukrainian].
19. Matviienko, O. (1930). Nazyvna ta rodova forma znakhidnoho vidminka [The Nominative and Genitive Forms of the Accusative Case]. *Zbirnyk derzhavnykh tsentralnykh kursiv ukrainoznavstva*. Vyp. 3. Kharkiv: Radianska shkola, 43–56 [in Ukrainian].
20. Ohiienko, I. (mytropolyt Ilarion). (2011). Nasha literaturna mova [Our Literary Language]. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
21. Syniavskyi, O. (1922). Poradnyk ukrainskoi movy [Advisor of the Ukrainian language]. Kharkiv – Berlin – New York: Ukraino-amerykanske vyd. t-vo "Kosmos" [in German].
22. Syniavskyi, O. (2018). Normy ukrainskoi literaturnoi movy [Norms of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. XX. *368* p. *Reprint from the edition of 1931 (Series "The Ukrainian grammar classics")* [in Ukrainian].
23. Sulyma, M. (1928). Ukrainska fraza [Ukrainian phrase]. Kharkiv: Rukh [in Ukrainian].
24. Bilodid, I. K. (Ed.). (1969). Suchasna ukrainska literaturna mova: Morfolohiia [The modern Ukrainian literary language: Morphology]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
25. Hryshchenko, A. P. (Ed.). (1997). Suchasna ukrainska literaturna mova [The modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
26. Taranenko, O. O. (Ed.). (2003). Slovozmina ukrainskoi movy [Inflexion of Ukrainian language]. Nyíregyháza [in Hungarian].

27. Taranenko, O. O. (2005). Suchasni tendentsii do perehliadu normatyvnykh zasad ukrainskoi literaturnoi movy i yavysh-che puryzmu (u mezhakh hramatychnykh katehorii imennyka) [Modern tendencies to the revision of normative principles of Ukrainian literary language and phenomenon of purism (within the limits of grammatical categories of noun). *Movoznavstvo,* 3–4, 85–104 [in Ukrainian].

28. Tymchenko, Ye. K. (1917). Ukrainska hramatyka [Ukrainian grammar]. Kyiv: Vydavnytstvo Tovarystva "Chas" [in Ukrainian].

29. Tyshchenko, O. M. (2020). Dvi zauvahy pro dobir pervynnykh dzherel do tekstovoi bazy leksykohrafa [Two comments on the selection of primary sources to the text base of the lexical card index]. Karpilovska, Ye. A., Kysliuk, L. P., Romaniuk, Yu. V., Savenko, A. O. (Eds.). (2020). *U POSHUKAKH GARMONII MOVY. Do 80-littia vid dnia narodzhennia chlena-korespondenta Natsionalnji akademii nauk Ukrainy, doktora filolohichnykh nauk, profesora Niny Fedorivny Klymenko [IN SEARCH OF LANGUAGE HARMONY. To the 80th anniversary of the birth of the corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology, Professor Nina Klimenko]*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 381–388 [in Ukrainian].

30. Ukrainskyi pravopys (1929). Vydannia pershe [Ukrainian spelling. The first edition]. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].

31. Ukrainskyi pravopys (1997). Vyd. 6 [Ukrainian spelling. The Sixth edition]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

32. Ukrainskyi pravopys (2019). [Ukrainian spelling]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

33. Chaplenko, V. (1970). Istoriia novoi ukrainskoi literaturnoi movy (XVII st. – 1933 r.) [History of the New Ukrainian Literary Language (XVII Century – 1933)]. New York [in Ukrainian].

34. Shvedova, M. (2018). Variatyvnist form imennykiv u znakhidnomu vidminku odnyny v ukrainskii movi [Variation in accusative singular nominal forms in Ukrainian: a corpora-based research]. *Filolohichni studii,* 10, 19–28 [in Ukrainian].

35. Shevelov, Yu. (2012). Narus suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy ta inshi linhvistychni studii (1947 – 1953) [Essay of the modern Ukrainian literary language and other Linguistic Studies (1947–1953)]. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].

36. Yunosova, V. O. (2003). Variantnist vidminkovykh zakinchen imennykiv u suchasnii ukrainskii literaturnii movi [A variant of case endings of nouns is in modern literary Ukrainian]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

37. Yushuk, I. P. (2003). Ukrainska mova [Ukrainian language]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

DICTIONARIES

АУМ – Atlas ukrainskoi movy : u 3 t. (1984–2001). [Atlas of the Ukrainian language: in 3 vol]. Kyiv: Naukona dumka (in Ukrainian). T. 1. Polissia, Serednia Naddnipranshchyna i sumizhni zemli (1984). [Vol. Polissya, Middle Dnieper and Adjacent lands]. T. 2. Volyn, Naddnistranshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli (1988). [Vol. 2. Volyn, Transnistria, Transcarpathia and Adjacent Lands]. T. 3. Slobozhanshchyna, Donechchyna, Nyzhnia Naddnipranshchyna, Prychornomoria i sumizhni zemli (2001). [Vol. 3. Slobozhanshchyna, Donetsk region, Lower Dnieper region, Black Sea coast and Adjacent lands] [in Ukrainian].

ВЕСУМ – VESUM [VESUM]. URL: https://r2u.org.ua/vesum/

МУФ – Dubrovskyi, V. (2017). Moskovsko-Ukrainska Frazeolohiia. Slovnyk stiikykh spoluk [Moscow-Ukrainian Phraseology. Dictionary of stable compounds]. Kyiv: КММ (Seriia "Leksykohrafichna spadshchyna Ukrainy" [Series "Lexicographic Heritage of Ukraine"]) [in Ukrainian].

РУССВ – Vyrhan, I. O., Pylynska, M. M. (Eds.). (1959). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk stalykh vyraziv [Russian-Ukrainian Dictionary of regular expressions] [in Ukrainian].

РУСКр – Krymskyi, A., Yefremov, S. (Eds.). (1924–1933). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk : u 4 t. [Russian-Ukrainian Dictionary : in 4 vol.]. Vol. 1–3. Kyiv [in Ukrainian].

РУСПМ – Krymskyi, A. (Ed.). (1926). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk pravnychoi movy [Russian-Ukrainian dictionary of legal language]. Kyiv [in Ukrainian].

РУФС – Pidmohylnyi, V., Pluzhnyk, Ye. (Eds.). (1928). Rosiisko-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [Russian-Ukrainian Phraseological Dictionary.]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

СДК – Kolibaba, L., Fursa, V. (2016). Slovnyk diieslivnoho keruvannia [Dictionary of verbal government]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

ФСУМ – Frazeologichnyi slovnyk ukrayinskoi movy (1999). [Phraseological Dictionary of Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Nomys – Nomys, M. (Ed.). (1993). Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe [Ukrainian saying, proverb and all that]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

P. Chubynskyi – Chubynskyi, P. (Ed.). (1872–1877). Trudy etnograficheskо-statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii krai. T. I–VII [Works of the ethnographic and statistical expedition to the Western Russian region. Vol. T. I–VII]. Sankt-Peterburg. Vol. V. 1874 [in Russian].

УДК 81'367
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214346

НАЙМЕНУВАННЯ ОСОБИ-ДІЯЧА АГРЕСІЇ: ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ

Круть О. В.
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

У статті досліджено найменування особи-діяча агресії на ономасіологічному та когнітивному рівнях. Окреслено основні етапи утворення цього найменування: структурно-семантичний, ономасіологічний, когнітивний та функціонально-комунікативний. Установлено, що за словотвірною структурою найменування особи-діяча агресії – це похідні та складні (складнопохідні) іменники, що характеризуються певною словотвірною моделлю та словотвірним значенням. Помічено, що серед цих одиниць в англійській мові домінують складні / складнопохідні, в українській та російській мовах – похідні слова. З'ясовано, що ономасіологічна структура похідного / складного іменника на позначення особи-діяча агресії – тернарна, тобто складається із трьох елементів: базису, предиката та ознаки. Базис представлено формантом-суфіксом у структурі похідного / складнопохідного або другою частиною складного слова. Обґрунтовано, що предикат (дії, існування та належності) слугує показником взаємодії ономасіологічного базису до ономасіологічної ознаки. Доведено, що зона ономасіологічної ознаки (зовнішньо- та внутрішньо-розрізнювальної, якісної, локативної, темпоральної та інклінативної) лежить в основі побудови матричної моделі найменування, репрезентованої різними доменами.

У роботі скласифіковано домени (ТІЛО, КОЛІР, ТВАРИННИЙ СВІТ, ПРОСТІР, ЧАС, ДІЯЛЬНІСТЬ) залежно від основних ономасіологічних ознак. Розглянуто концептуальну мережу найменування особи-діяча агресії, що утворюється за допомогою відповідних фреймових структур (предметного, акціонального, позесивного, ідентифікаційного, компаративного). У результаті зроблено висновок, що міжфреймова концептуальна мережа утворюється на базі поєднання пропозицій. Реконструювання ономасіологічної структури найменування особи-діяча агресії надає необхідну інформацію, яку структуровано в матричній та мережній моделях, що слугують для репрезентації нових вимірів знань про агресивну дійсність сучасного світу.

Ключові слова: *словотвірна модель, ономасіологічна структура, ономасіологічний базис, ономасіологічна ознака, предикат, матрична модель, концептуальна мережа, фрейм.*

Krut O. V. The name of person-the doer of aggression: onomasiological and cognitive aspects. *The article examines of implementing ideas of the name, denoting person-the doer of aggression, investigation on onomasiological and cognitive levels. The basic stages of the name formation (structural semantic, onomasiological, functional communicative) are revealed. It has been established, that according to the derivational structure the names of person-the doer of aggression are derivative and composite (compound derivative) nouns, characterized by definitive derivational model and derivational meaning. It was noted that units are expressed by composites (compound derivatives) in English, and derivatives in Ukrainian and in Russian. It was determined, that onomasiological structure of the following nouns is ternary and consists of three elements: the basis, the predicate and the feature. It was defined, that by its structure, the basis is represented by the former (suffix) in derivatives/ compound derivatives and the second part of composites. It was justified, that the predicates (of action, existence and possession) are used as an indicator of interaction of onomasiological basis and onomasiological feature. It was proved, that the onomasiological feature zone (of internal / external differential, qualitative, locative, temporal, inclinative features) is in the base of the matrix model reconstruction of nouns, represented by different domains (BODY, COLOUR, THE ANIMAL WORLD, LOCATION, TIME, ACTIVITY). The latest are classified according to the type of onomasiological feature. The conceptual net of the name denoting person-the doer of aggression is observed in frame structures (thing, action, possession, identification, comparison). This led to the conclusion that inter-frame net is formed as a result of their integration. It was pointed out, that the reconstruction of the onomasiological structure of the name, denoting aggression, gives the obligatory information, presented in matrix and nets models, served for the representation of new structure of knowledge of aggressive action in modern life.*

Key words: *derivational model, onomasiological structure, onomasiological basis, onomasiological feature, the predicate, matrix model, conceptual net, frame.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. На сучасному етапі розвитку лінгвістики увага науковців зміщується на виявлення когнітивних та комунікативних явищ у мові та мовленні, на виокремлення об'єктів навколишньої дійсності, що ґрунтуються на теорії номінації та на визначенні ономасіологічної структури тощо.

Дослідження ономасіологічної структури базується на підході, що поєднує здобутки лінгвоконцептології та теорії мовної картини світу, польового, фреймового та когнітивно-ономасіологічного моделювання, концепції синтаксичної природи деривації.

Переміщення уваги вчених на антропоцентричну парадигму знань сприяє дослідженню мовних оди-

ниць, що фіксують соціальні взаємодії у суспільстві, одними із яких є агресивні взаємовідносини між особами, що виявляються в нападі, руйнуванні, пошкодженні з метою досягнення бажаного результату.

Актуальність роботи зумовлена її спрямованістю на виокремлення механізмів відображення фрагментів агресивного досвіду народів різних етнокультур у процесі номінації, зокрема в утворенні найменування особи-діяча агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблему номінації розглянуто в працях таких вчених, як О. О. Селіванова [7], С. А. Жаботинська [1; 2; 3; 11], Р. Лангакер [9; 10] тощо. У їхніх дослідженнях зауважено, що процес утворення слова відбувається з урахуванням сучасної методики когнітивної лінгвістики. Розгляд слова в сукупності семасіологічного та ономасіологічного підходів дає змогу дослідити слово на чотирьох рівнях його утворення: 1) структурно-семантичному (моделювання в системі лексико-семантичного поля та в аспекті словотвірної структури слова); 2) ономасіологічному (формування слова як одиниці номінації за допомогою тернарної моделі); 3) когнітивному (виявлення структур знань, закладених у слові) та 4) функціонально-комунікативному (виокремлення функціонального оточення слова та визначення його ролі у процесі комунікації).

Термін «ономасіологічна структура», уперше введений до наукового обігу М. Докулілом, складався з двох компонентів: ономасіологічного базису та ономасіологічної ознаки. Пізніше цей термін О. С. Кубрякова розширила ще одним компонентом – предикатом, що репрезентує взаємозв'язок ономасіологічного базису до ономасіологічної ознаки [5]. У мовознавчих студіях, дотичних до проблеми ономасіологічної структури, теорія внутрішньої форми О. О. Потебні [6] розвивається в лінгвоконцептуальному напрямку (ототожнення внутрішньої форми з концептом) і в ономасіологічному ракурсі, маніфестуючи вмотивованість похідних слів. Сучасний етап дослідження ономасіологічної структури опертий на визнання когнітивної вмотивованості словотворчих засобів, що фіксують фрагменти знань про позначуване [1], виконуючи номінативну функцію, а також на визначення синтаксичної природи деривації через реконструкцію пропозиційних структур, які мотивують словотвірні моделі.

Засадничою для вивчення ономасіологічної структури найменувань особи-діяча агресії є концепція «слов–знак», що становить певну єдність, у якій «закодована діяльнісна свідомість людини» [2], що умотивовує необхідність залучення когнітивного аналізу й побудови концептуальних структур як базису утворення найменувань осіб-діячів агресії.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета розвідки полягає у реконструюванні найменування особи-діяча агресії та визначенні структур знань, які стоять за цим найменуванням. З урахуванням цього перед нами постають **завдання**: 1) визначити роль ономасіологічної структури у найменуванні особи-діяча агресії; 2) проаналізувати формування цього найменування на ономасіологічному та когнітивному рівнях; 3) дослідити організацію матричної моделі та її роль в утворенні концептуальної мережі найменування особи-діяча агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На словотвірному етапі аналізу найменування особи-діяча агресії репрезентовано похідними та складними словами. Слід зазначити, що такі найменування характеризуються певним словотвірним типом, словотвірним значенням та моделлю. Похідні іменники на позначення особи-діяча агресії представлено трьома словотвірними моделями, зокрема: 1) *іменникова твірна основа + суфікс зі значенням особи*; 2) *(префікс) + дієслівна твірна + суфікс зі значенням особи*; 3) *прикметникова твірна основа + суфікс зі значенням особи*; складні (складнопохідні) – двома, як-от: 1) *прикметникова / іменникова основа + іменникова твірна основа*; 2) *іменникова твірна основа + (дієслівна твірна основа + суфікс зі значенням особи)*.

Ономасіологічна структура найменування особи-діяча агресії характеризується тернарністю (наявністю трьох компонентів: базису, ознаки та предиката). Базис як формувальна частина, на яку оперте найменування, співвідноситься з морфологічними (формантом похідного, складнопохідного слова) та лексичними (другою частиною складного слова) категоріями. З боку своєї семантичної організації цей базис належить до класу живої матерії (людина або частини її тіла, тваринний світ).

Предикат як смислова зв'язка розкриває тип відношень між ономасіологічною ознакою і ономасіологічним базисом. У роботі встановлено три типи предикатів: 1) предикат дії (англ. *robber*; укр. *злочинець*; рос. *грабитель*), 2) предикат належності (англ. *sworder*; укр. *алмазник*; рос. *мойщик*) та 3) предикат існування (англ. *hedge-bird*; укр. *майданник*; рос. *домушник*).

Ознакова зона, встановлена в результаті взаємодії базису та предиката, сприяє експлікації внутрішньо- / зовнішньо-розрізнювальних (англ. ***black-mailer***; укр. ***темн-****ил(о)*; рос. ***черн-****уш-ник*), якісних (англ. ***smart-****mouth*; укр. ***лих-****о-віс-ник*; рос. ***тих-****уш-ник*), локативних (англ. ***bush-****ranger*; укр. ***буфет-****ник*; рос. ***магазин-****щик*), темпоральних (англ. ***night-****fighter*; укр. ***ден-****ник*; рос. ***лун-****а-тик*) та інклінативних ознак (англ. ***trouble-shoot-****er*; укр. ***бачк-****ист*; рос. ***мяс-****ник*). Саме ці ономасіологічні ознаки лежать в основі найменування агресивної діяльності людини. Домінантною ознакою є зовнішньо- / внутрішньо-розрізнювальна, оскільки вказує на утворення імплікованої негативної оцінки найменування особи-діяча агресії в досліджуваних мовах.

У роботі залучено методологічний і термінологічний апарат теорії глибинних відмінків, що дає можливість описати агресивну діяльність людини та її окремих фрагментів: **агенс** (виконувач агресивної дії), **інструмент** (вказує, що саме людина використовує для здійснення своїх агресивних намірів), **локатив** (визначає місце агресивної дії), **об'єктив** (об'єкт агресивної дії), **пацієнс** (той, над ким саме здійснюється агресивна дія), **результатив** (свідчить про негативні наслідки агресивної дії), **темпоратив** (вказує час агресивної дії) та **інсен-**

тив (позначає, з якою метою здійснено агресивну дію). Установлено універсальні набори глибинних відмінків: *агенс – темпоратив – результатив, об'єктив – результатив, агенс – локатив – результатив, пацієнс – результатив, агенс – інструмент – результатив*.

Важливим аспектом когнітивного етапу аналізу є визначення матричної моделі ономасіологічної структури найменувань особи-діяча агресії. Ця модель слугує засобом відображення картини світу [3, 359] та репрезентується в комплексній мережній моделі. Матрична модель, що є типовою для ознакової зони ономасіологічної структури, реалізується доменами або «галузями концептуалізації, згідно з якою характеризується семантична структура» [9, 147], або «контекстом структур фонових знань» [8, 2]. Інакше кажучи, домен – це концепт, або галузь досвіду, яка задається у просторі певного дискурсу [10, 14].

Отже, у зоні зовнішньо / внутрішньо-розрізнювальних ознак на позначення частин тіла виокремлюється домен «ТІЛО» (субдомени «голова», «рот»), на позначення кольору – домен «КОЛІР» (субдомени «чорний», «коричневий», «темний») тощо. Якісні ознаки на позначення тварин беруть участь в утворенні доменів «ТВАРИННИЙ СВІТ» (субдомени «вовк», «ведмідь», «змій»). Локативні ознаки на позначення постійного місця дії суб'єкта або напряму дії лежать в основі визначення домену «ПРОСТІР». Темпоральні ознаки на позначення часу доби вважаються основними у виокремленні домену «ЧАС» (субдомени «день», «ніч»), інклінативні ознаки – домену «ДІЯЛЬНІСТЬ».

Матричне моделювання ознакової зони показує, що домени ЧИСЛО, ВАГА вербалізуються в англійській мові, ХВОРОБА – в українській та російській мовах. Універсальні субдомени «ведмідь» (англ. *small-**bear*** 'подлый, ничтожный человек', укр. ***ведмеж**атник* 'зломник сейфів', рос. ***медвеж**атник* 'злодій, що спеціалізується на зломі сейфів') репрезентують ТВАРИННИЙ СВІТ у структурі складного іменника в англійській мові, похідного – в українській та російській мовах. Субдомени «птах» (англ. *hedge-**bird*** 'грабіжник'), «риба» (англ. *big-**fish*** 'ватажок банди') є типовими для створення ТВАРИННОГО СВІТУ в складних іменниках в англійській мові, «змій» (укр. ***змій**-єня* 'худордявий хлопчик, який проникає в квартиру для обкрадання через квартирку') реалізуються в похідних в українській мові, «криса» (рос. ***крис**-ят-ник* 'грабіжник, який обкрадає своїх') – в похідних у російській. На відміну від близькоспоріднених мов, в англійській мові ТІЛО заповнюється субдоменами «рот» (англ. *black-**mouth***), «ноги» (англ. *black-**leg*** 'шахрай'), «обличчя» (англ. *brazen-**face*** 'нахаба') у структурі складного іменника. При цьому зазначені домени виконують роль як ономасіологічної ознаки, так й ономасіологічного базису.

Звернемося до побудови концептуальної мережі ономасіологічної структури найменування особи-діяча агресії. В основі побудови концептуальних мереж лежать фреймові структури, що співвідносяться зі значенням слова та відповідають вимогам когнітивно-ономасіологічного аналізу одиниць [7, 150–152]. Базисні пропозиції як початкові категорії мислення [11, 81] виокремлюються в пропозиційних схемах згідно з їхньою належністю до одного з п'яти базисних фреймів: предметного, акціонального, позесивного, ідентифікаційного та компаративного.

Предметний фрейм надає такі буттєві схеми, які реалізуються за допомогою зовнішньо- / внутрішньо-розрізнювальних, «ХТОСЬ є такий» (англ. *brown**nose*** 'прихвостень'; укр. *геморойник* 'злочинець-невдаха'; рос. *мокрушник* 'вбивця'), квантитативних «ХТОСЬ є СТІЛЬКИ-кількість» (англ. *four-flusher* 'мошенник'), кваліфікативних (якісних) «ХТОСЬ є ТАКИЙ-якість» (англ. *strong-man* 'a leader who rules by threats, force or violence'; укр. *лиходіяч* 'злісний хуліган'; рос. *мокрушник* 'вбивця'), локативних «ХТОСЬ існує / діє ТАМ» (пор. англ. *road-agent* 'грабіжник, розбійник'; укр. *буфетников* 'злодій, який обкрадає буфети та їдальні'; рос. *магазинщик* 'злодій, який здійснює обкрадає крамниці'), темпоральних «ХТОСЬ існує ТОДІ» (англ. *night-killer* 'вбивця вночі', укр. *денник* 'грабіжник вдень', рос. *лунатик* 'грабіжник вночі') та «ХТОСЬ існує ТАК-спосіб» (англ. *whip-master* 'кат'; укр. *законник* 'той, хто живе за злодійськими законами, тобто «злодій у законі», якого прийняли до злодійського угрупування і який зобов'язався додержуватися злодійських традицій і звичаїв'; рос. *мойщик* 'злочинець, який користується при обкраданні карманів «мийницю»').

До акціонального фрейму належать схеми дії або процесу (зона інклінативних ознак): «ХТОСЬ (агенс) діє» (англ. *booster* 'грабитель'; укр. *щипач* 'кишеньковий злодій'; рос. *кидала* 'людина, яка шахрайством виманює в інших гроші'), контактної дії «ХТОСЬ (агенс) діє на пацієнс» (англ. *head-hunter* 'a member of a tribe that collects the heads of dead enemies'; укр. *братовбивця* 'вбивця брата'). Такі схеми розширюються за рахунок семантичних ролей (різновиди: інструмент, засіб, мета) (англ. *cutter* 'a person that cuts'; укр. *скакун* 'зломник'; рос. *наводчик* 'помічник злодія, який надає інформацію про об'єкт злочину або відомості, що допомагають здійснити злочин').

У позесивному фреймі виокремлюються позесивні схеми партитивності, що належать зоні зовнішньо- / внутрішньо-розрізнювальних ознак, «ХТОСЬ (ціле) має частину» (англ. *skin-**head*** 'a young person with very short hair, big boots, esp. one who is violent and aggressive'; укр. ***(зло-віс)**-ник* 'той, хто має лихі (злі) вісті'; рос. ***(злоязыч)**ник* 'той, хто має злий язик (язиката людина)'), інклюзивності «ЩОСЬ (контейнер) – має вміст» / «вміст має контейнер» (англ. *mugger* 'грабіжник'; укр. *барахольник* 'дрібний злодій'; рос. *бачкист* 'злочинець, що здійснює крадіжки годинників').

До ідентифікаційного фрейму належать схеми персоніфікації (зона якісних ознак): «ХТОСЬ (індивід)-агенс є людиною», «ХТОСЬ (індивід)

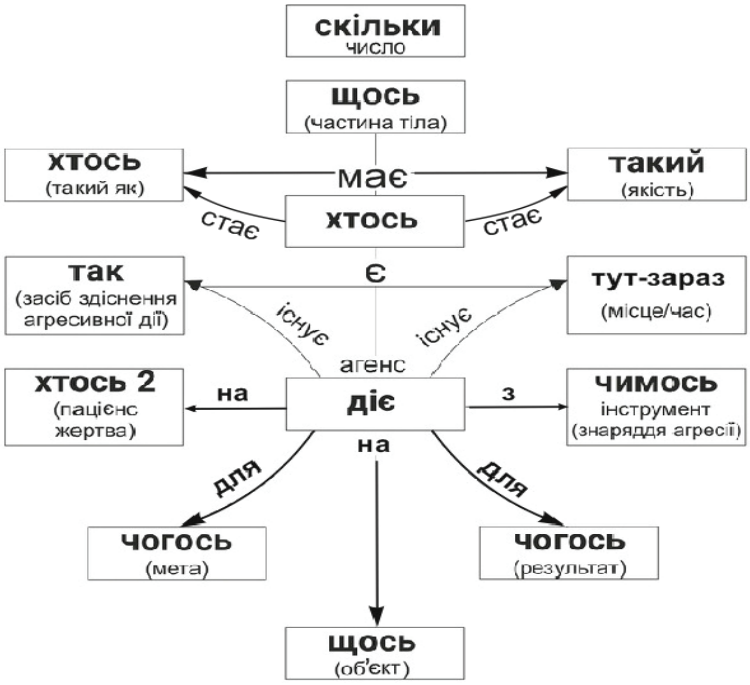

Рис. 1. Фреймове моделювання ономасіологічної структури

пацієнс є людиною» (пор. англ. *beat-artist* ‘наркоман, що грабує перехожих з метою дістати гроші на наркотики’; укр. *гусак* ‘злочинець, що має зв’язок з органами поліції’; рос. *бугайщик* ‘шахрай, що підкидує іншим гаманець’). У схемі класифікації класифікатор вважається абстрактним компонентом класу – соціального (англ. *ring-leader* ‘зачинщик’; рос. *босяк* ‘молодой вор’), професійного (англ. *peter-claimer* ‘грабіжник у поїзді’; укр. *технік* ‘кишеньковий злодій’; рос. *банщик* ‘грабіжник на вокзалі’), функціонального (англ. *whistle-blower* ‘донощик’; укр. *вантажник* ‘злочинець, який бере на себе провину іншої людини’; рос. *стукач* ‘донощик’) тощо.

Для компаративниго фрейму характерні компаративні схеми, зокрема: «компаратив є /як/ корелят» (укр. *змієня* ‘худорлявий хлопчик, який проникає у квартиру для обкрадання через кватирку’; рос. *медвежатник* ‘злочинець, який спеціалізується на відкритті сейфів’), схожості / аналогії «компаратив є як корелят» (укр. *тихушник* ‘злодій, який здійснює крадіжки в незачинених квартирах’; рос. *стукачка* ‘жінка, яка надає інформацію злодіям’) та подібності / метафори «компаратив є ніби корелятом» (англ. *burn-artist* ‘людина-шахрай’; рос. *щипач* ‘злодій, який спеціалізується на обкраданні кишень’).

Міжфреймова мережа виникає як результат поєднання пропозицій, кожна з яких розгортається у власну мережу. Саме в такій мережі є «дільниці матриць», пропозиційний зв’язок між такими доменами відсутній. Так, матричне моделювання домену «ТАКИЙ-якість» складається із субдоменів, що реалізують внутрішньо- та зовнішньо- та внутрішньо-розрізнювальні та якісні параметри – КОЛІР, КІЛЬКІСТЬ, ВАГА тощо. Домени, які входять до цих субдоменів, беруть участь в організації таких матриць: КОЛІР (чорний, коричневий, темний), КІЛЬКІСТЬ (два), ВАГА (важкий), ТІЛО (голова, руки, ноги, серце). Слот «ЩОСЬ-ідентифікатив» є характерною «матричною» дільницею такої мережі [4, 116]. Наприклад, суб’єкт-агенс, об’єкт-пацієнс є ЛЮДИНОЮ (див. рис. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, реконструювання найменування особи-діяча агресії надає необхідну інформацію, яка структурується в матричній та мережній моделях. Саме ці моделі слугують для репрезентації структур знань, що закладено в такому найменуванні. Словотвірний та ономасіологічний аналіз постають необхідними етапами для підготовки когнітивного аналізу.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у функціонуванні таких одиниць у контексті зіставлюваних мов, бо саме там одиниці набувають іншого семантичного змісту залежно від їхнього оточення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : К вопросу об уровнях концептуальных моделей. *Вісник Черкаського університету. Серія :Філологічні науки*. 1997. № 3. С. 3–10.

2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов. *Когнитивная семантика :* материалы II Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. Вып. 2. С. 10–33.

3. Жаботинская С. А. Ономасиологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2009. № 837. С. 357–368.

4. Круть О. В. Ономасіологічна структура як основа концептуальних мереж. *Issues of modern philology in the interaction of languages and culture : International scientific and practical conference* (December, 27–28, 2019). Venice : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. С. 114–117.
5. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 208 с.
6. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре. Москва : Лабиринт, 2000. 184 с.
7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология : монография. Киев : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
8. Clausner T. C., Croft W. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics.* 1999. Vol. 10 (1). С. 1–31.
9. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1 : Theoretical Prerequisites. Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. 516 p.
10. Langacker R. W. A course in cognitive grammar. Manuscript. Preliminary draft. San Diego : UCSD, 2000. 214 p.
11. Zhabotynska S. A. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Когниция, коммуникация, дискурс.* 2010. № 1. С. 75–92. URL : http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypysk-no1-2010.

REFERENCES

1. Zhabotinskaya, S. A. (1997). Kognitivnaya lingvistika: K voprosu ob urovnyah konceptualnyh modelej [Cognitive Linguistics. To the problem of the conceptual models levels]. *Visnyk Cherkaskogo universytetu. Filologichni nauky*, 3, 3–10 [in Russian].
2. Zhabotinskaya, S. A. (2000). Konceptualnyj analiz: tipy frejmov [Conceptual analysis: types of frames]. N. N. Boldyrev (Red.). *Kognitivnaya semantika*. Materialy II Mezhdunarodnoj shkoly-seminara po kognitivnoj lingvistike. Tambov: Izdatelstvo Tambovskogo universiteta, 2, 10–13 [in Russian].
3. Zhabotinskaya, S. A. (2009). Onomasiologicheskie modeli i sobytijnye shemy. [Onomasiological models and eventual schemes]. *Visnyk Harkivskogo nacionalnogo universytetu im. V. N. Karazina*, 837, 3–14 [in Russian].
4. Krut, O. V. (2019). Onomasiologichna struktura yak osnova konceptual`nyh merezh [Onomasiological structure as the basis of the conceptual nets]. *Issues of modern philology in the interaction of languages and culture.* International scientific and practical conference (conference proceedings, December, 27–28). Venice: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 114–117 [in Ukrainian].
5. Kubryakova, E. S. (1981). Tipy yazykovyh znachenij. Semantika proizvodnogo slova [Types of language meanings. Semantics of the derivative]. Moskva: Nauka [in Russian].
6. Potebnya, A. A. (2000). Simvol i mif v narodnoj kulture [The symbol and the myth in people's culture]. Moskva: Labirint [in Russian].
7. Selivanova Ye. A. (2000). Kognitivnaya onomasiologiya. Kiev: Fitosotsiotsentr [in Russian].
8. Clausner, T. C., Croft, W. (1999). Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics,* 10 (1), 1–31 [in English].
9. Langacker, R. W. (1987). Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford, CA: Stanford University Press [in English].
10. Langacker, R. W. (2000). A course in cognitive grammar. Manuscript. Preliminary draft. San Diego: UCSD [in English].
11. Zhabotynska, S. A. (2010). Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Kogniciya, kommunikaciya, diskurs,* 1, 75–92. URL: http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypysk-no1-2010 [in English].

УДК 811.161.2:811.112.2
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214350

СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ПОРТРЕТНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ

Кучма Т. В.
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті досліджено символіку кольору в портретній характеристиці героїв новели Дж. Фаулза «Вежа з чорного дерева». Доведено, що словесні образи з компонентом кольору поєднують предметно-логічну зорову інформацію зі складним переплетенням асоціативних зв'язків, символічного навантаження та особливостей оригінального авторського світобачення. Виявлено, що в художньому тексті колір може не тільки передавати зовнішні портретні характеристики, але і вказувати на душевний світ та фізичний стан людини. З'ясовано, що письменник використовує первинні («абстрактні») прикметники: white / білий, black / чорний, red / червоний, blue / синій, brown / коричневий, green / зелений, grey / сірий, а також вторинні («конкретні»): creamy / кремовий, wheaty / солом'яний, bronzed / бронзовий, gold / золотий. Установлено, що кольори в художньому тексті можуть передаватись як за допомогою прикметників – назв кольорів, що позначають основні тони та їх відтінки, так і за допомогою інших граматичних категорій слів: іменників, дієслівних форм, прислівників, а також описових конструкцій і порівняльних зворотів: white jumper / білий джемпер, grey-blue eyes / сіро-блакитні очі, hair that had been reddened with henna / копиця рудих від хни кучериків, colour of old lace / кольором нагадувала старовинне мереживо, wine had gone to his cheeks and nose / від вина щоки й ніс у Бреслі почервоніли. Простежено, що лексеми із загальним значенням кольору найчастіше позначають колір одягу, аксесуарів, волосся, обличчя тощо. Інколи автор сам пояснює символічне значення кольору, який вживається в тексті. Виявлено, що в тексті твору типажі героїв протиставляються і це підкреслюється колірними характеристиками. Кожен із мешканців Котміне асоціюється з якимось кольором: синій – це колір Генрі, пор.: блідо-голубі штани, темно-синя сорочка; білий – Діани (Миші), пор.: біла галабія, біле вбрання; червоний – Ен (Химери), пор.: червона сорочка, червона стрічка; безбарвний – Девід. У процесі дослідження з'ясовано, що слова-кольороніми відіграють одну з важливих ролей при створенні і розкритті образу персонажа; як колір, так і його відсутність є засобом створення портретної характеристики персонажа.

Ключові слова: *Дж. Фаулз, колір, кольоронім, символіка, портретна характеристика, зовнішній і внутрішній стан людини.*

Kuchma T. V. Symbolism of colour in portrait description of characters. *The article highlights the symbolism of colour in portrait characterizations in J. Fowles' short story "The Ebony Tower". It has been proved that verbal images with a colour component combine the subject-logical visual information with an intricate interlacing of associative links, symbolic loading and features of original authorial attitude. It has been determined that in a literary text, colour can not only reveal external portrait descriptions but also call attention to the spiritual world and physical state of a person. The article proves that the writer uses primary ("abstract") adjectives: white, black, red, blue, brown, green, grey, as well as secondary ("specific"): creamy, wheaty, bronzed, gold. It has been established that in a literary text colours can be specified either with the help of adjectives – names of colours that denote the main tones and their shades, or with the help of other grammatical categories of words: nouns, verb forms, adverbs. According to our research, descriptive constructions and comparative inflections can also be used in the text: white jumper, grey-blue eyes, hair that had been reddened with henna, colour of old lace, wine had gone to his cheeks and nose. It has been proved in the article that lexemes with the general meaning of colour mark the colour of clothing, accessories, hair, face and others like those. It has been found out that sometimes the author explains the symbolic meaning of the colour used in the text. The author opposes the types of characters and emphasizes it with colour characteristics. Our research has proved that each of the inhabitants of Cotminais is associated with some colour: blue is the colour of Henry: pale blue trousers, dark blue shirt; white – Diana (Mouse): white cotton galabiya, white elegance; red – Anne (Freak): red shirt, red sash; while David is colourless. It has been determined in the article that the colour terms play one of the important roles in creating and revealing the image of the character. The article has found that both colour and its absence are the means of creating a portrait characterization.*

Key words: *J. Fowles, colour, colour term, symbolism, portrait characterisation, external and internal state of man.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Мовна картина світу – це багатоярусна семантична система мови, що склалася під дією соціокультурних факторів: різних аспектів життя народу (географічне положення, соціальний устрій, ідеологія, релігія, звичаї, обряди, міфи). Мова ж виступає як зберігач усього цього досвіду, що позначається на особливому структуруванні його семантичної системи, відмінної від семантичних систем інших мов.

У межах мовної картини світу здійснюється зв'язок мови з мисленням, навколишнім світом, культурними та етнічними явищами, а також явищами всередині самої мови. Мовна особистість організує зміст висловлення відповідно до мовної картини світу, і в цьому виявляється специ-

фічно людське сприйняття світу, зафіксоване в мові. Останнім часом у лінгвістиці активно розвивається антропоцентричний напрям, у межах якого художній твір є втіленням індивідуально-авторського способу сприйняття й організації світу. Слід зазначити, що автор не просто описує події, а й спеціально чи мимовільно намагається пояснити їх, дати їм оцінку з погляду культурних норм. Очевидно, кожний літературний твір втілює індивідуально-авторський спосіб сприйняття й організації світу, а реальна дійсність у художньому тексті постає в переломленому через авторську свідомість вигляді.

Одним із засобів передачі чуттєвого сприйняття світу є семантичне поле колоронімів. Слова-кольороніми відіграють одну з важливих ролей при створенні й розкритті образу персонажа. Вони містять у собі культурно-значущу інформацію про певний народ, допомагають показати взаємини людини в суспільстві, побачити національні і культурні особливості соціуму. У межах художнього тексту колір здатний не тільки передавати зовнішні портретні характеристики, але й вказувати на душевний світ і фізичний стан людини.

Словесні образи з колірним складником, як зазначає І. В. Ковальська, поєднують предметно-логічну зорову інформацію зі складним переплетенням асоціативних зв'язків, символічного навантаження та особливостей оригінального авторського світобачення. Колірні семи є в ядрі кольороназви і одночасно в основі другого смислового пласта в тих словесних образах, що передають яскраві колірні враження з низкою візуальних асоціацій [4, 7].

У своїх творах, як наголошує О. Сачик [9, 114], Дж. Фаулз вдається до літературної гри: він грає як зі своїми героями, так і з читачем, частіше показує видимість замість суті і лише згодом дає можливість пізнати істину, а інколи – тільки наблизитися до неї.

Ці кольороніми реалізують предметно-описове значення, виступаючи у функції безпосереднього зображення предметів, створення портретної характеристики персонажів, а також є засобом створення художніх образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Унаслідок семантичного розвитку слів на позначення кольору в мові функціонують їх прямі, переносні і символічні значення, широко репрезентовані у творах художньої літератури. У конструюванні світу художнього твору релевантним є підбір колоронімів та їх використання, бо характер функціонування колірних слів у творі є ознакою ідіостилю того чи того автора – його творчої індивідуальності й неповторності бачення реалій. Звідси закономірною постає увага дослідників мови художньої літератури до вивчення колірного бачення світу письменників.

Серед останніх досліджень і публікацій слід назвати такі, як-от: А. Іншаков «Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві», І. В. Ковальська «Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів)», Д. В. Лінькова «Метафоричність і символічність кольоропозначення як засіб збагачення образу у перекладі (на матеріалі українського перекладу «Саги про Форсайтів» Дж. Голсуорсі)», О. В. Науменко «Переклад колоронімів з англійської на українську мову (на матеріалі роману С. Моема «Розмальована завіса»)», О. Б. Паньків «Проблеми відтворення стилістичної семантики колірних лексем англійської мови в українських перекладах». Проте проблеми перекладознавчого аналізу колоронімів у творах Дж. Фаулза залишаються ще недостатньо вивченими.

На сьогодні в українському мовознавстві немає жодної монографії, автори яких досліджували б мовотворчість Джона Фаулза. Його твори як зразки інтелектуальної прози в ракурсі ідейно-художньої специфіки аналізували лише літературознавці, як-от: Н. Ю. Жлуктенко, С. Д. Павличко, О. Сачик, Д. І. Дроздовський.

Формулювання мети і завдань статті. Матеріалом для дослідження послугував англомовний текст новели Дж. Фаулза «Вежа з чорного дерева» та його переклад українською мовою. **Мета** статті – дослідити символіку колоронімів у портретній характеристиці героїв новели «Вежа з чорного дерева» та проаналізувати їх адекватність у мові перекладу. Із поставленої мети випливають конкретні **завдання**: 1) методом суцільного виписування виявити кольороніми, які використовує письменник для створення портретної характеристики героїв; 2) визначити символіку зафіксованих одиниць мови; 3) проаналізувати особливості перекладу виявлених колоронімів українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку А. Вежбицької, «для того, щоб повністю зрозуміти культуру, відмінну від нашої власної, ми повинні проникнути у смисл слів, які кодують культуру» [1, 31].

У творі описуються події двох теплих днів вересня 1973 року у французькому маєтку відомого художника Генрі Бреслі. У новелі чотири головні герої – живописець-авангардист Генрі Бреслі, художник-абстракціоніст і мистецтвознавець Девід Вільямс, дві студентки, що живуть у маєтку й допомагають Бреслі, – Діана (Миша) та Ен (Химера). Персонажі, які увесь час змінюють одяг або зовсім знімають його, протиставляються один одному в поведінці, уподобаннях, висловлюваннях. Для опису кожного героя автор має свою гаму кольорів, яка доповнює і підкреслює їхню поведінку. Деталі одягу, аксесуари є важливими для розуміння характерів персонажів.

Колоризм у творах Фаулза зумовлений, з одного боку, реальним світом, а з іншого – світом символів. Письменник, використовуючи загальномовні значення і відношення слів, створює власну картину світу, переосмислює їх і таким чином сприяє як подальшому розвитку внутрішньосистемних відношень між членами лексико-семантичної групи, так і включенню цих елементів у взаємодію з іншими лексико-семантичними групами.

Автор використовує первинні («абстрактні») прикметники: *white, black, red, blue, brown, green, grey*, а також вторинні («конкретні»): *creamy, wheaty, bronzed, gold*. Кольори в художньому тексті можуть передаватись як за допомогою прикметників – назв кольорів, що позначають основні тони та їх від-

тінки, так і за допомогою інших граматичних категорій слів: іменників, дієслівних форм, прислівників, а також описових конструкцій і порівняльних зворотів: *white jumper / білий джемпер, grey-blue eyes / сіро-блакитні очі, hair that had been reddened with henna / копиця рудих від хни кучериків, colour of old lace / кольором нагадувала старовинне мереживо, wine had gone to his cheeks and nose / від вина щоки й ніс у Бреслі почервоніли*.

Прикметники із загальним значенням кольору позначають колір одягу, аксесуарів, волосся, обличчя тощо. Автор протиставляє типажі героїв і підкреслює це колірними характеристиками.

Номінативне значення прикметників є у творах Фаулза семантичною основою більшості переносних і символічних значень завдяки широко розвинутим у мові конотаціям, пов'язаним із номінацією кольорів.

Господар Котміне Генрі Бреслі – художник-авангардист, який вже багато років живе у Франції і (на словах) не любить нічого англійського. У розмові Генрі припускається лайливих слів, носить немодну зачіску, втім одяг у нього класичний і елегантний. Генрі асоціюється із синім кольором:

He advanced, hand outstretched, in pale blue trousers and a dark blue shirt, an unexpected flash of Oxford and Cambridge, a red silk square (2, 47) / *Бреслі наближався, здалеку простягуючи руку. Він був у блідо-голубих штанах і темно-синій сорочці (несподіваний спалах кольорів Оксфорда й Кембріджа), на шиї – червона хустина* (1, 22).

Англійській лексемі *blue* відповідають українські лексеми *синій* і *голубий* (блакитний), однак це не спричинює труднощів при перекладі, чому сприяє вживання прикметників-конкретизаторів *pale* і *dark*. Але тут необхідно пояснити фразу – *an unexpected flash of Oxford and Cambridge*. Голубий колір – колір спортивної форми студентів Кембриджського університету, а темно-синій з фіолетовим відтінком – Оксфордського. Поспілкувавшись зі старим художником, Девід зрозумів, що він лише ховається за маскою відлюдника й космополіта, а насправді ніколи не втрачав зв'язку зі своєю батьківщиною. *To one unversed in the recuperative powers of lifelong heavy drinkers, he seemed surprisingly spry, newly dapper, in light trousers and a dark blue sports shirt* (2, 75) / *Девід не підозрював, як швидко можуть відновлювати сили люди, що п'ють усе своє життя. Старий видався йому на диво бадьорим і чепурним у світлих штанах і синій спортивній сорочці* (1, 58).

Білий колір ще здавна символізував святість, чистоту, духовність, непорочність. У білій галабії, тобто широкому вбранні на зразок сорочки, яке носять в арабських країнах, ходить Діана, яку старий називає або іронічно Мишею, або ніжно – Музою. Образ Діани дуже символічний і не однозначний, він викликає цілу низку асоціацій: давньогрецька муза в білому хітоні, білий янгол-охоронець, наречена в білій сукні (Бреслі мріяв зробити їй пропозицію), жінка зі східного гарему в білій галабії.

She now wore a plain white cotton galabiya; a slim girl of slightly less than medium height and in her early twenties; brown and gold hair and regular features; level-eyed, rather wide eyes, and barefooted. She was unmistakably English (2, 36) / *Потім у дверях, що вели в сад, з'явилася дівчина (він не розібрав котра) у білій бавовняній галабії, боса, стрункa, нижче середнього зросту, років двадцяти чи трохи більше; каштанове із золотавим полиском волосся, правильні риси обличчя, пильний погляд великих очей. Напевно, англійка* (1, 7).

Остання фраза вказує на стереотипність думки щодо зовнішності англійців. Увечері Діана перевдягається у вишукану кремову блузку зі стоячим комірцем в стилі едвардіанської епохи та рудувату спідницю і перетворюється зі східної рабині на господиню маєтку. У тому, що Миша (Mouse) – це насправді Муза M(o)use, Генрі зізнається тільки Девідові.

He remembered the old man's crude and outlandish pun on the word Mouse (2, 126) / *Згадалася дивацька символіка старого, як він написав тоді по-англійському слово «Миша»* (1, 123).

Дж. Фаулз неодноразово акцентує на білому волоссі хазяїна Котміне, позаяк сивина асоціюється з поважним віком, досвідом і мудрістю.

Breasley stroked his white hair; again he seemed almost touchingly boyish, lacking in confidence (2, 52) / *Бреслі погладив свою білу голову; в погляді його промайнуло щось зворушливо-дитяче, ніби йому бракувало певності в собі* (1, 29).

При позначенні червоного кольору одягу, тканин у новелі чітко проявляється знаковий характер кольору і його відтінків. Він виражає життєву силу, активність, імпульсивність, волю до перемоги, жадобу до всього того, що може сприяти насиченості буття. Червоний колір полюбляє Ен, або Химера. Яскравими, соковитими кольорами вона намагається компенсувати непривабливу зовнішність і важкий життєвий досвід. Червоний верхній і нижній одяг, яскраво-червоні губи, нігті, фарбоване хною волосся означає повноту життя, кохання, але водночас – це виклик усьому світові і батькам-єговістам зокрема.

Nor did the actual figures of the two girls, the Freak in a red shirt, black dungarees and Wellingtons, the Mouse in a dark green jersey (all bras were not burnt, David had noted) and pale trousers, help (2, 78) / *Та й дівчата, що йшли попереду, дуже мало нагадували романтичних героїнь «Елідюка»: Химера була в червоній сорочці, чорних бавовняних штанах і гумових чобітках, Миша – в зеленому плетеному пуловері (виявляється, вона не зовсім відмовилась від ліфчика) і світлих штанах* (1, 63).

Химера підводить чорною фарбою очі, а для вечері перевдягається в чорну сукню. Людина, що вибирає чорний, зазвичай прагне сховати свій внутрішній світ від оточення, повстає проти долі, схильна діяти необачно і нерозважливо. На очі Ен (Химери) автор звертає увагу декілька разів:

The eyelids had also been blackened (2, 48) / *Повіки теж були підмальовані чорним* (1, 23).

Протягом двох днів герої міняють одяг, причому автор не шкодує колоронімів для опису зовнішності мешканців Котміне: *red sash, intense carmine of the hat-sash, dark blue sports shirt, russet skirt, purple handkerchief, long skirt, striped browns and a burnt*

orange, white head, charcoal eyes, intense red mouth, deep scarlet nails, dark green jersey, black satin dress, black dungarees, purple bow tie, pink bulb of the nose.

Інколи Дж. Фаулз сам пояснює символічне значення кольору, який вживається в тексті.

She had appeared only briefly before dinner, she was busy in the kitchen with the Freak; and now she had changed into a black shirt and another long skirt, striped browns and a burnt orange; night and autumn (2, 93) / *Миша ненадовго з'явилася перед вечерею, бо весь час разом з Химерою була зайнята в кухні. Перевдяглася в чорну сорочку і в іншу, теж довгу спідницю в коричневих та яскраво-оранжевих смугах – ніч і осінь* (1, 81).

Отже, кожен з мешканців Котміне асоціюється з якимось кольором: синій – це колір Генрі, білий – Діани (Миші), червоний – Ен (Химери), а разом синій-білий-червоний ніби формують триколор – державний прапор Франції, де відбуваються події новели. Генрі, Діана та Ен разом живуть і працюють, надихають і підтримують один одного. Цілком природно постає запитання, з яким же кольором асоціюється Девід. Текст твору дає, здавалося б, дивну відповідь: Девід – безбарвний. Тільки один раз згадується джинсовий костюм, весь інший одяг не має кольоропозначення.

He was glad he had finally decided to dress up a little – the jeans suit, a shirt and scarf – when he went downstairs (2, 57) / *Добре, що, перед тим як зійти вниз, Девід трохи подбав про свій зовнішній вигляд: одягнув джинсовий костюм, сорочку і шарф* (1, 35).

Пояснення знаходимо на останніх сторінках новели.

Futile, they would have disgraced an adolescent; and they compounded his bleakness, for it was also a kind of shock, though the reality of those first few minutes after she had left him had already sunk into his unconsciousness, that this could happen to him, could disturb and upset him so deeply; and what it said of a past complacency (2, 124) / *Навіть зелений юнак спромігся б на кращі вигадки. Вони доповнювали Девідів портрет як людини сіренької, були просто своєрідним виявом розгубленості, хоч підсвідомо Девід уже змирився з тим, що таке взагалі можливе і що це так глибоко збентежило його й розчарувало, так боляче вдарило по його самолюбству* (1, 121).

Два дні, проведені в Котміне, змінили Девіда. Він зрозумів, що не має таланту Генрі, натхнення Діани, співчутливості Ен. Він не здатен на бурхливі почуття і серйозні зміни у своєму житті.

Ідилія в Котміне не безхмарна, як зазначає Н. Ю. Жлуктенко [2, 336]. Фаулз далекий від дидактичного протиставлення абсолютного добра й чорного зла, і маг Котміне Бреслі – не тільки духовний пророк, а й брутальний, егоїстичний чарівник, який замкнув Діану й Ен у своєрідній «вежі» неприродного й небезпечного для молодої людини відсторонення від життя. І все ж в ідейному й етичному зіткненні поглядів Бреслі й Вільямса Фаулз, без сумніву, на боці першого.

Найчастіше при перекладі використовуються повні еквіваленти: *white shirt – біла сорочка, black satin dress – чорна шовкова сукня*, рідше можуть вживатися часткові еквіваленти: *charcoal eyes – чорними, як вуглинки, очима.*

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, кольорову палітру портретів героїв новели Дж. Фаулза репрезентують одиниці всіх мовних мікрополів кольору (*white – білого, black – чорного, red – червоного, blue – синього, green – зеленого, brown – коричневого, yellow – жовтого, orange – оранжевого, grey – сірого*). Колоризм у творах Дж. Фаулза зумовлений, з одного боку, реальним світом, а з іншого – світом символів.

Колороніми здатні створювати колірний портрет зовнішності, у якому відображаються в основному національні та індивідуальні уподобання автора.

Аналіз колоронімів показав, що Дж. Фаулз використовує зазвичай базові, нейтральні з погляду мови позначення кольору, виражені прикметниками, максимально насичуючи їх значеннями. Колір в романі поліфункціональний, пов'язаний з усіма рівнями структури тексту й виконує в ньому концептуально-смислотвірну роль. Як колір, так і його відсутність є засобом створення портретної характеристики персонажа. Дослідження своєрідності творчості Дж. Фаулза можна продовжити, зокрема, на рівні лексико-стилістичної природи епітета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.

2. Жлуктенко Н. Ю. Інтелектуальна проза Джона Фаулза. *Література Англії XX століття*. Київ : Либідь, 1993. С. 319–349.

3. Іншаков А. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник КНУ :* зб. наук. праць / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. С. 188–195.

4. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англомовних художніх текстів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. 19 с.

5. Лінькова Д. В. Метафоричність і символічність кольоропозначення як засіб збагачення образу у перекладі (на матеріалі українського перекладу «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*. 2010. Вип. 16. С. 162–167.

6. Науменко О. В. Переклад колоронімів з англійської на українську мову (на матеріалі роману С. Моема «Розмальована завіса»). *Мовні і концептуальні картини світу* : наукове видання : Київ : Київський університет, 2013. Вип. 46, ч. 3. С. 48–56.

7. Павличко С. Д. Джон Фаулз. Життя як магічний театр. *Лабіринти мислення: інтелектуальний роман сучасної Великобританії*. Київ : Наукова думка, 1993. С. 78–104.

8. Паньків О. Б. Проблеми відтворення стилістичної семантики колірних лексем англійської мови в українських перекладах. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 22. С. 173–178.

9. Сачик О. Творча гра і ігрова творчість. *Всесвіт*. 1999. № 1. С. 114–116.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Фаулз Дж. Вежа з чорного дерева / пер. з англ. В. Ружицького та Д. Стельмаха. Київ : Дніпро, 1986. 276 с.
2. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. Moscow : Progress, 1980. 248 s.

REFERENCES

1. Vezhbiczkaya, A. (1999). Semanticheskie universalii i opisanie yazy`kov [Semantic universals and language descriptions] / per. s angl. A. D. Shmeleva. Moskva: Yazy`ki russkoj kul`tury` [in Russian].

2. Zhluktenko, N. Yu. (1993). Intelektualna proza Dzhona Faulza [John Fowles Intellectual Prose] Literatura Anhlii XX stolittia. Kyiv: Lybid, 319–349 [in Ukrainian].

3. Inshakov, A. (2013). Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi [Theoretical bases of research of color vocabulary in linguistics]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk KNU*: zb. nauk. prats / za red. Zh. V. Koloiz. Kryvyi Rih, 9, 188–195 [in Ukrainian].

4. Kovalska, I. V. (2001). Kolorystyka yak perekladoznavcha problema (na materiali ukrainskykh i anhlomovnykh khudozhnikh tekstiv [Coloristics as a Translation Problem (Based on Ukrainian and English Artistic Texts]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

5. Linkova, D. V. (2010). Metaforychnist i symvolichnist koloropoznachennia yak zasib zbahachennia obrazu u perekladi (na materiali ukrainskoho perekladu "Saha pro Forsaitiv" Dzh. Holsuorsi) [Metaphorical and symbolic color designation as a means of enriching the image in translation (based on the Ukrainian translation of J. Galsworthy's Saga of the Forsytes)]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Ser.: Filolohichna*, 16, 162–167 [in Ukrainian].

6. Naumenko, O. V. (2013). Pereklad koloronimiv z anhliiskoi na ukrainsku movu (na materiali romanu S. Moema "Rozmalovana zavisa") [Translation of coloronyms from English into Ukrainian (based on the material of S. Moem's novel "Painted Curtain")]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*: naukove vydannia: Kyiv: Kyivskyi universytet, 46 (3), 48–56 [in Ukrainian].

7. Pavlychko, S. D. (1993). Dzhon Faulz. Zhyttia yak mahichnyi teatr [John Fowles. Life as a magic theater]. *Labirynty myslennia: intelektualnyi roman suchasnoi Velykobrytanii*. Kyiv: Naukova dumka, 78–104 [in Ukrainian].

8. Pankiv, O. B. (2012). Problemy vidtvorennia stylistychnoi semantyky kolirnykh leksem anhliiskoi movy v ukrainskykh perekladakh [Problems of reproduction of stylistic semantics of color tokens of English in Ukrainian translations]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, 22, 173–178 [in Ukrainian].

9. Sachyk, O. (1999). Tvorcha hra i ihrova tvorchist [Creative play and game creativity]. *Vsesvit,* 1, 114–116 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Faulz, Dzh. (1986). Vezha z chornoho dereva / per. z anhl. V. Ruzhytskoho ta D. Stelmakha. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Fowles, J. (1980). The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. Moscow: Progress [in English].

UDC 811.161.2'373.611'366
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214355

COMPONENTIAL STRUCTURE OF THE TYPICAL WORD FORMATION PARADIGM OF ADJECTIVAL ESSIVE VERBS IN *-y-ty* WITH THE SEMANTICS OF MENTAL STATE OF THE SUBJECT

Kushlyk O. P., Kishyk N. M.
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

The article is devoted to the problem of the stem-centered approach as an important direction in the development of Ukrainian derivatology. Its methods, techniques, mechanisms of systematization and description of factual material make it possible to achieve results ensuring a consistent, systematic study of the derivational potential of words – linguistic units of the different lingual levels.

The proposed study focuses its attention on Ukrainian verbs of adjectival origin. They are divided into three structural-semantic types – inchoatives, essives and causatives. Their derivational potential is different and it is significantly influenced by the categorical status of verbs belonging to these three structural-semantic types. Inchoatives, essives and causatives usually correlate with verbs of process, state and action accordingly, each case being characterized by its differential features.

In addition to belonging to a certain part of speech, and thus to a structural-semantic type and lexical-semantic group, a considerable role in producing derivatives is played by the word-forming means.

*The structure and content of the typical word-formation paradigm of essive verbs of the Ukrainian language with the semantics of mental state of the subject formed with the suffix **-y-** are determined taking into account the word-formation paradigmatic principle of factual material systematization, relevant to the stem-centered approach. The word-formation paradigm of these base verbs comprises two zones – substantive and verbal, the componential structure of which is limited. This limitation is conditioned by a set of features characteristic of essives in **-y-**ty with the semantics of mental state of the subject: the part-of-speech status of the stem, belonging to the structural-semantic type of essives, which correlates them with state verbs having differential signs of static character, temporal localization, special phaseness, passive role of the subject, word-forming means.*

Key words: *stem, word-formation paradigm, word-forming meaning, word-forming means, word-forming potential, essive verb in **-y-**ty with the semantics of mental state of the subject, structural-semantic type, morphological zone.*

Кушлик О. П., Кішик Н. М. Компонентний склад типової словотвірної парадигми відприкметникових есивних дієслів на -и-ти із семантикою психічного стану суб'єкта. *У статті порушено проблему основоцентричного підходу як важливого напряму розвитку української дериватології, методи, прийоми, механізми систематизування й опису фактичного матеріалу якого дають змогу домогтися результатів, що забезпечують планомірне, системне вивчення деривaційного потенціалу слів – різноструктурних лінгвістичних одиниць.*

Увагу у пропонованій студії зосереджено на дієсловах української мови відприкметникового походження. З'ясовано, що їх об'єднують у три структурно-семантичні типи – інхоативи, есиви і каузативи. Зауважено, що деривaційний потенціал їх є різний і що значний вплив на вияв його має категорійний статус дієслів цих трьох структурно-семантичних типів. Усталилося співвідносити інхоативи, есиви і каузативи з дієсловами відповідно процесу, стану і дії з характерними в кожному випадку диференційними ознаками.

Помічено, що, окрім належності до певної частини мови, а відповідно – структурно-семантичного типу і лексико-семантичної групи, істотну роль для змоги продукувати похідні слова відіграє словотворчий засіб.

*З урахуванням словотвірнопарадигматичного принципу систематизування фактичного матеріалу, адекватного основоцентричному підходові, визначено структуру та наповнення типової словотвірної парадигми есивних дієслів української мови із семантикою психічного стану суб'єкта, утворених за допомогою суфікса **-и-**. Установлено, що словотвірну парадигму цих вершинних дієслів формують дві зони – субстантивна і вербальна, компонентний склад яких є обмежений, що зумовлено комплексом особливостей, властивих есивним дієсловам на **-и-**ти із семантикою психічного стану суб'єкта: частиномовним статусом твірного слова, належністю до структурно-семантичного типу есивів, що співвідносить їх з дієсловами стану з диференційними ознаками статичності, часової локалізованості, особливої фазовості, пасивної ролі суб'єкта, словотворчим засобом.*

Ключові слова: *твірна основа, словотвірна парадигма, словотвірне значення, словотворчий засіб, словотвірний потенціал, есивне дієслово на **-и-**ти із семантикою психічного стану суб'єкта, структурно-семантичний тип, морфологічна зона.*

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration. The problem of systematic study of derivational potential of different lexical-grammatical categories of words in general and lexical-semantic groups in particular is becoming increasingly important in Ukrainian derivatology. Its solution has become possible due to a recently formed stem-centered approach, oriented on the stem as a typology factor. The shift of emphasis from the word-forming means to the stem led to the solution of a number of tasks that had not been given proper attention, which accordingly caused "one-sidedness and incompleteness

of characteristics of the word-forming system" [5, 6]. The dependence of derivational potential of words on peculiarities of their part-of-speech status or lexical semantics, with additional characteristics modeled on the basis of the formant-centered approach, is a prerequisite for adequate reflection of the whole complexity of the word-formation system. However, not only the part-of-speech status of a stem word or its belonging to a certain lexical-semantic group can be important in determining the derivational potential of a word, but also the features characteristic of the base word that are determined by this part-of-speech status.

Defining the word-forming potential of verbs as one of the most complex morphological word classes with an extensive system of grammatical categories and their material indicators – grammatical forms – is one of the stages of comprehensive coverage of the whole motivational base of the Ukrainian language by the stem-centered aspect. Relevant factors determined by the peculiarity of verbs as a morphological class include, in addition to the above, their category status conditioned by the "nature of subject-object relations" [12, 133]. Taking into account a set of factors in determining the derivational capacity of verb stems is an important step in a consistent, systematic study of the derivational capacity of words, which contributes to the ***topicality*** of the proposed study.

Analysis of recent research and publications. Linguistic studies show that scholars are interested in the problems of adjectival verbs in general and essive verbs in particular. For a long time, researchers focused their attention on the formant-centered approach to the study of essive verbs: they raised issues related to determining lexical-semantic groups of both stem and derivative units and outlining the common and different features of semantic relations between them [19], elucidating the structure and features of word-formation meaning of the derivative itself [3; 15], identifying the productivity of the word-forming means and the corresponding word-forming type [16; 18; 21], etc. However, recently there have been works in Ukrainian linguistics in which the authors focus on essive verbs through the prism of a stem-centered approach [4; 10, 179–200; 11, 202–223], which provides for establishing typical word-forming paradigms that would prove the derivational capacity of essives. The analysis of this material requires a detailed study taking into account all relevant factors.

The object of the proposed study is adjectival essive verbs of the Ukrainian language with the semantics of mental state of the subject.

Setting the goals and tasks of the article. The **purpose** of the article is to determine the componential structure of the typical word-formation paradigm of essive verbs of the Ukrainian language with the semantics of mental state of the subject, which were formed with the help of the suffix **-y-**. The realization of this goal involves a number of **tasks**, in particular: 1) to elucidate the principles of subsuming adjectival verbs under three structural and semantic types: inchoatives, essives, causatives; 2) to determine the set of word-formation means that can form essive verbs; 3) to state the number of morphological zones which combine derivatives, motivated by essive verbs in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject; 4) to establish a continuum of word-formation meanings within each morphological zone.

The outline of the main research material. The structural-semantic type of essives, i.e. verbs with the word-forming meaning "to display a feature called by the base adjective", is one of the three types of adjectival verbs. In contrast to inchoatives, i.e. adjectival verbs with the word-forming meaning "to acquire a feature and quality called by the base adjective", and causatives, i.e. verbs with a word-forming meaning "to endow an object with a feature and quality called by the base adjective", the structural-semantic type of essives has been relatively quickly enriched with new words recently. The belonging of adjectival verbs to structural-semantic types of inchoatives, essives or causatives, on the one hand, compartmentalizes their lexico-semantic grouping, and on the other – determines the conditionality of their word-forming potential through additional factors. For example, the distinction between inchoative, essive or causative adjectival verbs is to some extent connected with their correlation with the predicates of process, state and action, the valence and derivational capacity of which is different [11, 259]. In addition, base adjectival verbs of one structural-semantic type have features that are relevant to it and not relevant to others. In particular, the relevant signs for essives, which correlate with the predicates of state in the sentence, are their static character, temporal localization, phaseness (the sameness of all phases), passive role of the subject [13, 80–81]. This, in turn, affects the valence environment, which is indicative in determining the derivational capacity.

Verbs denoting mental states of the subject form a rather large lexico-semantic group of essive adjectival verbs. According to psychologists, more than 60 concepts nominate various mental states today. Such states comprise aggression, activity, apathy, cheerfulness, indifference, hopelessness, despair, confidence, fatigue, anger, depression, satisfaction, dissatisfaction, indecision, pessimism, depression, joy, frustration, anxiety, fear, etc. A significant proportion of adjectival verbs among the total number of verbs that name such states is conditioned by a large number of adjectives that express inner qualities of man (scientists estimate them at about 654 [4, 114]), as well as their usage frequency in speech.

Base essive verbs denoting mental state of the subject are formed from adjectival stems by means of suffix and combined (prefix-suffix, suffix-postfix, prefix-suffix-postfix) ways. In the Ukrainian language, derivatives formed by means of suffixes absolutely prevail. One of the productive word-forming means for the formation of verbs with this semantics is the suffix **-y-,** cf.: *brydyty, vorokhobyty, hordyty, zlostyvyty, lehkovazhyty, lukavyty, marnotratyty, marudyty, nastyryty, nedbaylyvyty, nedbalyty, nizhyty, osoruzhyty, paplyuzhyty, paskudyty, ponuryty, sknaryty, khytryty,* etc., e.g.: *Paraska skladaie tsinu svoii vrodi y cherez te ne zovsim* ***lehkovazhyt*** *Zhdanovym kokhanniam* (Iu. Mushketyk); – *…mene u maibutnomu nichoho dobroho ne chekaie, tomu ya budu* ***marnotratyty*** *svoie teperishnie, poky vono ye* (R. Kushnir).

Some of the newly formed words are still on the stage of occasional usage, cf.: *zlovmysnyty, zlostyvyty,*

zlochestyvyty, nakhabyty, nezghrabyty, nikchemyty, prykryty, prymityvyty, khrabryty, shustryty, etc. e.g.: *Adzhe popry vse ya <…> nikoho ne obrazhav, ne hnityv, nichoho ne zazhyrav, ni z kym ne svaryvsia, ni proty koho ne* ***zlostyvyv****, tobto zhyv bez vydymoho hrikha…* (Val. Shevchuk).

According to the degree of semantic content, verbs denoting mental state of the subject belong to absolutive, i.e. those that are "self-sufficient for expressing their content and do not open mandatory right-handed positions for filling them with words- specifiers" [7, 5]. Therefore, they are characterized by optional combinability, absence of mandatory disseminators, which significantly weakens their word-forming activity.

The word-formation paradigm is considered to be an indicator of the word-forming ability of the analyzed (base) word within the stem-centered approach. It is defined as a complex system-forming unit which is a set of derivatives of one formation degree with the identical stem [6, 71; 5, 10] and opposed by word-forming means [1, 29].

The word-formation paradigm of Ukrainian essives in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject comprises two morphological numerically insignificant zones – substantive and verbal.

The *substantive zone* is represented by derivatives with word-forming meanings "feeling as a result of the objectified state" and "subject of the state". It is generally assumed that verbs can form nouns with the meaning "objectified action", or "objectified process", or "objectified state". The main indicator of such transpositional word-forming meanings is the suffix **-yn-**(**-**ia) /**-enn-**(**-**ia)/ **-inn-**(**-**ia). In a given context, words with these meanings can often develop secondary word-formation semantics resulting from the performance of this action or the course of a process or state duration. Regarding noun deverbatives in **-nn-**(**-**ia) /**-enn-**(**-**ia)/ **-inn-**(**-**ia), which arose from base essives in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject, only derivatives with a secondary word-forming meaning are likely to function in contexts, the primary being ousted to the periphery until it disappears. Most of these derivatives are used only in speech, cf.: *hordinnya, lehkovazhennya, marudinnya, mudrinnya, nedbalennya, nikchemlennya, khytrinnya, shustrinnya, khrabrinnya,* e.g.: *Samiilo Velychko peredaie rozmovu mizh pryntsypovymy vorohamy: «Khan cherez svoho tlumacha vyrik do noho kilka sliv, haniachy yoho za bezrozsudnu i zbytkovu khorobrist ta* ***lehkovazhennia*** *yoho ordynskoiu syloiu…»* (V. Karnatsevych); *Tsei protses rozpochynaietsia vid lehkoho mystetstva 30-kh rokiv i perekhodyt cherez lehke politychne* ***vorokhoblennia*** *bez politychnoho idealu azh do 70-kh rokiv…* (O. Hryniv*)*; *I* ***zazdrinnia*** *blyskavkoiu mainulo v yoho* [Flehonta Petrovycha] *dushi y nenache nozhem shpyhonulo yoho v sertse, i sertse zanylo* (I. Nechui-Levytskyi).

Another word-forming means which can form noun derivatives, though also with a secondary word-forming meaning – the feeling of man, is the suffix **-osch**-i, cf: *hordoshchi, zazdroshchi, mudroshchi, prykroshchi, khytroshchi,* e.g.: *Torhivlia zvychainymy rechamy, yakshcho vona vdala, vyklykaie* ***zazdroshchi****, tym bilshe prydbannia druha* (Val. Shevchuk); *Vona [dynamika] spriamovana v zmah za posidannia pravdy, za tvorennia dobra, za nasolodu krasoiu zhyttia, za peremohu nad samym soboiu, za sformuvannia v sobi blyskuchoho y nepodatnoho kharakteru, za zbahachennia sebe spravzhnimy* ***mudroshchamy****… (V. Melnyk); Hetmanove sertse spovnylosia* ***hordoshchiv*** *– zvychainykh, liudskykh, malenkykh, y same cherez te, shcho zvychainykh, liudskykh, malenkykh, – stalo yomu osoblyvo zatyshno* (Iu. Mushketyk). In contrast to derivatives formed with the suffix **-nn**-(-ia) / **-enn**-(-ia) / **-inn**-(-ia), these derivatives are codified.

Even fewer derivatives appeared through zero suffixation. Such derivatives are represented by two models in the Ukrainian language: 1) VS (verb stem) + -Ø-; 2) VS + -Ø-(-a). In our study, substantives formed by the second model predominate, cf.: *marnotrata, nuda, prynada, osoruha*. Traditionally, verbal nouns with a zero suffix have a word-forming meaning of a single action, which serves the basis for a mostly productive meaning [14, 213]. Therefore, the ability of zero suffix derivatives to explicate a secondary meaning – feeling – compared to nouns in **-nn**-(-ia) / **-enn**-(-ia) / **-inn**-(-ia) is greater, and given that deverbatives in **nn**-(-ia) / **-enn**-(-ia) / **-inn**-(-ia) from essive verbs with the semantics of mental state of the subject completely ousted the primary word-forming meaning "objectified state", there is no doubt about zero-suffix deverbatives, e.g.: ***Nuda*** *yoho* [pana] *muchyla, niiaka, robota ne yshla do ruk, niiaka dumka ne kleilasia v holovi* (I. Franko); *Adzhe popry vse ya zalyshavsia vilnyi vid zlochestyvoho zhyttia i na* ***prynady*** *svitovi ne spokushavsia…* (Val. Shevchuk).

The noun *prynada*, in addition to the named semantics, can also develop other meanings, in particular: 1) a thing used for attracting fish, birds, animals, etc.; 2) someone or something used for attracting somewhere // a thing used for distracting attention from something; 3) something appealing; temptation // attractive appearance features; 4) the attractiveness of something (VTSSUM, 1124), e.g.: *Pochepyt* [did Arsen] *cherez pleche staru shkirianu torbu z parenym zernom, shcho pakhne kuteiu (rybi na* ***prynadu****), ubhaie v kysheniu kruhlu bliashanu banochku z velykymy y malymy rybalskymy hachkmy, vudky v ruky i – haida do richky* (Hr. Tiutiunnyk); *Shche ne vyspily v sadakh hrushi, ne zahuskly pakhuchi medy, lito shche vkhodyt u povnu sylu, shche poperedu yoho* ***prynady****…* (Iu. Mushketyk); *Chornym kazhanom mainula dumka: hetman mozhe y ne pryity na vyruchku. Shcho yomu toi malenkyi, shche y chuzhyi – pravobichnyi – Ladyzhyn u yoho velykii viini. Kynuv yikh , yak* ***prynadu*** (Iu. Mushketyk); *…a shchob khoch trokhy pomiakshyty yii, treba zbuduvaty svii dim i skhovatysia v nomu od usikh* ***prynad*** *i turbot tsoho svitu* (Iu. Mushketyk)

Essive-forming processes can involve both word-formation means with sufficient productivity and low-productive suffixes, in particular **-n**-(-ia), **-yn**-(-and), cf.: *vorokhibnya, vorokhibyny*. The specific feature of derivatives formed with the help of these formants is that they can develop a secondary, object meaning, as attested by lexicographic sources: *vorokhibnya, vorokhibyny* – miatiezh (SUM Hrinch., I, 256), bunt

(VTSSUM, 203), e.g.: *Ale pan Pototskyi ne dumav tam zalyshatysia; chekav tilky na dozvil korolia, shchob pustytysia v hlyb Ukrainy ta shchob zdavyty, zdushyty i kroviu pohasyty otoi narodnii zryv, yakyi vin use shche nazyvav* ***vorokhibneiu*** *y buntom* (Iu. Radzykevych). A synonym for the words *vorokhibnya* and *vorokhibyny* may also be the noun *vorokhoba formed* by zero suffixation, which sometimes occurs in speech, e.g.: *Poky kniaz poliuvav, chorni liudy halytski perebyly kniazhykh mytnykiv, shcho zdyraly podat povtornu i pidnialy* ***vorokhobu*** (R. Fedoriv).

Derivatives with the meaning "subject of state" create mutational word-forming types of the substantive zone. In modern Ukrainian it is expressed by suffixes, which are traditionally classified into: 1) suffixes of contextual expressiveness, cf .: **-nyk / -lnyk, -ik / -yk, -ar / -iar, -tel** and 2) suffixes of non-borrowed expressiveness, cf .: **-an, -ets / -iets, -un, -yk, -ak, -iy, -ay / -tiay, -an´, -uk / -iuk, -k-, -ukh / -iukh / -liukh** [14, 48]. Among isolated suffixes of contextual expressiveness, the **-nyk** formant is relevant for creating substantives from adjectival verbs denoting mental state of the subject. According to M. Skab, 80% of nouns in **-nyk** refer to the non-production, and the rest – to the production sphere [17, 64]. The material under study is a clear proof of this, because all the formed units denoting character traits, will, nature, state of mind, temperament, name persons of the non-production sphere, cf.: *vorokhobnyk, zlovmysnyk, marnotratnyk, marudnyk, nakhabnyk, nikchemnyk,* etc., e.g.: *– I choho vin khodyt do mene, otoi* ***vorokhobnyk****? – promainula dumka v holovi Makara Ivanovycha. – Adzhe ya vzhe raz "ne piznav" yoho na vulytsi...* (M. Kotsiubynskyi).

A large part of derivatives – names of bearers of internal (including mental and emotional) features – are lexemes formed by suffixes of non-borrowed expressiveness. They include: **-Ø-**(-a), **-un, -ak / -yak, -iy, -k-**(-a), **-k-**(-o), **-ets**.

Derivatives are formed by zero suffixation according to two models: 1) VS + -Ø; 2) VS + -Ø-(-a). In the material under study, derivatives formed according to the second model predominate. Expressing the grammatical meaning of the common genus, the so-called nomina communia are mostly colloquial, often with a touch of contempt, cf.: *zazdra, maruda, nastyra, nakhaba, nikchema, nuda, ponura, sknara*, e.g.: *Os ty nazyvaiesh mene* ***marudoiu****, a ya khotiv by podyvytys , shcho b same ty zrobyla na moiemu mistsi , koly taka vzhe ty sprytna* (P. Tychyna), *Ya vpyvavsia nihtiamy v ramu… i kriz zuby tsidyv: – Ty vulharnyi* ***nikchema****… Ty zhaliuhidnyi paskudnyk… Ty naiostannisha na zemli khudobyna…* (Iu. Koval). Given the peculiar expressive connotation, researchers call them bearers of evaluative characteristics and define as a person "having a property related to an action, propensity for an action" [20, 122]. In addition, the dynamic aspect contributes to the establishment of this characteristic as a person's permanent trait – regardless of whether or not at some point the person performs an action that characterizes him/her [20, 122].

The word-forming type of derivatives created by the unproductive suffix **-un** is by far more rarely used. Derivatives with this formant are mostly combined into two thematic groups, in particular: 1) nouns indicating the subject's behavior, actions, deeds and 2) nouns determining traits of character and temperament [14, 55]. Isolated cases of derivatives motivated by essive verbs in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject belong to the first group, cf.: *khytrun*, e.g.: *U poizdi odyn* ***khytrun*** *pidiishov do stop-krana i dovho motsuvavsia, vdaiuchy, shcho ne mozhe povernuty vazhelia* (R. Ivanychuk).

Derivatives formed with the suffix **-ak-/-iak-** are of the same expressively colloquial nature. The ability of this formant to explicate a certain expressiveness depends on the semantics of the stem. The range of negative evaluation extends from slight irony to sharp disapproval, cf.: *khytriak, shustriak* – irony; *brydak, mudrak* – disapproval [9, 28], e.g.: Cherez pivhodyny yoho predstavyly Shmalenomu. – *Tak otse toi* ***shustriak****, shcho vid nas khotiv zmytysia? – zustriv yoho hluzlyvo harno vdiahnenyi, nemolodyi vzhe panok* (Iu. Dmytrenko-Dumych); *Zadlia tykh* ***mudrakiv****, shcho otake pyshut abo pro se bazikaiut, ye u mene, shchob vy znaly, dobra skhovanka... Otaka! – dodav vin* [stanovyi] (Panas Myrnyi).

Only some isolated derivatives are formed according to a word-forming type with **-al** *(brydal),* **-as** (*brydas*), **-ets** (*zlostyvets, lukavets, khrabrets, falshyvets*), e.g. – *Ty bachysh, yakyi* ***lukavets****! – oburiuvavsia Pushkar, azh pochervonilyi vid khvyliuvannia* (O. Lupii); *Yomu* [Syrovattsi] *dobriache prysmerklo na dushi, vidchuv, yak vraz oslably nohy, sprobuvav zadobryty* ***zlostyvtsiv*** *zhartom* (Iu. Mushketyk); *Ye takyi krutiilo,* ***falshyvets****, slovoblud, zustrinetsia des tobi pyka taka merzenna, povzucha, shcho vik by yii ne bachyv, ne liudyna – hydotna* (O. Honchar).

The word-forming capacity of adjectival essive verbs in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject is not high and sporadic in the realization of derivational meanings of the *verbal zone*. From some base verbs, in particular those fixed in dictionaries, it is possible to form verbs with word-forming meanings "short manifestation of state" (delimitative verbs) and "final stage of manifestation of state" as a manifestation of temporal modifications.

The word-forming meaning "short-term manifestation of the state" is traditionally expressed by the prefix **po-**. The manifestation of duration can be actualized (in this case lexical elements are obligatory, in particular temporal nouns, adverbs, prepositional-noun constructions denoting time, which specify the course of duration), or non-actualized (in this case there are no corresponding lexical elements). The only codified deverbative with the so-called delimitative meaning is only *polehkovazhyty* in the word-formation paradigm of the base verb *lehkovazhyty*, e.g.: *Chy zakhoche Tonia iz nym druzhyty? Chy tilky tak pomanyt,* ***polehkovazhyt*** *ta y maine dali?* (O. Honchar). In this example, the duration of the state is not actualized. Despite the fact that derivatives with this word-forming meaning from other analyzed verbs are not found in the explanatory dictionaries, they are potentially possible, as evidenced in the works by different writers, cf.: *polukavyty*, *pomarudyty, pozlostyvyty, pozlochestyvyty, ponakhabyty, ponikchemyty, ponastryty, posknaryty,* etc.: *Tak todi v dekana tsei*

pan ***pozlostyvyv*** *proty mene: "Ia zh vam kazav, Savo, ne strybaite vysoko, bo nyzko vpadete"*(V. Ruban); *Des my mozhemo zhartuvaty, osoblyvo na Poltavshchyni, des my mozhemo* ***polukavyty****, beznevynno skhytruvaty, ale ye dominanty, z yakymy ne zhartuiut* (B. Oliinyk).

The meaning of limited duration of the state may also be indicated by a continuous-restrictive aspect of the verb action, or the so-called perdurative verbs. They are formed with the prefix **pro-** with an obligatory time specifier. The essive adjectival verb *marudyty* can form a derivative with such a meaning, cf.: *promarudyty*, e.g.: *Tak* ***promarudyv*** *do obidu, – chohos liachno tknutysia nadvir* (V. Danylenko). Without time specifiers, a verb with the prefix **pro-** mostly, including *promarudyty*, expresses a finite word-forming meaning, as evidenced by modern dictionaries (VTSSUM, 1158).

Other means of expressing the finite meaning in word-formation paradigms of essive verbs in the analyzed group are prefixes **z-/-s-, pro-, o-**, cf.: *zvorokhobyty, zlehkovazhyty, zlukavyty, promarudyty, oskvernyty,* etc., e.g.: *Shkoda, shcho* ***zlehkovazhyv*** *pohrozoiu nytsoho tsyhana* (Iu. Mushketyk); *Teper znovu buv svavilnym rozbiinym otamantsem z Miiusu, yakyi kolys prycharuvav vidchaidushnym molodetstvom Stenku y* ***zvorokhobyv*** *na tsarevytstvo Symeona* (Iu. Mushketyk); *Ieromonakh, shcho vzhe y tak buv zlodukhyi na sichovykiv, zamakhav khrestom, nakazav starosti zamknuty tserkvu. "****Oskvernyly, oskvernyly****. Na sviatyi porih krov prolyly"* (Iu. Mushketyk). In a definite context, the finite meaning can be expressed by the prefix **po-**, cf.: *pozazdryty,* e.g.: *Hovoryla* [Mariika] *malo, ale hovoryla tak malovnycho, shcho vin, poet,* ***pozazdryv*** *yii* (Iu. Vynnychuk).

In addition to deverbatives with temporal meanings, we can sometimes come across other derivational verbs motivated by adjectival essives in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject. However, the formation of such words is not of a systemic nature.

Conclusions and directions for further research in this area. The componential structure of the typical word-formation paradigm of essive verbs of the Ukrainian language in **-y**-ty with the semantics of mental state of the subject is relatively limited, which is conditioned by the fact that base verbs belong to the structural-semantic type of adjectival verbs that correlate with state verbs, as well as the word-formation means by which they are created. Differential features of such state verbs, in particular their static character, temporal localization, special phaseness, passivity of the role of the subject, affect their valence environment which is indicative in determining the derivation capacity. The *substantive zone* is represented by derivatives with a transpositional-mutational (with a tendency to mutational) word-forming meaning "result (consequence) of the objectified state" and mutational – "subject of the state"; *verbal zone* – by derivatives with modifying temporal word-forming meanings "non-continuous manifestation of the state" and "final stage of the state manifestation".

The ability to explicate this or that semantics determines the set of word-forming means that create derivatives of two morphological zones: components of the substantive zone are formed by means of suffixes, verbal derivatives – by prefixes.

The directions for further research are analysis of the word-forming potential of essive verbs formed by other word-forming means or belonging to other lexico-semantic groups.

BIBLIOGRAPHY

1. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : монографія. Київ – Полтава : АСМІ, 2005. 356 с.
2. Волинець Г. М. Нульсуфіксація в словотвірній системі українського іменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2009. 20 с.
3. Городенська К. Г. Структура відіменних дієслів. *Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати)*. Київ : Наукова думка, 1981. С. 20–108.
4. Ґрещук В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.
5. Ґрещук В. Розділ І. Теоретичні засади основоцентричної дериватології. *Ґрещук В. В., Бачкур Р. О. та ін. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Ґрещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 6–38.
6. Земская Е. А. О комплексных единицах системы синхронного словообразования. Актуальные проблемы русского словообразования : тезисы докладов и краткие сообщения III Республ. науч. конф. 21–23 сентября 1978. Ташкент, 1978. С. 29–35.
7. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютивних дієслів української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 20 с.
8. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 206 с.
9. Корольова В. В. Суфіксація як репрезентант негативної оцінки в назвах осіб української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. праць / за ред. А. Поповського. Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, 2012. Вип. 11. С. 118–124.
10. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.
11. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. … докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 507 с.
12. Мединська Н. М. Проблема категорійного статусу дієслова. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 126–135.
13. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
14. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника : монографія. Херсон : Айлант, 2005. 336 с.

15. Пузік А. А. Відприкметникові дієслова у німецькій, англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2000. 21 с.

16. Русанівський В. М. Спроба визначення семантичних груп дієслів на основі формальних критеріїв. *Структурно-математична лінгвістика* : респ. міжвідом. зб. Київ : Наукова думка, 1965. С. 56–65.

17. Скаб М. В. Розвиток назв діяча на *-ник* в українській мові. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1985. № 33. С. 63–67.

18. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові : монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 283 с.

19. Сорочан О. В. Лексико-семантичні групи відприкметникових дієслів (семантичний та функціональний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 18 с.

20. Третевич Л. М. Про словотвірну семантику віддієслівних іменників з нульовими суфіксами в сучасній українській мові. *Словотвірна семантика східнослов'янських мов* : збірник статей / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ : Наукова думка, 1983. С. 120–129.

21. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови* / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. С. 171–210.

DICTIONARIES

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

ГСУЛМ – Критська В. І. та ін. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / відп. ред. Н. Ф. Клименко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 760 с.

СУМ Грінч. – Словарь української мови : У 4-х т. / упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1 : А–Ж. 494 с.; 1958. Т. 2 : З–Н. 573 с.; 1959. Т. 3 : О–П. 506 с.; 1959. Т. 4 : Р–Я. 563 с.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Винничук Ю. Українська модерна проза. Антрологія. Харків : Фоліо, 2018. 512 с.
2. Гончар О. Берег любові : роман. Оповідання. Статті. Твори : у 7-ми тт. Київ : Дніпро, 1988. Т. 6. С. 6–215.
3. Гончар О. Тронка : роман в новелах. Харків : Фоліо, 2007. 254 с.
4. Гринів О.І. Українська націологія : між світовими війнами : історичні нариси. Львів : Світ, 2008. 430 с.
5. Даниленко В. Квіти в темній кімнаті : сучасна українська новела. Київ : Генеза, 1997. 421 с.
6. Дмитренко-Думич Ю. М. Український вузол. Гетьманська держава (29 квітня – 15 грудня 1918 року) : художньо-публіц. роман-мозаїка. Кн. 1. Кобеляки : Кобеляки, 2000. 448 с.
7. Іваничук Р. Люлька з червоного дерева. Харків : Фоліо, 2019. 351 с.
8. Карнацевич В. Битва під Конотопом : роман. Харків : Фоліо, 2019. 121 с.
9. Коваль Ю. Цей лагідний-лагідний світ. Львів : Апріорі, 2011. 576 с.
10. Коцюбинський М. Intermezzo: Вибрані твори. Серія «Класна література». Київ : Знання, 2017. 287 с.
11. Кушнір Р. Поведінка людини у формулах і моделях. Дрогобич : Коло, 2017. 160 с.
12. Мельник о. Василь (Василь Лімниченко). Релігія і життя (поезія, проза, драма, публіцистика, релігійні статті) / за заг. ред. проф. Р. Гром'яка. Тернопіль, 1999. 830 с.
13. Мирний Панас (П. Я. Рудченко). Зібрання творів у семи томах. Київ : Наукова думка, 1968. Т. 1. 560 с.
14. Мушкетик Ю. Яса : роман. Київ : Дніпро, 1990. 831 с.
15. Нечуй-Левицький І. Зібр. творів : у 10 т. Київ : Наукова думка, 1967. Т. 8. 491 с.
16. Радзикевич Ю. Полковник Данило Нечай. Вінніпег : Новий шлях, 1961. 271 с.
17. Рубан В. Помирав уражений проліском сніг : роман. *Київ*. 1994. № 8/9. С. 6–67.
18. Тютюнник Гр. Дивак : Вибрані твори. Серія «Скарби: молодіжна серія». Київ : Знання, 2020. 159 с.
19. Федорів Р. М. Отчий світильник : роман. Київ : Дніпро, 1985. 518 с.
20. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 21. 503 с.
21. Шевчук Вал. «Пізнаний і непізнаний Сфінкс. Григорій Сковорода сучасними очима». Київ : Пульсари, 2008. 528 с.
22. Шевчук Вал. У череві апокаліптичного звіра : Історичні повісті та оповідання. Київ : Укр. письменник, 1995. 205 с.

REFERENCES

1. Valiukh, Z. O. (2005). Slovotvirna paradyhmatyka imennyka v ukrainskii movi: monohrafiia [The word-formation paradigm of the noun in the Ukrainian language]. Kyiv – Poltava: ASMI [in Ukrainian].
2. Volynets, H. M. (2009). Nulsufiksatsiia v slovotvirnii systemi ukrainskoho imennyka [Zero suffixation in the word-formation system of the Ukrainian noun]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Horodenska, K. H. (1981). Struktura vidimennykh diiesliv [The structure of nominal verbs]. *Horodenska, K. H., Kravchenko, M. V. Slovotvirna struktura slova (vidimenni deryvaty)*. Kyiv: Naukova dumka, 20–108 [in Ukrainian].
4. Greshchuk, V. (1995). Ukrainskyi vidprykmetnykovyi slovotvir [The Ukrainian adjectival word-formation]. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
5. Greshchuk, V. (2007). Rozdil I. Teoretychni zasady osnovotsentrychnoi deryvatolohii [Theoretical grounds of stem-centered derivatology]. Greshchuk, V. V., Bachkur, R. O. ta in. Narysy z osnovotsentrychnoi deryvatolohii / za red. Vasylia Greshchuka. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 6–38 [in Ukrainian].
6. Zemskaya, Ye. A. (1978). O kompleksnykh edinitsakh sistemy sinkhronnogo slovoobrazovaniya [On complex units of the synchronous word formation system]. *Aktualnye problemy russkogo slovoobrazovaniya*: Tezisy dokladov i kratkie soobshcheniya III Respubl. nauch. konf. 21–23 sentyabrya 1978. Tashkent, 29–35 [in Russian].

7. Ivanytska, N. B. (2000). Funktsionalno-semantychni parametry absoliutyvnykh diiesliv ukrainskoi movy [Functional-semantic parameters of absolutive verbs in the Ukrainian language]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

8. Kavera, N. V. (2008). Semantychna typolohiia predykativ stanu [Semantic typology of the predicatives of state]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

9. Korolova, V. V. (2012). Sufiksatsiia yak reprezentant nehatyvnoi otsinky v nazvakh osib ukrainskoi movy [Suffixation as a representative of negative evaluation in personal names in the Ukrainian language]. *Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoi movy*: zb. nauk. prats / za red. A. Popovskoho. Dnipropetrovsk: DNU im. O. Honchara, 11, 118–124 [in Ukrainian].

10. Kushlyk, O. P. (2015). Slovotvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Word-formation paradigm of derivative verbs in the Ukrainian language]: monohrafiia. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

11. Kushlyk, O. P. (2016). Typolohiia slovotvirnykh paradyhm pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi [Typology of word-formation paradigms of derivative verbs in the Ukrainian language]. (Dysertatsiia doctora filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

12. Medynska, N. M. (2011). Problema katehoriinoho statusu diieslova [The problem of the categorical status of the verb]. *Studia Linguistica*, 5, 126–135 [in Ukrainian].

13. Mezhov, O. H. (2012). Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odnyts [Typology of minimal semantic-syntactic units]: monohrafiia. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

14. Oleksenko, V. P. (2005). Slovotvirni katehorii imennyka [Word-formation categories of the noun]: monohrafiia. Kherson: Ailant [in Ukrainian].

15. Puzik, A. A. (2000). Vidprykmetnykovi diieslova u nimetskii, anhliiskii ta ukrainskii movakh [Adjectival verbs in German, English and Ukrainian]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk [in Ukrainian].

16. Rusanivskyi, V. M. (1965). Sproba vyznachennia semantychnykh hrup diiesliv na osnovi formalnykh kryteriiv [An attempt to determine semantic groups of verbs based on formal criteria]. *Strukturno-matematychna linhvistyka*: resp. mizhvidom. zb. Kyiv: Naukova dumka, 56–65 [in Ukrainian].

17. Skab, M. V. (1985). Rozvytok nazv diiacha na -nyk v ukrainskii movi [Development of names of the agent in ***-nyk*** in the Ukrainian language]. *Kultura slova*. Kyiv: Naukova dumka, 33, 63–67 [in Ukrainian].

18. Sokolova, S. O. (2003). Prefiksalnyi slovotvir diiesliv u suchasnii ukrainskii movi [Prefixal verb formation in modern Ukrainian]: monohrafiia. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

19. Sorochan, O. V. (2005). Leksyko-semantychni hrupy vidprykmetnykovykh diiesliv (semantychnyi ta funktsionalnyi aspekty) [Lexical and semantic groups of adjectival verbs (semantic and functional aspects]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

20. Tretevych, L. M. (1983). Pro slovotvirnu semantyku viddiieslivnykh imennykiv z nulovymy sufiksamy v suchasnii ukrainskii movi [On word-formation semantics of verbal nouns with zero suffixes in modern Ukrainian]. *Slovotvirna semantyka skhidnoslovianskykh mov*: zb. statei / vidp. red. M. A. Zhovtobriukh. Kyiv: Naukova dumka, 120–129 [in Ukrainian].

21. Iurchuk, L. A. (1979). Sufiksalnyi diieslivnyi slovotvir [Suffixal verb formation]. *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* / za red. M. A. Zhovtobriukha Kyiv: Naukova dumka, 171–210 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

VTSSUM – Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2009. 1736 s.

HSULM – Krytska V. I. ta in. Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi literaturnoi movy. Slovozmina / vidp. red. N. F. Klymenko. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 2011. 760 s.

SUM Hrinch. – Slovar ukrainskoi movy: U 4-kh t. / uporiad. z dod. vlasnoho materialu B. Hrinchenko. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1958. T. 1: A–Zh. 494 s.; 1958. T. 2: Z–N. 573 s.; 1959. T. 3: O–P. 506 s.; 1959. T. 4: R–Ia. 563 s.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Vynnychuk, Yu. (2018). Ukrainska moderna proza. Antrolohiia. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

2. Honchar, O. (1988). Bereh liubovi: roman. Opovidannia. Statti. Tvory: U 7-my tt. Kyiv: Dnipro, 6, 6–215 [in Ukrainian].

3. Honchar, O. (2007). Tronka: roman v novelakh. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

4. Hryniv, O. I. (2008). Ukrainska natsiolohiia: mizh svitovymy viinamy: istoychni narysy. Lviv: Svit [in Ukrainian].

5. Danylenko, V. (1997). Kvity v temnii kimnati: suchasna ukrainska novela. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

6. Dmytrenko-Dumych, Yu. M. (2000). Ukrainskyi vuzol. Hetmanska derzhava (29 kvitnia – 15 hrudnia 1918 roku): khudozhno-publits. roman-mozaika. Kn. 1. Kobeliaky: Kobeliaky [in Ukrainian].

7. Ivanychuk, R. (2019). Liulka z chervonoho dereva. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

8. Karnatsevych, V. (2019). Bytva pid Konotopom : roman. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

9. Koval, Yu. (2011). Tsei lahidnyi-lahidnyi svit. Lviv: Apriori [in Ukrainian].

10. Kotsiubynskyi, M. (2017). Intermezzo: Vybrani tvory. Seriia "Klasna literature". Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11. Kushnir, R. (2017). Povedinka liudyny u formulakh i modeliakh. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

12. Melnyk, o. Vasyl (Vasyl Limnychenko) (1999). Relihiia i zhyttia (poeziia, proza, drama, publitsystyka, relihiini statti) / Za zah. red. prof. R. Hromiaka. Ternopil [in Ukrainian].

13. Myrnyi, Panas (P. Ya. Rudchenko) (1968). Zibrannia tvoriv u semy tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1 [in Ukrainian].

14. Mushketyk, Yu. (1990). Yasa: roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
15. Nechui-Levytskyi, I. (1967). Zibr. tvoriv: U 10 t. Kyiv: Naukova dumka, 8 [in Ukrainian].
16. Radzykevych, Yu. (1961). Polkovnyk Danylo Nechai. Vinnipeh: Novyi shliakh [in Ukrainian].
17. Ruban, V. (1994). Pomyrav urazhenyi proliskom snih: roman. *Kyiv,* 8/9, 6–67 [in Ukrainian].
18. Tiutiunnyk, Hr. Dyvak (2020). Vybrani tvory. Seriia "Skarby: molodizhna seriia". Kyiv Znannia [in Ukrainian].
19. Fedoriv, R. M. (1985). Otchyi svitylnyk: roman. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
20. Franko, I. (1979). Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 21 [in Ukrainian].
21. Shevchuk, Val. (2008). "Piznanyi i nepiznanyi Sfinks. Hryhorii Skovoroda suchasnymy ochyma". Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].
22. Shevchuk, Val. (1995). U cherevi apokaliptychnoho zvira: Istorychni povisti ta opovidannia. Kyiv: Ukr. Pysmennyk [in Ukrainian].

УДК 81'22:122/129
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214358

ЛІНГВО-БІО-СЕМІОТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ КАТЕГОРІЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Лівицька І. А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті висвітлено лінгво-біо-семіотичну методологію аналізу ключового для сучасної лінгвістики поняття суб'єктності в наративному дискурсі. Критичний аналіз літератури дав змогу виявити недостатність лінгвосеміотичих досліджень категорії суб'єктності як емерджентного феномену. Розкрито лінгво-семіотичну сутність категорії суб'єктності в наративному дискурсі, виявлено шляхи та форми її матеріалізації. З опертям на методологію дослідження поетики наративу, визначення когнітивних рівнів пізнання когнітивістикою та позиціювання діалогічної природи людської особистості в психоаналітичній філософії сформовано суто поетичну модель суб'єктності в наративному дискурсі.

У результаті дослідження, по-перше, установлено перспективність інтеграційного підходу до категорії суб'єктності. Інтеграційний підхід передбачає застосування методології модельованих систем до аналізу знакових утворень та наративного дискурсу зокрема. По-друге, ключовим актором смислоутворення в процесі міжсуб'єктної взаємодії визнано суб'єкта-спостерігача. Семіотичну роль суб'єкта-спостерігача репрезентовано в подвійній моделі інтерпретації об'єкта: з одного боку, модель вміщує відношення суб'єкта-спостерігача до репрезентамену, а з другого – відношення до безпосереднього знака поза полем інтерпретації. Визначено динамічний характер суб'єктності як певного наративого конструкта, який формується в процесі розгортання дискурсу та залежить від процесу «мовотворення» (термін У. Матурани) та холійності чи дискретності об'єкта знака. З'ясовано, що реалізації процесу «мовотворення» сприяє попередній досвід суб'єктів, у якому накопичено еволюційні знання про світ. Установлено, що ознакою міжсуб'єктного «мовотворення» в наративному дискурсі постає її консенсуальний характер, який дає змогу суб'єктам залишатися у спільному комунікативному полі та продукувати гіпотези щодо правильності чи хибності своїх інтерпретацій, тобто застосувати абдуктивне міркування. Саме абдукція як форма гіпотетичного міркування визначає динаміку смислоутворення, окреслюючи рух від первинного (сенсорного) рівня моделювання до третинного (рівня символічної інтерпретації).

Ключові слова: *суб'єкт-оглядач, наратив, антропоцентризм, біо-кібер-семіотика, аутопоезис.*

Livytska I. A. Linguo-bio-semiotic methodology of analyzing subjectivity in narrative discourse. *The paper highlights the linguo-bio-semiotic methodology of analyzing subjectivity in narrative discourse. It addresses the necessity of underrepresented researches of linguo-semiotic nature of subjectivity as an emergent phenomenon, as it has been concluded after a critical review of the previous research. Thus, the paper disclosed the semiotic essence of subjectivity in the narrative discourse and articulated adequate means and ways of its materialization. Applying the methodology of narrative poetics analysis, definition of cognitive levels of knowledge acquisition by cognitive linguistics, and recognition of the dialogical nature of the personality in analytical philosophy, an autopoietic model of subjectivity in narrative discourse has been suggested.*

Firstly, the results of the research have prompted the efficiency of analysis of subjectivity. The integrated approach integrates the application of the methods of the modeling system to the analysis of complex sign systems, including narrative discourse. Secondly, the key agency in the meaning creation in the intersubjective interaction is ascribed to the subject-observer. The model of the subject-observer is represented in a form of double interpretation. On the one hand, it incorporates the relation of the sign vehicle and the representamen, and, on the other, its relation to the sign itself outside the level of interpretation. The dynamic character of the subject as a certain type of narrative construct has been observed, which is constructed in the process of narrative unfolding, counts on the "languaging" (in H. Maturana's terms), and holistic or discrete quality of the object. "Languaging" as a process becomes real due to its bound relation to the prior experience of the subjects, knowledge, which has been accumulated during the evolutionary development of the human being. A distinctive quality of intersubjective "languaging" lies in its consensual nature, which permits the subjects to stay in a shared communicative field, while generating multiple hypotheses concerning the truth or false outcome of their interpretation, i.e. apply abductive reasoning. It is due to abduction as a form of hypothetic reasoning that the dynamics of meaning creation runs from the level of firstness (i. e. sensorial level) to the level of thirdness in the model (i. e. the level of symbolic interpretation).

Key words: *subject-observer, narrative, anthropocentric, bio-cyber-semiotics, autopoiesis.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності дослідження. Проблема суб'єктності та способів експлікації/матеріалізації суб'єкта в дискурсі є визначальною ознакою сучасних гуманітарних досліджень, у яких проаналізовано шляхи взаємодії суб'єкта пізнання та навколишнього світу, проблеми становлення особистості, її соціалізації, культури. Завдяки синергії літературознавства, психології, семіотики, філософії та лінгвістики ключовим питанням наратології сьогодні постає визначення механізмів акумулювання та генерування знання людським організмом, тобто «як суб'єкт формує свої знання про світ та переводить його в досвід?». Інакше кажучи, фокус наратологічного аналізу змістився з текстового (об'єктивного) до лінгвокогнітивного (суб'єктивного) рівня, де поєднується декілька планів знакової взаємодії, представлених категорією *суб'єктності.*

Проблема суб'єкт-об'єктних відношень в лінгвістиці здавна була в центрі уваги учених, позаяк цілеспрямована діяльність суб'єкта [9, 66] є філософською категорію буття, пізнання та сприймання. Йдеться про суб'єктність та суб'єктивізацію як про генетичні прояви особливостей мовлення/мислення/сприймання індивідуума в процесі комунікації. Оскільки суб'єкність постає динамічною сутністю, яка утворюється (конструюється) в процесі інактивної взаємодії з культурою як мережею семіотичних кодів, важливо простежити, як відбувається цей динамічний процес, тобто що формує методологічне підґрунтя дослідження категорії суб'єктності на макро- й мікрорівнях наративного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Завдяки постійній увазі лінгвістів до наративного дискурсу як процесу комунікації категорія суб'єкта часто була предметом дослідження як складник антропоцентричності мови та мовлення з позицій номінації [15], дейксису та теорії дейктичного зсуву [22; 1; 4; 8; 9; 12], мовної особистості в її етнічно-національних вимірах та структури [7; 23], що відобразилось в реакційній контрастивній риториці Роберта Каплана [24]. Напевно, найбільшу увагу отримала категорія суб'єкта в когнітивних науках загалом та когнітивній наратології зокрема, де предметом розгляду постає суб'єкт пізнання, його роль в мовних процесах [2] та лінгвокреативній діяльності [16; 8; 13]. Особливу увагу приділяють проблемі суб'єкта у філософських дослідженнях соціуму, де суб'єкт є певним рефлектором філософсько-етичних та соціально-культурних цінностей певної епохи, історичного відтинку часу [6].

Кардинальним поворотом у дослідженні та виявленні детермінованої поведінки суб'єкта особистості та її свідомості стали праці психоаналітично-культурологічного напряму [5; 25]. Революційність психоаналітичних положень полягала, по-перше, у визнанні ролі «Іншого» провідним фактором формування Самості (це в глибинній психології Юнга пересікається з теорією архетипів [14]); по-друге, у проголошенні мінливості індивідуальної ідентичності, яка утворюється /змінюється в процесі суперечливої та неоднорідної адаптації до соціального «я».

Звичайно, що прирівнювання реальної особистості до завідома умовного фікційного характеру наративних героїв утворює відповідний люфт для умовності наукових висновків й наративної ідентичності, яка формується в процесі розгортання дискурсу як певний наративний конструкт (А. Макінтайєр, Дж. Брюнер. Дж. Гінзбург. М. В. Йоргенсен). Здобутки формалістичного аналізу оповідних текстів (Б. В. Томашевський, Ю. М. Тинянов, В. Б. Шкловський), французької теорії наративу (Ц. Тодоров, Ж. Женетт, К. Бремон, А. Греймас, Р. Барт) виявляються придатними для дослідження формальних змістових виявів суб'єктності на рівні наративного тексту в контексті типології дійових осіб Ц. Тодорова, «семіотичного квадрату» А. -Ж. Греймаса та трансформаційній теорії актантів Ю. Крістєвої.

Експлікація позицій суб'єктності на дискурсивному рівні наративу оперта на теорію комунікативних актів С. Чатмена та теорію когнітивних моделей ситуацій та епізодів Т. ван Дайка, де можливо простежити процес реалізації категорії суб'єктності на макро- та мікрорівнях дискурсу. Поєднання методології дискурс-аналізу з дослідженням поетикального виміру наративу (М. Ян, Дж. Прінс, Ш. Рімон-Кенон, У. Бут, М. Бал) сприяє, на нашу думку, визначенню суб'єктності як певної моделі, інстанції, яка виникає в міжсуб'єктному просторі комунікації, але породжується наративом. Звідси з огляду на те, що будь-який текст є знаковим утворенням, дослідження суб'єктності в наративному дискурсі має ґрунтуватися на принципах семіотики як науки про знаки та дослідження знакової взаємодії в міжсуб'єктному просторі наративу, що розкриває актуальність пропонованого дослідження.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета** статті полягає в обґрунтуванні лінгвосеміотичної моделі аналізу категорії суб'єктності в англомовному наративному дискурсі. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань***:* розкрити семіотичну сутність; окреслити методологію аналізу категорії суб'єктності в лінгвосеміотичному аспекті.

Теоретико-методологічною базою дослідження слугують праці Ч. Пірса, Т. Себіока, С. Брієра, П. Коблі, У. Матурани та Ф. Варела. *Об'єктом* дослідження постає знаковий вимір наративу, а *предметом* – семіотичне увиразнення моделі суб'єктності в наративному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Твердження, що семіотичні системи є одночасно моделювальними системами, бо знаки самі є моделями «par excellence», виникло в 1970-х роках минулого століття в працях Юрія Лотмана [10], отримало продовження в дослідженнях тартуської школи [27; 28] та остаточно оформилось у висновках Томаса Себіока [32, 156; 33]. *«Семіозис [є] здатність органічних видів продукувати та розуміти певні типи моделей, які необхідні для опрацювання та (роз)кодування певним чином перцептивної інформації*» (Переклад наш – Л. І. А.). Резонує з пропозицією Себіока й праця «Саме Життя» Роберта Розена (англ. Robert Rosen), де автор робить висновок про те, що «життя є маніфестацією моделі певного типу (відносин)» [31, 254]. Сучасний представник Тартуської школи семіотики Калеві Калл (англ. Kalevi Kull) пропонує піти далі й називає життя

процесом моделювання, а живу систему – моделлю [27, 83]. За такого підходу аналіз моделей знання живих організмів зводиться не до формування наукового опису самого поняття, а радше до пошуку відповіді на запитання: як дві системи можуть бачити одна одну в процесі взаємодії? як знати те, що знають живі організми? [27, 83]. Визначальним в процесі семіотичного моделювання є звернення до предметного світу концепту знака з подальшою інтерпретацією його символічного значення.

Друга хвиля семіотики глобальної семіотики – біосеміотика Томаса Себіока – з орієнтацією на біологічні основи пізнання [29] значною мірою змінила лінгвістичний підхід до визначення первинних та вторинних моделювальних систем [див. 33]. Адже конвенційно первинною системою моделювання в лінгвістиці вважали мову, а вторинною, похідною від мови – культуру [17]. Завдяки Себіоку, який спільно з Данезі обгрунтував zoö-семіозисний рівень комунікації [20; 21], первинний рівень моделювання тепер належав цьому першому, сенсорному рівню сприйняття, спільному для всіх органічних видів. Відповідно мова ставала вторинною системою моделювання, а культура – третинною (e. g. primary modelling, secondary modelling and tertiary modelling). Підхід отримав назву *теорії моделювальних систем* (Modelling Systems Theory) [20; 21], яка послуговується методами системного аналізу в дослідженні суб'єкт-об'єктних відношень у знакових аутопоетичних системах (до них належить й наратив), розкритті дуальної темпоральності наративного дискурсу, які випливають зі взаємодії знаків.

Практична реалізація *теорії моделювальних систем* передбачає «реконфігурацію культурних утворень» в еволюційно обумовлені історичні значення знаків, які закріпилися в процесі онтогенезу та філогенезу [18, 858]. Для здійснення цієї мети якнайкраще підходять запропоновані Себіоком та Данезі рівні моделювання, що відображають (слідом за фон Еукскюлем та Юрієм Лотманом) моделі взаємодії людини (організму) з навколишнім світом. Первинний рівень моделювання відповідає концепції Umwelt, яка включає усі форми взаємодії та перцепції. Поряд з еволюційно розвиненою системою «внутрішнього» синтаксису, Себіок додає до неї також невербальне моделювання [18, 861]. За аналогією до визначеної Пірсом категорії першості семіозис відбувається на рівні відчуттів, тобто «кволіа» (англ. Qualia), рівня ймовірного існування якості об'єкта, що набуває своєї матеріалізації в *категорії другості*.

Вторинний рівень моделювання охоплює комунікацію між видами, тропами та їхнє системне означування, що в людському вимірі часто називається вербальною комунікацією, мовою (Пол Коблі вважає це помилковим [18, 861], пропонуючи натомість вужчий за значенням термін – «мовотворення» Умберто Матурани).

Третинний же рівень моделювання пов'язаний з вищим ступенем абстракції, утворенням троп, який, базуючись на рівнях первинності та вторинності, є рівнем культурного продукування, де власне й локалізуються наративи [18, 861].

Себіок та Данезі стверджують, що в результаті моделювальної активності виникають певні модельовані «форми», які в семіотиці називають *знаками*. Серед них наявні *одиничні, складні, когезивні* та *з'єднувальні форми*, притаманні кожному рівню моделювання [18, 862], однак не кожному органічному виду.[1] До одиничних форм (singularized forms) відносять сигнали (signals) та знаки (signs). До складних форм моделювання – тексти (не лише лінгвістичні, але й біологічні, біотексти зокрема [цит. за 26, 329]). Коди належать до когезивних форм, а метафори та мета-форми – до з'єднувальних. При накладанні на Пірсову триадичну модель категорій першості, другості та третьості запропоновані Себіоком та Данезі первинний, вторинний та третинний рівні моделювання утворюють цілком вмотивовану методологію дослідження типів знаків. Однак, як слушно зазначає Пол Коблі, визначення типів знаків не розкриває суті динаміки між рівнями моделювання, тобто того, як відбувається перехід з одного рівня моделювання на інший, який обумовлює виникнення суб'єктності [18, 862].

Відповіддю на це питання може бути окреслений Пірсом процес *абдукції*, що становить спосіб гіпотетичного міркування, який реалізується через залучення суб'єктивного досвіду індивідууму і є необхідною передумовою семіозису досвідів двох суб'єктів (двох світоглядів, Umwelten). Виникнення нового смислового значення (subjectivity) в такому процесі міжсуб'єктної адаптації покликано вирівняти певний дисбаланс між лакунарністю (фрагментарністю) та темпоральною асиметрією наративного письма. Кількість циклічних повторів семіотичної інтерпретації між «self» та «the other» (або, термінами Ч. Пірса, рух від категорії першості до категорії третьості) передусім обмежується лімітом короткотривалої пам'яті людини в процесі сприйняття квантів інформації. Що більше, кількість циклічних повторів абдукційного міркування залежить від ступеня цілісності або дискретності об'єкта знака, тобто обмежується фінальною інтерпретантою (final clause), яка фіксує найвірогідніший варіант гіпотези («*hypothesis to best explanation, HBE*»).

Зосередимося на визначному рушієві семіозису – суб'єктові «observer» та його міжсуб'єктній діяльності, тобто «мовотворенні»[2]. Основним принципом «мовотворення» в кіберсеміотиці постає *парне поєднання значень* на основі спільного досвіду суб'єкта та досвіду іншого. Вихідною позицією концепції У. Матурани є визнання ролі попереднього досвіду індивідуума в смислотворенні: «Не слова мають значення, а, навпаки, значення формуються з попереднього досвіду сприймаючого суб'єкта» (переклад наш – Л. І. А.) [17, 87]. Парним поєднанням значень (coupling) людина не лише формує та накопичує знання про світ, але й самостворюється як ідентичність.

Матурана та Варела вважають цю якість ключовою й диференційною ознакою людського буття, яка виникає внаслідок *міжсуб'єктного соціально структурованого парного поєднання* в процесі «мово-

[1] Пол Коблі посилається на концепцію концептуальної метафори Lakoff and Johnson, 1980, стверджуючи, що складні когезивні та з'єднувальні знаки притаманні лише людському біологічному виду.

[2] Термін «languaging», яким послуговується кіберсеміотика, запропонував У. Матурана на позначення типу міжсуб'єктної взаємодії.

творення» (languaging), адже мовотворення постає не іменником, а є дією, процесом [17, 246]. Однак новацією Матурани вважають не так його визначення мови як *міжсуб'єктного соціально структурованого мовного парування*, як радше вказівку на адаптативний характер цього процесу, який полягає у своєрідному пошуку консенсусу.

Реалізація цього консенсусу можлива завдяки двовимірній моделі суб'єкта-оглядача (observer), який в процесі споглядання об'єктів одночасно конституює саме споглядання та курсує в когнітивному вимірі консенсуальних відмінностей, які він сам виявляє і продукує. На думку Матурани, «мовотворенням» людина утворює свою екзистенційну реальність, яка є невід'ємною частиною усіх живих систем [19, 2049]. Отже, в кіберсеміотиці людське існування та знання оформлюється через «мовотворення» із соціумом, що викриває соціально-детермінований характер людської мови, пов'язаний з усією еволюцією людства. У семіотиці частковим синонімом на позначення «мовотворення» виступає термін Умвельт (нім. Umwelt, запропонований Якубом фон Уекскюлем), який вживається на позначення створеного органічними видами індивідуального світу знаків та реакцій. Однак в кіберсеміотиці на позначення зони Умвельту, де мають місце триадичні знакові взаємодії смислоутворення, впроваджено термін «сфера означування» (сигніфікації) [див. 17, 32–40, 398–402]. Звідси випливає, що поняття Умвельту в семіотиці охоплює ширшу сферу знакових відношень, аніж мова, яка є лише когнітивною складовою частиною мережі знаків останнього.

Когніція як феномен позбавлена змісту, а функціонування її пов'язане з первинним досвідом суб'єкта-оглядача, тобто його здатністю до диференціації [30, 40]. Відповідно усі навколишні об'єкти (від атомів до природи) є лише когнітивним втіленням практики людського існування, які Матурана порівнює з «бульбашкою людської активності, яка пливе в порожнині» (nothing) (переклад наш – Л. І. А.) [30, 40]. Але в процесі рекурсивної поведінки суб'єкта-оглядача (observer) в онтогенезі (в процесі еволюції організму) та філогенезі (як еволюції видів) зміст цієї так званої «бульбашки» теж еволюціонує та модифікується.

Очевидно, що апелювання Матурани до когнітивної основи людського існування породжує ряд запитань. Одним із ключових є питання природи Умвельту, яка в твердженні Матурани обмежується насамперед пізнавальними здібностями суб'єкта. Таке трактування, своєю чергою, ставить під сумнів спроможність моделі Умвельту сприяти існуванню видів (про хибність цього сумніву неодноразово зазначав Томас Себіок [цит. за 19, 2050]). Другим застереженням щодо тотального когнітивного контролю еволюції видів є термін «кволіа» (сенсорний рівень перцепції), який належить до фізичного виміру організмів та варіюється в різних органічних видах [19, 2050], однак сигналізує про ефективність еволюційної моделі Умвельту.[3]

Пересторогу дослідників викликає й консенсусна модель *міжсуб'єктного соціально структурованого мовного парування,* де суб'єкти однаково скеровані один на одного у формі діалогічної взаємодії [19, 2051]. Критику викликає саме відсутність в «мовотворенні» конфлікту та інтересу до співрозмовника, без чого теорія *міжсуб'єктного соціально структурованого парування* втрачає динаміку. Як влучно зазначає Пол Коблі, відповідь на це запитання можлива, якщо когнітивна наука та біосеміотика спільно розроблятимуть теорію мотивації, спираючись на поняття «емоційного знання», «теорії втіленої свідомості» та комунікації двох лінгвістичних кібернетичних організмів («cyborgs» як природних комунікантів).

Ще одним аспектом в побудові моделі міжсуб'єктного *соціально структурованого мовного парування* є концепція мовних ігор Вітгенштайна (нім. Wittgenstein), яка в кіберсеміотиці набуває нового звучання. Сьорен Брієр констатує наявність двох рівнів знакової взаємодії в мовних іграх: 1) зовнішнього (соціально-контекстуального) та 2) внутрішнього (емоційно-біологічного), де функціонують паралінгвістичні знаки, які виникли в процесі еволюції живих систем [17, 405]. Візуалізуємо рівні семіотичної взаємодії між двома кібернетичними суб'єктами у вигляді рисунку 1.

Як свідчить відношення між елементами на рис.1, провідним концептом в моделі міжсуб'єктної взаємодії постає теорія аутопоезису.[4] В інтерпретації кіберсеміотика С. Брієра, який доповнив свою концепцію семіозису ідеями фанероскопії Чарльза Пірса та теорією системного аналізу Нікласа Лумана, процес міжсуб'єктної взаємодії відбувається на трьох рівнях (рівнях моделювання), що відповідає тривимірній теорії аутопоезису та семіозису в працях Чарльза Морріса та Чарльза Пірса.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Наведені шляхи аналізу категорії суб'єктності в семіотичному вимірі наративу свідчать про необхідність застосування інтегративного підходу – із залученням теорії комунікації, семіотики, когнітивістики та соціолінгвістики. Установлено, що дослідження лінгвістичних та екстралінгвістичних способів експлікації культурно-соціальної категорії *суб'єктності* вимагає врахування особливостей ментальної та емоційної сфери *суб'єкта* пізнання. Здійснити аналіз ментального та емоційного вимірів суб'єктності можливо за допомогою біо-кібер-семіотичної методології моделювання, в основі якої лежить методологічний апарат дослідження процесів комунікації в живих (біосеміотика) та штучних (кіберсеміотика) аутопоетичних системах (теорія системного моделювання та аутопоезису). Рушієм семіозису в наративному дискурсі виступає суб'єкт-оглядач (observer), який одночасно є актором міжсуб'єктної взаємодії та відстороненим спостерігачем, що здійснює інтерпретацію шляхом само-референції. У такий спосіб утворюється подвійна модель інтерпретації, побу-

[3] Пол Коблі порівнює акустичну здатність людини й собаки чути високочастотні та низькочастотні звуки в сенсорному аспекті, що відображає еволюцію видів, однак свідчить й про спорідненість різних форм життя на Землі.

[4] Теорію запровадили чілійські вчені У. Матурана й Ф. Варела; вона згодом стала основою теорії радикального конструктивізму.

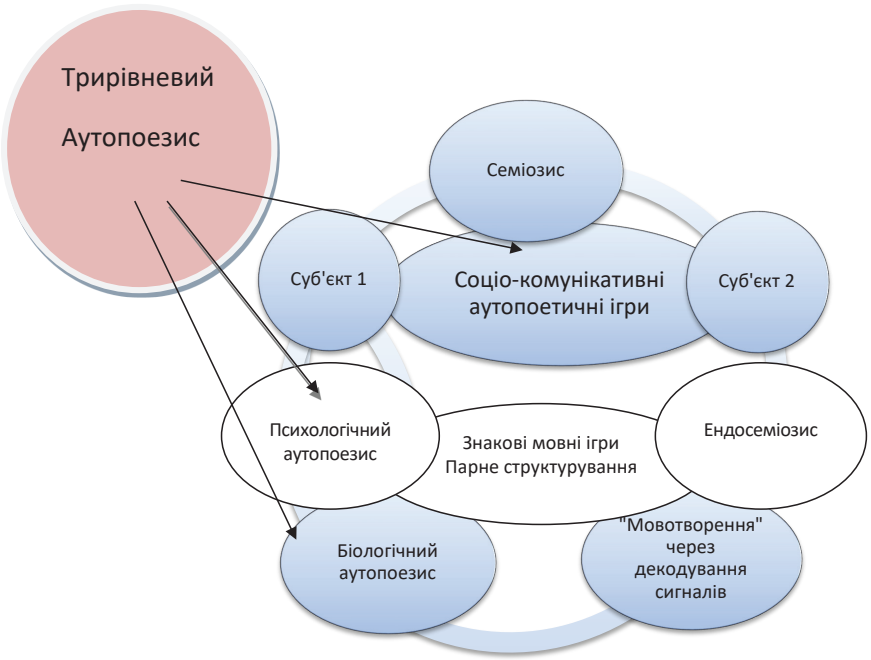

Рис. 1. Біо-кібер-семіотична модель міжсуб'єктного аутопоезису на трьох рівнях комунікації: соціокомунікативних ігор, біологічного та психологічного аутопоезису [адаптовано за 17]

дована за антиномічним принципом одночасної присутності та відсутності суб'єкта. Функціональним когнітивним інструментом, яким користується в процесі інтерпретації суб'єкт, виступає процес абдуктивного міркування як продукування ймовірних гіпотез. Динамічний процес абдукції знаходить своє відображення у трирівневому процесі аутопоезису, який включає три субрівні моделювання: біологічного, психологічного та соціокомунікативних аутопоетичних ігор. Цей підхід отримав назву *теорії моделювальних систем*, яка послуговується методами системного аналізу в дослідженні суб'єкт-об'єктних відношень в знакових аутопоетичних системах, до яких належить й наратив. Застосування цього підходу до аналізу емерджентного феномену суб'єктності в наративному дискурсі як в одній зі складних знакових форм передбачає позиціювання суб'єкта активним актором смислоутворення в наративному дискурсі та становить ***перспективи*** подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Київ, Івано-Франківськ, 2016. 320 с.
2. Болдырев Н. Н., Магировская О. В. Языковая репрезентация основных уровней познания. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2009. № 2. С. 7–16.
3. Болдырев Н. Н. Антропоцентрическая сущность языка в его функциях, единицах и категориях. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2015. № 1. С. 5–12.
4. Бюлер К. Теория языка : репрезентативная функция языка. Москва : Прогресс, 1993. 502 с.
5. Дадун Р. Фрейд / пер. с фр. Д. Т. Федорова; пред-е канд. филос. наук А. М. Руткевича. Москва : Издательство АО «Х. Г. С.», 1994. 512 с.
6. Дьяков А. В. Проблема субъекта в постструктурализме. Онтологический аспект : автореф. дисс. на соискание учёной степени докт. философ. наук : 09.00.03. Санкт-Петербург, 2006. 42 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Изд. 3-е. Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 264 с.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
9. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. Москва : Прогресс, 1978. 544 с.
10. Лотман Ю. Тезисы к проблеме «Искусство в ряду моделирующих систем». *Труды по знаковым системам (Sign System Studies)*. 1967. № 3. С. 130–145.
11. Маслов Е. С. Нарратив и целеполагание: соотношение структуралистского и феноменологичсеких подходов. *Учёные записки Казанского университета. Гуманитарные науки*. 2015. Т. 157, кн. 1. С. 66–75.
12. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью. Москва : Наука, 1985. 272 с.
13. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. Вид. 3-тє. Київ : Либідь, 2004. 288 с.
14. Юнг К. Г., фон Франц М. Л., Хендерсон Дж. Л., Якоби И., Яффе А. Человек и его символы / под общ. ред. С. Н. Сидоренко. Москва : Серебрянные нити, 1997. 368 с.
15. Языковая номинация: общие вопросы / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва : Наука, 1977. 360 с.
16. Alexander V. N. The Poetics of Purpose. *Biosemiotics*. 2009. № 2. P. 77–100. DOI 10.1007/s12304-008-9031-3

17. Brier S. Cybersemiotics : Why Information is Not Enough. University of Toronto Press, Toronto Studies in Semiotics & Communication, 2008. 477 p.

18. Cobley P. Time, Feeling and Abduction : Towards a New Theory of Narrative. *Semiotics*. 2008. P. 858–868. DOI:10.5840/CPSEM200859

19. Cobley P. Cybersemiotics and human modeling. *Entropy*. 2010. № 12. P. 2045–2066.

20. Danesi M. Modeling Systems Theory : A Sebeokian agenda for semiotics. *Cybernetics and Human Knowing.* 2003. Vol. 10. № 1. P. 7–24.

21. Danesi M. Modeling systems theory. *Biosemiotics: Information, Codes, and Signs in Living Systems.* Edited by Marcello Barbieri. New York : Nova, 2007. P. 155–164.

22. Hamburger K. Die Logik der Dichtung, 4th ed., Stuttgart, 1994.

23. Hutto D. D. Folk Psychological Narratives : The Sociocultural Basis of Understanding Reasons. Cambridge, MA : MIT Press. 2008. 368 p.

24. Kaplan R. Cultural Thought Patterns in Intercultural Education. *Language Learning*. 1966. P. 16–20.

25. Kristeva J. Language the Unknown: An Initiation into Linguistics. Trans / by A. M. Menke. New York : Columbia University Press, 1989. 366 p.

26. Kull K. A sign is not alive – a text is. *Sign Systems Studies*. 2002. Vol. 30. № 1. P. 327–336.

27. Kull K. Biosemiotics: To Know, What Life Knows. *Cybernetics & Human Knowing*. 2009. Vol. 16. P. 81–88.

28. Levchenko J. & Salupere S. Tartu Semiotic Library: Vol. 2. Conceptual dictionary of the Tartu-Moscow Semiotic School. Tartu : Tartu University Press, 1999. 408 p.

29. Maturana H. & Varela F. Autopoiesis and cognition. The realization of the living. Dortrecht : Kluwer, 1980. 143 p.

30. Maturana H. R. Ontology of observing : The biological foundations of self-consciousness and the physical domain of existence. *R. E. Donaldson* (ed.) *Texts in cybernetic theory: An in-depth exploration of the thought of Humberto Maturana, William T. Powers, and Ernst von Glasersfeld.* American Society for Cybernetics (ASC). 1988. Retrieved from https://cepa.info/597.

31. Rosen R. Life itself: A comprehensive inquiry into the nature, origin, and fabrication of life. New York : Columbia University Press, 1991.

32. Sebeok T. A. Signs: An introduction to semiotics. 2-nd ed., Toronto : University of Toronto Press. 2001.

33. Sebeok T. A. & Danesi M. The Forms of Meaning : Modeling Systems Theory and Semiotic Analysis. Mouton de Gruyter : Berlin, Germany. 2000.

REFERENCES

1. Bystrov, Ja. V. (2016). Anglomovnij biografichnij narativ u vimirah kognitivnoï lingvistiki i sinergetiki: monograph [English Autonarrative in the Light of Cognitive Linguistics and Synergetic]. Kyiv; Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].

2. Boldyrev, N. N., Magirovskaya, O. V. (2009). Yazykovaya reprezentatsiya osnovnykh urovney poznaniya [Language Representation of the Basic Levels of Cognition]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki,* 2, 7–16 [in Russian].

3. Boldyrev, N. N. (2015). Antropotsentricheskaya sushchnost yazyka v ego funktsiyakh, edinitsakh i kategoriyakh [Antropocentric Essence of the Language in its Functions, Units and Categories]. *Voprosy kognitivnoy lingvistiki*, 1, 5–12 [in Russian].

4. Byuler, K. (1993). Teoriya yazyka: reprezentativnaya funktsiya yazyka [Theory of Language: Representative function of language]. Moskva: Progress [in Russian].

5. Dadun, R. Freyd [Freud] / per. s fr. D. T. Fedorova; pred-e kand. filos. nauk A. M. Rutkevicha. Moskva: Izdatelstvo AO „H.G.S." [in Russian].

6. Dyakov, A. V. (2006). Problema subekta v poststrukturalizme. Ontologicheskiy aspekt [The Subject Problem in Post-structuralism. Ontological Aspect]. (Avtoreferat dissertatsii doktora filosofskikh nauk). Sankt-Peterburg [in Russian].

7. Karaulov, Yu. N. (2003). Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [The Russian Language and Language Personality]. (3-rd ed.). Moskva: Editorial URSS [in Russian].

8. Kubryakova, Ye. S. (2004). Yazyk i znanie: na puti polucheniya znaniy o yazyke. Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira [Language and Knwoledge. Parts of Speech from Cognitive Position. The Role of Language in World Acquisition]. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury [in Russian].

9. Layonz, Dzh. (1978). Vvedenie v teoreticheskuyu lingvistiku [Introduction to Theoretical Linguistics]. Moskva: Progress [in Russian].

10. Lotman, Yu. (1967). Tezisy k probleme «Iskusstvo v ryadu modeliruyushchikh sistem». Trudy po znakovym sistemam [Notes to the problem „Art in a Line of Modeling Systems"]. *Sign System Studies*, 3, 130–145 [in Russian].

11. Maslov, Ye. S. (2015). Narrativ i tselepolaganie: sootnoshenie strukturalistskogo i fenomenologichsekikh podkhodov [Narrative and Goal-setting: A Correlation of Structuralist and Phenomenological Approaches]. *Uchenye zapiski Kazanskogo universiteta. Gumanitarnye nauki,* 157 (1), 66–75 [in Russian].

12. Paducheva, Ye. V. (1985). Vyskazyvanie i ego sootnesennost s deystvitelnostyu [A Statement and its Reference to Reality]. Moskva: Nauka [in Russian].

13. Romenec', V. A. (2004). Psyhologija tvorchosti [Psychology of Creativity]: Handbook (3 ed.). Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].

14. Yung, K. G., fon Frants, M. L., Khenderson, Dzh. L., Yakobi, I., Yaffe, A. (1997). Chelovek i ego simvoly [A Human Being and His Symbols] / pod obshch. red. S. N. Sidorenko. Moskva: Serebryannye niti [in Russian].

15. Yazykovaya nominatsiya: obshchie voprosy (1977) [Language Nomination: General Questions] / pod red. B. A. Serebrennikova. Moskva: Nauka [in Russian].

16. Alexander, V. N. (2009). The Poetics of Purpose. *Biosemiotics,* 2, 77–100. DOI: 10.1007/s12304-008-9031-3.

17. Brier, S. (2008). Cybersemiotics: Why Information is Not Enough. University of Toronto Press, Toronto Studies in Semiotics & Communication.

18. Cobley, P. (2008). Time, Feeling and Abduction: Towards a New Theory of Narrative. *Semiotics,* 858–868. DOI:10.5840/CPSEM200859.

19. Cobley, P. (2010). Cybersemiotics and human modeling. *Entropy*, 12, 2045–2066.

20. Danesi, M. (2003). Modeling Systems Theory: A Sebeokian agenda for semiotics. *Cybernetics and Human Knowing*, 10 (1), 7–24.

21. Danesi, M. (2007). Modeling systems theory. *M. Barbieri* (Ed.) *Biosemiotics: Information, Codes, and Signs in Living Systems*. New York: Nova, 155–164.

22. Hamburger, K. (1994). Die Logik der Dichtung. (4th ed.). Stuttgart.

23. Hutto, D. D. (2008). Folk Psychological Narratives: The Sociocultural Basis of Understanding Reasons. Cambridge, MA: MIT Press.

24. Kaplan, R. (1966). Cultural Thought Patterns in Intercultural Education. *Language Learning*, 16, 1–20.

25. Kristeva, J. (1989). Language the Unknown: An Initiation into Linguistics. (Trans.) A. M. Menke, New York: Columbia University Press.

26. Kull, K. (2002). A sign is not alive – a text is. *Sign Systems Studies*, 30 (1), 327–336.

27. Kull, K. (2009). Biosemiotics: To Know, What Life Knows. *Cybernetics & Human Knowing*, 16, 81–88.

28. Levchenko, J. & Salupere, S. (1999). Tartu Semiotic Library: Vol. 2. Conceptual dictionary of the Tartu-Moscow Semiotic School. Tartu. Tartu University Press.

29. Maturana, H. & Varela, F. (1980). Autopoiesis and cognition. The realization of the living. Dortrecht: Kluwer.

30. Maturana, H. R. (1988). Ontology of observing: The biological foundations of self-consciousness and the physical domain of existence. *R. E. Donaldson* (ed.) *Texts in cybernetic theory: An in-depth exploration of the thought of Humberto Maturana, William T. Powers, and Ernst von Glasersfeld.* American Society for Cybernetics (ASC). Retrieved from https://cepa.info/597

31. Rosen, R. (1991). Life itself: A comprehensive inquiry into the nature, origin, and fabrication of life. New York: Columbia University Press.

32. Sebeok, T. A. (2001). Signs: An introduction to semiotics. (2-nd ed.). Toronto: University of Toronto Press.

33. Sebeok, T. A. & Danesi, M. (2000). The Forms of Meaning: Modeling Systems Theory and Semiotic Analysis. Mouton de Gruyter: Berlin, Germany [in English].

УДК 811.161.2:81'37
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214361

ПИТОМІ УКРАЇНСЬКІ ТА ЗАПОЗИЧЕНІ НАЗВИ ГОРОДНІХ КУЛЬТУР УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марченко Т. А.
Сумський національний аграрний університет

У статті порушено питання походження назв городніх культур сучасної української мови. Проблему розглянуто у двох площинах – праслов'янській та індоєвропейській, які почасти перетинаються. Проаналізовано здебільшого ті лексичні одиниці, які мали праслов'янське походження. Процес запозичення у лексико-семантичній групі на позначення назв городніх культур показує розвиток лексичної системи в цілому як у синхронічному, так і в діахронічному плані. Такі дослідження дають можливість певною мірою спрогнозувати подальший розвиток лексичної системи української мови. Джерелом пропонованого дослідження став лексичний матеріал стародавніх писемних пам'яток праслов'янської мови, де засвідчено шляхи та терміни наповнення ними лексичної системи. За допомогою додаткового етимологічного аналізу окреслено способи потрапляння кожної окремої лексеми до різних лексичних систем української мови. Показано фонетичні та морфологічні трансформації назв городніх культур від праслов'янського до українського періоду. Назви праслов'янского походження виступають як найдавніші форманти усієї лексико-семантичної групи.

У розвідці також представлено запозичені лексичні одиниці. Їхню характеристику подано у формі фонетичних модифікацій, яких зазнавала система назв городніх культур української мови. Похідні прикметникові форми назв наведено задля подальшого аналізу деривацийних особливостей цієї групи лексики. Описано вплив багатьох індоєвропейських мов на формування системи української мови. Ілюстративний матеріал має вигляд однокомпонентних (іменник) або двокомпонентних утворень (іменник + прикметник), що відповідає вимогам формування сучасної ботанічної термінології. Лексеми праслов'янського походження визначено як найдавніші утворення в сучасній системі назв городніх культур. Схарактеризовано деривацийні процеси у системі назв городніх культур. Питомі українські назви городніх культур та їхні похідні є утвореннями, які вільно функціонують у різних стилях української мови. З урахуванням праіндоєвропейських складників у назвах городніх культур засвідчено спорідненість європейських та української мов.

Ключові слова: *праслов'янський лексикон, запозичення, індоєвропейські мови, городні культури, лексична система, фонетичне оформлення, двокомпонентні назви, спільноіндоєвропейська спадщина.*

Marchenko T. A. Native Ukrainian and borrowed names of allotment crops in the Ukrainian language. *The article considers the question of the origin of words denoting allotment crops in the modern Ukrainian language in two partly intersecting planes: Proto-Slavic and Indo-European. The author focuses on the vocabulary of Proto-Slavic origin. The process of borrowing in the lexical-semantic group denoting names of allotment crops shows both synchronic and diachronic development of the lexical system as a whole. Such studies make it possible to predict further development of the lexical system of the Ukrainian language. The source of this study was the lexical material of ancient written works of the Proto-Slavic language, which give proofs of how and when the words entered the lexical system. Based on additional etymological analysis, the author describes the ways each individual lexeme got into different lexical systems of the Ukrainian language and shows phonetic and morphological transformations of the names of allotment crops from the Proto-Slavic up to the Ukrainian period. Names of Proto-Slavic origin are the oldest forms of the whole lexical-semantic group.*

The article also deals with some borrowed lexical units. They are characterized through phonetic modifications the system of Ukrainian names of allotment crops underwent. Derivative forms of adjectives are given for further analysis of derivative features of this vocabulary group. The study describes the influence of many Indo-European languages on the formation of the Ukrainian language system. The illustrative material has the form of one-component (noun) or two-component (noun + adjective) formations, which meets the requirements for the formation of modern botanical terminology. Lexemes of Proto-Slavic origin are defined as the oldest formations in the modern system of names of allotment crops. Derivation processes in the system of vegetable names are characterized. Native Ukrainian names of allotment crops and their derivatives are formations that function freely in different styles of the Ukrainian language. Pre-Indo-European components in the names of allotment crops prove the cognation of European and Ukrainian languages.

Key words: *Proto-Slavic lexicon, borrowings, Indo-European languages, names of allotment crops, lexical system, phonetic representation, two-component names, common Indo-European heritage.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Основне ядро лексичної системи сучасних слов'янських мов засвідчено праслов'янськими лексемами. Праслов'янський лексикон складається зі слів, які успадковані із індоєвропейської прамови і збережені без особливих змін або з деякими модифікаціями, та слів, що виникли на базі праіндоєвропейських коренів у результаті словотвірної діяльності праслов'ян. У словнику праслов'янської мови є й запозичені елементи з інших індоєвропейських мов, але кількість їх незначна. Запозичені праслов'янською мовою лексичні одиниці визначити важко, адже давні слов'яни мали безпосередні контакти з іншими індоєвропей-

ськими народами, мови яких були найближчими до праслов'янської, – скіфами, балтами й германцями.

Більшість слів праслов'янської мови, успадкованих із праіндоєвропейської, мають відповідники в різних групах споріднених мов, тому їх можна вважати спільноіндоєвропейськими за походженням. Частина праслов'янських слів виявляє спорідненість лише з лексемами окремих груп індоєвропейських мов. Лексичні сходження з мовами інших груп мов можуть пояснювати і як спільно збережені колись загальноіндоєвропейські слова, і як однакові (спільні) новотвори, і як спільні запозичення, що є *актуальним* для формування цієї системи на сучасному етапі [2, 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми українського термінознавства, походження та розвиток окремих терміносистем, особливості функціонування термінів у своїй системі та поза нею, вплив діалектної лексики на формування терміносистеми – усі ці питання порушено в працях О. Реформатського, Д. Лотте, О. Ахманової, Я. Закревської, Т. Кияка, Г. Козачук, А. Д'якова, В. Даниленка, Л. Симоненко, М. Кочергана, О. Суперанської, Д. Шмельова, Т. Канделакі, В. Горпинича та ін. Велике значення мають дослідження І. Верхратського («Списъ важнѣйшихъ выразо̂въ зъ рускои ботанічнои термінольогіѣ и номенклятуры (зъ оглядомъ на шко̂льну науку въ высшихъ клясахъ гымназіѣ)», 1892), який очолював роботу комісії з укладання термінологічних словників української мови наприкінці XIX – початку XX століття (природничий напрям); В. Вовчанецького та Я. Лепченка («Словник ботанічної термінології. (Проєкт). ВУАН, НДІМ, Сектор термінології та номенклатури. Матеріяли до української термінології та номенклатури», 1932 р.); Й. Дзендзелівського («Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття», 1960 р.; «Українське і слов'янське мовознавство», 1996 р.), праці якого цінні у площині виокремлення діалектних назв та формування термінологічної системи сучасної української літературної мови; Я. Закревської («Одночленні і двочленні дублетні назви в діалектах української мови», 1979 р.; «Українські народні назви рослин як основа сучасної нормативної ботанічної номенклатури», 1972 р.), яка глибоко проаналізувала особливості терміноодиниць на позначення назв городніх культур та ін.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета дослідження – виокремити питомі українські лексичні одиниці із лексико-семантичної групи назв городніх культур. **Завдання** дослідження полягало у проведенні етимологічного та діахронічного аналізу лексем слов'янського походження, описі деривaційних особливостей назв городніх культур української мови. Для розв'язання поставлених завдань використано описовий метод, а також метод зіставлення словникових дефініцій тлумачних словників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Праслов'янська мова контактувала здебільшого із генетично спорідненими індоєвропейськими мовами, тому довести, що те або інше слово запозичене праслов'янською мовою, важко навіть тоді, коли в лексемі представлено регулярні фонетичні відповідники.

Визначення запозиченості або питомості слова передбачає врахування його семантичних, акцентуаційних та словотвірних особливостей.

Дотеперішні дослідження слов'янської лексики виявили досить активний лексичний взаємообмін між прагерманською і праслов'янською мовами. Донедавна роль германських запозичень, особливо культурної лексики, у праслов'янській мові явно перебільшували. Використовуючи різні лінгвістичні критерії, В. Мартинов спробував виявити не тільки прагерманські слова в праслов'янській, але й праслов'янські в прагерманській мовах [2, 27].

Загальноєвропейських назв рослин та їх частин небагато. Частіше відтворено найменування, притаманні окремим групам мов. До того ж той самий корінь (назва) в різних мовах може означати різні рослини, пор.: болг. (*кавун, каун*) «диня»; тур. *kavun (kaun*) «диня»; чув. *кавăн* «гарбуз», походить від ар. *kavun* «диня».

Спільноіндоєвропейською спадщиною є такі праслов'янські назви рослин:

Біб – «овечий послід, маленька кулька» – р. бр. боб, др. бобъ, п. bob, ч. вл. нл. bob, слц. bôb, полаб. büb, болг. м. діал. боб «квасоля»; схв. бо̀б, слн. bob, стсл. БоБъ; – псл. bobъ; – споріднене з прус. babo, лат. faba «тс.» і, мабуть, з алб. bathë «тс.» , гр. φαχός «сочевиця»; латинською мовою *біб* – faba («біб, бобове поле, бобова юшка, бобове намисто, бобоподібні екскременти») [ЕСУМ, I, 189];

Гірчиця – стсл. горькъ, гр. πιχρος, п. gorzki, вл. horki «гірчиця» [ЕСУМ, I, 516];

Горох – др. горохь, п. нл. groch, ч. hrach, слц. hrach, вл. hroch, полаб.gorx «горох» [ЕСУМ, I, 567–568];

Капуста – слц. kapusta, болг. [капуста], схв. kapusta, слн. [kapŭsta] «капуста», kapus «тс.», р. – цсл. καπγστα «страва» (1073); – очевидно, результат видозміни запозиченого з слат. compos(i)ta «капуста» [ЕСУМ, II, 378–379];

Кріп – «*Anethum Graveolens L.*» р. укроп, (кроп), бр. кроп (укроп), др. кропъ, п. [krop], (з укр. або бр.); – очевидно, результат метатези попереднього *копръ, викликаної впливом *кропити* і похідних [ЕСУМ, III, 97–98];

Кукурудза – р. бр. кукуруза, п. kukurydza, [kukurudza], ч. kukuřice, [kukuryca, kukuřyca], слц. kukurica, вл.нл. kukurica, болг.кукуруз, схв. кукуруз, (кукурица, кокоруз), ст. кукуруза, слн. koruza, [kukuruza, kukurica, kokorica]; – не зовсім ясне, можливо, слово слов'янського походження, пов'язане з коренем *kokor-, *kukur- «щось розчепірене» і споріднене з слн. kukurjav «кучерявий» [ЕСУМ, III, 131];

Мак – прасл. makъ «мак», гр. μήχων, д.-в.-н., д.-сакс. maho, mago «мак» [ЕСУМ, III, 364];

Морква – р. морковь, (морква), бр. морква, п. marchew, ч. mrkev, [mrkva], слц. mrkva, вл. morchej, нл. marchej, [marchwej], болг., м. морков (з укр.) схв. мр″ква, слн. mŕkev, стсл. мръкы; - псл. *m$^{ъг}_{o}$ky, род.в.* m$^{ъг}_{o}$kъve «морква» [ЕСУМ, III, 514–515];

Ріпа – сер. лит. ró̇pė «ріпа», двн. ruoba «ріпа» поряд з râba, лат. rāpum (п. rzepa, слвц. repa, србхв. ре̏па) [ЕСУМ, V, 96];

Часник – давньорус. чеснъкъ, болг. чесън, чеснов лук, ч. česnek, слвц. česnak, п. czosnek //прасл. *česnъ [ЕСУМ, VI, 282–283];

Щавель – двр. щавънъ «кислий», болг. щава «дубильний засіб», слов. ščáv, слвц. šťava «сік», прасл. ščávь пов'язують з словом «щи» [ЕСУМ, VI, 499–500].

Якщо кількість і склад лексики на означення злакових рослин, здавна культивованих в Україні, змінилися порівняно мало, то назви городніх культур у пам'ятках XVI – XVIII ст. представлені значно ширше, ніж у попередній період. Це пояснюється не так упровадженням нових культур, кількість яких не зазнала істотних змін, як характером писемних пам'яток, які ширше відтворювали відповідні сфери функціонування цієї групи лексики.

Назва городньої рослини *тыква* (<д.-р. *тыкы*, род. *тыкъвє*) витіснена запозиченим з тюркських мов словом *гарбузь* (за стравленє *гарбуза* свинею – Т., 1719, 509). У функції особової назви *гарбузь* у документах виступає значно раніше: мєжи домо(м) матыса *га(р)буза* и се(н) ка Кравца (Юр., 1596, 16 зв.). Лексема *тыква* продовжує функціонувати у вторинному значенні, як назва посуду: *тиква* черепяна дьгтю (Т., XVIII, 852) [1, 627].

Окремі назви, успадковані з давньоруської мови, засвідчені вже в характерному для української мови фонетико-морфологічному оформленні: *чосник* або *часник* (< *часньк, чесновитькь,* пор. *рос*. *чеснок*, *б. часнок*) (*часнику* вынкув шьсть ... цибуль и *чоснику* по тридцять вынковь – АП, 1699, 157, *часнику* обираного головокь три – Кн., 1788,65); *морква* (<*m$^{ъr}_{o}$kv, род.в.* m$^{ъr}_{o}$kъve) (*морквы*, огурковь – огородь – Арх. ЮЗР, 1572, 6/I, 817), зрідка *морковь* (*Морковь огородная* есть студеной натури – Врач., 1776, 51) і *редка* (*редку* давати – Кн., 1788, 67). Входять в ужиток назви таких городніх культур, як *петрушка* (Сл. Лекс., 1642, 313; МДЛ, с. XVIII, 17), *пастырнак (пастернак)* (принеси самь *родкви*, *пастырнаку* – Розм., XVI, 13 зв.); паралельно виступають назви *свекла* (бочка и сь *свеклою* – Арх. ЮЗР, 1590, 6/I, 206; *свекла* припра(в) на(я) – Бер. Лекс., 1627, 217; з *свек(ь)ли* сокь – МДЛ, с. XVIII, 14, зрідка *быта* (< лат. bēta) (пойдеть *быты* збырать, бр потреба козлины изь *бытою* вычинять – К.З., к. XVII, 104) і все послідовніше – запозичення з середньовічної латини (*буряк* – «*Beta Vulgaris L.*» ст. боряк (XVIII ст.) – р., бр. бурáк, п. burak, [borak, borag], ч. burák, ст. borák, borag, слц. borák, burák; – запозичене через польську мову з середньолатинської або італійської; слат. borãgo (borrãgo), італ. borragine «бурачник, Borrago officinalis», походить від ар. abū'araq «тс.» (букв. «батько поту») на думку А. Брюкнера, назву рослини Borrago перенесено на рослину Beta vulgaris тому, що обидві вони вживались у салаті, Ф. Славський уважає, що burak як назва рослини Beta vulgaris походить від назви кольору bury, контамінованої із середньовічним borak, burak, «бурачник»; В. Махек виводить цю назву з чеської buryna «кормовий буряк»). Лексема *бурак*ь/*бурякь* поступово переважає у вжитку і згодом стає нормативною, хоча у XVIII ст. зрідка фіксується і *свекла,* інколи – у спеціалізованому значенні «квашені буряки, квас із буряків». У російській мові цього періоду спостерігається зворотний перерозподіл значень: *свекла* утверджується як нормативна назва городньої рослини, а *бураки, бурачки* вживаються у значенні «квашеная свекла» (Сл. РЯ, I, 356) [ЕСУМ, I, 305–306].

Різними фонетичними варіантами представлено назву, що є українсько-білоруським словотвірним варіантом давньоруського слова *огурєць: огурковь* огородь засеяныи (Т. Мат., 1646,56); за *ωго(р)ки* (ЦДІАЛ, 1594 – 1595, 1, 129, 1123, 1 зв.); *угурки* … поставила (Т. Мат., 1571, 918); *угирковь* кадовб (АП, 1691, 83); *гирковь* (Т., XVIII, 524). Давня лексема (і суфіксом *-ець*) виступає зрідка і вже в українському фонетичному оформленні: оніє *вгурцы* скласть в котоль (Марц., с. XVIII, 649). Через польське посередництво засвоєно назву рослини *салата* (через фр. salade, з іт. salata «салат, те, що засолено», п. sałata) (Бер. Лекс., 1627, 210; же (л)ятница, *салата* – Сл. Лекс., 1642, 249; принеси…*Салату* и мясо слоноє – Розм., XVI, 10 зв. – 11). Це слово одночасно вживалося й на позначення відповідно приготованої страви, про що свідчить, зокрема, назва спеціального посуду: *салатниковь* 4 [куплено] (Т. Карт., 1798).

У функції загальної назви городніх рослин, зокрема свіжої зелені, продовжує вживатися слово *ярина* (принєси *ярину* твоєму брату – Розм., XVI, 11; Тилко ьли *ярины* и воду пили – Гал., 1659, 201), яке, однак, мало ширший семантичний обсяг, бо означало також *злаки весняного посіву та взагалі трав'янисту рослинність.*

Назви городніх рослин, як правило, були словотвірно продуктивними. Від більшості з них засвідчено похідні прикметники: росады *капу(ст)ноє* фу(н)товъ пя(т)(АЖ, 1584, 76); двь горсти *гороховой* соломи (МДЛ, с. XVIII, 36); *бобовый* (Сл. Лекс., 1642, 314); столчи насьня *кропового* (МДЛ, с. XVIII, 32); насе(н)я *цебу(л)ного* фу(н)товъ три(д)ца(т) (АЖ, 1584, 76); ядра *че(с)никовиє* (Сл. Лекс., 1642, 206); насе(н)я за по(л)копы гроше(и) *морквано(г)[о]* (АЖ, 1584, 76); *морковного* сьмени да рьпяного възявши (Врач., 1776, 51); *пасты(р)наково(г)[о]* насе(н)я (АЖ, 1584, 76); *буряковим* росолом (АП, 1703, 214); *свекляного* насе(н)я (АЖ, 1584, 76); *горчичное* насьня з сокомъ *угорковимъ* пити (МДЛ, с. XVIII, 5); росолъ *огурковий* (25); *ганусовой* оковитой горьлки (Т., 1756, 508); горьлку *ганичковую* (1722, 507); водки *ганишковой* 8 ведер (1744, 507); горьлки *ганушковой* ... два гарця (Марц., с. XVIII, 638); сокъ *маковий* (Сл. Лекс., 1642, 265); о сьмьи *маковомъ* (Врач., 1776, 49); сокъ *редчинъ*, корень *редкинъ* (Т. Карт., XVII). У двокомпонентних похідних назвах рослин, у яких субстантив був назвою більш відомої рослини, а конкретизатором виступав ад'єктив, утворений від назви тварини, основне метафоричне навантаження припадало на означення [3, 51].

Від багатьох назв засвідчені й похідні утворення – іменники на означення стебел і листя даної рослини (*бобовины* – Сл. Лекс., 1642, 192; в *гороховинах* спати – К. З., к. XVII, 219); місця, де вирощували рослину (*огорчынецъ*, мѣйстце длѫ *ωгорокωвъ* – Бер. Лекс., 1627, 216); страв, напоїв (*бобовъникъ*, пирогъ з *бобу* – Сл. Лекс., 1642, 192; *свекольнику* одна бочка – Arch. xx. S., 1553, IV, 13). Особливо словотвірно продуктивною була лексема *макъ*. Крім словотвірних похідних, які зберігали семантичний зв'язок з назвою рослини (Купатися в теплой водь з *маковками* – МДЛ, с. XVIII, 12), широко побутували деривати, які повністю увійшли до інших лексико-семан-

тичних груп: *маковиця* «шпиль церкви» (Л. Остр., 1-ша пол. XVII, 132), *макуха* і *макухъ* «залишки після витискання олії (з будь-якої олійної рослини)» (Д., II, 291-292; Вг., 318–319) (зъ *макухомъ* зъ ліону – Кн., 1788, 77), *макотертъ* і *макьтра* «посуд певної форми», первісно «посуд для розтирання маку» (меду *макотертъ* повенъ – ДНМ, 1719, 104; утерти въ *макьтрь* три *цибулъ* з виномъ французскимъ бълымъ – Кн., 1788, 61), *макогонъ* (тыє *макогоны*, що куха(р)ки макъ мну(т) – К.З., к. XVII, 152), *верцимакъ* (п. wiercimak) (Арх. ЮЗР, 1601, 8/III, 482), *змачити* «стерти на мак», перен. «спаплюжити» (брыдкими справами своими станъ … духовный… *змачил* и въ огиду подал – Арх. ЮЗР, 1625, 1/IV, 569).

Деякі прикметники, утворені від назв городніх рослин, в цей період також виступали в далеких від городництва значеннях, зокрема при характеристиці кольору, форми предметів, їх розміру: кунтушъ сукъна тонкого женский … *маковий* (ДНМ, 1774, 305); ланцужокъ сребропозлащенный *горощатый* (тобто у формі кульок, подібних до горошин) (Т., XVII, 578). Вислів *макове зерно* уживався й уживається для позначення дуже малої кількості чогонебудь: сорочого мозку з горълкою з *маковое зерно* випит(ь) (МДЛ, с. XVIII, 47), а також в образно-метафоричному значенні: Іж на волосъ не спавъ, і ни на *маково зе(р)но*, хо(ч) зшива(и) ωчи (К.З., к.XVII, 238). Це стійке словосполучення, утворене на староукраїнському мовному ґрунті, успішно конкурувало з висловом *горчичное зерно*, який засвідчується винятково в конфесійних текстах (о зерноу горъчичномъ – ПЄ, 1556–1561, 139; яко *зе(р)но го(р) чи(ч)ноє* – УЄ, к. XVI, 105 зв.), часто в архаїчному оформленні (яко *зерно горушчино* – Т., XVI, 578).

Назви городніх культур, здебільшого успадковані староукраїнською мовою з давньоруської, протягом XVI–XVIII ст. набули в основному оформлення, у якому вони функціонують і в сучасній українській мові. Деякі давні назви (*тиква, свекла*) поступилися місцями перед новішими запозиченнями і збереглися лише в говорах.

З видових назв безпосередньо виступають лише *капоуста* (Cost., 1425, II, 169 та ін.) і *горох* (ВОРСР, 1487, 178). Але у функції особових назв засвідчено лексеми *репа* (АЛМ, 1498, 163), *цибуля* (АЛРГ, 1497–1498, 80), *горчица* (Арх. ЮЗР, 1471, 8/III, 628). Це вказує на тривале і безперервне функціонування в мові відповідних апелятивів, засвідчених ще в пам'ятках давньоруського періоду. Показовою є, зокрема, відапелятивна особова назва *цибуля*, яка свідчить про поширення вже в цей період назви, яка заступила в українській мові давньоруську лексему *лоукъ*. Що ж до городніх культур, означуваних лексемами *капоуста, горохъ*, то вони мали помітне господарське значення і згадуються в ділових документах як об'єкт феодально залежних землевласників. Про поширеність і активне функціонування назв городніх культур, зокрема *гороху*, свідчить і наявність у тогочасних пам'ятках окремих топонімів, базою для утворення яких послугували відповідні апелятиви: *Горохов/ Горухов* – назва маєтку у Волинському князівстві (Arch. xx. S., I, 240); *Горохолина* – назва річки (Р., 1404, 68) (первісне значення апелятива «горохове стебло з листям»).

Найчисленнішу групу похідних назв становили назви двокомпонентні (субстантив (назва широковідомої рослини) + ад'єктив (конкретизатор)): *чесноку дикого* (МДЛ, сер. XVIII, 29), *дивая пе(т)рушка* (Сл.Лекс., 1642, 76), *салата лъсная* (Бер. Лекс., 1627, 36), *п(о)стє(р)на(к) лъсный, хрънъ лъсни(и)* (Сл. Лекс., 1642, 354), *свекла лъсная* (323) тощо. Назви рослин часто супроводжуються прикметниками, похідними від назв тварин (народні назви), що сприймаються носіями мови як цілком довільне утворення, хоча, безумовно, на певному етапі утворення та розвитку словосполучення мало цілком мотивоване значення: *конски(и) щавъ трава* (Сл. Лекс., 1642, 357), *конєвъий щавъ* (Травн., XVI, 267), *елени(и) щавъ* (216), *заячій щавей* (МДЛ, середина XVIII, 27), у якому денотати-носії таким чином відмежовувалися один від одного.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведений аналіз дав змогу зробити такі висновки:

Відсоток питомоукраїнських елементів у назвах городніх культур не великий, проте характеризується стійкою автентичністю. Вони виступають як форманти для творення похідних.

Полісемія назв городніх культур слов'янського походження забезпечує функціонування цих одиниць у різних стилях мови.

Найширшою групою словосполучень є іменнниково-прикметникові утворення, які відповідають системі творення ботанічної термінології, до якої належать назви городніх культур.

Питомі українські терміни можна визначити як найдавніші утворення, що засвідчені в численних історичних документах та актах господарської діяльності, широко представлені в творах народнопоетичної творчості, художньої літератури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбач О. Ботанічна та зоологічна термінологія в нових перекладах Біблії українською мовою. Статті до 1000-ліття християнізації Руси-України. Франкфурт, 1991. С. 625–642.

2. Історія української мови. Лексика і фразеологія : монографія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1983. 742 с.

3. Карпова В. Л. Староукраїнські вторинні назви рослин (асоціативно пов'язані із сферою живої природи). *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 46–54.

REFERENCES

1. Horbach, O. (ed.). (1991). Botanichna ta zoolohichna termonolohiia v novyh perekladah "Biblii" ukrayinskoiu movoiu [Botanical and Zoological Terminology in New Translations of the Bible in Ukrainian]. *Statti do 1000-littia khrystyyanizatsiyi Rusi-Ukrayiny*. Frankfurt, 625–642 [in Ukrainian].

2. Vynnyk, V., Horobets, V., Karpova, V., Kolomiyets, L., Rusanivskyi, V. (Ed.) Matviias, I. (1983). Leksyka i frazeolohiia [Vocabulary and Phraseology] Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Karpova, V. (1984). Staroukrayinski vtorynni nazvy roslyn (asotsiatyvno povyazani iz sferoyu zhyvoyi pryrody) [Old Ukrainian Derivative Names of Plants (Associatively Connected with the Sphere of Living Nature)]. *Movoznavstvo*, *2, 46–54* [in Ukrainian].

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

АЖ – Актова книга житомирського міського уряду кінця XVI ст., 1582–1588 рр. (Підготував до видання М. К. Бойчук). 1965. 189 с.

АЛМ – Акты Литовской метрики / собр. Ф. Н. Леонтовичем. Варшава, 1896–1897. Т. 1. Вып. 1–2.

АЛРГ – Акты Литовско-русского государства / изд. М. Довнар-Запольским. Москва, 1900. Вып. 1.

АП – Пирятинські актові книги. Стороженки : Фамил. арх. Киев, 1908. Т. 6.

Арх. ЮЗР – Архив Юго-Западной России / Изд. Врем. комис. по розбору древних актов. Киев, 1859–1914.

Бер. Лекс. – Лексикон словенороський Памви Беринди: Надрук. з вид, 1627 р. фотомех. способом / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 272 с.

ВОРСР – Описания русских и словенских рукописей Румянцевского музея, составленное Александром Востоковым. Санкт-Петербург, 1842.

Врач. – Врачьбникь сьмень и травь, переведень зь греческаго диалекта на россійской … 1776 года. *Киевская старина.* 1890. Т. 28.

Гал. – Галятовский І. Ключъ разумьніѫ. Київ, 1659.

Д. – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Санкт-Петербург, 1880–1882. Т. 1–4.

ДНМ – Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст.: (Матеріали сотен. Канцелярій і ратуш Лівобереж. України) / підгот. до вид-ня В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1976.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1982–2012.

К.З. – Зиновіїв К. Вірші. Приповісті посполиті (Підгот. Тексту Чепіги І. П. Київ, 1971).

Кн. – Книжиця для господарства /за вид.: Возняк М. Український господарський порадник з 1788 р.

Л. Остр. – Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Київ : Наукова думка, 1970.

Марц. – Разновидности марцьпаннь и ганнусковой горьлки. *Киевская старина*. 1883. Т. 7.

МДЛ – Потебня А. А. Малорусские домашние лечебники XVIII в. *Киевская старина.* 1890. Т. 28.

ПЄ – Пересопницьке євангеліє, 1560–1561 рр. Рукопис ЦНБ АН України, № 15512. 699 с.

Розм. – Розмовник XVI ст. Рукопис Національної бібліотеки в Парижі (мікрофільм).

Сл. Лекс. – Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. до видан. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1973.

Сл. РЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва : Наука, 1975–1980. Вып. 1–8.

Т. – Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків; Київ; 1930–1932. Т. 1 Вип. 1–2.

Т. Мат. – Тимченко Е. Материалы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV–XVIII вв. Рукопис зберігається в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН України у Києві.

Т. Карт. – Картотека історичного словника української мови XIII–XVIII ст. / під ред. проф. Є. Тимченка. Зберігається у відділі словників Інституту суспільних наук АН України у Львові.

УЄ – Рукописне учительне євангеліє XVI ст. Зберігається в бібліотеці Музею укр. мистецтва у Львові, № 13 174.

ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів у Львові (перша цифра означає рік, друга – фонд, третя – опис, четверта – справу, п’ята – аркуш. Якщо номер аркуша не зазначено, то справа міститься на одній сторінці).

Юр. – Юридика монастыря Св. Юрія. Рукопис Львівського держ. музею укр. мистецтва, № 410.

Arch. xx. S. – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. Lwów, 1887–1890. T. 1–4.

Br. – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna, 1957.

Cost. – Documentele moldovenşti dela Ştefan cel Mare / Publ. M. Costąchesku. Iąsi, 1931–1932. Vol. 1–2.

УДК 81'373.7:811.112.2
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214363

ТЕКСТОТВІРНІ ПОТЕНЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

Мащенко А.-М. А.
Київський національний лінгвістичний університет

На матеріалі прикладів із німецькомовних журналів у статті досліджено роль фразеологізмів у продукуванні рекламних текстів. Сучасні дослідники відзначають складність семантичної структури, у якій переважає конотація. З опертям на релевантні методи дослідження розглянуто три групи фразеологізмів відповідно до характеру їхнього фразеологічного значення: ідіоми, що мають переносне значення, фразеологізми з ідіофразеоматичним значенням, частково буквальним, частково переосмисленим, та сталі вислови з фразеоматичним, тобто ускладненим, але не переосмисленим значенням. Усі вони, використовувані в заголовку, виконують інформативну або апелятивну функцію (дві перші групи додатково також інтенсифікувальну та емотивно-експресивну). З'ясовано, що їхні складники досить часто тісно пов'язані з лексикою тексту, маючи з ним спільні слова, спільні семи або контекстуальні синоніми. У тексті вони виступають засобами семантичного та синтаксичного зв'язку і можуть виконувати роль семантичного та структурного центру.

Простежено, що фразеологічні одиниці з переосмисленим значенням не лише інформують адресата, а й суттєво впливають на нього своєю емотивністю. Фразеологізми, задіяні на початку тексту, притягують увагу адресата і провокують його на прочитання всього рекламного повідомлення. Фразеологічні одиниці, застосовані в кінці тексту, зазвичай підбивають підсумки сказаного.

Зауважено, що цікавим явищем є модифікація фразеологізмів, яка полягає в розширенні та скороченні фрази, субституції її складників, контамінації та граматичних змінах у фразеологізмах. Найбільш частотне розширення фразеологізму, якого можуть зазнавати всі сталі вислови. Яскравими вставками автор перетворює фразеоматичні вислови на емотивні. Редукція та субституція застосовуються лише у відомих широкому загалу ідіофразеоматичних та ідіоматичних фразеологізмах, які викликають схожі асоціації у представників мовної спільноти. Їх сприйняття вимагає від реципієнта більшого обсягу знань та більшого напруження.

Підсумовано, що завдяки особливостям своєї семантичної структури розглянуті сталі вислови так чи інакше суттєво впливають на читача і спонукають його до дії, що є найважливішим завданням реклами.

Ключові слова: *фразеологічне значення, семантична структура, конотація, емотивність, модифікація, субституція, редукція, контамінація.*

Mashchenko A.-M. A. Text-forming potentiality of phraseological units in German-language advertisement texts. *Investigated in the article is the role of phraseological units in producing advertisement texts using the examples from German-language magazines. Contemporary researches note the complexity of set phrases semantic structure in which connotation prevails. Supported by the relevant investigation methods three groups of phraseological units are considered in the article: idioms with figurative meaning, phraseological units with idiophraseomatic partially literal and partially rethought meaning and set phrases with phraseomatic, i.e. complicated, but not rethought meaning. All of them, when being used in a headline, have informative or appellative function (the first two groups having additionally intensifying and emotive-expressive one). Often enough, their constituents are closely connected with text vocabulary having common words, common semes or contextual synonyms with it. In text they serve as means of semantic and syntactical connections and may play a role of semantic and structural centre. Phraseological units with rethought meaning not only inform an addressee, but influence him substantially by their emotivity. Phraseological units used at the beginning of the text draw an addressee's attention and induce him to read the whole advertisement. Set phrase at the end of the text usually summarize what was said above.*

The interesting phenomenon is the modification of phraseological units, i.e. widening and reducing of a phrase, substitution of its constituents, contamination and grammatical changes in phraseological units. The most frequent is widening of phraseological unit which all set expressions can undergo. Using bright insets an author can turn phraseomatic expressions to emotive ones. Reduction and substitution can be used only in widely known idiophraseomatic and idiomatic phraseologisms which evoke similar associations in all representatives of speech community. Their perception demands more scope of knowledge and more effort from recipient.

Thanks to the peculiarities of their semantic structure the considered set phrases have a substantial influence on a reader instigating him to do which is the most important task of advertisement.

Key words: *phraseological meaning, semantic structure, connotation, semantic structure, connotation, emotivity, modification, substitution, reduction, contamination.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У наш час текст є центральним об'єктом вивчення не тільки у філології, а й в інших гуманітарних науках, що обумовлено концепцією антропоцентризму сучасної наукової парадигми, яка стимулює розвиток різних підходів до тексту [1, 6]. У цій науковій розвідці ми розглядаємо рекламний текст як форму комунікації, а рекламу – як мовленнєвий жанр, типологія якого, як і типологія інших жанрів, потребує більш глибокого вивчення [4, 28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки фразеологія є динамічною системою, вона сама й підхід до її вивчення видозмінюються відповідно до розвитку суспільства. Віддаючи належне дослідженням відомих вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, слід відзначити, що й сьогодні ще залишаються питання, які вимагають практичного опрацювання та теоретичного осмислення. До них належать також реалізація фразеологічного значення і ефективне застосування фразеологічних одиниць (далі ФО) та їх модифікацій у тексті. У цьому сенсі вважаємо надзвичайно важливою наукову працю Н. С. Болотнової «Филологический анализ текста» [1]. Автор уважає текстотворення з погляду комунікативної лінгвістики первинною текстовою діяльністю, націленою на породження тексту як цілісного мовленнєвого повідомлення, і розглядає текстотвірні особливості лексичних одиниць, якими є й фразеологізми, як комунікативні властивості, відображені в їх асоціативних зв'язках, що мають інформативно-смислову та прагматичну націленість і зумовлені як лінгвістично – специфікою лексичного значення, стилістичної маркованості, граматичними особливостями, фонетичним оформленням тощо, так і екстралінгвально – творчою активністю мовної особистості, у свідомості якої актуалізуються різні уявлення про позначувані явища, про можливу тематичну та ситуативну орієнтацію лексичних одиниць [1, 266–267]. Щодо тематики, пов'язаної із дослідженням ФО в тексті, слід передусім назвати дисертаційне дослідження Д. Друмм, присвячене аналізу ідіомів в англомовних рекламних текстах, створене на засадах комунікативного підходу та захищене 2004 року в Трірському університеті [9]. Квінтесенцією цієї наукової розвідки є аналіз впливу конотативних особливостей ФО на їх текстотвірні потенції. З нашою тематикою перегукуються також кілька публікацій І. І. Орел в Наукових записках НДУ ім. М. Гоголя за 2016 р. «Філологічні науки» (Книга 1) та за 2017 р. «Філологічні науки» (Книга 1), метою яких є виявлення та опис текстотвірних потенцій ФО у заголовках публіцистичних текстів та типів трансформацій фразеологізмів із фольклорним компонентом у німецькомовних публіцистичних текстах. Німецькомовні рекламні тексти з такого ракурсу раніше не розглядалися.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї розвідки є дослідити особливості застосування фразеологічних одиниць різного ґатунку в рекламних текстах та з'ясувати їх роль у продукуванні та розгортанні таких текстів. Реалізація цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: виокремити групи фразеологізмів відповідно до особливостей їх фразеологічного значення (метод фразеологічної ідентифікації та фразеологічного опису) та простежити й порівняти характер їх застосування в текстах реклами (семантико-стилістичний метод та метод інтертекстуального аналізу).

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативний підхід до тексту передбачає виокремлення його інформативно-смислового та прагматичного рівнів. Перший із них включає предметно-логічний, тематичний та сюжетно-композиційний підрівні, другий – експресивно-стилістичний та функціонально-стильовий. Із названими підрівнями безпосередньо пов'язані лексичні одиниці, адже вони, маючи могутній комунікативний потенціал, відіграють ключову роль у текстотворенні. Цей потенціал закріплюється у свідомості мовців завдяки асоціативності мислення та панівній у певній спільноті традиції вживання слів, їх потенційній здатності прямо чи опосередковано співвідноситися з певними ситуаціями спілкування та передавати «квант» знання про явища реального світу чи свідомості, а також певний прагматичний заряд, який може бути також і нульовим [1, 264–265, 276].

Сполучаючись із низкою інших слів та висловів, лексичні одиниці створюють речення (висловлення). До факторів, що визначають текстотвірні потенції речень, відносять їх структурно-семантичну організацію, їх позицію в тексті та семантичну співвіднесеність із наступною композиційно-смисловою ланкою [2, 345].

Зрозуміло, що текстотвірні можливості речень певною мірою визначаються їх лексичним наповненням, до якого в нашому випадку належать і фразеологічні одиниці, які, як відомо, відрізняються від слів складністю своєї семантичної структури [5, 135]. Німецькі лінгвісти вказують на їх особливий заряд (pragmatisch "besonders geladen"), на так звану семантичну додану вартість (semantischer Mehrwert) [12, 420], на наявність інтенсивності та емоційності як семантичного складника (ein "semantisches Element der Intensität und Emotionalität" [10, 205]). Відомий український лінгвіст В. Ужченко називає ці якості «якимось доважком» [6, 8] чи «спружиненою енергією» [6, 232].

Ці якості ФО найповніше виявляються в тексті, впливають на його тональність та стилістичне забарвлення. Характерні ознаки фразеологізмів визначають особливості їх зв'язків із текстом. Як вказує І. І. Чернишова, саме рівень мовлення, тобто текст, створює необхідні передумови для дослідження фразеологізмів [7, 163]. Слідом за І. І. Чернишовою, текстотвірні та креативні фактори фразеологізмів актуалізує також Д. Добровольський, який пов'язує їх із полілексичністю, відносною стійкістю, метафоричними процесами ідіоматичності і особливостями семантичної структури [8, 690]. Як вважають сучасні лінгвісти, завдяки цим якостям ФО виступають як одиниці комунікації, засоби структурної та семантичної організації тексту та як механізми його креативного продукування [11, 195].

Як і всі інші тексти, рекламний текст – це результат первинної комунікативної діяльності автора та об'єкт вторинної комунікативної діяльності реципієнта. Автор визначає мету, тему, добирає факти,

засоби, структури мовленнєвого спілкування, а адресат сприймає текст, намагається його зрозуміти та інтерпретувати. На процес породження тексту впливають передусім мета комунікативного акту та комунікативний портрет адресата [3, 43]. Щоб відбулася комунікація, обидві сторони повинні мати основу для порозуміння: знання дійсності, спільність концептуальної та мовної картини світу та наявність контакту між собою [1, 113].

Зауважимо, що головна функція реклами – це вплив на адресата, який полягає у спонуканні до дії. Такі тексти структурують: постановка проблеми, інформація про пропонований продукт, перелік його переваг, який підводить до прямого чи непрямого заклику до придбання продукту. З огляду на особливу влучність та переконливість фразеологізмів автори залюбки застосовують їх при продукуванні рекламних текстів.

Слід наголосити, що склад фразеологічної системи німецької мови не є однорідним. Слідом за О. В. Куніним, ми виділяємо в розглянутих нами текстах три групи фразеологізмів: 1) сталі вислови із фразеоматичним, тобто ускладненим, але не переосмисленим значенням; 2) ФО з ідіофразеоматичним, тобто частково буквальним, частково переосмисленим значенням та 3) ФО з ідіоматичним, тобто повністю або частково переосмисленим значенням [5, 141].

Сталі вислови із фразеоматичним значенням є досить поширеним явищем в рекламі і становлять 32,11% дослідницького корпусу. Це одиниці, що не виражають експресії і спостерігаються в текстах, які переконують завдяки оперуванню фактичними даними, як у РТ *Garderobe Beam:*

Einfaches und funktionales Design vom Schweizer Designstudio Big Game. Die fünf Haken kann man ganz unkompliziert auf der Leiste hin- und herbewegen, das schafft Platz (3b, 140).

Конкретизувальні епітети *einfach* та *funktional,* а також обставина способу дії *unkompliziert*, підсилена прислівником *ganz*, що вказує на ступінь якості, намагаються без емоцій переконати нас у відмінній якості пропонованого гардеробу та зручності його функціонування. Сталий вислів *Platz schaffen* називає найважливішу перевагу гардеробу – його економічність. Займенник *das* виступає в ролі актуалізатора і одночасно вказівного слова, яке синтаксично поєднує ФО з першою частиною структури речення. Іменник *Platz* має семантичний зв'язок із дієсловами *hin- und herbewegen*, які теж пов'язані з просторовими поняттями. Отже, сталий вислів виступає в цьому РТ як засіб семантичного та синтаксичного зв'язку.

У рекламних текстах спостерігається схильність до вживання англіцизмів, серед іншого й у висловах із фразеоматичним значенням, як у тексті:

Kurz. Inhaltsreich. Pointiert.

Das Handelsblatt "Morning Briefing" liefert Ihnen die wichtigen News aus Wirtschaft, Politik und Finanzen – börsentäglich zum Start in den Tag um 6 Uhr. Jetzt kostenlos anmelden auf handelsblatt com/substanz (2, 94).

Еліптичні речення в назві надають тексту експресивності. Сталий вислів *News liefern* є семантичним та структурним центром лаконічного РТ. Він доводить до відома читача суть справи і свідчить про намагання автора пристосуватися до його смаків, адже в ділових колах досить популярні англіцизми. Актуалізатором виступає підмет речення. Від сталого вислову, який є присудком, залежать відповідно до його валентності додаток, означення та кілька обставин, а безпосередньо від *News* – ще одне означення. На прикладі цієї ФО можна спостерігати розбудову синтаксичної структури речення за її допомогою.

Наступний рекламний текст теж починається з експресивного заголовка:

Haben Sie Fragen zu Staatl. Fachingen?

Mit dem natürlich hohen Hydrogencarbonat-Gehalt von 1846 mg/l neutralisiert Staatl. Fachingen Still überschüssige Säure im Magen und unterstützt so die Säure-Basen-Balance. Angenehm im Geschmack, leistet es damit einen wertvollen Beitrag zu einem gesunden, unbeschwerten Leben (1h, 63).

Заголовок імітує довірливу розмову з читачем, у якій ідеться про мінеральну воду *Staatl. Fachingen Still*, яку використовують у Німеччині ізсередини XVIII ст. Ніби за бажанням читача автор знайомить його з лікувальними властивостями рекламованої води і у прикінцевому висновку про неї застосовує сталий вислів *Beitrag leisten*, який за своїм значенням відповідає дієслову *beitragen*, але чіткіше підкреслює властивості рекламованого предмета через розширення вислову за допомогою прикметника *wertvoll*, що було б не можливим при використанні синонімічного дієслова. Отже, зазначений вислів не тільки розбудовує текст, продовжуючи його відповідно до своєї валентності, а й надає йому певної переконливості завдяки підсиленому наголосу слова *Beitrag* та емотивному розширювачу вислову – прикметнику *wertvoll.*

Дослідження показало, що модифікація висловів із фразеоматичним значенням відбувається лише за рахунок розширення фрази. Але це розширення може додати як реченню, так і тексту яскравості, яка сприятиме впливу на читача, як ми це бачимо в рекламі дитячих книг:

So macht Lesen tierisch viel Spaß

Wissensmagazine für Kinder von drei bis dreizehn Jahren. Jetzt online bestellen: www.sailer-verlag.com/lesen (4, 6).

Підкреслений вислів не відрізняється емотивністю. Йдеться про радість, яку людина відчуває від чогось приємного. Слово *viel* свідчить про підсилення почуття, але не виражає особливих емоцій. На відміну від нього *tierisch*, що належить до молодіжної мови і створює відповідний колорит, є могутнім підсилювачем інтенсивності, що не залишиться непоміченим читачами молодіжної групи. Активізатор вислову *Lesen* настільки пов'язаний із ним синтаксично, що розриває фразу. Семантично він поєднує її з *Wissensmagazine*, яке теж має сему *Lesen.*

ФО з ідіофразеоматичним (їх 58,72%) та з ідіоматичним значенням (їх 9,17%), невід'ємною частиною яких є більш-менш значна емотивність, яскраво виявляють її в тексті. Роль таких ФО часто залежить від їх позиції в РТ. Якщо такий вислів уживається в назві, він виконує звичайну функцію заголовка, притягуючи увагу до тексту, або вказує на предмет реклами:

Die Qual der Wahl

Die clever gedoppelte Tasche aus weichem Lammleder gibt es in verschiedenen Varianten. Mode zum Bestellen (1b, 56).

Заголовок тексту – це відомий вислів, який натякає на зазвичай нелегку проблему вибору й виконує апелятивну та емотивну функції. Він має тісний семантичний зв'язок із текстом через спільну сему слова із назви тексту *Wahl* та вільного словосполучення *verschiedene Varianten*, вжитого в тексті: "наявність кількох можливостей".

ФО, що знаходяться на початку РТ, стимулюють інтерес читача до подальших речень, як це відбувається в тексті *Glotze:*

Willst du auf dem Laufenden bleiben? Dann ist diese Webseite genau das Richtige für dich – www.kinderfilmwelt.de (4, 15).

Назва тексту – це грубувате слово з лексикону підлітків, яке привертає увагу батьків та їх неповнолітніх дітей. Квеситив на початку тексту звернений до споживача й імітує розмову з ним та породжує очікування певних пропозицій. ФО вибрана дуже вдало: *auf dem Laufenden sein* – 'бути добре проінформованим', адже жодна дитина не хоче ні в чому відставати від однолітків. Як актуалізатор ФО використовується дієслово *wollen*, звернене теж до дитини. Прислівник *dann* поєднує між собою семантично та структурно обидва речення, в одному з яких центральна роль належить фразеологізму. *Das Richtige für dich* обіцяє вдалий варіант покупки.

Фразеологізми, поміщені в кінці РТ, зазвичай підсумовують сказане або формулюють висновки, прикладом чого може бути текст під назвою:

Westliches Mittelmeer mit Sizilien und Barcelona

Entdecken Sie einige der schönsten Reiseziele des westlichen Mittelmeers mit der MSC Meraviglia, einem Schiff der Superlative: bordeigene Schokoladenmanufaktur, exklusive Shops des Cirque de Soleil, hervorragende Restaurants oder Adrenalin pur im Aqua Park mit einem Hochseilgarten 80 m über dem Meer – hier kommt jeder auf seine Kosten (1d, 117).

Назва тексту не містить жодних емоцій. Автор дещо порушує звичні композиційні норми, використовує спонукальне речення не в кінці як останній штрих, а на початку та вплітає в нього емотивно оформлені (за допомогою яскравих означень) дані про зручності та переваги такого відпочинку, де кожен вибере те, що йому до душі: *jeder kommt auf seine Kosten*. Саме фразеологізм разом зі своїм актуалізатором – займенником *jeder* – підсумовують звернення автора до кожного, хто буде читати рекламу. Цей контактний реалізатор зайняв внутрішню позицію в самому вислові. Залежна від сталого вислову обставина місця *hier* семантично перегукується зі своїм контекстуальним синонімом *Schiff,* що вказує на місце дії. Слід згадати, що ця фразеологічна одиниця історично пов'язана з проблемами торговців, для яких було важливо одержати за товар не менше коштів, ніж було на нього витрачено. За аналогією відпочивальники не повинні прогадати, витративши на дорогий відпочинок, адже на цьому кораблі кожен знайде щось цікаве і приємне для себе.

Досить поширеним явищем є застосування в рекламі модифікованих фразеологізмів. Модифікація стійких висловів з ідіофразеоматичним та ідіоматичним значенням відбувається не тільки за рахунок розширення вислову, а й завдяки субституції, редукції чи контамінації та граматичним змінам у фразі. Слід зауважити, що більше половини модифікованих фразеологізмів зазнають розширення, яке здійснюється найчастіше за допомогою уточнювальних означень до іменників та рідше – за допомогою прислівників, що вказують на ступінь якості, а також утворення складних слів, що є специфікою німецької мови. Ці явища можна спостерігати у фрагментах двох наступних текстів:

Wilder Leo-Look

Der Raubkatzenmuster hat sich über einige Saisons zum echten Dauerbrenner entwickelt. Wer sich an den Total-Look wagt – nur zu! (1c, 16).

У тексті популяризується молодіжний одяг із яскравим леопардовим принтом, що протримався кілька сезонів і залишився модним. Підкреслений вислів зі значенням «стати популярним на довгий час» підсилює означення *echt*, яке надає рекламі переконливішого звучання. Підсилювачем виступає також перша частина складного слова *Dauerbrenner*, яка є своєрідним означенням, що увиразнює тривалість процесу. Актуалізатор вислову *der Raubkatzenmuster* є підметом першого речення. Він має тісний семантичний та синтаксичний зв'язок із виділеним фразеологізмом та семантичний зв'язок із заголовком тексту, який, своєю чергою, пов'язаний із *Total-Look.* Таким чином, фразеологізм вплітається в структуру тексту і допомагає вплинути на читача.

Langbeinige Schönheit

Im Regen sollte man den "Pflanzkasten mit Metallbeinen" nicht sehen lassen, aber unterm Vordach setzt er Topfbewohner bestens in Szene (3b, 66).

Рекламуючи високу підставку для квітів у вазонах, автор усіляко підкреслює її переваги як у заголовку, так і в тексті. Це передусім стилістичні засоби (персоніфікація, епітет), але не в останню чергу й досить яскравий фразеологізм *in Szene setzen*, що був розширений за рахунок слова *bestens*, яке підкреслює найвищий ступінь позитивних якостей підставки. Контактний актуалізатор фразеологізму *er* має два чіткі контекстуальні синоніми, які теж є актуалізаторами, але не мають безпосереднього контакту з висловом: конкретна назва підставки *Topfkasten* та її позначення в переносному розумінні – *langbeinige Schönheit*. Фразеологізм розщеплюється й створює рамкову конструкцію для двох семантично важливих слів: *Topfbewohner* (квіти в горщиках, що стоять на рекламованій підставці) та розширювач фрази *bestens.*

Четверту частину модифікованих фразеологізмів становить субституція, яка збуджує увагу читача завдяки певним асоціаціям, що виникають у нього як члена спільного з автором мовного колективу. Посмішку реципієнта викликає коротка реклама *Die Wanne ruft*, предметом якої є есенція для купання *Bade-Essenz Tiefen-Entspannung*. Реклама супроводжується ілюстрацією упаковки засобу (1e, 9). Автор натякає на відому кожному фразу *Die Pflicht ruft*, яка

закликає негайно виконати термінову роботу. Виникає контраст між двома закликами з протилежним значенням, який впадає у вічі читачеві. Рекламний текст *Dagegen ist ein Kraut gewachsen* складається з назви та переліку лікувальних рослин: *Wasserdost, Isländisch Moos, Pelargonie, Eukalyptus, Tymian, Eibisch, Kiefernnadeln* (1a, 34). Заголовок тексту – це модифікація вислову *Dagegen ist kein Kraut gewachsen* «проти цього нема ніяких засобів», у якому замінили лише коротеньке слово – заперечення *kein* на неозначений артикль *ein*, завдяки чому головний наголос змістився на зазвичай ненаголошене допоміжне дієслово, а фразеологізм одержав підкреслено ствердне значення замість заперечного.

У тексті, який рекламує засіб для догляду за чутливою шкірою рук *Eubos sensible Haut,* модифіковані фразеологізми заголовка та тексту вдало поєднуються між собою та перегукуються з лексичними одиницями тексту:

Liebe geht durch die Hände

Entdecke das Händecremewunder für streichelzarte glatte Haut. Genieße es, wenn sich die Trockenheit in Glätte umwandelt, wenn Risse verschwinden und die Hände im Handumdrehen wieder schön sind. Erlebe den herrlich frischen Duft und das einzigartige Gefühl von Zufriedenheit. Liebe Deine Hände (1g, 69).

У заголовку використовується модифікація жартівливого вислову *Liebe geht durch den Magen* «добра куховарка легко завойовує любов». Субституція переносить вислів у іншу сферу та посилює жартівливість і апелятивність фразеологізму. Директиви тексту спонукають до дії, тобто до купівлі та використання рекламованого крему. Ключове слово назви *Hände* семантично пов'язане з текстом через два повтори самого слова та його повтори в складних словах, одне з яких має спільні з ним семи (*Händecremewunder)*, а також через слова, які позначають стан рук до застосування крему та після нього. Завершує текст ще один модифікований вислів із повтором семантично важливих слів *Liebe* та *Hände: Liebe Deine Hände*, який перегукується з відомим закликом любити ближнього, як самого себе: *Liebe Deinen Nächsten*.

Редуковані фразеологізми не представлені так широко в рекламі, як перші дві групи модифікованих висловів (їх лише 7%). Застосовуючи такі фразеологічні одиниці, рекламісти натякають своєму адресатові на факти, якими він, безумовно, володіє. Це можуть бути прислів'я, крилаті слова та вислови, відомі літературні твори, пісні. Дитячі примовки чи лічилки тощо. У нашому наступному прикладі це прислів'я, яке рекламує куртку модного сріблястого кольору, хоча продовження прислів'я мало б на увазі інше, про що зауважено в першому реченні:

Reden ist Silber

Glaubt man dem Sprichwort, erwartet uns demnächst jede Menge Geplauder. Der alte Metallic-Ton glänzt von früh bis spät – und längst nicht mehr nur auf Accessoires (1e, 41).

Прислів'я *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* відоме пересічному читачеві зі значенням «про певні речі краще помовчати». Але автор вважає за потрібне поговорити про модний сріблястий колір, порекомендувати його клієнтам, адже тепер його бачать не лише на деталях одягу. Заголовок семантично пов'язаний із текстом через слово *Metallic-Ton*, яке має зі словом *Silber* спільну сему – 'світлий металевий блиск' та зі словом *glänzen* – 'блиск'. Поширеність цього кольору підкреслюється висловами *glänzt von früh bis spät* та *und längst nicht mehr nur auf Accessoires.*

Заголовок наступного тексту – це слова з казки про Білосніжку:

Spieglein, Spieglein

Wie clever: Der Blick in den Spiegel ermöglicht gleichzeitig den Blick nach draußen. Das Plaid in Senfgelb holt die Sonne in den Raum – und passt wunderbar zu Beige und Grau (3a, 40).

Нагадавши читачеві улюблену відому з дитинства казку, автор створює відповідний настрій і лише тоді починає пояснювати суть справи: рекомендує придбати чудодійне дзеркало, як у тій казці: його власник зможе в дзеркалі побачити не лише себе, а й те, що в зеленому дворику, а головне – воно допоможе наповнити приміщення світлом. Повтори: *Spieglein, Spiegel, Blick*, що поєднують заголовок з текстом, мають спільну сему 'стосунок до зору'. Всі вони мають також певну спільність зі словом *Sonne* – 'стосунок до світла'.

Контамінація є досить рідкісним явищем у рекламі. Про його яскравість свідчить текст, що рекламує поміщені в журналі *Stern* історії про жінок-матерів, які не можуть залишити читача байдужим:

Der Stress der Mütter

Alles im Griff, aber nicht unter Kontrolle. Eine Studie zeigt, wie sich Frauen zwischen Beruf und Familie, fremden Erwartungen und eigenen Ansprüchen zerreißen (1f, 59).

Заголовок знайомить читача з темою тексту. Уже перше речення вказує на проблеми жіноцтва. Розмовний вислів *etw. im Griff haben* синонімічний виразу *unter Kontrolle haben,* але автор протиставляє їх один одному, натякаючи на те, що жінка розуміє наявність проблем певного характеру, але вона не в змозі тримати все під контролем: і роботу, і сім'ю, і очікування інших від неї, і власні намагання утвердитися в своєму середовищі. Антитеза першого речення задає тон. Далі контрастують між собою *Beruf und Familie* та *fremde Erwartungen und eigene Ansprüche.* Поєднання двох синонімічних фразеологізмів, що в тексті неочікувано контрастують між собою, впадають у вічі реципієнту і змушують його задуматися над названими далі проблемами.

Граматичні зміни в словах, що належать до фразеологізму, відбуваються досить рідко. В основному це застосування вищого та найвищого ступеня прикметника (*besser abschneiden, bester Laune sein*) та дієприкметника II від дієслів (*Schwein gehabt, auf den Hund gekommen*), а також розщеплення граматичної конструкції (*Grenzen? Kennt ihr nicht*).

У рекламі нової комп'ютерної клавіатури читаємо:

Auf die Finger geschaut

Alle, die nicht blind und blitzschnell tippen können (oder wollen), werden jetzt mit schönen Aussichten entschädigt: Die Tastatur-Sticker für Mac und PC tragen schicke Farbverläufe oder Kunst, etwa von Van Gogh

oder wie hier Katsushika Hokusais "Unter der Welle im Meer vor Kanagava" (1d, 14).

Фразеологізм *auf die Finger schauen* зазвичай має значення «уважно спостерігати за кимось, маючи недовіру до нього», але в цьому тексті його треба розуміти інакше. Користувач комп'ютера, який не вміє робити набір тексту сліпим способом, вимушений контролювати свої пальці і, таким чином, милуватися новим оформленням клавіатури: приємним набором кольорів або навіть мінікопіями картин відомих художників. Фразеологізм назви мобілізує увагу потенційного клієнта, дивує його незвичним застосуванням у тексті, де зовсім не йдеться про чиюсь підозрілість. Семантичний зв'язок між собою мають слово із заголовка *Finger* та слова з тексту *tippen* та *Tastatur-Sticker*. Головна функція стійкого вислову з тексту – створення ефекту несподіванки.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що фразеологізми, як і всі інші лексичні одиниці, можуть брати безпосередню участь у створенні як текстів взагалі, так і рекламних текстів. Оскільки їх характерною особливістю є підвищена емотивність та інтенсивність, яку вони виявляють у тексті, ці сталі вислови не можуть не впливати на адресата, що особливо важливо в рекламі, яка покликана спонукати реципієнта до дії.

Фразеологічні одиниці не є однорідними за своєю структурою та семантикою. З цієї причини різною є також їх роль у продукуванні тексту та характері впливу на читача. Сталі вислови із фразеоматичним, тобто ускладненим, але не переосмисленим значенням, які не відзначаються емотивністю, виступають у рекламному тексті як засоби семантичного та синтаксичного зв'язку і можуть слугувати семантичним та структурним центром тексту. Певної експресивності їм надають синтаксичні особливості речення, в яке вони поміщені автором (еліптичні структури, квеситиви, імітація довірливої розмови). Деякої яскравості такі сталі вислови набувають завдяки розширенню фрази за рахунок яскравих лексичних вкраплень.

Фразеологічні одиниці з ідіофразеоматичним та ідіоматичним, тобто частково або повністю переосмисленим значенням, впливають на адресата своєю емотивністю. Вживаючись у заголовках, вони чітко виявляють свою апелятивну функцію і, як правило, мають тісний семантичний зв'язок із лексичними одиницями тексту через синоніми, слова зі спільним коренем, повтори, спільні семи. Застосовані на початку тексту фразеологізми пробуджують цікавість адресата та спонукають його до прочитання всього рекламного повідомлення. Фразеологічні одиниці, що знаходяться в кінці тексту, підсумовують сказане та формулюють висновки.

Особлива роль у тексті відводиться модифікованим фразеологізмам, які значно посилюють яскравість реклами. Більше половини модифікованих висловів зазнають розширення, яке відбувається найчастіше за рахунок означень до іменників та за рахунок прислівників, що позначають міру якості. Специфічним для німецької мови засобом розширення фрази є утворення складних слів, перша складова частина яких виражає означення.

Четверта частина модифікованих ФО зазнає субституції, яка застосовується у відомих усій мовній спільноті фразах, заміна яких збуджує увагу читача.

Рідше застосовується редукція фразеологізму, яка викликає певні асоціації у представників мовного колективу, які, втім, можуть суперечити наявній у рекламі ситуації, що підсилює враження реципієнта.

Досить рідкісним, але дуже яскравим явищем є контамінація, розуміння якої вимагає від читача більших зусиль. Граматичні зміни в словах, які входять до складу фразеологізму, відбуваються теж досить рідко, але вони теж не проходять повз увагу реципієнта.

Загалом дослідження показало, що фразеологічні одиниці всіх виділених груп виступають у рекламному тексті як його лексичні складові, які чудово вписуються в структуру тексту, мають із ним залежно від своєї позиції в тексті синтаксичні та семантичні зв'язки й реалізують у ньому свої текстотвірні та креативні особливості.

Вважаємо важливим у подальших дослідженнях детальніше розглянути текстотвірні потенції модифікованих фразеологізмів та стилістичні особливості фразеологічних одиниць із ідіофразеоматичним та ідіоматичним значенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учеб. пособие. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва : Наука, 2007. 520 с.

2. Ильенко С. Г. Русистика. Избранные труды. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2003. 394 с.

3. Кайгородова И. Н. Лингвистический анализ текста : учеб. пособие. Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2015. 79 с.

4. Кожина М. Н. Речеведческий аспект теории языка. *Stylistyka, Opole*, 1998. Вып. VII. С. 5–31.

5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного русского языка. Москва : Высшая школа, 1996. 181 с.

6. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ : Радянська школа, 1988. 279 с.

7. Чернышева И. И. Текстообразующте потенции фразеологических единиц. *Лингвистика текста*. 1974. № 2. С. 159–166.

8. Dobrovolskij D. Zur Dialektik des Begriffs der textbildenden Potenzen von Phraseologismen. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe*, 33, 1980. S. 690–700.

9. Drumm D. Semantischer Mehrwert und Multifunktionalität von Phraseologismen in der englischsprachigen Anzeigenwerbung. Wissenschaftliche Arbeit zur Erlangung des Doktorgrades. Universität Trier, 2004. 307 S.

10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1982. 299 S.

11. Greciano G. Idiom und sprachspielerische Textkonstruktion. Korhonen J. (Hg.). Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung. Oulu, 1987. S. 193–206.

12. Kühn P. Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für Phraseologie und Phraseodidaktik. B. Sandig. Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Studien zur Phraseologie und Parömiologie. Bochum : Brockmeyer, 1994. S. 211–428.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brigitte a) 2016, Nr. 22; b) 2017, Nr. 9; c) 2018, Nr. 2; d) 2018, Nr. 7; e) 2018, Nr. 19; f) 2018, Nr. 25; g) 2019, Nr. 2; h) 2019, Nr. 7.
2. Der Spiegel, 2019. Nr. 29.
3. Schöner wohnen a) Juni 2018; b) Juli 2018, c) Mai 2019.
4. Stafette, September 2016.

REFERENCES

1. Bolotnova, N. S. (2007). Filologicheskij analiz teksta. Uchebnoe posobie [Philological analysis of the text. Training book]. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Ilenko, S. G. (2003). Rusistika. Izbrannye trudy [Russian Studies. Selectas]. St. Petersburg: Izd-vo RGPU imeni Gercena [in Russian].
3. Kajgorodova, I. N. (2015). Lingvisticheskij analiz teksta. Uchebnoe posobie [Linguistic analysis of the text. Training manual]. Astrakhan: Izd. Dom "Astrakhanskij universitet" [in Russian].
4. Kozhina, M. N. (1998). Rechevedcheskij aspekt teorii yazyka [Speech Studies aspect of theory of the language]. Stylistyka. Opole, VII, 5–31 [in Russian].
5. Kunin, A. V. (1996). Kurs frazeologii sovremennogo russkogo yazyka [The course of modern Russian phraseology]. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
6. Uzhchenko, V. D. (1988). Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu [The birth and the life of phraseological unit]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
7. Chernysheva, I. I. (1974). Tekstoobrazuyushie potencii frazeologicheskih edinic [Text-forming potentials of phraseological units]. *Lingvistika teksta*, 2, 159–166 [in Russian].
8. Dobrovolskij, D. (1980). Zur Dialektik des Begriffs der textbildenden Potenzen von Phraseologismen [Some ideas concerning the dialectic of the notion of text-forming potentials of phraseological units]. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, 33 [in German].
9. Drumm D. Semantischer Mehrwert und Multifunktionalität von Phraseologismen in der englischsprachigen Anzeigenwerbung. Wissenschaftliche Arbeit zur Erlangung des Doktorgrades. [Semantic added value and multifunctionality of phraseological units in English-language advertising. Research work for Phd degree]. Universität Trier, 2004. 307 S.
10. Fleischer, W. (1982). Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache [Phraseology of the modern German language]. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut [in German].
11. Greciano, G. (1987). Idiom und sprachspielerische Textkonstruktion [Idioms and language game constructions of the text]. Korhonen J. (Hg.). Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung. Oulu, 193–206 [in German].
12. Kühn, P. (1994). Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für Phraseologie und Phraseodidaktik [Pragmatic phraseology: consequences for phraseology and phraseodidactics]. B. Sandig. Europhras. 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Studien zur Phraseologie und Parömiologie. Bochum: Brockmeyer, 211–428 [in German].

SOURCES OF ILLUSTRATIONS

1. Brigitte a) 2016, Nr. 22; b) 2017, Nr. 9; c) 2018, Nr. 2; d) 2018, Nr. 7; e) 2018, Nr. 19; f) 2018, Nr. 25; g) 2019, Nr. 2; h) 2019, Nr. 7 [in German].
2. Der Spiegel, 2019. Nr. 29 [in German].
3. Schöner wohnen a) Juni 2018; b) Juli 2018, c) Mai 2019 [in German].
4. Stafette, September 2016 [in German].

УДК 821.161.2.09'42
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214365

ЛЕКСИЧНИЙ ПОВТОР ЯК ЗАСІБ СТИЛІСТИЧНОГО УВИРАЗНЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ЛІНИ КОСТЕНКО «МАДОННА ПЕРЕХРЕСТЬ»)

Галів У. Б.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто явище лексичного повтору на прикладі поетичної збірки Ліни Костенко «Мадонна Перехрестъ». Зокрема досліджено структуру, форми вираження повтору, з'ясовано його синтаксичну роль, стилістичну функцію тощо. Простежено, як трактують це явище літературознавчі і мовознавчі джерела. Описано специфіку функціонування у межах повтору таких стилістичних фігур, як полісиндетон, анафора, епіфора, градація, ампліфікація та ін. Доведено, що серед стилістичних домінант найважливіше місце належить градації.

Досліджено, що певний стилістичний ефект і граматичну цілісність тексту забезпечують контактні та дистантні повтори. При цьому контактні повтори позначені більшою частотністю вживання і виріз-няються підсилювально-експресивною функцією, а дистантні сприймаються в когнітивній площині, оскільки творять концептуальну іпостась образу.

З'ясовано, що лексичні повтори забезпечують відповідну інтонацію і глибину звучання поезії. На основі віршів аналізованої збірки виокремлено прості та складні повтори. Перші з них підкреслюють експресивно-смислові відтінки поетичного тексту, інші – репрезентують підрядний зв'язок і забезпечують цілісність художнього дискурсу. Простежено, що серед простих синтаксичних конструкцій найчастіше повторюються граматичні основи і односкладні речення зі зміною останнього компонента. Серед складних синтаксичних конструкцій виокремлено підрядні обставинні часу, з'ясувальні та сурядні з єднальним сполучником.

Звернуто також увагу на лексичні повтори, що мають різну частиномовну приналежність. З'ясовано, що прикметникові та дієслівні повтори, на відміну від іменникових, відзначаються фрагментарністю вживання. Доведено, що в багатьох випадках інтенсивність лексичного повтору підсилена графічним оформленням поетичного рядка.

З'ясовано, що лексичні повтори в поезії Ліни Костенко підкреслюють експресивно-смислові відтінки тексту, виконують особливу функцію динамізації мовлення, передають ритмічну інтонацію, а також виступають лінгвостилістичним засобом вираження авторських інтенцій, а отже, й індивідуально-авторської картини світу.

Ключові слова: *лексичний повтор, стилістична фігура, анафора, епіфора, анаеліфора, градація, ампліфікація, полісиндетон, індивідуально-авторська картина світу.*

Haliv U. B. Lexical repetition as a means of stylistic expression of a poetic text (on the materials of L. Kostenko's collection «Madonna Perekhrest»). *The article considers the phenomenon of lexical repetition on the example of L. Kostenko's poetry collection «Madonna Perekhrest». In particular, the structure, forms of expressing repetition, its syntactic role, stylistic function, etc. are investigated. It is traced how literary and linguistic sources interpret this phenomenon. The specifics of functioning within the repetition of such stylistic figures as polysyndeton, anaphora, epiphora, gradation, amplification and others are described. It is proved that gradation is the most important among the stylistic dominants.*

It is investigated that certain stylistic effect and grammatical integrity of the text are provided by contact and distant repetitions. While contact repetitions are marked by a higher frequency of use and have an intensifying-expressive function, distant repetitions are perceived in the cognitive plane, as they create a conceptual essence of the image.

It is found that lexical repetitions provide the appropriate intonation and depth of sound of the poetry. Based on the poems of the analyzed collection, the author distinguishes simple and complex repetitions. The former emphasizes the expressive and semantic nuances of the poetic text, the latter represent the subordinate connection and ensure the integrity of discourse. It is traced that among simple syntactic constructions grammatical bases and one-member sentences with change of the last component are the most often repeated. Among these syntactic constructions, the author singles out subordinate clauses of time, object clauses and coordinate clauses with the coordinating conjunction.

Attention is also paid to lexical repetitions that belong to different parts of speech. It is found that adjective and verb repetitions in contrast to nouns are marked by the fragmentary use. It is proved that in many cases the intensity of the lexical repetition is enhanced by the graphic design of the poetic line.

It is found that lexical repetitions in L. Kostenko's poetry emphasize expressive-semantic shades of the text, perform a special function of speech dynamization, convey rhythmic intonation and also serve as linguistic-stylistic means of expression of author's intentions and, consequently, individually author's picture of the world.

Key words: *lexical repetition, stylistic figure, anaphora, epiphora, anaepiphora, gradation, amplification, polysyndeton, individually author's picture of the world.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Одним із важливих засобів збагачення і увиразнення поетичного тексту є лексичний повтор. Цей стилістичний прийом найчастіше розглядають крізь призму архітектонічного членування поетичного чи прозового дискурсу, а також у контексті посилення авторського впливу на читача.

Літературознавчі словники тлумачать це явище як стилістичну фігуру, що вживається передусім у народній творчості та поезії. Мовознавчі ж джерела трактують повтор як «різнорівневу та різнофункційну мовну одиницю, яка полягає у дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичних аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту» [10, 496]. Функціонування згаданого явища як засобу стилістичного увиразнення поетичного тексту Ліни Костенко досліджено спорадично. Особливо це стосується останніх збірок поетки, що власне і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню лексичного повтору у художніх текстах присвячено низку наукових розвідок. Лексичний і синтаксичний повтор в усній народній творчості досліджували Т. Жук, С. Єрмоленко. Зокрема, С. Єрмоленко зосередила увагу на національній маркованості лексичних повторів у фольклорних жанрах. Лексико-морфологічний повтор як динамізувальну одиницю на матеріалі поезій Т. Шевченка розглянув А. Мойсієнко. Повтор як засіб експресивного синтаксису у поезії 60-х років ХХ ст. вивчала Л. Пришляк, як стилістичний засіб творення експресії на різних рівнях у поетичному мовленні О. Олеся – Н. Таран.

Функційні ознаки і стилістичну роль повтору в поетичному мовленні Ліни Костенко на основі вибраних творів досліджували В. Олексенко, А. Крило. Згадане явище у площині складних синтаксичних конструкцій на матеріалі збірки «Мадонна Перехресть» частково простежила О. Тєлєжкіна.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – проаналізувати структурні типи лексичних повторів на основі поетичної збірки Ліни Костенко «Мадонна Перехресть». Досягнення мети передбачає розв'язання основних **завдань**: а) дослідити структуру, форми вираження повтору, з'ясувати його синтаксичну роль, стилістичну функцію тощо; 2) описати специфіку функціонування в межах повтору стилістичних фігур як засобів увиразнення поетичного тексту; 3) з'ясувати експресивну функцію лексичних повторів у поетичних текстах Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збірка «Мадонна Перехресть» охоплює різночасові (1960-і та 2011 рр.) та різнотематичні вірші і, за словами Д. Дроздовського, «поєднує простір особистісного, гранично відвертого й навіть родинно-інтимного <…> і щирого з поетикою оніричних провидінь» [2, 5].

Важливим чинником образо- і текстотворення є не лише метафори, метонімії, порівняння, а й лексичні повтори, які створюють відповідну інтонацію, настрій і глибину звучання поезії.

Повтори традиційно поділяють: 1) залежно від точності відтворювання мовних одиниць – на повні та часткові; 2) відповідно до функцій у мові – на композиційні (анафора, епіфора, паралелізм, хіазм тощо), номінативно-експресивні; 4) за місцем розташування повторюваних компонентів – на контактні, сумісні, дистантні; 5) залежно від семантично-стилістичного призначення – на: а) ті, що вживають для виділення, підкреслення в тексті певного слова, для обігрування лексем або значень; б) такі, що передають семантику роздумів, сумнівів, вагань мовця; в) ті, які вживають для вираження інтенсивності вияву позначуваної ознаки, дії, почуття, великої кількості й под. [10, 496].

Якщо розглядати лексичний повтор за стилістико-структурним критерієм, то в цій площині у віршах аналізованої збірки можемо виокремити прості (повтор однієї смислової одиниці – слова) та складні (повтор словосполучення або речення) повтори.

Центром особливої уваги виступають прості лексичні повтори, які виразно підкреслюють експресивно-смислові відтінки поетичного тексту, напр.: *Слово, приголомшене прогресом, непритомне слово оживе* (68); *Життя – це криза, криза, криза…* (99); *А потім, потім… Потім, як усі ми, почула раптом дзвони Хіросіми* (101).

Не менш частотними є складні лексичні повтори, що творять особливу композиційну модель цілісної структури художнього дискурсу. Ідіостиль Ліни Костенко вирізняють повтори словосполучень, які репрезентують підрядний зв'язок, зокрема: а) прилягання, напр.: *Во врем'я оно, о, во врем'я оно!* (9); *На перевалі, там, на перевалі…* (69); б) узгодження, напр.: *І голос мами, тоскний голос мами…* (78); в) керування, напр.: *…а може, я тінь мого слова, от тінь мого слова, і все* (89).

Засобом ритмічного інтонування та вираження авторської модальності у поетичних текстах виступають прості синтаксичні конструкції, серед яких найчастіше повторюються: а) граматичні основи, напр.: *Ми хочем тиші, хочем храмів. Ми хочем музики й садів* (31); *А я ж не знала, я ж не знала, вона ж не скаржиться сама* (18); б) односкладні речення зі зміною останнього компонента, напр.: *У нас немає наших храмів, у нас немає наших доль* (31).

М. Кобзєв фокусує увагу на простих неускладнених та простих ускладнених повторах [3]. Застосовуючи цю теорію до аналізованих текстів, доходимо висновку, що ускладнені повтори трапляються лише в поодиноких випадках, зазвичай коли відбувається ускладнення антитезою, напр.: *І <u>діти</u> виросли, вони уже <u>не діти</u>* (13).

Певне смислове й емоційне інтонування містять складні синтаксичні конструкції, серед яких виокремлюємо: а) підрядні обставинні часу, напр.: *А все не так, як після того, і все не так, як при тоді* (7); б) з'ясувальні, напр.: *Добре, що нічого ви не знаєте, Добре, що майбутнє уві млі* (23); в) сурядні з єднальним сполучником, напр.: *Там ні печалі, ані сліз. / Ні дня, ні вечора, ні рання* (51).

Додаткової емоційної тональності простим і складним повторам надають прислівники, які, поєднуючись в одному висловлюванні, посилюють його експресивність, напр.: *На перевалі, там, на перевалі, / що вигинав хребет, як динозавр…* (69); *Лев спить, поклавши голову на лапи. / Лев міцно спить і журиться вві сні* (72).

Вартим уваги є те, що у досліджуваних поезіях повторюються слова, що мають різну частиномовну належність. Це, своєю чергою, забезпечує цілісність художнього дискурсу, його структурно-семантичну єдність. Так, важливу роль в образо- і текстотворенні відіграють особові займенники-субстантиви, напр.: *Він весь, як ти, – свобода і жага. / Він любить нас, і згадує, і кличе* (22); *Ми хочем тиші, хочем храмів. / Ми хочем музики й садів* (31); *У нас немає наших храмів, / у нас немає наших доль* (31); *Які тепер ми добрі і сумні, / які тепер ми серцем безборонні!* (55). Уживання множинної форми займенника вказує, про кого йде мова: автор сконденсовує свої думки довкола поняття «нація», таким чином надаючи поетичним рядкам інтимізованого, особистісного звучання.

Надмірною частотністю вирізняються також повтори, виражені вказівними та неозначеними займенниками, напр.: *Цей дзвін цього слова – не Ваша терцина? / Цей лицар в пустелі – не Ви вдалині* (91); *Це зоряні люди. / Це люди з-під Етни. / Це ті, що пізнали природу речей* (90); *…і ті вже під загрозою зникання, / І ті вже під загрозою зникання* (66); *А декого вітри уже зломили. / А декому і світ уже не милий* (74).

Посиленню динамічності мовлення сприяють повтори займенникових прислівників, напр.: *Тут їхня домівка. Тут ближче до істин. / Тут страву готують на тяглі стихій* (90), та модальних, напр.: *Може, мати стоїть на німому порозі. / Може, це вже Чумацький, а може, й не шлях. / Може, просто дорога, дорога в дорозі* (105).

Стилістично забарвленого звучання набувають на перший погляд нейтральні іменники *земля, держава, криза, дощ, слово, перевал*, які відзначаються дво-, три-, а то й чотириразовим використанням у межах контексту. Порівняймо: *О земле моя, земле, кому ти дорога?* (63); *Сніги в снігах. Ріку скувала крига* (61) і *Життя – це криза, криза, криза. / Життя – це криза, не круїз* (99).

Поряд з іменниковими в поетичних текстах Л. Костенко репрезентовано прикметникові та дієслівні повтори, для них характерна фрагментарність уживання, напр.: *Осінній день…Осінній тихий день…* (54); *Поет не може бути привселюдним. / Самотнім, зболеним, відлюдним, / аби лише не привселюдним* (43); *А мить минала і минала, / і от тепер її нема* (18).

Згадані різночастиномовні повтори, отже, увиразнюють інтонаційний малюнок тексту, полегшують його сприймання, сприяють експресивності висловлювання. Як слушно зауважують М. Вінтонів, Т. Вінтонів, «якщо в логічному мовленні різноманітні повтори можуть здаватися зайвими, то в емоційно насиченому тексті вони свідчать про напруження почуттів автора, створюють опору для інтонаційного руху» [1, 262].

Ураховуючи поширений у лінгвістиці критерій лінійного розташування повтору [9; 6; 4], простежимо, яку синтаксичну функцію виконують лексичні повтори в поетичних текстах досліджуваної збірки. Зауважимо, що контактні і дистантні повтори в «Мадонні Перехресть» займають паритетні позиції, не втрачаючи при цьому посилювально-виділь-ного та емоційно-експресивного значення, пор.: *Найсимпатичніша з держав – держава Кутель-Мутель* (8); *А я ж не знала, я ж не знала…* (18); *Усе було, було й перебуло* (19); *Але я… Але я… Але ні!* (96); *А потім, потім… Потім, як усі ми, / почула раптом дзвони Хіросіми* (101) **(контактний повтор)** і *А дощ так само ходить по веранді, / екологічно небезпечний дощ* (15); *Добраніч людям. І лісам добраніч* (27); *Слово, приголомшене прогресом, / непритомне слово оживе* (68) **(дистантний повтор)**.

Розрізняють два основні види контактних лексичних повторів: повний лексичний контактний повтор (без з'єднувального елемента) та напівконтактний лексичний повтор (зі з'єднувальним елементом – сполучником чи прийменником) [3]. Цікаво, що вилучення обов'язкового з'єднувального елемента часто призводить до втрати смислового й стилістичного компонентів конкретного відрізка мовлення або ж до суперечності лексико-граматичним нормам побудови висловлювання. Для прикладу, у поетичних рядках *сніги в снігах* (61) або *дорога в дорозі* (105) вилучення прийменника *в* є неможливим, оскільки спричиняє руйнування логіко-граматичного ряду.

Найбільшою мірою читацьку увагу активізують засоби поетичного синтаксису – стилістичні фігури, які творяться на основі лексичних повторів. Вони наймасштабніше забезпечують експресивність поетичного дискурсу. Як свідчить лінгвостилістичний аналіз, у поезіях збірки «Мадонна Перехресть» домінують: полісиндетон, анафора, епіфора, анаепіфора, градація, ампліфікація, рефрен, тавтологія (однокореневий повтор).

Чітким засобом увиразнення і ритмізації поетичних текстів виступає полісиндетон. У творах досліджуваної збірки найчастіше нагромаджуються сурядні сполучники *і* та *ні*, напр.: *Ні щастя, ні волі, ні чуда, / ні часу, хоч би про запас* (35); *Ні честі, ні мови, ні згоди, / самі лише смутки і пні* (35); *і Гриць, і грець, і швець, і жнець. / І хто кому Іскаріоти?* (33); *Сицилія. Етна. Душа як в гіпнозі. / І море, і скелі, і тиша терас* (91). Полісиндетон, своєю чергою, сприяє творенню й іншої стилістичної фігури – ампліфікації, репрезентованої в наведених реченнях.

Ще одним яскравим засобом стилістичного нагнітання емоційності поетичного мовлення Л. Костенко є анафора. Анафоричний повтор часто увиразнює значення іменників, дієслів, займенників, «передає напруження, неспокій, визначає глибинну семантику всього вірша» [8, 228], напр.: *Твоя присутність, твої руки, / твоє обличчя у ту мить!* (18); *Ось тут є вона, тут сховалася, / тут сховалася, / тут лаштується до злиття. / Тут поглинула, тут урвалася, / тут скалічила нам життя* (32); *Куди дзвонить? Там дзвонять тільки дзвони. / Куди писать? Там вже нема адрес* (52); *І як же ти один у Всесвіті? / І як же тут без тебе я?!* (45).

У поезії «Сьогодні Всесвітній День Океанів» анафора вдало межує з градацією. Повторення прийменника *за* на початку кожного рядка посилює

ознаку тривалості, вказує на неодноразовість дії. Таке поєднання двох стилістичних фігур дає змогу побачити цілісний міні-дискурс, що актуалізує авторські інтенції:

Пробачте за всі знущання,
яких завдали вам люди.
За те залізяччя іржаве, за токсичні відходи,
За випадково загублені бомби,
За атомні човни, що втонули,
За нафтові плями,
За береги в мазуті (100).

Вічні теми, життєві настрої-спогади вдало підсумовані митцем у кінцевих рядках одного з автобіографічних віршів, що викристалізовують ще одну, хоч і нечасто вживану фігуру – епіфору:

І діти виросли, вони уже не діти.
А я люблю зеленого слона.
……..
Великий світ. І діти вже дорослі.
А я люблю зеленого слона (13);

Найсимпатичніша з держав –
Держава Куґель-Мугель.
……..
Найпрогресивніша з держав –
Держава Куґель-Мугель! (8).

Семантико-структурній цілісності тексту сприяє анаепіфора – фігура, яка зв'язує повтором окремих слів чи словосполучень початок і кінець суміжних мовних одиниць. Це уможливлює читачеві побачити чітку композиційну мету:

Але я… Але я… Але ні!
Хай цей біль доболить у мені.
……..
Але я… Але я… Але ні!
Хай цей біль доболить у мені (96).

В останньому контексті стилістично зумовленими є обірвані речення, що передають хвилювання ліричної героїні. На зміну короткочасному ваганню приходить різка категоричність, реалізована в простому двоскладному реченні.

У системі стилістичних домінант важливе місце належить також градації – фігурі, суть якої полягає в нанизуванні змістових компонентів, кожен із яких посилює інтенсивність висловленого. Зазначимо, що в поезії аналізованої збірки домінує спадна градація. Наприклад:

Ні честі, ні мови, ні згоди,
самі лише смутки і пні (35);

Там ні печалі, ані сліз.
Ні дня, ні вечора, ні рання (51);

А у віконці – море і пісок,
пісок, пісок, і ні людського сліду (82);

Життя – це криза,
криза,
криза (99).

Як бачимо, в останніх рядках спадна інтонація підтверджена графічним оформленням поетичного рядка.

Висхідна градація, побудована на основі лексичних повторів, у «Мадонні Перехресть» трапляється нечасто і має зазвичай окличну або питальну інтонацію:

І тільки з відстані розлуки
Обпалить, змучить, защемить –
Твоя присутність, твої руки,
Твоє обличчя у ту мить! (18);

Цей дзвін цього слова – не Ваша терцина?
Цей лицар в пустелі – не Ви вдалині?
Цей шрам на щоці – чи не меч сарацина?
Ця ніжність в очах – чи не сум по мені? (91).

Особливого підсилювального характеру лексичному повторові надає рефрен, який сприяє тісному зв'язку поетичних рядків і акцентує на конкретному фрагменті висловлювання:

Червона качечка і сіра пташка каня, –
І ті вже під загрозою зникання.
І ті вже під загрозою зникання! (66).

У панорамі згаданих стилістичних засобів вимальовується ще одна фігура – тавтологія. Суть її полягає в семантичному чи логічному дублюванні мовних одиниць, у повторі того, що вже відоме. Це певне повернення до першоджерела, до суті речей. Ось як вдало авторка застосовує цей стилістичний прийом у своїй поезії: *Сніги в снігах. Ріку скувала крига* (61); *Може, це вже Чумацький, а може й не шлях. / Може, просто дорога в дорозі* (105).

Творчу палітру авторських шукань увиразнюють не лише стилістичні, а й графічні засоби. Лексичні повтори найчастіше розмежовуються комою, крапкою, рідше крапками. Іноді в одному поетичному рядку поєднуються різні розділові знаки, напр.: *А потім, потім… Потім, як усі ми, / почула раптом дзвони Хіросіми* (101). У реченнях з питальною та окличною інтонацією маємо відповідні розділові знаки, напр.: *І як же ти один у Всесвіті? / І як же тут без тебе я?!* (45); *Які тепер ми добрі і сумні, / які тепер ми серцем безборонні!* (55).

Висновки та перспективи наступних досліджень у цьому напрямі. Отже, здійснений аналіз засвідчує, що функціонування лексичних повторів у поетичній збірці «Мадонна Перехресть» є структурно і концептуально важливим. Вони є характерною ознакою ідіостилю авторки і вживаються не лише з метою стилізації, а й для конкретно-чуттєвого сприйняття тексту. Попри свою різнофункційність та різнорівневість, лексичні повтори все ж створюють глибину звучання поезії, посилюють динамічність мовлення, увиразнюють інтонаційний малюнок твору.

Перспективи наступних досліджень вбачаємо в дослідженні лексичних повторів та їх аналізі у прозі та публіцистиці Ліни Костенко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. Дроздовський Д. Перехрестя і бездоріжжя профанного і сакрального. *Рідна мова*. 2012. Вип. 16. С. 5–8.
3. Кобзєв М. В. Сутність лексичного повтору в англійськомовному та українськомовному дискурсах. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 234–241.
4. Кобков В. П. Информационная избыточность и способы сжатия текста. *В помощь преподавателям иностранных языков*. Новосибирск : Наука (Сибирское отделение), 1974. Вып. 5. С. 31–48.
5. Костюк М. Функції і види повторів у творах французьких поетів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 5. С. 96–100.
6. Кухаренко В. Практикум по стилистике английского язика. Seminars in Stylistics : учеб. пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 184 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Мужеловська Л. Повтор як стилістичний засіб творення експресії в поетичному мовленні Олександра Олеся. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 224–229.
9. Сарина З. М. Функционирование лексического повтора в художественном тексте. *Сборник научных трудов Московского государственного лингвистического университета*. 1997. № 439. С. 54–81.
10. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

REFERENCES

1. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). *Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi* [Syntactic means of expressionization in Ukrainian political discourse] Vinnytsia: TOV "TVORY" [in Ukrainian].
2. Drozdovskyi, D. (2012). Perekhrestia i bezdorizhzhia profannoho i sakralnoho [Crossroads and off-road profane and sacred]. *Ridna mova – Native language*, 16, 5–8 [in Ukrainian].
3. Kobziev, M. V. (2012). Sutnist leksychnoho povtoru v anhliiskomovnomu ta ukrainskomovnomu dyskursakh [The essence of lexical repetition in English and Ukrainian discourses]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky – Bulletin of Zaporizhia National University. Philological sciences*, 1, 234–241 [in Ukrainian].
4. Kobkov, V. P. (1974). Informatsionnaya izbyitochnost i sposoby iszhatiya teksta [Information redundancy and methods of text compression]. *V pomosch prepodavatelyam inostrannyih yazyikov – To help teachers of foreign languages*. Novosibirsk: Nauka (Sibirskoe otdelenie), 5, 31–48. [in Russian].
5. Kostiuk, M. (2014). Funktsii i vydy povtoriv u tvorakh frantsuzkykh poetiv [Functions and types of repetitions in the works of French poets]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrain*ky, 5, 96–100 [in Ukrainian].
6. Kuharenko, V. (2009) *Praktikum po stilistike angliyskogo yazyka. Seminars in Stylistics*: ucheb. posobie [Workshop on the style of the English language. Seminars in Stylistics]. Moskwa: Flinta: Nauka [in Russian].
7. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / za red. R. Hromiaka, Yu. Kovaliva, V. Teremka (2007). [Literary dictionary-reference] Kyiv: VTs "Akademiia" [in Ukrainian].
8. Muzhelovska, L. (2012). Povtor yak stylistychnyi zasib tvorennia ekspresii v poetychnomu movlenni Oleksandra Olesia [Repetition as a stylistic means of creating expression in the poetic speech of Alexander Oles]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 12, 224–229 [in Ukrainian].
9. Sarina, Z. M. (1997). Funktsionirovanie leksicheskogo povtora v hudozhestvennom tekste [Functioning of lexical repetition in a literary text]. *Sbornik nauchnych trudov Moskowskogo gosudarstvwennogo lingvisticheskogo universitetata – Collection of scientific papers of the Moscow State Linguistic University*, 439, 54–81 [in Russian].
10. Ukrainska mova: entsyklopediia / redkol.: V. M. Rusanivskyi ta in. Vyd. 2-he, vypr. i dopov. (2004) [*Ukrainian mova: encyclopedia*]. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].

УДК 821.111+811.111'25
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214367

ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ АПОКАЛІПТИЧНОГО РОМАНУ НІЛА СТІВЕНСОНА «СІММІС»

Мовчан М. Г.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті досліджено способи перекладу англомовних реалій українською мовою у творах апокаліптичного жанру. Окреслено статус апокаліптичного жанру в сучасній літературі: роман завоював прихильність широкої аудиторії читачів з урахуванням тематики, оскільки увага зосереджується на питанні існування людства, кінця світу та життя суспільства після глобальної катастрофи. Акцентовано на доцільності з огляду на сюжет роману вирізнення апокаліптичного та постапокаліптичного піджанрів. Проаналізовано основні жанрово-стильові особливості апокаліптичного роману. Серед головних рис – опис глобальної катастрофи, зображення поруйнованих урбаністичних пейзажів, жорсткої системи поділу суспільства та змалювання високого рівня науково-технічного розвитку.

Матеріалом дослідження послугував український переклад американського апокаліптичного роману Ніла Стівенсона «Seveneves», виконаний Остапом Українцем. Установлено, що роман поєднує у собі два піджанри апокаліптичного роману, оскільки представляє світ до та після катастрофи і характеризується великою кількістю реалій, особливо побутових, тому що зображує людство в далекому майбутньому в час науково-технічних інновацій. Простежено, що значну частину реалій представлено науковими термінами, які позначають новітні технології, зокрема й пов'язані з вивченням космосу. Проаналізовано відтворення реалій апокаліптичного світу українською мовою і визначено лексичні трансформації, які перекладач застосовує для їх тлумачення, серед яких: калькування, перекладацький коментар, транскрибування, описовий переклад, генералізація значення та контекстуальна заміна. Здійснено порівняльний аналіз англомовного та україномовного варіантів апокаліптичного роману на предмет виправданості використання перекладацьких прийомів у тексті. Виявлено, що така лексична трансформація, як генералізація значення, може спричинити труднощі для читача в тексті перекладу, оскільки цей прийом спотворює значення термінів, які мають перекладатися чітко, точно і без викривлень значень.

Ключові слова: *переклад, апокаліптичний роман, реалія, перекладацький прийом, лексична трансформація.*

Movchan M. H. Rendering of realia in the Ukrainian translation of the apocalyptic novel "Seveneves" by Neal Stephenson. *The article explores ways of translating realia from English apocalyptic literature into Ukrainian. Special attention is drawn to the role of apocalyptic novel in modern literature: it has gained in popularity among a wide readership because of its themes, since people are focused on the issues of human existence, the end of the world and life of civilization after a global catastrophe. Considering the plot of the novel, there are distinguished two subgenres: apocalyptic and postapocalyptic. This paper outlines the main genre and stylistic features of the apocalyptic novel. The article highlights the following characteristics: description of the global catastrophe, destroyed cityscapes, division of society into groups, and high scientific and technical development. The research draws on the Ukrainian translation of the American apocalyptic novel by Neal Stephenson "Seveneves" made by Ostap Ukrainets. We consider the novel to belong to two subgenres of the apocalyptic novel, since it describes the world before and after the apocalypse event. It has been revealed that this novel is characterized by a wide range of realia, especially those of everyday use, since society is described in the future world of scientific and technical innovations. The analysis has revealed that scientific terms, which designate innovative equipment to study space, make up a significant part of realia in the novel. This paper reveals that the translator uses the following translation procedures to render such realia of the apocalyptic world into Ukrainian: calquing, translator's comment, transcription, explication, expansion of meaning, and modulation. Applying the comparative method, the article studies the use of lexical transformations for rendering English realia in the Ukrainian translation of the apocalyptic novel and analyses the benefits of these procedures. The paper reveals that such lexical transformation as expansion of meaning may cause difficulties for Ukrainian readers, since it can misinterpret the information from the source-text, especially terms, which should be translated precisely.*

Key words: *translation, apocalyptic novel, realia, translation procedure, lexical transformation.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. З огляду на сучасні тенденції війн, можливої загрози ядерної війни, пандемії, природних лих і катастроф жанр апокаліптичного роману набув значної популярності [7, 298], особливо в англійській літературі [4, 333]. Зображення можливого кінця світу та історії людства після нього завоювали прихильність читачів, а завдяки перекладу як міжкультурному посередництву значно ширша аудиторія змогла осягнути жанр апокаліптичного роману. Переклад художньої літератури такого жанру додає низку труднощів, які передусім пов'язані з відтворенням реалій, оскільки людство зображене в період глобальних катаклізмів та катастроф, а також в час технологічного прогресу [6, 143]. Перед перекладачем апокаліптичного роману постає завдання знайти способи відтворення реалій, значна частина яких – це терміни на позна-

чення новітніх технологій, що автор вживає у тексті оригіналу для зображення явищ, подій світу науково-технічної фантастики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей жанру апокаліптичного роману присвячена значна кількість досліджень, зокрема висвітлено становлення, розвиток та основні теми апокаліптичних творів [4; 5]; досліджено етологічні риси постапокаліптичного роману [7]; описано образність та сюжетику апокаліптичних романів [2]; проаналізовано філософські та ціннісні основи у творах цього жанру [10]. Водночас поза увагою науковців залишаються проблеми перекладу апокаліптичних творів.

Формулювання мети і завдань статті. Метою наукової розвідки є визначення лексичних трансформацій під час відтворення реалій в українському перекладі апокаліптичного роману Ніла Стівенсона «СІММІС», виконаному Остапом Українцем, та з'ясування виправданості способів відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад апокаліптичного роману викликає значні труднощі під час відтворення реалій з огляду на низку характерних рис сюжету та проблематику твору, які впливають на вибір лексики. Апокаліптичний роман часто класифікують як піджанр наукової фантастики через відображення технічних інновацій людства, які не властиві сучасній науці [4, 335–336]. У літературознавстві вирізняють два піджанри апокаліптичного роману: власне апокаліптичний та постапокаліптичний. Апокаліптичний роман зображує кінець цивілізації через загрозу потенційних катастроф, тоді як сюжет постапокаліптичного роману розгортається після глобальних катаклізмів і описує спроби людства вижити в понищеному трагічними подіями світі [6, 144]. Відповідно однією з головних рис такого жанру роману є зображення глобальної катастрофи, основними сюжетами якої стали ядерна війна, пандемія, руйнування навколишнього середовища людством, природні катаклізми, вторгнення інопланетного життя [4, 338]. Зазначимо, що катастрофа може зображуватись як у послідовному перебігу часу, так і в спогадах персонажів [5, 169]. Унаслідок таких глобальних подій відбувається значна зміна природного ландшафту Землі, тому описи спустошених пейзажів та зруйнованих будівель також знайшли своє відображення в апокаліптичному романі [7, 299]. Крім того, такий жанр роману часто характеризується поділом суспільства на чіткі фракції («Дивергент»), округи («Голодні Ігри») або раси («СІММІС»), які контролює окрема група зазвичай заможніших представників людства [10, 50–52].

У романі американського письменника Ніла Стівенсона «Seveneves», який став матеріалом дослідження, змальовується боротьба людства за виживання після розпаду Місяця. Космічна катастрофа спричинила тотальні зміни в атмосфері, які знищили, імовірно, все живе на планеті Земля. На тлі цих подій невелика частина молодих людей робить спроби вижити на навколоземній орбіті на Міжнародній космічній станції, яку перетворили у так званий *Ковчег* (2). Роман складається з 3 частин, у яких автор описує події до катастрофи, власне розпад Місяця, природні катаклізми та знищення життя на Землі, а також спроби людства заселити планету знову. З урахуванням сюжету можна стверджувати, що роман поєднує в собі риси апокаліптичного та постапокаліптичного піджанрів.

Усі деталі жанру апокаліптичного роману значно впливають на вибір автором лексичних та стилістичних мовних одиниць. Оскільки апокаліптичний роман показує світ у далекому майбутньому, то перекладач стикається з проблемами відтворення рідною мовою одиниць, які номінують в оригіналі апокаліптичні реалії. Реалії кваліфікуємо як мовні одиниці, що позначають явища окремої культури і не мають відповідників в побуті та мові жодних інших народів [8, 152]. Р. Кияк класифікує реалії на 6 груп: 1) побутові реалії (пов'язані з житлом, особливостями побуту, інструментами, одягом, харчами, видами занять та професіями, грошовими знаками тощо); 2) етнографічні та міфологічні реалії (стосуються етнічних та соціальних груп, регіональних звертань, народних свят і танців); 3) реалії світу природи (охоплюють назви тварин, рослин, ландшафту); 4) реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя (містять назви адміністративних одиниць та державних інститутів, організацій та партій, підприємств та закладів); 5) ономастичні реалії (включають антропоніми, топоніми, назви компаній, аеропортів тощо); 6) асоціативні реалії (охоплюють рослинні символи, анімалістичні та кольорові символи, історичні та літературні алюзії) [3, 142–143].

Найчисельнішою групою реалій, які автор використовує під час відтворення суспільства в апокаліптичному романі «Seveneves» та в його українському перекладі Остапа Українця, є група побутових реалій. Вони репрезентовані назвами пов'язаних з освоєнням космосу науково-технічних винаходів, якими в романі люди користуються в повсякденному житті. Відповідно такий термінологічний пласт лексики може викликати складнощі під час відтворення українською мовою одиниць, які позначають науково-технічні винаходи у тексті-оригіналі. Переклад термінів має бути чіткий, точний і без викривлень значень для читача [1, 17–19].

Існує багато підходів до перекладу термінологічної лексики у фахових текстах, хоча основні способи відтворення термінів включають транслітерацію, транскрибування, калькування, описовий переклад та переклад за аналогією [1, 25–26].

Ці лексичні трансформації також можуть застосовуватись для перекладу термінів у художніх творах, але практика доводить, що перекладач повинен кожного разу приймати нове рішення, як відтворити термін, з огляду на мету твору та завдання перекладу, оскільки значна відмінність між цими двома стилями полягає в тому, що фаховий текст пов'язаний з інформацією, фактами та реальністю, а художній – з думками, емоціями та уявою [11, 24].

Тому розглянемо особливості відтворення науково-технічних винаходів та проаналізуємо виправданість залучення перекладацьких прийомів на матеріалі апокаліптичного роману «Seveneves»

Ніла Стівенсона та його перекладу українською мовою Остапа Українця.

Для відтворення українською мовою англомовних термінів у незвичних контекстах перекладач застосував такі лексичні трансформації: калькування (45% від загальної кількості перетворень), перекладацький коментар (30%), транскрибування (11%), описовий переклад (8%), генералізацію значення (3%), контекстуальну заміну (2 %).

Калькування пов'язане з перекладом словосполучень, що позначають космічні станції та їхнє обладнання, напр.: англ. *the International Space Station* – укр. *Міжнародна Космічна Станція*, англ. *Cloud Ark* – укр. *Хмарний Ковчег,* англ. *arobot laboratory* – укр. *роботехнічна лабораторія*. Наведені приклади відтворені українською мовою через передачу їхніх структурних одиниць: перекладач зберіг структуру англомовних словосполучень і відтворив послідовність розташування їхніх складових частин в українському варіанті.

Перекладацький коментар застосовано для тлумачення вузькоспеціалізованих і маловідомих читачеві наукових термінів, напр.: англ. *couch* – укр. *ложе*: *опорне, або контурне, ложе – крісло у пілотній кабіні корабля, призначене для астронавта у скафандрі* (1, 38). Використання коментаря дає змогу читачеві українськомовного варіанта зрозуміти термін, що є досить влучним способом перекладу.

Транскрибування як один з найпоширеніших способів перекладу власних імен [1, 25] залучено для відтворення назв технічних винаходів (космічних станцій, кораблів, модулів, ракет тощо), напр.: англ. *the Hub* – укр. *«Габ»*, англ. *the Divan* – укр. *«Діван»*.

Описовий переклад використовується для відтворення англомовних словосполучень, що позначають обладнання, напр.: англ. *the asteroid* ***mining*** *research project* – укр. *проект з* ***видобутку корисних копалин*** *на астероїдах*, англ. *orbiting space* ***habitats*** – укр. *орбітальні* ***житлові відсіки***. Застосування описового перекладу вимагає додавання нових слів для правильної передачі змісту речення чи вислову. В оригіналі автор використовує термін *mining,* натомість перекладач вживає словосполучення *видобуток корисних копалин,* яке описує власне процес. В іншому прикладі іменник *habitats* перекладено фразою *житлові відсіки*, яка описує тип і призначення простору.

Як бачимо, описовий переклад стосується не одного окремого слова, а словосполучення, тому логічно, що, використовуючи такий прийом, перекладач вимушений вдаватись до граматичних трансформацій, зокрема перестановки. Наприклад, порядок розташування лексем в англомовному словосполученні *the asteroid mining research project* змінюється при його перекладі українською мовою – *проект з видобутку корисних копалин на астероїдах.*

Хоча часто прийом описового перекладу застосовний і для відтворення окремої лексеми, пор.: англ. *thrusters* – укр. *двигуни реактивної системи управління.*

So other missions are suspended while you batten down the hatches (2, 19). – *Тож запуск усіх інших місій призупинено, а вам рекомендуємо задраяти люки* (1, 21).

На відміну від оригіналу, де автор вживає один іменник *thrusters*, перекладач використовує словосполучення *двигуни реактивної системи управління,* яке уточнює особливості функціонування двигунів, адже еквівалентного терміна в українській мові не існує. В іншому прикладі перекладач послуговується додатковим іменником *запуск*, що є логічним розвитком слова *місії*.

Поява нових лексем пов'язана також із застосуванням лексичної трансформації – смисловий розвиток, або контекстуальна заміна. Цей прийом полягає у використанні в тексті-перекладі слова чи словосполучення, значення якого є логічним розвитком слова чи словосполучення у тексті-оригіналі [3, 504], напр.:

You want to use swarming behavior in the ark? (2, 34) – *Хочете використовувати принцип косяка у ковчезі?* (1, 33);

<…> *they were the first such things made off-world* <…> (2, 10) – <…> *то були перші речі виготовлені за межами землі* <…> (1, 13).

У наведених прикладах перекладач уживає синонімічні словосполучення, щоб досягти адекватного перекладу. У першому випадку англійський іменник *behavior (*укр. *поведінка)* замінено українським іменником *принцип*, який вказує на спосіб утворення вигаданого ковчега; в іншому прикладі іменник *world* – синонімічним йому українським іменником *земля* у тексті-перекладі. Це не спотворює зміст оригіналу, оскільки у наведеному контексті автор має на увазі межі нашої планети. Проте у фахових текстах такий спосіб перекладу був би не доречний, оскільки він неточно відтворює значення слова.

Конкретизація як лексична трансформація застосовується значно рідше, що може випливати із жанрової специфіки твору: роман «Seveneves» насичений різноманітними науковими термінами у вигаданих контекстах, тому перекладач намагається уникати такого прийому, аби не спотворити зміст оригіналу. Втім прийом генералізації значення залучено під час опису космічних роботів, що значно узагальнює особливості функціонування таких предметів побуту у вигаданому світі в тексті-перекладі порівняно з оригіналом, напр.:

<…> *she programmed, tested, and evaluated a menagerie of robots, ranging in size from cockroach to cocker spaniel, all adapted for the task of crawling around on the surface of Amalthea* <…> (2, 9–10) – <…> *вона програмувала, тестувала й оцінювала справжній звіринець роботів, розміри яких варіювалися від таргана до кокер-спанієля, й основними завданнями котрих було пересуватися поверхнею Альматеї* <…> (1, 13).

У наведеному прикладі англійський герундій *crawling,* який має значення 'рухатися на руках та колінах' або 'пересуватись поверхнею всім тілом' *to move forward on your hands and knees or with your body close to the ground* [13] і дослівно перекладається як *повзати*, відтворено українським інфінітивом *пересуватися,* що має набагато ширше значення – 'переміщатися з одного місця на інше' [12].

У цьому випадку втрачається особливість пересування роботів, що не є зовсім виправданим.

Схоже спостерігаємо і в наступному прикладі:

Scurrying over its surface was a score of different robots, belonging to four distinct «species»: one that looked like a snake, one that picked its way along like a crab <…> (2, 10) – *На його поверхні постійно метушилася ціла зграя різноманітних роботів, які належали до чотирьох різних «видів»: один був схожий на змію, інший пересувався поверхнею, наче краб* <…> (1, 14).

Англійська конструкція *picked its way along* означає ‘обережно ступати безпечною (сухою) поверхнею’ *to walk carefully, choosing the safest, driest, etc. place to put your feet,* тоді як в українськомовному варіанті знаходимо конструкцію *пересувався поверхнею,* яка знову має узагальнювальне значення. Залучення цього перекладацького прийому не є виправданим, адже заміна конкретного слова його родовим поняттям збіднює текст-переклад.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Переклад творів апокаліптичного жанру вимагає тлумачення незнайомих сучасному читачеві реалій, особливо науково-технічних винаходів, які людство застосовує в час глобальної катастрофи, а також після неї. Поширеними способами для відтворення науково-технічних одиниць є такі лексичні трансформації: калькування, перекладацький коментар, транскрибування, описовий переклад, генералізація значення та контекстуальна заміна. Проте не всі прийоми є виправданим при перекладі термінологічної лексики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні перекладацьких трансформацій для відтворення інших груп реалій, а також у порівнянні способів перекладу науково-технічної лексики в художньому та новинному дискурсі, який повідомляє про досягнення людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Н. М., Славова Л. Л. Present-day English terminology : Theory and Practice. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.

2. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків : Видавництво «Діса плюс», 2015. 368 с.

3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

4. Кулешір М. Апокаліптична художня література: особливості жанру. *Сучасні літературознавчі студії. У просторі наукового пошуку В. І. Фесенко.* 2014. № 11. С. 331–341.

5. Кулешір М. Зображення глобальних катастроф у творах Дж. Уіндема та Дж. Крістофера. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* 2014. № 30. С. 168–181.

6. Лімборська А. І. Постапокаліптичне майбутнє і доля цивілізації в контексті нової готики: роман «Дорога» Кормака Маккарті. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки».* 2018. № 1 (15). С. 143–148.

7. Нагачевська О. Постапокаліптичний роман США на межі XX та XXI століть (Пол Остер «В країні останніх речей» (1987), Кормак Маккарті «Дорога» (2006)). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах.* 2013. № 27. С. 298–305.

8. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода. Москва : ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. 416 с.

9. Черницина Ю. Е. Лексико-стилистические проблемы перевода научно-фантастического текста (на материале переводов произведений Рэя Брэдбери «451˚ по Фаренгейту», «Август 1999: Земляне», «Февраль1999: Илла» и «Август 2026: Будет ласковый дождь» на русский язык) : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2009. 20 с.

10. Чеснова Е. Н., Мансурова Ш. И., Снытина А. А. Философия миров постапокалипсиса в современной культуре. *Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л. Н. Толстого*. 2017. № 2 (22). С. 46–54.

11. Gibova K. Translation Procedures in the Non-literary and Literary Text Compared. Norderstedt : Books on Demand, 2012. 88 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Словник української мови. URL : http://sum.in.ua/ (дата звертання: 03.08.2020).

13. Oxford Learners’ Dictionaries. URL : https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/ (access date: 03.08.2020).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стівенсон Н. Сімміс : роман / пер. з англ. О. Українця. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2008. 688 с.

Stephenson N. Seveneves. New York : William Morrow and Company, 2018. 880 p.

REFERENCES

1. Antoniuk, N. M., & Slavova, L. L. (2016). Present-day English terminology: Theory and Practice. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka [in English].

2. Bovsunivska, T. V. (2015). Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu [Genre Modifications of the Modern Novel]. Kharkiv: Vydavnytstvo “Disa plius” [in Ukrainian].

3. Kyiak, T. R., Naumenko, A. M., & Ohyi, O. D. (2008). Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrainskii napriam) [Translation Theories (German-Ukrainian Direction)]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnii tsentr “Kyivskii universytet” [in Ukrainian].

4. Kuleshir, M. (2014). Apokaliptychna khudozhnia literatura: osobluvosti zhanru [Apocalyptic Novel: Features of the Genre]. *Suchasni literaturoznavchi studii. U prostori naukovoho poshuku V. I. Fesenko*, 11, 331–341 [in Ukrainian].

5. Kuleshir, M. (2014). Zobrazhennia hlobalnykh katastrof u tvorakh Dzh. Uindema ta Dzh. Krisyofera [The Depiction of Global Catastrophes in the Novels by J. Wydham and J. Christopher]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshch navchalnykh zakladakh*, 30, 168–181 [in Ukrainian].

6. Limborska, A. I. (2018). Postapokaliptychne maibutne i dolia tsuvilizatsii v konteksti novoi hotyky: roman "Doroha" Kormaka Makkarti [Post-apocalyptic Future of Civilization in the context of neogothics in the novel "The Road" by Cormac MacCarthy]. *Visnyk yniversytetu imeni Alfreda Nobelia. Seria "Filolohichni nauky"*, 1 (15), 143–148 [in Ukrainian].

7. Nahachevska, O. Postapokaliptychnyi roman SShA na mezhi XX ta XXI stolit [Postapocalytic Novel of the USA at the Turn of the XX–XXI Centuries]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshch navchalnykh zakladakh,* 27, 298–305 [in Ukrainian].

8. Fedorov, A. V. (2002). Osnovy obshchey teorii perevoda [Fundamentals of General Translation Theories]. Moskva: OOO "Izdatelskiy Dom "FLOLOGIYA TRI" [in Russian].

9. Chernitsina, Yu. Ye. (2009). Leksiko-stilisticheskie problemy perevoda nauchno-fantasticheskogo teksta [Lexical and Stylistic Problems in Translation of Science-Fiction Text]. (Avtoreferat dissertitsii kandidata filologicheskikh nauk) [in Russian].

10. Chesnova, Ye. N., Mansurova Sh. I., Snytina A. A. (2017). Filisofiya mirov postapokalipsisa v sovremennoy culture [The Philosophy of Worlds of Post-Apocalypse in Modern Culture]. *Gumanitarnye vedomosti TGPU im. L. N. Tolstogo*, 2 (22), 46–54 [in Russian].

11. Gibova, K. (2012). Translation Procedures in the Non-literary and Literary Text Compared. Norderstedt: Books on Demand [in English].

DICTIONARIES

12. Slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian Dictionary]. URL: http://sum.in.ua/ (access date: 03.08.2020).

13. Oxford Learners' Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/ (access date: 03.08.2020).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Stivenson N. (2008). Simmis [Seveneves]. (Trans. Ostap Ukrainets). Ternopil: Navchalna Knyha–Bohdan.

Stephenson N. (2018). Seveneves. New York: William Morrow and Company.

УДК 811.111.'42
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214369

ОБРАЗНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ *DISEASE* У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ

Огієнко К. О.
Державний заклад «Луганський державний медичний університет»

Статтю присвячено дослідженню образного складника концепту DISEASE, вербалізованого засобами англійської мови в пісенному дискурсі. Актуальність цієї розвідки визначено тим, що когнітивно-дискурсивний підхід є стрижневим у сучасному мовознавстві, а концепт DISEASE посідає пріоритетне місце в загальнолюдській картині світу.

Огляд останніх публікацій та досліджень показав, що сучасні науковці вивчали особливості вербалізації зазначеного концепту в медичному та фармацевтичному дискурсі, художніх творах, діалектному мовленні та з урахуванням національно-культурної специфіки. Проте комплексних праць, у яких було б проаналізовано метафоричну сполучуваність та метонімічні переноси концепту DISEASE в пісенному дискурсі, немає.

З опертям на когнітивно-дискурсивний підхід у роботі висвітлено специфіку образного складника концепту DISEASE як відкритої багатогранної одиниці людської свідомості, що конструюється в полі сучасного англомовного пісенного дискурсу і репрезентує, з одного боку, індивідуальний, а з іншого – загальносуспільний досвід, пов'язаний з тлумаченням стану хвороби у свідомості носіїв англійської мови.

Розгляд образного складника концепту DISEASE у дібраному матеріалі уможливив розподілити кореляти концепту на 6 понятєвих груп: «Людина», «Почуття», «Людські риси та вади», «Фізичний об'єкт», «Соціальне явище», «Абстрактне поняття» з подальшим структуруванням понятєвих підгруп за родо-видовими відношеннями. Загалом виокремлено 88 метафор, серед яких метафори Любов = хвороба та Хвороба = війна є найчисельнішими та найяскравішими. Також у межах відповідних підгруп проаналізовано вербальні засоби персоніфікації концепту та приклади метонімічного переносу.

Серед накреслених перспектив подальших досліджень – вивчення понятійного, образного та змістовного складника синонімічного ряду та гіперонімічно-гіпонімічних зв'язків концепту DISEASE.

Ключові слова: *концепт, хвороба, лінгвокультура, пісенний дискурс, когнітивна метафора.*

Ohiienko K. O. Figurative constituent of the concept DISEASE in modern English song discourse. *The article is devoted to the investigation of figurative constituent of the concept DISEASE verbalized in song discourse by means of the English language. The topicality of the work is determined by the fact that today cognitive-discursive approach is considered to be pivotal, whereas the concept DISEASE takes the leading place in the world picture of the whole humanity.*

The analysis of recent publications showed that contemporary scientists studied the peculiarities of verbalization of the specified concept in medical and pharmaceutical discourse, belles-lettres, dialects taking into account national and cultural specificity. Nevertheless, there are no comprehensive publications describing special features of metaphors and metonymy of the concept DISEASE in song discourse.

Based on the cognitive-discursive approach, we describe the peculiarities of the figurative constituent of the concept DISEASE as an open versatile unit of human consciousness which constructs in the field of modern English song discourse and, on the one hand, represents individual experience and, on the other hand, general human experience connected with the interpretation of the state of disease in the consciousness of native English speakers.

Having analyzed the figurative constituent of the concept DISEASE in our sample, we distribute the correlates of the concept into six notional groups: "People", "Feelings", "Human Traits and Shortcomings", "Physical Object", "Social Phenomenon", "Abstract Notion" with further singling out of notional sub-groups. Totally, we have indicated 88 metaphors among which the most numerous and vivid are Love = disease and Disease = war. Also, we described verbal means of personification and examples of metonymy within related groups.

In this article we also outlined the prospects of further investigations, namely the research of conceptual, figurative and meaningful constituents of the synonyms and hypernymic and hyponymic connections of the concept DISEASE.

Key words: *concept, disease, linguoculture, song discourse, cognitive metaphor.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Робота є спробою дослідження специфіки образного складника концепту DISEASE / ХВОРОБА у сучасному англомовному пісенному дискурсі крізь призму антропоцентризму. Актуальність наукової розвідки визначається, по-перше, пріоритетним місцем концепту DISEASE в картині світу людства взагалі, а не лише окремої етнокультурної спільноти (як наслідок пандемії COVID-19), а по-друге, застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу як стрижневого в сучасній лінгвістиці, що дає змогу компліментарно розв'язувати численні проблеми, пов'язані з отриманням, обробкою, експлікацією та оперуванням знаннями в мисленні людини, у її комунікативній діяльності. Дослідження концепту DISEASE в цій площині допоможе поглибити наші знання про принципи його функціонування, метафоризацію і структурну організацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сьогоденній когнітивістиці аналіз концептів є магі-

стральним епістемологічним напрямом, у річищі якого випрацювано загальні підходи до вивчення концепту (І. Шевченко), таксономію концептів (А. Мартинюк, А. Приходько), схарактеризовано сучасний стан концептуального аналізу (В. Карасик, О. Селіванова, Й. Стернін).

У тлумаченні концепту спираємося на визначення О. Селіванової: концепт – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом синергетичної взаємодії психічних функцій свідомості: мислення, відчуттів, почуттів, інтуїції, – а також колективного позасвідомого [5, 112].

У трактуванні структури концепту спираємося на підхід Н. Жданової: структура концепту містить понятійний (основні та «історичні» ознаки, внутрішню форму), образний (узуальну метафоричну сполучуваність, гештальт) та змістовний (парадигматичні, синтагматичні та словотвірні компоненти) складники [2, 52].

Концепт ХВОРОБА як складне багатогранне явище вивчали з позицій семіотики, когнітології, лексикології, термінознавства, культурології, релігієзнавства, лексичної семантики. Особливості вербалізації зазначеного концепту у фармацевтичному дискурсі знайшли своє відображення в праці Г. Бурової, у діалектному мовленні – Н. Архіпової, у художніх творах – Т. Тамер'ян, Н. Толкачової. Національно-культурну специфіку концепту на матеріалі кількох мов досліджено в працях Н. Некори, З. Дубінець [1], О. Лабенко [4]. Вивчення способів актуалізації когнітивних метафор в українській мовній картині подибуємо в дослідженнях І. Кожушко [3].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – визначення змісту та структури концепту DISEASE як складника англомовної картини світу, його лінгвокогнітивних характеристик та особливостей функціонування в сучасній лінгвокультурі XX – XXI ст.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– узагальнити підходи до аналізу концепту DISEASE;

– змоделювати концепт DISEASE як лінгвокультурний концепт, структурований поняттєвими, ціннісними та образними складниками; показати єдність мовної да дискурсивної реалізації;

– установити засоби метафоричної та метонімічної номінації концепту DISEASE в пісенному дискурсі.

Матеріалом для нашої розвідки слугували тексти сучасних англомовних пісень із сайту https://www.lyrics.com (1). Так, з 1100 пісень ми дібрали 1180 фраз, у яких концепт DISEASE вербалізується як у прямому, так і в переносному значенні. Цифри в дужках показують частотність відповідних словосполучень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На рівні слова вербальна репрезентація концепту DISEASE здійснюється іменем цього концепту – лексемою *disease* та її синонімами – *sickness*, *virus*, *infection*, *illness*, *condition*, *epidemics*, *pandemic*, *affliction*, *disturbance*, *deficiency*, *pathogenesis*, *avalanche*, *contagion*, *infestation*, *ailment*, *state*, *pestilence*, *plague*, що демонструють і пряме значення, і входять до складу засобів вторинної номінації – метафор та метонімій.

Образне втілення поняттєво-ціннісного складника концепту DISEASE базується на механізмах метафоричного порівняння та метонімічного переносу. На думку Дж. Лакоффа, більша частина звичайної концептуальної системи метафорична [6, 5].

Метафорична концептуалізація DISEASE здійснюється за допомогою низки концептів-корелятів, що утворюють діапазон когнітивних метафор хвороби. Відповідно до уявлень ліричного героя про світ ці кореляти розподіляються на 6 поняттєвих груп: «Людина», «Почуття», «Людські риси та вади», «Фізичний об'єкт», «Соціальне явище», «Абстрактне поняття» з подальшим виокремленням поняттєвих підгруп за родо-видовими відношеннями.

Проекція на концепт DISEASE активованих елементів структури корелятів, що належать до ***понятєвої групи «Людина»***, сприяє формуванню метафори Людина = хвороба, а мотивовані нею підгрупи утворюють відповідні метафори:

Окрема людина: Я / Ти / Ми / Він / Вона = хвороба для іншої людини / частина хвороби / приклад хвороби (*Who's the disease*? (1), *I am a / your disease* (40), *You are a / my disease* (36) (наприклад, *You're not a person; you're a disease* (Daughtry – All These Lives)), *We are the disease* (15), *You and me/I are the disease* (3), *He is her disease* (2), *She is a / my disease* (7)); Я / Ти / Ми ≠ хвороба (3); ще одна метафора цієї групи подвійна – Я / Ти ≠ хвороба, а = ліки (10): *You're the cure for my disease* (Israel – You Found Me). Окремо в цій підгрупі слід згадати 2 приклади, де в моделі Я = хвороба (*I'm a disease*, *I'm a millennial disease* (Masta Ace – Fight Song)) *я* – не людина, а рак, від імені якого і представлено частину пісні.

Людство: Людина /Людство = хвороба для планети (10): *The human race, a disease to the planet earth* (Aepoch – Aepochalypse, Pt,1);

Організація: Організація = хвороба для суспільства: *C-E-Os are the disease* (Serj Tankian – Figure It Out);

Світ: Світ = хвороба, хворий (8): *The world is a disease that cannot be cured* (Kovenant – Jihad), *The world is sick // and life is the disease* (Left Hand Solution – Fevered);

Частина людини: Розум = хвороба (5): *Controlling my mind that is disease* (Korn – The Hating). У наведеній підгрупі можна говорити й про метонімічну заміну цілого (людина) частиною (розум) (синекдоха). Як зазначав Дж. Лакофф, на тій частині, яку обираємо з цілого, й акцентуємо увагу [6, 37]. Також є приклади метонімічної заміни вмістища умістом: *kiss my disease* (Virgos Merlot – Kiss My Disease), *step on my disease* (Sevendust – Bender), де слово *disease* вживається замість частини тіла.

У поняттєвій групі ***«Людина»*** доцільно розглянути персоніфікацію хвороби (124), де бачимо рух (*disease goes round and round*, *can move fast*, *comes*, *comes back* тощо), початок (*wake of disease* – пробудження = початок), розвиток (*disease grows*, також для розвитку хвороба «їсть»: *disease eats, consumes, swallows*, *sucks you dry*), очікування (*disease waits in*

the street), переслідування (*disease haunts*, *invades*). Хвороба має людські частини тіла (*laugh in the face of disease, diseases can't see*), людські риси характеру (*violent*, *wicked*, *unkind*, *insane* та ін.). Чітко простежуємо підгрупу з такими метафорами:

Вбивця: Хвороба = вбивця, де поняття *вбивця* вербалізується лексемами *kill, killer* та *assassin* (12)*: a killer that hides in the wind* (Kalmah – The Groan of Wind), *disease shows traces of an assassin* (The Psycho Realm – Psyclones); Хвороба = кат (18), а тому вона б'є, руйнує, ставить людину на коліна: *Just a poor, poor victim of his own disease* (Verses the Inevitable – Morgan County Blues), *This disease brings me to my knees* // *This disease kills me by degrees* (The Churchills – Everybody Gets What They Deserve); Хвороба = господар людини (4): *Slave to digital disease* (Dew-Scented – Terminal Mindstrip) (не слід плутати зі словосполученнями *host of disease*, де людина є носієм хвороби); *A disease of the mind // It can control you* (Rihanna – Disturbia); Хвороба = господар серед інших хворіб (2): *She's got a virus she'd never believe // Queen, queen, queen of disease* (Demented Are Go – Queen of Disease). Метафори Хвороба = вбивця та Хвороба = кат дуже близькі до метафори Хвороба = війна, яку розглянемо в іншій понятійній групі.

***Понятт*єва група «Почуття»** представлена 2 підгрупами:

Схильність: найбільш розповсюдженою в цій підгрупі є історично стала метафора Любов = хвороба (30): *My love is your disease* (Digital Daggers – The Devil within), *I'm sick with love* (Carly Rae Jepsen – Curiosity); друга метафора цієї підгрупи ~~Любов~~ = хвороба (1) навпаки говорить, що нестача любові – це хвороба: *We've all got a disease // Deficiency of love* (Switchfoot – Amateur Lovers); ще одна метафора цієї групи подвійна – Любов ≠ хвороба, а = ліки (2): *Never mind my disease // Your love is like a drug* (Garrison Starr – Like a Drug), *The worst disease in the world is hate // And the cure for hate is love* (India.Arie – The Cure); Одержимість = хвороба (2): *Obsession turns to disease // Eats through to the bone* (Grip Inc. – Cleanse the Seed); Турбота = хвороба (1): *My disease is // That I care* (Bryanna Rain – Celadon Candy); Самотність = хвороба (1): *I believe // That loneliness is my disease* (Alesso – REMEDY).

Несхильність: Ненависть = хвороба (7), де для позначення поняття *ненависть* вживається 4 синоніми – *hate*, *hatred*, *hating*, *loathing*: *The worst disease in the world is hate // And the cure for hate is love* (India. Arie – The Cure); Неповага = хвороба (1): *Irreverence is my disease* (Slipknot – Custer); Приниження = хвороба (1): *Humiliation's a disease* (Swans – Cop).

У ***понятт*євій групі «Людські риси та вади»** ознаки корелятів утворюють метафору Вада / Риса людини = хвороба з відповідними групами:

Гріховність: Гріх = хвороба (4): *I am healed from sin sick diseases (diseases)* (Kirk Franklin – The Moment #2); Марнославство = хвороба, де поняття *марнославство* представлене в англійській мові такими лексемами як *vanity*, *conceit*, *fame*, *pride* (7): *There's a whole lot of people suffering tonight from the disease of conceit* (Bob Dylan – Disease of Conceit), *Money leads to fame and fame is the disease // The latest epidemic, reality TV* (Nickelback – Kiss It Goodbye), *And I'm so filthy with my sin // I carry pride like a disease* (David Crowder – Obsession); Заздрість = хвороба (3): *Your jealousy's a disease. And my fist is the cure* (Attila – The Cure); Лінощі = хвороба (2): *I got a disease, it's called "Can't find a job"* (Prince – Da, Da, Da); Похіть = хвороба (5): *Are you infected with the same disease of lust, gluttony and greed?* (Michael Jackson – Money); Грошолюбство, жадібність = хвороба (10): *It's a money disease // It's a thing called greed* (Del McCoury – Moneyland); *It's America's own strange disease // How we merchandise our tragedies* (John Gorka – That's Why); *Money is more important than human lives, it's sick // When will they realize money is their cancerous disease* (Naked Aggression – Road to Ruin); Смуток, журба = хвороба, де поняття *смуток* виражається лексемами *sadness* та *regret* (4): *Sadness is a disease* (Miss May I – Refuse to Believe), *Regret is nothing more than a lovers disease // Regret is nothing more than a reoccurring disease // Regret is nothing more than, than a disease* (Anberlin – Birds of Prey); Обжерливість = хвороба (1): *Are you infected with the same disease of lust, gluttony and greed?* (Michael Jackson – Money); Гнів = хвороба (1): *Then your anger becomes a disease* (Terence Trent D'Arby – The Inner Scream); Чеснота = хвороба (1): *I said virginity is a childhood disease* (Dessa – 551).

Саме в блоці цієї метафори покажемо зв'язок концепту DISEASE з релігією. Так, у дібраному матеріалі є 12 фраз, що демонструють цей зв'язок. З одного боку, диявол насилає на людей хвороби: *Satan's wrath from the skies // Inflicting disease* (Exciter – Rain of Terror), а Бог виліковує їх: *We are praying for peace // Without pain and disease // Heal the world and close your eyes* (DJ Bobo – Return to Silence). З іншого боку, частим є мотив звертання до Господа з проханням благословити людину хворобою або знищити хворобами людство, тому саме Бог є джерелом хвороби: *Take all I have and bless me with disease* (Killwhitneyhead – She Didn't Look Like She Had a Disease), *And I've called on the father // Spread disease among men* (Fireball Misery – The Sinner). Також подибуємо згадку про війни та ворожнечу на релігійному підґрунті, які є причиною смерті / знищення великої кількості людей: *Man more people done died in the name of the lord // Than in any natural disaster, disease or gangwars* (Nelly – N Dey Say).

Прагнення: Пошук надії = хвороба (1): *Searching for hope becomes a disease // Too sick to live, too sick to bleed* (Like Moths to flames – Thrown to the Wind); Амбіція = хвороба (1): *I got that disease ambition, success is the cure* (50 Cent – Winners Circle); Досконалість = хвороба (1): *Perfection is a disease of a nation* (Beyonce – Pretty Hurts); Поразка = хвороба (1): *A human failing, some say a // disease, but a disease that Sir Francis Dashwood knew, and knew it well* (Gary Wright – Hold to Your Vision).

Брак, нестача риси: Слабкість = хвороба (1): *Weakness is disease* (Megadeth – Foreign Policy); Сумнів = хвороба (1): *Don't let them catch you slipping fear and doubt is a disease* (Acidtrip – Nocturnal).

Конституенти ***понятт*євої групи «Фізичний об'єкт»** виступають корелятами ХВОРОБИ в метафорах таких груп:

Рослина: Хвороба = рослина / бур'ян (7): *Now this disease is growing in me from a seed into a twisted tree* (Art of Dying – Straight Across My Mind), *You seed the disease // Somehow reaping the cure* (Tallman – Pacafist), *To weed the world of their disease* (Cradle of Filth – Lustmord and Wargasm).

Тварина: Хвороба = тварина (3): '*Cause, she's only just gone // Here's to another relationship // Bombed by my excellent breed of gamete disease* (Damien Rice – Professor & La Fille Danse). У цьому прикладі можна також говорити про метонімічне перенесення властивостей з вірусу (або іншого мікроорганізму, що є причиною хвороби) на хворобу.

Природне явище: Хвороба = вітер (4) (*wind of disease*), Хвороба = злива (1) (*torrents of disease*), Хвороба = мікрочастки в повітрі (10) (*disease hangs / waits in the air / hangs around*; *spray disease; smell of disease; disease floats through the air*).

Вода: Хвороба = вода, потік (10): *Unchanged disease within your blood flows* (Biomechanical – DNA Metastasis).

Полум'я: Хвороба = вогонь (4): *It's like a different disease burning inside of me* (Gravity Kills – Never).

Предмет: Хвороба = гострий предмет (2) (*sword of disease*); Хвороба = покривало (7) (*wrapped / draped in disease, disease covers the world; the black veil of insanity*); Хвороба = транспорт (3) (*Microscopic ingestion of disease, which you've harboured since birth* (Cattle Decapitation – Everyone Deserves to Die), *viral affliction racing in my veins* (Iniquity – Border into Shadow), *And you got you brand new disease, yah you've got your shiny car* (Floater – Luddite)); Хвороба = одяг (3) (*Now the only pure thing left in my fucking world is wearing your disease* (Nine Inch Nails – Ruiner)); Хвороба = річ, предмет, майно (7) (*steal your disease, disease is all we've gotten*); Хвороба = зламаний прилад (2) (*fix disease*).

Будівля: Хвороба = тюрма (3): *I need release // From my disease* (Verbena – Submissionary); *Staring from the walls within // This disease* (Inure – Sick); Хвороба = будинок (2) (*house of disease*); Хвороба = лабіринт (2) (*lost / riddled in disease*).

Западина: Хвороба = прірва, яма (7) (*fall into disease, down with disease* та ін.). Цю метафору можна порівняти з орієнтаційною метафорою Дж. Лакоффа, що вказує на просторову орієнтацію: хвороба = низ [6, 15].

Гроші: Хвороба = товар (5): *'Cause it's easy now, I'm easy now // And buy a new disease // When it pays to sell the cure* (Hell is for Heroes – I Can Climb Mountains).

Речовина: Хвороба = незлічувана речовина (4) (*dose of disease, injection of disease, cup of disease*).

Бруд: Бруд = хвороба, Хвороба = бруд (17), де поняття *бруд* вербалізується такими лексемами як *dirt*, *filth*, *mud*, а також пов'язується з такими дієсловами як *contaminate*, *stain*, *clean*, *clear*, *wipe*: *from the mud there comes disease* (Rage – Another Wasted Day).

Рана: Хвороба = рана (1): *But we really love to stitch the diseases of the rich* (Phil Ochs – A.M.A. Song).

Згубна звичка, пристрасть: Наркотики = хвороба (8): *It's the disease that we crave* (Placebo – Protect Me from What I Want), *dose of disease* (Wire – I Am the Fly); Алкоголь = хвороба (2): *spirit disease* (At the Gates – Terminal Spirit Disease). У цій підгрупі також наявне метонімічне перенесення причинно-наслідкових зв'язків.

Ліки: Хвороба = ліки (3): *Was love the illness // And disease the cure* (Sheryl Crow – Make It Go Away), *Every cure is someone else's disease* (IAMX – White Suburb Impressionism), *What you call the disease, // I call the remedy* (The Mighty Mighty Bosstones – Another Drinkin' Song); Хвороба ≠ ліки (1): *Isn't it time he realized // That the disease is not the cure* (Red Right – The Disease).

Саме тут розглянемо питання поняття *ліки* детальніше. Вербалізація цього поняття відбувається лексемами *cure* (52), *remedy* (6), *drug* (2), *treatment* (1), *pills* (1). У прикладах з лексемою *cure* найчастішими сполученнями є *cure for disease* (20) та *no (without) cure* (20): *You're the cure for my disease* (Israel – You Found Me), *No cure for the IG disease* (Offset – Clout). Іноді чітко проводиться межа між поняттями *cure* та *treatment*: *I suffer from this strange disease // For there is no cure // Only treatment which I cannot afford* (Tree – Suffer). Найчастіше хворобо, яку не можна вилікувати, від якої немає ліків, є СНІД. Є хвороби без ліків, але іноді є і ліки без хвороб: *(What good is the cure?) // Without the disease?* (Pillar – The Reckoning).

Іноді іде метонімічна заміна лексеми *cure* на лексему *pills*: *Love may be a curable disease // Those dreams, they are like pills* (Blake Mills – Curable Disease).

Лексеми *remedy* та *drug* не такі чисельні, проте приклади їхнього застосування досить яскраві: *I was showing the symptoms looking for a remedy // I can feel it coming over me, mad cowboy disease* (John Michael Montgomery – Mad Cowboy Disease), *Disease, the virus is spreading in all directions // No safe zone no cure and no protection // No symptoms define the signs of an infection // No vaccines, remedies, and no corrections* (Lupe Fiasco – Streets on Fire), *There ain't no drug // The sickness is myself* (Switchfoot – Mess of Me).

Синонімічне значення мають і такі лексеми та словосполучення: *end*, *fix* та *turn into health*: *Can't you feel the new day dawning? All believers will see // An end to suffering and every disease* (Prince – Sex in the Summer), *No quick fix for this disease // When a heart breaks you gotta let it bleed* (Nick Fradiani – In the Long Run), *Took sickness and disease and he turned it into health* (Bob Dylan – Neighborhood Bully).

Шість підгруп у ***понятттєвій групі «Соціальне явище»*** корелюють хворобу з певним соціальним явищем чи інститутом, які можуть бути згубними для людини:

Неспокій: Війна = хвороба (29): *A new breed dictatorship // Spreading the disease as we die // Their disease is war // Their disease is hate* (Mendeed – Stand As One and Fight for Glory). З хворобою борються (*struggle*, *fight*, *beat*, *kill*, *combat*), їй намагаються протистояти (*confront*), їй здаються (*give in*), хвороба завдає удари у відповідь (*disease strikes*, *kills, wipes off*), перемагає (*triumph of disease*). Дратування = хвороба (1): *Society's tease // Is society's disease* (Black Flag – Society's Tease); Соціальні проблеми = хвороба (3): *Healers of the*

red plague // We are heading for the new world order // Where no plague stands a change // Forcefed disease for subhumans (Impaled Nazarene – Healers Of the Red Plague); Жорстокість, насилля = хвороба (1): *Ignorance and violence is just like a disease its contagious* (Randy – The Itch You Cannot Scratch); Відмінність = хвороба (1): *How did a difference // Become a disease* (Fugazi – Argument); Апартеід = хвороба (1): *President Botha with the deadly bite // Spreads the disease of apartheid* (Bunny Wailer – Botha the Mosquito).

Відсутність певних базових соціальних потреб: Бідність = хвороба (4): *And please, if being broke is your disease* (8Ball – Don't Bring Me Down); Неуцтво = хвороба (3): *Ignorance is the British disease* (Subhumans – British Disease).

Ігри: Футбол = хвороба (1): *Panties were prizes and football a disease* (The Night Watchmen – Hot Death on a Cold Cold Road).

Свято: Різдво = хвороба (1): *Do you think that one day perhaps they might // Find that Christmas is kind of a disease?* (Trans-Siberian Orchestra – What Is Christmas?).

Місто: Місто = хвороба (5): *My black cab rolls through the neon disease* (Catatonia – Londinium), *New York City // Such a beautiful disease* (Peter Malick – New York City).

Покарання: Хвороба = покарання (2): *sentenced to the sickness* (Bury Tomorrow – Bloodline).

Мапування на концепт ХВОРОБА ознак корелятів, які входять до ***понятєвої групи «Абстрактне поняття»***, лежить в основі метафор, представлених чотирма групами:

Існування: Життя = хвороба (7): *A life of living like this is a bad disease* (Pulley – Reality), *I've just heard life is a fatal disease* (Nuno Bettencourt – Swollen Princess); Смерть = хвороба (1): *Death is a disease* (Crossbreed – Underlined).

Слова: Неправда = хвороба (11): *Cut out the disease// The lies and deceit* (Saxon – Cut Out the Disease); Правда = хвороба (1): *The truth is my disease* (Hellyeah – Blood Plague); Пісні, музика = хвороба (5): *Are the songs my disease?* (QueenAdreena – Are the Songs My Disease?).

Стиль: Стиль = хвороба (1): *My styles all over the place, disease contagious// And treacherous* (Del the Funky Homosapien – Time is Too Expensive); Кольори = хвороба (1): *Colors were my best disease* (Hateful Decay – Waves of You).

Шлях: Хвороба = шлях (1): *path of disease* (Trivium – Ovum).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, спираючись на когнітивно-дискурсивний підхід, ми з'ясували специфіку метафоризації концепту DISEASE як відкритої багатогранної одиниці людської свідомості, що конструюється в полі сучасного англомовного пісенного дискурсу і репрезентує, з одного боку, індивідуальний, а з іншого – загальносуспільний досвід, пов'язаний з тлумаченням стану хвороби у свідомості носіїв англійської мови.

З опертям на образний складник концепту DISEASE ми розподілили кореляти концепту на 6 понятєвих груп: «Людина», «Почуття», «Людські риси та вади», «Фізичний об'єкт», «Соціальне явище», «Абстрактне поняття» з подальшим виокремленням понятєвих підгруп за родо-видовими відношеннями та 88 метафор. Також у межах відповідних підгруп розкрито вербальні засоби персоніфікації концепту та приклади метонімічного переносу.

Серед перспектив подальших досліджень убачаємо вивчення синонімічного ряду та простеження гіперонімічних та гіпонімічних зв'язків у межах концепту DISEASE в англомовному пісенному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубінець З. Концепт «хвороба» в мовній картині світу українців та росіян. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2017. Вип. 64. Ч. ІІ. С. 366–375.

2. Жданова Н. В. Концепт «судьба» в русском и английском языках. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2006. № 36. С. 52–54.

3. Кожушко І. А. Концептуальні опозиції *здоров'я / хвороба*, *життя / смерть* як засіб метафоризації мовного образу мобільного телефону. *Актуальні проблеми слов'янської філології.* 2010. Вип. ХХІІІ. Ч. 3. С. 414–420.

4. Лабенко О. В. Концепт ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мовах : етнолінгвістичний та лінгвопрагматичний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.15 / Міжнародний гуманітарний університет міністерства освіти і науки. Одеса, 2019. 268 с.

5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология. Київ : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.

6. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors We Live by. London : The University of Chicago Press. 2003. http://shu.bg/tadmin/upload/storage/161.pdf. (дата звернення: 15.03.2020).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Lyrics containing the term: disease. https://www.lyrics.com/lyrics/disease-. (дата звернення: 15.03.2020).

REFERENCES

1. Dubinets, Z. (2017). Kontsept "khvoroba" v movnii kartyni svitu ukraintsiv ta rosiian. [The Concept "Illness" in the Language World of Ukrainians and Russians]. *Periodical of Lviv University. Series philological,* 64 (II), 366–375 [in Ukrainian].

2. Zhdanova, N. V. (2006) Kontsept «sudba» v russkom i angliyskom yazykakh. [Concept "Destiny" in the Russian and English Languages]. *The Periodical of Novgorod State University*, 36, 52–54 [in Russian].

3. Kozhushko, I. A. (2010). Kontseptualni opozytsii *zdorovia / khvoroba*, *zhyttia / smert* yak zasib metaforyzatsii movnoho obrazu mobilnoho telefonu. [Conceptual Oppositions *Health / Ailment*, *Life / Death* as the Means of Metaphorical Transformation of Language Image of the Mobile Telephone]. *Topical Issues of Slavic Philology,* XXIII (3), 414–420 [in Ukrainian].

4. Labenko, O. V. (2019). Kontsept KhVOROBA v ukrainskii, anhliiskii ta frantsuzkii movakh: etnolinhvistychnyi ta linhvoprahmatychnyi aspekty : dys. … kand. filol. nauk : 10.02.15 [Concept DISEASE in Ukrainian, English and French: Ethnolinguistic and Linguopragmatic Aspects (Candidate's thesis)] / International Humanities University of the Ministry of Education and Science. Odesa [in Ukrainian].

5. Selivanova, Ye. A. (2000). Kognitivnaya onomasiologiya. [Cognitive Onomasiology]. Kiev: Fitosotsiotsentr [in Russian].

6. Lakoff, G., Johnsen, M. (2003). Metaphors We Live by. London : The University of Chicago Press. Retrieved from http://shu.bg/tadmin/upload/storage/161.pdf. (Access Date: 15.03.2020). [in English].

УДК 81'37
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214372

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМОТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Романова Н. В.
Херсонський державний університет

У статті висвітлено структурну та семантичну організацію емотивних прикметників давньоверхньонімецької мови через словниковий склад. Визначено поняття давньоверхньонімецької мови як сукупності споріднених давньонімецьких діалектів у період між серединою VIII-го й серединою XI-го століть. Установлено природу прикметників давньоверхньонімецької мови загалом та емотивних зокрема. За своєю формою давньоверхньонімецькі прикметники не відрізнялися від давньоверхньонімецьких іменників. Вододілом слугували семантичні й синтаксичні функції елемента. Емотивні прикметники давньоверхньонімецької мови утворилися за допомогою афіксів, слів, словоформ, переходу іменників у прикметники. Інвентаризовано й систематизовано афікси давньоверхньонімецьких емотивних прикметників. Підтверджено ідею щодо переваги суфіксів над префіксами в процесі словотворення. Виокремлено прості, складні та похідні елементи. Прості емотивні прикметники є цілісним утворенням, збігаються із кореневим компонентом, складні емотивні прикметники є результатом словотвірних процесів лінійного складання двох або декількох коренів/основ зі словотворчими афіксами або без них, похідні емотивні прикметники виникли, як і складні емотивні прикметники, в результаті словотвірних процесів, в яких брали участь корінь, афікси, аблаут та за допомогою лексико-граматичної трансформації (конверсії). Окреслено фонетичні варіанти формантів та їхніх новотворів, простежено розвиток додаткових семантичних відтінків. Аналізовані лексичні одиниці позначають емоційні явища, мають від одного (основного, генерального) до десяти (диференційних) значень. Виокремлено близько 15-и семантичних підгруп емотивних прикметників. Домінують три семантичні підгрупи: оцінка, стан (емоційний [позитивний, негативний сенси], фізичний) та заперечення, на периферії інтересів перебувають мовний етикет та відчуття як психічна категорія.

Ключові слова: *структура, семантика, давньоверхньонімецька мова, емотивний прикметник, словотвірна модель.*

Romanova N. V. Structural and semantic organization of emotive adjectives in Old High German. *The article describes the structural and semantic organization of emotive adjectives in Old High German through its vocabulary. The author defines the notion of Old High German as a set of related Old German dialects in the period between the mid-8th and the mid-9th centuries and establishes the nature of Old High German adjectives in general and emotive adjectives in particular. In their form, Old High German adjectives did not differ from Old High German nouns. Semantic and syntactic functions of an element served as a watershed. Emotive adjectives of Old High German were formed with the help of affixes, words, word forms, and the transition of nouns into adjectives. The author inventories and systematizes affixes of Old High German emotive adjectives and confirms the idea of the predominance of suffixes over prefixes in the process of word formation. Simple, complex and derived elements are singled out. Simple emotive adjectives are a holistic formation; they coincide with the root component. Compound emotive adjectives resulted from word-forming processes of linear addition of two or more roots/bases with or without word-forming affixes. Derived emotive adjectives appeared, as well as compound emotive adjectives, as a result of word-forming processes that involved the root, affixes, ablaut and through lexical and grammatical transformation (conversion). The article outlines phonetic variants of formants and their derivatives and elucidates the development of additional semantic nuances. The analyzed lexical units denote emotional phenomena having from one (basic, general) to ten (differential) meanings. About 15 semantic subgroups of emotive adjectives are singled out with three semantic subgroups prevailing: evaluation, state (emotional [positive, negative senses], physical) and negation, while language etiquette and feelings as a mental category are on the periphery of interests.*

Key words: *structure, semantics, Old High German, emotive adjective, word-forming model.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Дослідження структури й семантики прикметників на хронологічному зрізі є важливими, оскільки сприяють систематизації й інвентаризації словотворчих засобів сивої давнини, класифікації мотивувальних основ, реконструкції способів словотворення, окресленню лексико-семантичної парадигми, встановленню ступеня продуктивності певної словотвірної моделі, виявленню фонетичних та лексико-семантичних варіантів, виокремленню функцій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структуру й найменування емоційних явищ у вітчизняній лінгвістиці осмислюють більшою мірою у площині концептів [20], функцій [3], словникової [11; 18], фонологічної [23], фразеологічної [12] та текстової [15] семантики, перекладу [22], стилістики тексту [14] тощо.

Трапляються студії, у яких поєднано кілька мовних рівнів, як-от: фонологічний і морфологічний (морфонологічний) [1], лексичний і граматичний [19], лексичний, словотвірний, морфологічний і синтаксичний [9], лексичний, морфологічний і синтаксичний у річищі стилістики тесту [8]. Таке поєднання, як слушно стверджує А. Я. Алексєєв, стало можливим завдяки когнітивній лінгвістиці [1, 118],

точніше когнітивному підходу. Особливістю цього підходу є «погляд на мову як на психічне явище – другу сигнальну систему, що існує у тісному зв'язку з іншими психічними феноменами» [5, 7], серед іншого й з емоційною сферою особистості.

Незважаючи на велику зацікавленість сучасних лінгвістів процесами словотворення та багату наукову спадщину в галузі дериватології, на периферії дотепер лишається проблема структурно-семантичного статусу емотивних прикметників давньоверхньонімецької мови.

Емотивні прикметники розуміємо як один із різновидів самостійних частин мови, що позначають якість, ознаку або властивість емоції психічної категорії. Давньоверхньонімецьку мову тлумачимо, слідом за В. В. Левицьким, як «*сукупність споріднених давньонімецьких діалектів у період між серединою VIII-го й серединою XI-го століть*» [10, 32] (курсив цитованого автора. – Н. Р.). Усе це свідчить про актуальність вибору теми пропонованої статті.

Формулювання мети і завдань дослідження. Ураховуючи той факт, що емотивне значення слова корелює із типом свідомості й видом мислення, «становлення і зміни яких зумовлені культурно-історичним розвитком людства взагалі та національними особливостями» розвитку етносу зокрема [2, 7], **мета** дослідження – з'ясувати структурно-семантичну організацію емотивних прикметників давньоверхньонімецької мови.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) укласти експериментальну картотеку; 2) з'ясувати основні словотвірні моделі емпіричного матеріалу; 3) скласифікувати емотивні прикметники (далі – ЕП) давньоверхньонімецької мови за семантичною ознакою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпус експериментальної картотеки укладено методом суцільного вибирання ЕП із найбільш авторитетного словника Р. Шютцейхеля. Загальний обсяг – 164 лексеми або 327 їхніх фонетичних варіантів.

Критерії вибору об'єктивують словникові помітки (ремарки) на кшталт *Adj*. (Adjektiv «прикметник») та відповідні дефініції. Спостереження над дефініціями ЕП показує, що автор застосовує два основні способи витлумачення: синонімічний та перелічувальний. *Синонімічний* спосіб полягає в тому, «що значення невідомого чи незрозумілого в даній ситуації слова розкривається тотожним чи близьким за значенням словом-синонімом» [17, 240]; перелічувальний – перераховує через нумерацію ті об'єкти, «які називаються реєстровим словом» [там само, 241].

Виявлено три основні типи словотвірних форм елементів, релевантних теоретично можливим: прості, складні й похідні [21, 57].

Прості ЕП є цілісним утворенням, тобто не членуються на морфеми, не містять афіксів, не походять від будь-якої іншої частини мови, збігаються із кореневим компонентом, більшою мірою односкладові [там само, 57–58], напр.: *bleih, pleih*, *lind, lint*; **складні** – результат словотвірного процесу, що охоплює лінійне складання двох або декількох коренів/основ зі словотворчими афіксами або без них, двох або декількох граматично оформлених слів, до того ж прикметникові новотвори виражають єдине поняття, не змінюються при відмінюванні або подальшому словотворенні [там само, 58–59, 64–65], напр.: *alafesti* (al + -a- + festi), *houbetaht* (houbet + aht-), *langlīb* (lang+ līb), *līhhamhaftīg* (līhham- + haft- + -īg), *neizzeselīg* (neizz- + -e- + selīg); **похідні** утворено за допомогою кореня й афіксів/аблауту, лексико-граматичної трансформації (конверсії) [там само, 58], напр.: *ābant**līh*** (суфіксальний тип), ***ge**chist* (префіксальний тип), ***fer**wuofet* (префіксально-суфіксальний тип), *liob*[2]*, leob, leop, liub, liup, liab, lieb* (конверсивний тип).

Прості ЕП (5 випадків, що становить 3,18%) кваліфікуємо за формою на два різновиди: 1) *уніфіковані* та 2) *варіативні*. Уніфіковані ЕП маніфестовано лише одним фонетичним варіантом, напр.: *gram*, *grim*, *zeiz*, варіативні ЕП – двома, напр.: *scant, schant,* або трьома, напр.: *scarp, sarph, sarf,* відповідно. При цьому простежуємо дві тенденції: тенденцію до консервативності та тенденцію до деривації. «Консервативні елементи» не беруть участь у творенні словотвірних гнізд, як-от: *gram* і *zeiz*, «деривaційні», навпаки, слугують підгрунтям словотворення, напр.: *grim – gagrim* (соматичний іменник чоловічого/середнього роду) – *crimheit* (емотивний іменник жіночого роду) – *grimmi, grimme, c(h)rimmi* (ЕП) – *grimmi, grimmīn, crimmi, crimmii* (емотивний іменник жіночого роду) – *grimmelihho* (емотивний прислівник).

Для структурної організації ***складних ЕП*** (18 випадків, що становить 11,5%) характерні два корені *filelieb*, *framamuati*, *gotforht* або дві словотвірні основи *alesālīg*, *framspuote*, *framspuotīg*, що можуть утворювати як одне (цілісне) поняття, напр.: *framspuote* «щасливий» (*fram* «далекий, дальній» + *spuot* «швидкість»), так і два (окремішні), напр.: *werltsālīg* «щасливий у цьому світі» (*werlt* «світ» + *sālīg* «щасливий»). Виокремлено шість основних типів моделей, зокрема N1 + N2; N + Adj.; Adv. + Adj.; Adv. + N; Adj.1 + Adj.2; V + Adj. [16, 105].

Похідні ЕП утворено кількома способами словотворення, серед яких: 1) ад'єктивація (19 випадків, що становить 12,1%): емотивні іменники переходять в ЕП без зміни словотвірної основи, без участі словотворчих засобів, тобто назва предмета перетворюється в назву його ознаки, напр.: *ābulgi*[2], *antphengi*, *eiver*[2], отримують граматичні категорії ЕП, змінюють сполучення з іншими словами та свою синтаксичну функцію – стають означенням і/чи предикативом; 2) суфіксація (82 випадки, що становить 52,2%): **-al/-el/-il** *forhtal, forahtal, fora(h)til, for(a)htel*; **-bāre** *egebāre*; **-i/-e** *blīdi, blīthi, plīdi*; **-īe/-īg/-ig/-īgk/-īc(h)/-īk/-īc/-eg/-ag/-ac/-og** *āmarag*, *antfangīc*, *āpulgīe, ābolgīg*; **-iro/-ero** *wirsiro, wirsero*; **-isg** *pruttisg*; **-līh/-līch/-līhc/-līc/-lī(c)h** *āmerlīh*, *angustlīh, angestlīh*, *leidogilīh, leidigilīch* (біфункціональний: вказівний займенник + прикметник); **-līn** *scamelīn*; **-los** *scamelos*; **-sam** *kemahsam*, *leidsam, leitsam*; 3) префіксація (20 випадків, чи 12,7%): **gi-** *gilustlīh*; **un-/um-** *unblīdī, umblīdī*, *unforahtenti, unforahtente*; 4) префіксація і суфіксація водночас (11 випадків, чи 7%): ***ab**anstīg*, ***ab**anstīk*, ***ap**anstīg*; 5) запозичення *sihhur, sihchur, sihhor* (1 випадок, чи 0,64%).

Загалом у структурі похідних ЕП виявлено 13 суфіксів і 18 їх фонетичних варіантів, 8 префіксів і 5 їх фонетичних варіантів.

За функцією наведені афікси поділяємо на дві групи: 1) ті, що впливають на значення твірної основи (оператори: **-los; ab-, ap-, ant-, un-/um-**) й 2) ті, що не впливають, а лише підсилюють її (модифікатори: **al/-el/-il, -bāre, -en, -et, -i/-e, -īe/-īg/-ig/-īgk/-īc(h)/-īk/-īc/-eg/-ag/-ac/-og, -līn, -o, -sam; be-, fer-, gi-/ge-/ke-, in-, int-, zűr-**).

Словотвірні моделі, за якими побудовано похідні ЕП, реалізовано в такий спосіб: N + Suf.; Adj. + Suf.; V + Suf.; Präf. + Adj. [там само, 91–93, 100]; Präf. + V + Suf. Отже, моделювання дериватів ЕП відбувається на парадигматичній осі, що має правобічне/постпозитивне (суфіксальний тип), лівобічне/препозитивне (префіксальний тип) або комбіноване (префіксально-суфіксальний тип) додавання.

За кількістю лексичних значень ЕП поділяємо на три різновиди: 1) моносеманти, 2) квазімоносеманти, 3) полісеманти. *Моносеманти* мають лише генеральне (основне) значення, напр.: *goteforahtal* "gottesfürchtig", *квазімоносеманти* перегукуються із моносемантами, тобто мають одне значення, що розгалужується на генеральне й диференціальне, напр.: *hugelīh* "erfreulich", *полісеманти* охоплюють: від двох значень, напр.: *fersihtīg* "verächtlich, verachtet", і більше, напр.: *zeiz* "lieb, zart; befreundet" (три), *unsculdīg, unschuldīg, unsculdeg, unscultīg* "unschuldig, schuldlos; unzugehörig, unpassend" (чотири), *leidsam, leitsam* "verhaßt, verabscheuungswert, abscheußlich; leidvoll, unheilvoll, trübselig" (шість), *wunnisam, wunnesam, wunnosam* "ertragreich; angenehm, heiter, glücklich; wonnevoll, wunderbar, herrlich, lieblich" (вісім), *sālīg, sālīgk, sālīc(h), sēlīg* "selig, glücklich; heilbringend, glückhaft, glückbringend, beglückend; heil, unversehrt; heilig, gesegnet" (десять). При цьому виокремлюємо три зони полісемії: активну (2, 3, 4 значення), продуктивну (6, 8 значень), насичену (10 значень) [13].

Існує думка, що полісемія є однією із форм багатозначності [25, 51]. Багатозначність нейтралізується у процесі комунікації [24, 58–66]. Отже, поява того чи того лексичного значення полісеманта мотивована природно або штучно.

Семантику ЕП давньоверхньонімецької мови диференціюємо згідно з ієрархією на кілька семантичних підгруп (до реєстру включено всі фонетичні варіанти ЕП): 1) **оцінка** (103), напр.: *antphengi*, *antfangīc, antfanglīh, antfanclīh*; 2) **стан** (76): а) **емоційний** (негативний сенс) (31), напр.: *argwillīg*, *armalīh*, *ch[aralīh], charlīh*, (позитивний сенс) (44), напр.: *blīdi, blīthi, plīdi*, *blīdlīh*, б) **фізичний**, напр.: *martyrlīh*; 3) **заперечення** (60), напр.: *abanstīg, abanstīk, apanstīg*; 4) **поведінка** (20): а) негативний сенс (16), напр.: *āchustīg, āchustīc*, *angustlīh, angestlīh*, б) позитивний сенс (4), напр.: *armherz*, *armeherz*, *armherzīch*; 5) **обсяг** (16), напр.: *alesālīg*, *filelieb*, *jāmarag*; 6) **риси характеру** (15), напр.: *ābulgi*[2], *ābolgīg*, *agaleizi*[2]; 7) **вплив на внутрішній стан** (11): а) негативний сенс (10), напр.: *angustlīh, angestlīh*, б) позитивний сенс (1), напр.: *herzblīdi*; 8) **душевний біль** (8), напр.: *āmerlīh*, *eiver*[2]*, eifir*; 9) **інтенсивність вияву емоції** (6), напр.: *āmarag*, *gōriglīh, gōrachlīh*; 10) **емоційне ставлення** (4), напр.: *gotedaht*, *gotedehte*[2], *goteforahtal*; 11) **страждання** (4): а) узагальнене (2), напр.: *leidogilīh, leidigilīch*, б) окремішнє (2), напр.: *leidalīh, leidilīch*; 12) **сприймання навколишнього світу** (2): а) сенсорне, напр.: *liehtscihtīg*, б) тілесне (1), напр.: *zűrlustīg*; 13) **мовний етикет** (1), напр.: *āmer*[2]; 14) **відчуття** (1), напр.: *mazleid*.

Наведені й інші приклади свідчать, що давній німецький етнос досить активно оцінював навколишній світ і себе в ньому, умів розрізняти емоційний і фізичний стани, заперечував певні емоційні явища, переймався девіацією (недотриманням правил, норм, еталонів, взірців) та нормами поведінки, визначав обсяг емоцій, ідентифікував риси характеру та вплив зовнішнього світу на внутрішній світ, переживав душевний біль, фіксував інтенсивність вияву емоції, ставився із благочестям і страхом до християнського Бога, страждав через християнські догмати. Страждання сигналізує «про те, що людині недобре, що вона потребує допомоги» [7, 244]. Втіленням допомоги є особистісний бог, якого мислять як надприродну істоту, що не має аналогів на Землі. Давня людина не розуміла механізму функціонування земного світу, не могла пояснити його складну організацію, не кажучи вже про неземний. Звідси й інтерпретування надприродного через релігію.

Невід'ємним атрибутом особистісного бога є гнів, що градують на немилосердний, напр.: *unblīdī, umblīdī*, злобливий, напр.: *zornlīh, zornlich*, палкий, напр.: *zornmuotīg*. Божий гнів сприймають як норму, еталон поведінки, аморальні вчинки людини ототожнюють із гріхом (провиною).

Своєрідною семантичною межею між «активним» та «пасивним» освоєнням навколишнього світу є плюралістичне або сенсорно-тілесне сприймання останнього. Цікаво, що таке сприймання зумовлює появу нових психологічних категорій, як-от: мовний етикет (скарги на біль, сум, лихо) та відчуття огиди.

Загальновідомо, що мовний етикет ґрунтується на звичаях, ритуалах, традиціях, специфіці мовного узусу. Арсенал засобів мовного етикету залежить від соціального статусу мовців, їхньої ментальності, характеру, рівня освіти й виховання, віку, статі, емоційності ситуації тощо [4, 6].

Стосовно відчуття огиди, то воно є примітивним механізмом уникання неприємної на смак і запах потенційно небезпечної речовини, а також аномальної поведінки, неприйнятних манер і вчинків людини як соціальної істоти [6, 268–270].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. По-перше, ці мовні одиниці репрезентовані різними структурними типами й словотвірними моделями, що демонструють моно-, квазімоно- й полісемічний змісти. По-друге, похідні ЕП є найбільш частотними. По-третє, з-поміж чотирьох способів утворення ЕП домінує спосіб суфіксації. При цьому функції суфіксів апелюють до афіксів-операторів і афіксів-модифікаторів. По-четверте, у семантичній структурі ЕП частіше трапляються семи оцінності й емоційності, ніж емотивності. По-п'яте, левову частку ЕП уживають у негативному та нейтральному сенсах. По-шосте, у семантичній структурі деяких ЕП наявні синоніми.

Подальше студіювання співвідносимо з текстовою семантикою ЕП давньоверхньонімецької мови, аналізом структурно-семантичних особливостей феномену в середньоверхньонімецькій мові та мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. Я. Словообразование и морфонемика. *Нова філологія*. 2016. Вип. 68. С. 117–121.
2. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2002. 36 с.
3. Білоконенко Л. А. Вплив оцінної лексики на емоційний стан людини в міжособистісному конфлікті. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2018. № 9. С. 19–23.
4. Величко Н. М. Засоби звертання в німецькій мові другої половини XX – початку XXI століття : соціолінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон : Херсонський державний університет, 2018. 20 с.
5. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: На матеріалі німецької мови : монографія. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 256 с.
6. Изард К. Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 464 с.
7. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості : навч. посібник. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
8. Куйбіда Х. Мовознавчі традиції дослідження прикметника як самостійної частини мови (на матеріалі давньогрецької мови). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2015. Вип. 22. С. 80–83.
9. Кушлик О. П. Словотвірнопарадигматичний принцип систематизації деривaційного потенціалу дієслів, мотивованих темпоральними іменниками. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2018. № 9. С. 110–116.
10. Левицький В. В. Історія німецької мови : навч. посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2007. 216 с.
11. Липка С. І. Визначення характеру та сили парадигматичних зв'язків прикметників на позначення зухвалої, нахабної поведінки в сучасній німецькій мові (за даними лексикографічних джерел). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 29. С. 24–27.
12. Негрич Н. Д. Поняття емотивного слова в лінгвістиці. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 29. С. 76–78.
13. Ольшанский И. Г., Скиба В. П. Лексическая полисемия в системе языка и тексте. Кишинёв : Штиинца, 1978. 127 с.
14. Редька І. Форте й піано поезії: висхідна й низхідна градації в організації основоположних поетичних емотивів (тривоги й умиротвореності) (на матеріалі віршів Е. По). *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2017. № 2 (15). С. 132–135.
15. Романова Н. В. Емоції у німецькомовних біблійних текстах Старого Заповіту : монографія. Херсон : Айлант, 2019. 284 с.
16. Романова Н. В. Історія емотивної лексики німецької мови VIII – початку XXI століть : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2013. 408 с.
17. Романова Н. В. Найменування базових емоцій крізь призму дефініцій словників К. Дудена та Р. Варіг. Проблеми зіставної семантики. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 236–243.
18. Романова Н. В. Семантичні підтипи емотивної лексики німецькомовного хрестоматійного алфавітного словника XIX століття. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2018. № 9. С. 186–190.
19. Сандій Л. Словоскладання як один із способів словотвірної неономінації сфери економіки в англійській мові. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2015. Вип. 22. С. 99–104.
20. Сахнюк О. С. Метафорична концептуалізація болю у німецькій мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 29. С. 182–185.
21. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1953. 376 с.
22. Ткачівська М. Обсценна лексика і її відтворення у німецькомовних перекладах. *Актуальні проблем романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2016. № 1–2 (11–12). С. 278–282.
23. Хоменко Н. В. Фоносемантичні засоби вираження звукосимволізму в поезії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2012. Вип. 29. С. 276–278.
24. Pinkal M. Logik und Lexikon. Die Semantik des Unbestimmten. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1985. 290 S.
25. Wichter S. Signifikantgleiche Zeichen. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1980. 199 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1974. xxvı, 250 S.

REFERENCES

1. Alekseev, A. Ya. (2016). Slovoobrazovanie I morfonemika [Word formation and morphonemics]. New Philology, 68, pp. 117–121 [in Russian].
2. Belekhova, L. I. (2002). Obraznyi prostir amerykanskoi poezii: linhvokohnityvnyi aspekt [Image Space of American Poetry: Cognitive Perspective]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: Kyiv National Linguistic University [in Ukrainian].
3. Bilokonenko, L. A. (2018). Vplyv otsinnoi leksyky na emotsiinyi stan lyudyny v mizhosobystisnomu koflikti [Influence of the estimated vocabulary on the emotional state of a person imn an interpersonal conflict]. Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics), 9, pp. 19–23 [in Ukrainian].

4. Hamzyuk, M. V. (2000). Emotyvnyi component znachennya u protsesi stvorennya frazeolohichnykh odynyts: Na materiali nimetskoi movy [The emotional component of meaning in the process of creating phraseological units: On the material of the German language]. Kyiv: State Linguistic University Kyiv Publishing Center [in Ukrainian].

5. Izard, C. E. (2008). Psikhologiya emotsii [Psychology of emotions]. Sank-Petersburg: Pieter [in Russian].

6. Khomenko, N. V. (2012). Fonosemantychni zasoby vyrazhennia zvukosymvolizmu v poezii [Phonosemantic means of expressing of sound symbolism in poetry]. Science works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Philological sciences, 29, pp. 276–278 [in Ukrainian].

7. Kuibida, Kh. (2015). Movoznavchi tradytsii doslidzhennia prykmetnyka iak samiostiinoi chastyny movy (na materiali davnohretskoi movy) [The Linguistic Traditions of Adjective Study as an Independent Part of Speech (on the material of ancient Greek language)]. Science Notes of Vinnitsa Mykhailo Kotsubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics), 22, pp. 80–83 [in Ukrainian].

8. Kyrylenko, T. S. (2007). Psykholohiia: emotsiina sfera osobystosti [Psychology: emotional sphere of personality]. Kyiv: Swan [in Ukrainian].

9. Kushlyk, O. P. (2018). Slovotvirnoparadyhmatychnyi pryntsyp systematyzatsii deryvatsiinoho potentsialu diesliv, motyvovanykh temporalnymy imennykamy [Word-building paradigmatic principle of defining derivational potential of the verbs motivated by temporal nouns with the meaning of the day parts]. Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics), 9, pp. 110–116 [in Ukrainian].

10. Levytskyi, V. (2007). Istoriia nimetskoi movy [History of German language]. Vinnytsa: New Book [in Ukrainian].

11. Lypka, S. I. Vyznachennia kharakteru ta syly paradyhmatychnykh zviazkiv prykmetnykiv na poznachennia zukhvaloi, nakhabnoi povedinky v suchasnii nimetskii movi (za danymy leksykohrafichnykh dzherel) [Determining the nature and strength of the paradigmatic relations of adjectives to denote bold, impertinence behavior in modern German (according to lexicographic sources)]. Science works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Philological sciences, 29, pp. 24–27 [in Ukrainian].

12. Nehrych, N. D. (2012). Poniattia emotyvnoho slova v linhvistytsi [Concept of emotive word in linguistics]. Science works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Philological sciences, 29, pp. 76–78 [in Ukrainian].

13. Olshanskii, I. G., Skyba, V. P. (1978). Leksicheskaia polisemiia v sisteme iazyka I tekste [Lexical polysemy in the system of language and text]. Chisinau: Shtiintsa [in Russian].

14. Redka, I. (2017). Forte I piano poezii: vyskhidna I nyzkhidna hradatsii v orhanizatsii osnoivopolozhnykh poetychnykh emotyviv (tryvohy I umyrotrorenosti) (na materiali virshiv E. Po) [Forte and piano poetry: ascending and descending gradations in the organization of fundamental poetic emotiveness (anxiety and pacification) (based on the poems of E. Poe)]. Topical Issues of Romance and Germanic Philology and Applied Linguistics, 2, pp. 132–135. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi [in Ukrainian].

15. Romanova, N. V. (2019). Emotsii u nimetskomovnykh bibliinykh tekstakh Staroho Zapovitu [Emotions in German biblical texts of the Old Testament]. Kherson: Ailant [in Ukrainian].

16. Romanova, N. V. (2013). Istoriia emotyvnoi leksyky nimetskoi movy VIII – pochatku XXI stolit [History of German emotive vocabulary of the VIII – early XXI centuries]. Kyiv: National Linguistic University Kyiv Publishing Center [in Ukrainian].

17. Romanova, N. V. (2013). Naimenuvannjia bazovykh emotsii kriz pryzmu definitsii slovnykiv K. Dudena ta R. Warig [Denomination of basic emotions through the prism of definitions of dictionaries by K. Duden and R. Wahrig]. Problems of comparative semantics, 11, pp. 236 – 243. Kyiv: National Linguistic University Kyiv Publishing Center [in Ukrainian].

18. Romanova, N. V. (2018). Semantychni pidtypy emotyvnoi leksyky nimetskomovnoho khrestomatiinoho alfavitnoho slovnyka XIX stolittia [Semantical parameters of emotive vocabulary in German alphabetical glossary of the 19th century]. Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics), 9, pp. 186 – 190 [in Ukrainian].

19. Sandiy, L. (2015). Slovoskladannia iak odyn zi sposobiv slovotvirnoi neonominatsii sfery ekonomiky v angliiskii movi [Compounding as a Way of Wor5d-formative Neonomination in Business English]. Science Notes of Vinnitsa Mykhailo Kotsubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics), 22, 99–104 [in Ukrainian].

20. Sakhnyuk, O. S. (2012). Metaforychna kontseptualizatsiia boliu u nimetskii movi [Metaphorical conceptualization of PAIN in the German language]. Science works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Philological sciences, 29, 182–185 [in Ukrainian].

21. Stepanova, M. D. (1953). Sloloobrazovanie sovremennogo nemetskogo iazyka [Word-creation of Modern German]. Moscow: Publishing house of literature on foreign languages [in Russian].

22. Tkachivska, M. (2016). Obstsenna leksyka I ii vidtvorennia u nimetskomovnykh perekladakh [Obscene vocabulary and its reproduction in German translations]. Topical Issues of Romance and Germanic Philology and Applied Linguistics, 1–2 (11–12), 278–282 [in Ukrainian].

23. Pinkal, M. (1985). Logik und Lexikon. Die Semantik des Unbestimmten. Berlin; New York: Walter de Gruyter [in German].

24. Velychko, N. M. (2018). Zasoby zvertaia v nimetskii movi druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia: sotsiolihvistychnyi aspekt [Forms of Address in German of the Second Half of the XXth – Beginning of the XXIth century: sociolinguistic aspect]: thesis for Candidate Degree in Philology. Kherson: Kherson State University [in Ukrainian].

25. Wichter, S. (1980). Signifikantgleiche Zeichen. Tübingen: Gunter Narr Verlag [in German].

ILLUSTRATIVE MATERIALS

Schützeichel, R. (1974). Althochdeutsches Wörterbuch. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

УДК 811.161.2'373.2:81'373.7
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214374

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

Романюк Н. В.
Запорізький національний університет

У статті досліджено функціонування фразеологізмів, компонентом яких є слова на позначення власних назв, в діахронічному аспекті. Фактичним матеріалом для аналізу послугували фразеологічні одиниці, зафіксовані в живому мовленні представників верхньонаддністрянської говірки, а також записані І. Франком протягом 1901–1910 років. Наведено типологію найпоширеніших ономастичних фразеологізмів, зокрема діалектних, у складі яких є антропоніми, теоніми, топоніми, геортоніми. Виділено три групи таких фразеологічних одиниць: загальновживані (залишилися відомими й незмінними на всій території країни, зберігши своє значення), діалектні (виділяються регіональними особливостями у фонетичному, лексичному, семантичному та синтаксичному відтворенні) та такі, що вийшли з ужитку. З'ясовано причини зникнення стійких словосполучень: втрата реалій, які були позначені власними назвами, відтворюваності, розуміння значення вислову. Окреслено особливості появи й розвитку фразеологізмів із компонентом – власна назва в масовому говірковому мовленні. Наголошено на новостворених фразеологізмах, а також на тих, які зникли з мовлення респондентів. Подано тлумачення окремих діалектних висловів, оскільки вони функціонують локально, лише на певній території досліджуваного діалекту і їхнє значення відоме мовцям аналізованої говірки, а також ФО, що вийшли з ужитку. Виявлено зміни семантичних і структурних параметрів ідіом та з'ясовано причини таких змін: заміна давнього компонента-власної назви новим, усічення чи розширення зовнішньої форми фразеологізмів, поява нового значення вислову, втрата мотивованості та ін. Виявлено, що фраземи з компонентом-онімом репрезентують історію та культуру України загалом і Дрогобиччини зокрема, відтворюють соціальну, політичну картину певного регіону, зберігаючи мовні особливості на всіх її рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному тощо).

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, діалектні фразеологізми, ономастичний компонент, власна назва, діахронія.*

Romaniuk N. V. Functioning of dialect phraseologisms with onomastic component: diachronic aspect. *The article examines the functioning of phraseologisms, a component of which is the words denoting proper names, in the diachronic aspect. The factual material for the research contains phraseologisms recorded in the spoken language of the representatives of the Verhnionaddnistrianskyi dialect/subdialect, as well as those documented by I. Franko during 1901–1910. The article suggests a typology of the most common onomastic phraseologisms, particularly dialect ones, which include anthroponyms, theonyms, toponyms, geortonyms. There are three groups of such phraseological units: commonly used (remained widely known and unchanged throughout the country, having preserved their meaning), dialectal (distinguished by regional features in phonetic, lexical, semantic and syntactic reproduction) and obsolete. The reasons of set phrases disappearance are clarified: the extinction of things that were named by proper nouns, reproducibility, understanding the meaning of the expression. The author outlines the origin and development peculiarities of the phraseological units with a component – proper noun in mass patois spoken language. The article focuses on newly created phraseologisms, and on those that have disappeared from the speech of respondents. In this paper the interpretation of obsolete phraseological units and certain dialect expressions is given, because they function locally, only in a certain territory of the studied dialect, so their meaning is familiar to the speakers of the analyzed patois. The modifications of semantics and structure of some idioms are revealed and the reasons for such changes are clarified: replacement of an old component-proper name with a new one, truncation or expansion of the external form of phraseologisms, appearance of a new meaning of a phrase, loss of motivation, etc. It was found that phrases with the onym component represent the history and culture of Ukraine in general and Drohobych region in particular; they also reproduce the social, political picture of a particular region, preserving linguistic features at all levels (phonetic, lexical, morphological, etc.).*

Key words: *phraseological units, dialect phraseologisms, onomastic component, proper noun, diachrony.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Науковці все частіше вивчають фразеологізми зі складником на позначення власного імені української мови, порівнюючи їх із відповідниками з інших мов, зокрема англійської (О. Арделян, З. Корнєва, Є. Шуміцька, Ю. Свінціцька), німецької (В. Гаманюк, Т. Мішеніна, Л. Ковбасюк, О. Касаткін, Г. Лисенко, З. Чепурна та ін.), адже такі вислови зберігають національне семантичне та етимологічне забарвлення фразеологічної системи загалом. Фразеологічні одиниці (далі ФО) з ономастичним компонентом цікаві для аналізу і в аспекті діахронії, бо з плином часу з пам'яті народу стираються певні історичні події, імена героїв, реалії, на заміну їм приходять нові номінанти. Важливим є виділення груп таких діалектних ФО, виявлення причин переходу колись активно вживаних стійких висловів у групу пасивних мовних засобів чи взагалі їхнього зникнення з ужитку, появу нових утворень, чим і зумовлена **актуальність** досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологізми з онімами були в центрі уваги науков-

ців Н. Венжинович, Я. Казновської, В. Мокієнка, О. Мороз, А. Романченко. Оніми-компоненти в діалектних ФО в діахронічному аспекті досліджував В. Ужченко.

Відомо, що фразеологічна система певної мови фіксує особливості історії, культури, побуту та традиції відповідного народу. Так, М. Кочерган стверджує, що «фразеологічний склад є специфічною для кожної мови національно маркованою частиною лексикону. Постійно поповнюючись новими одиницями, він відображає культурно-історичний досвід народу, а також особливості історичних законів розвитку мови» [2, 339]. Отже, фразеологія постійно реагує на суспільні, політичні та інші впливи, що спричиняють зміну в словниковому і фразеологічному складі мови, зокрема окремі компоненти ФО можуть замінюватися такими, які «відтворюють перебіг часу, епохальні значеннєві дескриптори. Проте є й ті, що залишаються незмінними, зберігаючи своє значення» [1, 31].

Цікавими для вивчення є саме ономастичні фразеологізми, тобто вислови, у структурі яких є власні назви. Так, Ю. Позніхіренко зауважує, що ономастика як наука виокремлює такі категорії власних імен, як: топоніміка, що вивчає власні імена географічних об'єктів, антропоніміка – власні імена людей, космоніміка – найменування зон космічного простору, зокрема сузір'їв, галактик як наукових, так і народних, астроніміка – назви космічних об'єктів або окремих небесних світил, зооніміка – власні імена тварин, їх клички, хрематоніміка – власні імена предметів матеріальної культури, теоніміка – власні імена богів і божеств будь-якого пантеону, карабоніміка – власні імена кораблів, суден і катерів [5, 27].

Ономастичні компоненти, що входять до складу ФО, Г. Луканська об'єднує в такі групи: 1) антропоніми, які дають широкий спектр категорій імен, що пов'язано з історією, культурою, особливостями психології, із традиціями та ін.; 2) фіктоніми, тобто імена героїв творів; 3) теоніми, тобто імена богів; 4) агіоніми, або імена святих; 5) міфоніми, до складу яких входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена ірреальних людей; 6) топоніми, назви географічних об'єктів; 7) геортоніми, або назви свят [3, 75–76].

Як бачимо, в науковій літературі існує низка класифікацій онімів, однак за основу нашого дослідження беремо останню з названих, оскільки вона виділяється чіткістю груп власних назв.

Наголосимо, що будь-яка власна назва як компонент фразеологізму зі своїм семантичним навантаженням є зрозумілою та відомою на певній території певний період часу. Як тільки онім втрачає своє відтворення в пам'яті носіїв мови, свій зміст і значення, ФО втрачає розуміння та тлумачення мовцями й переходить до складу пасивної лексики чи зникає з ужитку взагалі. Для збереження фразеологізму послуговувачі можуть замінити давній складник на нове слово-назву, однак для активного його функціонування потрібні певні умови: відтворення та широке застосування, розуміння мовцями ФО з компонентом імені чи географічної назви та ін.

На думку В. Гаманюк, Т. Мішеніної, «у кожній лінгвокультурі наявна надзвичайно велика кількість власних назв: назви міст і містечок, окремих районів, місцин, річок і гір, вулиць, а також імен, прізвищ і прізвиськ, проте не кожна власна назва може увійти до складу фразеологізму. Навіть носій мови не завжди орієнтується у власних назвах і тому достеменно не знає, про що йдеться, адже оніми у складі фразеологізмів здебільшого втрачають зв'язок з реальними денотатами і набувають узагальненого значення» [1, 33–34]. Очевидно, що заміна одного компонента-оніма на інший у межах фразеологізму не є легким, швидким і простим явищем.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є виявлення особливостей функціонування фразеологізмів із компонентом власних імен в межах ареалу верхньонаддністрянських говірок південно-західного наріччя в діахронічному аспекті. З урахуванням мети слід виконати такі **завдання**: 1) виявити динаміку розвитку ФО з ономастичним компонентом як у масовому говірковому, так і в індивідуально-авторському мовленні; 2) простежити зміни семантичних параметрів ідіом, що ними супроводжуються структурні перетворення.

Джерелом дослідження фразеології визначеного регіону є матеріал двох хронологічних зрізів: ФО першого часового зрізу (кінець XIX ст.) репрезентує збірка І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» (1901–1910), що містить матеріал, записаний у 178 населених пунктах України, включаючи й обстежений регіон. Для синхронічного аналізу фактичного матеріалу другого часового зрізу (XX–XXI ст.) залучено дані сучасних фразеологічних словників і опитування, проведеного автором у 14 населених пунктах Дрогобиччини. Матеріалом дослідження є близько 335 ФО з компонентом «власна назва».

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети проаналізуємо та опишемо зафіксовані фразеологічні вислови з ономастичним компонентом. Серед виявлених у мовленні жителів населених пунктів верхньонаддністрянських говірок фразеологізмів виокремлено вислови з такими компонентами-власними назвами: теонімами (іменами богів та героїв релігійного, міфологічного походження) – 125 одиниць, антропонімами (імена, прізвища людей) – 101 одиниця, топонімами (назви міст, річок, вулиць, областей тощо) – 82 одиниці, а також геортонімами (назви релігійних свят), яких зафіксовано 27 одиниць. Водночас оскільки ФО верхньонаддністрянських говірок вивчаємо у діахронічному аспекті, то «зафіксовані фразеологізми, які за певних історико-часових умов закріпилися в мові як зразки активної та пасивної лексики, можна поділити на три групи:

1) фразеологізми, що відповідають нормам сучасної літературної мови й у складі яких наявні слова-компоненти, відомі на всій території України; такі стійкі вислови і за своїм фразеологічним значенням є загальновживаними;

2) ФО, що виникли в минулому й містять у своєму складі різні архаїзми, суто місцеві слова;

3) стійкі вислови, у семантиці яких відбулися певні еволюційні зміни (втрата давнього значення, поява багатозначності);

4) неологічні фразеологізми» [цит. за: 6, 27].

У процесі діахронічно-синхронічного аналізу ФО виявлено й факти виходу з ужитку низки фразеологізмів. Це здебільшого одиниці з компонентами-онімами, які послужили матеріалом для створення стійкого вислову, однак із часом втратили мотивацію їхнього значення, а також зникли реалії, яким вони відповідали у своїй номінативній функції.

Отже, найчисельнішою є група фразеологізмів з онімом біблійного та євангельського походження – **теонімом,** тобто чоловічими та жіночими іменами (Адам, Єва, Бог, Господь, Матір Божа та ін.). До загальновживаних, які збереглися в мовленні протягом століть, уналежнюємо: *Боже мій / о Матір Божа* («уживається для вираження великого захоплення, подиву, відчаю» [7, 44]), *мати Бога в серці* («бути милосердним, совісним, жалісливим, справедливим т ін.» [7, 470]), формули привітання чи прощання: *Боже помагай!, дай Боже здоров'я/ щастя!, Слава Ісусу Христу! Дай Боже добрий день!* та багато інших.

Серед діалектних фразеологізмів – *о Матка Боска* (відбулося усічення структури фразеологізму, оскільки І. Франко зафіксував варіант *матко боска, руська, польська* на позначення «побожної формули; нею висловлюють своє зачудуванє, чуючи або бачучи якісь незвичайні річи». Функціонує паралельно як синонім до *Боже мій, о Господи милосердний*), *Бігме Боже* (І. Франко пояснює його походження так: «Звичайна формула божби. «Бігме» маб. скорочена формула присяги: Біг мене покарай» [8, 36]) і є синонімом до *їй Богу* та ін. Активно послуговуються й таким давнім висловом, як *пек ти, осина*, однак паралельно в локальному мовленні функціонує і зредукований варіант ФО – *пек-запек*, етимологія та семантика якого респондентам не відома. І. Франко так тлумачить це: «форма лайки: пропадай. Значінє слів "пек" і "осина" темне; в "пек" без сумніву лежить вираз плювання, те, що в нім. pfui» [8, 49]. Однак таке пояснення сприймаємо з певним сумнівом, оскільки Цур і Пек – міфологічні боги.

Зауважимо, що в цій групі ФО з компонентом теонімом не виявлено висловів, які вийшли з ужитку. Більшість таких фразеологізмів виділяються змінами в структурі (субституція чи редукція), однак досі активно функціонують. Пояснюємо це тим, що тут люди віруючі, передають традиції з покоління в покоління, зберігаючи протягом століть свою культуру, а також фразеологізми зі складником теонімом.

Другою групою є вислови з антропонімом. Тут і загальновживані, і діалектні ФО, і такі, що вийшли з ужитку. Наприклад, до перших належать більшість словосполучень із суто українськими іменами, які зафіксовані І. Франком і які функціонують досі: *Хома невірний* («людина, що сумнівається, не вірить у що-небудь» [7, 934]), *язиката Хвеська* («балакуча», [9, 547]), *вискочив, як Сень/Пилип із конопель* і лексемно оновлений вислів *як Федь з електрички* («недоречно, недоладно або невчасно сказати що-небудь» [7, 104]), *товчеться, як Марко/ Стецько по пеклу* («невпинно, безугавно, не перестаючи; без потреби» [7, 464]), *за царя Тимка, як земля була тонка* («дуже давно» [7, 939]).

Цікавими для вивчення є діалектні ФО. Наголосимо, що до діалектних належать фразеологізми територіального діалекту (говору чи говірки) з локальними категорійними ознаками (компонентний склад, фраземне значення, вторинна номінативна функція) та засобами їхнього вираження, що відсутні в літературній мові. Групу ФО з компонентом-антропонімом утворюють такі вислови: *величатися, як Гриць/жид портками* («насміх, коли хтось гордиться чи величається якоюсь пустою або зовсім звичною річчю» [8, 145]. Портки – діалектизм, літературний відповідник – штани), *брехливий Фелимін* («брехлива людина». Етимологію змогли пояснити лише представники старшого покоління: колись давно в селі жив Фелимін, який постійно говорив неправду чи видумував різні оповіді), *вибештав, як Хаскіль дошку* (вислів набув нового значення «вилаяти, висварити», яке замінило давнє «зробити абияк». За твердженням мовців, Хаскіль – єврей, який жив колись давно і працював абияк»), *капарна, як Племониха* («про неохайних, брудних людей». Є вузьколокальним фразеологізмом, бо функціонує лише у двох селах. Катерина Племон – мешканка села Дорожів, яка відома безладом і на подвір'ї, і в хаті).

Зауважимо, що в результаті зіставлення зафіксованих ФО в живому мовленні і із записаними І. Франком, виявлена низка фразеологізмів, які вийшли з ужитку. Наприклад: *за царя/короля Одвуда* (синонім до *за царя Тимка*. І. Франко так трактує його утворення: «ім'я французького короля означає сойка, а українського звичайний одвуд» [8, 469]), *пропав, як Фатькові ходаки* (хто такий Фатько – автор збірки не знає [9, 601]. Вислів є синонімом до *як у воду впав/як сіль на воді*), *спився, як Беля* (зі значенням «багато випивати алкоголю», а походження таке: «Король Угорський кінця XII с., що син єго панував років зо два в Червоні Русі, доки не пропудили єго геть» [8, 514]). Як бачимо, з часом антропоніми в таких висловах втратили мотивованість, власне ФО позбулася відтворюваності. На думку О. Мороз, «особові імена у складі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, а виступають денотатами багатьох осіб і набувають соціально оцінних конотацій» [4, 79], переважно негативних.

Наступною є група висловів зі складником **топонімом**. Стійкими до змін у функціонуванні виявилися такі: *відкрити Америку* («говорити чи оголошувати про те, що всім давно відоме» [7, 121]), *язик до Києва/Львова/Кракова доведе* (варіативне функціонування), *пройти Крим і Рим і мідні труби* (утворене в результаті контамінації – трансформація структури фразеологізму внаслідок приєднання до спільної частини двох мотивувальних ФО їхніх відмінних компонентів, а саме стійких словосполучень *пройти Крим і Рим* зі значенням «побувати всюди, надивитися всього» і *пройти вогонь і воду і мідні труби* – «зазнати всіляких випробувань, виявитися дуже спритним, мужнім і витривалим» [7, 706], *козу/вош за копійку/грейцар до Києва/Львова гнати, Содом і Гоморра* (біблійні міста в діалектному варіанті – *содома й гомора* у значенні «крайнє безладдя, метушня» [7, 842]) та ін.

Діалектними є: *пролетіти, як фанера над Парижем* («марно, швидко, нічого не здобувши». Походження мовці пояснити не змогли), *за матки Австрії/за Польщі* («дуже давно». Для підсилення конотативного значення згадуються історичні події ХУІІІ ст., коли Галичина була під владою Австрії (1793) і Польщі (1912)), *йти, як на Кальварію/Котовань* («дуже далеко». Тут складниками є назви сіл, які розміщені далеко від досліджуваного району. Існує вислів понад століття, але з новим значенням, оскільки І. Франко фіксує «дуже повільно» [9, 298]), *Пруська мантелепа* («про неохайну жінку». Пруси – це давня назва села Бистриця), *як Дрогобицька ратуша* («про огрядну, товсту людину») та ін. Зафіксовані й фразеологічні утворення, в основі яких і псевдовласні назви: *бував у Буваличах і видав Видаличі* (записані ще І. Франком [1, 128]), *піти до Лежухова* (за І. Франком: «Лежухів – не село, а місце де лежить ся» [10, 341]).

Вислови *випровадитися на Поталове* («померти», Потал – ім'я дрогобицького міщанина, ґрунт якого закуплено під міський цвинтар [8, 183]), *як Бачинська гора* («Бачинська гора – в с. Бачині, висока і крута, звісна всім, що їдуть до Самбора з правого берега Дніпра» [8, 25]), йому на зміну прийшов вислів *як Дрогобицька ратуша* (порівнює огрядних людей з ратушею), *Бориславську п'ятку дістати* («1. Вилаяти. 2. Бути битим до синяків» з етимологією І. Франка: «Пов'язаний із життьом робітників бориславських нафтових копалень <…> Злидні гнали до Борислава з усих сіл чимало селян, що здешевлювало робочу силу. Місцеві робітники вдавалися до ріжних способів, аби відогнати «зайд», в тому числі й до такого, як поплямлення одягу нафтою та вигнання з міста. Отож, такий селянин те й заробляв, що мав пляму на вбранні, як відбиток п'яти пальців руки» [8, 107]), *родом з Бридіток* («бідний», І. Франко не зберіг етимологію вислову), *Бродська холера* (походження таке: «В р. 1831 прийшла холєра до Галичини з півночи, через граничне місто Броди. Відси й пішло, що поганого, ненависного чоловіка називають бродською холєрою» [8, 127]) вийшли з ужитку, оскільки з часом власні назви втратили свою номінативну функцію. Ці фразеологізми містять у своїй структурі слова-реалії, знання назв яких є необхідним для розуміння ФО загалом, а сучасне покоління вже не може пояснити зв'язок власної назви і значення вислову, бо в основу появи стійкого словосполучення був покладений історичний факт: продаж землі міщанином, заробітки селян у Бориславі, холера на Галичині.

Останньою є група ФО з компонентом **георгонімом**. Їх виявлено не так багато, але всі вони функціонують уже понад століття, оскільки зафіксовані у збірці І. Франка. Наприклад, фразеологізм *хотіти мерзлого/леду в Петрівку* («бажати чого-небудь неможливого, нереального» [8, 221]) є загальновживаним, *по Петру і по теплу* (мають на увазі свято Петра й Павла, яке вважається останнім літнім святом), *не щодень Великдень* і *не все в середу Петра* («не щодня трапляється якесь добро», [8, 127]), *величається, як кобила в Спасівку* («надто, особливо» [7, 678]), *на святого Миколи та й ніколи* і *на святого нігди* зі значенням «ніколи».

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, за результатами аналізу фразеологізмів із компонентом онімом виявлено, що на території досліджуваного наріччя чисельнішою є група висловів із компонентом теонімом. Більшість вивчених ФО є загальновживаними, які за понад столітнє своє функціонування зберегли і зовнішню, і внутрішню форму. Значною є і група ФО, що вийшла з ужитку, однак важко виділити, на якому з етапів вона витіснена на периферію фразеологічної системи. Основною причиною є немотивованість власного імені та втрата реалії, яку вони називали. Власні імена – складники ФО – найчастіше зазнають заміни, зумовлюючи локальне існування фразеологізмів. Потребує подальшого вивчення й питання появи нових ФО з онімом, які використовують на сучасному етапі на території досліджуваного регіону і які в майбутньому можуть перейти до групи загальновживаних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Т. 20. С. 29–54.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Вид 2, випр. і доп. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 463 с.
3. Луканська Г. А., Олексієнко Л. І. Національно-культурна специфіка англійських фразеологічних одиниць з власними назвами: основні підходи до виявлення. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 8. С. 74–81.
4. Мороз О. А. Семантика та структура номінативних фразеологічних одиниць з компонентом «власне ім'я». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 353–360.
5. Позніхіренко Ю. І. Мотиваційна база ергонімів як знаків соціокультурного простору України й англомовних країн (на матеріалі назв закладів харчування) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2018. 264 с.
6. Романюк Н. В. Фразеологія верхньонаддністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2002. 205 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

7. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
8. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Львів : б.в, 1901–1905. Т. 1. 600 с.
9. Там само. 1907–1908. Т. 2. 612 с.
10. Там само. 1909–1910. Т. 3. 541 с.

REFERENCES

1. Gamaniuk, V., Mishenina, T. (2019). Fraseologismy z onomastychnym komponentom iak representanty kultury (nimetsko-ukrainski paraleli) [Phraseologisms with onomastic component as representatives of culture (German-Ukrainian parallels)]. *Filologichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu*, 20, 29–54 [in Ukrainian].
2. Kochergan, M. P. (2006). Zagalne movoznavstvo [General linguistics] : pidruchnyk. Vyd. 2 ed., vup. I dop. Kyiv: VC «Akademiia» [in Ukrainian].
3. Lukanska, G. A., Oleksienko, L. I. (2011). Nacionalno-kulturna specufika angliiskyh frazeologichnyh odynyc z vlasnymy nazvamy: osnovni pidhody do vuiavlennia [*National and cultural specifics of English phraseological units with proper names: basic approaches to detection*]. *Mova i kultura*, 14 (8), 74–81 [in Ukrainian].
4. Moroz, O. A. (2001). Semantyka ta struktura nominatyvnyh frazeologichnyh odynyc z komponentom «vlasne imia» [Semantics and structure of nominative phraseological units with the component «proper name»]. *Naukovyi chasopys nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova*. Issue 10 : Problemu gramatyky I leksykologii ukrainskoi movy: zb. nauk. prac. Kyiv: Vud-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 8, 353–360 [in Ukrainian].
5. Poznihirenko, U. I. (*2018).* Motyvaciina baza ergonimiv iak znakiv sociokulturnogo prostoru Ukrainy i anglomovnyh krain (na materiali zakladiv harchuvannia) *[Motivational base of ergonims as signs of socio-cultural space of Ukrainian and English-speaking countries (based on the names of food establishments)]*. (Dysertatsiia doctora filolohichnykh nauk). *Kyiv* [in Ukrainian].
6. Romaniuk, N. V. (*2002).* Frazeologiia verhnionaddnistrianskyh govirok nyzhnioi techii richky Bystryci *[Phraseology of the verhnionaddnistrianskyh patois of the lower current of the Bystrytsa River]*. (Dysertatsiia doctora filolohichnykh nauk). *Zaporizhzhia* [in Ukrainian].

DICTIONARIES

7. Frazeologichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language] / uklad. : V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003. 1104 p. [in Ukrainian].
8. Franko, I. Ia. Galycko-ruski narodni prypovidky *[Galician-Russian folk tales]*. Lviv : b.v. 1901–1905. V. 1. 600 p. [in Ukrainian]
9. Tam samo. 1907–1908. V. 2. 612 p. [in Ukrainian]
10. Tam samo. 1909–1910. V. 3. 541 p. [in Ukrainian]

УДК 811.161.2:81'27
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214376

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕМІНУТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ»)

Руда Н. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню прагматичних функцій демінутивів української мови. Матеріалом для аналізу послугував роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». Серед основних завдань, які мали посприяти досягненню поставленої мети, було: визначити типи мовленнєвих актів, у яких реалізується прагматика демінутивності, з'ясувати їхній комунікативний вплив, виявити потенційні алопрагми демінутивів.

У результаті докладного опрацювання матеріалу виокремлено такі типи мовленнєвих актів, у яких використовуються демінутиви: асертиви, директиви, комісиви, експресиви та вокативи. У межах кожного з виокремлених мовленнєвих актів окреслено континуум реалізованих демінутивами основних функцій, простежено здатність демінутивів експлікувати додаткове стилістичне навантаження, проаналізовано комунікативні стратегії, які реалізуються завдяки використанню демінутивів.

Установлено, що найбільше прагматичних функцій демінутиви виконують у асертивних, вокативних та директивних мовленнєвих актах. У них виділено такі основні алопрагми, які можуть експлікувати демінутиви в мовленнєвому контексті: вираження позитивного або негативного ставлення/почуттів; применшення важливості, значущості чогось/когось; пом'якшення висловлення; іронізування; посилення інформаційного впливу на адресата; привернення уваги адресата; для відтворення стильових характеристик притаманних дитячому мовленню; для інтимізації мовлення; з метою створення дружньої, довірливої атмосфери спілкування; для вираження несерйозного ставлення до адресата. З'ясовано, що основною комунікативною стратегією, яка реалізується при використанні демінутивів у проаналізованих типах мовленнєвих актів, є стратегія збереження позитивного образу адресата або адресанта мовлення. Рідше реалізується стратегія загрози позитивному образу адресата мовлення.

Доведено, що використання демінутивів спрямовує комунікативні відношення у бік більш кооперативного спілкування, а звідси підсумовано, що використання демінутивів відповідно до прагматичних потреб співрозмовників є ефективним засобом оптимізації комунікативної взаємодії.

Ключові слова: *демінутив, прагматична функція, алопрагм, мовленнєві акти, комунікативна стратегія, перлокутивний ефект.*

Ruda N. V. The pragmatic functions of the diminutives in Ukrainian language (on the data novel "The Museum of Abandoned Secrets" by Oksana Zabuzhko). *In the article the pragmatic functions of the Ukrainian diminutives are investigated. The main tasks of the paper are: to determine the types of speech acts where the pragmatics of diminutiveness can be realized, to identify potential allopragms of diminutives, to find out the communicative influence of speech acts in which diminutives are used.*

The paper distinguishes the following types of speech acts in which diminutives realize pragmatic functions: assertives, directives, commissives, expressives and vocatives. Within the distinguished speech acts the variety of the functions realized by diminutives is outlined, the ability of diminutives to convey additional stylistic workload is considered, the communicative strategies realized by usage of diminutives are analyzed.

It was found that the biggest amount of pragmatic functions of diminutives is performed in assertive, vocative and directive speech acts. The following allopragms of diminutives in the speech context were identified: expression of positive or negative attitudes, expression of emotions, mitigating disagreeable speech acts like requests and orders, minimizing of significance, euphemization, irony, informational influence on the addressee, to get the addressee's attention, in "child-centred" speech situations, in order to create a friendly, trusting atmosphere, or familiarity, or intimacy of communication , to express a frivolous or a playful attitude towards the recipient. The main communicative strategy realized by using of diminutives in speech acts is the strategy of minimizing the addressee's positive face threatening. Less often diminutives express negative attitude and thus threaten the addressee's positive face.

The study proved that the usage of diminutives assists the communicative cooperation, thus the diminutives are an effective means of communicative interaction optimizing. Performing a significant number of pragmatic functions – from psychological manipulation and emotional impact to prompting the interlocutors to form their own opinion, diminutives can effectively meet the pragmatic needs of speakers, to minimize communicative failures and to help to achieve the planned perlocutionary effect.

Key words: *diminutive, pragmatic function, allopragm, speech acts, communicative strategy, perlocutionary effect.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Посилення дослідницької уваги до проблем прагмалінгвістики є закономірним наслідком домінування антропоцентричної парадигми в сучасній мовознавчій науці. Серед мовних одиниць, на яких спрямована увага лінгвопрагматиків, чільне місце займають демінутиви. Демінутиви як мовна універсалія характеризуються різнотиповістю формального вираження в різних мовах та надзвичайно широким семантичним спектром, що робить їх об'єктом досліджень насамперед традиційних лінгвістичних напрямів. Проте експансію демінутивних утворень у мовленні представників різних лінгвокультур, яка супроводжується втратою демінутивами значення власне зменшеності чи оцінно-емоційних конотем, важко пояснити, не звертаючись до специфічних комунікативно-прагматичних моментів [3, 356]. Крім того, якщо, порівнюючи денотативну чи конотативну семантику демінутивів у різних мовах, можна говорити про певне універсальне ядро сем, то численні дослідження в аспекті лінгвопрагматики доводять, що в різних мовах існує своя специфіка прагматичного використання демінутивів [7, 13]. Дослідження на рівні морфосемантики, морфостилістики, морфопрагматики допомогли усвідомити той факт, що для більш адекватного розуміння функціонального спектру демінутивів їх семантичні, стилістичні та прагматичні функції повинні розмежовуватися [3, 357]. У традиційних дослідженнях таке розмежування якщо й проводиться, то недостатньо чітко. Тому кількість досліджень, присвячених прагматичному потенціалу демінутивів на матеріалі даних різних мов, збільшується, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію дослідження питання про прагматичний потенціал демінутивів детально викладено в праці «Morphopragmatics» [6, 86–91] В. Дресслера та Л. Мерліні Барбарезі (W. Dressler, L. M. Barbaresi), яких уважають корифеями спеціального дослідження демінутивів в аспекті морфопрагматики. Їхні ідеї розвинуто в низці пізніших досліджень, зокрема в роботах A. De Marco, G. Crocco Galèas, C. Appah**,** M. Sifianou та ін. Прагматичні функції демінутивів у англійській мові детально розглянуто в роботах K. P. Schneider, на матеріалі польської мови – у дослідженнях P. Biały, Gorzycki D. Прагматиці демінутивів у східнослов'янських мовах присвячено студії Ю. Б Мінцис, Л. В. Юрашко, Л. Ю. Резниченко, С. В. Шедогубової, M. Schiller та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є аналіз прагматичного потенціалу демінутивів в українській мові. Завдання дослідження полягають у визначенні типів мовленнєвих актів, у яких реалізується прагматика демінутивності, виявленні всіх можливих алопрагмів демінутивів, з'ясуванні перлокутивного ефекту мовленнєвих актів, у яких використано демінутиви. Матеріалом для дослідження послугував роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів». Вибір твору зумовлений тим, що мова Оксани Забужко надзвичайно багата, колоритна, стилістично різнобарвна, гармонійно поєднує ознаки і літературної мови, і просторіччя, та, що найважливіше для нашої роботи, містить надзвичайно велику кількість демінутивів – як узуальних, так і оказіональних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українці досить відкрито виражають свої емоції, відтак мовлення багате на демінутиви, які в українській мові належать до розряду оцінно-емоційної лексики. Демінутиви здатні до реалізації низки комунікативних стратегій у різних типах мовленнєвих актів та мовленнєвих ситуацій. Спробуємо описати та пояснити прагматичне використання демінутивів української мови в писемному тексті, проаналізувати мету такого використання, а також спостерегти його ефекти та перлокутивний вплив.

Однією з відмінних рис демінутивів у контексті є їхня адресованість, постійний зв'язок із діалогічністю, рольовою структурою мовленнєвого акту і стратегіями суб'єкта мовлення стосовно адресата [2, 152]. Г. Гроко Галеас визначає такі алопрагми, тобто інваріанти прагматичних аспектів значення, які реалізують демінутиви в контексті: 1) грайливість; 2) пом'якшення інформації (евфемізація) або 3) применшення її важливості (мейозис); 4) спілкування з дітьми, мовлення дітей або мовлення дорослого, звернене до себе самого (що є характерним для дітей); 5) спілкування з коханими; 6) вираження емоцій; 7) фамільярність або близькість спілкування; 8) вираження симпатії чи емпатії [7, 14–15].

Демінутиви можуть використовуватися у висловлюваннях, які належать до різних типів іллокутивних актів. Відповідно до мети та завдань нашого дослідження розглянемо функції демінутивів у таких типах мовленнєвих актів, як: асертиви, директиви, комісиви, експресиви та вокативи.

1. **Функції демінутивів у асертивних (репрезентативних) мовленнєвих актах**. Комунікативна мета репрезентативних висловлювань – передати інформацію, асертивним мовленнєвим актом мовець описує стан справ, людей, об'єкти, ситуації, події тощо [8, 227]. Використання демінутивів у асертивних актах реалізує такі алопрагми:

а) вираження позитивного ставлення/симпатії/емпатії:

(1) *Якесь дівчисько – **повненьке, чорнявеньке**, доволі симпатичне, дорогий шкіряний **куртець** розхристався, **шалик** збився од бігу, захекалося* (727).

Демінутиви у прикладі (1) виконують низку функцій: вони і пом'якшують висловлення (*повненьке* пом'якшує негативні конотації поняття *повна людина*), і описують специфіку тінейджерського вбрання дівчинки, і виражають симпатію мовця до об'єкта мовлення.

(2) *Я й **Юлічку** жалів, бідолашну **маленьку курву*** (654).

У прикладі (2), використовуючи демінутиви, мовець висловлює свою, хоча й не бажану для нього емпатію до жінки, яка повелася з ним ганебно.

б) вираження негативного ставлення чи антипатії:

(3) *Але Бог – є, є! По трупах ішла, трупи й одержала, – що, думала, весь вік по її буде? Думала, весь вік, як сир у маслі, – то за чоловіком, а як чоловіка в гріб загнала, то дочку у великі художники випхати? Геніальна **Владочка,** куди ж пак, – настругало тих*

своїх лубкових ***колажиків,*** *як капусти, а Європі що, там давно пустеля, британці оно вже й премію Тернера за яке тільки ге не дають, а нашій вухарозвісили – ах, скажи ж ти, всесвітньовідома художниця, на гоночній машині їздить! От і доїздилася – хай одержує тепер* ***матінка*** *на старість, що заробила!..* (460).

Демінутиви у монолозі (3) вжиті з гострим сарказмом, крім того, мова йде про загиблу людину, тому використання демінутивів надає висловленню надзвичайно негативний енергетичний заряд.

в) применшення значущості, важливості чогось або когось (мейозис).

Так, у наступному прикладі мовець виражає своє усвідомлення того, що адресат, зумисно використовуючи демінутив *документик*, прагне применшити в очах співрозмовника неабияку важливість пошукуваних паперів:

(4) *А ви думали, як?* ***Документик*** *вам знайди – і все? В* ***документиках****, дорогі ви мої, про таке не пишуть…* (779).

Зі змісту речення (5) дізнаємося про вчинок, який засуджується суспільною мораллю (вживання наркотиків), але йдеться про начальника мовця, тому демінутив використовується з метою применшення об'єктивно негативної оцінки вчинка і ролі мовця в розповсюдженні інформації – демінутив мовби знімає відповідальність з мовця за передавання провокувального повідомлення:

(5) *Антоша навіть запевняв, і давненько вже, що шеф не інакше як* ***кокаїнчиком*** *бавиться* (296).

Мінімізуватися, знецінюватися можуть досягнення або речі, які належать адресату (чи третій особі), що, своєю чергою, реалізує стратегію загрози його позитивному образу, наприклад:

(6) *Тай який, питається, сповна розуму вкраїнський мент став би ото перериватися за якісь там* ***картінки****, скільки б його не запевняли, що вони вартують незменш як яка-небудь украдена «Волга»?* (105).

Нерідко прийом мейозису використовується з метою уникнення мовцем самовихваляння, адже названі зменшеними об'єкти начебто й видаються менш значущими. Дослідники називають демінутиви з таким прагматичним змістом *diminutivum modestum* [6, 51], тобто демінутивами скромності; у таких випадках реалізується стратегія збереження мовцем власного позитивного образу, наприклад:

(7) *Так, тобі лише тридцять чотири, і ти дечого від життя домігся, їси свій хліб з маслом і* ***ікоркою****, маєш своє діло й любиш його, маєш квартиру в Києві, і* ***невеличкий капіталик*** (369);

(8) *…і от, прошу, діждала й вона свого* ***святонька*** (806);

г) функція пом'якшення висловлення (евфемізація).

У реченні (9) мовець, акцентуючи на непоказній статурі об'єкта мовлення, прагне пом'якшити грубуваті конотації лексеми *курдупель,* вживаючи її в демінутивній формі:

(9) *Це Нуся, звідкілясь ізбоку, мало не з-під пахви, такий* ***невеличкий курдуплик****, і завжди з неї, коли хвилюється, лізуть ці фальшиві польські конструкції* (147).

Демінутивізація може дещо завуальовувати, усувати небажані конотації. Таке спостерігаємо в реченні (10), у якому демінутивізація субстантива знімає грубу конотацію лексеми *старий* на позначення батька і водночас виражає позитивне ставлення мовця до нього:

(10) *І якщо мене пре тепер о третій ночі реферувати йому в телефон лекцію з біжучої політики, прочитану в ресторані відомій журналістці депутатом парламенту, то не на те, аби мій* ***старенький*** *ще краще бачив, яке кругом лайно* (649).

Функцію пом'якшення з метою збереження власного позитивного образу виконують демінутивні форми і у випадку, коли адресант говорить про самого себе, що спостерігаємо в реченнях (11–12):

(11) *Отож-то, мам, я шефові так і сказала – що* ***дурочку*** *з себе робити не дозволю* (289);

(12) *Але це вже тепер я така розумна, а тоді я ще нічого цього не знала, – це було ще до мого знайомства з Р., і я була дурна й наївна, як пучок петрушки.* ***Дарочка-дурочка-дірочка*** (439).

У прикладах (13–14) референція демінутивів здійснюється до матері мовця, який, констатуючи факт прийняття нею фатально неправильного рішення, демінутивами пом'якшує об'єктивно негативну оцінку її вчинку і виражає власні почуття до події:

(13) *І не сказав їй ніхто,* ***дурочці****, що не можна так злити… молодих мужиків, які пів-Європи покорили, до Берліна дійшли!* (779);

(14) *Мати моя? Могла ж вижити… Молода ж зовсім була, це б їй тепер іще й восьмидесяти б не було… Тещі моїй он вісімдесят два… Могла б дожити. Як так можна було, а?.. Часом думаєш –* ***дурочка****, дівчисько… молода була, не розуміла… життя…* (776).

Іноді супроводжувати прагматику пом'якшення висловлення може іронія. У реченні (15) йдеться про заможних, рафінованих чоловіків, і хоча особисте ставлення мовця до них негативне, проте загальний образ референтів – не звиклих до важкої праці, пещених багатіїв – примушує пом'якшити вислів *залиті жиром потилиці* демінутивізацією та атрибутивом *ніжним*.

(15) *Їх було небагато на вечірці – мужчин Вадимового типу, з однаковими, залитими* ***ніжним жирком*** *потилицями, при яких голова починає нагадувати втопаючу просто в плечі більярдну кулю* (292).

Пом'якшення змісту висловленого деколи спостерігаємо й щодо інформації про жахливі події. Послуговування демінутивами допомагає зменшити її експресивний вплив на слухача, як в ілюстрації (16):

(16) *Пізніше виявилось, коли останки зібрали, – там серйозна м'ясорубка була, батькові ще повезло, що далеко стояв… А з передніх, він казав, тільки* ***рученьки-ніженьки*** *по деревах висіли… Як у пісеньці дитячій, Ніка маленькою співала… на мотив із «Вечірньої казки»: рученьки, ніженьки, лагідні очі, спокійної ночі, на цвинтар пора…* (783);

ґ) вираження іронії.

Іронічні висловлювання трактуються як непрямі мовленнєві акти. У таких випадках те, що хоче сказати мовець, відрізняється від значення висловле-

ного в реченні. Прагматичне значення є набагато ширшим, ніж семантичне, воно вбирає в себе семантичне, може його як посилювати, так і приглушити або навіть анігілювати [4, 157]. Приклади (17–22) засвідчують, що використання демінутивів посилює прагматичні характеристики іронії:

(17) *...в кадрі це виглядає комічно, наче жест акторки-інженю в ролі схвильованої провінційної* ***дурочки****, що, радісно зойкнувши, завмерла з* ***рученьками*** *на грудях* (85);

(18) *Це* ***Юлічка, бджілка*** *моя невсипуща – вже на роботі* (172);

(19) *Ага, то це, значить,* ***шефуля*** *постарався.* ***Моя лапочка****. Всі сили на закладку пробою в мурі. Інтересно, яку ж то таку «сторі» він замірявся на мене зліпити на підставі тих знімків?..* (630);

(20) *Думаю, що чимось проштрафився наш* ***Пашенька****, бо таки якийсь невеселий він ходив наостанці* (347);

(21) *...вона-бо тоді ще гадала, що це все заради каналу, що шеф увихається перед хлібодавцями задля них усіх, задля справи, щоб держати канал на плаву, – щодня,* ***біднесенький****, їсть лайно, щоб Гощинська могла в ефірі вирощувати квіти, що ж, квіти завжди ростуть на гною* (293);

(22) ***Технологічненько****, справді. Здається, в Конан Дойля є подібний сюжет: закрите приміщення, фіксоване місце для жертви, і над ним отвір, звідки виповзає отруйна змія* (646).

д) посилення інформаційного впливу, привернення уваги слухача. Зокрема, у висловленні (23) мовець намагається привернути увагу адресата до витвору мистецтва, транслювати йому своє бачення краси, і словосполучення з демінутивом *делікатні орнаментальні вставочки* підкреслює, що, можливо, на перший погляд цей витвір мистецтва є скромним і простим, проте під простотою приховується вартий захоплення твір:

(23) *Є композиційна грація, є тепло, така надзвичайно жива, прогріта, я би сказала – південноукраїнська насиченість колориту, і ті* ***делікатні орнаментальні вставочки*** *сюд-туд, такі милі й такі домашні* (84).

Використання демінутива інтенсифікує експресивний вплив висловлення на адресата, зумовлений загальним контекстом нарікань на несправедливість життя у прикладі (24):

(24) ***Всенький*** *вік робив, а самого без хреста закопали… В одну общу яму вкинули, та й вже…* (209).

У реченні (25) демінутив *палацики* не применшує, а, навпаки, збільшує матеріальну цінність позначуваних об'єктів, посилює до них увагу, як до свідчення законопорушень та соціальної нерівності:

(25) *Там далі, ближче до Південного мосту, вже виросли* ***палацики,*** *бачили? До води підступу вже нема, загородили… На такий доробитися – мені життя вже не вистачить, хе-хе…* (782).

е) прагматичні функції демінутивів яскраво реалізуються і в таких дитино-орієнтованих асертивних актах, як:

– розмови з дітьми:

(26) *В Теміртау, коли мама вагітна ходила, то все казала мені – буде в тебе* ***братік, Адріянчик****…* (666);

– коли йдеться про дітей:

(27) *Стефа то* ***хлопчика Остапчиком*** *хотіла, – сомнамбулічно бурмоче тато* (666);

– коли говориться про дорослих, як про дітей:

(28) *І коли Юлічка лізла на мене зі своїми стрінґами й* ***міні-спідничками****, мені її навіть якось шкода було – як дитину, яку недобрі* ***дяді*** *навчили кривлятися, і вже не поясниш їй, що великій* ***дівчинці*** *так поводитися негоже* (638).

2. **Функції демінутивів у директивних мовленнєвих актах.** Директиви – це прохання, накази, запити тощо, які в теорії мовленнєвих актів постулюються як висловлення, що реалізують стратегію загрози образу мовця [5, 52], тому, використовуючи демінутиви, мовець, насамперед, має на меті мінімізувати негативні ефекти зазначеної стратегії та спрямувати комунікативні стосунки із співрозмовником у бік більш кооперативного спілкування.

Наприклад, коли мовець використовує демінутивну форму для референції до того, про що проситься (29–30), то він начебто применшує для себе користь, яку він отримає після виконання адресатом певної дії, і спрощує складність виконання дії для адресата:

(29) *Я тут, до речі,* ***касетку*** *одну тобі подивитися принесла зі своїм старим інтерв'ю – поглянеш потім, гаразд?* (250);

(30) *як коли на вулиці біля неї з розгону… спинявся чорний «лексус» і з-за спущеної шиби визирала пичка років на -надцять молодшого за неї пацана, що лінькувато озвучував, гейби ресторанне замовлення: «Дєвушка,* ***тєлєфончік*** *аставьтє…»* (288).

Використання демінутивів у директивних актах відбувається також із метою пом'якшення наказу чи прохання (31–34):

(31) *О-он ту* ***баночку****, не в службу, а в дружбу, – передайте мені, Амброзійовичу, щоб два рази не вставати… О, дякую* (782);

(32) *А це не гумор. От помовчи-но* ***хвильку****. Чуєш? … А ти* ***тихенько*** *побудь. Зараз почуєш* (500–501);

(33) *Вибачте,* ***водички*** *– можна?..* (418);

(34) *Гик!..* ***Водичка*** *там коло вас, подайте, будь ласка… Ні, нічого, я тільки порошок свій зап'ю… О, дякую* (777).

К. Шнайдер особливими випадками вважає директивні акти, у яких демінутивізуються лексеми на зразок *коньячок, горілочка, сальце* тощо. Дослідник пише, що в таких випадках демінутивні форми використовуються з метою применшення небезпечного впливу названих об'єктів на життя чи здоров'я [8, 193]. Уважаємо, що можна погодитися з такою думкою: використання подібних демінутивів спрямоване на досягнення певного (авто)сугестивного ефекту, що має на меті переконати себе/слухача в нешкідливості названих напоїв чи їжі (35–37):

(35) *Я цей* ***коньячок*** *уже доп'ю, з вашого дозволу? Чого ж його тут на сльози лишати… Ваше здоров'я!* (447);

(36) *А* ***по соточці*** *– це завжди можна, аякже!* (759);

(37) ***Коньячку*** *не хочете? Хороший коньяк, закарпатський… Для тиску добре… щоб гіпертонії не було…* (774).

Подекуди використання демінутивів у директивних актах не мінімізують, а, навпаки, посилюють реалізацію стратегії загрози образу співрозмовника. Наприклад, у реченні (38) використання демінутивізованого *будь ласка* підкреслює жорсткий тон мовця і надає пораді рис прямого наказу:

(38) *Народ дурний, Дарино. Так завжди було, є і буде. Народ хваває те, що йому подають. А ти належиш до тих привілейованих, хто має змогу йому подавати. Тож цінуй це,* ***будь ласочка*** (613).

Схожий ефект має демінутив і в наступному прикладі:

(39) ***Водички*** *випий, – крізь зуби порадила вона: як у кожної певної своїх чар жінки, вид чоловічої істерики не викликав у неї нічого, крім холодного обридження* (321).

Використання демінутивів є можливим і у прихованих директивних актах. Наприклад, у реченні (40) мовець, переконуючи адресата почекати, використовує демінутиви, таким чином начебто скорочуючи часовий проміжок, який потрібно ще потерпіти, а також посилюючи ефект задоволення після досягнення місця призначення:

(40) *Бачу, ти таки зголодніла. Вже під'їжджаємо,* ***ще трошки*** *– і буде гарна корчма.* ***В ліску,*** *під соснами* (700).

Прихована директива іноді може бути спрямована мовцем на самого себе: використовуючи демінутив, він себе заспокоює і програмує на неспішне, поступове, але ефективне досягнення бажаної мети, як у прикладі (41):

(41) *Стоп. Стоп, стоп. Оце воно, те, за чим я шукав. Тепер* ***помаленьку****, крок за кроком, не загубити б…* (175).

3. **Використання демінутивів у комісивних мовленнєвих актах.** Комісиви накладають на мовця зобов'язання здійснити певну дію в майбутньому або дотримуватися обраної лінії поведінки [цит. за 1, 16], тому, слідом за К. Шнайдером, пропозиції, сподівання, наміри здійснити дію ми розглядаємо як комісиви [8, 179].

Часто демінутиви використовують у такому різновиді комісивних мовленнєвих актів, як «пропозиції гостинності» – коли господар пропонує гостям скористатися певними матеріальними благами в його будинку. Використання демінутивів у фразах, коли, наприклад, гостеві пропонують їжу, не применшує якість їжі, а допомагає адресатові «зберегти обличчя» у випадку, якщо він не хоче їсти запропоноване, а також виражає щирість, чистосердечність та гостинність господарів [5, 58], наприклад:

(42) ***Огірочок*** *беріть – домашній, маринований… Рекомендую, дружина в мене великий спец по цьому ділу…* (759);

(43) *Бери* ***ковбаску****, – каже Вадим, киваючи на таріль із м'ясним асорті* (581).

Послуговування демінутивами у висловленнях, які виражають намір мовця здійснити певну дію, є певною підставою вбачати його інтенції применшити для себе задоволення чи вигоду від отриманого результату, як-от:

(44) *Павло Іванович собі тимчасом сидів, як павук, у своєму підземеллі й пряв ниточки нових залежностей. Може, йому не так уже й кепсько ведеться, як я журилася, і до пенсії він, гляди, й собі потроху наскладає* ***на невеличку яхту*** *по Дніпру, – воно ж і клімат, ніврокy, до лондонського не прирівняти?..* (727);

(45) *…квартиру в центрі можна буде купити, якщо Адьчину продати! – а ще краще, о недосяжна мрія –* ***хатинку*** *за містом, у якій-небудь «підкиївській Швейцарії»* (313).

4. **Використання демінутивів у експресивних мовленнєвих актах.** Експресиви висловлюють емоційний стан мовця, зумовлений його ставленням до адресата, об'єкта мовлення, ситуацією комунікації тощо. До експресивних мовленнєвих актів належать компліменти, образливі висловлювання, фрази ввічливості (вітання, прощання, привітання, вираження співчуття, вибачення) і т. ін. [10, 15].

Прагматично навантаженим є використання демінутива в реченні (46), у якому мовець начебто з метою підкреслення ввічливого ставлення до адресата запитує про здоров'я її матері. Проте саме демінутивна форма *матінка* допомагає адресатові зрозуміти справжню прагматику цього висловлювання, адже, як виявилося згодом, у минулому адресант був причетний до ув'язнення її батька і психологічного тиску на її матір.

(46) – ***Матінка*** *ваша ще жива?*

*Він так і каже – «****матінка****». По-російськи це було б «матушка» – нормально, навіть поштиво. А так вони всі й говорили в своєму колі – «матушка», а на дружину – «супруга»: «Передавайте привет Вашей супруге», ні в якому разі не «жене», –«жёны» були в допитуваних, у тих, з ким не рахуються і привітів не передають. А в цих – «матушки», «супруги»: владний жарґон, арґо переможців* (265).

В українській лінгвокультурі мовці при неформальній комунікації досить часто вітаються чи прощаються, використовуючи демінутиви (пор. розмовне *доброго деньочка*, *привітик*, *покусіки*). Такі форми, як правило, надають висловленню дружності, інтимності, негрубої фамільярності, грайливості тощо. У реченні (47) мати прощається з дорослою донькою і демінутивною формою підкреслює винятково інтимний, близький характер їхньої розмови:

(47) *Ну, будь мені* ***здоровенька***! (351).

Уживання демінутивів у компліментах за логікою суперечить вимогам принципів ввічливості, адже загальна семантика демінутивів «менше/незначне/неважливе» створює протилежний позитивному ефект. Як, наприклад, у діалозі (48) мовець начебто висловлює позитивну оцінку, проте демінутивна форма підкреслює відверту іронію фрази:

(48) *–Ага, особливо з політиків наших!..*

– А що – ***мужчинки*** *хоть куди!*

– Га-га-га!.. (86).

Проте в близьких міжособистісних стосунках (приклади 49–50), у розмовах з дітьми (приклад 51) використання демінутивів у компліментах є ефективним засобом вираження щирості, захоплення, підкреслює об'єктивність оцінки тощо:

(49) *Та я ж знаю, що ти в мене* ***розумничка****, – радіє мама. – Все буде добре, от побачиш!* (351);

(50) *Ням-ням… А, вони картопляні?.. Шпинат, сир, часничок, що ще? Розкішно – і все це ти сам*

зготував, власними ***руцями?*** *Несамовито – Адька, ти просто щодня себе перевершуєш!..* (235);

(51) *все життя тяжить над нею цей прокляття дівчинки таки ж справді, тьфу ти, з бантами в кісках – щоб їй поаплодували, щоб похвалили: ай,* ***Даруся*** *ж у нас і* ***розумничка****, як гарно віршика розказала!* (291).

Не вдалося натрапити на приклади з демінутивами в інвективних висловленнях, метою яких є пряма образа адресата. Проте, наприклад, в реченні (52) інвектива спрямована мовцем на самого себе, тому демінутивізація пом'якшує образливі конотації лайки *пень*:

(52) *…ну* ***й пеньок****, як я міг забути, що це ж Лялюсині нові позивні?..* (405).

Так само асболютно протилежний образливому ефект отримує висловлення з демінутивізованими інвективами *дурненький, дурник:*

(53) ***Дурненький*** *ти мій… Добре, добре… Спи* (462);

(54) *Дивно, правда?* ***Дурнику*** *мій…* (534).

Ефективним вбачається використання демінутивів у експресивних мовленнєвих актах, які виражають обурення – у результаті максимально зростає рівень аффективності та посилюється вплив на адресата. Наприклад:

(55) *Ні фіґа собі* ***заявочки!*** (27).

5. **Роль демінутивів у вокативних мовленнєвих актах.** Вокативити використовуються, коли мовець прагне привернути увагу адресата [5, 62]. У цих типах висловлювань демінутивізується форма кличного (вокативного) відмінка, і можуть реалізуватися такі прагматичні інтенції:

а) вираження позитивного ставлення, почуттів:

(56) *...нащо ж ти поїхала сама,* ***Владусю****…* (97);

(57) *… під нечутні крики невидимого аранжера, я вбовтуюся до трамваю слідом за Нусею, і ще цілих десять або й дванадцять хвилин поверх чужих голів буду дивитися на твоє личко, моя маленька, моя відважна* ***дитинко****…* (150);

б) інтимізація мовлення (у розмовах закоханих):

(58) ***Лялюська****. Моє* ***ляленя****, ти* ***чудо мале****, я вже за тобою скучив* (408);

(59) *Мій* ***горобчик****… Школярка моя…* (16);

(60) *Ах ти ж моє* ***сонечко****, ти, ти таке моє-моє-моє…* (233);

в) у розмовах батьків та дорослих дітей: використання демінутивів у таких випадках демонструє умовне збереження ієрархії батьки–діти, незважаючи на дорослий вік дітей:

(61) *«****Дарусю, доцю****, я тут тобі трьохлітрову банку помідорчиків закатала, і синеньких пару банок, а варення не вдалось, переварилось, попробую ще, поки клубніка не перейшла…»* (118);

(62) *От якраз таке ток-шоу для недоумків,* ***мамочко****, мені й запропонували…* (286);

г) для вираження співчуття, психологічної близькості:

(63) *А ти вже давно була якась неспокійна,* ***Дарунь****, я навіть нишком думала, може, у вас із Адріяном щось негаразд, журилася за вас… Видно було, що ти вся на нерві…* (286);

(64) ***Дівчинко*** *моя, якби ти тільки знала, як мені тебе шкода – до клубка в горлі…* (406);

ґ) для створення, іноді штучного, ефекту дружніх відносин (речення 65), зменшення дистанції між співрозмовниками (приклад 66):

(65) ***Настусю,*** *– ніжно кажу я, – а можна спитати, чому ви вирішили стати журналісткою? Майже фізично чую, як їй під черепушечкою стукаються кульки, приведені в рух моїм запитанням, наче більярдним кієм, – це вона вираховує, який варіант відповіді принесе їй найбільше очок* (258);

(66) *Ах, і добре ж казала їй колись одна стара актриса, коли вони після зйомки пили на старушчиній злиденній кухні чай із сухариками, перед тим явно старанно обструганими од цвілі: краще вже,* ***голубонько,*** *бути курвою, ніж річчю…* (290);

д) для загального пом'якшення, наприклад, дидактичного тону в зауваженнях (речення 67) чи жартівливих кпинів (речення 68), що допомагає адресату зберегти свій позитивний образ:

(67) *якщо твій цинізм називається життєвою мудрістю,* ***Антончику,*** *то я волію вмерти дурною* (292);

(68) *Що за лексика? Фільтруй дискурс,* ***Антошкін!*** (806);

е) використання демінутивів-вокативів подекуди надає мовленню фамільярного або поблажливого чи зверхнього тону, а також може свідчити, що мовець на сприймає слухача серйозно:

(69) *Хе-хе… Погано ви собі,* ***дорогенька,*** *уявляєте ті часи, – він вирішує відновити поблажливий тон* (453);

(70) ***Дорогенький*** *ви мій, уся підготовча робота в мене давно скінчена, залишається тільки сідати й писати, але ж ви знаєте мою зайнятість…* (423);

ж) для створення атмосфери довірливості, дружності:

(71) *Дуже круто. Ах, блін!.. Слухай,* ***старенька.*** *То значить, я правильно вгадав? Ти закінчуєш фільм? Сама?* (810);

(72) *Будьмо,* ***дорогенький,*** *за тебе!* (293);

з) з метою звернення уваги на мовця, у благаннях про допомогу:

(73) *…дзядзьо з повним портфелем ОУНівських листівок попав під облаву, а бабця Ліна трапилась йому на дорозі, він шепнув: «****Панунцю,*** *поможіть», – і вона вмить зорієнтувалася, кинулась йому на шию, вдаючи його дівчину* (387).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи все викладене, робимо такі висновки:

1. Загальна семантика демінутивів української мови, окрім денотативного та конотативного значень, містить низку прагматичних сем.

2. На матеріалі роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» встановлено, що в українській мові прагматика демінутивності реалізується, зокрема, у таких типах мовленнєвих актів, як: асертивні, директивні, комісивні, експресивні та вокативні.

3. З'ясовано, що найбільше прагматичних функцій демінутиви виконують у асертивних мовленнєвих актах, де вони можуть вживатися з метою вираження позитивного/негативного ставлення, мінімізації значення чогось для себе чи когось, пом'якшення висловлення, іронізування, посилення

інформаційного впливу на адресата, привернення уваги адресата, для відтворення стильових характеристик притаманних дитячому мовленню.

4. Значною є кількість прагматичних функцій демінутивів і у вокативних мовленнєвих актах, а саме: вираження почуттів, інтимізація мовлення закоханих чи батьків і дорослих дітей, вираження емпатії, для пом'якшення висловлення, з метою створення дружньої, довірливої атмосфери спілкування, а також для вираження несерйозного ставлення до адресата.

5. У директивних актах, метою яких, як правило, є отримання мовцем певної вигоди, використання демінутивів применшує користь зазначеної вигоди для мовця і спрощує складність виконання певної дії для слухача, що слугує ефективним засобом досягнення мовцем комунікативної цілі.

6. Основною стратегією, яка реалізується при використанні демінутивів у мовленнєвих актах, є стратегія збереження позитивного образу адресата або адресанта мовлення. Значно рідше реалізується стратегія загрози позитивному образу адресата мовлення.

7. Отже, використання демінутивів у комунікації є ефективним засобом оптимізації спілкування. Виконуючи низку функцій – від психологічних маніпуляцій та емоційного впливу до налаштування співрозмовника на формування власної думки, демінутиви здатні результативно задовольняти прагматичні потреби мовців, мінімізувати комунікативні невдачі та сприяти досягненню бажаного перлокутивного ефекту.

Перспективи подальших студій вбачаємо у зіставних дослідженнях прагматичних функцій демінутивів на матеріалі різних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції оповідача в тексті роману Дейва Пельцера "The lost boy". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер. : Філологія. 2015. № 19. Т. 1. С. 15–17.

2. Резниченко Л. Ю. Прагматика деминутивности в английском и немецком языках : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2001. 176 с.

3. Русакова М. В. Элементы антропоцентрической грамматики русского языка. Москва : Языки словянской культуры, 2013. 568 с.

4. Фадєєва О. Прагматичні характеристики іронії. *Південний архів. Філологічні науки.* 2017. Вип. 67. С. 157–160.

5. Biały P. Polish and English diminutives in literary translation : pragmatic and cross-cultural perspectives. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. 212 p.

6. Dressler W. U., Merlini Barbaresi L. Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages. Berlin, New York : Mouton de Gruynter, 1994. 682 p.

7. Crocco Galèas G. Diminutives within the theory of morphopragmatics. *Working Papers in Linguistics University of Thessaloniki.* 2004. P. 9–18.

8. Schneider K. P. Diminutives in English. Niemeyer, 2003. 254 p.

9. Searle J. R. Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge University Press, 2005. 188 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забужко О. Музей покинутих секретів : роман. Київ : Комора, 2019. 832 с.

REFERENCES

1. Bekhta-Gamanchuk, M. P. (2015). Komunikatyvni intentsii opovidacha v teksti romanu Deiva Peltsera "The lost boy" [Narrator's Communicative Intentions in the text of the novel "The Lost Boy" written by Dave Pelzer]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu,* 19 (1), 15–17 [in Ukrainian].

2. Reznichenko, L. Yu. (2001). *Pragmatika diminutivnosti v anglijskom i nemeczkom yazykakh* [Pragmatics of diminutiveness in English and German languages] (Doctoral dissertation). Sankt-Peterburh [in Russian].

3. Rusakova, M. V. (2013) *Elementy antropoczentricheskoj grammatiki russkogo yazyka* [The elements of the anthropocentric grammar of the Russian language]. Moskva [in Russian].

4. Fadieieva, O. (2017) Prahmatychni kharakterystyky ironii [The pragmatic characteristics of irony] *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky*, 67, 157–160 [in Ukrainian].

5. Biały, P. (2017). *Polish and English diminutives in literary translation: pragmatic and cross-cultural perspectives*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in English].

6. Dressler, W. U. Merlini Barbaresi, L. (1994). *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages.* Berlin, New York: Mouton de Gruynter [in English].

7. Crocco Galèas, G. (2004). Diminutives within the theory of morphopragmatics. *Working Papers in Linguistics University of Thessaloniki*, 9–18 [in English].

8. Schneider, K. P. (2003). *Diminutives in English*. Niemeyer [in English].

9. Searle, J. R. (2005). Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts. Cambridge University Press [in English].

DATA SOURCES

Zabuzhko, O. (2019). Muzei pokynutykh sekretiv [*The museum of abandoned secrets*]. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 81'373.21(477.83)
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214378

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІКРОТОПОНІМІВ МІСТА СЛОВ'ЯНСЬКА

Сегін Л. В., Коверга А. С.
Донбаський державний педагогічний університет

У статті проаналізовано структурно-словотвірні особливості мікротопонімів міста Слов'янська Донецької області. У результаті дослідження 192 назв малих географічних об'єктів виявлено однослівні, складені двослівні, багатокомпонентні конструкції та прийменникові мікротопоніми. З'ясовано, що однослівні оніми зазвичай утворено лексико-семантичним способом. У межах нього виділено мікротопоніми, що виникли внаслідок онімізації загальних назв (Кузня, Кар'єр, Хімпром) та переходу інших власних назв в мікротопоніми (Варшава, Шанхай, Бакай). Серед назв, які постали морфологічним способом, домінують суфіксальні деривати (Целінка, Щемиловка), зрідка зафіксовано префіксальні (Закурортна) або композити (Восьмихатка, Масложир).

З-поміж складених двослівних конструкцій виокремлено три структурно-словотвірні моделі: прикметник + іменник, числівник + іменник, іменник + іменник. Установлено, що на території міста найбільш продуктивними є двочленні мікротопоніми, атрибутом у яких часто виступає прикметник: Дурне Село, Гостра Могила, Красний Міст та ін.; найменш продуктивними – мікротопоніми, розрізнювальним елементом яких слугують порядкові числівники (Перший Лиман), що містять вказівку на порядковий номер певного денотата, та мікротопоніми за моделлю іменник + іменник (Вілла Марія).

Багатокомпонентні мікротопоніми репрезентовано чотирма структурними моделями: іменник + іменник + іменник (Будинок Царя Курорту), іменник + прийменник + прикметник (Магазин на Банківській, Магазин на Василівській), прийменник + іменник + іменник (Біля Годинника Кераму), іменник + прийменник + іменник (Ринок біля Пам'ятника). Простежено, що значна частина мікротопонімів – це прийменникові сполуки, які характеризують об'єкт за різними ознаками (40 одиниць). Найпродуктивнішим серед них є прийменник ***на****.*

Ключові слова**:** *мікротопонім, прості, складені конструкції, прийменникові сполуки, назви-орієнтири, модель, атрибут, іменник, прикметник.*

Sehin L. V., Koverha A. S. Structural and derivational features of microtoponyms of the city of Sloviansk. *The author analyzes structural and derivational features of microtoponyms of the city of Sloviansk, Donetsk region. The study of 192 names of small geographical areas resulted in identifying one-word, compound two-word, multiword structures and prepositional microtoponyms. It is proved that one-word onyms are usually formed in a lexico-semantic way. Within this group we distinguish microtoponyms, which originated from onymizing of common names (Kuznia, Karier, Khimprom) and as a result of transition of other proper names into microtoponyms (Varshava, Shankhai, Bakai). The microtoponyms formed by the morphological method comprise predominantly suffix derivatives (Tselinka, Shchemylovka), occasionally prefix derivatives (Zakurortna) or compounds (Vosmykhatka, Maslozhyr).*

Three structural word-formation models are distinguished among the compiled two-word constructions: adjective + noun, numeral + noun, noun + noun. It is confirmed that binomial microtoponyms, the attribute of which is expressed by an adjective, are most productive in the territory of the city: Durne Selo, Hostra Mohyla, Krasnyi Mist, etc., while the least productive are microtoponyms, the distinguishable elements of which are ordinal numbers (Pershyi Lyman), and which contain an indication of an ordinal numeral of a certain denotation, and microtoponyms of the noun + noun model (Villa Maria).

Multiword microtoponyms are represented by four models: noun + noun + noun (Budynok Tsaria Kurortu), noun + preposition + adjective (Mahazyn na Bankivskyj, Mahazyn na Vasylivskiy), preposition + noun + noun (Bilia Hodynnyka Keramu), noun + preposition + noun (Rynok bila Pamiatnyka). A significant part of microtoponyms are prepositional compounds that characterize an object according to various criteria (40 units), the most productive of which is the preposition ***na*** *(on).*

Key words: *microtoponym, simple and composed constructions, prepositional compounds, landmark names, model, attribute, noun, adjective.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом тривалого часу спостерігається активне вивчення топонімії України (Д. Бучко, Ю. Карпенко, В. Лучик, Є. Отін та ін.). Ця сфера мовознавства охоплює дослідження семантики та структури назв географічних об'єктів. Деякі з них є офіційними одиницями топоніміки, які фіксують на картах і в офіційних документах та відомі широкому колу осіб. Решта назв – унікальні одиниці місцевої лексики, відомі лише серед місцевих мешканців регіону. Одними з таких онімів є назви малих географічних об'єктів – мікротопоніми, до яких протягом останніх десятиліть помітно зростає інтерес. Проте поза увагою дослідників залишаються мікротопоніми Донеччини, Харківщини, Луганщини. Зокрема, не були об'єктом детальних наукових досліджень і сучасна мікротопонімія міста Слов'янська. Мовознавці справедливо наголошують на тому, що дослідження мікротопонімії України є нагальним і невідкладним завданням, позаяк частину мікротопонімів жителі забувають, «семантика базових основ мікротопонімів відіграє

важливу роль і становить значний інтерес для дослідження, оскільки часто розкриває такі одиниці, які з часом зникли, однак функціонують досі у складі онімів» [13, 29]. Поодинокі наукові розвідки, присвячені окремим аспектам мікротопонімії Донеччини (Є. Отін [8], Л. Сегін [12]), не дають цілісної картини семантичних і структурних особливостей назв малих географічних об'єктів. Відповідно такий стан лінгвістичного освоєння теми зумовлює її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські ономасти неодноразово наголошують на потребі системного дослідження мікротопонімів різних регіонів. Наразі в україністиці проаналізовано мікротопоніми Львівщини (О. Проць, Н. Сокіл [13], Н. Яніцька), Підгір'я (О. Михальчук), Західного Поділля (Н. Лісняк), басейну річки Ужа (В. Баньої), Південно-Східного Поділля (О. Заінчковська), Покуття (Л. Білінська), Івано-Франківщини (Н. Вебер), Бережанщини та Підгаєччини (О. Лужецька) та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати структурно-словотвірну організацію мікротопонімів міста Слов'янська Донецької області. Мета вимагає виконання таких **завдань**:

- виділити структурні типи зібраних мікротопонімів;
- визначити способи, засоби творення простих назв;
- окреслити моделі творення складених конструкцій.

Джерельною базою для роботи послугували 192 назви малих географічних об'єктів, які зібрано в результаті опитування місцевих жителів на території м. Слов'янська.

Виклад основного матеріалу дослідження. Крім вивчення семантики твірних основ мікротопонімів, не менш важливим аспектом є дослідження їхніх структурних і словотвірних особливостей, тобто опис їхньої словотвірної будови, з'ясування засобів й способів творення, виокремлення продуктивних моделей. Це має вагоме значення, тому що «дослідження мікротопонімних структурних типів важливе не тільки для топоніміки, а й для лінгвістики загалом, оскільки кожна географічна назва утворюється за законами конкретної мови» [7, 83], в апелятивах можуть втрачатися колишні семантико-словотворчі функції окремих суфіксальних морфем, які зберігаються тільки в топонімах [4, 137]. На думку Н. Подольської, ономастичний словотвір й досі не опрацьовано на належному рівні [10]. Слід відзначити, що значний внесок в ономастичний словотвір зробили Л. Гумецька, Ю. Карпенко, І. Ковалик, В. Никонов, Н. Подольська, О. Суперанська та ін. У лінгвістичній літературі виділяють різні способи словотвору [2, 20; 14, 118; 1].

У результаті аналізу мікротопонімів варто зазначити, що переважно серед зібраних онімів виявлено назви українського літературного мовлення (*Виноградники*, *Мазаний Яр* та ін.). Водночас фіксуємо елементи розмовного мовлення (переважно під впливом російської мови), що зумовлено тривалим періодом русифікації досліджуваного регіону (*Сєвєрний*, *Кірпічний*, *Восточний, Карандашка* та ін.)

Аналіз зібраного онімного матеріалу досліджуваного міста за структурою дає змогу виділити серед мікротопонімів однослівні, двослівні, багатокомпонентні найменування та прийменникові конструкції.

До класу однослівних мікротопонімів відносимо назви, що складаються лише з одної лексеми. Однолексемні мікротопоніми є продуктивними елементами топонімікону міста Слов'янська. Вони утворюються лексико-семантичним та морфологічним способами. Відповідно до способу творення виділяємо підгрупи.

Лексико-семантичний спосіб творення полягає в тому, що звукова оболонка залишається незмінною, але слово набуває нового значення і стає похідним [1, 131]. На думку Н. Сокіл, цей спосіб може бути представлений двома різновидами: онімізацією та трансонімізацією [13]. У мікротопонімній системі досліджуваного міста засвідчено власні найменування, що утворилися онімізацією апелятивів – у сингулярній і плюральній формах. Найчастіше мотиваторами мікротопонімних одиниць є непохідні основи: *Хімік* (мікрорайон), *Кузня* (район), *Базар* (ринок і територія навколо нього), *Кар'єр* (яр) та ін. Виявлено також низку власних найменувань, мотиваторами яких є загальні назви з похідними основами, утворені за допомогою різноманітних афіксальних засобів: *Пластмаска* (магазин), *Гарячка* (озеро), *Стєкляшка* (кафе), *П'ятак* (ділянка землі), *Вишка* (пагорб), *Пльонка* (місце), *Посадка* (місце, територія), *Пожарка* (місце), *Соленка* (озеро) та ін. У мікротопоніміконі міста Слов'янська засвідчено також поодинокі випадки онімізації складноскорочених слів (*Совхоз* (мікрорайон), *Строймаш* (мікрорайон), *Рибхоз* (мікрорайон), *Хімпром* (мікрорайон)), а також ініціальних буквених абревіатур: *ЦНІЛ* (частина житлового масиву), *АІЗ* (зупинка), *САТУ* (зупинка, територія) та ін. До класу пропріальної лексики переходять загальні назви і в плюральній формі (*Йолочки* (кафе), *Ларьки* (місце), *Сади* (територія), *Виноградники* (місцевість)). У лінгвістичній літературі такі топоніми-плюративи також зараховують і до географічних назв, утворених афіксальним способом за допомогою спеціалізованого топонімотворчого форманта **-и** [5, 214]. Щодо таких утворень підтримуємо думку Н. Сокіл, згідно з якою «найменування у формі множини теж онімізувалися» [13, 105].

Трансонімізація – це перехід власних найменувань з однієї мікросистеми онімів в іншу [3, 281]. Є. Отін називає кілька причин трансонімізації: суміжне розміщення географічних об'єктів, яке створює умову для перенесення назви з уже найменованого на безіменний об'єкт, референтна конотація первинного власного імені, усвідомлене перенесення первинних назв на віддалені, територіально не пов'язані об'єкти [9, 16]. Серед мікротопонімікону Слов'янська досить поширеним є явище трансонімізації макротопонімів (*Монголія* (назва країни) → *Монголія* (частина приватного сектору мікрорайону Артема), ойконімів (*Варшава* (столиця Польщі) → *Варшава* (приватний сектор у центрі міста), *Шанхай* (місто) → *Шанхай* (район Слов'янська), гідронімів

(*Бакай* (річка) → *Бакай* (житловий масив, який прилягає до річки), ергонімів (*Прогрес* (назва кінотеатру) → *Прогрес* (територія, зупинка)) та ін.

На думку Є. Черняхівської, до топонімів (у нашому випадку мікротопонімів), утворених лексико-семантичним способом, слід відносити оніми співвідносні з прикметниками [15, 105]. Серед прикметникових утворень виділяємо мікротопоніми з неподільними основами (*Бєлий* (магазин), *Зельоний* (магазин)) та назви малих географічних об'єктів, співзвучні з афіксальними прикметниками. У морфемній структурі таких найменувань наявні суфікси **-н-, -ян- -ськ-**: *Дивний* (мікрорайон), *Мирний* (мікрорайон), *Кірпічний* (мікрорайон), *Вокзальний* (мікрорайон), *Овощний* (магазин), *Дерев'яний* (магазин), *Циганська* (вулиця), *Малонадьожна* (зупинка) та ін. Невелика кількість мікротопонімів походить від дієприкметників із суфіксами **-н-, -л-:** *Очисні* (територія), *Горєлий* (магазин), *Протухлий* (магазин).

У межах морфологічних утворень виділяємо суфіксальні, префіксально-суфіксальні та композитні мікротопоніми. На думку Н. Сокіл, мотиваторами суфіксальних моделей творення здебільшого виступають антропоніми [13], але серед зафіксованих нами назв наявні також похідні від апелятивів. З-поміж суфіксальних мікротопонімів виявлено іменникові з малопродуктивним формантом **-к-** (*Карандашка, Целінка, Молодьожка, Чапаєвка* (мікрорайони міста)), проте найбільшу активність виявляє суфікс **-івк- (-овк-):** *Шнурковка, Колонтаївка, Селезнівка, Голубовка, Прокопівка, Проскуряківка, Собачовка, Щемиловка* та ін. Це засвідчують також дослідники української мікротопонімії інших регіонів України (Н. Лісняк, Т. Поляруш та ін.).

На території міста Слов'янська префіксальні утворення не є поширеними, оскільки лексичну роль префіксів переважно можуть виконувати прийменники. Однак серед досліджуваного матеріалу виявлено 2 назви, що утворені за допомогою префікса **за-**, який вказує на розташування об'єкта поза іншим (*Закурортна, Загробний*).

Зафіксовано поодинокі деривати, утворені об'єднанням в одне ціле кількох слів або основ. Дослідники констатують, що в мікротопонімії композитні назви також належать до малопоширених. Наші спостереження підтверджують цю думку. Серед зібраних онімів виявлено небагато таких мікротопонімних одиниць (*Салотопка, Восьмихатка, Восьмиквартирка, Масложир, Ситрозавод* тощо).

На території досліджуваного міста простежено чималу кількість двослівних мікротопонімів, що становить 24 % від усіх зафіксованих назв. До цього класу ми відносимо назви, утворені з двох та більше повноцінних мовних одиниць. Т. Поляруш стверджує, що складені варіанти назв уживаються в усіх класах топоніміки, однак найбільш властиві мікротопонімії [11, 138]. Виникнення таких мікротопонімів мовознавці пояснюють тим, що в деяких випадках однослівні назви не можуть сповна схарактеризувати об'єкт, тому складені сполуки вживаються населенням майже з такою ж частотою, як і прості. У межах цієї групи виділяємо такі моделі творення: «прикметник + іменник», «числівник + іменник», «іменник + іменник».

Однією з найпоширеніших моделей є «прикметник + іменник», яка охоплює 68% назв. Це зумовлено тим, що зазвичай прикметники відображають зовнішні ознаки об'єкта. Це полегшує їх ідентифікацію у випадку використання неофіційних назв такого типу. В утворені мікротопонімних одиниць цієї моделі беруть участь прикметники різних типів, з урахуванням чого в межах цієї моделі виокремлюємо такі підгрупи: іменник + якісний прикметник (*Дурне Село, Гостра Могила, Красний Міст, Старе Селище, Верхній Квадрат, Центральна Церква, Стара Баня* та ін.), іменник + відносний прикметник (*Безсоромна Яма* (озеро), *Смольне Кладбище*), іменник + присвійний прикметник (*Єврейське Кладбище, Керамові Будинки* (житловий масив), *Новосодовська Площадка* (територія), *Харьковські Ряди* (місце), *Шнурковська Больниця* та ін.); іменник + дієприкметник (*Мазаний Яр* (цвинтар)). Як бачимо, у мікротопонімах прикметник указує на колір, форму, давність побутування, місце розташування, належність тощо.

Атрибутом складених назв також можуть виступати числівники, які вказують на порядковий номер мікрооб'єкта. Виявлено шість таких найменувань (*Перший Лиман, Другий Лиман, Автобан 22* (місце), *Перший Міст, Другий Міст* та ін.). На думку дослідників, числівники використовують у мікротопонімних конструктах для нумерування чи розрізнення кількох схожих об'єктів.

Значно рідше в ролі залежного слова може виступати також й іменник. У структурах такої моделі наявні іменники, які виражають додаткову ознаку мікрореалії або вказують на особу, якій належав чи на честь якої був названий об'єкт (*Вілла Марія* (будівля та територія), *Хутір Іванівка* (мікрорайон), *Башня Смерті* (будинок) та ін.).

Окрему групу становлять багатокомпонентні мікротопоніми, серед яких виділяємо трикомпонентні. Назви такого типу не є досить поширеними у досліджуваному місті, що вмотивовано прагненням населення до спрощення повсякденного мовлення. Серед трикомпонентних мікротопонімів поширено чотири моделі творення: іменник + іменник + іменник (*Будинок Царя Курорту*), іменник + прийменник + прикметник (*Магазин на Банківській, Магазин на Василівській*), прийменник + іменник + іменник (*Біля Годинника Кераму*), іменник + прийменник + іменник (*Ринок біля Пам'ятника*).

На території міста Слов'янська виявлено назви, що становлять 40 прийменникових конструкцій, які в науковій літературі кваліфікують як назви-орієнтири. Прийменникові конструкції – це утворення, що складаються із прийменника і загальної (власної) назви. Найбільш продуктивними є утворення з прийменниками **в (у), на, біля, за**.

Прийменник **в (у)** у таких конструкціях містить вказівку на те, що означувана реалія розміщена на території або в межах просторового охоплення об'єкта-орієнтира: *У Стєкляшкє, У Проскуряківці, У Мандричино, В Іваха* (магазин), *У Жорика* (*магазин*). Утворення із цим прийменником будуються за такою моделлю: прийменник в (у) + загальна (власна) назва в місцевому від-

мінку однини. В утвореннях з прийменником **на** останній указує на те, що «номінований об'єкт розміщений на відомій території, тобто детермінує місцевість, на якій чи поблизу якої розташований означуваний об'єкт» [10, 50] (*На Черевківці, На Монголії, На Артема, На Дивному, На Хіміку, На Бакаю, На Діонісі, На Кузні, На Варшаві* та ін.). Поодинокі конструкції зафіксовано з прийменником **біля,** який характеризує розташування території біля іншого об'єкта (*Біля Пластмаски, Біля Загробного, Біля Самольота, Біля Рибака* та ін.) та з прийменником **за,** який у мікротопонімах вказує, що «означуваний об'єкт знаходиться за іншим примітним об'єктом стосовно номінатора» [6, 177]: *За путями, За Кладбищем*.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, назви мікрооб'єктів обстежуваного регіону становлять два основні структурні типи, а саме: найменування однослівні та складені. Назви, утворені лексико-семантичним способом, охоплюють 67 % простих мікротопонімних утворень. Мікротопоніми, які постали морфологічним способом, становлять переважно суфіксальні деривати. Серед складених найменувань найчисельнішими є двослівні мікротопоніми, у межах яких найпродуктивнішою моделлю є «прикметник + іменник». З-поміж прийменникових конструкцій найпоширенішими є утворення з прийменником **на**. У перспективі вбачаємо необхідність дослідження семантики і структури інших населених пунктів Донеччини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти. Київ : Вища школа, 1999. 206 с.

2. Карпенко Ю. А. Свойства и источники микротопонимии. *Микротопонимия* / отв. ред. О. С. Ахманова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1967. С. 15–22.

3. Ковалик І. І. Про ономатизацію, трансономатизацію і деноматизацію. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упоряд. З. Терлак. Львів; Івано-Франківськ, 2008. Ч. 2. С. 280–282.

4. Ковалик І. І. Словотворча будова української топоніміки (назви населених пунктів із суфіксом ***-иц-я, -ниц-я***). *Питання українського мовознавства*. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1960. Кн. 4.

5. Лисенко А. Первинні ойконіми Полтавської області. *Лінгвістичні студії*. 2009. Вип. 18. С. 212–216.

6. Лужецька О. Б. Прийменникові деривати у мікротопонімії Південно-Західного Опілля. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНУ, 2013. Вип. 6. С. 175–182.

7. Осінчук Ю. Структурні типи мікротопоімів Радехівщини (однослівні назви). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. ІІ. С. 82–90.

8. Отин Е. С. Происхождение географических названий Донбасса. Донецк : Юго-Восток, 2014. 199 с.

9. Отін Є. С. Що таке топоніміка (вступна лекція до спецкурсу з лінгвістичного краєзнавства)? *Структура і функції ономастичних одиниць* : зб. наук. праць / В. Д. Познанська (наук. ред.). Донецьк : ДонДУ, 1992. С. 4–23.

10. Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы: словообразовательный анализ. Москва : Наука, 1983. 160 с.

11. Поляруш Т. Структура і функціонування складених назв у різних класах топонімів. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. Серія : Мовознавство. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 138–142.

12. Сегін Л., Рухленко Є. Мікротопоніми антропогенного походження селищ Щербинівка і Петрівка міста Торецька Донецької області. *Вісник Львівського університету***.** Серія філологічна. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. ІІ. С. 110–118.

13. Сокіл Н. В. Мікротопонімія Сколівщини : монографія. Львів : Афіша, 2008. 205 с.

14. Суперанская А. В. Что такое топонимика? Москва : Наука, 1985. 176 с.

15. Черняхівська Є. М. Питання словотворчої структури топонімічних назв на Львівщині. *Питання топоніміки та ономастики*. Київ, 1962.

REFERENCES

1. Horpynych, V. O. (1999). Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovotvir. Morfonolohiia [Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphonology] : navch. posib. dlia stud. filol. spets. vyshch. zakl. osvity. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

2. Karpenko, Yu. A. (1967). Svojstva i istochniki mikrotoponimii [The properties and sources of microtoponymy]. *Mikrotoponimiya* / otv. red. O. S. Akhmanova. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta, 15–22 [in Russian].

3. Kovalyk, I. I. (2008). Pro onomatyzatsiiu, transonomatyzatsiiu i denomatyzatsiiu [On onomatization, transonomatization and denomatization]. *Pytannia ukrainskoho i slovianskoho movoznavstva*. *Vybrani pratsi* / uporiad. Z. Terlak. Lviv; Ivano-Frankivsk, 2, 280–282 [in Ukrainian].

4. Kovalyk, I. I. (1960). Slovotvorcha budova ukrainskoi toponimiky (nazvy naselenykh punktiv iz sufiksom ***-yts-ya, -nyts-ya***) [Word-forming structure of Ukrainian toponymy (names of settlements with the suffix ***-its-ya, -nits-ya***)]. *Pytannia ukrainskoho movoznavstva*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu, Kn. 4 [in Ukrainian].

5. Lysenko, A. (2009). Pervynni oikonimy Poltavskoi oblasti [Primary oikonyms of Poltava region]. *Linhvistychni studii*, 18, 212–216 [in Ukrainian].

6. Luzhetska, O. B. (2013). Pryimennykovi deryvaty u mikrotoponimii Pivdenno-Zakhidnoho Opillia [Prepositional derivatives in the microtoponymy of South-Western Opillia]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva* : zbirnyk naukovykh prats. Khmelnytskyi: KhmTsNU, 6, 175–182 [in Ukrainian].

7. Osinchuk, Yu. (2017). Strukturni typy mikrotoponimiv Radekhivshchyny (odnoslivni nazvy) [Structural types of microtoponyms of Radekhiv region (one-word names)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*. Lviv: Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 64, II, 82–90 [in Ukrainian].

8. Otin, E. S. (2014). Proiskhozhdenie geograficheskikh nazvanij Donbassa [The origin of the geographical names of Donbas]. Doneczk: Yugo-Vostok [in Russian].

9. Otin, Ye. S. (1992). Shcho take toponimika (vstupna lektsiia do spetskursu z linhvistychnoho kraieznavstva)? [What is toponymy (introductory lecture to a special course in linguistic regional ethnography)]. *Struktura i funktsii onomastychnykh odynyts* : zb. nauk. pr. / V. D. Poznanska (nauk. red.). Donetsk: DonDU, 4–23 [in Ukrainian].

10. Podolskaya, N. V. (1983). Tipovyie vostochnoslavyanskie topoosnovy: slovoobrazovatelnyi analiz [Typical East Slavic topostems: word-formation analysis]. Moskva: Nauka [in Russian].

11. Poliarush, T. (2003). Struktura i funktsionuvannia skladenykh nazv u riznykh klasakh toponimiv [The structure and functioning of compound names in different classes of toponyms]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Movoznavstvo*. Ternopil: TDPU, 1, 138–142 [in Ukrainian].

12. Sehin, L., Rukhlenko, Ye. (2017). Mikrotoponimy antropohennoho pokhodzhennia selyshch Shcherbynivka i Petrivka mista Toretska Donetskoi oblasti [Microtoponyms of anthropogenic origin of Shcherbynivka and Petrovka settlements of the city Toretsk of Donetsk region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*. Lviv: Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 64, II, 110–118 [in Ukrainian].

13. Sokil, N. V. (2007). Mikrotoponimiia Skolivshchyny [Microtoponymy of Skole region] : monohrafiia. Lviv: Afisha [in Ukrainian].

14. Superanskaya, A. V. (1985). Chto takoe toponimika? [What is toponymy?]. Moskva [in Russian].

15. Cherniakhivska, Ye. M. (1962). Pytannia slovotvorchoi struktury toponimichnykh nazv na Lvivshchyni [Questions of word-formation structure of toponymic names in Lviv region]. *Pytannia toponimiky ta onomastyky*. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 811’161.2’373.611
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214379

АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ НА -*ОК* В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сіроштан Т. В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті простежено динаміку лексико-словотвірних типів абстрактних іменників на ***-ок*** *в історії української мови, визначено продуктивність суфікса від праслов’янської доби до сьогодні.*

Установлено, що абстрактна лексика з’являється на найвищому рівні розвитку мислення і позначає поняття, що не мають реального втілення, тобто вказують на стан, почуття, процес, якість, риси характеру, різні вияви інтелектуального рівня людини, відносини між особами, народами, поняття етикету, є науковими та виробничими термінами (думка, спів, злість, фарбування, малювання, ясність, дрімота). Частина іменників з абстрактним значенням має у словотвірній структурі формант ***-ок****, що зумовлює інтерес до історії лексико-словотвірних типів таких абстрактів.*

Висвітлено походження суфікса ***-ок****, зокрема особливості функціонування в індоєвропейській і праслов’янській мові, його основне призначення – оформлювати словотвірну структуру демінутивних понять та субстантивованих прикметників і числівників. З’ясовано, що перші іменники з абстрактним значенням на* ***-ок*** *з’явилися ще в дописемний період. Це переважно віддієслівні утворення на позначення узагальненої дії (**dat**ъ**k**ъ**, *klad**ъ**k**ъ**). У давній русько-українській мові XI–XIII ст. зафіксовано перші десубстантиви (бр**ѣ**зок**ъ**) та конфіксальні утворення (недостат**ъ**к**ъ**). Визначено процеси формування основних лексико-словотвірних типів абстрактів протягом середньоукраїнської доби XIV–XVII ст., установлено склад таких дериватів (достат**ъ**к**ъ**, оучинок**ъ**). Проаналізовано абстракти в новій українській мові з кінця XVIII ст., коли виразно окреслюється група іменників на позначення короткотривалої результативної дії (ковток, стрибок) та узагальненої опредметненої дії (збиток, відпочинок). Зауважено, що в XIX – на початку XXI ст. такі абстракти не стали поширеним явищем української мови, вони зберігають тенденцію до позначення нетривалої результативної дії, а валентність суфікса* ***-ок*** *обмежується переважно дієслівними основами.*

Ключові слова: *історичний словотвір, абстрактний іменник, лексико-словотвірний тип, словотвірна структура, суфікс* ***-ок****.*

Siroshtan T. V. Abstract nouns with suffix -ок in the history of the Ukrainian language. *The article traces the dynamics of lexical and word-forming types of abstract nouns with suffix* ***-ок*** *in the history of the Ukrainian language, determines the productivity of the suffix from the Ancient Slavonic period to the present day.*

It was established that abstract vocabulary appeared at the highest level of development of thinking and denotes concepts that have no real embodiment, they indicate the state, feelings, process, quality, character traits, various manifestations of the intellectual level of man, relations between individuals, peoples, concepts etiquette, are scientific and production terms (думка, спів, злість, фарбування, малювання, ясність, дрімота). Some nouns with abstract meaning have the formant ***-ок*** *in the word-building structure, which determines the interest in the history of lexical and word-forming types of such abstracts.*

The origin of the suffix ***-ок*** *is highlighted, in particular the peculiarities of its functioning in the Indo-European and Ancient Slavonic language, its main purpose is to formalize the word-building structure of diminutive concepts and substantivized adjectives and numerals. It was found out, that the first nouns with an abstract meaning winh suffix* ***-ок*** *appeared in the pre-writing period. These were mostly verb formations to denote a generalized action (*dat**ъ**k**ъ**, *klad**ъ**k**ъ**). In the Old Russian-Ukrainian language of the XI–XIII centuries the first desubstantives (бр**ѣ**зок**ъ**) and confixal formations (недостат**ъ**к**ъ**) were recorded. During the Middle Ukrainian period of the XIV–XVII centuries there were processes of formation of the main lexical and word-forming types of abstracts with the analyzed formant, the composition of such derivatives was actively replenished with innovations (достат**ъ**к**ъ**, оучинок**ъ**). In the New Ukrainian language from the end of the XVIII century a group of nouns is clearly outlined to denote short-term productive action (ковток, стрибок) and generalized objectified action (збиток, відпочинок). Names with different semantics are less common. In the XIX – early XXI century such abstracts have not become a common phenomenon of the Ukrainian language, but retain a tendency to denote short-term productive action.*

Key words: *historical word-formation, abstract noun, lexical and word-forming type, word-building structure, suffix* ***-ок****.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Абстрактна лексика з'являється на найвищому рівні розвитку мислення, коли все «вчинене, усвідомлене і узагальнене стає поняттям, яке втілюється у відповідній назві» [5, 3]. Такі слова відображають систему світоглядних цінностей, уявлень людини про світ, про себе, про ставлення до іншої людини, до добра і зла, тобто позначають найважливіші процеси, явища, стани, уявлення духовної, інтелектуальної та емоційної сфери [8, 18]. У сучасному мовознавстві абстрактними вважають іменники, які називають поняття, що не мають реального втілення [4, 7–8]. Вивчення абстрактної лексики в контексті історії української мови на сьогодні становить значний науковий інтерес, оскільки сприяє усвідомленню загальних тенденцій розвитку лексичної і словотвірної системи, встановленню особливостей формування мовної картини світу українців упродовж багатьох століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти категорії абстрактності висвітлювалися в працях Л. Полюги (українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст.), О. Микитюк (місце абстрактів у загальновживаній і термінологічній лексиці української мови), Н. Томи (особливості функціонування таких слів у творах Петра Могили) та ін. У дослідженнях дериватологів П. Білоусенка, І. Ковалика, В. Ліпич, О. Меркулової розглядалися похідні абстракти на різних етапах розвитку української мови. Абстрактні іменники були предметом вивчення польської дослідниці М. Войтили-Свіжовської, яка проаналізувала слова з такою семантикою в словотвірній системі праслов'янської мови і встановила, що в дописемний період абстракти становили величезний за обсягом, складний і різноманітний матеріал [10, 7].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – простежити динаміку лексико-словотвірних типів абстрактних іменників на **-ок** в українській мові від дописемного періоду до початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суфікс **-ок** активно функціонував уже в праслов'янській мові, проте своїм походженням сягає давнішого періоду, зокрема пов'язаний з індоєвропейським формантом **-ko**. Початковий голосний **-ъkъ** первинно належав до твірних основ [2, 118; 1, 44]. У праслов'янський період суфікс виконував демінутивну функцію та слугував засобом субстантивації прикметників і порядкових числівників [9, I, 96], деякі утворення із цим формантом мали абстрактне значення [6].

У дописемний період лексико-словотвірні типи абстрактних іменників з аналізованим формантом перебувають на стадії формування: ****bol'etъkъ*** (ЭССЯ 2, 191) 'хвороба, біль, болячка' від **bol'eti*; ****datъkъ*** (4, 196) 'податок; подарунок, винагорода'(**dati*); ****dostatъkъ*** (5, 84) 'достатня кількість; багатство, заможність' (**dostati*); ****kladъkъ*** (9, 179) 'збір, податок; основа' від **klasti, *kladǫ* або від іменника **kladъ, *klada* [7, 180].

Джерела давньої руськоукраїнської мови XI–XIII ст. фіксують невелику кількість абстрактів на **-ок**, утворених від дієслівних основ, що позначали опредметнену, переважно результативну дію, наприклад: *и ꙗша вси и нас* **ъ***ытиша сѧ и вьзѧша* ***избъытъкъ*** *оукроухъ сєдмь кошь исполнь* (1164 ДЄ, 199), ***избъытъкъ*** (1076 СДЯ III, 461; Ср I, 1036) 'надлишок; достаток, багатство' (*избъыти* або *бъыти*); *то бо ѥсть* ***начатокъ*** *всѧкому добру* (п. XI/1377 Повч, 30), ***начатъкъ*** (XI СДЯ, 216; Ср II, 350) 'початок, основа; початковий період чого-небудь; першопричина' (*начати*), пор. ***начатокъ*** (1057 СлРЯ X, 311; ТимчМат I, 474) 'початок; діло, справа; управління, керування'; *изъ домовъ на всякое лѣто от всего* ***прибъытка*** *и от лова княжа и от стад* (XI–XII УВ, 224), ***прїбъытокъ*** (XV ССУМ II, 253) 'прибуток' (*прибъыти)*; ***початъкъ*** (к. XII СДЯ VII, 396), ***початокъ*** (Б-Н, 296) 'початок чого-небудь' (*почати*); ***дополнокъ, дополонокъ*** (1137/XIII СлРЯ IV, 319) 'доповнення, добавка' (*дополнити*); ***зачатокъ*** (XIII/1406 СлРЯ V, 337) 'початок' (*зачати*).

Для найменування часового поняття функціонує відіменниковий дериват ***брѣзокъ*** (XII Ср I, 186) 'квітень', походження якого пов'язують зі словом *береза* (ЕСУМ I, 172).

У словотвірній структурі деяких десубстантивів виокремлюються конфікси із другим компонентом **-ок**, наприклад: ***послѣдъкъ*** (XII СДЯ VII, 263) 'недостача, убогість, потреба' (*слѣд*); ***подѣлъкъ*** (XI СлРЯ XV, 255) 'заняття, обов'язок, справа, робота, виконувані після головної справи, обов'язків' (*дѣло*).

Від дієслівних основ у зазначений період за допомогою конфіксів творяться такі абстракти: ***недостатъкъ*** (XI СДЯ V, 256; СлРЯ XI, 96; Ср II, 376; ССУМ II, 35) 'нестача чого-небудь, потреба' від *стати* (ЕСУМ V, 399–400), пор. ***нестатъкъ*** (1073 Ср II, 425), ***нестатокъ*** (до 1656 ТимчМат I, 503) 'позбавлення чогось, нестача', ***недостанъкъ*** (XIII Ср II, 376) 'те саме'.

У середньоукраїнській мові XIV – початку XVII ст. кількість абстрактних назв поступово зростає. Продовжують функціонувати як давні віддієслівні похідні, так і нові утворення із різноманітною семантикою, наприклад: ***достатъкъ*** (к. XIV СДЯ III, 64), ***достатокъ*** (до 1656 ТимчМат I, 227) 'достатня кількість чого-небудь, запас' (*достати* або *стати*); ***оужитокъ*** (1378 ССУМ II, 467) 'користь, вигода, зиск' (*оужити*); ***добитокъ*** (1401 I, 305) 'цінність, вартість' (*добити*); ***оучинокъ*** (1439 II, 495) 'вчинок, діло, справа', пор. *тотъ* ***учинокъ*** *мѣли* (1655 ЛРК, 38), ***вчинокъ, учинокъ*** (Б-Н, 87) 'вчинок, злочин' від *вчинити*; ***замятокъ*** (1508 ТимчМат I, 277) 'безлад, розлад, сум'яття' (*замяти*); ***взятокъ, взѧтокъ*** (1533 СУМ XVI 4, 44) 'одержання грошової плати' (*взяти*); ***заступокъ*** (1572 10, 228) 'захист, допомога' (*заступити*); ***отпочинокъ, одпочинокъ, отпочивокъ*** (к. XVI ТимчМат II, 68) 'відпочинок' (*отпочинати, одпочинати, отпочивати*), пор. ***відпочинок, відпочивок*** (СУМ I, 622), ***опочинок*** (V, 725), ***спочивок*** (IX, 584), ***перепочивок*** (VI, 259); ***звязокъ*** (1621 Тимч Мат I, 311) 'зв'язок; змова' (*звязати*); ***проробокъ*** (1653 II, 246) 'розчищення лісу' (*проробити*); ***падокъ*** (до 1656 II, 79) 'занепад' (*падати*) тощо.

На стан людини, її почуття вказує такий давній іменник: *Тѣмъ поісти(н)нѣ бѣда и горє убогимъ:*

жє завшє облъиваютъ ***смутко(м)*** *сѧ прємноги(мъ)* (КЗ, 77), *подѣляли* ***смуток*** *и радість під ѣх низкими стрѣхами* (1837 РусДн, Х), ***смутокъ*** (1561 Тимч Мат ІІ, 336; Б-Н, 334), ***смуток*** (СУМ ІХ, 420; ГуцМат, 179) 'обурення, сум'яття, повстання, хвилювання; печаль, скорбота, стурбованість', пов'язаний із праслов'янським дієсловом **sъmǫtiti* 'збурити, скаламутити' (ЕСУМ V, 331), пор. ***змутокъ*** (Б-Н, 157) 'збентеження'. До цієї ж групи за семантикою належить слово ***насъытокъ*** (1653 ТимчМат І, 471) 'насичення, задоволення' (*насъытити*).

На позначення часового поняття вживається конфіксальний десубстантив ***понєдѣлокъ*** (1396 ССУМ ІІ, 192), ***понеділок*** (Гр ІІІ, 14; СУМ VII, 157) 'назва першого дня тижня (після неділі)' (*неділя*). До відіменникових похідних належать також іменники ***посрѣдокъ*** (1447–1492 ССУМ ІІ, 206) 'засіб, спосіб (для здійснення чогось); посередництво', співвідносний із *середина* (ЕСУМ V, 218); ***политокъ*** (до 1656 ТимчМат ІІ, 159) 'сприятлива погода' (*лито*); ***безценокъ*** (1649 СУМ XVI 2, 64), ***безцінок*** (СУМ І, 153) 'безцінь' (*цена, ціна*).

Абстрактна семантика дериватів із суфіксом **-ок** зберігається і в подальші періоди розвитку української мови. Наприкінці XVII ст. писемні пам'ятки фіксують велику групу девербативів зі значенням опредметненої дії: *А мнѣ w жа(д)номъ* ***припа(д)ку*** *своє(м) на себе нє мови(л)* (1653 ЛРК, 20), *в(ъ) такихъ моихъ тяжъкихъ* ***припа(д)кахъ*** *и напастяхъ* (1711 ПЛ, 18), ***припадокъ*** (1621 ТимчМат ІІ, 230; Б-Н, 300), ***припадок*** (ГуцМат, 155) 'пригода, випадкова, несподівана', імовірно, від *припадати*; *А у* ***встат(т)ку*** *… пре(д) нами при(з)нала* (1655 ЛРК, 43), ***остаток*** (СУМ V, 785) 'залишок'; *Юда познавши сво(и)* ***про(с)тупо(к)*** *вдавилъсѧ* (КЗ, 44), *за вашєціну* ***проступку*** *сн̃а моєго Трофима жє* (1724 ПЛ, 39), ***проступокъ*** (до 1656 ТимчМат ІІ, 251), ***проступок*** (СУМ VIII, 306) 'вчинок, що порушує які-небудь норми, правила поведінки, загальноприйнятий порядок; провина' (*проступити* або *ступити*); *Една(к) пъытаю васъ що з(ъ) того за* ***пожъито(к)****: в ма(р)котности з мало вєсєліѧ прибито(к)* (КЗ, 47), ***пожитокъ*** (1556–1561 ТимчМат ІІ, 146) 'користь, вигода, прибуток', пор. ***пожиток*** (ГуцМат, 146) 'здоров'я; прожиток' (*пожити* або *жити*), пор. також ***спожиток*** (181) 'споживання'; ***наскокъ*** (1653 ТимчМат І, 469) 'наскок, набіг' (*наскочити*); ***перестанокъ*** (XVII–XVIII ІІ, 100), ***перестанок*** (ГуцМат, 136) 'зупинка, відпочинок' від *перестати* або *перестан* [3, 26]; ***поступокъ*** (1653 ТимчМат ІІ, 188) 'хід, процес, перебіг; вчинок' (*поступити*), пор. *всѣ* ***поступки*** *ніякого(с) кгранадє(р)ского Роппова полку капитана Количова* (1722 ДДГ, 53); ***примирокъ*** (XVII–XVIII ТимчМат ІІ, 227) 'мир' від *примирити* або конфіксальне від *миръ*; ***спочивокъ*** (351) 'відпочинок' (*спочивати*).

До конфіксальних похідних варто зарахувати абстракт ***ущербокъ*** (451) 'збиток, шкода' від *щербити* або *щерба* (ЕСУМ VI, 505–506).

У XVIII ст. новотворів трапляється не дуже багато. Раніше зафіксований іменник ***датокъ*** (1703 ТимчМат І, 200) вживається зі значенням 'віддача' (*дати*), хоча в сучасній українській мові він набув більш конкретного, предметного значення *даток* (СУМ ІІ, 214) 'те, що підноситься як дар, пожертвування'.

Віддієслівні похідні представлені такими утвореннями: *дабъы чрє(з) бєзко(р)мицю нє бъыло якого в(ъ) то(м) ста(т)ку* ***убъы(т)ку*** (1730 ПЛ, 50) від *убъыти*, пор. ***збитокъ*** (Б-Н, 150) 'збитки', ***збитки*** (СУМ ІІІ, 437) 'матеріальні втрати; (розмовне) зло, шкода' (*збити* або *бити*).

Творення абстрактів від іменникових основ за допомогою суфікса **-ок** не стало поширеним явищем. Серед десубстантивів трапляються конфіксальні похідні, наприклад: *слушни(м)* ***поря(д)комъ*** *состоитсѧ и(х) дѣлє(н)є* (1730 ПЛ, 50), *во врємя того шєствія для наблюданія цєрємоніялного* ***порядка*** *и смотрєнія дабъы всякая свита поодаль одна о(д) другой йхала для о(т)личности* (1751 ДДГ, 62), ***порадокъ*** (XVII–XVIII ТимчМат ІІ, 173) 'порядок, устрій', пор. ***порядок*** (СУМ VII, 302), ***пор'идок*** (ГуцМат, 151) 'стан коли де-небудь чисто прибрано, всі речі на своїх місцях; чистота, лад; стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил; упорядкованість, лад; певна послідовність, черговість чого-небудь; спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь' від *ряд* (Огієнко IV, 96).

У джерелах XIX ст. функціонують іменники на позначення переважно короткотривалої, результативної дії, наприклад: ***въыступокъ*** (Б-Н, 90) 'вчинок, злочин, поведінка' (*въыступити*); ***ковтокъ*** (Б-Н, 187) 'ковток' (*ковтати*); ***упадокъ*** (365) 'вчинок, провина, злочин; втрата, збитки' (*упадати*).

Назви опредметненої абстрактної дії в цей період, за нашими даними, доволі поширені: ***одпочинокъ*** (Б-Н, 259) 'відпочинок' від *одпочити* 'відпочивати, спати', пор. ***відпочинок, відпочивок*** (СУМ І, 622), ***вітпочивок*** (ГуцМат, 27), ***припочивок*** (155) 'відновлення сил після втоми припиненням дії, руху; проведення часу на дозвіллі, без праці; коротка перерва під час праці, якоїсь дії; перепочинок'; ***починок*** (Б-Н, 296; СМШ ІІ, 141) 'початок' (*починати* або *починъ*); ***заробіток*** (СМШ ІІ, 491; СУМ ІІІ, 293) '(переважно в множині) праця, на яку наймається хто-небудь з метою заробити' (*заробити*), пор. ***зарібок*** (БукГов ІІІ, 34), пор. ***заробокъ*** (1645 СУМ XVI 10, 184) '(плата за працю) заробіток'.

Найменування результатів інтелектуальної та мовленнєвої діяльності людини трапляються рідко: ***приповидокъ*** (Б-Н, 300) 'прислів'я' (*приповидати*).

Іменник ***затишок*** (СМШ І, 265) з переносним значенням 'спокій, тиша' твориться, певно, від *тиша*, пор. ***затишок*** (СУМ ІІІ, 351) 'відсутність звуків, шумів, руху, метушні; наявні де-небудь спокій, порядок, зручність; про стан душевного спокою, тихої втіхи; те саме, що затишшя'.

Писемні джерела XX – початку XXI ст. продовжують фіксувати абстракти на **-ок**, що називають, як правило, короткотривалу, результативну дію: ***гребок*** (СУМ ІІ, 163) 'змах і удар весел по воді при греблі' (*гребти*); ***зівок*** (ІІІ, 570) розмовне 'дія за значенням позіхати' (*зівати*); ***кивок*** (IV, 146) 'нахилення голови на знак вітання, згоди; одноразовий рух головою, рукою, пальцем, яким кличуть когось або вказують на когось, щось' (*кивати*); ***кидок*** (146) 'одно-

кратна дія за значенням кидати і кидатися; швидке пересування кого-, чого-небудь, яке здійснюється за один раз' (*кидати*); ***клювок*** (192) 'удар дзьобом' (*клювати*); ***мазок*** (595) 'накладання фарби (гриму, клею) коротким рухом, ледве торкаючись пензлем' (*мазати*); ***ривок*** (VIII, 531) 'короткий, різкий, поривчастий рух кого-, чого-небудь' (*рвати*); ***змішок*** (IX, 413) 'нетривалий, короткочасний сміх' (*змішити* або *сміх*); ***стрибок*** (765) 'швидке переміщення тіла відштовхуванням ніг від точки опори; (переносне) різка, нерівномірна, без плавних, поступових переходів зміна в чому-небудь, у розвитку чогось' (*стрибати*); ***товчок*** (СУМ X, 169; Арк II, 203) 'різкий рух, поштовх' (*товкати*); ***шльопок*** (СУМ XI, 497) 'удар чимсь м'яким, еластичним по чому-небудь' (*шльопати*); ***щипок*** (585) 'дія за значенням *щипати* і *щипнути*'; ***скачок*** (Арк II, 149) 'те саме' (*скакати, скочити*); ***россипок*** (ГуцМат, 167) 'розлад, розпад' (*россипати*) тощо.

Інші найменування позначають узагальнену опредметнену дію і функціонують переважно в діалектному мовленні, наприклад: ***забуток*** (Гр II, 11; ГуцМат, 58) 'забуття' (*забути*); ***піднятoк*** (Гр III, 173) 'підняття' (*підняти*); ***занепадок*** (СУМ III, 229) застаріле 'занепад' (*занепадати*); ***збуток*** (БукГов III, 52) 'збит' (*збути*); ***розривок*** (Арк II, 126) 'відпочинок з веселощами після якоїсь роботи' (*розривати*); ***ощидок*** (ГуцМат, 130) 'бережливість; економія' (*ощадити*); ***підмивок*** (139) 'підмивання' (*підмивати*); ***пітсівок*** (140) 'пересівання' (*пітсівати*); ***пошанівок*** (153) 'пошана; похвала' (*пошанувати* або *шанувати*); ***пробуток*** (157) 'перебування; проживання' (*пробути* або *бути*) тощо.

На позначення результатів розумової та інтелектуальної діяльності людини вживаються такі іменники: ***поголосок*** (СУМ VI, 718) рідко 'чутка, вірогідність якої не встановлено; звістка, повідомлення про кого-, що-небудь' (*поголосити, голосити* або *голос*), пор. ***оголосок*** (ГуцМат, 123) 'оголошення; повідомлення (про весілля)' (*оголосити*); ***осудок*** (129) 'засудження когось' (*осудити*); ***споминок*** (182) 'згадка про померлих, панахида; спомин про минуле' (*споминати*) та ін.

Окремі девербативи мають конфіксальну структуру: ***завзяток*** (Гр II, 15; СУМ III, 45) 'злість' (*взяти*), пор. ***завз'иток*** (ГуцМат, 58) 'завзяття, ненависть'.

Творення абстрактів за допомогою суфікса **-ок** від іменникових основ у XX ст. не стало поширеним явищем: ***обр'идок*** (ГуцМат, 122) 'звичай, обряд; порядок' від *обр'ид* 'те саме'.

Конфіксальні десубстантиви в сучасній українській мові трапляються, за нашими даними, частіше: ***залiток*** (Гр II, 60) 'літній випас худоби' (*літо*); ***прибідок*** (III, 406) 'додаток до біди, нещастя, що сталось одразу ж після великої біди' (*біда*); ***зазимок*** (СУМ III, 127) 'приморозок' (*зима*); ***присьватoк*** (Арк II, 90), ***присьвиток*** (ГуцМат, 156) 'невелике (нерокове) свято' (*свято*); ***нидоладок*** (116) 'безладдя; нелад' (*лад*); ***прислівок*** (156) 'прислів'я' (*слово*) тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Абстрактні найменування на **-ок** відомі ще з праслов'янського періоду. Протягом XI–XVII ст. формуються лексико-словотвірні типи назв опредметненої узагальненої дії та найменувань результативної, нетривалої дії. У XIX – на початку XXI ст. такі абстракти не стали поширеним явищем української мови, проте зберігають тенденцію до позначення нетривалої результативної дії. Відіменникові деривати трапляються в обстежених джерелах у незначній кількості і не оформлюють виразних лексико-словотвірних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П. І., Іншакова І. О., Качайло К. А., Меркулова О. В., Стовбур Л. М. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси). Запоріжжя; Кривий Ріг : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2010. 480 с.

2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов /за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1966. 594 с.

3. Качайло К. А. Конфікси з постпозитивним компонентом *-ок* в історії української мови. *Філологічні студії.* Вип. 2. 2008. С. 23–31.

4. Полюга Л. М. Абстрактна лексика. Українська мова : енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 2004. С. 7–8.

5. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. Київ : Наукова думка, 1991. 240 с.

6. Сіроштан Т. В. Іменники з абстрактним значенням у лексичній системі праслов'янської мови. *Знакові величини у формуванні лінгвального образу світу українців.* Мелітополь, 2017. С. 91–111.

7. Сіроштан Т. В. Назви дій у словотвірній системі праслов'янської мови. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство)* : зб. наук. праць. Дрогобич. 2017. № 7. С. 177–181.

8. Тома Н. М. Семантико-стилістичні параметри функціонування абстрактної лексики у творах Петра Могили : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 227 с.

9. Sławski F. Słownik prasłowiański. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk. 1974–1979. T. 1–3.

10. Wojtyła-Świerzowska M. Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. Formacje tematyczne. PAN. Prace Sławistyczne. 30. Wrocław – Warszawa, 1992.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

Арк – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : РВВ «Вежа», 2000. Т. 1 : А–Н. 353 с.; Т. 2 : О–Я. 456 с.

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 421 с.

БукГов – Матеріали до словника буковинських говірок. Вип. 1–6 / ред. кол. К. Ф. Герман, К. М. Лук'янюк, В. А. Прокопенко. Чернівці : ЧДУ, 1971–1979.

Гр – Словарь української мови : у 4 т. / зібрання редакції журналу «Кіевская старина»; упорядкував з додаванням власного матеріалу Б. Грінченко. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

ГуцМат – Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2005. 266 с.

ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. документів / АН України; упоряд., автор передмови та комент. В. Й. Горобець. Київ : Наукова думка, 1993. 392 с.

ДЄ – Добрилове Євангеліє 1164 року. *Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст.* Житомир : Полісся, 2015. С. 197–217.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

КЗ – Климентій Зіновіїв. Вірші. Приповісті посполиті / підгот. до вид. І. П. Чепіга. Київ : Наукова думка, 1971. 392 с.

ЛРК – Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. / підгот. до вид. О. М. Маштабей, В. Г. Самійленко, Б. А. Шарпило. Київ : Наукова думка, 1986. 218 с.

Огієнко – Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Етимологічно-семантичний словник української мови / за ред. Ю. Мулика-Луцика у 4 т. Вінніпег, 1979–1995.

ПЛ – Приватні листи XVIII ст. / підгот. до вид. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1987. 176 с.

Повч – «Повчання» Володимира Мономаха початку XI ст. у списку 1377 року. *Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст.* Житомир : Полісся, 2015. С. 30–35.

РусДн – Русалка Днhстровая (Фотокопія з вид. 1837 р.). Київ : Дніпро, 1972. 186 с.

СДЯ – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / гл. ред. Р. И. Аванесов. Москва : Русский язык, 1998–2008. Т. 1–7.

СлРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва : Наука, 1975–2008. Вып. 1–28.

СМШ – Словник мови Шевченка. Київ : Наукова думка, 1964. Т. 1–2.

Ср – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Спб, 1893–1912. Т. 1–3.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. / за ред. Л. Л. Гумецької, І. М. Керницького. Київ : Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

СУМ XVI – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2013. Вип. 1–16.

ТимчМат – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. / підгот. до видання В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк, 2003. Кн. 1–2.

УВ – Устав князя Володимира про десятини, суди та про людей церковних XI–XII ст. у списках XIV–XVI ст. *Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст.* Житомир : Полісся 2015. С. 221–225.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачёва. Москва : Наука, 1974–2014. Вып. 1–39.

REFERENCES

1. Bilousenko, P. I., Inshakova, I. O., Kachailo, K. A., Merkulova, O. V., Stovbur, L. M. (2010). Narysy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (imennykovi konfiksy) [Essays on the History of Ukrainian Word-Formation (Noun Confixes)]. Zaporizhzhia; Kryvyi Rih: TOV «Lips» LTD [in Ukrainian].

2. Melnychuk, O. S. (Ed.). (1966). Vstup do porivnialno-istorychnoho vyvchennia slov'ianskykh mov / za red. O. S. Melnychuka [Introduction to the Comparative-Historical Study of Slavic Languages]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Kachailo, K. A. (2008). Konfiksy z postpozytyvnym komponentom *-ok* v istorii ukrainskoi movy [Konfixes with Postpositive Component *-ок* in the History of Ukrainian Language]. *Filolohichni studii*, 2, 23–31 [in Ukrainian].

4. Poliuha, L. M. (2004). Abstraktna leksyka [Abstract vocabulary]. *Ukrainska mova: entsyklopediia.* Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. Bazhana*,* 7–8 [in Ukrainian].

5. Poliuha, L. M. (1991). Ukrainska abstraktna leksyka KhIV – pershoi polovyny KhVII st. [Ukrainian Abstract Vocabulary of the XIV – first half of the XVII century]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

6. Siroshtan, T. V. (2017). Imennyky z abstraktnym znachenniam u leksychnii systemi praslovianskoi movy [Nouns with Abstract Meaning in the Lexical System of the Old Slavic Language]. *Znakovi velychyny u formuvanni linhvalnoho obrazu svitu ukraintsiv.* Melitopol, 91–111 [in Ukrainian].

7. Siroshtan, T. V. (2017). Nazvy dii u slovotvirnii systemi praslovianskoi movy [Names of actions in the word-forming system of the Ancient Slavonic language]. *Naukovyi visnyk Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: «Filolohichni nauky» (movoznavstvo)*. Drohobych, 7, 177–181 [in Ukrainian].

8. Toma, N. M. (2011). Semantyko-stylistychni parametry funktsionuvannia abstraktnoi leksyky u tvorakh Petra Mohyly [Semantic and Stylistic Parameters of the Functioning of Abstract Vocabulary in the Works of Petro Mohyla]. (Dysertatsiia kandidata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

9. Sławski, F. (1974–1979). Słownik prasłowiański. Vol. 1–3. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk [in Polish].

10. Wojtyła-Świerzowska, M. (1992). Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka. Formacje tematyczne. PAN. Prace Sławistyczne. 30. Wrocław – Warszawa [in Polish].

DICTIONARIES

Арк – Arkushyn, H. L. (2000). Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok [The Dictionary of the Western-Polish Dialect]. Lutsk: RVV «Vezha», Vol. 1–2 [in Ukrainian].

Б-Н – Nimchuk, V. V. (Ed.). (1966). Biletsky-Nosenko, P. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

БукГов – German, K. F., Luk'yanyuk, K. M., Prokopenko, V. A. (Eds.). (1971–1979). Materialy do slovnyka bukovynskykh hovirok [Materials for the dictionary of Bukovinian dialects], Chernivci: ChDU, Vol. 1–6 [in Ukrainian].

Гр – Hrinchenko, B. (Ed.). (1907–1909). Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. Zibrannia redaktsii zhurnalu «Kievskaia staryna». Kyiv, Vol. 1–4 [in Ukrainian].

ГуцМат – Pipash Yu., Galas B. (2005). Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects]. Uzhhorod: Uzhhorod. nats. un-t [in Ukrainian].

ДДГ – Horobets, V. Y. (Ed.). (1993). Dilova dokumentatsiia Hetmanshchyny XVIII st.: zb. dokumentiv [Business Documentation of the Hetmanate of the XVIII century: a Collection of Documents]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

ДЄ – Dobrylove Yevanheliie 1164 roku. [Dobryl's Gospel of 1164]. *Khrestomatiia z istorii ukrainskoi movy X–XIII st.,* Zhytomyr: Polissia, 197–217 [in Ukrainian].

ЕСУМ – Melnychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. V 7 t. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

КЗ – Chepiha, I. P. (Ed.). (1971). Zinoviiev K. Virshi. Prypovisti pospolyti [Poetry. Prophecy is common]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

ЛРК – Mashtabei, O. M., Samiilenko, V. H., Sharpylo, B. A. (Eds.). (1986). Lokhvytska ratushna knyha druhoi polovyny XVII st. [Lokhvytsia Town Hall Book of the second half of the XVII century]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Огієнко – Ogiyenko, I. I. (Metropolitan Hilarion) (1979–1995). Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language]. Vinnipeg, Vol. 1–4 [in Ukrainian].

ПЛ – Peredriienko, V. A. (Ed.). (1987). Pryvatni lysty XVIII st. [Private Letters of the XVIII century]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Повч – "Povchannia" Volodymyra Monomakha pochatku XI st. u spysku 1377 roku (2015). ["Teachings" of Vladimir Monomakh early XI century in the list of 1377]. *Khrestomatiia z istorii ukrainskoi movy X–XIII st.* Zhytomyr: Polissia, 30–35 [in Ukrainian].

РусДн – Rusalka Dnistrovaia. (1972). Fotokopiia z vyd. 1837 r. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

СДЯ – Avanesov, R. I. (Ed.). (1988–2008). Slovar drevnerusskogo yazyka (XI–XIV vv.) [Dictionary of the Old Russian Language (XI–XIV centuries)]. Moskva: Russkiy yazyk, Vol. 1–8 [in Russian].

СлРЯ – Slovar russkogo yazyka XI–XVII vv. [Dictionary of the Russian Language of the XI–XVII centuries]. (1975–2000). Moskva: Nauka, Vol. 1–24 [in Russian].

СМШ – Slovnyk movy Shevchenka [Dictionary of the Shevchenko Language]. (1964). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 1–2 [in Ukrainian].

Ср – Sreznevskyj, Y. Y. (1893–1912). Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka [Materials for the Dictionary of the Ancient Russian Language]. SPb, Vol. 1–3 [in Russian].

ССУМ – Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. [Dictionary of the Old Ukrainian Language XIV–XV centuries]. V 2 t. (1977–1978). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

СУМ – Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka, Vol. 1–11 [in Ukrainian].

СУМ XVI – Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. **[**Dictionary of the Ukrainian Language of the XVII – the first half of the XVII century]. (1994–2013). Lviv, Vol. 1–16 [in Ukrainian].

ТимчМат – Nimchuk, V. V., Lysa, H. I. (Eds.). (2003). Tymchenko, Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. [Materials for the Dictionary of the Written and Book Ukrainian Language of the XV–XVIII centuries]. V 2 kn. Kyiv – New York [in Ukrainian].

УВ – Nymchuk, V. V. (Ed.). (2015). Ustav kniazia Volodymyra pro desiatyny, sudy ta pro liudei tserkovnykh XI–XII st. u spyskakh XIV–XVI st. [The Charter of Prince Vladimir on Tithes, Courts and People of the Church XI–XII centuries in the Lists of the XIV–XVI centuries]. *Khrestomatiia z istorii ukrainskoi movy X–XIII st.* Zhytomyr: Polissia, 221–225 [in Ukrainian].

ЭССЯ – Trubachev, O. N. (Ed.). (1974–2005). Etimologicheskiy slovar slavyanskikh yazykov: Praslavyanskiy leksicheskiy fond [The Etymological Dictionary of Slavic Languages: Prazlav. Lex. Stock]. Moscow: Nauka, Vol. 1–31 [in Russian].

УДК 811.161.2'366.58'367.7
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214383

ДІЄСЛІВНІ ТЕРМІНИ ЯК ВИРАЗНИКИ ДИНАМІЧНОСТІ ПОЗНАЧУВАНОГО ПОНЯТТЯ

Смєнова Л. В.
Український державний університет залізничного транспорту (Лиманська філія)

У статті порушено питання про місце фахової мови в системі загальнолітературного варіанта української мови. Особливу увагу зосереджено на лексичний склад фахової мови, а серед іншого на частиномовний статус компонентів тієї чи тієї терміноситеми як одного зі страта лексичного континууму. Акцентовано на неодностайності думок лінгвістів щодо цієї проблеми в сучасному мовознавстві загалом і термінознавстві зокрема. Зауважено, що тривалий час серед термінознавців превалювала думка стосовно іменникового вираження того чи того терміна як єдиного способу, що відповідало нормам називання того чи того поняття. Серед чинників такої активності іменників у термінотворенні називають досконалість абстрагувати і опредметнювати пізнавані поняття, здатність експлікувати всі онтологічні категорії, спроможність замінювати інші частини мови тощо. Водночас з урахуванням позицій інших лінгвістів, які вважають що будь-яка терміносистема об'єднує наукові назви різних категорій понять, наприклад предметів, явищ, дій, станів, процесів, властивостей, характеристик тощо, обґрунтовано можливість слів й інших частин мови виконувати роль терміна.

З'ясовано, що третім класом слів після іменника і прикметника як частин мови, придатних для називання наукових понять, є дієслова. Окреслено специфіку використання дієслів як лексико-граматичного класу слів в ролі термінів у межах відповідної терміносистеми, визначено їхні релевантні граматичні категорії. Проаналізовано доцільність заміни дієслів для називання різних процесів віддієслівними іменниками, продуктивність такої заміни і прозорість семантики у відповідному науковому тексті. Простежено повноту відображення усіх значень чи значеннєвих відтінків таких одиниць у відповідних лексикографічних працях.

Зроблено висновок щодо необхідності включення до відповідних терміносистем дієслівних термінів, позаяк їхня дієслівність, зокрема позначення процесуальності з обов'язковою особливістю характеризувати перебіг дії у часі, окреслювати доконаність / недоконаність виконання її чи скерування певним чином на об'єкт, додає динамічності позначуваному поняттю.

Ключові слова: *фахова мова, терміносистема, термін, дієслівний термін, граматичні категорії дієслова, категорія виду.*

Smenova L. V. Verb terms as a explicators of the dynamics of the significed concept. *The article is devoted to the issue of the place of the professional language in the system of the general literary variant of the Ukrainian language. The author pays special attention to the lexical system of the professional language, in particular to the part-of-speech linguistic status of the terms as one of the strata of the lexical continuum. The author also focuses on the heterogeneity of linguists' opinions on this problem in modern linguistics in general and terminology in particular. For a long time, terminologists considered that nouns were the only way to explicate terms because they were the most appropriate for naming a definite concept. Such active role of nouns in the process of term-forming was caused by their perfect capability to abstract and to generalize the researched concepts, to explicate ontological categories, to replace other parts of speech. Along with taking into account the positions of other linguists who regard that any terminological system consists of scientific names of different categories of concepts, including objects, phenomena, actions, states, processes, properties, characteristics, etc., the author distinguishes the words of other parts of speech in this role.*

It has been found that the third class of words after nouns and adjectives as parts of speech suitable for naming scientific concepts are verbs. It was important to outline the specifics of the use of lexico-grammatical class of verbs as terms within the relevant terminology system, to determine their relevant grammatical categories and to analyze the expediency of replacement of verbs for naming different processes by verb nouns, the productivity of such substitution and the transparency of semantics in the relevant scientific text.

The author concludes that verb terms should be included in the relevant terminological systems, because the categorical meaning of the verbs, in particular the designation of procedurality with an obligatory feature to characterize the course of time, to outline the perfection / imperfection of its execution or its direction to an object, adds dynamism to the denoted concept.

Key words: *professional language, terminology, term, verb term, grammatical categories of verbs, category of type.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Фахова мова та коло питань, пов'язаних з нею, серед іншого окреслення місця її в системі загальнолітературної мови та з урахуванням наукових підходів установлення різнопараметричних (семантичних, морфологічних, словотвірних, стилістичних) характеристик структурних одиниць, з'ясування особливостей функціювання, кодифікація тощо, в епоху глобалізації посідають вагоме місце в лінгвальному просторі загалом та в лексичній системі кожної мови, серед інших й української, зокрема. Важливим складником тієї чи тієї фахової мови є її лексика, яку називають галузевою, чи спеціальною. Її, свою чергою, формують страти. Найважливішим стратом будь-якої галузевої лексики є терміни. Лінгвісти неодноразово торкалися у своїх дослідженнях проблеми частиномовного статусу термінів, проте згоди щодо цього досягти не вдалося, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина дослідників обстоює номінативність як одну з важливих вимог до терміна, що означає превалювання в тій чи тій терміносистемі слів, виражених іменниками чи іменними словосполученнями. Таке бачення, яке мали О. С. Ахманова [1, 11], О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва [95–97], В. М. Русанівський, М. А. Жовтобрюх, М. П. Пилинський [14, 81], мотивоване загальним положенням, що іменники позначають «певні об'єкти, явища, процеси навколишньої дійсності, які з розвитком суспільства стають об'єктом наукового пізнання чи специфічного сприймання в певній галузі людської діяльності» [3, 206]. О. С. Ахманова, зокрема, переконана, що в європейських мовах система іменника настільки розвинена і що існують такі необмежені можливості продукувати віддієслівні чи абстрактні відприкметникові іменники, що основний склад термінологічного списку цих мов може бути сформований лише з іменників [1, 11]. Стосовно дієслів-термінів, то науковець обстоювала нетиповість їх уживання[1] і їх цілковиту заміну віддієслівними іменниками [Там само]. Семантика прикметників на позначення якостей, властивостей, ознак або дієслів зі значенням дії, процесу чи стану в такому разі транспонується до класу іменників. У результаті цього значну частину континууму всіх термінів у тій чи тій терміносистемі разом з термінами на позначення предметів, явищ, фактів становлять іменники відприкметникового чи віддієслівного походження, які, зберігаючи семантику твірного для них слова – відповідно прикметника чи дієслова, лише змінюють свій частиномовний статус, тобто переходять до лексико-граматичного розряду іменників.

Думку щодо превалювання термінів, виражених іменниками, у цілому підтримував О. О. Реформатський і зазначав, що такий спосіб вираження є найхарактернішою ознакою термінної лексики, проте не заперечував можливості вираження термінів іншими частинами мови за умови відсутності синонімних іменників [17, 168].

Вирізняльною від такого підходу є позиція В. П. Даниленко, В. М. Лейчика, Л. М. Томіленко, В. О. Винника, Л. К. Крайняк, О. І. Дуди, С. Гайди та ін., які, ураховуючи те, що будь-яка терміносистема об'єднує наукові назви різних категорій понять, наприклад предметів, явищ, дій, станів, процесів, властивостей, характеристик тощо, уважають, що серед засобів експлікування термінів можуть бути й слова інших частин мови. Водночас визнають, що відсоткова частка термінів-іменників значно переважає відсоток термінів, виражених іншими частинами мови [7, 1977, 37; 20, 16; 11, 94; 3, 206].

Переважання іменникових термінів, що засвідчено реєстрами лексикографічних джерел, зокрема галузевих словників, науковці пояснюють досконалістю іменника як частини мови в абстрагуванні і опредметненні пізнаваного поняття (предмета, явища, дії, процесу, стану тощо), позаяк його семантичні та граматичні характеристики є найбільш придатними термінувати результати наукового пізнання; спроможністю іменника експлікувати всі онтологічні категорії; його здатністю замінювати інші частини мови, установлювати семантичну ієрархію у ступені абстрактності понять [21, 87–88].

Дієслівні терміни, за спостереженнями дослідників [9, 163], посідають третє місце в тій чи тій терміносистемі щодо морфологічного вираження. Питання про функціювання дієслівних термінів у терміносистемах неодноразово порушували у своїх студіях лінгвісти О. М. Андрусишин, І. В. Борисюк, Г. В. Наконечна, В. І. Пілецький, Л. К. Крайняк і О. І. Дуда та ін. Ці питання стосувалися передусім простеження відсоткової частки дієслів у термінотворенні; аналізу послідовності подання їх у лексикографічних джерелах; необхідності вирізнення в наявних дієсловах-термінах граматичної категорії виду, що, своєю чергою, може впливати на семантику як самого дієслова, так і похідного від нього іменника, а також на однозначність розуміння позначуваного поняття в межах однієї терміносистеми.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета** статті – довести доцільність упровадження дієслівних термінів у склад терміносистеми тієї чи тієї фахової мови як різновиду національної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опис сучасних технологій настійно вимагає уживання слів-термінів, які б з точністю передавали втілену в них інформацію. Від правильного розуміння цієї інформації залежить успіх загалом комунікації, тобто правильність виконання тих чи тих дій, процесів, їх динамізм і відповідно результативність. Заміна таких дієслів віддієслівними іменниками, які, на думку багатьох мовознавців, є найбільш для цього придатними в межах термінології і які посилюють абстрактність сприйняття певного наукового поняття, що відповідає ступеню науковості будь-якого фрагмента наукового пізнання, не завжди сприяє вичерпності передаваної інформації. Спричинено це кількома чинниками.

Загальновідомо, що дієслово є центральною повнозначною частиною мови, загальнокатегорійне

[1] Висновування О. С. Ахманової стосувалося лінгвістичної терміносистеми. Проте, очевидно, з урахуванням позиції дослідниці його можна було екстраполювати й на інші терміносистеми.

значення якої полягає у вираженні процесуальності [2, 11], або динамічної ознаки [18, 296; 12, 73], репрезентованої передусім дієсловами дії чи процесу, у яких ця ознака є іманентною, а також і дієсловами стану, у яких ця ознака «зумовлена динамічним характером експлікованого ними стану» [12, 106]. Реалізує своє загальнокатегорійне значення дієслово за допомогою складної і розгалуженої системи граматичних категорій – як власне-дієслівних, серед усього категорії часу, способу та виду, так і невласне-дієслівних, зокрема особи, числа, роду [6, 365] та їхніх матеріальних виразників – граматичних форм.

З усіх названих граматичних категорій на особливу увагу заслуговує категорія виду. Вона є визначальною для термінування того чи того поняття – дії, процесу чи стану. Дієслівна категорія виду, яка, своєю чергою, є компонентом ширшої загальнодієслівної категорії аспектуальності (категорію аспектуальності з опертям на поняття аспекту («внутрішнього часу процесуальної ознаки») визначають як властивість динамічної ознаки [12, 164]) репрезентована двома грамемами – гремемою недоконаного виду і грамемою доконаного виду. Дієслова недоконаного виду виражають нерезультативну, незавершену, нецілісну дію чи нерезультативний, незавершений, нецілісний процес (чи стан), яка/який не доведена/ий до своєї внутрішньої межі. Вони постають здебільшого від префіксальних дієслів способом імперфективації. Основним засобом при цьому слугують суфікси. Дієслова доконаного виду експлікують результативну, завершену, цілісну дію чи результативний, цілісний, завершений процес (чи стан), яка/який доведена/ий до своєї внутрішньої межі. Утворюються переважно за допомогою префіксів, що традиційно називають перфективацією.

Щодо самої семантики дієслів, то традиційно вважали, що для т. зв. компонентів видової пари характерна лексико-семантична тотожність і відповідно самі компоненти видової пари кваліфікували як форми одного слова [5, 225]. Проте на сьогодні в граматиці лінгвісти мають різні думки щодо цього. Спричинена ця неодностайність баченням граматистів неабсолютності критерію визначення кваліфікації компонентів дієслівної пари «доконаний вид – недоконаний вид». На думку К. Г. Городенської, дієслова недоконаного виду, утворені за допомогою суфіксів імперфективації, послідовно виявляють свою лексико-семантичну ідентичність вихідним дієсловам доконаного виду, тоді як дієслова доконаного виду, утворені унаслідок перфективації, не послідовні щодо цього: вони більшою мірою реалізують видове протиставленння формами різних лексем і обмежено – формами одного слова [5, 226; 6, 395–396]. Звідси науковець пропонує кваліфікувати категорію виду як «дієслівну морфологічну категорію мішаного, словозмінно-словотвірного типу. Її словозмінна сутність виявляється в імперфективних видових протиставленнях, а словотвірна – переважно в перфективних видових протиставленнях» [5, 226; 6, 396]. На противагу такому підходові І. Г. Милославський обстоює тільки словотвірний характер категорії виду. Опертя на регулярність утворення, засоби оформлення (суфікси і префікси, а не закінчення), а також на практичну презентацію у лексикографічних джерелах у різних словникових статтях дає підстави авторові беззаперечно вважати компоненти видового протиставлення новими словами [13, 158].

Видове протиставлення в дієсловах корелятивної пари зберігається певним чином у похідних віддієслівних іменниках і детермінує, своєю чергою, їхню семантику. Про це неодноразово зазначали науковці М. Д. Гінзбург, І. В. Корнейко і М. І. Пилипенко, В. І. Пілецький. На їхню думку, «українська мова номіналізує дію (тобто присвоює їй ім'я) диференційовано, розрізняючи завершені й незавершені дії, акцентуючи в іменниках додаткові характеристики повторюваності, процесуальності» [8, 40]. Інші ж лінгвісти переконані, що категорія виду у віддієслівних іменниках значною мірою нейтралізована і позбавлена статусу граматичної [16, 79]. Така відмінність у підходах стосовно необхідності за потреби уживання обох іменників, мотивованих дієсловами, протиставленими за видовою ознакою, часто спричиняла те, що перевагу надавали якомусь одному іменникові, зазвичай коротшому за звучанням, а інший з огляду на те, як вважалося, що дублював семантику першого, просто виходив з обігу [15, 217].

Розмежування віддієслівних іменників на позначення, з одного боку, опредметненої дії чи процесу, а з іншого, – самого результату цієї дії чи процесу або й предметів, явищ, величин, які постають відповідно від різних компонентів видової пари є особливістю української мови, чим вона відрізняється від інших слов'янських мов, для яких подібна диференціація не характерна. До того ж таке словотворення найчастіше характерне для корелятивної пари з імперфективним видовим протиставленням. Проте фіксування похідних іменників від обох компонентів з відмінною, як зазначалося семантикою, іноді має непослідовний, спорадичний характер і не сприяє стрункості терміносистеми, що можна вважати першою причиною недоцільності заміни дієслів віддієслівними іменниками в тій чи тій терміносистемі. Наприклад, форми доконаного і недоконаного виду дієслів *видовжити – видовжувати* слугують мотивувальними для іменників *видовження* і *видовжування*. У різних тлумачних словниках запропоновано неоднакові трактування значень цих іменників. У Словнику української мови в 11-ти томах, а також у Словнику української мови в 20-ти томах засвідчено лише слово *видовження* і до того ж з одним значенням – дія за значенням дієслова *видовжити* (а також і *видовжитися*) (СУМ, I, 391; СУМ-20, II, 266). У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано вже два іменники: *видовження* з двома значеннями: 1) дія за значенням дієслова *видовжити* (а також і *видовжитися*) і 2) величина, на яку змінюється довжина тіла (збільшення або скорочення) під дією зовнішніх чинників – деформувальної сили, зміни температури тощо і *видовжування* з однією семантикою – дія за значенням дієслова *видовжувати* (ВТССУМ, 133), напр.: *У разі малих пружних деформацій розтягнення або стиснення сила пружності прямо пропорційна* ***видовженню*** *тіла*

і завжди намагається повернути тіло в недеформований стан (1, 128); ***Видовження*** *– це фізична величина, яка характеризує деформації розтягнення та стичнення і дорівнює зміні довжини тіла в результаті деформації* (1, 128) і *Конідії проростають однією-двома ростковими трубочками, які завжди виходять з одного-двох боків унаслідок їх випинання і* ***видовжування*** (2, 57). Проте жодне з лексикографічних джерел не фіксує значення віддієслівного іменника *видовження*, вжитого в реченні *Деякі дослідники, на доказ метаморфічного чи навіть осадового походження цирконів, наводять їх сильне* ***видовження*** (4, 90). Тут не йдеться ні про опредметнену дію, ні про фізичну величину, як в попередніх реченнях. Віддієслівний іменник *видовження* в наведеному прикладі передає значення «результат виконаної дії (процесу)», яке розвинулося на базі первинного значення «опредметнена дія (процес)», що дає підстави констатувати зміну семантичної структури слова, зумовленої додаванням ще одного лексико-семантичного варіанта.

Звичайно, іноді мовознавці, прагнучи позбавитися детермінованості семантики віддієслівного іменника контекстом, вважають за доцільне послуговуватися чітко встановленими для тієї чи тієї ролі суфіксами із загальної кількості словотворчих засобів (***-нн-(-я) / -інн-(-я), -енн-(-я), -Ø, -к-(-а), -б-(-а), -іт, -н-(-я), -ацій-(-а), -аж, -ад-, -няв-(-а), -неч(-а))***, використовуваних для творення віддієслівних іменників. Наприклад, з урахуванням того, що ступінь дієслівності віддієслівних іменників на ***-ацій****-(-а)* значно нижчий, ніж у дієсловах із суфіксом ***-нн****-(-я) / -енн-(-я), -інн-(-я)*, їх вважають більш придатними для називання результату виконуваної дії (процесу), тоді як дієслова із суфіксом ***-нн****-(-я) / -енн-(-я), -інн-(-я)* – на позначення власне опредметненої дії (процесу), пор.: *Такий процес має місце при фільтруванні води крізь фільтри після* ***коагулювання*** *і попереднього освітлення* (5, 12) і *Явище прилипання дрібних частинок, що містяться у воді, до поверхні зерен фільтрувального матеріалу одержало назву контактної* ***коагуляції*** (5, 12). Подібної думки про диференційні можливості суфіксів у вираженні семантики і відношення до внутрішньої межі дотримуються І. В. Корнейко і М. І. Пилипенко, які уважають, що різні суфікси при творенні віддієслівних іменників є маркерами виду твірного дієслова, а також семантики віддієслівного іменника та ступеня наближеності цієї семантики із семантикою мотивувального слова. Зокрема, суфікс ***-нн****-(-я) / -енн-(-я), -інн-(-я),* вільно приєднуючись до основи дієслів як доконаного, так і недоконаного виду, позначає узагальнену дію, тобто зберігає категорійну семантику дієслова, тоді як суфкси ***-Ø, -к-(-а), -б-(-а), -ацій-(-а),*** частіше приєднуючись до основи дієслів доконаного виду, реалізують значення результату оброблення, повністю втративши категорійні ознаки дієслова [8, 40]. Проте механізм такого розрізнення є радше тенденцією, а не строго визначеним правилом, що теж доводить недоцільність заміни дієслова віддієслівним іменником. До того ж механізм увиразнення семантики за допомогою словотворчого засобу більш дієвий для дериватів, утворених від безпрефіксного компонента видової пари з перфективним видовим протиставленням. Наприклад, від дієслова *солити* утворюється іменник *соління* на позначення опредметненої дії, пор.: *При гарячому сушінні рибу після* ***соління*** *поміщають у піч (типу російської печі) на 5–6 годин при початковій температурі 200°С, яку поступово знижують до 80°* (6, 33). Цей самий іменник, утвердившись у вжитку, в іншому контексті здатен виражати результат виконуваної дії – збірне поняття «продукт, одержаний унаслідок виконуваної дії», розширюючи таким чином семантичну структуру слова ще одним варіантом, пор.: *Лежать біля діжок із* ***солінням*** *тверді та дзвінкі головки капусти* (3, 95).

Лексикографічні джерела непослідовно фіксують континуум лексико-семантичних варіантів того чи того віддієслівного іменника, що може бути спричинено відставанням лексикографічної практики від темпів розвитку мови і реальної картини побутування слів чи їхніх окремих значень, на що неодноразово вказували лінгвісти [10, 123]. Тому лише контекст є тим важливим середовищем, яке допомагає зорієнтуватися зі значенням слова, що не цілком відповідає вимогам термінів, чіткість і прозорість яких повинна бути незаперечною.

Підсумовуючи все сказане, уважаємо абсолютно виправданим вважати дієслова (до того ж двох грамем категорії виду) повноцінними компонентами будь-якої терміносистеми. Їхня семантика є більш прозорою поза контекстом, оскільки звужує обсяг поняття до певного конкретного процесу, а загальнокатегорійне дієслівне значення – процесуальність з передбачуваною особливістю характеризувати перебіг дії у часі, окреслювати доконаність / недоконаність виконання її чи скерування певним чином на об'єкт – додає динамічності позначуваному поняттю, що в межах певної терміносистеми сприяє адекватному сприйняттю окресленого об'єкта чи явища.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, у реєстрі термінів відповідного галузевого словника дієслова, які звужують обсяг поняття до певного конкретного процесу, мали б бути подані поряд з їхніми похідними – віддієслівними іменниками, для семантики яких характерна більша узагальненість у називанні дії чи процесу, а також можливість розвивати вторинні предметні значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Предисловие. *Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов.* Москва : Сов. энциклопедия, 1966. С. 3–18.

2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.

3. Винник В., Годована М. Дієслова в системі галузевої термінології та їх відображення в термінологічній лексикографії. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 205–210.

4. Гінзбург М. Д. Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених процесів у слов'янських мовах. *Українська мова*. 2011. № 2. С. 30–43.

5. Городенська К. Розділ 6. Дієслово. *Іван Вихованець, Катерина Городенська. Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари, 2004. С. 217–297.

6. Городенська К. Г. Дієслово. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 364–492.

7. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 247 с.

8. Корнейко І., Пилипенко М. Україномовні терміни із процесуальними значеннями. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 38–42.

9. Крайняк Л. К., Дуда О. І. Термінологічно-номінативний потенціал загальновживаного дієслова в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з фінансової справи). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 162–165.

10. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів української мови : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.

11. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 2-е. Москва : Изд-во ЛКИ, 2006. 256 с.

12. Мединська Н. М. Семантико-граматична диференціація ознакових слів : дис. … докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 451 с.

13. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка. Москва : Просвещение, 1981. 254 с.

14. Науково-технічний прогрес і мова / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 1978. 195 с.

15. Пілецький В. Назви опредметнених дій у науково-технічній термінології. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 215–221.

16. Пономаренко К. Девербатив у семантико-синтаксичній структурі речення. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2008. Т. 22. С. 73–87.

17. Реформатский А. А. Мысли о терминологии. *Современные проблемы русской терминологии* / отв. ред. В. П. Даниленко. Москва : Наука, 1986. С. 163–198.

18. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 315 с.

19. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. Москва : Наука, 1989. 246 с.

20. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.

21. Gajda S. Wprowadzenie do teorii terminu. Opole : WSP, 1990. 145 s.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти тт. Київ : Наукова думка, 1970. Т. І. 799 с.

СУМ-20 – Словник української мови : у 20 тт. / гол. наук. ред. В. М. Русанівський; НАН Укараїни, Укр.-мовно інформ. Фонд. Київ : Наукова думка, 2012. Т. ІІ : В–ВІДСРІБЛЯТИСЯ. 978 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бар'яхтар В. Г., Довгий С. О., Божинова Ф. Я. та ін. Фізика : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Харків : Ранок, 2015. 256 с.

2. Борсукевич Л. М. Поширення та еколого-ценотичні особливості Cladium mariscus (L.) Pohl. на Львівщині. *Український ботанічний журнал*. 2008. Т. 65, № 1. С. 58–65.

3. Гуцало Є. П. Твори [Текст] : в 5 т. Київ : Дніпро, 1996. Т. 1 : Оповідання. Новели / [ред.-упоряд. М. Н. Москаленко]. 453 с.

4. Проблеми розвитку природничих та точних наук. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1964. 170 с.

5. Толстопалова Н. М., Концевой А. Л. та ін. Технологія та обладнання одержання питної та технічної води. Фізико-хімічні основи і алгоритми розрахунків процесів водопідготовки. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 130 с.

6. Фотіна Т. І., Березовський А. В. та ін. Ветеринарно-санітарна експертиза риби, морських ссавців та безхребетних тварин : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2013. 120 с.

REFERENCES

1. Akhmanova, O. S. (1966). Predislovie [The Foreword]. In *Akhmanova O. S. (Ed.) Slovar lingvisticheskih terminov*. Moskva: Sov. Enciklopediya, 3–18 [in Russian].

2. Bezpoiasko, O. K., Horodenska, K. H., Rusanivskyi, V. M. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia : piidruchnyk. [Grammar of the Ukrainian Language. Morphology]. Kyjiv: Lybidj [in Ukrainian].

3. Vynnyk, V., Hodovana, M. (1998). Diieslova v systemi haluzevoi terminolohii ta yikh vidobrazhennia v terminolohichnii leksykohrafii [Verbs in the system of branch terminology and their reflection in terminological lexicography]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist* : zb. Nauk. Prats. Kyiv, 205–210 [in Ukrainian].

4. Hinzburh, M. D. (2011). Vydove protystavlennia viddiieslivnykh imennykiv na poznachennia opredmetnenykh protsesiv u slovianskykh movakh [Aspective opposition of verb nouns denoting materialized process in Slavic languages]. *Ukrainska mova*, 2, 30–43 [in Ukrainian].

5. Horodenska, K. (2004). Rozdil 6. Diieslovo [Chapter 6. The Verb]. In *Ivan Vykhovanets, Kateryna Horodenska. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*. Kyiv: Pulsary, 217–297 [in Ukrainian].

6. Horodenska, K. H. (2017). Diieslovo [The Verb]. In *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia* / za red. K. H. Horodenskoi. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 364–492 [in Ukrainian].

7. Danilenko, V. P. (1977). Russkaya terminologiya: Opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology: experience of linguistic description]. Moskva: Nauka [in Russian].

8. Korneiko, I., Pylypenko, M. (2013). Ukrainomovni terminy iz protsesualnymy znachenniamy [Ukrainian terms with processual meanings]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Problemy ukrainskoi terminolohii*, 765, 38–42 [in Ukrainian].

9. Krainiak, L. K., Duda, O. I. (2017). Terminolohichno-nominatyvnyi potentsial zahalnovzhyvanoho diieslova v suchasnii anhliiskii movi (na materiali literatury z finansovoi spravy) [Terminological and nominative potential of a commonly used verb in Modern English (based on financial literature)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohichna»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 67, 162–165 [in Ukrainian].

10. Kushlyk, O. P. (2015). Slovotvirna paradyhmatyka pokhidnykh diiesliv ukrainskoi movy [Word-forming paradigm of secondary verbs of the Ukrainian Language]: monohrafiia. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

11. Leychik, V. M. (2006).Terminovedenie: predmet, metody, struktura [Terminology: subject, methods, structure]. Izd. 2-e. Moskva: Izd-vo LKI [in Russian].

12. Medynska, N. M. (2018). Semantyko-hramatychna dyferentsiatsiia oznakovykh sliv [Semantic and grammatical differentiation of sign words] : dysertatsiia doktora tekhnichnykh nauk. Kyjiv [in Ukrainian].

13. Miloslavskiy, I. G. (1981). Morfologicheskie kategorii sovremennogo russkogo yazyka [Morphological categories of Modern Russian Language]. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].

14. Naukovo-tekhnichnyi prohres i mova (1978) [Scientific and technological progress and language] / vidp. Red. V. M. Rusanivskyi. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

15. Piletskyi, V. (2002). Nazvy opredmetnenykh dii u naukovo-tekhnichnii terminolohii [Names of materialized actions in scientific and technical terminology]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnika». Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 453, 215–221 [in Ukrainian].

16. Ponomarenko, K. (2008). Deverbatyv u semantyko-syntaksychnii strukturi rechennia [Deverbative in the semantic-syntactic structure of a sentence]. *Donetskyi visnyk Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka*. Donetsk: Ukrainskyi kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychyi dim, 22, 73–87 [in Ukrainian].

17. Reformatskiy, A. A. (1986). Mysli o terminologii. Sovremennye problemy russkoy terminologii [Thoughts on terminology] / otv. Red. V. P. Danilenko. Moskva, 163–198 [in Russian].

18. Rusanivskyi, V. M. (1971). Struktura ukrainskoho diieslova [The structure of the Ukrainian verb]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

19. Superanskaya, A. V., Podolskaya, N. V., Vasileva, N. V. (1989). Obshchaya terminologiya. Voprosy teorii [General terminology. Theory issues]. Moskva: Nauka [in Russian].

20. Tomilenko, L. M. (2015). Terminolohichna leksyka v suchasnii tlumachnii leksykohrafii ukrainskoi literaturnoi movy [Terminological vocabulary in modern explanatory lexicography of the Ukrainian Literary Language] : monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].

21. Gajda, S. (1990).Wprowadzenie do teorii terminu. Opole: WSP [in Polish].

DOVIDKOVA LITERATURA

VTSSUM – Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. (Ed) V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].

SUM – Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty tt. (1970). [Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka, I. 799 s. [in Ukrainian].

SUM-20 – Slovnyk ukrainskoi movy: v 20 tt. (2012). [Dictionary of the Ukrainian Language]. (Ed). V. M. Rusanivskyi. Kyiv: Naukova dumka, II: V–VIDSRIBLIaTYSIa. 978 s. [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Bariakhtar, V. H., Dovhyi, S. O., Bozhynova, F. Ya. ta in. (2015). Fizyka : pidruch. dlia 7 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. Kharkiv : Ranok [in Ukrainian].

2. Borsukevych, L. M. (2008). Poshyrennia ta ekoloho-tsenotychni osoblyvosti Cladium mariscus (L.) Pohl. na Lvivshchyni. *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*, 65 (1), 58–65 [in Ukrainian].

3. Hutsalo, Ye. P. (1996). Tvory [Tekst]: v 5 t. Kyiv: Dnipro, vol. 1: Opovidannia. Novely / [red.-uporiad. M. N. Moskalenko] [in Ukrainian].

4. Problemy rozvytku pryrodnychykh ta tochnykh nauk (1964). Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu [in Ukrainian].

5. Tolstopalova, N. M., Kontsevoi, A. L. ta in. (2018). Tekhnolohiia ta obladnannia oderzhannia pytnoi ta tekhnichnoi vody. Fizyko-khimichni osnovy i alhorytmy rozrakhunkiv protsesiv vodopidhotovky. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].

6. Fotina, T. I., Berezovskyi, A. V. ta in. (2013). Veterynarno-sanitarna ekspertyza ryby, morskykh ssavtsiv ta bezkhrebetnykh tvaryn : navch. posibnyk. Vinnytsia : Nova knyha [in Ukrainian].

УДК 81'366.544
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214387

ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН «СЛОВО – МОВА» У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Стецик М. С.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті комплексно, у вимірах сучасної лінгвокультурології осмислено особливості вербалізації знакових архетипів ***слово, мова*** *в поетичних контекстах Ліни Костенко, що об'єднують синонімічні лексеми універсальних художніх образів, репрезентуючи поняття ідеальної сфери – мислення, аксіологічних інтенцій, сакральності, софійності. Зроблено особливий акцент на їхній іманентній націєтвірній та націєзахисній природі («****слово», «мова»*** *як найбільш органічні репрезентанти національного духу, матеріалізована форма причетності до рідного народу та вербалізовані обереги). Ідеальну семантику актуалізовано передусім через чуттєві ознаки, лексеми з предметним значенням або ж тропеїчні сполуки, здебільшого оказіональні. Проте підвищує свій «градус експресії» вона у складі довершених афористичних мінідискурсів, що вже стали або потенційно є прецедентними. У багатьох поетичних контекстах простежено зближення лінгвокультуреми* ***«слово»*** *з поетичною творчістю; увиразнення предикатами «сіяти», «зростати» актуалізує зв'язок з біблійними претекстами, головно зі знаменитими притчами Ісуса Христа.*

Перманентний пошук сакрального, неповторного («потреба слова як молитви») постає як опозиція до псевдодемократичної біологізації людини, руйнування тонких структур душі: десакралізація слова інспірує тотальну деструкцію душі. Останнє породжує каскади вишукано-іронічних художніх рефлексій. Зазначено, що цей мотив у мовотворчості Ліни Костенко наскрізний.

Ілюстративний матеріал наукової студії дібрано з поетичних збірок, історичних романів у віршах «Маруся Чурай», «Берестечко» та роману «Записки українського самашедшого».

*Зроблено узагальнення, що архетипний синкретичний образ «****слово – мова»*** *в системі авторського мовомислення Ліни Костенко постає як історично, культурно, ментально та особистісно зумовлений лінгвофеномен з актуалізованими націєтвірними, націєзахисними та самототожними первнями.*

Ключові слова: *мовотворчість, архетип, образ, лінгвопоетика, семантика, сема, лінгвофеномен, афоризм, троп, сакральне, експлікація, інтенція.*

Stetsyk M. S. Linguomental phenomenon word – language in Lina Kostenko's literary world. *In the article we comprehensively, in the dimensions of modern linguoculturology, consider the peculiarities of verbalization of symbolic archetypes of* ***word – language*** *in Lina Kostenko's poetic contexts that combine synonymous lexemes of universal literary images, representing the concept of ideal sphere – thinking, axiological intentions, sacredness. Special emphasis is made on their immanent nation-building and nation-protective nature (****word, language*** *as the most organic representatives of the national spirit, materialized form of belonging to the native people and verbalized talismans). Ideal semantics is actualized through sensory features, lexemes with object meaning or thrope combinations, mostly occasional. However, its "degree of expression" increases within complete aphoristic minidiscourses that have already become or are potentially precedent. In many poetic contexts, we trace the convergence of linguocultureme* ***"word"*** *with poetry writing. The expressiveness of the predicates "to sow", "to grow" actualizes the connection with biblical pretexts, mainly with Jesus Christ's famous parables.*

A permanent search for the sacred, the unique ("the need for the word as a prayer") appears as an opposition to the pseudo-democratic biologization of a person, a destruction of the subtle structures of the soul: the desacralization of the word inspires total destruction of the soul. The latter generates cascades of exquisitely ironic literary reflections. It is noted that this motif is prevalent in Lina Kostenko's linguistic creative work.

The illustrative material for the research was selected from poetry collections, historical novels in the poems "Marusya Churai", "Berestechko" and the novel "Zapysky ukrayinskoho samashedshoho" ("Notes by a Ukrainian Loony").

It is generalized that the archetypical syncretic image of ***word – language*** *in the system of author's linguistic thinking of Lina Kostenko appears as a historically, culturally, mentally and personally conditioned linguophenomenon with actualized nation-building, nation-protecting and self-identifying semantic components.*

Key words: *linguistic creative work, archetype, image, linguopoetics, semantics, seme, linguophenomenon, aphorism, thrope, sacred, explication, intention.*

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В українській літературі не так уже й багато митців, у яких **СЛОВО (ЛОГОС)** – найбільш суттєвий експлікант внутрішнього Я, духовно відрефлексована форма іманентної причетності й особистісної співпричетності до рідного народу, до світу, до людства, до Творця, об'єкт постійних роздумів над його (Слова) феноменом. У вітчизняному письменстві після Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка це, звісно, Ліна Костенко. Слово мисткині, що цьогоріч відсвяткувала високолітній ювілей, стало невід'ємною частиною історії України, її культури, персоналітету та постійного драматичного вибору в без-

славні періоди стагнаційних міжчась, коли трагічно хиталися вічні терези на українських роздоріжжях, бездоріжжях та ментальних манівцях. Його чекали завжди, за ним звіряли людську й національну гідність, воно було й залишається подією.

Свою величну й символічну Державу Слова Ліна Костенко почала творити тоді, коли навіть мовчати було небезпечно. І від самого початку це був, як зазначає Д. Дроздовський, «не лише вияв потужного, виверженого з вулканічною силою духу, що належить до субстанцій стихійних і величних» [4, 291]. Це був також непідробний духовний аристократизм, омовлене глобальне культурне й культурологічне світовідчуття, «дар раціональної організації поетичної матерії, що дається Поетові з вищих емпіреїв і належить до природної складової стилю життя і способу власної інтерпретації чи відчуття, переживання світу» [Там само].

«У внутрішньому світі поета, явленому словом, завжди є не лише етично значуще, а й психологічно резонансне», – резонує Іван Дзюба в роздумах над збіркою Ліни Костенко «Неповторність» [3, 51]. «Біль єдиної зброї» (**СЛОВА – МОВИ**) без зайвих емотивно-експресивних спецефектів та традиційної української перечуленості стає інтенційною «вольтовою дугою», що злютовує етично вагоме, особистісно чутливе та ментально доленосне. Пошуки того Слова, яке «Тарас коло людей поставив на сторожі», драматичне одкровення, що «нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирає мову», світоглядно засадниче «лиш народи, явлені у слові, достойно жити можуть на землі» – усі ці та інші вічні мотиви на теми мови і слова «обростають тонкими варіаціями в безлічі іскрометних контактів із течією сучасного життя» [3, 51].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурема «мова – слово» (ЛОГОС) має глибокі фольклорні та художньолітературні традиції у свідомості носіїв мови, рівно ж і впливає на поетичну практику. Методологічним путівником у розрізі нашої теми слугує словник С. Аверинцева [С.-Л.], а також міркування відомих філософів (вони – в основній текстовій частині статті). Також спираємося на ґрунтовні теоретичні напрацювання та інтерпретаційну практику Н. Мех [8]. Концептуально-функційна рецепція та лінгвостилістичний аналіз лексем **мова, слово** дає змогу простежити тенденції формування й трансформації поетичної семантики і фразеології, установити зв'язок між загальномовним (узуальним) та ідіолектним (оказіональним) словником, дійти висновків лінгвофілософського характеру. Максимально використовуємо літературно-критичний та культурологічно-філософський доробок І. Дзюби: ідеться і про «таємницю початку, що виникає зі Словом» (своєрідний код доступу до лінгвофеноменів ЛОГОСУ) [3], і про знамениту монографію «Є поети для епох» (увійшла до видання «Гармонія крізь тугу дисонансів) з блискучими інтерпретаційними есеями, присвяченими окремим збіркам, текстам, мікроконтекстам, образам Ліни Костенко [3]. Слово Ліни Костенко в координатах пам'яті і часу стало об'єктом дослідницької уваги Г. Жуковської [6]. Залишаються актуальними й рефлексії над «словом» В. Брюховецького як домінантним образом у системі авторського мовомислення [1]. Частково проблему фунціонування знакового слова-образу в лінгвопоетичному аспекті заторкували С. Єрмоленко [5], В. Калашник і Л. Савченко [7], а також автор статті (у попередніх наукових студіях лінгвофеномен «слово» осмислено на рівні лексико-семантичного поля та з поглибленим осягненням його молитовно-сакрального виміру [11; 12]).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити архетипний синкретичний образ «**слово – мова»** в художніх контекстах Ліни Костенко як історично, ментально та особистісно зумовлений лінгвоментальний феномен, а також акцентувати на його іманентній націєтворній природі, софійності, духовності, сакральності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати **СЛОВО** крізь призму історії людства, то його найчастіше пов'язували із сакральними виявами духу, ототожнювали з **ЛОГОСОМ**. В. фон Гумбольт уважав, що слово не можна зрівняти ні з чим, окрім духу, саме з духом воно підноситься до божественного первня. Слово – першокреатив Світу, – узагальнює І. Дзюба, – «той першовибух, творчий акт, з якого все почалося і в якому (Слові) все запрограмоване (Світ як текст?)» [2, 157]. Сучасник Тараса Шевченка М. Максимович писав, що через посередництво слова осягаємо Того, Хто дав нам Слово разом із життям і світлом. Г.- Ґ. Ґадамер наголошував, що рідне слово вміщує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною [9, 3]. Інваріантна структура слова передається з епохи в епоху, від однієї людини до іншої, тобто відбувається спілкування на рівні хронотопу історії [Докл. про це див.: 6, 73]. Слово єднає людину з праглибинами буття в естетичному, історичному, етнокультурному вимірах. Слово постає як носій софійності, як реальний духотвірний первень у людських спільнотах – і на цьому головно зосереджувалася філософія XX сторіччя. На думку О. Пахльовської, «профетичне Слово сплавлює минуле з майбутнім у континуум людського існування, у вольтову дугу Часу, яка переплавлює «безславне сьогодні», даючи змогу людині стати «прямим проломом пам'яті в безмежність», збагнути свою органічну причетність до космічного Буття» [Цит. за: 6, 45].

Прикметно, чи не всі роздуми про слово (і над словом) в Ліни Костенко вербалізовані в довершених афористичних формулах (максимах, сентенціях, віртуозних гномах, парадоксах, хіазмах): *душа тисячоліть шукає себе в* ***слові*** (1, 442); *лиш народи, явлені* ***у Слові****, / достойно жити можуть на землі* (2, 94); *бо тільки* ***Слово*** *– пам'яті спасенність* (2, 440); *як невимовне віршами не скажеш, /* чи не *німою зробиться душа* (1, 31); *ви будете без* ***слова*** *стоячі, як вода* (1, 408). Зворушливим експлікантом ментального світовідчуття постає крилатий вислів мисткині – *«Я скучила за дивним зойком слова мого народу гілочка тернова»*. У поезії «Біль єдиної зброї» (з епіграфом Лесі Українки) архетипна символема увиразнюється атрибутами ***трагічна*** й ***безсмертна.*** Слова-образи ***трагічна мова***

і безсмертна мова в художньому мовомисленні вже стали класичними й у «Новому словнику епітетів української мови» репрезентують семантичну рубрику ***Українська мова*** [НСЕУМ, 231]. С. Єрмоленко переконана, що ця високохудожня громадянська поезія особливо актуальна, позаяк уже вкотре розігрується мовна карта поділу України, ставиться під загрозу її державний статус, а труну «*не тільки вороги, а й діти власні тешуть*» [5, 6]. У наш час, коли триває криваве протистояння на Сході України, вельми чутливим для притомного українського суспільства є біль поетеси за те **Українське Слово,** дух якого «*не став приниженим і плюсклим, хоч слала доля чорні килими*» (1, 161).

«Слово, мова, як і мистецтво, володіють незбагненним феноменом – здатністю породжувати нескінченність сенсів, розгортати безконечну смислову перспективу й можливості щоразу нового прочитання» [11, 364]. Оптимальними виразниками виступають самі концептуальні лексеми «мова – слово» та їхнє контекстне оточення: *Так захотілося простору / і щоб ніяких травм. / І чогось такого простого / як проростання трав. / І чогось такого дивного, / як музика / без блазенств. /* ***І слова / хоча б єдиного! / що має безсмертний сенс*** (4, 195). Актуалізація стрижневих сем «рідкісність», «дорогоцінність» надає мінідискурсам витонченості, афористичності: *Душа моя обпалена, / і як ти ще жива? / Шукаєш, мов копалини, –* / ***слова, слова, слова!*** */ Оголеними нервами / угадуєш* ***словам*** */ нестачу мікровольта / і зайвий міліграм; / У легкості вітрила, / у попелі згорань /ти знаєш* ***слово-брилу*** */* і ***слово-філігрань*** (1, 194); *Хтось ними плакав, мучився, болів, / із них почав і ними ж і завершив. / Людей мільярди, і мільярди* ***слів****, / а ти їх маєш вимовити вперше!* (1, 138).

У поетичних контекстах простежуємо зближення лінгвокультуреми «**слово**» з поетичною творчістю. Читач (реципієнт) немовби проникає в художню робітню мисткині і має змогу споглядати таїну народження слова, ба навіть містичний момент дословесної екзистенції: *І десь в ті дні, несміло, випадково, / хоч я вже й пісню склала не одну, / печаль моя торкнула вперше /* ***с л о в о****, / як той кобзар торкав свою струну* (3, 99); *Ще дивен дим, і хата ще казкова, / і ще ніяк нічого ще не звуть. / І хмари, не прив'язані до* ***слова****, / а просто так – пливуть собі й пливуть. // І світить сонце оком загадковим. /* ***Ще слів нема. Поезія вже є*** (1, 28). Сакраментальне ж Слово, що стає пересічними словами, втрачає свою глибинну онтологічну сутність: *Бо все так гарно, так драйвово, / болить з похмілля голова. / В тенетах борсається* ***слово****, –* / ***то вже не Слово, а слова*** (5, 43). Бачимо майстерну гру сенсами на осі сакральне / профанне.

До речі, сакральність – це не конче безпосередня належність до сфери релігійних таїнств. У цьому властивому значенні, зауважує І. Дзюба, «відбіг від сакральності, її формалізація особливо очевидні – з огляду на вигасання релігійних почувань у християнському світі та загрозливу політизацію їх у світі мусульманському» [2, 155]. Сакральність – це влада Слова над людиною як сила позаіндивідуальна й надраціональна, світовпорядкувальна, це дар богів, космічних енергій, це прерогатива великих поетів. **Потреба слова як молитви** в Ліни Костенко стає наскрізною духовною віссю творчості, радикальним запереченням профанної мови й раціонально-прагматичної світорецепції: душа передусім *шукає слів*, *як молитов* (1, 284). У трансцендентному вимірі для поетки *усе святе, усе неповториме, усе чекає невимовних слів* (1, 390). Пошук сакрального, неповторного – це духовна противага омертвінню тонких структур душі, породжених псевдодемократичною деієрархізацією цінностей та біологізацією людини, коли вище зводиться до нижчого як спосіб пояснення першого. У «*руйновищах постмодерну, де лепсько лише кажанам*» (Л. Костенко) таке профанування й вульгаризація суті слова цілком санкціоновані художніми, так би мовити, псевдозавданнями. Гуманітарні наслідки десакралізації слова, на жаль, драматично передбачувані: часткова або тотальна деструкція душі.

Поетичне слово Ліни Костенко імпліцитно пов'язується зі Словом Творця, пронизує (прошиває) все суще, як в Одкровенні від Івана. Разом з імплікованими частотними семами 'рідна мова, ознака нації', 'поетична словесна творчість', 'засіб творчої експлікації', сема 'пророцтво' доповнює (ба навіть вивершує) парадигму індивідуально-духовного самовираження крізь національну призму: *ТА ПРИЙДЕ ЧАС, ЯК ПЕРЕД БОГОМ СВІДЧУ, / ще буде* ***Слово****, більше за* ***слова****. / Але чи й справді ми німі для світу, / чи, може, трохи світ недочува?* (2, 120).

У лексикосемантичному полі «мова – слово» на підставі зв'язків з предикатними поняттями «сіяти», «рости», «колоситися» увиразнюються компоненти «зерно», «сіяння», актуалізуються біблійні претексти, головно євангельські притчі Ісуса Христа. Для Ліни **слово** – не лише абстрактна духовна пожива, це національний хліб насущний, запорука виживання народу: ***Слова росли*** *із ґрунту, мов жита. / Добірним зерном колосилась мова. / Вона як хліб. Вона мені свята. / І кров'ю предків тяжко пурпурова* (1, 161). Рідне слово ототожнюється з такими життєво необхідними й святими речами, як **земля, поле, жито, хліб, кров предків**. Таке приземлення (заземлення) слова увиразнює, попри позірну парадоксальність, його духовний, сакральний вимір, а також його занурення в ментальні культурні праглибини: мова органічно «зжилася з тугою чаїною». Остання строфа програмної поезії – філософськи проникливий та емоційно вибуховий образ рідної землі, що не мислиться поза рідним словом, його захисною аурою: *Шматок землі, ти звешся Україною. / Ти був до нас. / Ти будеш після нас. / Мій предковічний,/мій умитий росами, / космічний, вічний, / зоряний, барвінковий...* (1, 162).

У багатьох, навіть найновіших, лексикографічних джерелах не зафіксовано такого диференційного семантичного компонента лінгвокультуреми «**слово**», як **характерна ознака народу, його рідна мова**. Важко сказати, чи це прикрий недогляд, недбалість або неуважність укладачів, чи все-таки упередженість, свідоме нехтування. Не експліковано згаданої семантики і в словнику-довіднику В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» [ЗУЕК, 551–552]. Лише в найновішому «Словнику символів

культури України» актуалізовано ментально значущі семи: «**Слово** – символ Бога, Логоса; Енергії Космосу; інструмента, який передає людям знання про всесвіт, закони матерії, світові константи; програми збереження людиною гармонії з Космосом; символ Великої Таїни; Всього; першопочатку, першоджерела; світла, знань; добра; краси; мелодійності; **материнської мови**; гігантського акумулятора інформації; досвіду; мудрості, духовності; етнічної самосвідомості; Вічності; Безмежності; **духовного оберега української нації**; Магічної Чарівної сили, здатної як на Добро, так і на Зло; символ пророцтва; клятви» [ССКУ, 757].

У випадках оказіонального слововживання згадані семи часто домінують. Є вони стрижневими й у мовотворчості Л. Костенко. У численних її поезіях та історичних романах передовсім утверджується думка про націєзахисну роль слова («*Страшні слова, коли вони мовчать», «Вирлооке сонце», «Альтернатива барикад», «Літо 1963 року», «Заворожи мені, волхве!», «Поезія згубила камертон», «Великі поети не вміють писати віршів*» та ін.). Справжній поет, зауважує В. Брюховецький, завжди поділяє долю своїх співвітчизників, є правдивим інструментом, у «*якому плачуть сни його народу*» [Докл. про це див: 1]. Прикметно, що Ліна Костенко, заторкуючи проблему збереження історичної пам'яті та рідної мови, вдається до текстів, які тематично не пов'язані з українською історією. Гідним для наслідування, на думку мисткині, є подвиг вірмен, які, рятуючись від ворогів, покинули рідну землю, але зуміли зберегти мову й тому залишилися народом. Не можна допустити зникнення мови, бо тоді станеться те, що з південноіндійським плем'ям Тода, молодь якого «без акценту вже розмовляє мовою заброд». Для героїні «Циганської музи» потреба рідного слова не менш природна, етнозахисна.

Архетипні виміри лінгвокультуреми «**слово**» в мовотворчості Ліни Костенко інспіровані драматичними віхами історії, коли століттями національна мова була позбавлена державного права на існування, її насильно кидали на прокрустове ложе утисків, принижень, заборон. У такій ситуації, зазначає Г. Жуковська, слово «стає зброєю, одвічне прагнення до самостійності супроводжується прагненням побудови держави духовної – «держави слова». Слову в цій боротьбі відводиться роль духовного меча» [6, 74]. Мисткиня творчо розвиває у дусі Лесі Українки та Олександра Олеся символічну паралель «слово – зброя»: ***А слово – струм. / А слово – зброя. / А віще слово – вічове.*** */ Душа, зруйнована, як Троя, / своїх убивць переживе* (1, 542); *О, той не стане політикувати / і під мечем не всидить, як Дамокл. / Той буде сам мечі собі кувати. /* ***Не старчить сталі – викує з думок*** (2, 44). У поемі «Зоряний інтеграл», що увійшла до вже готової до друку й розсипаної за велінням з партійних кабінетів збірки «Княжа гора», Ліна Костенко зболено запитує: *Все називається Україною – / Універмаг, ресторан, фабрика... / І тільки* ***мова чужа у власному домі*** */ ...а де ж те* ***Слово****, що його Тарас / коло людей поставив на сторожі?* (1, 156).

Слово, мова для Ліни – це той наріжний філософський камінь, на якому постають каскади історичних та духовних рефлексій. Мисткиня безкомпромісна й критична, коли йдеться про вічні цінності, вона звинувачує демагогів, з вини яких умирала й досі умирає «*мати поезії її народу*». Роман «Записки українського самашедшого» – це гірка правда про справжній стан національного (безнаціонального?) буття в умовах «вдекорованої незалежності», де мова перебрала на себе той самий діагноз, що й нація, переживає ті ж виклики: *Мова. Віками дискримінована мова. Колоніальне становище* (6, 256); *Мова – це один із визначальних кодів інтелектуального життя нації, а він ушкоджений. Не існує механізмів захисту своєї культури у власній державі* (6, 116). Ліна Костенко вибудовує декілька ліній глибинного й водночас украй актуального політико-філософського осмислення мовної проблеми. Потужно артикульовані афористичні розмисли з'являються на багатьох сторінках роману: *У всіх країнах мови як мови, інструмент спілкування, а у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову, навіть тепер, у нашій власній державі. Ми вже як нацменшина, кожне мурло може тебе образити* (6, 22–23); *Слово знецінилось. Мова втрачає пульс* (6, 105). Про який «пульс» ідеться? Про тих останніх письменників-Атлантів, які гідно тримають статус незаплямованої, шляхетної літератури, чи, можливо, про націю? Мова – це геном, на якому записані історія та культура народу, відтворені всі тонкощі антропологічної рецепції. Як своєрідний синтез, носій усього, що глибинно й органічно національне, вона фокусує ментальність народу. Це – запорука його духовного та історичного виживання. Але… *Нашу мову заносять піски духовних пустель. Нема України в душах* (6, 222). Ставлення до рідної мови – це лакмус на цивілізаційну спроможність етносу, позаяк народ, який зрікається свого основного духовного коду, приречений на історичне небуття. У збірці «Мадонна Перехресть» ця тривога драматично артикулюється: ***Ні честі, ні мови, ні згоди,*** */ самі лише смутки і пні. / Коханий мій рідний народе, / ти збудешся врешті чи ні*?! (5, 35).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Лінгвокультурема «мова – слово» в поетичних контекстах Ліни Костенко об'єднує взаємозамінні лексеми універсальних поетичних образів, експлікує поняття ідеальної сфери – мислення, надсвідомого, ціннісних інтенцій – та реалізується в словниковій, контекстуальній й оказіональній семантиці досліджуваних лексичних одиниць, увиразнюючись в довершених афористичних мінідискурсах. Ідеальне пізнається за посередництва конкретних чуттєвих ознак, хоча знаковий образ і не втрачає своєї трансцендентної буттєвості і виступає як своєрідна опозиція до операційності.

Ліна Костенко акцентувала на духовно-онтологічних, аксіологічних й сакральних аспектах лінгвофеноменів «**мова – слово**» тоді, коли панувала «монополія на істину», а «не класти лжу на струни» було вельми небезпечно. Одначе закони поступу націй і людства не підвладні вождям і режимам. Саме художня інтерпретація феноменів «**мова – слово**» опинилася на вістрі пошуків літератури. Ліна Костенко засвідчує це і своїм абсолютним ментальним нонконформізмом, і своєю довершеною мовно-

художньою практикою істинної берегині «глаголів вічного життя». Мова, слово, література у своєму синтезі й філософському синкретизмі постають «високовольтною лінією духу» і зможуть захистити гуманітарну ауру нації, що опинилася на геополітичному й гуманітарному цивілізаційному розламі.

У перспективі маємо на меті різноаспектно (на структурно-семантичному, функціональному й концептуальному рівнях) дослідити лексеми **думка, дума, пісня, поезія**, що органічно продовжують лексико-семантичний ряд «мова – слово» у поетичному мовленні Ліни Костенко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецький В. С. Ліна Костенко : Нарис творчості. Київ : Дніпро, 1990. 262 с.
2. Дзюба І. У літературі й навколо: З боргів давніх і новонабуваних. Київ : Либідь, 2016. 424 с.
3. Дзюба І. «Гармонія крізь тугу дисонансів…» / Іван Дзюба, Ліна Костенко, Оксана Пахльовська. Київ : Либідь, 2016. 584 с.
4. Дроздовський Д. Хвилі часу. *Ліна Костенко. Річка Геракліта : Поезії*. Київ : Либідь, 2011. С. 280–321.
5. Єрмоленко С. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко. *Культура слова*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. Вип. 73. С. 6–15.
6. Жуковська Г. «Усе іде, але не все минає…». Пам'ять і час у творчості Ліни Костенко : монографія. Київ : Книга, 2010. 188 с.
7. Калашник В., Савченко Л. Мовно-естетичні знаки *душа – печаль – слово* у поетичному світі Ліни Костенко. *Культура слова*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. Вип. 73. С. 16–22.
8. Мех Н. Лінгвокультурологема ЛОГОС: когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступ. доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 35 с.
9. Мова – це теж Батьківщина / упор. Н. Николин. Львів : Свічадо, 2009. 80 с.
10. Снозик І. Ліна Костенко: «Література – це високовольтна лінія духу». *Літературна Україна*. 2011. 6 жовтня. С. 4.
11. Стецик М. С. «...Я тільки у слові жила» (вербалізація концепту с*лово – мова* в поетичній творчості Ліни Костенко). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: матеріали третьої Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 360–375.
12. Стецик М. С. «...Душа шукає слів, як молитов» (Сакральне на площинах художніх текстів Ліни Костенко). *Парадигма Sakrum & profanum у літературі та культурі* : зб. наук. праць. Дрогобич, 2011. Вип. 5. С. 24–32.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

С.-Л. – Аверинцев С. С. Софія – Логос : Словник. Київ : Дух і літера, 1999. 458 с.

ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.

ЗУЕК – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006, 703 с.

НСЕУМ – Єрмоленко С. Я., Єрмоленко В. І., Бибик С. П. Новий словник епітетів української мови. Київ : Грамота, 2012. 488 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Костенко Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
2. Костенко Л. Берестечко : Історичний роман. Київ : Укр. письменник, 1999. 157 с.
3. Костенко Л. Маруся Чурай. *Клочек Г. Історичний роман Л. Костенко «Маруся Чурай»* : навч. посібник-хрестоматія. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. С. 7–154.
4. Костенко Л. Річка Геракліта / упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. Київ : Либідь, 2011. 336 с.
5. Костенко Л. Мадонна Перехресть. Київ : Либідь, 2011. 112 с.
6. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. 416 с.

REFERENCES

1. Briukhovetskyi, V. S. (1990). Lina Kostenko: Narys tvorchosti [Lina Kostenko: Essay of creativity]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Dziuba, I. (2016). U literaturi y navkolo: Z borhiv davnikh i novonabuvanykh [In literature and around: From debts old and]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Dziuba, I. (2016). «Harmoniia kriz tuhu dysonansiv…» / Ivan Dziuba, Lina Kostenko, Oksana Pakhlovska. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Drozdovskyi, D. (2011). Khvyli chasu [Waves of time]. *Lina Kostenko. Richka Heraklita: Poezii*. Kyiv: Lybid, 280–321 [in Ukrainian].
5. Iermolenko, S. (2010). Vysoka estetyka poetychnoho slova Liny Kostenko [High aesthetics of Lina Kostenko's poetic word]. *Kultura slova*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 73, 6–15 [in Ukrainian].
6. Zhukovska, H. (2010). «Use ide, ale ne vse mynaie…». Pamiat i chas u tvorchosti Liny Kostenko [«Use ide, ale ne vse mynaie…» Memory and time in Lina Kostenko's literary works]. Kyiv: Knyha [in Ukrainian].
7. Kalashnyk, V., Savchenko, L. (2010). Movno-estetychni znaky **dusha – pechal – slovo** u poetychnomu sviti Liny Kostenko [Lingual and aesthetic signs **dusha – pechal – slovo** in Lina Kostenko's poetic world]. *Kultura slova*. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 73, 16–22 [in Ukrainian].

8. Mekh, N. (2009). Linhvokulturolohema LOHOS: kohnityvnyi, prahmatychnyi, funktsionalno-stylistychnyi aspekty [Linguoculturologema LOGOS: cognitive, pragmatic, functional and stylistic aspects]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv [in Ukrainian].

9. Mova – tse tezh Batkivshchyna [Language is Homeland too] / upor. N. Nykolyn. Lviv: Svichado, 2009 [in Ukrainian].

10. Snozyk, I. (2011). Lina Kostenko: «Literatura – tse vysokovoltna liniia dukhu». *Literaturna Ukraina*. 6 zhovtnia, 4 [in Ukrainian].

11. Stetsyk, M. S. (2011). «...Ia tilky u slovi zhyla» (verbalizatsiia kontseptu slovo – mova v poetychnii tvorchosti Liny Kostenko) [«...Ia tilky u slovi zhyla» (verbalization of the concept word - language in Lina Kostenko's poetry)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. Materialy tretoi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii / upor. M. Fedurko, V. Kotovych, H. Fil. Drohobych: Posvit, 360–375 [in Ukrainian].

12. Stetsyk, M. S. (2011). «...Dusha shukaie sliv, yak molytov» (Sakralne na ploshchynakh khudozhnikh tekstiv Liny Kostenko) [«...Dusha shukaie sliv, yak molytov» The sacred in Lina Kostenko's literary works]. *Paradyhma Sakrum & profanum u literaturi ta kulturi*: zb. nauk. prats. Drohobych, 5, 24–32 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

ESSKU – Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture] / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenka, V. V. Kuibidy. 5-e vyd. Korsun-Shevchenkivskyi: FOP Havryshenko V. M., 2015. 912 s.

NSEUM – Yermolenko, S. Ya., Yermolenko, V. I., Bybyk, S. P. (2012). Novyi slovnyk epitetiv ukrainskoi movy [New dictionary of epithets of the Ukrainian language]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

S.-L. – Averyntsev S. S. Sofiia – Lohos [Sofia – Logos]: Slovnyk. Kyiv: Dukh i litera, 1999. 458 s.

ZUEK – Zhaivoronok V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury [Tokens of Ukrainian ethnoculture]: Slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Kostenko, L. (1989). Vybrane [Selected writings]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
2. Kostenko, L. (1999). Berestechko [Berestechko]. Kyiv: Ukr. Pysmennyk [in Ukrainian].
3. Kostenko, L. (1999). Marusia Churai [Marusya Churai]. *Klochek H. Istorychnyi roman L. Kostenko «Marusia Churai»*: navch. posibnyk-khrestomatiia. Kirovohrad: Stepova Ellada, 7–154 [in Ukrainian].
4. Kostenko, L. (2011). Richka Heraklita [The river of Heraclitus] / uporiad. ta peredm. O. Pakhlovskoi; pisliamova D. Drozdovskoho; khudozh. S. Yakutovych. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Kostenko, L. (2011). Madonna Perekhrest [Madonna perekhrest']. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
6. Kostenko, L. (2012). Zapysky ukrainskoho samashedshoho. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'42
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214389

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК МЕТАФОРИЧНА ОДИНИЦЯ В НОВЕЛІСТИЦІ У. САМЧУКА

Топчий Л. М.
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Статтю присвячено дослідженню засобів метафоризації в новелах У. Самчука, що є однією із характерних рис ідіостилю письменника. Порушено питання авторського застосування такого різновиду метафори, як персоніфікація. Персоніфікацію розглянуто як когнітивний механізм, що дає змогу осмислювати предмети неживої дійсності через семантику конкретних живих істот. Наведено наукові погляди на природу і визначення цієї метафоричної одиниці. З'ясовано, що найбільше її репрезентовано в групі антропоморфних і природоморфних метафор.

Доведено, що з урахуванням багатьох лінгвістичних аспектів персоніфікацію характеризує комплекс власних ознак, арсенал виразових засобів та ціла система мовних образів. У дискурсі У. Самчука цей вид метафоричного перенесення є яскраво вираженим і слугує потужним потенціалом впливу на читача. Простежено ряд функцій, які виконує уособлення в новелістичному дискурсі визначного українського прозаїка.

Під час аналізу текстового масиву особливу увагу приділено виокремленню тематичних класів об'єктів персоніфікації. Зауважено, що ця метафорична одиниця найбільш часто охоплює концептуальні сфери «Людина» (понятійні галузі «фізичний стан», «психічний стан», «анатомія», «фізіологія») та «Світ природи» (понятійні галузі «Тваринний світ», «Світ рослин», «Ландшафт», «Природні явища»). У межах граматичного підходу до персоніфікації визначено граматичний потенціал частин мови, що беруть участь у створенні персоніфікованих образів та образної концептуалізації світу. Помічено, що найактивнішим серед них виступає дієслово, через яке відбивається інтерпретація неживих предметів і явищ буття як людини. Подано перелік дієслівних семантичних груп. Установлено, що репрезентантами ознак антропоморфічності також можуть бути прислівники, прикметники, іменники й дієприслівники. Найбільш регулярною серед них стає адвербіальна персоніфікація. Доведено, що цей різновид метафори не припиняє бути інструментом пізнання і створення мовної картини світу, що його слід розглядати як один із засобів художньої виразності дискурсу, як індивідуально-авторський мовновиражальний засіб, який формує особисто письменницький ідіостиль.

Ключові слова: *персоніфікація, антропонімізація, метафора, засіб образності, уособлення, антропоморфічність.*

Topchiy L. M. Personification as a metaphorical unit in short stories by U. Samchuk. *The article is devoted to the study of means of metaphorization in U. Samchuk's short stories, which is one of the characteristic features of the writer's idiosyncrasy. The question of the author's application of such kind of metaphor as personification is raised. Personification is considered as a cognitive mechanism that allows us to comprehend the objects of inanimate reality through the semantics of specific living beings. Scientific points of view on the nature and definition of this metaphorical unit are given. It was found that it is most represented in the group of anthropomorphic and natural morphological metaphors.*

It is proved that in many linguistic aspects personification has a set of its own characteristics, a certain arsenal of expressive means and a whole system of linguistic images. In U. Samchuk's discourse, this type of metaphorical transference has a bright expressiveness and a powerful potential to influence the reader. A number of functions performed by the personification in the novelistic discourse of the prominent Ukrainian prose writer have been established.

While analyzing the texts, the author paid special attention to the selection of thematic classes of personification objects. It is noted that this metaphorical unit most often covers the conceptual areas of "Man" (conceptual areas of "physical condition", "mental state", "anatomy", "physiology") and "World of nature" (conceptual areas of "Animal world", "Plants world", "Landscape", "Natural phenomena"). As the grammatical approach to personification is implemented in the research, the grammatical potential of the parts of speech involved in the creation of personified images and figurative conceptualization of the world is determined. It is stated that the most active among them is the verb, which reflects the interpretation of inanimate objects and phenomena of being as a person. The list of verb semantic groups is given. It is established that adverbs, adjectives, nouns can also be representatives of anthropomorphic features. Adverbial personification becomes the most regular among them. It is proved that this kind of metaphor does not cease to be an instrument of cognition and creation of a linguistic picture of the world, which should be considered as one of the means of artistic expression of discourse, as an individual authorial linguistic expression, which forms a writer's personal style.

Key words: *personification, anthroponymization, metaphor, means of imagery, personification, anthropomorphism.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Метафоризація предметів і явищ об'єктивної дійсності становить один із проявів когнітивної діяльності людини. Основним різновидом метафори виступає персоніфікація – засіб надання предметам дійсності властивостей живих істот, зокрема людських. Ідіостиль Уласа Самчука, проникливого мислителя із універсальним світоглядом, саме й характеризується асоціативністю мислення та поглибленою метафоричністю.

Попри інтенсивність дослідження творчості українського прозаїка, публіциста в літературознавчому дискурсі, питанню вивчення особливостей образного мовомислення його художньої спадщини, зокрема засобів метафоризації, поки ще залишається малодослідженим напрямом наукових розвідок. З огляду на це постає необхідність дослідити особливості мовосприйняття визначним письменником реальної дійсності. Потреба звернутися до розв'язання цієї проблеми зумовлює актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел та публікацій свідчить, що літературознавці активно студіювали високохудожній доробок У. Самчука. Так, естетично-виховний феномен творчості письменника-новеліста викладено в дослідженнях, серед авторів яких: Н. Лисенко, Р. Мовчан, О. Василишин, М. Герц, М. Данилевич, М. Гон, Р. Гром'як, О. Слоньовська, Я. Поліщук, В. Шевчук, Д. Палій та ін. Прагнення осмислити у творах письменника їх естетичну вартість та з'ясувати особливості поетики з позицій жанровостильового аспекту як пріоритетного висвітлено в роботах Ю. Мариненка, С. Пінчука, Н. Плетенчук, М. Ткачука та ін. Філософсько-педагогічні концепції У. Самчука аналізує Н. Приймас.

Із цієї проблеми захистили дисертаційні праці С. Бородіца, І. Мариненко Ю. Плетенчук, О. Пасічник, А. Жив'юк, І. Руснак та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Об'єктом наукової розвідки послугувала новелістика У. Самчука, зокрема збірка модерністських новел «Віднайдений рай». Предметом дослідження – персоніфіковані конструкції, що стали ознакою ідіостилю письменника. Основна **мета роботи** – установлення особливостей засобів вираження персоніфікації у новелістиці У. Самчука. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: представити наукові концепції щодо поняття «персоніфікація»; простежити стилістичні функції цієї метафоричної одиниці в новелістичному дискурсі; проаналізувати граматичний потенціал частин мови, що беруть участь у створенні антропоморфних образів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою емоційного та естетичного впливу на читача У. Самчук, мовлення якого репрезентує метафоричність мислення, специфічний спосіб світобачення, використовує найрізноманітніші засоби мовної виразності, органічно поєднуючи стандарт і експресію. Найбільш популярною в його мовотворчості стає метафора та її різновиди, особливо персоніфікація (уособлення). Метафора, зокрема художня, становить «окремий варіант концептуалізації позамовної дійсності», відображає як універсальні закони світобудови, так й індивідуально-авторські уявлення про дійсність [4, 68].

У когнітивній лінгвістиці поширено теорію метафори концептуальної. Виокремлюють такі типи концептуальних метафор, як структурні, просторові та онтологічні [3]. Останні структурують абстрактні сутності, ототожнюючи людський досвід з об'єктами. До онтологічних метафор належать антропоморфні, у яких найбільш повно представлено персоніфікацію, сутність якої полягає в наділенні об'єктів і явищ неживої природи властивостями живих істот, зокрема людських, а також природоморфні й артефактні. З найдавніших часів персоніфікація займала чільне місце в когнітивному арсеналі людини і як троп входила в систему засобів художньої виразності. Про неї під назвою *просопопея* (prosöpopiia) йшлося ще в творах античних авторів. Як пізнавальний інструмент і прийом цей різновид метафори виявився в центрі таких підходів, як антропоморфізм, анімізм, антропоцентризм. Своє місце він знайшов також у психоаналізі, у глибинній психології та в загальній теорії діалогу.

Центральним критерієм при визначенні персоніфікації є понятійна категорія істоти / неістоти, що є проявом антропометричного характеру людської свідомості: поділ навколишнього світу на об'єкти живої природи, що в морфології утворюють грамему істоти, і об'єкти, пов'язані з граматичним поняттям неживого, що становлять грамему неістоти.

У класичній і новій філології завжди існував постійний інтерес до персоніфікації. Ця метафорична одиниця як результат антропометричності мови підсилює її виразність і зображальність, виступає способом художнього освоєння дійсності, виявом авторського світобачення, засобом експресивізації мовлення. Природно, що цей засіб образності трапляється не тільки в художній, фольклорній та поетичній мові, а й у політичному, географічному, медичному, економічному, педагогічному, публіцистичному, телевізійному та інших дискурсах.

У лінгвістиці персоніфікацію розуміють як «різновид метафори, що ґрунтується на антропоморфному використанні знаків концептуальної сфери ЛЮДИНА на позначення інших концептуальних сфер» [5, 460]. Загальним визначенням цієї фігури думки буде вид метафоричного перенесення, заснований на перенесенні найменування з живого на неживе. У дефініціях (їх дуже багато) цього тропу виявляються значні відмінності, і як наслідок – плутанина, що обумовлено наявністю цілої парадигми термінів (уособлення, прозопопея, антропоморфна метафора, одухотворення тощо). Відповідно цим і ускладнюється вироблення однозначної дефініції цього тропу. Виявлено й різні погляди на відношення між персоніфікацією та метафорою. Так, у лінгвістичних студіях поширена думка, що персоніфікація і метафора є самостійними тропами. Друга позиція цілком збігається з висновками давньогрецьких мислителів: персоніфікацію трактують як різновид метафори. І є інший погляд із цієї проблеми: персоніфікація і уособлення не є синонімами і вони вступають в ієрархічні відношення.

Для персоніфікації як засобу, як тропу, як різновиду метафори з позицій багатьох лінгвістичних аспектів характерні: комплекс власних ознак, певний арсенал виразових засобів, система мовних образів, при вживанні яких персоніфікованість об'єкта може проявлятися з різним ступенем і становити своєрідний і багатоплановий прийом іносказання. Цей засіб образності А. Р. Ісаакян класифікує на такі підвиди: власне персоніфікація, антропонімізація і пожвавлення [2, 6].

У художньому дискурсі персоніфікація виконує й ряд стилістичних функцій. Так, цей засіб, створюючи певний образ, надає йому, окрім основних, ще й додаткові відтінки думки, тобто реалізується змістоутворювальна та текстоутворювальна функції. У новелістичному дискурсі У. Самчука помітно активне вживання цього тропу як ефективного й ефектного художнього прийому, що створює в тексті образність і експресію. Природно, що репрезентується й функція створення експресивності окремих частин тексту, пор.: *І волошки там мигають, ніби одного разу блакить небес заплакала і покропила золоте плесо своїми слізками*… (418).

В аналізованому мовному масиві новел, найхарактернішою рисою яких стає філософічність, ми простежили такі тематичні класи об'єктів персоніфікації: 1) природні об'єкти: атмосферні явища, рослинність, світ тварин; 2) абстрактні поняття; 3) астральні номени; 4) речі, предмети.

Регулярним типом персоніфікації виступає «уособлення феноменів світу природи», що є характерним для ідіостилю письменника, напр.: *Над головою клен розіп'явсь. Вимитий, виплеканий. Закучерявлений, наоливлений*… (381). Через систему образів ландшафту У. Самчук дає зрозуміти читачеві, що природа, якій приписуються антропоморфні риси, жива. Його пейзажі динамічні, постійно змінюючись, вони зливаються в одне органічне ціле із внутрішнім станом людини. Як жива істота сприймається в новелі «На двірці» образ Землі, яка обожнювалася та шанувалася ще з язичницьких часів, пор.: *...коли гаряча земля прискорює свій гін, і гурчить, і стогне, і рве, рве в далечінь!* (387).

Такою персоніфікацією першоелементів буття автор досягає символічної багатозначності, напр.: *Планета з місяцем пішли намитусь* (376). Деякі з них – амбівалентні образи, що містять як традиційну символічність, так і додаткові смисли. Таким є образ Сонця. За традиційним тлумаченням – це символ ідеального життя, божественного начала, джерело життя і радості. Але це уособлене боже провидіння в новелі «На двірці» стає символом якоїсь помсти, роздратованості, пор.: *Воно* [сонце] *міцно, вперто б'є лютим боєм по букових патлах, налягає розгонко дикими хвилями*… (382).

Найпоширенішими об'єктами персоніфікації в мовному масиві новел стають такі природні явища, як вітер, хмари, дощ, які наділені антропоморфними якостями, пор.: *Вітер шарпає дерева* (388); *.. і легке, старанно вимите дощем, небо* (432). У межах таких синтагм об'єднуються компоненти, які є не сумісними з позиції реальних предметних відношень. Через аналіз таких персоніфікованих першоелементів буття встановлюється специфіка індивідуального стилю письменника, щобільше, – його світоглядна позиція. Р. Гром'як підкреслює, що образні мікродеталі творять поетику прози У. Самчука, його пафос [1, 13].

Об'єктами персоніфікації в новелах виступають й абстрактні поняття, почуття, емоції, переживання, напр.: *гартувалась приязнь, гасала смерть, випиналась наверх любов, нерви виконували службу, зло розправлялося; Нудьга змагається з величчю* (416).

Антропоморфних перетворень набувають й інші типи персоніфікації, зокрема: результати духовної діяльності людини, напр.: *Ти розумієш цей ідіотський витвір – музику, що виколупує з твого серця такі болючі кусні?* (400); побутові предмети, напр.: *…і запрацювали ножі та веделки* (440); *Непорядок, недокурки, брудний черевик, розкидані шахи, книжки, рукописи, збиті бебехи … гатили по ньому та розхвильовували* (435); фрагменти доби і концепти часу, напр.: *Доба стратила години* (376), *Час оголив її* (441); *Ніч поблідла, ..., а день зчорнів*… (376).

Оригінальним суб'єктом-неантропонімом у текстовому масиві новели «Моя осінь» стає «з особливим виразом синіх очей» Осінь, образ, улюблений автором і щедро наділений почуттями, які співзвучні із почуттями письменника, напр.: *Моя золота, моя бурштинова осінь. Як і кожну, любив я і цю неповторну, вибагливо загорнуту золотою габою, у сандалах* (377). Надалі улюблениця автора перетворюється в «*злочинну*» «особу», яка *«зрадила і посилає зиму»*. Антропоморфні риси, якими наділена Осінь, дають змогу провести психологічну паралель між станом природи і душевним станом оповідача, його інтимними переживаннями. У такому контексті персоніфікація виконує функцію створення загального емоційного підтексту твору. Мовний матеріал свідчить, що цей засіб виразності виконує в дискурсі новеліста ще одну найважливішу функцію – естетико-художню. За допомогою даного тропа створюється образність тексту, у художньо-виразній формі актуалізуються його мовна модель світу, смислові домінанти, філософські й моральні, віддзеркалюється сама авторська інтенція.

Реалізуючи граматичний підхід до цього засобу і, відповідно, проаналізувавши частиномовний потенціал слів, які беруть участь у створенні персоніфікованих образів, можемо стверджувати, що в цьому процесі найбільш регулярними виступають дієслова, які називають специфічну діяльність людини, її вчинки, фізичний та душевний стан, властиві тільки людині, а самі дії здійснюються явищами та предметами неживої природи, пор.: *Деякі димарі плювали час від часу полум'ям і, …, кричали огненною пащекою на цілий світ, …* (414) або *…розгойдане хропіння, …, кричало голосно*… (379). Наведені дієслова-персоніфікатори стають непрямими маркерами антропонімічності. У досліджуваному текстовому масиві вони формують найчисельнішу групу, у якій можна виділити певні лексико-семантичні підгрупи.

Так, осібне місце з-поміж них належить дієсловам ментальних і соціальних дій суб'єкта із не властивими йому раніше конотаціями. Це семантичні підгрупи дієслів на позначення: повсякденної діяль-

ності людини, напр.: *Сяйво палаючої печі бавиться його віддутими вилицями …. Стальні вежі в небо заглядають…* (416); дієслова стану (психічного і фізіологічного), напр.: *Душа ваша починала вагітнити, ширитися, мучити вас великим неспокоєм* (443); *На череві хвилювався золотий брелок годинника* (439); дієслова сприйняття, напр.: *Лисина, що делікатно глянула з-під твердяка* (439); *На низькій шафці краєчком з-під облізлої кепі виглядала пара книжок* (407); дієслова форм спілкування, притаманні світу людини, напр.: *«Так», – казав стовп св. Віта. «Так», – відкликнулись собори….* (378).

Наступну численну групу формують: дієслова руху (пересування, переміщення), напр.: *По рурках до печей плив з тихим муркотом ґаз… Автоматичні черпаки, <…> сновигають перед розгорілими отворами печей…* (416); дієслова – зооморфи, які відбивають дії, притаманні тваринам, напр.: *Машини скавучали, гули…* (415); *Злорадісно скавулів вітер* (438); *Повітря жовтня шипіло* (439); *…лиш газ усе муркотів, мов кицька* (418).

У досліджуваному матеріалі частою стає адвербіальна персоніфікація, маркерами якої виступають прислівники, напр.: *Комір підборіддя й потилиця злорадно сплюгавили <…> образ* (439); *Вітри патлали <…> кучері садів закохано* (444). Як бачимо, через лексико-семантичний дисонанс реалізується емоційно-оцінна функція цієї метафоричної одиниці. Певна естетична реальність витворюється і засобами ад'єктивної персоніфікації, де семантика прикметників віддзеркалює емоційний стан, ознаки, зовнішні характеристики, властиві лише людині. В основі цієї персоніфікації також лежить принцип семантичної несумісності складових, пор.: *п'янке повітря, ліниві стрибки ланів, пузаті клени, вагітні яблуні, розпатланий клен, божевільне безсилля, гордий бук, хороблива свідомість*. Увиразнюючи індивідуальну мовотворчість, вони репрезентують образну асоціативність авторського мислення, його світобачення й інтенції. У Самчук уміло підключає до цієї функції й іменники, що стають, через порушення традиційної лексичної сполучуваності, стрижневим компонентом оригінальних субстантивних уособлень (*пригорщі сонця і диму*, *животи фотелів, патлата корона бука, зойки сентименту* тощо). У ролі маркера антропонімічності подибуємо приклади із дієприслівником, напр.: *Виринав поволі, крадучись, перший день Нового року* (418) або *Авто, утомившись, чмихають …* (382).

У площині новелістичного дискурсу проаналізовані частини мови рідко виступають як єдиний засіб персоніфікації. Лише вкупі вони демонструють певну системну єдність. Через вдалий їх добір письменником і майстерність обігрування образ персоніфікованого денотата набагато виразніше розкривається в розгорнутих контекстах. Найяскравіше і повніше він репрезентується в поширених синтаксичних структурах, у яких можуть поєднуватися персоніфікатори різних рівнів, пор.: *І ставало воно (небо) сірою грифлевою дошкою, на якій хтось сердитий блискавично креслив і стирав огненні знаки. Зривався <…> твариною і гупотів босими п'ятами по нерівній стежці. І так ріс, наливався, кричав силою.* (454). І справді, слушною є думка, що опис природних явищ створює певну емоційну атмосферу, підготовлюючи почуття читача до сприйняття подій людського життя, показуючи, у якому напрямку будуть розвиватися ці події, до яких наслідків вони призведуть [6, 108].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, однією із характерних рис новелістичного дискурсу У. Самчука є метафоричність, різновидом якої є персоніфікація. У мовотворчості письменника вона посідає значне місце і виступає маркером світоглядної позиції автора. Дослідження прийому персоніфікації в її стилістично-тропеїчному розмаїтті, співвіднесення з іншими засобами художньої виразності дало змогу виявити цікаві факти, пов'язані як із сутністю самого тропа, так і з особливостями його реалізації в ідіостилі У. Самчука.

Вивчення та систематизація метафоричних засобів, що формують ідіостиль письменника як різновекторний та багатовимірний прояв особистості, є перспективним напрямом для подальших пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гром'як Р. Розпросторення духовного світу Уласа Самчука (Післямова до трилогії „Ost"). *Слово і час*. 2005. № 7. С. 3–14.

2. Исаакян А. Р. Грамматические средства персонификации и деперсонификации в современном немецком языке : дисс. … канд. филол. наук. Москва, 1978. 160 с.

3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ. под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.

4. Мисик О. Персоніфікація як вияв авторського світобачення (на матеріалі поезій Ігоря Калинця). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство.* Тернопіль, 2011. Вип. 2 (19). С. 68–76.

5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

6. Стасик М. В. Епічна модель світу в романі У. Самчука «Марія». *Вісник Запорізького національного університету.* 2014. № 1. С. 104–109.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Самчук У. Віднайдений рай. *Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай* : [роман, оповідання, новели]. Дрогобич : Відродження, 2009. С. 370–462.

REFERENCES

1. Hromiak, R. (2005). Rozprostorennia dukhovnoho svitu Ulasa Samchuka (Pisliamova do trylohii „Ost") [Spreading of U. Samchuks spiritual world]. *Slovo i chas*, 7, 3–14 [in Ukrainian].

2. Ysaakian, A. R. (1978). Hrammatycheskye sredstva personyfykatsyy y depersonyfykatsyy v sovremennom nemetskom yazyke: dyss. kand. fylol. nauk [Grammatical means of personification and depersonalization in modern German]. (Dysertatsiia kandydata filolohichnykh nauk). Moscow [in Russian].

3. Lakoff, Dzh., Dzhonson, M. (2004). Metafory, kotorymy my zhyvem / per. s anhl. pod red. A. N. Baranova [Metaphors which we live]. Moscow: Edytoryal URSS [in Russian].

4. Mysyk, O. (2011). Personifikatsiia yak vyiav avtorskoho svitobachennia (na materiali poezii Ihoria Kalyntsia) [Personification as a manifestation of the author's worldview (based on the poetry of Igor Kalynets)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Movoznavstvo*. Ternopil, 2 (19), 68–76 [in Ukrainian].

5. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Environment-K [in Ukrainian].

6. Stasyk, M. V. (2014). Epichna model svitu v romani U.Samchuka «Mariia» [Epic world model in the novel by U. Samchuk]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 1, 104–109 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Samchuk, U. (2009). Vidnaidenyi rai. *Samchuk, U. Kulak. Mesnyky. Vidnaidenyi rai: roman, opovidannia, novely* [Fist. Butchers. Paradise found: [novel, story, short story]. Drohobych: Vydrodzennya, 370–462 [in Ukrainian].

УДК 821.161.2:811.133.1.Верхарн
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214392

КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА В СИМВОЛІСТСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ЕМІЛЯ ВЕРХАРНА

Чистяк Д. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проведено реконструювання космологічної концептосистеми поетичної творчості символістського періоду бельгійського франкомовного письменника-символіста Еміля Верхарна на матеріалі масиву творів періоду «Чорної трилогії» (1888–1891) та збірки «Об'явлення на моїх шляхах» (1891) для визначення особливостей його художньої концептуалізації в контексті франкомовного бельгійського символістського семіозису. Після проведення аналізу наявних верхарнознавчих розвідок і концептуального аналізу космологічних концептів виявлено, що ранній доробок Е. Верхарна ознаменований актуалізацією негативної семантики майже всіх космологічних концептів шляхом проекції опозиції СВІТЛО–ТЕМРЯВА як СМЕРТІ та ХАОСУ. Міфічно маркована дієсхема «рух із негативно маркованого НИЖНЬОГО СВІТУ до негативно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ» передбачає ототожнення актанта з ЖЕРТВОЮ-БОГОМ, КОРАБЛЕМ у БУРІ, аж до СМЕРТІ й РОЗЧИНЕННЯ у ПРИРОДІ та ВЕРХНЬОМУ СВІТІ. Для збірки Е. Верхарна «Об'явлення на моїх шляхах» характерне ототожнення ДУШІ з ВЕРХНІМ СВІТОМ через КОХАННЯ-БЛАГО і інтеріоризацію СВІТЛА. Космологічна концептосистема в ранній поезії Е. Верхарна характеризується оригінальними лінгвоментальними структурами, але органічно вписується в космологічну концептосистему бельгійської франкомовної поезії. У перебігу лінгвоконцептологічного аналізу текстів бельгійських поетів-символістів М. Метерлінка, Е. Верхарна, Ж. Роденбаха, Ґ. Ле Руа, Ш. Ван Лерберга й М. Ельскампа виявлено, що всі досліджувані автори реінтерпретували космоконцепти ВИЩИЙ СВІТ, ВОДА, СВІТЛО, ТЕМНЕ, ХОЛОДНЕ, ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ. Також установлено, що провідною міфічно маркованою дієсхемою в бельгійських поетів-символістів постав перехід концепту ДУША із негативно маркованого (варіант: негативно і позитивно маркованого в Ш. Ван Лерберга і М. Ельскампа) НИЖНЬОГО СВІТУ до позитивно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ.

Ключові слова: *космологія, міф, символізм, концептосистема, концепт, образ, картина світу.*

Chystiak D. O. Cosmological conceptual system in the symbolist poetry of Emile Verhaeren. *The article is devoted to the modeling of the cosmological conceptual system of the early poetic work of the Belgian symbolist writer Emile Verhaeren based on the analysis of his early collections of poetry from the period of "Black Trilogy" (1888–1891) and the collection "The appearances on my way" (1891) in order to define the peculiarities of his artistic conceptualization in the context of the Belgian French-Speaking Symbolist poetry semiotic system. The early works of Emile Verhaeren are characterized by the actualizing of the negative semantics of the majority of cosmological concepts by the projection of the opposition between LIGHT and DARKNESS marking CHAOS and DEATH. The mythically connoted scheme of the movement from the negatively marked DOWN WORLD to the ne negatively marked UPPER WORLD is generating the conceptualization of the lyrical hero with the GOD OF SACRIFICE, the SHIP in the TEMPEST destroyed during the DEATH or the DISSOLUTION in the NATURE and the UPPER WORLD. But the collection of poems "The appearances on my way" generates the conceptualization if the SOUL in the UPPER WORLD with the markers of LOVE, GOOD and the interiorizing of LIGHT. Therefore the cosmological conceptual system in the Symbolist poetry of Emile Verhaeren is developed by the systematic use of the original mental structures being an organic part of the cosmological conceptual system of Belgian French-Speaking poetry. During the linguistic conceptual analysis of Belgian Symbolist texts by Maurice Maeterlinck, Charles Van Lerberghe, Gregoire Le Roy, Georges Rodenbach, Emile Verhaeren it was defined that all the authors that have been studied were interpreting the cosmological concepts UPPER WORLD, WATER, LIGHT, DARKNESS, COLD, FIRE, SUN, LIGHT, SKY, HEIGHT, STAR, WIND, BIRD, ORCHARD, PARADISE, SEA, MOON and LOVE. It was also delimited that the most important mythically marked conceptual scheme in the worldview of Belgian French-Speaking Symbolist poetry was the transfer of the concept SOUL from the negatively marked or negatively and positively marked DOWN WORLD to the positively marked UPPER WORLD.*

Key words: *cosmology, myth, symbolism, conceptual system, concept, image, worldview.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Питання виявлення глибинних структур, що лежать в основі художньої концептуалізації, залишається в мейнстримі новітніх філологічних досліджень. Постструктуралістська парадигма повертає дослідників до розширення інтерпретаційної бази аналізу літературних текстів задля визначення закономірностей проблем породження структурних і семантичних первнів художнього семіозису. Розроблена нами в попередніх роботах [10; 11] методика лінгвоміфопоетичного та лінгвокогнітивного аналізу космологічної концептуалізації в художньому тексті застосована в цьому дослідженні на матеріалі творчості бельгійського символістського письменника Еміля Верхарна, який справив величезний вплив на розвиток модерністської поезії та драматургії, зокрема в українському літературному процесі (творчості П. Тичини, М. Бажана, В. Стуса, Д. Павличка, Л. Костенко).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Символістський період у поезії Е. Верхарна, як підтвер-

джують численні дослідники (М. Оттен, К. Анжле, Я. Кравець, М. Терещенко, Л. Андреєв), передусім припадає на час створення «Чорної трилогії», поетичних збірок «Вечори» (1888), «Розгроми» (1888), «Чорні смолоскипи» (1891), а також етапної збірки «Об'явлення на моїх шляхах» (1891), яка засвідчує перехід від символістського до модерністично-унанімістського періоду творчості письменника. Першими дослідниками його творчості стали знакові європейські письменники А. Мокель [26] і С. Цвайг [40], які створили перші біографічні дослідження унанімістського доробку Е. Верхарна в річищі біографічного методу з уведенням його в символістський семіотичний контекст, зокрема із залученням впливів філософських шкіл зазначеного періоду. Найповнішу біографію на сьогодні представив Ж. Маркс [25]. У своїх студіях Ф. Вермелен і М. Кажбер зверталися до інтермедіального аналізу шляхом зіставлення з фламандським малярством [40; 15], А. Фонтен удавався до генетичного аналізу техніки віршування [21, 86–91], Е. Естев проводив стилістичний аналіз метафоричного образотворення [19], Е. Старкі та В. Кастільйоне наголошували на формуванні унанімістичної філософської системи [31; 14], Г. Фретс – на зв'язках із естетикою та поетикою германських письменників [22], Р. Сассекс – на формуванні концепції «нового гуманізму» [32], Ю. Недокос – на езотеричній інтерпретації драматургії письменника [28], а Д. Гюллентопс – на соціокультурних впливах соціалістичного та анархічного рухів [23].

Видатним науковим проектом Архіву-музею літератури у Брюсселі стало видання повного зібрання поетичних творів Е. Верхарна у 12 тт., яке розпочалося 1990 р. і триває досі (видано 11 томів) за редакцією М. Оттена. Перевагою цього проекту є не лише опублікування всіх наявних варіантів поетичних творів автора, але й ґрунтовні передмови провідних літературознаців Бельгії, у студіях яких містяться цінні спостереження над функціонуванням провідних тем, мотивів та ідеологем Е. Верхарна у широкому соціокультурному контексті. Так, М. Оттен слушно зауважував впливи німецького та фламандського малярства на формування концептосфери «Чорної трилогії» й відзначав техніку «деконструкції суб'єкта» (1, 18). Ж. Маркс наголошував на кореляції з мистецтвом іспанського бароко [33, 19]. В. Жаґо-Антуан виділяє тему «сакралізації поета» як «мертвого бога» [34, 26]. В. Нахтергале простежує тенденцію наратора до «розбивання у ритмі Життя» [35, 13]. Ж. Робе відзначає техніку «розриву» з подальшим «доланням розриву» у віршуванні [36, 14]. Л. Будар зауважувала функціонування символіки морського топосу [37, 14].

Водночас маємо констатувати, що поліфонічна структура коментування верхарнових видань призводить до позбавлення цих досліджень об'єднувальної інтерпретаційної моделі, що присутня в індивідуальних монографічних працях. Схожа ситуація – і з низкою збірок наукових конференцій, присвячених доробку Е. Верхарна, де також містяться цінні студії образності поета у філософсько-естетичному семіозисі: праці зі стилістики ідіостилю Х.-Й. Лопе [16] й А. Грейва [16], з теорії символу Ж. Робе [30] та М. Ван дер Бремпт (зокрема, заувага про ототожнення «неживого та живого» [16, 84]), інтертекстуальні студії в символістському контексті Р. Фрікса [16], Ж. Робе [16] і Д. Ґюллентопса [23], виявлення філософського, передусім шопенгауерівського, інтертексту в розвідках К. Берга [13] і Ж.-П. Бертрана [17, 19]. Загалом викликає подив той факт, що у франкомовному світі наявні лише дві спеціальні монографічні праці, присвячені аналізу функціонування верхарнівської поетики (одна з них – неопублікована). Це докторська дисертація Віка Нахтергале «Уявне в поетичному доробку Е. Верхарна» (1972) [27] та монографія С.-І. Калиновської «Декадентські мотиви в поезії Е. Верхарна» (1967) [24]. З огляду на певну часову віддаленість ці дослідження були проведені в структуралістській і на початку формування постструктуралістської інтерпретаційної парадигми, а тому потребують посутнього критичного розгляду.

Монографія І.-С. Калиновської побудована на мотивному аналізі трьох ключових декадентських тем: «Я», «Втеча» та «Небуття» із наявністю позитивно та негативно маркованих мікромотивів. Зважаючи на різні рівні узагальнення зазначених макроструктур, побудова інтерпретаційної моделі довкола них видається дискусійною. Так, слушно відзначаючи дієсхему руху ліричного героя від світу дійсного до світу ілюзії, дослідниця пов'язує топос ілюзії мотивами МРІЯ, СМЕРТЬ і РОЗПАЧ без урахування ієрархічних зв'язків між ними, що робить неможливим чітке визначення прогресії уявлень в авторській картині світу Е. Верхарна. Значно глибшим аналізом характеризується дисертаційна праця В. Нахтерґале. Попри відсутність чіткої методики аналізу (апеляція до праць Р. Барта, Г. Башляра та Ж.-П. Рішара свідчить радше про належність до постструктуралістської парадигми у філології), виявлення імагінативних закономірностей проводиться за рахунок виділення семантичної ізотопії, передусім у стилістично маркованих лексичних одиницях метафоричного поля, які розкривають функціонування мегаконцептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, а капітальною дієсхемою поетичного доробку Е. Верхарна, за В. Нахтергале, постає «гармонізація образів, поляризованих між цією основною антиномією» [27, V]. Недолік такого аналізу – відсутність виділення ключових ієрархічно організованих структур у функціонуванні семантики художнього тексту. Ця проблема лежить у річищі найновітніших когнітивних студій, здобутки яких слід запровадити і для аналізу символістського тексту Е. Верхарна.

Верхарніана в радянській філологічній науці також заслуговує на увагу. Н. Я. Рикова, відзначаючи декадентську естетику цього періоду, говорила про тенденцію до саркастичного портретування й унанімістичного синтезу [5, IX]. На органічному поєднанні суспільної й інтимної лірики Е. Верхарна наголошував Л. Г. Андреєв [1, 553]; він також слушно зауважував абстрагування конкретного як спосіб образотворення [1, 365] в «Чорній трилогії» поета. І. Д. Нікіфорова простежувала тенденцію до космізації декадентської образності в «Чорних смо-

лоскипах» [12, 13]. Я. В. Фрід акцентував на евокативному потенціалі рефренів і смисловому навантаженні верхарнівської звукової організації [8, 43–55], висловивши гіпотезу про функціонування в поетиці автора системи «ключових слів», але не проаналізувавши її детально.

Українська верхарніана також має певні здобутки. Передусім слід відзначити науковий доробок Я. І. Кравця, автора дисертації, у якій детально інвентаризується й аналізується рецепція (зокрема перекладацька) творчості письменника в українській культурній традиції [3]. Якщо вульгарно-соціологічні студії на кшталт статті Б. Цуккера [9] втратили наукову цінність, то праці Я.О Тугендхольда [7] подають цікавий соціокультурний аналіз творчого шляху автора, а також його української рецепції. Слід також згадати розвідки О. І. Губаря [2] та М. Ласло-Куцюк [4] про зв'язки між текстами Е. Верхарна і П. Г. Тичини. Водночас у цих дослідженнях відсутній детальний лінгвістичний аналіз текстів Е. Верхарна, зокрема космологічної семантики в його доробку.

Формулювання мети і завдань статті. Метою розвідки постає моделювання космологічної концептосистеми ранньої поетичної творчості Еміля Верхарна на матеріалі символістських збірок «Чорна трилогія» (1888–1891) та «Об'явлення на моїх шляхах» (1891) для визначення особливостей його художньої концептуалізації в контексті франкомовного бельгійського символістського семіозису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для концептосистеми «Чорної трилогії» характерна актуалізація передусім негативної космологічної семантики. Концептосфера СВІТЛО актуалізує такі концепти, як СОНЦЕ, ВОГОНЬ, НЕБО, ЗІРКА, СМЕРТЬ, БОГ, МІСЯЦЬ. Концепт ВОГОНЬ (символ «саван») пов'язаний із ХВОРОБОЮ, що переходить у СМЕРТЬ, актуалізуючи архаїчну метафору залізного віку «хвороба = смерть» (пор. Хвороба як мешканка Аїду в «Енеїді» Вергілія [41, 379]) і проекцію тотемістичної семантики НЕБО = СМЕРТЬ: *Les malades <…> regardent les feux // S'épandre sur la ville et les pâles façades // Comme de grands linceuls venir au-devant d'eux* (1, 43). Ідентична концептуалізація перекодовується в низку метафоричних перенесень, що представляють СМЕРТЬ СВІТЛА або БІЙ СВІТЛА І ТЕМРЯВИ (топос Вечора): *Un soir approfondi par un fleuve vermeil // Pourrit-là bas <…> avec les poings de ses nuées // Sur l'horizon verdâtre écrase le soleil. // Et comme octobre <…> // meurt dans ce décor* (1, 95); *Le soir qui meurt, le soir jette sur les marais, // L'éclair de son épée et l'or de son armure* (1, 49); *Le vieux cadran d'un beffroi noir // Darde son disque au fond du soir, // Contre un ciel d'étoiles rouges* (1, 169); *Et des plaines de cendre et de graviers vermeils // Où se battent les vents, la foudre et les tonnerres ; // Et des linceuls de pourpre ou de pâles suaires* (1, 79) тощо.

Прирощення міфологеми «Спокутної Жертви» простежується в міфемах Христа й символі «криваві вівці», які поставали традиційним атрибутом богині підземного світу Гекати; обряд жертвоприношення підземним богам овець (наявний у трагедії «Агамемнон» Есхіла [18, 206], в «Андромасі» Еврипіда [20, 421] та в «Енеїді» Вергілія [39, 375]), вочевидь, пов'язаний із солярною семантикою вівці, із актуалізацією анімістичної тотожності НЕБО = СВІТЛО, а також із рудиментами міфічного образу пошматованого й воскреслого у розтерзанні тотема-звіра. Подібна семантизація наявна і в символі Христа-Агнця («Одкровення від Іоанна», 7:9; «Євангелія від Іоанна», 1:29), і в старозавітних текстах (Яков-Жертва, «Буття», 22:13): *Les soirs crucifiés sur l'horizon, les soirs // Saignent, dans les marais, leurs douleurs et leurs plaies <…> Voici monter la mort dans les adieux des soirs, // Jésus, voici saigner les toisons et les laines <…> Et les voici saignant dans les clairs abreuvoirs, // Les soirs, les mornes soir sur les Golgothas noirs !* (1, 47).

Поряд із тим наявна складніша концептуалізація, де відбувається контамінація міфічних структур у новий ідеологічний комплекс: *Voici le vieux berger des Novembres qui corne, // Debout, comme un malheur, au seuil du bercail morne, // Qui corne au loin l'appel des troupeaux de la mort. <…> Brebis noires, à croix rouges, sur les épaules, // Et béliers couleurs feu rentrent, à coups de gaule, // Comme ses lents péchés, en mon âme d'effroi* (1, 209). Стереотипне для барокової іконографії зображення Христа як агнця з червоним хрестом контамінується з традиційними християнськими символами Христа-Пастиря («Євангеліє від Луки», 15:3; «Євангеліє від Іоанна», 10:1) й Отари-Жертви («Вихід», 29:15; «Левіт», 8:19) задля створення ширшої панорамної актуалізації тотемістичної семантики ВЕРХНЄ = СМЕРТЬ. Розширення семантизації СВІТЛА-ЖЕРТВИ як гармонізатора довколишнього ХАОСУ приводить до актуалізації міфологеми НЕБЕСНА БИТВА, зокрема із залученням індуїстської міфеми Шіви, відомого винищенням демонів-асурів (див.: «Махабхарата», Книга VIII, 24): *Là-bas, droit devant soi, le ciel mythologique // Où le Siva terrible échevèle ses chars // Par des ornières d'or, à travers les nuages : // Scintillements d'essieux et tonnerres de feux ; // Etalons fous cabrés, sur des tas de carnage ; // Rouge, la mer au loin et ses millions d'yeux !* (1, 127).

Концептуалізація СВІТЛА як корелята концептосфер ВНУТРІШНЄ і ЗОВНІШНЄ передбачає інтеріоризацію ЖЕРТВИ-СВІТЛА до ототожнення з нею задля гармонізації довколишньої ТЕМРЯВИ: *Le phare à feux rouges du pays de la boue, // Lorsque tombe le soir, secoue // Comme un meurtre chevelu d'or, dans l'air ; // Alors, les crins de lumière battent mon âme; // Elle s'avive, une heure, au fouet de cette flamme // Puis retombe, lourde bouée, // Vers les ténèbres refoulée* (1, 185). Вочевидь, у цьому уривку актуалізуються рудименти тотемістичного світовідчуття із семантичними зв'язками ВЕРХНЄ = СВІТЛО = СМЕРТЬ. Споглядання драматичного ХАОСУ актантом приводить до ототожнення з ВЕЧОРОМ, БОГОМ, НЕБОМ і СМЕРТЮ: *Mourir ainsi, mon corps, mourir serait le rêve ! // Sous un suprême afflux de couleurs et de chants, // Avec, dans les regards, des ors et des couchants, // Avec, dans le cerveau, des rivières de sève* (1, 97); *Feuillaison d'or à terre et feuillaison de sang, // Sur des mousses d'orée ou des herbes d'étang; // Pleurs des arbres, mes pleurs, mes pauvres pleurs de*

sang (1, 135); *Là-bas, quand, parmi les ombres qui se menacent, // Au clair acier des eaux, un glaive d'or surgit // Vers les rages qui vont et les haines qui passent <…> // Et de la chair ouverte et râlante et tragique // Un sang superbe et rouge, en légers gargouillis // <…> Et tu seras celui qui fut sanglant un peu, // Qui bondit hors de soi et creva les mirages // Et, biffant une vie a fait oeuvre de Dieu !* (1, 149).

Ототожнення актанта з ЖЕРТВОЮ-БОГОМ увиразнюється в атрибуті Христа «терновий вінець» («Євангеліє від Матфея», 27:29), символі «цвях» і «блискавка» («Євангеліє від Матфея», 27:32) і старозавітній «неопалимій купині» («Вихід», 24:17): *Et je voudrais aussi ma couronne d'épines !.. // Comme un buisson d'ébène en feu, comme des crins // D'éclairs et de flammes, peignés de vent sauvage !.. // O la couronne en rêve à mon front somnambule, // Hallucine-moi donc de ton absurdité ; // Et sacre-moi ton roi souffrant et ridicule* (1, 157); *Une torture à pleins éclairs, comme des faulx //Et des sabres, par à travers de ma misère ; // Une torture, avec des clous et des marteaux !* (1, 143).

Іншою модифікацією такого самопожертвування постає ототожнення актанта з КОРАБЛЕМ, що кидається у БУРЮ для потоплення в МОРІ (або для досягнення СВІТЛОГО ОСТРОВА, прецедентним концептом для якого може бути ОСТРІВ БЛАЖЕННИХ, проекція тотемістичної тотожності СМЕРТЬ = СВІТЛО й міфема Гермеса як провідника до Потойбічного Світу) як корелятів БОГА: *Mon navire d'à travers tout lève ses ancres ; // Et tout à coup fonce dans la tempête, // Bête d'éclair, parmi la mer* (1, 161); *Mon âme ! – Elle est roulée, elle est foulée, // Elle est rongée et saccagée, // Elle est, dans la tempête de la vie, // Mangée aux sables de la mort* (1, 181). *Pourtant regarde au loin s'illuminer les îles <…> // Songe aux siècles tombés des Sphinx et des Hermès ; // Songe à ces Dieux d'airain debout au seuil des porches* (1, 73). В іншому фрагменті наявне введення фольклорного символу Русалки для переходу з негативно маркованого ХАОСУ МОРЯ у КОСМОС непорушної СМЕРТІ (концепт КАМІНЬ): *Vous, les Nixes <...> Quand vous tiendrez, en vos pâles bras forts, // Mes vieux désirs embarqués sur la mer, // Epuisez-les, faites-les pierre et que leur sort, // Après tant d'affres, soit enfin d'être des morts* (1, 185).

Розширенням цієї концептуалізації постають уривки, де замість КОРАБЛЯ наявна персоніфікована СМЕРТЬ у символіці небіжчика, передусім ототожненого з наратором, а також із інтертекстемою Офелії: *En sa robe, couleur de fiel et de poison, // Le cadavre de ma raison // Traîne sur la Tamise <…> // En sa robe de joyaux morts, que solennise // L'heure de pourpre à l'horizon <…> // Elle s'en va vers l'inconnu noir // Dormir en des tombeaux de soir, // Là-bas, où les vagues lentes et fortes // Creusant l'abîme sans clarté, // Engloutissent à toute éternité, // Les mortes* (1, 221); *Et les mains d'Ophélie, au bord des havres, // Sont ces deux fleurs blanches – moisies* (1, 221). Ототожнення Офелії з квіткою може поставати ознакою регенераційного процесу: СМЕРТЬ входить у цикл СМЕРТЬ / ВОСКРЕСІННЯ, характерний для матріархічної семантики (персоніфікованої, приміром, у міфемі Деметри, а також міфемах вмерлого й воскреслого бога, юнаків-квітів Адоніса, Гіацинта, Аттіса та ін.).

СМЕРТЬ як ЖЕРТВА для гармонізації ПРИРОДИ й ототожнення із СОНЦЕМ і БОГОМ актуалізує прагматичну установку актанта на перехід із негативно маркованого НИЖНЬОГО СВІТУ до ВЕРХНЬОГО СВІТУ шляхом єднання з БОГОМ, який несе СМЕРТЬ і розчинення у ВЕРХНЬОМУ: *Le vent ? – il corne à mort ; et les cierges bénits // Qu'on allumait, pendant l'heure de la tempête, // Les bons cierges se sont éteints et sont finis. // Cela se perd et fuit et s'éteint et s'efface, // Cela gémit en moi si monotonement // Et cela semble un cri d'oiseau qui, dans l'espace, // Diminue et s'éloigne et se meurt, lentement* (1, 143). У цьому фрагменті простежується анімістична семантика ХОЛОД = НЕДОЛЯ, наявна в архаїчній метафорі «вітер голосінь», присутній у трагедії Есхіла «Семеро проти Фів» [18, 134]. Водночас простежується ототожнення ДУШІ актанта з ПТАХОМ, що може актуалізувати анімістичне уявлення про ДУШУ-ТІНЬ.

Схожу семантизацію простежуємо в таких слововживаннях: *Lunes de gel dans les grottes de l'or nocturne, // Glaives d'acier, lames d'argent, pointes de fer <…>// Voici mon coeur pour le couteau de tes silences // Et mes ardeurs pour tes linceuls et tes tombeaux <…>// Vers tes immensités mes yeux tendent leur flamme* (1, 115). У цьому фрагменті актуалізована анімістична семантика ХОЛОД = МІСЯЦЬ = НЕДОЛЯ, що виявлялась у міфемі Гекати як богині Потойбічного світу. В інших фрагментах атрибутом МІСЯЦЯ постають «пси вітрів осінніх» (1, 93) і «пси чорної надії» (1, 173), що актуалізує міфему Цербера, сторожа Аїду [39, 391]; ще в іншому фрагменті СМЕРТЬ постає в образі «гавкотіння» (1, 133). Зрештою, міфему Гекати експліцитно виражено в такому уривку: *La maladie ? Elle est ici, la vénéneuse // Et triomphale moissonneuse // Dont la faucille est un croissant de fièvre // Taillé dans l'Hécate des vieux Sabbats* (1, 217). Хвороба, як ми вже зазначали, слугувала архаїчною метафорою СМЕРТІ й однією з персоніфікацій ПІДЗЕМНОГО СВІТУ [39, 379]. Тотемістична семантика ВЕРХНЬОГО СВІТУ як носія СМЕРТІ репрезентована і в низці естетизованих фрагментів змалювання «похорону МІСЯЦЯ»: *Immensément morte, la lune, // Parée en son grand cercueil d'or // Descend les escaliers du Nord. // Le cortège vierge et placide // Reflète son voyage astral, // Dans les miroirs d'un lac lustral // Et d'une plage translucide <…> Vers les dalles et les tombeaux // D'une chapelle de flambeaux <…> // Voici passer, vers les tombeaux, // Les funérailles de la lune* (1, 215); *Un catafalque d'or surgit au fond des soirs, // Quand les astres, comme des lampes, // Brûlent, en étageant leurs rampes, // Vers les lointains d'argent ornés de parvis noirs* (1, 99).

Гармонізацію ХАОСУ НИЖНЬОГО СВІТУ (оприявленого в ДУШІ актанта із символікою КАМЕНЯ) маємо і в концепті ХОЛОД (символ «сніг») як корелята ВЕРХНЬОГО СВІТУ: *Rocs de désespoir immensément tordus // Vers le ciel lourd, voici les cosolants hivers <…> // Voix de granit, combats d'ombre, fiertés de pierre, // Vieux tonnerres figés des époques occultes // Que le soleil irrite et mord de sa lumière <…> // Voici le grand silence et la neige du soir* (1, 55). На противагу цьому в поетичній збірці

«Об'явлення на моїх шляхах» відбувається взаємопроникнення ВЕРХНЬОГО СВІТУ й НИЖНЬОГО СВІТУ, що передбачає гармонізацію ДУШІ наратора. Провідним агенсом у цьому контексті постає Святий Георгій: *Saint Georges <…> Descend <…> Prince de l'aube et du matin <…> Mon coeur nocturne, oh qu'il l'éclaire, // Au tournoiement de son épée auréolaire !* (1, 227). Поряд із тим архангел Георгій постає корелятом НЕБА, зокрема посланцем Діви Марії: *Et les grands soirs, où s'éclairent des îles // Belles, mais immobiles, // Parmi les yeux, dans l'eau, des firmaments. // Ce royaume, d'où se lève, reine, la Vierge, // Il en est l'humble joie ardente <…> Qui frôle et éblouit de son éclair // Mon âme* (1, 231). Ототожнення Діви із Сонцем актуалізує солярну анімістичну семантику, наявну, приміром, в «Одкровенні Святого Іоанна» (12:1) і перекодовану в розмаїту символіку світляних кіл у «Раї» Данте Аліг'єрі. Дія «передання серця Архангелові» містить алюзію на французький середньовічний епос «Пісня про Роланда» (Жеста 176), у якій Роланд віддає ангелам свою рукавичку на знак вірності Господу.

Іншим корелятом ВЕРХНЬОГО СВІТУ і СВІТЛА постає КОХАННЯ, що представлено концептами СВІТЛО і ВОГОНЬ: *L'amante est là, qui fait éclore // En des cerveaux de soir, la lumière fragile <…> J'aime très simplement et ma docilité <…> N'est que la pureté de ma clarté* (2, 241); *Dans la maison de ma tristesse // Elle est la tremblante caresse // De la lumière, à travers les fenêtres. <…> Elle est ma ferveur réorientée, // Ma jeunesse ressuscitée, // Un flot d'aurore, en une aurore* (2, 255). Кореляція КОХАННЯ зі СВІТЛОМ поширена в античній естетиці, зокрема як проекція божественного Блага-Світла в «Республіці» Платона [29, 70]. Водночас КОХАННЯ постає чітким маркером БОГА й ВІЧНОГО ЖИТТЯ, про що промовисто свідчить такий уривок: *La charité toute âme, // Qui regarde le monde avec les yeux de Dieu, // Et dresse entre ses mains de feu // La plus pure des flammes. <…> Et que son pied, qui casse les tombeaux, // En fait surgir l'aurore et ses mille flambeaux* (2, 243). Вочевидь, тут бачимо кореляцію КОХАННЯ з божественним МИЛОСЕРДЯМ, із актуалізацією ідеологеми Страшного Суду («Пророка Даниїла», 12:2) як найвищого рівня гармонізації космологічного простору у ВІЧНОСТІ.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, аналіз авторської космології в ранній поезії Е. Верхарна дає змогу виявити поступову зміну семантизації. Для текстів періоду «Чорної трилогії» (1888–1891) характерна актуалізація негативної семантики майже всіх космологічних концептів, зокрема шляхом проекції опозиції СВІТЛО / ТЕМРЯВА як СМЕРТІ та ХАОСУ. Міфічно маркована дієсхема «рух із негативно маркованого НИЖНЬОГО СВІТУ до негативно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ» передбачає ототожнення актанта з ЖЕРТВОЮ-БОГОМ, КОРАБЛЕМ у БУРІ аж до СМЕРТІ й РОЗЧИНЕННІ у ПРИРОДІ та ВЕРХНЬОМУ СВІТІ (концепти МІСЯЦЬ, ПТАХ, ХОЛОД). У збірці «Об'явлення на моїх шляхах» відбувається зміщення семантизації: контакт ДУШІ з ВЕРХНІМ СВІТОМ (теоніми Архангела Георгія і Діви Марії як кореляти СВІТЛА) передбачає інтеріоризацію СВІТЛА, яке приводить до наявності позитивно маркованої концептосфери КОХАННЯ-БЛАГА як проекції БОГА на ЗЕМЛІ. Ідеалізована гармонізація КОХАННЯ зумовлює маркування цього концепту як корелята БОГА і ВІЧНОГО ЖИТТЯ.

У перебігу лінгвоконцептологічного аналізу текстів бельгійських поетів-символістів М. Метерлінка, Е. Верхарна, Ж. Роденбаха, Ґ. Ле Руа, Ш. Ван Лерберга й М. Ельскампа виявлено, що всі досліджувані автори реінтерпретували космоконцепти ВИЩИЙ СВІТ, ВОДА, СВІТЛО, ТЕМНЕ, ХОЛОДНЕ, ВОГОНЬ, СОНЦЕ, СВІТЛО, НЕБО, ВЕРХНЄ, ЗІРКА, ВІТЕР, ПТАХ, САД, РАЙ, МОРЕ, МІСЯЦЬ, КОХАННЯ. Істотними виявилися апеляції авторів до концептосистеми з християнською конотацією: ГРІХ, ПТАХ, СМЕРТЬ, ЖЕРТВА-БОГ, ДІВА МАРІЯ, АРХАНГЕЛИ та ін. Також установлено, що провідною міфічно маркованою дієсхемою в бельгійських поетів-символістів постав перехід концепту ДУША із негативно маркованого (варіант: негативно і позитивно маркованого в Ш. Ван Лерберга і М. Ельскампа) НИЖНЬОГО СВІТУ до позитивно маркованого ВЕРХНЬОГО СВІТУ. Перспективним уважаємо моделювання космологічної концептосистеми бельгійського символізму з урахуванням компаративного аналізу поетичного доробку з іншими художніми текстами цього культурного ареалу як у синхронічному, так і в діахронічному аспекті, а також компаративний аналіз із ширшими семіотичними системами (поезія французького і франкомовного символізму, поезія європейського символізму, зокрема українського).

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Л. Г. «Русский» Верхарн. *Верхарн Э. Избранные стихотворения*. Москва : Радуга, 1984. С. 546–559.
2. Губар О. Еміль Верхарн у творчості Павла Тичини. *Радянське літературознавство*. 1985. № 1. С. 20–30.
3. Кравець Я. Україна і Бельгія : півторастолітній діалог красного письменства per translationem. *Українсько-бельгійські літературні зв'язки. 1870–2008* : Бібліографічний покажчик. Київ : НБУВ, 2010. С. 7–32.
4. Ласло-Куцюк М. Шукання форми: Нариси з української літератури XX століття. Бухарест : Критеріон, 1980. 327 с.
5. Рыкова Н. Творчество Эмиля Верхарна. *Верхарн Э. Избранное*. Москва : ГИХЛ, 1955. С. III–XXVII.
6. Святе Письмо / укр. пер. І. Хоменка. Львів : Свічадо, 2017. 1504 с.
7. Тугендгольд Я. Французьке мистецтво 19-го століття. Київ : ДВУ, 1921. 166 с.
8. Фрид Я. В. Эмиль Верхарн : творческий путь поэта. Москва : Художественная литература, 1985. 271 с.
9. Цуккер Б. Еміль Верхарн. Поеми. Критика. 1928. Ч. 1. С. 194–196.
10. Чистяк Д. О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі : монографія. Київ : Журнал «Радуга», 2016. 272 с.

11. Чистяк Д. О. Мова міфопоетичного космосу в українській та бельгійській символістській поезії : монографія. Київ : Саміт-Книга, 2019. 609 с.
12. Эмиль Верхарн: библиографический указатель / сост. М. В. Линдстрем. Москва : Книжная палата, 1988. 208 с.
13. Berg Ch. «Se torturer savamment»: une lecture schopenhauerienne de la trilogie noire. Emile Verhaeren. Poète–Dramaturge–Critique / Ed. par P.-E. Knabe et R. Trousson. Bruxelles : ULB, 1984. P. 51–66.
14. Castiglione V. Emile Verhaeren. Modernisme et identité générique dans l'oeuvre poétique. Paris : L'Harmattan, 2011. 120 p.
15. Des lueurs du fleuve à la lumière de la peinture. Emile Verhaeren et les siens / Edité par M. Quaghebeur et Ch. Meurée. Bruxelles : AML, 2017. 208 p.
16. Emile Verhaeren : recueil d'articles / Edité par P.-E. Knabe et R. Trousson. Bruxelles : Editions de l'Université de Bruxelles, 1984. 158 p.
17. Emile Verhaeren : recueil d'articles. Textyles. 1994. №°11. 360 p.
18. Eschyle. Promètheus enchaîné. Les Suppliantes. Les Sept contre Thèba. Agamemnôn. Les Khoèphores. Les Euménides. Les Perses / Trad. franç. par Leconte de Lisle. Paris : Alphonse Lemerre, 1872. 380 p.
19. Estève E. Un grand poète de la vie moderne Emile Verhaeren (1855–1916). Paris : Bovin et Cie, 1928. 228 p.
20. Euripide. Hèkabè. Orestès. Les Phoinissiennes. Mêdéia. Hippolytos. Alkèstis. Andromakhè. Les Suppliantes. Iphigènèia à Aulis / Trad. franç. par Leconte de Lisle. Paris : Alphonse Lemerre, 1884. 611 p.
21. Fontaine A. Verhaeren et son Œuvre. Paris : Mercure de France, 1929. 219 p.
22. Frets H. L'élément germanique dans l'oeuvre d'Emile Verhaeren. Paris : Honoré Champion, 1935. 304 p.
23. Gullentops D. Emile Verhaeren inédit. Bruxelles : VUBPress, 2015. 215 p
24. Kalinowska S.-I. Les motifs décadents dans les poèmes d'Emile Verhaeren. Wroclaw-Warszawa-Krakow : Wyd-wo PAN, 1967. 216 p.
25. Marx J. Emile Verhaeren. Biographie d'une oeuvre. Bruxelles : Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique, 1996. 676 p.
26. Mockel A. Emile Verhaeren, poète de l'énergieю. Paris : Mercure de France, 1933. 256 p.
27. Nachtergaele V. L'imaginaire dans l'oeuvre poétique d'Emile Verhaeren. Leuven : Katholieke Universiteit te Leuven, 1972. XIV + 327 p.
28. Niedokos J. Le théâtre d'Emile Verhaeren : du dramatique au pictural. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawla II, 2009. 230 p.
29. Platon. La République. Livres 1–5. Paris : Rey et Gravier, 1846. 323 p.
30. Robaey J. Verhaeren et le symbolisme. Modena : Mucchi editore, 1996. 208 p.
31. Starkie E. Les sources du lyrisme dans la poésie d'Emile Verhaeren. Paris : E. De Boccard, 1927. 342 p.
32. Sussex Ronald T. L'idée d'humanité chez Emile Verhaeren. Paris : Nizet et Bastard, 1938. 296 p.
33. Verhaeren E. Poésie Complète 2. Les campagnes hallucinées. Les villes tentaculaires. Bruxelles : AML / Labor, 1997. 370 p.
34. Verhaeren E. Poésie Complète 5: Les Flamandes. Bruxelles: AML / Luc Pire, 2008. 383 p.
35. Verhaeren É. Poésie Complète 7 : Les Visages de la Vie. Les Douze Mois. Petites Légendes. Bruxelles : Editions AML / Luc Pire, 2009. 408 p.
36. Verhaeren E. Poésie Complète 8 : Toute la Flandre. T. 1. Bruxelles : Editions AML, 2012. 552 p.
37. Verhaeren E. Poésie Complète 10 : Les Forces Tumultueuses. La Multiple Splendeur. Bruxelles : Editions AML, 2016. 488 p.
38. Vermeulen F. Les débuts d'Emile Verhaeren. Bruxelles : Office de Publicité, 1948. 96 p.
39. Virgile. L'Ènéide. Paris : Delalain, 1825. 435 p.
40. Zweig S. Emile Verhaeren, sa vie, son oeuvre. Paris : Mercure de France, 1910. 352 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Verhaeren E. Poésie Complète 1. Les Soirs. Les Débâcles. Les Flambeaux noirs / Edition présentée par M. Otten. Bruxelles : AML / Labor, 1994. 270 p.
2. Verhaeren E. Poésie Complète 4: Les Villages illusoires. Les Apparus dans mes chemins / Edition présentée par Christian Angelet. Bruxelles: Editions AML / Labor, 2005. 303 p.

REFERENCES

1. Andreev, L. G. (1984). Russkiy Verhaeren [The Russian Verhaeren]. *Verhaeren E. Izbrannye proizvedenia.* Moskva: Raduga, 546–559 [in Russian].
2. Gubar, O. (1985). Emile Verhaeren u tvorchosti Pavla Tychyny [Emile Verhaeren in the works of Pavlo Tychyna]. *Soviet literary studies*, 1, 20–30 [in Ukrainian].
3. Kravets, Y. (2010). Ukraina i Belgia: pivtorastolitniy dialog krasnoho pysmenstva per translationem [Ukraine and Belgium in the dialog of belles-lettres in translations]. *Ukraino-belgiyski literaturni zvyazky. 1870–2008*, 7–32 [in Ukrainian].
4. Laslo-Kutsuk, M. (1980). Shukannya formy: narysy z ukrayinskoyi literatury XX stolittya [Searching the form: essays on Ukrainian literatre of XXth century]. Bukharest: Kriterion [in Ukrainian].
5. Rykova, N. (1955). Tvorchestvo Emila Verhaerena [The work of Emile Verhaeren]. *Verhaeren E. Izbrannoe.* Moskva: GIHL, III–XXVII [in Russian].
6. Sviate Pismo (2017) [The Bible]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
7. Tuhendhold, Y. (1921). Francuzke mystetstvo XIX-go stolittya [French art of the 19th century]. Kyiv: DVU [in Ukrainian].
8. Frid, Y. V. (1985). Emile Vehaeren: tvorcheskiy put poeta [Emile Verhaeren: the creative work of a Poet]. Moskva: Hudojestvennaya literature [in Russian].

9. Tsukker, B. (1928). Emile Verhaeren [Emile Verhaeren]. *Krytyka,* 1, 194–196 [in Ukrainian].
10. Chystiak, D. (2016). Mifopoetychna kartyna svitu v belgiyskomu symvolizmi [The mythopoeic worldview in the Belgian symbolism]. Kyiv: Raduga [in Ukrainian].
11. Chystiak, D. O. (2019). Mova mifopoetychnoho kosmosu v ukrayinskiy ta belgiyskiy poezii [The language of mythopeic cosmos in Ukrainian and Belgian poetry]. Kyiv: Samit-Knyha [in Ukrainian].
12. Emile Verhaeren (1988): bibliographic index. Moskva: Knijnaya palata [in Russian].
13. Berg, Ch. (1984). «Se torturer savamment»: une lecture schopenhauerienne de la trilogie noire. *Emile Verhaeren. Poète–Dramaturge–Critique*, 51–66.
14. Castiglione, V. (2011). Emile Verhaeren. Modernisme et identité générique dans l'oeuvre poétique. Paris: L'Harmattan.
15. Des lueurs du fleuve à la lumière de la peinture (2017). Bruxelles: AML.
16. Emile Verhaeren (1984) : collection of articles. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
17. Emile Verhaeren (1994) : collection of articles. *Textyles, 11*.
18. Eschyle (1872). Promètheus enchaîné. Les Suppliantes. Les Sept contre Thèba. Agamemnôn. Les Khoèphores. Les Euménides. Les Perses. Paris: Alphonse Lemerre.
19. Estève, E. (1928). Un grand poète de la vie moderne Emile Verhaeren (1855–1916). Paris: Bovin et Cie.
20. Euripide (1884). Hèkabè. Orestès. Les Phoinissiennes. Mêdéia. Hippolytos. Alkèstis. Andromakhè. Les Suppliantes. Iphigènèia à Aulis / Trad. franç. par Leconte de Lisle. Paris: Alphonse Lemerre.
21. Fontaine, A (1929). Verhaeren et son Œuvre. Paris: Mercure de France.
22. Frets, H. (1935). L'élément germanique dans l'oeuvre d'Emile Verhaeren. Paris: Honoré Champion.
23. Gullentops, D. (2015). Emile Verhaeren inédit. Bruxelles: VUBPress.
24. Kalinowska, S.-I. (1967). Les motifs décadents dans les poèmes d'Emile Verhaeren. Wroclaw-Warszawa-Krakow: Wyd-wo PAN.
25. Marx, J. (1996). Emile Verhaeren. Biographie d'une oeuvre. Bruxelles: Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique.
26. Mockel, A. (1933). Emile Verhaeren, poète de l'énergieю. Paris: Mercure de France.
27. Nachtergaele, V. (1972). L'imaginaire dans l'oeuvre poétique d'Emile Verhaeren. Leuven: Katholieke Universiteit te Leuven.
28. Niedokos, J. (2009). Le théâtre d'Emile Verhaeren: du dramatique au pictural. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawla II.
29. Platon (1846). La République. Livres 1-5. Paris: Rey et Gravier.
30. Robaey, J. (1996). Verhaeren et le symbolisme. Modena: Mucchi editore.
31. Starkie, E. (1927). Les sources du lyrisme dans la poésie d'Emile Verhaeren. Paris: E. De Boccard.
32. Sussex, Ronald, T. (1938). L'idée d'humanité chez Emile Verhaeren. Paris: Nizet et Bastard.
33. Verhaeren, E. (1997). Poésie Complète 2. Les campagnes hallucinées. Les villes tentaculaires. Bruxelles: Editions AML / Labor.
34. Verhaeren, E. (2008). Poésie Complète 5: Les Flamandes. Bruxelles: Editions AML/ Luc Pire.
35. Verhaeren, É. (2009). Poésie Complète 7: Les Visages de la Vie. Les Douze Mois. Petites Légendes. Bruxelles: Editions AML / Luc Pire.
36. Verhaeren, E. (2012). Poésie Complète 8: Toute la Flandre. T. 1. Bruxelles: Editions AML.
37. Verhaeren, E. (2016). Poésie Complète 10: Les Forces Tumultueuses. La Multiple Splendeur. Bruxelles: Editions AML.
38. Vermeulen, F. (1948). Les débuts d'Emile Verhaeren. Bruxelles: Office de Publicité.
39. Virgile (1825). L'Ènéide. T. I. Paris: Delalain.
40. Zweig, S. (1910). Emile Verhaeren, sa vie, son oeuvre. Paris: Mercure de France.

УДК 811.133.1'42
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214394

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В РОМАНІ Р. РОЛЛАНА "COLAS BREUGNON"

Швець Т. А.
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький Державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У статті представлено результати дослідження, спрямованого на виокремлення стилістичних засобів змалювання художнього образу роману відомого французького письменника Р. Роллана "Colas Breugnon". Окреслено актуальність порушуваної проблеми з урахуванням панівної тенденції до вивчення мовних явищ у їх взаємозв'язку з пізнавальною діяльністю людини. Зауважено, що над розв'язанням її працювали відомі як українські, так і зарубіжні науковці, зокрема М. М. Бахтін, Л. І. Бєлєхова, О. В. Попова та інші. Ґрунтовне вивчення положень досліджуваної проблеми уможливило випрацювання робочої дефініції терміна «художній образ», яким послуговуємося в пропонованій студії.

У процесі дослідження акцентовано на тому, що будь-який художній текст відображає навколишню реальність крізь призму світогляду його автора, який використовує із цією метою мовні засоби різних рівнів. З'ясовано, що стилістичним засобам належить провідна роль у змалюванні авторами літературних творів художнього образу.

У результаті здійснення лінгвостилістичного аналізу тексту роману Р. Роллана "Colas Breugnon" засвідчено, що для змалювання зовнішності, характеру, почуттів і уподобань героя твору автор найчастіше використовує епітети. Завдяки цьому йому вдається змальовувати яскравий художній образ зі специфічним обличчям, очима, статурою та рисами вдачі. Помітну роль відіграють епітети також у відтворенні мовленнєвої поведінки героя твору, його працьовитості і патріотизму.

Менш вживаними у створенні художнього образу аналізованого твору є метафори і порівняння. Простежено, що автор звертається до метафор з метою опису зовнішності героя твору та його бажання відтворювати на папері усі пережиті події. Порівняння ж як продуктивний засіб змалювання художнього образу більш прислужилися у процесі відтворення зовнішнього вигляду героя твору, його характеру і світогляду.

Підсумовано, що використані Р. Ролланом стилістичні засоби сприяли змалюванню самобутнього як за зовнішнім виглядом, так і за вдачею художнього образу, у якому втілено специфічні риси французького народу.

Ключові слова: *стилістичні засоби, художній образ, зовнішність, риси вдачі, мовленнєва поведінка, епітет, метафора, порівняння.*

Shvets T. A. Stylistic means of depicting the artistic image in the novel "Colas Breugnon" by R. Rolland. *The article contains the results of the research into stylistic means of depicting the artistic image in the novel "Colas Breugnon" by the famous French writer R. Rolland. The problem under study is topical due to a prevailing tendency to study linguistic phenomena in their relationship with human cognitive activity. It was elaborated in the works of famous Ukrainian and foreign scientists, including M. M. Bakhtin, L. I. Belekhova, O. V. Popova and others. A thorough study of the researched problem made it possible to develop a working definition of the term "artistic image", which is used in this investigation.*

In the course of the research, it is emphasized that any literary text reflects the surrounding reality through the prism of the worldview of the author, who uses linguistic means of different levels for this purpose. It is found that stylistic means play a leading role in the depiction of artistic images by the authors.

The results of the linguistic and stylistic analysis of R. Rolland's novel "Colas Breugnon" show that the author often uses epithets in the process of depicting the appearance, character, feelings and preferences of his character. They help him to portray a bright artistic image with a specific face, eyes, build and character traits. Epithets play a significant role in reproducing the speech behavior of the character, as well as his diligence and patriotism.

Metaphors and similes are less used in depicting the artistic image of the analyzed work. The author uses metaphors to describe the appearance of the character and his desire to commit to paper all the events he experienced. The author uses similes as a productive means of depicting the artistic image in the process of describing the appearance of the character, his nature and worldview. The stylistic means used by R. Rolland contributed to the depiction of an original, both in appearance and temperament, artistic image, which embodied the specific features of the French people.

Key words: *stylistic means, artistic image, appearance, character traits, speech behavior, epithet, metaphor, simile.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Художній образ і засоби його змалювання в літературних творах належать до тих лінгвістичних проблем, які впродовж тривалого часу цікавлять вітчизняних і зарубіжних дослідників. Особливої значущості вони набули з огляду на зміну наукової парадигми, крізь призму дослідження якої мову вивчають з урахуванням специфіки її функціонування як засобу репрезентації результатів пізнавальної діяльності людини.

Актуальність статті зумовлена відсутністю ґрунтовної публікації, присвяченої виявленню стилістичних засобів змалювання художнього образу у романі Р. Роллана "Colas Breugnon" в контексті антропоцентричного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість наукової спільноти проблемами дефініції художнього образу і виявлення засобів його змалювання у творах літератури знайшла своє висвітлення у працях відомих науковців – від античних часів і до наших днів. Вагоме значення в її розв'язанні мали праці М. М. Бахтіна (роль авторського світогляду у процесі формування образу героя твору) [1, 32–35], Л. І. Бєлєхової (виявлення природи словесного поетичного образу) [2], О. В. Попової і Г. Й. Шевельової (використання метафори у ході створення образності) [4; 6], інших вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Формулювання мети і завдань статті. **Метою** статті є виявлення стилістичних засобів змалювання художнього образу у романі Р. Роллана "Colas Breugnon". Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: уточнити дефініцію поняття «художній образ» у лінгвістичному трактуванні; установити, які саме стилістичні засоби використані автором у процесі створення художнього образу аналізованого твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожний художній текст є віддзеркаленням особистості його творця – автора, що сприймається читачем через систему створених ним художніх образів як засобу пізнання та відображення навколишньої дійсності в естетичній формі. Саме художній образ виступає тією категорією, яка маркує різні за величиною одиниці художнього змісту.

Наявність своєрідних характерів, спосіб їхніх дій і думок, їх переживання дають змогу майстрові слова втілити у своєму творінні якусь грань об'єктивної реальності та змалювати певний тип взаємин, що існують між людьми. Здійснюючи свій ідейний задум, виробляючи власний підхід до відтворення дійсності, добору матеріалу, працюючи над характерами головних та епізодичних дійових осіб, їх роллю і місцем у творі, показуючи героїв у русі або, навпаки, описуючи їх статичний образ, автор керується певними критеріями та дотримується чіткої пропорційності, завдяки якій виникає гармонійна єдність і цілісність художнього твору.

Головною ознакою художнього тексту є його антропоцентричний характер, мотивований тим, що основним об'єктом зображення є людина, тобто художній образ твору. Термін «художній образ» використовується у двох основних значеннях. У *широкому* розумінні це специфічна форма відображення та пізнання дійсності у творах літератури, на відміну від тих форм зображення, якими користуються, з одного боку, в науці, а з іншого – у повсякденно-практичній сфері людської життєдіяльності. У *вузькому* розумінні образом називають специфічну форму буття художнього твору в цілому й усіх його складових елементів зокрема.

Отже, художній образ – багатогранний феномен, що є об'єктом дослідження багатьох галузей знань. У лінгвістиці образ витлумачують як словесний образ, який буває двох типів – мовним і мовленнєвим. Проведене дослідження засвідчило існування значної кількості дефініцій художнього образу, кожна з яких характеризується специфічними рисами. Його визначають як: створену за допомогою вимислу, конкретну картину людського життя (Л. І. Тимофєєв); відображення життя в мистецтві (С. М. Мєзєнін); фрагмент, що має власне самостійне життя та зміст і створюється автором за допомогою творчого використання багатства літературної мови (О. Б. Борисова); засіб особливої організації словесної тканини поетичного тексту, в якій типи знань про світ набувають предметного значення (Л. І. Бєлєхова) тощо.

З опертям на результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців у межах нашої розвідки визначаємо художній образ як узагальнену і водночас конкретну форму художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість зображення картини людського життя або навколишньої дійсності, передану крізь призму уяви автора твору та виражену засобами літературної мови, якою написаний художній твір.

З урахуванням викладеного слово є вагомим засобом матеріального втілення художнього образу. Оперуючи прямими та переносними значеннями слів, майстер слова ніби переводить предмети чуттєвого сприйняття у внутрішні духовні образи, у яких виявляється істина, що відповідає його естетичному ідеалу.

Працюючи над створенням художнього образу, письменник послуговується найрізноманітнішими елементами, якими насичена мова, серед іншого й одиницями усіх рівнів, які мають забарвлення будь-якого функціонального стилю. У створенні художнього образу важливе місце посідають стилістичні засоби, зокрема епітети, метафори, порівняння та інші.

Проведене дослідження засвідчило, що у процесі змалювання художнього образу аналізованого твору автор широко використовує епітети – художні означення, які надають образної характеристики предмету, явищу або особі, виражаючи авторське сприйняття світу [3, 76]. Стилістична функція епітетів полягає в тому, що вони дають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізуючи якусь ознаку, викликаючи певне ставлення до зображуваного. Найчастіше Р. Роллан послуговується цим стилістичним засобом у процесі змалювання образу головного героя твору "Colas Breugnon". Представляючи читачеві головного героя твору, він зазначає, що в нього певною мірою красиве, допитливе, насмішкувате, з довгим бургундським носом обличчя: *C'est à toi que je parle, trogne*

***belle** en couleurs, trogne **curieuse**, **rieuse**, au **long** nez Bourguignon et planté de travers, comme chapeau sur l'oreille* (3). Завдяки використанню епітетів *belle* (красива), *curieuse* (допитлива), *rieuse* (насмішкувата) та *long* (довгий) перед читачем постає людина зі специфічною зовнішністю.

Опис доповнюється зображенням очей героя твору, де також використано значну кількість епітетів, що характеризують їх як *bien ouverts* (добре відкриті), *larges* (великі), *plissés* (зморшкуваті), *placides et railleurs* (спокійні й одночасно насмішкуваті): *J'ai les yeux **bien ouverts**, **larges**, **plissés** aux tempes, **placides** et **railleurs**; à d'autres les songes creux*! (3–4).

Розповідаючи читачам про статки головного героя, автор зазначає, що для нього найбільшою цінністю є він сам. Досягти переконливості щодо цього вдається використанням епітетів, що уможливлюють опис зовнішнього вигляду дійової особи: *… j'ai moi, Colas Breugnon*, ***bon** garçon*, *Bourguignon*, ***rond** de façons et du bedon, **plus de la première jeunesse***, *cinquante ans bien **sonnés***, *mais **râblé***, *les dents **saines***, *l'œil **frais** comme un gardon*, *et le poil qui tient dru au cuir*, *quoique grison* (5). Епітети *bon* (добрий), *rond* (круглий), *sonnés* (що вже виповнилися), *rablé* (коренастий), *saine* (здоровий), *frais* (свіжий, гострий) надають позитивної характеристики образу головного героя.

Характеризуючи мовленнєву поведінку головного героя, автор акцентує на його звичці багато говорити, що досягнуто використанням епітета *longue*: *J'ai la langue un peu **longue**; si l'on venait à m'entendre, je risque le fagot* (4).

Низка епітетів, серед яких *hanneton* (несерйозний), *étourdi* (легковажний), *prodigue* (марнотратний), *désordonné* (безладний), актуалізують надмірну балакучість головного героя твору: *Tu voudrais qu'on te crût **hanneton**, **étourdi**, **prodigue**, **désordonné**, qui ne sait ce qui entre en ton escarcelle ni ce qui s'en va d'elle …* (24). Звернення до епітетів *bavard* (багатослівний), *bavant* (занадто говірливий) та *baveux* (балакучий) підсилює враження, що склалося у читача про цю рису вдачі героя твору: *Vieux bavard*! *Plus qu'un pot à moutarde, **bavard**, **baveux**, **bavant***! (82).

Отже, уживання епітетів, що позначають схильність головного героя до довгих, безпредметних розмов, дає змогу авторові вирізнити цю рису його характеру.

Проте виявляється, що головний герой не такий простий, як здається спершу. Він дуже точно, година за годиною розподіляє свій час, любить, щоб усе відбувалося за розкладом. До того ж достеменно знає всі витрати, які зробив ще минулого року, і не було ще такого хитруна, який би його ошукав: *… tu serais **malade**, si tout dans ta journée n'était, heure par heure, exactement **sonné**, ainsi qu'horloge à carillon; tu sais, à un sol près, tout ce que tu as dépensé depuis la Pâques de l'an **passé**, et nul n'a encore vu celui qui t'a roulé*... (24–25).

У наведеному фрагменті змалювання емоційно-оцінної характеристики головного героя підсилено за рахунок сполучення епітетів з негативним значенням зі словосполученнями *heure par heure* (година за годиною), *exactement sonné* (відбутися точно), *à un sol près* (до гроша), *depuis la Pâques de l'an passé* (від торішнього Великодня), що є позитивно забарвленими і слугують синонімами до епітета «точний». Саме завдяки використаним епітетам головний герой аналізованого твору постав перед читачем зовсім з неочікуваного боку.

Незважаючи на веселу вдачу та любов до радощів життя, герой роману Р. Роллана понад усе любить працювати, створювати власними руками вироби, які називає шедеврами. Для нього праця є задоволенням, яке приносять йому його розумні, дебелі пальці, з-під яких у результаті обробітку деревини виходять тендітні витвори мистецтва. Він вважає свою професію вкрай необхідною і корисною для населення рідного міста, зазначаючи, що найбільше у світі йому подобаються *…un meuble de Bourgogne à la patine **bronzée**, **vigoureux**, **abondant**, **chargé de fruits** comme une vigne, un beau bahut pansu, une armoire **sculptée**, dans la rude fantaisie de maître Hugues Sambin* (11).

Мовлення головного героя пересипане епітетами *bronzé* (бронзового відтінку), *vigoureux* (міцний), *abondant* (розкішний), *chargé de fruits* (обтяжений плодами), *sculpté* (вирізьблений), які уможливлюють всебічну характеристику виробів, що є результатом праці його рук. На любов до свого ремесла та здібність до створення справжніх шедеврів вказує не лише сам герой, а й інші люди, які, незважаючи на надмірну балакучість його, відгукувалися про нього як доброго ремісника та умілого столяра: *Monseigneur, je le connais, l'original: **bon** ouvrier, **fin** menuisier, **grand** parolier* (153). Використання епітетів *bon* (добрий) і *fin* (умілий) разом з іменниками *ouvrier* (ремісник) і *menuisier* (столяр) позитивно характеризує трудові досягнення головного героя, тоді як іменники *original* (самобутня людина) та *parolier* (балакун, лірик) увиразнюють його звичку до мудрування.

Наголошуючи на своєму вмінні добре працювати і виробляти красиві речі, Кола називає свої пальці *des ouvriers dociles* (слухняними робітниками), які організовує до роботи його *vieux cerveau* (старий розум): *Mes mains sont des ouvriers **dociles** que dirige mon maître compagnon, mon **vieux** cerveau, lequel m'étant soumis lui-même, organise le jeu qui plaît à ma rêverie* (13).

Як бачимо, використані автором твору епітети характеризують головного героя як з позитивного, так і негативного боку, створюючи образ людини, яка хоче здаватися безтурботною та балакучою, хоча насправді є умілим трудівником, здатним створювати прекрасні вироби з дерева.

Значне місце у змалюванні образу головного героя повісті "Colas Breugnon", зокрема у розкритті сутності одних явищ чи предметів через інші, схожі або відмінні, посідають метафори – слова чи вислови, використані в переносному значенні. Метафора є семантичним перетворенням, за якого образ, сформований відносно одного класу об'єктів, застосовується щодо іншого класу або конкретного представника класу [5, 416]. В основу метафоричного переносу покладено бажання послідовно виділити певні характерні риси художнього образу або образів.

Зокрема, автор аналізованого твору вдається до метафор з метою опису схильності головного героя занотовувати усе, що траплялося з ним кожного дня: *Me voici à ma table, un pot de vin à ma droite, l'encrier à ma gauche; un beau cahier tout neuf, devant moi,* ***m'ouvre ses bras*** (3). Цей вислів пов'язаний зі звичкою головного героя – після того, як дізнався про щось хороше чи погане, давати волю своїм почуттям, викладати все у своєму зошиті через побоювання луснути від неможливості розповісти про те, що дізнався: ***Il faut que je me débonde****, comme cet autre qui faisait le poil au roi Midas* (4).

Використана автором твору метафора *il faut que je me débonde* (дослівно «необхідно, щоб я дав волю своїм почуттям») викликає асоціації, пов'язані з бажанням героя казки про царя Мідаса розповісти оточенню – хай зі страхом бути страченим, що в царя, якого він голив, ослячі вуха. Так само і Кола Брюньон довіряв свої таємниці зошиту, у який записував усе, що вважав важливим для себе й інших.

Реалізуючи своє бажання оповідати про все, що дізнався, Кола зазначає, що полюбляє перетравити ввечері все, про що йому стало відомо вдень: *J'aime, comme nos grands bœufs blancs, de* ***remâcher le soir le manger de ma journée*** (4). Ця метафора підкреслює здатність головного героя до детального аналізу думок перед тим, як викласти їх на папері.

Описуючи риси свого обличчя, зморшками якого йому так приємно прогулятися, головний герой використовує у своєму мовленні метафори *me promener gaiement à travers ses sillons* (весело прогулятися його зморшками), *à boire dans mon cœur une lampée de vieux souvenirs* (випити у моєму серці великий ковток старих спогадів), які доповнюють сказане головним героєм і таким чином здійснюють позитивний вплив на читача: *… quel singulier plaisir j'éprouve à te revoir, à me pencher, seul à seul, sur ma vieille figure, à* ***me promener gaiement à travers ses sillons****, et, comme au fond d'un puits (foin d'un puits!) de ma cave,* ***à boire dans mon cœur une lampée de vieux souvenirs*** (3).

Метафоричність властива мовленню головного героя, який, розмовляючи зі своїм паном, наголошує на значенні праці простих селян для зростання добробуту багатих, які вміють лише користуватися плодами праці бідних:

Mais je voudrais pourtant savoir; si nous n'étions en France quelques-uns qui aimons vignes et nos champs, et que le roi pourrait se mettre sous la dent! A chacun son métier. ***Les uns mangent****. Les autres ....* ***les autres sont mangés*** (151–152).

Отже, описуючи зовнішність головного героя, характеризуючи його обдарованість до викладу на папері пережитих подій, переживань і відчуттів, зокрема й пов'язаних з невдоволенням панівною верхівкою, автор твору широко послуговується метафорами.

Значну роль у змалюванні образу головного героя роману "Colas Breugnon" відіграють порівняння – продуктивний засіб збагачення системи виражально-зображальних засобів мови, що використовується зі стилістичною метою для художньої та експресивно-емоційної характеристики дійової особи. Порівняння полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього.

Так, змальовуючи образ головного героя на початку твору, автор порівнює його довгий бургундський ніс зі зсунутою на вухо шапкою, що дає змогу конкретизувати зовнішність Кола Брюньона, надавши їй специфічних рис: *C'est à toi que je parle, trogne belle en couleurs, trogne curieuse, rieuse, au long nez Bourguignon et planté de travers,* ***comme chapeau sur l'oreille*** (3).

Автор вдається до порівнянь у процесі опису рис постарілого обличчя головного героя твору. Незважаючи на поважний вік, герой твору з приємністю згадує старі часи, про які йому нагадує його теперішній вигляд: *…quel singulier plaisir j'éprouve à te revoir, à me pencher, seul à seul, sur ma vieille figure, à me promener gaiement à travers ses sillons, et,* ***comme au fond d'un puits*** *(foin d'un puits!) de ma cave, à boire dans mon cœur une lampée de vieux souvenirs* (3).

Використані порівняння підкреслюють не лише риси зовнішності, а й особливості поведінки та самокритичне ставлення героя до самого себе і свого вигляду. Попри те, що головний герой – людина поважного віку, у нього прекрасний зір, для опису якого автор також звертається до порівняння: *...l'œil* ***frais comme un gardon*** (5).

Порівняння слугують засобом зображення прагнення головного героя до здобуття нових знань. Хоча він простий столяр, проте цікавиться усім новим, прагне розширити свій світогляд, порівнюючи себе з губкою, що всмоктує води океану, та виноградним гроном, яке живиться соками землі:

Tout voir et tout savoir, on ne peut pas, je sais bien; mais tout ce qu'on peut, au moins! Je suis ***comme une éponge*** *qui tète l'Océan. Ou bien plutôt, je suis une grappe ventrue, mûre, pleine à crever, du beau jus de la terre* (96).

У цьому фрагменті звернення до порівняння увиразнює зображення художнього образу через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими іншим об'єктам.

Як відомо зі слів головного героя, він уродженець Бургундії – однієї зі східних французьких провінцій. Кола Брюньон дуже любить свою країну та щиро пишається належністю до французької нації, представникам якої, на його думку, так вбито у голову порядок і розсудливість, що інколи можна собі дозволити вдавати дурника: ***Comme tous les Français****, tu as en ta caboche si bien l'instinct de l'ordre et la raison ancrés que tu peux t'amuser à faire l'extravagant: il n'est de risques (pauvres niais!) que pour les gens qui te regardent bouche bée et voudraient t'imiter* (26).

Змальовуючи образ головного героя твору, автор послуговується одиницями мови, які підкреслюють наявність прошарку фонових знань навіть у представників з народу: порівнює захоплення Коли Брюньона записувати усе те, що почув, побачив чи пережив, із нетерплячістю цирульника, який голив царя з ослячими вухами: *Il faut que je me débonde,* ***comme cet autre qui faisait le poil*** *au roi Midas* (4). Використане автором порівняння актуалізує ті знання, якими володіє навіть звичайний тесля,

оскільки зміст давньогрецьких міфів став згодом народними переказами.

Маючи багато роботи, Кола Брюньон не нарікає на даремні витрати часу, подібно до римського імператора Тита, який постійно скаржився, що марнує свій час:

Je ne suis pas heureusement ***comme Tite****, ce fainéant, ce Romain qui geignait toujours qu'il avait perdu son temps. Je ne perds rien, je suis content de ma journée, je l'ai gagnée* (103). Поданий фрагмент засвідчує задоволення головного героя способом свого життя, який він вважає цілком заслуженим.

Отже, однією з найхарактерніших ознак стилістичного оформлення аналізованого твору є його образність, що виявляється у передачі загальних понять через створені словесні образи, відтворені за допомогою порівнянь, у яких відбивається особливе бачення світу автором. Використані Р. Ролланом емоційно-експресивні порівняння слугують засобом влучної, образної характеристики головного героя твору. Елементи легенд, переказів, міфів, пісень, прислів'їв і приказок, до яких вдався автор, допомогли йому поглибити зміст твору та увиразнити такі риси характеру головного героя, як працьовитість, витривалість, самокритичність і впевненість у своїх силах. Порівняння, що мають позитивне емоційне забарвлення, підкреслюють схильність головного героя до жартів, а порівняння протилежного значення проникнуті в'їдливою іронією та сарказмом.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи, зазначимо, що основними стилістичними засобами змалювання образу головного героя твору Р. Роллана – людяного Кола Брюньона, теслі і поета, мудрого і життєрадісного представника французького народу – є епітети, метафори і порівняння, які відтворюють його зовнішність, мінливу поведінку та емоційні реакції на події, що відбуваються довкола, виявляють його соціальну і професійну належність і відображають світогляд. Найбільш продуктивними в цій площині є епітети, використання яких уможливило створення незабутнього художнього образу як за зовнішністю, так і за рисами характеру. Менш продуктивними у змалюванні художнього образу аналізованого твору є метафори і порівняння, застосування яких посприяло розкриттю сутності описуваних автором явищ через інші за їх подібністю чи відмінністю. Усе перелічене уможливило змалювання автором образу талановитої, одночасно гармонійної та сповненої контрастів, життєлюбної і творчої особистості, здатної подолати будь-які перешкоди на своєму шляху.

Перспективи подальших розвідок полягають у можливості залучення до дослідження інших творів Р. Роллана з метою здійснення порівняльного аналізу стилістичних засобів змалювання художнього образу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Автор и герой : К философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.

2. Бєлєхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). Херсон : Айлант, 2002. 368 с.

3. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.

4. Попова О. В. Метафора как когнитивное средство создания визуальной образности. *Научные ведомости БелГУ. Серия : Гуманитарные науки*. Белгород : НИУ «БелГУ» Издательский дом «Белгород», 2017. № 7 (256). Вып. 33. С. 194–198.

5. Стилистика и литературное редактирование / под ред. В. И. Максимова. Москва : Гардарики, 2004. 651 с.

6. Шевелева Г. И. Метафора как средство создания образности. *Язык, коммуникация и социальная среда* : сб. науч. трудов. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2012. Вып. 10. С. 222–230.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Rolland R. Colas Breugnon. Paris : Librairie Ollendorff 50, chaussée d'Antin, 1919. 323 p.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (2000). Avtor i geroy: K filosofskim osnovam gumanitarnykh nauk [Author and hero: To the philosophical foundations of the humanities]. Sankt-Peterburg: Azbuka [in Russian].

2. Byelyekhova, L I. (2002). Slovesnyy poetychnyy obraz v istoryko-typolohichniy perspektyvi: linhvokohnityvnyy aspekt (na materiali amerykans′koyi poeziyi) [Verbal poetic image in the historical-typological perspective: linguocognitive aspect (based on American poetry)]. Kherson: Aylant [in Ukrainian].

3. Pentylyuk, M. I. (1994). Kul′tura movy i stylistyka [Culture of language and stylistics]. Kyyiv: Vezha [in Ukrainian].

4. Popova, O. V. (2017). Metafora kak kognitivnoye sredstvo sozdaniya vizual'noy obraznosti [Metaphor as a cognitive means of creating visual imagery]. *Nauchnyye vedomosti BelGU. Seriya: Gumanitarnyye nauki*. Belgorod: NIU "BelGU" Izdatel'skiy dom "Belgorod", 7 (33), 194–198 [in Russian].

5. Maksimov, V. I. (Ed.). (2004). Stilistika i literaturnoye redaktirovaniye [Stylistics and literary editing]. Moskva: Gardariki [in Russian].

6. Sheveleva, G. I. (2012). Metafora kak sredstvo sozdaniya obraznosti [Metaphor as a means of creating imagery]. *Yazyk, kommunikatsiya i sotsial'naya sreda: sbornik nauchykh trudov*. Voronezh: Izd-vo VGU, 10, 222–230 [in Russian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Rolland, R. (1919). Colas Breugnon. Paris : Librairie Ollendorff 50, chaussée d'Antin. 323 p [In French].

УДК 811.111'276.2:808.51
DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214395

ЗАСОБИ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНИХ МОТИВАЦІЙНИХ ПРОМОВАХ НІКА ВУЙЧИЧА

Юшак В. М., Міщук І. М.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У пропонованій статті обґрунтовано актуальність дослідження коучингу як одного із видів віртуального аргументативного дискурсу. Розглянуто функції, переваги, цілі Інтернет-дискурсу. Вивчено види коучингу, серед яких виокремлено: лайф-коучинг, або мотиваційний коучинг, бізнес-коучинг, кар'єрний, адміністративний, спортивний. Схарактеризовано особливості коучингового процесу та простежено етапи коучингу.

Висвітлено роль прагматичного аспекту мотиваційного дискурсу. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що одним з найважливіших факторів ефективного та успішного публічного виступу є особлива вербальна організація промови, основне завдання якої – здійснити вплив на аудиторію. Виявлено, що англомовний мотиваційний дискурс базується на мовленнєвому впливі на реципієнтів, апелюючи до емоційно-образного складника психіки людей. З'ясовано, що завданням коучингу є стимуляція та виявлення унікальності слухача, а також взаємна співпраця коуча та клієнта.

У дослідженні проаналізовано синтаксичні, лексичні та стилістичні особливості у промовах англомовного мотиваційного тренера Ніка Вуйчича. Розгляд корпусу мотиваційних промов дав змогу виявити найпродуктивніші лінгвістичні прийоми, якими послуговується мотиваційний спікер. Визначено, що серед засобів стилістики такими виявилися метафора, гіпербола, градація, оксюморон, літота, полісиндетон; серед лексичних – займенники, звертання, рефрен; а з-поміж засобів синтаксису – риторичні запитання, спонукальні речення, еліптичні речення, сегментовані синтаксичні конструкції.

*Помічено, що використання займенників **you, your** в мотиваційних промовах Ніка Вуйчича – засіб апеляції до свідомості слухачів. Вони створюють атмосферу особистої участі.*

З'ясовано, що метою використання атрибутивних компонентів із позитивним оцінним значенням стає бажання мотиваційного тренера викликати позитивні емоції в аудиторії.

Визначено, що за допомогою проаналізованих мовленнєвих засобів впливу у мотиваційних промовах коуча реалізується прагматичне значення мотивації, яке і становить основну конституційну ознаку мотиваційного типу промови.

Ключові слова: *коучинг, віртуальний аргументативний дискурс, бізнес-коуч, мотиваційна промова, вплив.*

Yushak V. M. Linguistic means of expressing persuasive impact in Nick Vujicic's motivational speeches. *In the article, the significance of the study of coaching as one of the types of virtual argumentative discourse is outlined. The functions, advantages, purposes of the Internet discourse are considered. The types of coaching have been studied, among which are life coaching or motivational coaching, business coaching, career, administrative, sports coaching. The peculiarities of the coaching process are characterized and the stages of coaching are singled out.*

The role of the pragmatic aspect of motivational discourse is highlighted. The analysis of the factual material showed that one of the most important factors of effective and successful public speaking is a special verbal organization of speech, the main task of which is to influence the audience. It was found that the English motivational discourse is based on the persuasive impact on the recipients, appealing to the emotional and figurative component of the human psyche. It is stated that the task of coaching is to stimulate and identify the uniqueness of a recipient, as well as cooperation between a coach and a client.

The author analyzes syntactic, lexical, and stylistic features in the speeches of the English motivational coach Nick Vujicic. The analysis of the corpus of motivational speeches made it possible to identify the most productive linguistic devices used by the motivational coach. The most productive stylistic means are metaphor, hyperbole, gradation, oxymoron, litotes, polysyndeton, lexical – pronouns, appeals, refrain, and syntactical – rhetorical questions, encouragements, elliptical sentences, segmented syntactic constructions.

*It is stressed that the use of the pronouns **you, your** in Nick Vujicic's motivational speeches is a means of appealing to the listeners' consciousness. They create an atmosphere of personal participation.*

The research reveals that the purpose of using attributive components with a positive attitudinal meaning is the desire of the motivational trainer to evoke positive emotions from the audience.

It is pointed out that the analyzed speech means of influence in the motivational speeches of the coach help to realize the pragmatic value of motivation, which is the main constitutional feature of the motivational type of speech.

Key words: *coaching, virtual argumentative discourse, business coach, motivational speech, persuasive impact.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному світі вміння виступати перед аудиторією і триматися на публіці є одним з критеріїв успішної людини. Успіх публічного виступу залежить від значної кількості факторів: особистості і досвіду оратора, цільової аудиторії, зовнішніх обставин. Саме вмілі побудова і вербальне наповнення промови зумовлюють успіх виступу, оскільки переконати аудиторію й передати свій настрій повною мірою оратор може саме словесно.

Відомого англомовного мотиваційного спікера, коуча Ніка Вуйчича вважають носієм елітарної мовної культури, що яскраво засвідчує вивчений нами мовний матеріал. Він не тільки переконливо й вільно проводить свої виступи, а й чітко усвідомлює специфіку вибору тих чи тих мовних одиниць, при цьому дотримуючись усіх етичних норм і демонструючи співчуття та повагу до своїх слухачів.

Актуальність пропонованої праці зумовлена насамперед цікавістю суспільства до постаті відомого коуча Ніка Вуйчича, а також до вивчення вербальної організації мотиваційних виступів та лексичних, синтаксичних і стилістичних засобів мовленнєвого впливу на слухачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Коучинг як нова технологія співпраці з людьми та впливу на них є одним із видів віртуального аргументативного дискурсу. Мережевий аргументативний дискурс привертає увагу лінгвістів в аспекті дослідження стратегій мовленнєвого впливу у промовах бізнес-коучів [3], прагматики англомовного мотиваційного дискурсу [1], мережевого бізнес-дискурсу [2; 4–8]. Попри значну кількість праць, присвячених дослідженню аргументативного віртуального дискурсу, тексти мотиваційних промов є недостатньо вивченими на предмет їх вербальної організації.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета** статті – виявити та проаналізувати синтаксичні, лексичні та стилістичні особливості промов англомовного мотиваційного тренера Ніка Вуйчича. Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких **завдань**: з'ясувати значення поняття «коучинг»; виявити особливості коучингового процесу; проаналізувати синтаксичні, лексичні та стилістичні особливості промов англомовного коуча Ніка Вуйчича.

Матеріалом дослідження послугували понад 50 англомовних відеофрагментів, опублікованих у соціальній мережі Facebook та отриманих способом суцільного добору з персональної сторінки англомовного мотиваційного коуча Ніка Вуйчича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кіберпростір як нове комунікативне середовище не могло не опинитися в центрі уваги дискурсивних досліджень, і текст, занурений в ситуацію спілкування у кіберпросторі, постав як новий, такий, що не існував раніше, так званий комп'ютерний/електронний/мережевий/віртуальний, або інтернет-дискурс. Серед функцій віртуального дискурсу виокремлюємо: організаційну, пошукову, позиціонувальну, пояснювальну, оцінну, допоміжну, дискредитувальну тощо. Цінностями віртуального дискурсу є анонімність, демократичність, необмежена доступність отримання інформації та налагодження контактів, швидкість отримання інформації, відсутність просторових меж, розмивання відстаней, свобода самовираження. Учасники віртуального дискурсу – користувачі розважальних, інформаційних та інших ресурсів, наданих мережею Інтернет. Основними цілями віртуального дискурсу є реалізація оперативного рішення актуальних питань, пошук необхідної інформації, різноманітність дозвілля.

Як уже зазначалось, одним із видів віртуального аргументативного дискурсу є коучинг. Існують різні види коучингу: лайф-коучинг, або мотиваційний коучинг, бізнес-коучинг, кар'єрний, спортивний, адміністративний коучинг. Однак межі між цими видами є дуже тонкими, адже використовуються ті самі вміння, тільки в різних сферах. Найважливіша риса коучингу – методика формування необхідних навичок. Коучинг – це співпраця, а не процес навчання. Цей підхід повинен допомогти в розвитку особистих навичок, а не забезпечити знання. Окрім того, аби мотивувати та розкривати унікальність клієнтів, коуч повинен передусім вірити у власні сили, а також бути ерудованим, вміти аналізувати отриману інформацію, мати щире бажання допомагати іншим, бути стресостійким, відповідальним та спостережливим. Основне завдання коучингу – не навчити чого-небудь, а стимулювати до самонавчання, щоб у процесі діяльності людина змогла сама знаходити і отримувати необхідні знання.

Коучинг, як і інші види навчання, також має певну послідовність етапів: 1) постановка мети; 2) аналіз реальності; 3) вибудовування шляхів досягнення мети; 4) безпосереднє досягнення мети.

Коучинг стрімко розвивається, що зумовило появу великої кількості коуч-тренерів, мотиваційних лідерів, які надають свої послуги як у формі вебінарів, так і живих виступів перед публікою. Коучинг охоплює найрізноманітнішу проблематику. Основним завданням коуч-тренера є мотивування та виявлення унікальності особи клієнта без надання безпосередніх порад чи конкретних вказівок до дій. Саме в цьому полягає винятковість методів мовленнєвого впливу на реципієнта. Продуктом коучингу є певним чином структурований текст (промова), який існує переважно у відеоформаті, має комунікативно-прагматичну спрямованість і виконує функцію інформування та впливу. Проаналізуємо мовленнєві особливості промов відомого англомовного мотиваційного спікера Ніка Вуйчича.

Нагальним завданням оратора на початку публічного виступу є встановити контакт з глядачем і привернути його увагу. Відповідно в зачині виділяються компоненти, спрямовані на реалізацію цих завдань. Таку роль можуть виконувати привітання, інформування про стан публіки, посилання на свій стан, як це робить Нік Вуйчич у промові "Never Give Up by Nick Vujicic", відразу ж використовуючи не стандартні слова-привітання *hello, hi, good afternoon* чи будь-які інші, а слова подяки за зустріч: "*Thank you. Thank you*. *I am coming!*" (1).

Окрім того, він використовує синтаксичну стратегію мовленнєвого впливу у формі риторичного запитання: "*Ready? Hey, is that cool*?" (1). Зразки риторичних запитань спостерігаємо і далі, наприклад: "*You know what I mean?", "I wish I had arms and legs, I wish I could do this but what can I do?", "And the first question was really who am I?", "Who am I? I'm Nick Vujicic but who is that?", "Why?", "Why do we even go there?"* (1).

Інколи коуч вдається до цитування: "*Hey, you fat, you fat, you fat – you lose some weight*", *"Nick, you look too weird, and no one wants to be your friend and you can't do this and you can't do that", "Can you make me some arms and legs?"* (1) та уточнювальних запитань:

"*You know what I mean?", "Does that fear paralyze you?", "And I just want to ask you today, do you think you have hope?", "Does that make sense?", "Are you going to finish strong?", "I want to ask you what are you going to believe?", "Are you going to believe in yourself?", "So are you guys ready?*" (1).

Нік Вуйчич у своїх мотиваційних промовах використовує спонукальні речення, які є співзвучними із темою самої промови: "*Never, ever give up*" та сегментовані синтаксичні конструкції: "*But I have no arms and no legs. Seriously*" (1).

Досліджуючи лексичні особливості промов Ніка Вуйчича, ми виявили постійне використання займенників першої та другої особи. Їх застосування сприяє встановленню довіри між коучем та аудиторією. Прикладами таких займенників є вживання слів *you* та *your:* "*See, the thing is, when you're in school, and when you're growing up in life, it actually sort of matters to people how you look. And then it matters to you because it matters to others", "That we're not good enough, and, you know, we have to change ourselves, "There are some things in life that are of your control, that you can't change, and you've got to live with", "And just the fact that you're here should persuade you that you have another chance to get back up. There's still hope. I'm not here today to tell you that I understand your pain. I don't know how it feels to be abused*" (1).

Окрім займенників, у промові зафіксовано й інші приклади звертання до аудиторії: "*And it was so hard, man, I thought to myself. I can't go on the soccer field like everybody else and I can't ride my bike and I can't skate board and all these sort of things". "How you guys doing? Good, good good good good. Well guys, I was born this way, and there's no medical reason why that happened"* (1).

Під час дослідження стилістичного аспекту мотиваційних промов зафіксоване помітне використання оцінних епітетів: "*Hey, is that cool? Awesome", "So many people tease each other, you know, you're too short, you're too tall, you look whatever, different hair and all that, it doesn't matter", "Beautiful, beautiful", "It's amazing", "Because it's the cool thing to do*" (1). Загалом авторська оцінка характерна для коучингу, оскільки спікер висловлює свою суб'єктивну думку з якогось питання. Не винятком є й промови Ніка Вуйчича, у яких часто оцінка проявляється експліцитно.

Характерним для Ніка Вуйчича є використання гумору, пов'язаного з його тілом, так званої самоіронії. Цей прийом знімає бар'єри і незручності у глядачів, створюючи атмосферу спокою та рівноправності. Таким чином, вони не вважають його людиною, позбавленою чогось, а ставляться до нього як до здорової людини: "*You see I have a choice. And that's what I want to talk about today: Choices. I can either be angry for not having arms and legs or be thankful for my chicken drumstick. You see, I can still do a lot of things at home….*" (1).

Зафіксовано також використання градації: "*But if I fail, I try again and again and then again, for as long as I try, there's always that chance of getting up", "And then you compare each other with how we look and I wish I was smarter, I wish I was taller, I wish I was shorter, I wish I was more popular, I wish I did this, I wish I didn't have that", "One, two, I'm joking, man, are you serious?*" (1). Усі градації в аналізованих промовах є висхідними, що означає, що наростання інтенсивності ознаки відбувається поступово від початку до кінця фрази.

У промові "Love Yourself a Bit More, Love Each Other a Lot More by Nick Vujicic" Нік Вуйчич не витрачає багато часу на встановлення контакту з глядачами на початку, а відразу після привітання розповідає про свою ситуацію, щоб глядачі не були зайняті здогадками, а слухали важливішу інформацію, яку хоче донести до них спікер. Звернення *guys* скорочує дистанцію між спікером і аудиторією: "*Well guys, I was born this way, and there's no medical reason why that happened. My brother and my sister were born with arms and legs*" (1).

У наведеній далі цитаті слово *things* – це слово-узагальнення, яким мотиваційний тренер позначає різні, часто складні, події в житті. Таким чином, автор говорить не тільки про себе, але й про життєві ситуації загалом: "*And sometimes in life, things happen that don't make sense. My doctors never thought that I'd be able to walk, and today, I'm walking. I'm from Australia, anybody want to one day go to Australia? It's such a cool place. And I now live in LA; I'm a Southern California boy. So I only live about four hours from here*" (1). Висловлювання "*I'm a Southern California boy*" і повідомлення про свою відносну географічну близькість зближують Ніка Вуйчича з американськими глядачами. Обмежувальна частка "*only*" підсилює ефект інтимізації і наголошує, що віддаль зовсім не велика.

Як і в попередньому виступі, використано звертання до аудиторії, що слугує ще й літотою в реченні: "*And today I'm going to tell you, man – I love freaking people out*" (1), адже слово *man* узагальнює багатотисячну аудиторію.

Незважаючи на те, що початок цього коуч-виступу не є позитивним, проте деякі риси гумору та самоіронії наявні: "*There were twelve people one day teased me. Taking me away from my hope. 12, 11, 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1. Don't worry, I won't fall off, because if I did, I'd break my arm"*, "*One day I'm in a car, I'm in the front seat – I'm not driving of course. Can you imagine if I'm driving a car? They reckon they can put a joystick – that thing that controlls my wheelchair – we can put that in a car. Like how fully sick is that? Imagine if I get pulled over by the cops? Can I have your driver's license please? Yeah, but, it's over there; you're going to have to get it. Imagine if I'm in big trouble! Put your hands up! Uhhhh... Get out of your car! Uhhhhh…"* (1). Гумор та іронія як домінувальні засоби створення комічного в мотиваційних промовах об'єктивує прагнення мовця розважити свою публіку.

Для глибшої передачі емоцій публіці Нік використовує метод повторення, який створює для глядача ілюзію присутності у конкретній ситуації: "*So I'm in the front passenger's seat, we're at the traffic lights, and this car comes up next to us and this girl's looking at me. And I'm looking at her, she's looking at me, I'm looking at her, she's looking at me, I'm looking*

at her. All she sees is my head, right? She has no idea that I have no arms and no legs. So I'm thinking, cool. I'm going to freak you out" (1).

З метою запевнити аудиторію у правдивості своїх слів коуч використовує гіперболу: "*And she's looking at me like "why are you eating your seatbelt?", "I could pick on you, you biggest bullies*" (1). Деякі гіперболи містять числівники на позначення дуже великої кількості:*"Now she's looking at me, full 100% attention and focus"* (1).

У цій промові автора зафіксовано наявність рефрену: "*How you guys doing? Good, good good good good", "Try this, try that, try this, try that, and I'm thinking sometimes, like, Mom and Dad, you're crazy, I have no arms and no legs"* (1).

Варто також зазначити, що нерідко Нік Вуйчич вдається не лише до психологічних методів впливу, але й апелює до релігійної тематики, згадуючи Ісуса Христа чи Біблію: "*You see this book up here? This is my favorite book in the whole wide world. This is my favorite book, the bible. And here I am – and here I am, and for me, that's my full potential in all that I can be here on earth"* (1).

Використовуючи у промові спонукальні речення, оратор мотивує аудиторію до певної дії: "*Find positive things in your own life", "Stop it, I forgive you, but please stop it. That's tough", "I want you to know the three things that I needed to come to in my life is the truth of my values, the truth of my purpose, and the truth of my destiny. I want you to know something. I want to ask you today, do you think I'm cool enough to be your friend?*" (1).

Образні порівняльні конструкції апелюють до органів чуття та створюють образність мови за допомогою пробудження уяви: "*Have you seen the pictures of the sequoia reds up here in California? These huge trees. Like some of the trunks could be nearly as big as this room. I've seen those photos where they've actually dug out a tunnel in a trunk of a tree – you can drive a full-size SUV right through it. That all started with a little seed", "And then my parents; they just loved me like crazy...*" (1).

Серед інших синтаксичних особливостей ми виявили використання сегментованих синтаксичних конструкцій: "*This wheelchair. This thing's so tough*"; еліптичних речень: "*I just did this. And her face, man. She was like – she nearly ran the red light, man*" (1), метою яких є фокусація уваги реципієнтів на певній інформації.

Стилістичний аналіз фактичного матеріалу засвідчив використання оксюморона у промовах Ніка Вуйчича: "*But twelve people teased me one day. And I can put a pretty brave face on but cry on the inside. For real. Oh, it doesn't hurt! Yeah, it hurts. There was this one bully, I became his target for three weeks. And every time I'd go by him – I was 13, he was 17. I was in my chair*"(1); "*Love yourself a bit more, love each other a lot more*" (1).

У мотиваційних промовах поширеним засобом увиразнення слугує метафора. Метафоричні висловлювання – експресивні повідомлення про актуальні теми, вони володіють високим рівнем інформативності. Ці стилістичні засоби створюють яскраві образи, що сприяє їх швидкому сприйняттю і запам'ятовуванню реципієнтами: "*If you leave a seed of lies in your heart and in your mind, and you don't know the truth?", "And you start losing yourself and you start putting your security in temporary thing" , "...If you want to see more love in your school, be love...", "I want you to imagine my face looking at you. Because I'm telling you, everyone you're teasing is my brother and my sister. And you're my brother, and you're my sister. And I'm asking you to stop*" (1).

Наступний приклад є ілюстрацією полісиндетона: "*You are in this storm and you are down on your knees and you're cold and you're weak and you feel like this is the end"* ("Life Without Limbs Nick Vujicic") (1). Використання пауз після сполучника "*and*" додають фразі значущості. За допомогою зазначеного стилістичного прийому підвищується експресивність промови.

Для виступів Ніка Вуйчича характерним є високий рівень інтенсивності. Для прикладу, його промова "Overcoming Hopelessness by Nick Vujicic" рясніє риторичними питаннями, більшою мірою філософського змісту: "*Why are we here?", "You know what I'm talking about?", "We're all looking for hope, aren't we?", "What are you looking for?"* (1); досить часто автор використовує повтори: "*I know there are a billion people going hungry today, I know that this year a million people will commit suicides (it's one every 40 seconds), I know that today there are 120 millions slaves)"* (1). Використання повтору також сприяє появі ритму, адже ритмічне висловлювання краще і легше сприймається глядачами.

Багатство синтаксичних, лексичних та стилістичних засобів об'єктивоване особливою атмосферою виголошення промов, прагненням мовця експлікувати свої емоції, привернути увагу аудиторії до найбільш значущих елементів промови, залучити образно-асоціативні зв'язки, ритмізувати своє мовлення тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Дослідження мотиваційних промов англомовного коуча Ніка Вуйчича продемонструвало наявність синтаксичних, лексичних та стилістичних засобів впливу на аудиторію. З урахуванням структурних особливостей промов тренера виділено риторичні запитання, спонукальні речення, еліптичні речення, сегментовані синтаксичні конструкції. До важливих лексичних засобів належать займенники, звертання, рефрен, до стилістичних – метафора, гіпербола, градація, оксюморон, літота, протиставлення, полісиндетон. Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні нових лінгвістичних засобів у промовах коучів, зокрема у вивченні концептуальних метафор, а також у порівняльному лінгвістичному аналізі виступів різних тренерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гилясев Ю. В. Прагматика англоязычного мотивационного дискурса. *Ученые записки Петрозаводского государственного университета.* 2017. № 5 (166). С. 70–76.

2. Данюшина Ю. В. Многоуровневый анализ англоязычного сетевого бизнес-дискурса : автореф. дисс. на соиск. учёной степени д-ра филол. наук : 10.02.04. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2011. 45 с.

3. Крутько Т. В. Стратегії мовленнєвого впливу у промовах бізнес-коучів (на матеріалі персональних сторінок соціальної мережі Facebook). *Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи* : зб. наук. праць НАН України. Київ : Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов, 2017. С. 106–112.

4. Науменко Л. П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс: комунікативно-прагматичне та лінгвоконцептуальне моделювання : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2017. 515 с.

5. Науменко Л. П. Функціонально-прагматична характеристика англомовного бізнес-дискурсу в інтернет-просторі. *Теоретична і дидактична філологія* : *Сер. «Філологія. Педагогіка»* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, Кременчук : Видавець П. П. Щербатих, 2017. Вип. 25. С. 290–299.

6. Потапова А. В. Англоязычный бизнес-дискурс как самостоятельный тип дискурса. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. № 10 (123). 2017. С. 98–100.

7. Graf E.-M. The Pragmatics of Executive Coaching. John Benjamins Publishing Company, 2019. 320 p.

8. Ribbers A., Waringa A. E-coaching: Theory and Practice for a new Online Approach to Coaching. Routledge, New York, 2015. 184 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

https://www.facebook.com/NickVujicic/

REFERENCES

1. Gilyasev, Yu. V. (2017). Pragmatika angloyazychnogo motivatsionnogo diskursa [The Pragmatics of the English Motivational Discourse]. *Uchenye zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta*. 5 (166), 70–76 [in Russian].

2. Daniushyna, Y. V. (2011). *Mnogourovnevyy analiz angloyazychnogo setevogo biznes-diskursa.* (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk) [Multi-level Analysis of the English Internet Business Discourse]. Institut yazykoznaniya Rossiyskoy Akademii Nauk, Moscow [in Russian].

3. Krutko, T. V. (2017). Strategiyi movlennyevogo vplyvu u promovax biznes-kouchiv [Communication Strategies Employed by Business Coaches]. *Lingvistyka XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspektyvy*, 106–112 [in Ukrainian].

4. Naumenko, L. P. (2017). *Suchasnyj anhlomovnyj biznes-dyskurs: komunikatyvno-pragmatychne ta lingvokontseptualne modelyuvannya* [The Contemporary English Business Discourse: Communicative-Pragmatic, and Linguistic Conceptual Modelling]. (Dysertatsiia doktora filologichnyh nauk). Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv [in Ukrainian].

5. Naumenko, L. P. (2017). Funktsionalno-pragmatychna harakterystyka anglomovnogo biznes-dyskursu v internet-prostori [Functional and Pragmatic Characteristics of the English Business Discourse in the Internet]. *Teoretychna i dydaktychna filologiya: Seriya "Filologiya. Pedagogika",* 25, 290–299 [in Ukrainian].

6. Potapova, A. V. (2017). Angloyazychnyy biznes-diskurs kak samostoyatelnyy tip diskursa [The English Business Discourse as a Type of Discourse]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta,* 10 (123), 98–100 [in Russian].

7. Graf, E.-M. (2019). *The Pragmatics of Executive Coaching*. John Benjamins Publishing Company [in English].

8. Ribbers, A., Waringa, A. (2015). *E-coaching: Theory and Practice for a New Online Approach to Coaching*. Routledge, New York [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бісовецька Людмила Андріївна – Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Борисова Тетяна Сергіївна – Херсонський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та прикладної лінгвістики

Бортун Каріна Олександрівна – Херсонський державний університет, кандидат філологічних наук

Буць Жанна Володимирівна – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови; докторант кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету

Врабель Томаш Томашович – Закарпатський Угорський Інститут ім. Ф. Ракоці ІІ, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології

Галів Уляна Богданівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Гірняк Світлана Петрівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі

Дядюра Галина Миколаївна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та загального мовознавства

Жуйкова Маргарита Василівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Зінченко Анна Володимирівна – Сумський державний університет, викладач кафедри германської філології

Йодловська Аліна Ігорівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірантка кафедри української мови

Карпенко Максим Юрійович – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри граматики англійської мови

Кішик Наталія Михайлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, старший викладач кафедри порівняльної педагогіки і методики викладання іноземних мов

Коверга Анастасія Сергіївна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, студентка

Козлова Вікторія Вікторівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології

Колесник Дарина Михайлівна – Черкаський державний технологічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов

Колібаба Лариса Миколаївна – Інститут української мови НАН України, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології

Круть Олена Володимирівна – Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології та перекладу

Кучма Тетяна Валеріївна – Рівненський державний гуманітарний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології

Кушлик Оксана Павлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови

Лівицька Інна Адамівна – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації

Марченко Тетяна Анатоліївна – Сумський національний аграрний університет, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Мащенко Анна-Марія Андріївна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірантка кафедри германської та фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова

Міщук Інна Михайлівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології

Мовчан Марина Геннадіївна – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, викладач кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов

Огієнко Катерина Олександрівна – Луганський державний медичний університет, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами

Романова Наталя Василівна – Херсонський державний університет, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології

Романюк Наталія Василівна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри видавничої справи та редагування

Руда Наталя Вікторівна – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Сегін Любомир Васильович – Донбаський державний педагогічний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури

Сіроштан Тетяна Василівна – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Смєнова Людмила Віталіївна – Український державний університет залізничного транспорту, старший викладач кафедри історії та мовознавства; здобувач кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Стецик Марія Степанівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Топчий Лариса Миколаївна – Ізмаїльський державний гуманітарний університет, доцент, доцент кафедри української мови та літератури

Усатих Ірина Сергіївна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології

Чистяк Дмитро Олександрович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри романської філології

Швець Тетяна Андріївна – Університет Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Юшак Вікторія Миколаївна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ
(МОВОЗНАВСТВО)

№ 13 2020

Макетування та верстка
Юрій Ковальчук
Дизайн обкладинки
Олег Лазебний

Здано до набору 20.08.2020 р. Підписано до друку 18.09.2020 р.
Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 24,18
Замов. № 1020/285. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.